

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ**

УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ
ҲУЗУРИДАГИ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ**

**“МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН
ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ
ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ”**

мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани

МАТЕРИАЛЛАРИ

(Урганч, 2023 йил 28 март)

**“Khwarezm travel”
Урганч – 2023**

УЎК: 332.1:005.591.6(082)

КБК: 65.04я43

М 52

“Минтақада инновацион иқтисодиётни шакллантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини такомиллаштириш” [Матн] .- Урганч: Khwarezm travel, 2023.-364 б.

Тўпламда минтақада инновацион иқтисодиётни шакллантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини такомиллаштириш, минтақада инновацион иқтисодиётни шакллантириш бўйича хорижий тажрибаларни ўрганиш, минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилаш, минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари инновацион-инвестицион жозибadorлигини ошириш, минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини рақобатбардошлигини оширишда инновацион салоҳиятдан самарали фойдаланиш, минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини барқарор ривожлантиришнинг эконометрик моделлаштириш масалаларига оид материаллар киритилган.

Тўплам иқтисодиёт соҳасида фаолият кўрсатаётган, илмий тадқиқотлар олиб бораётган ёш олимлар, таянч докторантлар, мутахассислар, мустақил изланувчи ва магистрлар учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

и.ф.д., проф. Абдуллаев И.С.

Таҳрир ҳайъати:

**и.ф.д., проф. Рузметов Б.Р.
и.ф.д., доц. Матякубов У.Р.,
доц. Олланазаров Б.Д.,
доц. Рўзметов Ш.Б.,
доц. Абдуллаев Ф.О.,
доц. Файзуллаев Н.Б.,
доц. Рахимов Т.Ж.,
доц. Бекжанов Д.Й.,
доц. Худайбергенов Д.Т.
доц. Аминова М.С.
доц. Машарипова М.О.
PhD Матякубова Д.О.**

Такризчилар:

**и.ф.д., проф. Досчанов Т.Д.,
и.ф.д., проф. Сауханов Ж.К.**

ISBN: 978-9943-9452-3-4

©“Khwarezm travel” МЧЖ нашриёти, 2023 й.

© “Минтақада инновацион иқтисодиётни шакллантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини такомиллаштириш” республика илмий-амалий анжумани материаллари.

1-ШЎЪБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДОЛОГИЯСИ

МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС СТРАТЕГИЯСИ

**Абдуллаев И.С., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
факультети декани, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор**

Аннотация. Ушбу тезисда минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда кичик бизнесни ташкил этиш ва ривожлантириш уни стратегиясини ишлаб чиқиш ва унга таъсир қилувчи омиллар таҳлил қилинган. Рақамли платформа ёрдамида бизнес моделларини ишлаб чиқиш усуллари таклиф этилган.

Аннотация. В данном тезисе анализируются разработка стратегии организации и развития малого бизнеса в развитии региональной экономики и факторы, влияющие на него. Предложены методы разработки бизнес-моделей с использованием цифровой платформы.

Abstract. This thesis analyzes the development of a strategy for the organization and development of small businesses in the development of the regional economy and the factors influencing it. Methods for developing business models using a digital platform are proposed.

Калит сўзлар. Кичик бизнес, минтақа иқтисодиёти, бизнес стратегияси, электрон бизнес стратегияси, рақамли платформа, интернет, платформа, ижтимоий медиа.

Ключевые слова. Малый бизнес, региональная экономика, бизнес-стратегия, стратегия электронного бизнеса, цифровая платформа, интернет, платформа, социальные медиа.

Key words. Small business, regional economy, business strategy, e-business strategy, digital platform, internet, platform, social media.

Кичик бизнес ижтимоий-иқтисодий муносабатларни ўзгартиришнинг ўзига хос “катализатори”дир. Кичик бизнес ўрта синфнинг барқарор ривожланишига ҳисса қўшади, иш ўринлари яратади, хизматлар соҳасини кенгайтиради, маҳсулот ишлаб чиқаради ва таъминлайди. Бюджетнинг даромад қисмини оширишга ёрдам беради. Минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда кичик бизнес асосий роль ўйнайди. Минтақа иқтисодиётини ривожлантиришни жадаллаштиришда кичик ва ўрта бизнесга катта аҳамият берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сонли Фармони доирасида мамлакатимиз тараққиётини

белгиловчи 100 та мақсад ишлаб чиқилди. Ушбу стратегиянинг 29-мақсадида “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги улушини 60 фоизга етказиш” [1] вазифаси қўйилган.

Иқтисодиёт ва жамият ҳам кичик ва ўрта бизнесга боғлиқ ва бир неча омиллар уларнинг стратегияларини қўллаб-қувватлайди ва таъсир қилади, бу эса уларнинг бизнес ривожланишига таъсир қилади [2]. Кичик бизнес субъектлари мамлакатнинг иқтисодий ўсишига аниқ ва билвосита таъсир кўрсатиши билан бирга улар меҳнат бозорида ҳам муҳим имкониятлар яратади, Буюк Британиядаги 4,7 млн. бизнеснинг 99,7 фоизини кичик ва ўрта корхоналар ташкил этади ва глобал миқёсда кичик ва ўрта корхоналар хусусий секторнинг бир қисмини ташкил қилади [3]. Бизнес стратегияси - бу ташкилот ўз бизнес қарашларига эришиш учун ўз бизнес миссиясини амалга оширадиган йўналиш ёки йўлдир [4]. Стратегия бизнес муваффақияти билан шунчалик чамбарчас боғлиқки, самарали бошқарув муваффақиятли стратегияни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш натижасида намоён бўлади [5].

Бизнес стратегиясининг расмий концепцияси 1960 йилларда бизнес тадқиқотлари адабиётида пайдо бўлган. Гарчи барча корхоналарда кенг тарқалган бўлиб қабул қилинган бўлса-да, бизнес стратегиясининг ягона умумий таърифи такомиллаштиришга мухтождир. Бизнес стратегиясини ташкилотнинг кучли ва заиф томонларини атроф-муҳит имкониятлари ва таҳдидлари билан боғлайдиган ва ташкилотга ўзининг асосий мақсадларига эришишга ёрдам берадиган махсус ишлаб чиқилган комплекс-режа сифатида тушунтирилади. Бизнес стратегияси саноат ёки бозор сегментидаги бизнес бўлинмаларининг рақобатбардош ҳолатини яхшилашга қаратилган. Бу ташкилотга маълум соҳада қандай рақобат қилиш ёки ҳамкорлик қилиш кераклигини кўрсатади.

Шуниси эътиборга лойиқки, кўпгина корпорацияларда корпоратив ва бизнес бўлинмаларининг ўхшашлиги туфайли улар ўхшаш стратегияларга эга бўлиши мумкин. Кичик бизнесни ташкил этиш ва ривожлантириш умумий иқтисодий ўсиш динамикаси ва уй хўжаликларининг молиявий фаровонлиги, айниқса, ўрта синф вакиллари билан ўзаро боғлиқдир. Кичик бизнес субъектлари иқтисодий тикланиш ва ўсишда муҳим роль ўйнайди ва ҳудуднинг рақобатбардошлигини оширишга олиб келади. Минтақада бизнес муҳитининг ривожланиши ҳар бир тармоққа ижобий таъсир қилиб, юқори сифатли инсон ресурслари (ишчилар ва менежерлар), юқори ижодкорлик ва мотивация, ишлаб чиқариш жараёнида юқори самарадорлик, сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш, яхши бошқарув тизимлари ва ташкилий

тузилмалари, юқори даражадаги тадбиркорлик, маҳсулот ва бизнес атрофидаги муҳит (иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва бошқалар), рақобат жараёнларини ҳисобга олиш энг муҳим масала ҳисобланади.

Сўнгги пайтларда бизнес рақобати даври кескинлашгани сабабли ишбилармонлар доимий равишда ўз соҳаларида рақобатни енгиш йўллари ва стратегияларини топишлари керак. Минтақада кичик бизнес стратегиялари хизмат кўрсатадиган тармоқ ёки бозор сегментида ўзларини мавқеини мустаҳкамлашга ва рақобатдош бўлишига эришиш орқали ўз иш фаолиятини яхшилаши, салмоқли натижаларга эришиши мумкин. Кичик бизнес стратегияси янги ғояларни яратиш, бозорга кириш имкониятларини очишга ва хавф-хатарга қарамай, тажрибалар ўтказишга ёрдам беради. Шунинг учун, уларда ўзларининг узоқ муддатли стратегиялари ва мақсадларини амалга ошириш орқали бозор етакчиларига айланиш имкониятлари мавжуд бўлади.

Минтақада бизнес стратегиясини амалга оширишда бир қанча омиллар таъсир қилади. Омиллар турли даражалар билан боғлиқ бўлиб, яъни баъзилари ходимларга бевосита тегишли, баъзилари кўпроқ ташкилий жараёнларга, баъзилари эса минтақада яратилган инфратузилмага кўп жиҳатдан боғлиқ. Агар, бизнес стратегияси саноат тузилмаси ва рақобат асослари, ижтимоий тармоқлар етакчи намунаси бўлган ахборот технологияларининг ривожланаётган шакллари тушунишни ўз ичига олишини ҳисобга олсак, тармоқлар тузилмаси ва бизнес рақобат услубини ўзгартириб, янги бизнес моделларини жорий этади. Ижтимоий тармоқларнинг пайдо бўлиши ва минтақада ахборот технологияларини ривожланиши кичик бизнес стратегиясини амалга ошириш ва фаолиятини кенгайтиришга ёрдам беради.

Сўнгги йилларда замонавий жамиятларда рақамли хизматларга талаб кескин ошди, бу эса телекоммуникация ва маълумотлар бозорларида инфратузилмани яхшилаш амалиётини кенгайтириш заруратини оширди. Инфратузилмани ривожлантириш имкониятлари технологик эволюция орқали ривожланди, аммо бу ривожланиш “провайдер” деб аталадиган махсус бизнес субъектига эҳтиёжни ҳам туғдирди. Рақамли платформани ўрнатиш анъанавий ишлаб чиқаришни ташкил этиш билан иқтисодий ва операцион жиҳатдан бир нечта ўхшашликларга эга, деб айтиш мумкин. Ушбу замонавий ахборот технологиялари ва маълумотларни ўз ичига олган платформа бир қанча соҳаларда одатий ҳолга айланди. Интернет технологияси инсонлар ҳаётига катта таъсир кўрсатиб, бизнес стратегияларни ишлаб чиқиш усуллари ҳам ўзгартириб юборди. “Интернет+” электрон тижоратининг пайдо бўлиши билан анъанавий

корхоналар янги бозорлар ва даромад олиш нуқталарини очиш учун интернет платформасидан фойдаланмоқдалар.

Муваффақиятли электрон бизнес стратегиялари ва хизматлари турли хил ўзаро таъсир қилувчи омилларга, шу жумладан ташкилотнинг бизнес муҳити мотивациясининг табиати, самарадорлиги ва барқарорлигига боғлиқ. Чунки, рақамли платформа миқёсни ошириш орқали транзакция харажатларини камайтиришга имкон беради, шунингдек, янада интеграциялашган қиймат яратиш орқали тармоқ самарадорлигини оширишга имкон беради. Минтақада рақамли платформа кичик бизнес билан унинг мижозлари ўртасида харажатларни камайтириб вақтдан самарали фойдаланиш имкониятини беради.

Рақамли платформа атамаси умумий тушунчадир. “Платформа бизнес моделлари асосан очик инновациялар ва очик бизнес модели тамойилларини ўзида мужассам этади: ташқи омиллар платформада қўшимча қиймат учун мос келадиган ва фойдаланиладиган қиймат яратади ва талаб қилади [6]. Бу платформа компанияси томонидан қурилган ва бошқариладиган ҳар қандай рақамли технология активларига тегишли. Рақамлаштириш янги бизнес моделларининг ривожланишига ёрдам берди. Платформалар иштирокчилар ўртасидаги ўзаро боғлиқ ва интерактив муносабатлар билан тавсифланади, уларнинг асосий активлари ўзаро алоқалар ва маълумотлардир. Бу платформалар яратадиган рақобатбардош устунлик ва қиймат учун асосдир. Шунга қарамай, бир томон иккинчи томонисиз мавжуд бўла олмайди ва агар бир томон ривожланса, бу бошқа томонга бевосита таъсир қилади. Рақамли технологияларнинг кенг тарқалиши рақамли бизнес модели инновацияларини тенгсиз суръатларда яратишга имкон беради, динамик ва мураккаб бизнес муҳитини яратади.

Кичик бизнес стратегиялари, мақсадлари ва эҳтиёжларига мувофик ижтимоий медиадан фойдаланишни ўз ичига олади. Бизнес стратегиясининг турли жиҳатларини қўллаб-қувватлаш учун ижтимоий медиадан фойдаланиш усуллари орасида маркетинг ва реклама ёрдамида мижозларни жалб қилишга эришиш мумкин. Ижтимоий медиа потенциал мижозларга кириш ва маркетинг чора-тадбирларини амалга ошириш учун платформа сифатида ишлатилади. Ижтимоий медиа ёрдамида кичик бизнес субъектлари ҳамкорлик воситаларини кенгайтирмоқда. Минтақавий имиж яратиш, кўпроқ мижозларни жалб қилиш ва юқори даромад олиш учун концентрацияланган ҳудуддаги кичик бизнес тармоқлари тизимига эга бўлиш жуда муҳимдир. Ижтимоий медиа ходимлар ва мижозлар ўртасидаги алоқаларни таъминлайди, бозорда ташкилот маҳсулотларини қўллаб-

қувватлаш ва мижозларга янги усулларда хизмат кўрсатиш учун ишлатилиши мумкин бўлган маълумотларни тўплаш каналидир.

Ижтимоий тармоқлар реал вақт режимида катта ҳажмдаги маълумотларни ишлаб чиқаради, бу эса компанияларга ўз мижозлари ва уларнинг рақобатчилари ҳақида маълумот тўплаш орқали маълумот олишга ёрдам беради. Шунинг учун, ижтимоий медиа рақобатни кучайтиради. Ижтимоий медиа томонидан олиб борилган иқтисодий, ижтимоий ва маданий муҳитдаги бу ўзгариш янги стратегик ландшафтни яратмоқда. Ижтимоий медиа - бу ҳозирги кунда ташкилотлар ушбу стратегияларни қўллаб-қувватлаш учун фойдаланадиган алоқа каналлари туридир.

Кичик бизнес субъектлари ўз мижозларини яхшироқ билиш учун улар билан мулоқот қилишлари керак, шунда улар уларни эҳтиёжларини яхшироқ қондириш, мижозларга яхши хизмат кўрсатишни ўрганишлари ва уларнинг тижорат самарадорлигини оширишлари мумкин. Ижтимоий медиа турли хил хусусиятларга эга бўлиб, улар бизнес фаолиятининг кўплаб жиҳатлари билан интеграциялашувга ёрдам беради ва шунинг учун бизнесни ривожлантириш стратегиясига қўшилиши мумкин. Ижтимоий медиа мижозларнинг интерактив тармоғини яратадиган воситаларнинг мослашувчан ва кузатилиши мумкин бўлган фаолият харитасини қўллаб-қувватлаши билан бирга минтақа иқтисодиёти тармоқларида кичик бизнес фаолияти интеграциясини таъминлайди. Шу сабабли, бизнес ўз маҳсулоти ва хизматларини сотиш учун ижтимоий медиа веб-сайтлари, онлайн ўйин веб-сайтлари, веб-логлар, янгиликлар веб-сайтлари ва онлайн форумларнинг кўпчилиги каби ижтимоий медианинг барча шакллари орқали мижозлар билан боғланиш стратегияларини қабул қилиши имконияти яратилади.

Ижтимоий медиа ҳамма жойда ва алоқа, тармоқ ва контент алмашиш учун энг муҳим бўлиб қолди. Шунга қарамай, ижтимоий медиа платформаларидан кенг фойдаланиш бугунги бизнес ва жамият учун кўплаб муаммоларни келтириб чиқарди. Мисол учун, улар ижтимоий тармоқларда ёлғон маълумот тарқатадилар, чунки тармоқ контентни самарали текшириш учун кучга эга эмас. Бизнес стратегиялари ва электрон бизнес стратегиялари доимо ҳамоҳанг бўлиши жуда муҳим. Чунки, ривожланаётган технологиялар электрон бизнес стратегиялари ривожланаётган бизнес муҳити ва императивларга энг мос келишини аниқлайдиган янги оптимал операцион бизнес моделларини яратади. Агар корхона ижтимоий медиа ва бизнес стратегияси ўртасида тўғри боғланишни топа олса, стратегияни қўллаб-қувватлашга олиб келади. Бу корхонанинг ҳозирги рақобатбардош мақомини ошириб минтақа иқтисодиётини ривожлантиришга замин яратади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сонли Фармони.
2. Héraud J.A. A New Approach of Innovation: From the Knowledge Economy to the Theory of Creativity Applied to Territorial Development. *фJ. Knowl. Econ.*, 12, 2021. - p. 201-217.
3. Rahman M., Uddin M., Lodorfos G. Barriers to enter in foreign markets: Evidence from SMEs in emerging market. *Int. Mark. Rev.*, 34, 2017. - p. 68-86.
4. Latifah L., Setiawan D., Aryani Y.A., Rahmawati R. Business strategy–MSMEs’ performance relationship: Innovation and accounting information system as mediators. *J. Small Bus. Enterp. Dev.*, 28, 2020. - p. 1-21.
5. Nicholas D., Rowlands I. Social media use in the research workflow. *Information Services & Use*, 31 (1-2), 2011. - p. 61-83.
6. Hagenmeyer A.H.T. Wayne State University, Detroit, MI, USA, 2020.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲИМОЯСИ – БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИКНИНГ СТРАТЕГИК РЕСУРСИ СИФАТИДА

**Муратова Ш.Н., Ўзбекистон Республикаси Божхона институти
профессори, и.ф.д. (DSc)**

Аннотация. Мақолада бизнес ва тадбиркорликнинг самарали юритилишида интеллектуал мулк соҳасидаги институционал муҳитни ривожлантириш талаб этилиши ҳамда у мамлакатнинг инновацион фаоллик кўрсаткичларининг ошишига туртки бўлиши асосланган.

Аннотация. В статье обосновано необходимость развития институциональной среды в сфере интеллектуальной собственности в целях эффективного ведения бизнеса и предпринимательства, что будет стимулировать повышение показателей инновационной активности страны.

Abstract. The article substantiates the need to develop the institutional environment in the field of intellectual property for the effective conduct of business and entrepreneurship, which will stimulate the growth of indicators of the country's innovative activity.

Калит сўзлар. Интеллектуал мулк, брендрейдинг, товар, рақобатбардошлик, бизнес, халқаро стандартлар.

Ключевые слова. Интеллектуальная собственность, брендрейдинг, товар, конкурентоспособность, бизнес, международные стандарты.

Key words. Intellectual property, brand interception, goods, competition, business, international standards.

Замонавий жамиятда халқаро муносабатларнинг жадал ривожланиши ва рақамли технологияларнинг ривожланиши шароитида ишлаб чиқариш воситалари ва ижодкорлик натижаларига хусусий мулкчилик имконияти жисмоний маънода номоддий, лекин фуқаролик ҳуқуқида моддий (қиймат, мулк) мулк объектлари, ахборот характери, интеллектуал фаолият натижалари, индивидуаллаштиришнинг тенглаштирилган воситалари ва турдош мулк ҳуқуқлари маъносида тобора муҳим аҳамият касб этмоқда.

Бутун дунёда бўлгани каби Ўзбекистонда истеъмол бозорини сотилиши мамлакат миллий ва иқтисодий хавфсизлигига реал хавф туғдирувчи контрафакт ва қалбакилаштирилган маҳсулотлар импортидан ҳимоя қилиш энг долзарб муаммо ҳисобланади. Қалбаки, контрафакт, яширин импорт, интеллектуал мулк (ИМ) ҳуқуқларининг бузилишига қарши курашиш божхона органлари фаолиятининг энг муҳим йўналиши бўлиб, улар бизнес ва тадбиркорликни рағбатлантиради, истеъмолчилар ҳуқуқларини таъминлайди, божхона тўловлари воситаларини кўпайтиради.

Интеллектуал мулк умумжаҳон декларациясининг 2-бандида интеллектуал мулк атамаси умумий келишув асосида интеллектуал хусусиятга эга ва ҳимояга лойиқ деб эътироф этилган ҳар қандай мулкни, шу жумладан, лекин улар билан чекланмасдан илмий ва техник ихтиролар, адабий ёки санъат асарлари, товар белгилари ва корхоналар, саноат намуналари ва географик кўрсаткичларни англатади. интеллектуал мулк атамаси кенг маънода қонунда мустаҳкамланган вақтинчалик мутлақ ҳуқуқни, шунингдек, муаллифларнинг интеллектуал фаолият натижалари ёки индивидуаллаштириш воситаларига бўлган шахсий номулкий ҳуқуқларни англатади [1].

Охирги 5 йил ичида интеллектуал мулк соҳасидаги ноҳақ рақобат тўғрисидаги шикоятлар оқими 7 баравардан ортиқ кўпайди. Муаллифлик ҳуқуқи эгаларининг даъволарини судларда кўриб чиқиш натижалари шуни кўрсатадики, судланувчи учун миллий ишлаб чиқарувчи мақоми катта устунликдир. Бундан ташқари, ишлаб чиқариш ҳар доим ҳам ўзлаштиришнинг якуний мақсади эмас. Брендрейдинг – қонунчиликдаги “бўшлиқлар” ва ҳуқуқни қўллашнинг паст даражаси туфайли бошқа субъектларнинг брендларини қўлга киритиш – қоидалар бўйича ўйнайдиган маҳаллий бизнес ва тадбиркорлик субъектлари ҳамда импортёрларга зарар етказади [2].

ИМ жаҳон бозорида тобора муҳим товарга айланиб бормоқда ҳамда товар ва хизматларда мужассамланган интеллектуал мулк объектлари товарнинг жаҳон бозорида рақобатбардошлигини максимал даражада оширади. Мамлакатимиз Саноат мулкни ҳимоя қилиш бўйича Париж

конвенцияси (1991 й.), Маркаларни халқаро рўйхатга олиш тўғрисидаги Мадрид келишуви (2006 й.), Патент кооперацияси шартномаси (1991 й.), Савдо белгилари тўғрисидаги шартнома (1998 й.), Патент ҳуқуқи тўғрисидаги шартнома (2006 й.), шунингдек бир қатор бошқа халқаро ҳужжатларнинг иштирокчиси ҳисобланади.

Интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш масалаларини тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодексида ҳам белгиланган. Божхона органлари ўз ваколатлари доирасида божхона ҳудудига олиб кириладиган ва божхона назорати остидаги интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш чораларини кўрадилар. Божхона қўмитаси интеллектуал мулк объектларининг божхона реестрига киритилган товар белгиларига, интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича техник регламентларга нисбатан қонун ҳужжатлари талаблари бузилганлиги ва қонун ҳужжатлари талабларига қатъий риоя этилиши тўғрисида маълумот беради. Ушбу соҳадаги қонун ҳужжатлари талаблари Техник жиҳатдан тартибга солиш агентлиги ва Фармацевтика саноатини ривожлантириш агентлиги томонидан амалга оширилади.

Ҳуқуқ эгаси ёки унинг вакили фақат божхона реестрига киритилганидан кейингина интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларнинг ҳимоя қилинишини таъминлаш мақсадида божхона назорати остидаги товарларни чиқаришни тўхтатиб туриш чораларини кўриш тўғрисида божхона органларига мурожаат қилиши мумкин [3]. Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексида назарда тутилган шартларни ҳисобга олган ҳолда, божхона органлари ҳуқуқ эгаси ёки унинг вакили судга мурожаат қилиши ва ишни суд муҳокамасига тайинлаш тўғрисидаги ажримни божхона органларига тақдим этиши учун ИМ объектларига бўлган ҳуқуқларнинг бузилиши белгиларини ўз ичига олган товарларни чиқаришни тўхтатиб туриш тартибини қўллайдди.

Ўзбекистонда интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш билан боғлиқ вазият ноаниқ: бу борадаги муҳим илғор қонунчилик ишланмалари, сўнгги жаҳон тенденцияларига мос, интеллектуал мулкнинг мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришдаги роли бизнес ва тадбиркорлик субъектлари ҳамда давлат томонидан етарлича баҳоланмайди. Интеллектуал мулкни ҳимоя қилишга оид янги қонунчилик ёндашуви уни тармоқлараро ҳуқуқий институт сифатида кўриб чиқишдан иборат бўлиб, ихтирочилар ва муаллифларнинг фаолиятнинг барча соҳаларида интеллектуал ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлайди, шу билан бирга, ҳуқуқни суиистеъмол қилиш ҳолатлари ҳам мавжуд.

Интеллектуал мулк ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлаш ривожланган мамлакатлар тажрибасини ўрганиш, умумлаштириш, шунингдек, ташқи иқтисодий савдода иштирок этувчи мамлакатларнинг божхона хизматлари билан ҳамкорликни фаоллаштиришни тақозо этади. Ушбу масалаларнинг ҳал этилиши интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича божхона тартиб-таомилларини халқаро стандартларга мувофиқ соддалаштириш ва уйғунлаштиришга хизмат қилади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, кучли интеллектуал мулк ҳимояси ва инвестициялар ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик бор. Патентни ҳимоя қилиш даражаси паст бўлган мамлакатлар илмий-тадқиқот ишларига ялпи ички маҳсулотнинг 0,3 фоиздан камроғини инвестиция қилади, ҳимоя даражаси юқори бўлган мамлакатлар эса олти барабар кўп сармоя киритади [4].

Илм талаб қиладиган товар ва хизматлар ишлаб чиқаришда қиёсий устунликка эга бўлган ривожланган давлатлар бизнес ва тадбиркорликда сақлаб қолишга интиладилар ва интеллектуал мулкни ҳимоя қилишга жиддий эътибор берадилар. Ривожланган мамлакатлардаги кўпгина компаниялар учун уларнинг номоддий активлари ҳажми моддий активлари ҳажмидан ошади. Бундан ташқари, иқтисодий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, интеллектуал мулк соҳасидаги институционал муҳитнинг ривожланиши инновацион фаоллик кўрсаткичларининг ошишига олиб келади. Охирги пайтларда бу, айниқса, ҳимоя қилиш бўйича халқаро стандартларни қабул қилган Ҳиндистон ва Хитой мисолларида яққол кўзга ташланади [5, С.37-41]. Бу ҳам мамлакатларда интеллектуал фаолият натижаларини яратиш учун рағбатларнинг кучайиши, ҳам инвестиция жозибадорлигининг ўсиши, хусусан, юқори технологиялар сектори билан боғлиқ.

Шундай қилиб, интеллектуал мулкнинг моҳияти, турлари, ҳимоя қилиш усуллари, улардан бизнес ва тадбиркорликни юритишда фойдаланиш соҳалари тўғрисида яхлит ва тўлиқ тушунча ишлаб чиқилди. Бу эса, бизнес ва тадбиркорликни самарали юритиш ва ривожлантиришда интеллектуал мулкнинг стратегик ресурс сифатида ижобий ёки салбий таъсири тўғрисида хулоса чиқариш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Wikipediya. [Elektron resurs]. – URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Защита интеллектуальной собственности в Узбекистане: проблемы и пути их решения. [Электронный ресурс]. URL: <https://>

3. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси. – Lex.uz
4. Научные исследования экономического факультета. – Электронный журнал. – Том 7. – Выпуск 1.
5. Интеллектуальная собственность на рынке инноваций. /Г.И.Пашигорева // Проблемы современной экономики. - 2015. - №2. - С.37-41.

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА АҲОЛИ ТАРКИБИ ҲОЛАТИНИНГ ДЕМОГРАФИК ДИВИДЕНДЛАРИДАН ҲОЙДАЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

**Садуллаев А.С., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси доценти, и.ф.н.**

Аннотация. Мақолада Ўзбекистондаги аҳоли таркибининг ўзгариши сабаблари ва унинг ҳозирги ҳолатида юзага келадиган демографик дивидендлардан ҳойдаланиш йўналишлари ёритиб берилган.

Аннотация. В статье рассматривается состояния возрастной структуры населения Узбекистана и использование формировавшийся демографических дивидендов в условиях инновационной экономики.

Abstract. The article discusses the state of the age structure of the population of Uzbekistan and the use of the emerging demographic dividends in the conditions of an innovative economy.

Калит сўзлар. Аҳоли ёш таркиби, меҳнат ёшигача бўлган аҳоли, меҳнатга яроқли аҳоли, умр кўриш давомийлиги, демографик юклама, демографик дивиденд

Ключевые слова. Возрастная структура населения, население дотрудоспособного возраста, трудоспособное население, продолжительность жизни, демографическая нагрузка, демографический дивиденд.

Keywords. Age structure of the population, pre-working age population, able-bodied population, life expectancy, demographic burden, demographic dividend.

Статистик маълумотлар ва демографик таҳлил шундан далолат берадики, Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг ёш таркиби ўзгариб бормоқда. Туғилиш даражасининг пасайиб бориши сабабли аҳолининг ҳам аста-секин қариб бориш босқичи намоён бўлмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатнинг 8,5 фоиз аҳолиси 60 ёшдан ошганлар, 5 фоизга яқини эса 65

ёшдан ошганлар ҳисобланади. Болалар улуши камайиб бораётганлигига қарамасдан, меҳнат ёшидагиларнинг улуши ҳозирча энг юқори даражада бўлиб турибди, бу эса ушбу бирламчи демографик дивиденддан фойдаланиб қолиш зарурлигини билдиради. Нафақа ёшига етганларнинг меҳнат салоҳиятидан фойдаланиш эса иккиламчи демографик дивиденддан ҳам самарали фойдаланиш имкониятларини яратади [1].

Мамлакатда 2021 йил 1 январь ҳолатига аҳолининг катта қисмини меҳнат ёшидаги аҳоли ташкил қилади. Лекин, меҳнат ёшидагилар таркибида катта ёш гуруҳлари кўпчиликни ташкил қилади. Масалан, катта меҳнат ёшидагилар (44-59 ёш) улуши Ўзбекистонда 1991 йилдан 2021 йилгача 11,0 фоиздан 20,8 фоизгача ошди (1-жадвал).

1-жадвал

Аҳоли таркибида юқори меҳнат ёшидагиларнинг улуши (йил бошига жами аҳолига нисбатан % да) [1]

Аҳоли таркиби	1991 й.	1995 й.	2000 й.	2005 й.	2010 й.	2015 й.	2020 й.	2021 й.
Жами аҳоли	100	100	100	100	100	100	100	100
Шу жумладан ёшларига кўра улуши:								
40-44	3,5	4,6	5,8	6,2	5,8	6,1	6,2	6,2
45-49	2,3	3,1	4	5	5,6	5,3	5,5	5,5
50-54	3	1,9	2,6	3,5	4,4	5,1	4,7	4,7
55-59	2,2	2,8	1,6	2	3	4	4,5	4,4
Жами (%)	11	12,4	14	16,7	18,8	20,5	20,9	20,8

Бунинг сабаби олдинги даврда туғилиш даражасининг жуда юқори бўлганлиги (ушбу ёшдагилар 1962-1977 йилларда туғилганлардир) ва 1991 йилдан кейин туғилиш кўрсаткичларининг аста-секин пасайиб бориши туфайли 30 ёшгача бўлган аҳолининг улуши камайиб бормоқда. Демак, ҳозирги юқори меҳнат ёшидагилар яна 15-20 йилдан кейин қариялар қаторига қўшиладилар ва меҳнат ресурсларининг асосий қисмини юқоридаги кам сонли туғилган авлод ташкил қилади. Бу дегани 2035-2040 йилларга бориб, кам сонли меҳнат ресурсларига демографик юклама ошиб кетади.

Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, 2020 йилда аҳолининг туғилган пайтдаги ўртача умр кўриш узунлиги

эркаклар учун 71,2 йилни, аёллар учун 73,4 йилни ташкил қилган. Бу 2000 йилга нисбатан (мос равишда 68,4 ва 70,8 йил) анча ўсиш бўлганлигини кўрсатади. Эркакларнинг ўртача умр кўриш узунлигининг ўсиши 2000-2020 йилларда, асосан меҳнатга яроқли ёшда ўлим даражасининг пасайганлиги билан, аёлларда эса пенсия ёшида ўлимнинг камайганлиги билан изоҳланади. Ўзбекистонда ўртача умр кўриш даражаси ошганлигига қарамадан, дунёнинг ривожланган мамлакатлари аҳолисининг ўртача умр кўриш даражасидан анча паст бўлиб, бу айниқса пенсия ёшидан олдинги ва энди пенсияга чиққанлар ўртасида умр кўриш узунлигидаги фарқларда яққол намоён бўлади.

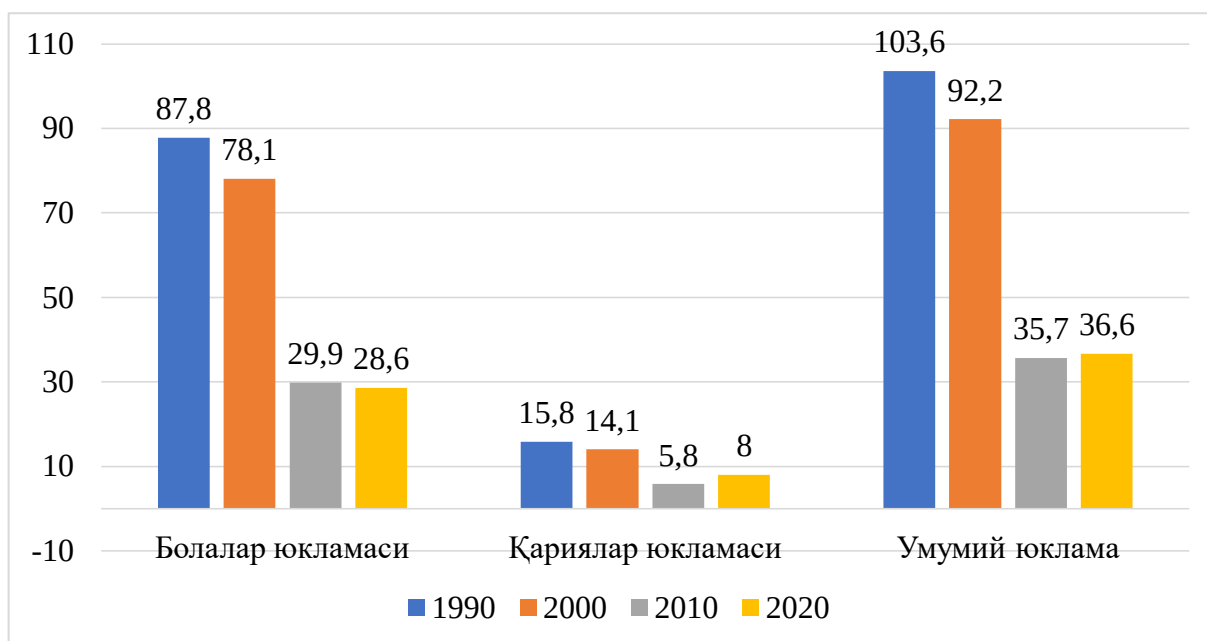
Кексалар салмоғи ортишининг демографик, иқтисодий ва ижтимоий оқибатларига яхлит ҳолда қараш асосий хулосага келиш имконини беради. Яъни, аҳоли қаришининг кузатилиши турли ва ниҳоятда долзарб муаммолар кенг кўламини ўзида мужассамлаштирган энг муҳим ижтимоий-демографик жараён ҳисобланади. Ижтимоий такрор барпо қилиш барқарорлиги ва самарадорлиги тобора кўпроқ даражада ана шу муаммоларни муваффақиятли ҳал этишга боғлиқ.

Аҳоли таркибининг ўзгариб бориши демографик нуқтаи назардан уч гуруҳ омилларга боғлиқ бўлади:

- туғилиш даражасининг пасайиб бориши;
- катта ёшларда ўртача умр кўришнинг ошиши;
- миграция жараёнлари.

Ўзбекистон Республикасида туғилишнинг умумий коэффициенти 1990 йилларда пасайиб борди ва бу 2010 йилларга келиб, аҳоли таркибида қариялар улушининг ортиб бориш жараёнини келтириб чиқарди. 2010 йилларнинг ўрталаридан туғилишнинг даражаси яна оша бошлади. Аммо, болалар улушининг ўсиши қарияларнинг улуши ўсишидан паст бўлиб қолмоқда.

Туғилиш даражасининг пасайиб бориши нафақат аҳоли ёш таркибининг ўзгариши билан, балки аҳолининг кўпчилик қисмида кам болалик оилаларнинг кенг тарқалиши билан боғлиқдир.

1-расм. Ўзбекистонда меҳнат ёшидагиларга демографик юкламанинг ўзгариши, 1990-2020 йй. (ҳар 100 нафар меҳнат ёшидагиларга) [1]

Демографик омиллар меҳнат қилиш даврининг узунлигига ҳам таъсир кўрсатади. Миллий иқтисодиётда демографик салоҳиятнинг муҳим кўрсаткичи бўлиб демографик юклама коэффиценти ҳисобланади. У меҳнатга лаёқатсиз ёшдагиларнинг (болалар ва қариялар) меҳнатга лаёқатлилар сонига нисбати билан аниқланади. Болалар юкламасининг коэффиценти ошиб бориши келажакда аҳоли таркибида меҳнатга лаёқатлилар сонининг ошишига олиб келади. Қариялар юкламасининг ошиши эса, аҳоли таркибида ишчи кучларининг камайишини келтириб чиқаради.

Болалар ва қариялар демографик юкламасининг қисқариши ва меҳнатга лаёқатлилар сонининг ошиши таълим, тиббиёт, технологиялар, малака ошириш соҳаларига инвестицияларнинг ошишига олиб келади. Иқтисодий ўсиш бандлар сонининг ошиши ҳисобига юз беради [2]. Агар умумий демографик юклама камайса, мамлакат “демографик дивиденд”га эга бўлади.

Миллий иқтисодиётда “демографик дивиденднинг” афзалликлари қуйидагилар ҳисобланади:

- иқтисодий ўсиш имкониятлари;
- инсон капиталига инвестициялар имконияти кенгаяди;
- бандликнинг ошиши ҳисобига турмуш даражаси ҳам ошиб боради.

Ўтган асрнинг 90-йилларидан бошлаб республикада туғилиш даражасининг пасайиб бориши давом этаётганлиги, мамлакатимиз аҳолиси ривожланишида ҳозирги вақтда демографик ўтиш даврининг иккинчи

босқичига хос хусусиятлар намоён бўлаётганлигини кўрсатади. Болалар ва қариялар демографик юкласининг қисқариши ва меҳнатга лаёқатлилар сонининг ошиши таълим, тиббиёт, технологиялар, малака ошириш соҳаларига инвестицияларнинг ошишига олиб келади ва иқтисодий ўсиш бандлар сонининг ошиши ҳисобига юз беради.

Мамлакатимиз дунёвий ривожланиш босқичларини босиб ўтар экан, туғилиш даражаси янада камайиб бораверади ва аҳолини ўртача умр кўриш даражаси бунданда ошиб боришини эътиборга оладиган бўлсак, яқин келажакда бизда ҳам меҳнатга яроқли ёшдаги аҳоли қатламига бўлган демографик юклама юқори кўрсаткичларга чиқиши эҳтимолдан ҳоли эмас.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитасининг 1991-2000 йй. ва 2000-2020 йй. маълумотлари. Манба: <https://www.stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demography>
2. Садуллаев А. Аҳоли қариши муаммолари ва уни юмшатиш йўллари: дунё ва Ўзбекистон. –Т.: Ilm-fan va innovatsiya, 2022. - 144 б.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРИШ ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА АГРОБИОКИМЁВИЙ ХИЗМАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

**Досчанов А.Т., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси доценти, PhD**

**Маткаримов И.Б., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси катта ўқитувчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада давлатимиз ҳамда дунё миқёсида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда агробιοοκιμёвий хизматларни такомиллаштиришга қаратилган бир қатор чора-тадбирлар ҳақида маълумот, хулоса ва таклифлар берилган.

Аннотация. В данной статье представлена информация о ряде мероприятий, направленных на совершенствование агробιοχιμικеской службы при производстве сельскохозяйственной продукции и обеспечении продовольственной безопасности в нашей стране и мире, а также выводы и предложения.

Abstract. This article provides information on a number of activities aimed at improving the agrobιοχιμικal service in the production of agricultural products and ensuring food security in our country and the world, as well as conclusions and suggestions.

Калит сўзлар. Инновация, агробиокимё, экология, озиқ-овқат, пестицид, агрохизмат, рентабеллик.

Ключевые слова. Инновации, агробиохимия, экология, продукты питания, пестициды, агросервис, рентабельность.

Key words. Innovations, agrobiochemistry, ecology, food products, pesticides, agricultural service, profitability.

Қишлоқ хўжалиги ривожланишининг ҳозирги инновацион босқичида товар ишлаб чиқарувчиларига агробиокимёвий хизматларни кўрсатиш ўта долзарб муаммолардан бўлиб қолмоқда. Чунки, анъанавий агробиокимёвий хизмат кўрсатиш корхоналари бозор шароитида ўзларининг минерал ўғит, пестицид ва бошқа агрокимё воситаларни сотиш каби хизматларини самарали кўрсатиши олдингидек қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар ҳисобидан амалга ошириш иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлиши билан бирга жамоатчиликда бу масалалар бўйича салбий фикрлар шаклланиши тизим муаммолари ечимига янгича илмий ёндашувни тақозо қилади.

Мустақилликнинг дастлабки даври ва бозор муносабатларига ўтишнинг жадаллашган босқичидаги ўзгаришлар қишлоқ хўжалик ва агробиокимё корхоналари учун жуда салбий оқибатларга олиб келди. Давлат дотациясига асосланган қишлоқ хўжалик агробиокимё корхоналари хизматлари таркиби ўзгарди, давлат темир ва автомобиль йўллари томонидан қўллаб-қувватланиб келган омбор хўжаликлари истеъмолчи хўжалик юритувчи корхоналарида рентабеллик пасайиб кетди ва улар таркибидан махсус техника, жиҳозлар, айниқса омборлардан фойдаланиш самарадорлиги пастлигига сабаб бу хўжаликларнинг кўпчилиги банкротликка учрадилар ҳамда жиҳозлари кўпчилиги сотиб юборилди. Энг муҳими, бу агробиокимёвий хизматлар буюртмачиси бўлган қишлоқдаги янги товар ишлаб чиқарувчилар (фермер ва деҳқон хўжаликлари) иқтисодий-ташкилий жиҳатдан кам қувватлилиги ўз таъсирини кўрсатди. Аммо, бундай ривожланган бозор муносабатлари шароитида ихтисослашган агробиокимёвий хизматлар тизимини тўлақонли ташкил қилиш зарурлиги миллий эмас, жаҳон тажрибасидан синовдан ўтган.

Ўзбекистонда кейинги йилларда экологик муаммоларнинг кескинлашуви, яъни ерлар шўрланиш даражаси, сув танқислиги муаммосининг кучайиши, агротехник, айниқса, агробиокимёвий хизматларни ўз вақтида сифатли бажарилишини таъминлашни муҳимроқ қилиб қўймоқда. Бу агробиокимё хизматларини ривожлантиришнинг

ташкилий-ҳуқуқий асослари ва иқтисодий-экологик асосларини аниқ белгилаб берилишини талаб қилмоқда.

Ҳозирги даврга келиб, озиқ-овқат соҳасида хавфсизликни таъминлаш, аҳолининг меъёрий талабларга асосан тўлақонли овқатланишга эришишда асосий омил бўлган агробιοοκιμёвий воситаларни қўллаш ва хизматларини кўрсатишда уларнинг ташкилий-ҳуқуқий ва иқтисодий-экологик меъёрларига қатъий риоя қилиш дунёда муҳим қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришнинг асосий инновацион йўналиш сифатида тан олинмоқда ва бу йўналишда қатъий тезкор чора-тадбирлар амалсозлашмас, очарчилик муаммоси 2030 йилгача сақланиб қолиши мумкин. Пандемия даврига келиб, дунёда очликда қийналиб яшаётганлар сони 720-811 млн. нафар кишига етди ва улар сони пандемия оқибати ва табиий иқлим ўзгаришлар таъсирида янада кўпайиши эҳтимолдан холи эмас [1].

Соҳада 2016 йилдан бошланган иқтисодий ислохотларнинг янги босқичи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 24 октябрдаги “Ўсимликларни ҳимоя қилиш ва қишлоқ хўжалигига агрокимёвий хизматларни кўрсатиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2640-сонли қарори бўлиб, унда “Ўзагрокимёҳимоя” акциядорлик жамияти фаолиятининг жаҳон талаблари асосида ташкил қилиш ва уларнинг ваколатларини кенгайтириш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришдаги ролини ошириш, муҳим вазифа сифатида белгиланган зарарли пестицидлардан фойдаланишни чеклаш халқаро стандартлар асосида маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни жаҳон бозорида ҳеч қандай тўсиқларсиз сотиш имкониятини яратишга йўналтирилган чора-тадбирлар бўлди.

Шу билан бирга, қишлоқ хўжалиги ўсимликларини зарарли организмлардан ҳимоя қилиш, минерал ўғитларни талабга мувофиқ табақалаштирилган қўллаш муаммоларини ҳал қилиш ва тизим фаолиятини такомиллаштириш мақсадида 2020 йил 1 майдан “Ўзагрокимёҳимоя” акциядорлик жамияти ва унинг “Агрокимёҳимоя” ҳудудий акциядорлик жамиятлари фаолияти тугатилиб, бу вазифалар Ўзбекистон Республикаси Ўсимликлар карантини ва ҳимояси агентлиги зиммасига юклатилди.

Агробιοοκιμёвий хизматлар соҳасидаги ноизчилликлар тизимни яхлит бир механизми сифатида бозор муносабатлари асосан мукаммал шаклланимаганлигини билдиради ва тизимни самарали бошқарувини жадал такомиллаштириш зарурлигини тақозо қилади. Жумладан, Ўзбекистонда ўсимликларни ҳимоя қилишда қўлланишга расмий рухсат берилган 249 та ҳар хил пестицидлардан 59 таси халқаро миқёсдаги расмий энг хавфли ҳисобланади, шулардан 34 таси бошқа давлатларда қўллаш таъқиқланади [2].

Мамлакатимизда “Органик қишлоқ хўжалиги тўғрисида”ги қонун лойиҳасига кўра, ўта хавфли пестицидлардан фойдаланишни босқичма-босқич тугатиш механизми ҳамда органик қишлоқ хўжалигини жорий қилиш ва интеграциялашган ўсимликларни ҳимоя қилиш тизимини яратиш шакллантирилмоқда. Вазиятни тубдан яхшилаш мақсадида агробиокимё воситаларидан фойдаланиш бошқарувининг мулкӣ ва минтақавий салоҳиятини чуқурлашган тадқиқотларини ўтказиш ҳамда халқаро ташкилотлар билан агробиокимёвий воситаларини хавфсиз қўлланиши бўйича ҳамкорликни йўлга қўйиш ва мамлакат қишлоқ хўжалигига тизимли экологик ёндашувни шакллантириш долзарб аҳамиятга эга [3].

Агрокимёвий воситалардан пестицидлар санитария-гигиеник қоидаларга тўлиқ риоя қилинмай, зарур малакали агрохимик мутахассислар хизматидан фойдаланилмай, табиий-географик ва об-ҳаво меъёрларга амал қилмасдан қўллаш атроф-муҳит компонентлари ва аҳоли соғлиғига тўғридан-тўғри ва узоқ муддатли оқибатларни келтириб чиқаради. Шунингдек, бундай қатъий меъёрларга риоя қилмасдан қўлланилган пестицидлар объектлари бўлган маҳсулот ҳамда биосфера компонентларида пестицидлардан қолган қолдиқ актив моддалар оқибатида агрокимё хизматлари сифатли ва самарали ташкил қилинмаслиги сабабли салбий бўлиши мумкин.

Минерал ўғитларнинг салбий оқибатлари уларнинг меъёридан ортиқ ва самарасиз фойдаланиш, яъни агрокимёвий хизматларни талаб даражасида ташкил қилинмагани, юқори сифатли ўғитлардан махсус жиҳозлар ва малакали ходимлар хизматидан фойдаланмаслиги сабабли юзага келади. Бундай қатор камчилик ва нуқсонларни кескин камайтириш ва экинлар ҳосилдорлигини ошириш ва улар ҳимоясини ташкил қилиш, сақлаш ва истеъмолчиларга сифатли қилиб етказишда агробиологик кимёвий воситаларнинг аҳамияти юқори бўлмоқда. Бу агрокимёвий ва агробиокимёвий воситалар етарли ва сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашга қаратилган. Шу сабабли, уларнинг ижобий ва салбий жиҳатларини ҳисобга олиб, озиқ-овқат маҳсулотлари миқдори ва сифатига юксалиб бораётган талаблар ва уларни етиштириш имкониятининг ҳозирги, яқин ва истикболдаги мувофиқлигини аниқлаш лозим бўлмоқда.

Демак, талабнинг ошиши сабабли ҳозир ва яқин муддатда мавжуд имкониятлар доирасида бу икки усулни бир-бирини тўлдирувчи агробиокимёвий восита ва хизматлар сифатида қараш мақсадга мувофиқ бўлади. Аммо, жадал суръатларда минерал ўғитларнинг экологик зарари кам бўлган турларини ишлаб чиқиш, инновацион биоўғитлар, биогумуслар

яратиш ва кенг қўллашга жорий қилиш ҳамда ўсимликлар ва ҳайвонларни касалликлар ва инфекциялардан ҳимоя қилишнинг янги биокимёвий воситалари ва вакциналарини ишлаб чиқариш ва қўлланиш бўйича тадқиқотларни жадаллаштириш талаб қилинди.

Агробιοοκιμё воситаларини самарали қўллашни ташкил қиладиган замонавий агрохизматлар тизимини шакллантириш ва ривожлантириш долзарб масала бўлиб ҳисобланади. Бундай агробιοοκιμёвий воситалар ишлаб чиқариш ва қўллаш, уларни амалга оширишнинг илғор хизматлар тизимини шакллантириш яқин ва узоқ истиқболда агробιοοκιμёвий йўналишларнинг устуворлигига эришиш экологик кишлок хўжалигини юритишнинг асоси бўлиб хизмат қилади. Бу хизматлар самарадорлигига ташкилий-ҳуқуқий ва иқтисодий-экологик механизмини такомиллаштириш асосида эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Положение дел в области продовольственной безопасности питания в мире. ФАООН. - Рим, 2021.
2. Доклад об обращении особо опаснии пестицидов в Узбекистан. Февраль, 2020.
3. Органическое сельское хозяйство в Узбекистане: состояние, практика и перспективы продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (ФАО). – Т., 2018.

MINTAQADA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Masharipova M.A., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, PhD

Saparova M.A., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy quyi tizimi sifatida kichik biznesning tarkibiy qismlarining uchligida namoyon bo‘ladigan muhim xususiyatlari ko‘rib chiqiladi.

Аннотация. В статье рассматривается сущностные характеристики малого бизнеса как социально экономической подсистемы региона, проявляющиеся в триединстве компонент.

Abstract. The article discusses the essential characteristics of small business as a socio-economic subsystem of the region, manifested in the trinity of components.

Kalit soʻzlar. Mintaqa, biznes, kichik biznes, ijtimoiy-iqtisodiy quyi tizim, tadbirkorlik, samaradorlik.

Ключевые слова. Регион, бизнес, малый бизнес, социально-экономическая подсистема, предпринимательство, эффективность.

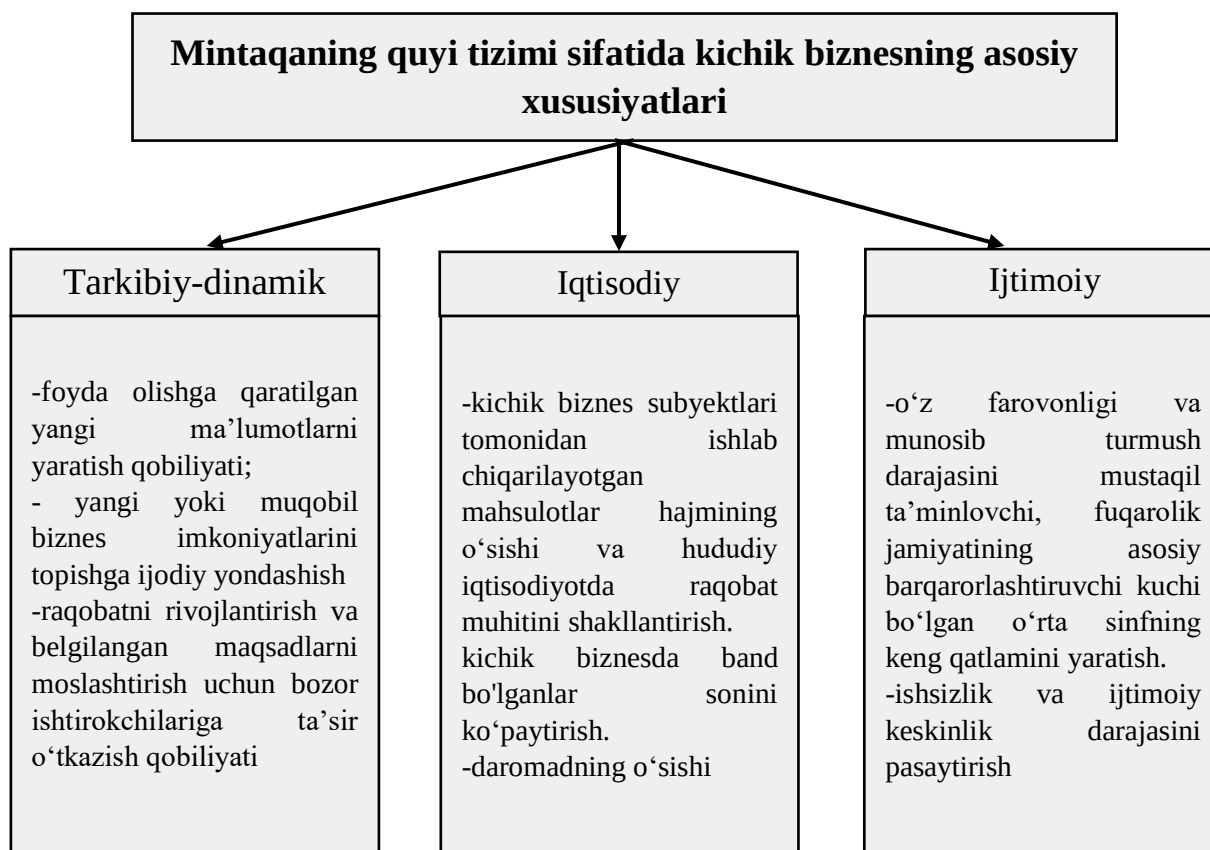
Key words. Region, business, small business, socio-economic subsystem entrepreneurship, efficiency.

Bugungi kunda rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sishning yillik yuqori sur'atlari tadbirkorlik faoliyatini, birinchi navbatda, kichik va o'rta biznesni faollashtirish orqali ta'minlanadi. Zamonaviy sanoati rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish va mintaqaning raqobatbardoshligini oshirishga qodir bo'lgan jadal rivojlanayotgan institut hisoblanadi. Kichik biznes ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida ko'plab obyektlarga ta'sir qiladi va ular o'rtasida ma'lum aloqalarni (tarkibiy, funksional, tashkiliy, resurs va texnologik) hosil qiladi, bu esa uning rivojlanishini tizimli tahlil nuqtai nazaridan o'rganishga imkon beradi [1].

Mintaqaning quyi tizimi bo'lgan kichik biznes iqtisodiy o'zgarishlarga tezda javob bera oladi, bozorning tor va o'ziga xos segmentlariga xizmat qiladi va iqtisodiy segmentlar faoliyatining yangi sharoitlariga tezda moslasha oladi, bu esa iqtisodiy tizimdagi resurslarni tezda qayta taqsimlashga yordam beradi. Moddiy va moliyaviy cheklovlar kichik biznesni mavjud imkoniyatlarning kognitiv salohiyatida raqobatbardosh afzalliklarni izlashga undaydi.

Kichik biznesning ijtimoiy tarkibiy qismi quyidagilar bilan ifodalanadi: aholining o'zini-o'zi ish bilan ta'minlash va yollanma ish bilan ta'minlashni kengaytirish (rivojlangan mamlakatlarda barcha xodimlarning yarmidan ko'pi kichik biznes sohasida ishlaydi), kapital xarajatlari past bo'lgan ish o'rinlarini yaratish; ijtimoiy himoyalangan aholi (kichik bolali oilalar, nogironlar, etnik ozchiliklar va boshqalar) uchun daromad olish imkoniyatlari, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash va rivojlantirish, turli ijtimoiy guruhlar daromadlaridagi nomutanosiblikni kamaytirish hamda tizim orqali malakali va yarim malakali ishchilarni tayyorlash. Bundan tashqari, kichik biznesning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish iqtisodiy samaradorlikka erishish va ijtimoiy adolat o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlashdan iborat. Kichik biznesning ijodkorligi ishlab chiqarish imkoniyatlari egri chizig'ini o'zgartirib, har bir insonning imkoniyatlarini yaxshilaydi va tadbirkorlik qobiliyatlarini amalga oshirish uchun yangi maqsadlar va vositalarni kashf etadi.

Kichik biznes faoliyati samaradorligining mohiyati va xususiyatlarini hisobga olish ijtimoiy, iqtisodiy va tarkibiy-dinamik kabi qismlarning uchligini aniqlash imkonini beradi (1-rasm).

1-rasm. Mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy quyi tizimi sifatida kichik biznesning asosiy xususiyatlari [2]

1-rasmda keltirilgan ma'lumotlar asosida kichik biznesning tarkibiy-dinamik qismi foyda olish uchun yangi imkoniyatlarni topish qobiliyati bilan bog'liq. Zero, texnologiyalar va resurslar doimiy qiymat emas, ular dinamikligi, kichik biznes faoliyati ta'sirida doimiy o'zgarishi bilan ajralib turadi. Samaradorlikning tarkibiy-dinamik jihat, ya'ni kichik biznes subyektlarining o'z imkoniyatlarini doimiy ravishda kengaytirish va buning uchun intellektual salohiyatidan foydalanish qobiliyati ijtimoiy komponent bilan chambarchas bog'liqdir. Iqtisodiy tarkibiy qism tarmoqda ishlab chiqarilgan mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) hajmining o'sishida, ishchilar sonining ko'payishida, aholi daromadlarining o'sishida, mahalliy, mintaqaviy budjetlarga daromadlarning ko'payishida namoyon bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, birinchidan kichik biznes mintaq iqtisodiyotining tarmog'i sifatida boshqaruvning ekologik sharoiti o'zgarishiga eng moyil bo'lgan sohalardan biridir. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash borasidagi davlat siyosatining zaruriy, mazmunli qarori strategik rejalashtirishga, jumladan, mintaqada milliy loyihalarni ilgari surishni shakllantirishga, shu jumladan, kichik biznesni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlar kompleksiga asoslanishi kerak [3].

- ikkinchidan, kichik biznes yirik biznesning ajralmas qismi bo'lib, turli bozor segmentlarida o'zgaruvchan sharoitlarga tezkor javob berish, resurslarni tezda qayta taqsimlash bilan bog'liq masalalarni o'z zimmasiga oladi. Shu munosabat bilan, alohida hududlarni rivojlantirishning zarur sharti kichik biznesni o'rta va yirik biznes bilan birgalikda rivojlantirishdir. Bu mehnat taqsimotining natijalarini ko'rish imkonini beradi va birgalikdagi faoliyatga qiziqish uyg'otadi;

- uchinchidan, aholi bandligi va o'zini-o'zi bandligini ta'minlash yashirin ishsizlikni bartaraf etish, ish o'rinlari yaratish hamda ijtimoiy keskinlik va mehnat bozoridagi yukni kamaytirish bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni hal etadi.

Xulosa qilib keltiradigan bo'lsak, mintaqadagi kichik biznesning roli aholi hayotidagi sifat o'zgarishlariga ta'sir darajasi, uning ehtiyojlari va manfaatlarini to'liq qondirish, tadbirkorlik va ijodiy qobiliyatlarini ochib berish, biznesni insonparvarlashtirishni kuchaytirish bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Киреев Н.Н. Социальная и экономическая эффективность предпринимательской деятельности. // Вестн. Тамб. гос. ун-та. Сер.: Гуманитарные науки. 2011. Вып. 9 (101). - с 56.

2. Киреев Н.Н. Методика оценки социально-экономической эффективности предпринимательской деятельности в регионе. // Социально-экономические явления и процессы. 2012. № 7-8. – С.48

3. Плешаков Г.Г. Проблемы и перспективы развития инновационного предпринимательства в РФ. / Дроботова О.О., Плешаков Г.Г. // Экономика: теория и практика. Международный научный журнал. – №4(32). 2013. – С.27.

O'ZBEKISTONDA ICHKI VA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION YO'NALISHLARI

**Xamrayev Q.I., Urganch davlat universiteti "Menejment va marketing"
kafedrası dotsenti, PhD**

**Karimova Sh., Urganch davlat universiteti "Turizm" mutaxassisligi 2-
bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizm sohasida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati, ulardan samarali foydalanish yo'llari va o'zgarish dinamikasi o'rganilgan. Xalqaro reytinglardan foydalangan holda sohani rivojlantirish uchun mobil texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение инновационных технологий в туризме, способы их эффективного использования и динамика

изменений. С помощью международных рейтингов проанализированы возможности использования мобильных технологий для развития отрасли.

Abstract. This article discusses the importance of innovative technologies in tourism, ways to use them effectively and the dynamics of change. With the help of international ratings, the possibilities of using mobile technologies for the development of the industry were analyzed.

Kalit soʻzlar. Innovatsion texnologiya, turistik infratuzilma, axborot texnologiyalari, raqamli texnologiya, turistik ilovalar, mobil ilovalar.

Ключевые слова. Инновационные технологии, туристическая инфраструктура, информационные технологии, цифровая технология, туристические приложения, мобильные приложения, мобильная операционная система.

Key words. Innovative technology, tourism infrastructure, information technology, digital technology, tourism applications, mobile applications, mobile operating system.

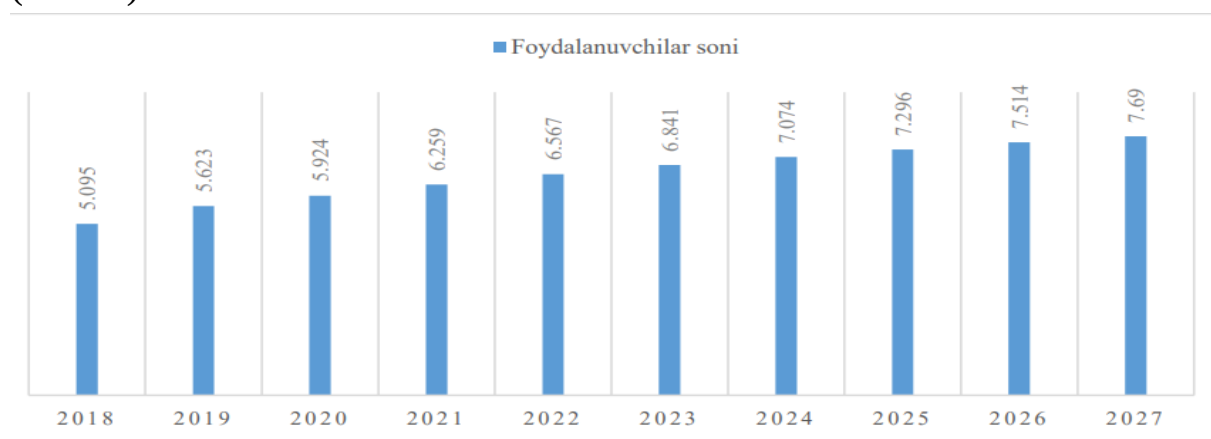
Texnologiyaning rivojlanishi iqtisodiyotning barcha sohalarini qamrab olganidek, turizm sohasiga ham oʻzining ijobiy taʼsirini koʻrsatmoqda, xususan, GPS navigatsiyasidan foydalangan holda mobil telefonlar uchun noyob multimedia qoʻllanmalari ishlab chiqilmoqda va sayyohlarga taklif etilmoqda, bu esa mamlakatimizning turizm salohiyatini oshirish, xorijiy va ichki turistlarni jalb etishni kuchaytirishda mobil innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari va yoʻllari yanada rivojlantirishni talab etmoqda.

Statistik maʼlumotlarga koʻra, hozirgi kunda dunyoda sayohatchilarning qariyb 75 foizi oʻzlarining marshrutlarini onlayn platformalar orqali amalga oshirishni rejalashtirmoqdalar. Bunday platformalarga misol sifatida Agoda, Booking.com va Airbnb kabilarni kiritish mumkin. Sayohat qilayotgan turistlarning 70 foizdan ortigʻi ijtimoiy tarmoqlar orqali sayohatlarini boshqalar bilan boʻlishib borishadi. Turistik safarlarning 35 foizi ijtimoiy tarmoqlarda joylashtirilgan maʼlumot va tavsiya qilingan manzillar orqali amalga oshirilmoqda [2]. Axborot tizimlarining rivojlanib borayotganiga qaramay, mamlakatimizning turizm sohasida mobil innovatsion texnologiyalardan foydalanish yetarli darajada emas. Shu boisdan kelayotgan sayyohlar bu borada biroz qiyinchilikka duch kelmoqdalar. Turizm salohiyati yuqori boʻlgan xorijiy mamlakatlarda axborot va mobil texnologiyalar sohaning ajralmas qismi hisoblanadi. Turistik salohiyatni oshirish maqsadida IT dasturchilari tomonidan biznesni rivojlantirishda mobil texnologiyalarni moslashtirish va yaratish boʻyicha izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, “2019-2025-yillarda Oʻzbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasida turizm sohasini rivojlantirish uchun zarur boʻlgan

yangi xizmat turlarini innovatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish vazifasi belgilangan [1].

Kelajakda sayohatlarni amalga oshirish va bronlashtirishda mobil texnologiyalarning katta ahamiyatga ega bo'ladi. Zamonaviy operatsion tizimga ega bo'lgan uyali aloqa vositalari sayyohlarga nafli bo'lgan dasturlar paketlari bilan birgalikda, ularning vaqti va xarajatlarini tejaydi, safarlarda beminnat dastyor bo'ladi. Biroq, bugungi kunda mobil texnologiyalarni rivojlanishiga to'siq bo'layotgan bir nechta omillarni ko'rsatish mumkin. Bular jumlasiga shu sohada ishlayotgan kadrlarning smartfonlardan to'liq foydalanishni bilmasliklari va to'lov tizimidagi murakkablik, mehmonxona va ovqatlanish muassasalarining joylashuvi kabilarni kiritish mumkin.

Bundan tashqari, elektron to'lovlarni amalga oshirishdagi muammolar: xizmatni yo'lga qo'yilmaganligi, internet aloqasini yo'qligi yoki tezligini pastligi, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq xavf-xatarlar, kiberjinoyat kabi holatlarni mavjudligi bugungu kunda o'zining yechimini kutayotgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Butun dunyoda mobil texnologiyalarning rivojlanishi va keng tarqalishi tez sur'atlarda ketmoqda va bu jarayon kelajakda barqaror tarzda rivojlanishi prognoz qilinmoqda. Mobil texnologiyalarni jadal rivojlanayotganligi, turizmning ko'pgina tarmoqlarida uning iste'molchilar uchun innovatsion tajribalarni yaratish va turizm sanoatida yetkazib beruvchilar uchun barqaror raqobat ustunligini ta'minlashdagi rolini hisobga olish juda muhimdir. Bu esa mobil texnologiyalardan eng zamonaviy variant bo'lgan - smartfonlardan foydalanuvchilarning sonini oshib borishida ham namoyon bo'ladi (1-rasm).

1-rasm. Dunyo bo'ylab smartfonlardan foydalanuvchilar soni, mlrd. birlikda [2]

Bugungi kunda turizmda raqamli texnologiyalarning o'rni tobora kengaymoqdaki, turoperatorlar va sayyohlar eng yangi texnologiyalar bilan jihozlangan. Bu sayyohlik biznesi menejerlari va sayyohlarga sayohat va turar joyni onlayn bron qilish va boshqalarni tadqiq qilish, kashf qilish va yangi

joylarga borish imkoniyatini beradi. Sayyohlar mobil qurilmalarida kompas ilovasi, onlayn bron qilish ilovalari, valyuta konvertori ilovalari, dunyo vaqti ilovalari, tillarni tarjima qilish ilovalari, ob-havo ilovalari, Google xaritalari va restoran yoki turar joyni aniqlash xizmatlari kabi oddiy mobil ilovalardan foydalanadilar. Sayyohlar, shuningdek, Google Maps API dan foydalanib, Google xaritada qoplama yaratish uchun o'z ma'lumotlarini qo'shishlari va joylashuvga tashrif buyurishning barcha imkoniyatlarini o'rganishlari mumkin. Ba'zi ilovalar sayohatni rejalashtirish, arzon reyslar, mahalliy transport markazlari, ovqatlanish joylari va diqqatga sazovor joylarni topishga yordam beradi. Ilovalar sayohatdan oldin, davomida va undan keyin sayyohlik tajribasini yaxshilaydi.

Turizm sohasidagi eng muhim axborot texnologiyalaridan biri bu global bronlash tizimlaridir. Ular sanalar uchun kerakli mehmonxonada xona turini tanlash imkonini beradi. So'rov bron qilingandan so'ng, darhol tasdiqlovchi elektron pochta xabari yuboriladi. Butun dunyo bo'ylab Amadeus, Saber, Worldspan, Galiley, Sirena - sayohat kabi bronlash tizimlaridan 800 mingdan ortiq sayyohlik agentliklari foydalanadilar. Ulardan foydalanishning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- vaqt xarajatlarini kamaytiradi;
- xizmatlar sifatini yaxshilaydi;
- ish unumini oshiradi.

Yuqoridagi kabi innovatsiyalarni joriy etishga mo'ljallangan yo'nalishlar to'g'ridan-to'g'ri ularni moliyaviy ta'minlashni nazarda tutadi. Sohada yangi texnologiyalarni qo'llashda tajriba va malakaga ega bo'lgan mutaxassislar, texnologiyadan foydalanish jarayonida unga texnik xizmat ko'rsatish, uning imkoniyatlaridan yanada samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan tahlillarni amalga oshirish zarurligini belgilaydi.

Globallashuv sharoitida ma'lumotlar almashinish jarayoni juda tez bo'lishi turizmni rivojlantirish va salohiyatini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhimligi isbot talab qilmaydigan haqiqatga aylandi. Turistlarga qulaylik taqdim etishda mobil texnologiyalarni rivojlantirish va yangi imkoniyatlarni taqdim eta oladigan amaliy dasturlarni yaratish lozimligini ko'rsatadi. Buning uchun quyidagilarni amalga oshirish ijobiy natijalar beradi:

- mahalliy va xorijiy turistlar foydalanishi uchun qulay bo'lgan innovatsion texnologiyalarga asoslangan turistik infratuzilmani joriy etishga erishish;
- mamlakat mintaqalarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yangi turistik yo'nalishlar ishlab chiqish mumkin bo'lgan hududlarni aniqlashda sifatli foto va video materiallar, hududning geoaxborot ma'lumotlari, 3D formatidagi ko'rinishi va h.k ko'rinishdagi innovatsion texnologiyalarini qo'llash;

- Android va IOS platformalariga asoslangan dasturlarni ishlab chiqish. Ishlab chiqiladigan dasturlar, nafaqat smartfonlar balki, turli boshqa gadjet (planshetlar, aqlli soatlar, laptoplar va h.k.)larga mo'ljallanishini ta'minlash va bilan shug'ullanuvchi subyektlarni rag'batlantirish;

- turistlarga qulaylik yaratish uchun xorijiy kompaniyalar tomonidan yaratilgan turli mobil ilovalarga muqobil milliy ilovalarni yaratish. Mazkur ilovalarni turistlarni barcha ehtiyojlarini qondirishga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5611-son Farmoni.

2. <http://www.statista.com/> sayti ma'lumotlari

3. <https://adamosoft.com/blog/technology-in-tourism-resaping-the-hospitality-industry>.

4. <https://www.mitel.com/blog/top-10-communication-tech-trends-hospitality>.

5. <https://www.trekkssoft.com/en/blog/tourism-market-trends-in-2022>

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРЛИГИ

Мадаминов И.О., Урганч давлат университети "Менежмент ва маркетинг" кафедраси доценти в.б., PhD

Аннотация. Маълумки, ҳар қандай бозор иқтисодиёти шароитида инновацияларнинг аҳамияти жуда катта. Шунинг учун ҳам, республикамызда ушбу йўналишда қатор ишлар амалга оширилмоқда. Инновацияларнинг аҳамиятли эканини англаш ва уларнинг миллий иқтисодиёт ривожланиши учун асос эканлигини чуқур англамоқ зарур. Чунки, мамлакатимизда инновацион фаолликка қаратилган молиявий-иқтисодий жараёнларни жадаллаштириш борасида қатор вазифалар белгилаб олинган. Айнан ушбу вазифалар мақола мавзусининг долзарблигини белгилаб беради.

Аннотация. Известно, что инновации очень важны в любой рыночной экономике. Именно поэтому в нашей республике ведется ряд работ в этом направлении. Необходимо осознать важность инноваций и глубоко понять, что они являются основой развития национальной экономики. Потому что в нашей стране поставлен ряд задач по ускорению финансово-экономических процессов, направленных на инновационную деятельность. Именно эти задачи определяют актуальность темы статьи.

Abstract. It is known that innovations are very important in any market economy. That is why a number of works are being carried out in this direction in our republic. It is necessary to realize the importance of innovations and deeply understand that they are the basis for the development of the national economy. Because in our country a number of tasks have been set to accelerate financial and economic processes aimed at innovation. It is these tasks that determine the relevance of the topic of the article.

Таянч сўзлар. Инновация, миллий итисодиёт, билимлар иқтисодиёти, инновацион инфраструктура, инновацион жамғарма, илмий-техникавий ишланма, молиявий-иқтисодий жараёнлар, инновацион товарлар, молиявий ресурс.

Ключевые слова. Инновации, национальная экономика, экономика знаний, инновационная инфраструктура, инновационный фонд, научно-техническое развитие, финансово-экономические процессы, инновационные товары, финансовый ресурс.

Key words. Innovations, national economy, knowledge economy, innovation infrastructure, innovation fund, scientific and technological development, financial and economic processes, innovative goods, financial resource.

Жаҳонда ривожланган давлатлар тажрибасидан маълумки, миллий иқтисодиётнинг энг муҳим ва долзарб масалаларидан бири - бу молиявий барқарор ва инновацияларга асосланган бозорни барпо қилиш ҳисобланади. Ўзбекистон мустақилликнинг илк кунлариданоқ миллий иқтисодиётни ривожлантириш борасида қатор йўналишларни белгилаб олди. Чунки, молиявий-иқтисодий юксакликка интилаётган мамлакатлар молия бозорида ва иқтисодиётида инновацияларнинг зарурлиги барчага маълум. Маълумки, инновация - фуқаролик муомаласига киритилган ёки шахсий эҳтиёжлар учун фойдаланиладиган, қўлланилиши амалиётда катта ижтимоий-иқтисодий самарага эришишни таъминлайдиган янги ишланма ҳисобланади. Дунёда ҳозирги кунда содир бўлаётган жараёнлар қатор мамлакатларда давлат қарзининг ошиши, ишсизлик муаммосининг халқаро миқёсда кескинлашувини юзага чиқармоқда. Бундай шароитда мамлакатлар ўз иқтисодиёти барқарорлигини сақлаб қолишга уриниши табиий. Ўзбекистон ҳам бу борада белгиланган сиёсатни изчил давом эттириши лозим. Айтиш мумкинки, жаҳон амалиётида молиявий маблағларни жалб этишнинг турли хилдаги инновацион манбалари аниқланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти таъкидланганидек, “...бирорта ҳудуд ва тармоқни замонавий илм ва билимларсиз ривожлантириб бўлмайди. Тараққий этган мамлакатларда ялпи ички маҳсулотнинг 50

фоизидан ортиғи “билимлар иқтисодиёти” ҳисобидан, яъни, инновациялар ва юқори малакали кадрлар томонидан яратилаётгани буни яққол исботламоқда” [1]. Мамлакат тараққиётининг замини ҳеч шубҳасиз, илм-фан ва инновациялардир. Бунинг асосий шартларидан бири инновацион инфратузилманинг мавжудлигидир. Инновацион инфратузилма -инновацион фаолиятни моддий-техник, молиявий, ташкилий-услубий, ахборот, консултив ва бошқа жиҳатдан таъминлайдиган корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, мулкчиликнинг исталган шаклидаги улар бирлашмаларининг мажмуи ҳисобланади.

Инновация жараёни маълум даврни ўз ичига қамраб олиб янгиликни яратишда ифодаланиши унинг иқтисодий самарадорлиги билан боғлиқдир. Чунки, инновация стратегияси ишлаб чиқариш жараёнида янги фан-техника ютуқларини қўллаш асосида рақобатчи субъектларга нисбатан юқорирок иқтисодий салоҳиятга эга бўлишида ифодаланади. Инновацион жараённи ривожланиши босқичма-босқич амалга ошади. Айтиш мумкинки, ишлаб чиқариш жараёнида илмий-техникавий ишланмаларни қўлланилиши натижасида улар илмий-техникавий инновация маҳсулотларига айланади. Шунини таъкидлаш лозимки, илмий-техника янгиликларини ишлаб чиқаришга қўллаш инновацион товарларнинг хусусиятидир.

Тараққий этган ва айрим ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида инновацион инвестициялаш борасида бой, илғор тажриба тўпланган бўлиб, уни чуқур таҳлил этиш ва республикамиз амалиётида ижодий фойдаланиш юзасидан илмий-амалий хулоса ва тавсияларни шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, тараққий этган мамлакатларда инновацион инвестициялаш борасида тўпланган тажрибалар хилма-хилдир.

Фикримизча, Европа Иттифоқи мамлакатларининг тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, инновацион фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг бевосита ва билвосита усулларида миллий иқтисодиётда комплекс фойдаланишни жорий этиш мақсадга мувофиқ. Шуниси характерики, тараққий этган мамлакатларда илмий-тадқиқот харажатларининг асосий қисмини давлат қоплайди. Масалан, Францияда 2019 йилнинг 1 январидан бошлаб, суммаси 100 млн.еврогача бўлган илмий-тадқиқот ишларининг 30 фоизи, 100 млн.евродан ортиқ бўлганларининг 50 фоизи давлат томонидан қопланган [2]. АҚШда илм-фан харажатларининг қарийб ярми, Буюк Британияда 50 фоиздан ортиқ қисми, Германияда 40 фоиздан ортиғи давлат томонидан молиялаштирилади.

**Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ташкилотига аъзо
мамлакатларнинг илмий-тадқиқот ва ишланмаларга қилинадиган
харажатлари (ЯИМга нисбатан %да) [3]**

№	Давлатлар	Харажатларнинг режалаштирилган даражаси	Эришила- диган йил	Харажатларнинг ҳақиқатдаги даражаси
1.	Австрия	3,0	2020	2,45
2.	Бельгия	3,0	2020	1,83
3.	Чехия	2,1	2020	1,54
4.	Дания	3,0	2020	2,43
5.	Финляндия	4,0	2021	3,45
6.	Франция	3,0	2022	2,11
7.	Германия	3,0	2021	2,53
8.	Греция	1,5	2019	0,57
9.	Венгрия	1,4	2020	1,00
10.	Ирландия	2,5	2022	1,32
11.	Япония	4,0	2020	3,39
12.	Жанубий Корея	5,0	2022	3,23
13.	Нидерландия	3,0	2020	1,67
14.	Норвегия	3,0	2020	1,52
15.	Польша	2,2	2020	0,56
16.	Португалия	1,8	2020	0,83
17.	Испания	2,2	2021	1,20
18.	Швеция	4,0	2020	3,73
19.	Буюк Британия	2,5	2019	1,78
20.	Европа Иттифоқи	3,0	2020	1,76

1-жадвалда келтирилган маълумотлардан кўринадики, илмий тадқиқот ва ишланмаларга қилинган харажатларнинг юқори даражаси Швеция, Финляндия, Япония, Жанубий Корея, Австрия ва Данияда кузатилмоқда. Шунга асосан, ривожланган давлатлар тажрибасидан маълумки, давлат асосий эътиборни инвестиция сиёсатини шакллантириш ва миллий иқтисодиётдаги корхоналарни молиявий қўллаб-қувватлайдиган самарали механизмларни яратиш ва муваффақиятга эришиш учун йирик даражадаги миллий, тармоқ ва ҳудудий инновацион лойиҳаларни амалга оширишга қаратади.

Фикримизча, мамлакат иқтисодиётида инновацияларнинг зарурлиги корхоналарда инновацион фаолиятни ривожлантириш ва янги турдаги

маҳсулот (хизмат)ларни яратишга қаратилган давлат сиёсатининг амалга оширилиши билан намоён бўлмоқда. Иқтисодиётда инновациялар асосида фаолият юритадиган корхоналарнинг улуши қанчалик кўп бўлса, бу мамлакат иқтисодиёти рақобатбардошлигини таъминлашига хизмат қилади. Пировардида ишлаб чиқаришга янги (замонавий) техник-технологиялар жорий қилинади. Мамлакат иқтисодиётининг ишлаб чиқариш салоҳияти янада ортади. Бу ўз-ўзидан жаҳон бозорига миллий инновацион маҳсулотни олиб чиқиш каби вазифаларнинг бажарилишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, 2020 йил 29 декабрь.
2. Захарова Н. Координация инновационных процессов в Европейском Союзе//Экономист.-Москва, 2019.-№7. - 65 с.
3. Science, Technology And Industry Outlook 2021. OECD. 2021. - p. 64.

МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШ СТРАТЕГИЯСИНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Матёкубова Д.О., Урганч давлат университети “Менежмент ва маркетинг” кафедраси доценти, PhD

Аннотация. Мақолада минтақа рақобатбардошлигини оширишда инновацион ривожланиш стратегиясининг асосий йўналишлари тадқиқ қилинган ва назарий ҳулосалар ишлаб чиқилган.

Аннотация. В статье изучены основные направления стратегии инновационного развития для повышения конкурентоспособности региона и сделаны теоретические выводы.

Abstract. The article studies the main directions of the innovative development strategy to increase the competitiveness of the region and draws theoretical conclusions.

Калит сўзлар. Инновацион фаоллик, инновацион ривожлантириш, стратегия, озиқ-овқат хавфсизлиги, экологик тоза маҳсулот.

Ключевые слово. Инновационная деятельность, инновационное развитие, стратегия, безопасность пищевых продуктов, экологически чистая продукция.

Key words. Innovative activity, innovative development, strategy, food safety, environmentally friendly products.

Инновацион ривожлантириш стратегиялари дунё илм-фанининг замонавий ютуқлари, инновацион ишланмалари ва технологиялари асосида инсон капиталини, мамлакатни жадал ривожлантириш, инновацион фаолият соҳасида ягона давлат сиёсатини олиб бориш мақсадида ишлаб чиқилади ҳамда амалга оширилади. Бундай стратегиялар давлат ва жамият олдида турли комплекс мақсад ва вазифаларни, тегишли даврга мўлжалланган мақсадли кўрсаткичларни, шунингдек, уларни амалга ошириш бўйича ҳаракатлар режасини белгилайди. Ривожланган давлатлар тажрибасидан маълум бўладики, агросаноат мажмуаси ва аграр соҳани барқарор ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқмасдан, мамлакатнинг ўзига хос устуңлигини таъминлаш ва амалга оширишга эришиб бўлмайди.

Инновацион фаоллик асосида аграр соҳани ривожлантиришда илм-фан ва техника ютуқларини кенг қўллаган ҳолда, соҳага замонавий инновацион технологияларни жорий этиш, таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини изчил ривожлантириш, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш мақсадида 2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегияси [1] ишлаб чиқилиб, унда республикани 2030 йилга бориб, Глобал инновацион индекс рейтинги бўйича жаҳоннинг 50 та илғор мамлакати қаторига киришига эришиш, иқтисодиётни тараққиётнинг инновацион йўлига ўтишини таъминлайдиган рақобатбардош бозорни шакллантириш ва ресурслардан самарали фойдаланиш, инновациялар, илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ва технологик ишларга давлат ва хусусий маблағлар киритилишини кучайтириш, бу соҳалардаги тадбирларни молиялаштиришнинг замонавий ва самарали шакллари жорий этиш белгилаб берилган.

Мамлакатда 2000-2021 йиллар давомида ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажми 171,2 фоизга, жумладан мева-сабзавотчилик 172,6 фоизга, чорвачилик маҳсулотлари 170 фоизга, ўрмон ва балиқчилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш 177,5 фоизга ошган. Мева-сабзавот маҳсулотларининг экспорт ҳажми 1,4 млн тоннадан ошиб, 2016 йилга нисбатан 1,5 баробарга ўсишга эришилган. Стратегиянинг асосий кўрсаткичлари сифати қуйидагиларни кўрсатиш мумкин (1-жадвал).

**Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини
ривожлантиришнинг 2020 - 2030 йилларга мўлжалланган
стратегиясининг асосий кўрсаткичлари [2]**

Асосий кўрсаткичлар	2018 й.	2030 й.
Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларининг экспорти	2,3 млрд. \$	20 млрд. \$
Озиқ-овқат ва енгил саноатдаги ишчиларнинг улуши	6 %	20 %
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги	\$ 3,900	\$ 8,000
Қайта ишланган маҳсулотларнинг экспортдаги улушининг ўсиши	25 %	40 %
“Юқори даражадаги” шўрланган ерлар майдони	45 %	37 %
Аҳоли ўртаисда тўйиб овқатланмайдиганларнинг улуши	6,3 %	0 %
Қишлоқ хўжалиги илмий тадқиқотлари учун давлат бюджети харажатлари	0,02 %	1 %
Сув тежовчи технологиялар ёрдамида суғориладиган қишлоқ хўжалик ерлари	5 %	40 %
Ем-хашак экиладиган майдонларни кенгайтириш умумий майдонга нисбатан	7 %	15 %

Шу билан бирга, жаҳон бозорида маҳсулотларга қўйилган сифат ва хавфсизлик талабларининг тобора кучайиб бориши, мамлакатимизда етиштирилаётган маҳсулотларнинг халқаро бозорлардаги ўрнини мустаҳкамлаш жуда муҳимдир.

Ўзбекистонда “Organic” ва “Global G.A.P.” халқаро стандартлари талабларига мувофиқ маҳсулот ишлаб чиқариш, тартибга солиш ва мувофиқлаштириш тизимларини ривожлантириш, қишлоқ ва ўрмон хўжалиги маҳсулотларининг сифат ва хавфсизлик кўрсаткичларини яхшилаш, экспорт географиясини кенгайтириш, шунингдек, мамлакатимизнинг органик маҳсулот ишлаб чиқариш салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш имкониятини ошириш бугунги кундаги долзарб масала ҳисобланади. Фикримизча, минтақа рақобатбардошлигини оширишда инновацион ёндошувлар асосида илмий-тадқиқот ишларини кенгайтириш ва малакали мутахассислар тайёрлаш ишларини жадаллаштириш муҳим вазифалар ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

2. www.agro.uz маълумотлари.

MINTAQADA INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTIONAL JIHATLARI

**Sapayeva N.K., Urganch davlat universiteti “Menejment va marketing”
kafedrası o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyati mintaqasida infratuzilmani rivojlantirishning zarurligi, ahamiyati hamda uni institutsional jihatlari, imkoniyatlari va ushbu jihatlarni amalga oshirishning muhim yo‘nalishlari va unga ta’sir qiluvchi omillarning natijalari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье выделены необходимость и важность развития инфраструктуры в регионе Хорезмской области, а также ее институциональные аспекты, возможности и важные направления реализации этих аспектов и результаты действия влияющих на нее факторов.

Abstract. In this article, the necessity and importance of infrastructure development in the region of Khorezm region, as well as its institutional aspects, possibilities and important directions of implementation of these aspects and the results of the factors affecting it are highlighted.

Kalit so‘zlar. Mintaqa, infratuzilma, institutsional omil, innovatsion infratuzilma, siyosiy omil, iqtisodiy omil, ijtimoiy omil, madaniy-ma’naviy omil.

Ключевые слова. Регион, инфраструктура, институциональный фактор, инновационная инфраструктура, политический фактор, экономический фактор, социальный фактор, культурно-духовный фактор.

Key words. Region, infrastructure, institutional factor, innovative infrastructure, political factor, economic factor, social factor, cultural-spiritual factor.

Ma’lumki, institutsional o‘zgarishlar, ularning iqtisodiyotga ta’siri natijaviy ko‘rsatkichlar o‘zgarishi, ya’ni samaradorlik bilan ifodalanadi. Shunga asosan, iqtisodiy islohotlar va o‘zgarishlar samaradorligini ta’minlashning muhim va asosiy omili institutsional o‘zgarishlar hisoblanadi [2]. Iqtisodiy jarayonlarni o‘rganishda iqtisodiyotdagi mikroiqtisodiy bo‘g‘inlar, ya’ni firma, uy xo‘jaligi va davlatning faoliyati birgalikdagi institusonal birliklar sifatida qabul qilinadi. Ishlab chiqarishni zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan qurollantirish, institutsional muhit hamda mafkuraning o‘zgartirilishi bir vaqtda amalga oshirilsa kutiladigan samarani beradi. Ularning birortasi e’tibordan chetda qolsa, zarur natijani ta’minlab bo‘lmaydi [3].

Institutsional o‘zgarishlar inson kapitalining jamg‘arilish sharoitlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, natijada ular orqali ijtimoiy va intellektual kapitalning samarali va unumli sarflanishiga olib keladi. Institutsional o‘zgarishlar turli

hudud va mintaqalarda amalga oshiriladi. Xususan, mintaqada institutsional o'zgarishlarni amalga oshirishda institutlar faolligini va ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni samarali tarzda ta'minlash lozim. Jumladan, mintaqaviy iqtisodiy tizim institutlari sifatida uy xo'jaliklari, mahalliy boshqaruv organlari hamda xo'jalik subyektlari qaraladi. Institutsional infratuzilma borasida amalga oshirilgan taqdiqotlarning ko'rsatishicha, ushbu soha mustaqil tizim bo'lmay, u boshqarish va xizmat ko'rsatish bo'g'inlarini o'z ichiga oladi [1]. Mazkur imkoniyat va vazifalarni bajarish nuqtai nazariga asoslanib, mintaqada infratuzilmani rivojlantirishda institutsional omillar muhim o'rinni egallaydi va iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatadi. Bu esa xususiy sektorning infratuzilma obyektlarini barpo etish va ular faoliyatini himoya qilishda turli omillarni rivojlantirishni talab qiladi. Bu omillarni samarali yo'lga qo'yilishi tranzaksion xarajatlarning qisqarishiga ham olib keladi. Ya'ni, shartnomalar tuzish, axborotlar qidirish, mulkiy munosabatlar himoyasini tashkil qilish kabi qator institutsional xususiyatga ega masalalarning ijobiy hal etilishi ta'minlanadi. Bevosita infratuzilmaning institutsional jihatlarini rivojlantirish orqali sohadagi tarkibiy islohotlar, innovatsiyalarning rivojlanishi hamda inson va asosiy kapital o'sishi ta'minlanadi.

Mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirish, uning barqarorligini ta'minlash investitsiyaga bog'liq bo'lmay, texnika taraqqiyoti o'zgarishini ham talab qiladi. Bu esa innovatsion infratuzilma institutlari kengayishi asosida amalga oshiriladi. Innovatsion infratuzilmani institutsional asosini ilm-fan rivojini ta'minlovchi institutlar tashkil qiladi. Boshqa infratuzilma turlariga nisbatan mazkur turga kiruvchi subyektlarning o'zaro muvofiqligi samarali hisoblanadi. Ya'ni, innovatsion infratuzilmani tashkil etuvchi tarkibiy tuzilish subyektlari yuqori sinergik samaradorlikka ega bo'ladi. Mazkur infratuzilma asosida inson kapitali rivojlanadi, raqamli texnologiyalar joriy qilinadi hamda kadrlar salohiyati va tarkibi ham takomillashadi. Infratuzilmaning institutsional jihatlarini rivojlantirish uchun moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish, moliyaviy resurslar bozori raqobatbardoshligini oshirish va raqobat muhitini yaxshilash muhim ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, Xorazm viloyatida yaratilgan yalpi hududiy mahsulotning asosiy qismini kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish uchun moliya bozorining institutsional asoslarini takomillashtirish zarur. Chunki, investitsiyalar jalb etish borasida tashqi va ichki bozorda kichik biznes subyektlari yirik biznes bilan taqqoslanganda raqobatdoshligini pastligi kabi muammolarga duch keladi. Shu bois, mintaqada infratuzilmani barqarorligini ta'minlashga quyidagi keltirilgan omillar ta'sir qiladi (1-jadval).

Mintaqada infratuzilmani rivojlantirishning institutsional omillari

№	Omilar tasnifi	Infratuzilmaga ta'sir mexanizmlari va yo'nalishlari
1	siyosiy	- respublika hududlari bo'yicha qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar; - soha va tarmoqlarga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar; - hududning xususiyatiga mos ishlab chiqilgan me'yoriy-huquqiy baza
2	iqtisodiy	- ishlab chiqarish infratuzilmalarini tashkil etish shakllari va uni yuritish mexanizmlari; - mulkchilik munosabatlari va raqobat muhiti; - soha va tarmoqlarning tuzilishi hamda tarkibi; - hududning ixtisoslashuv darajasi; - hududning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari va ularning holati
3	ijtimoiy	- aholi soni va tarkibi; - mavjud ijtimoiy obyektlar holati va ularni aholi soniga nisbatan mavjudlik darajasi; - ta'lim muassasalari va ta'lim olish shakllari; - inson omilini rivojlantirish bilan bog'liq chora-tadbirlar
4	madaniy-ma'naviy	- hududning tarixiy-an'ana va urf-odatlar; - mintaqaga xos bo'lgan ma'naviy-ma'rifiy obyektlar va ularning infratuzilma tizimi

Ushbu omillar institutsional masalalarni ham o'z ichiga qamrab oladi. Ularning holatiga qarab infratuzilma institutlari rivojlanadi. Mazkur omillarining harakati va uning samaradorligi mintaqadagi institutlar va subyektlar holatiga bevosita bog'liq bo'ladi. Shu bois, mintaqani institutsional asosini rivojlantirishda uning ustuvor yo'nalishlariga e'tibor qaratish muhimdir. Ya'ni, mintqa salohiyatidan kelib chiqib, uni rivojlanish istiqbollarini ishlab chiqishda mavjud resurs imkoniyatlar hisobga olinadi. Bunda mavjud investitsiya salohiyati, kadrlar malakasi va mavjud xom-ashyo resurslarning qayta ishlash yo'nalishlari alohida e'tiborga olinishi lozim. Institutsional infratuzilma tarkibi turli institutlarga ajratiladi. Bunda mezonlar sifatida institutsional tizimning vazifalari, obyekti va subyekti, maqsadi va muddati kabi mezonlari bo'yicha taqsimlanadi. Shunga qarab, Xorazm viloyatining infratuzilma salohiyatidan foydalanish bo'yicha bir qator ustunliklari mavjud.

Umuman olganda, tadqiqotlarga ko'ra, mintaqada infratuzilmani rivojlantirishning institutsional jihatlarini bozor xizmatlariga ta'sirining yuqoriligi bilan belgilanadi. Bu esa viloyatda ishlab chiqarish xizmatlarini kengaytirishga

alohida e'tibor berish quyidagi yo'nalishlardagi infratuzilma tarmoqlarini yanada kengaytirishni talab etadi:

- energiya ta'minotida muqobil energiya manbalaridan foydalanish;
- yo'l qurilish sohasini davlat-xususiy sherikchilik asosida ta'mirlashni amalga oshirish;
- temir yo'l tizimini kengaytirish va mintaqa xom ashyo bazalaridan foydalanish yo'llariga ustuvorlik berish;
- logistika tizimi tarkibida agrologistika xizmatini kengaytirish;
- injiniring kompaniyalari xizmatini yanada kengaytirish;
- auditorlik, baholash, sug'urtalash va buxgalteriya hisobi bo'yicha xizmat ko'rsatuvchi firmalar faoliyatini takomillashtirish;
- innovatsion infratuzilma tarmoqlari va xizmatlarini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Пономарев А. А. Институциональная инфраструктура: сущность и содержание. Научный журнал КубГАУ, №107(03), 2015. 16 с.// <http://ej.kubagro.ru/2015/03/pdf/27.pdf>.
2. Сухарев О.С. Институты, поведение агентов и эффективность. // Журнал институциональных исследований, 2016. 8 (1). - С.54–71.
3. Xolmatov N.B. Institutsional o'zgarishlarning iqtisodiy o'sish va turmush farovonligiga ta'siri. // Iqtisod va moliya. 2019, 8 (128). - 2-8 b.

AHOLINI ISH BILAN BANDLIGINI TA'MINLASHNING NOAN'ANAVIY SHAKLLARI

Atabayeva K.R., Urganch davlat universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholini ish bilan bandlikning zamonaviy shakllari va ularni joriy etish masalalari keng yoritilgan.

Аннотация. В этой статье рассмотрено современные формы занятости населения и их применения в практике.

Abstract. This article is about modern forms of employment of the population and their application in practice.

Kalit so'zlar. Mehnat bozori, bandlik, Frilanserlik, autsorsing, austaffing, personal lizinggi, smarstaffing.

Ключевые слова. Трудовой рынок, трудоустройство, фриланс, аутсорсинг, аустаффинг, персональный лизинг, смартстаффинг.

Key words. Labor market, employment, Freelancing, outsourcing, austaffing, personal leasing, smartstaffing.

Yangilanayotgan O'zbekistonni barpo etish sharoitida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, aholini ish bilan bandlik darajasini oshirish va mehnat resurslaridan samarali foydalanishning zamonaviy shakllarini joriy etishga hamda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari bo'yicha ishchi kuchining taqsimlash, mehnat salohiyatini oshirish, mehnat resurslari sifat tarkibini takomillashtirish, ish bilan bandlik tarkibining o'zgarish, ish kuchi mobilligini oshirish, ish vaqtining davomiyligi va tabaqalashishi kabi masalalarga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Kambagallikni kamaytirish - bu aholida tadbirkorlik ruhini uyg'otish, insonning ichki kuch-quvvati va salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish, yangi ish o'rinlari yaratish bo'yicha kompleks iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, demakdir [1]. Bu vazifalarni hal etishda mehnat bozorida ish bilan bandlikning zamonaviy shakllarini joriy etish, ish bilan bandlik shakllanishining xususiyatlari va dinamikasini baholash, mehnat bozorida norasmiy ish bilan bandlikning dinamikasi, ish bilan bandlikni tartibga solish kabi yo'nalishlarda ilmiy-tadqiqotlarni chuqurlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning tub maqsadi - bu inson farovonligi, uning munosib turmush darajasini ta'minlash hisoblanadi. Bu esa, o'z navbatida, davlat tomonidan aholining samarali ish bilan band bo'lishiga barcha shart-sharoitlarni yaratib berishi, shu jumladan, tadbirkorlar uchun qulay biznes yuritish muhiti, investitsiya, soliq siyosati, shaffoflik, sud-huquq tizimining adolatli bo'lishi kabi omillarga bog'liq. Chunki, mamlakatimizda yaratilayotgan ish o'rinlarining 90 foizi xususiy sektor hissasiga to'g'ri keladi va aynan iqtisodiyotning taraqqiyoti kichik va o'rta biznesning rivojlanishi bilan bog'liq. Jahonda mehnat bozori va aholini ish bilan ta'minlashning ilmiy-metodologik asoslari quyidagicha tasniflanadi:

- mehnat va ish bilan bandlik sohasida siyosat yurgizish uchun konvensiyalar va tavsiyalar ko'rinishida xalqaro mehnat me'yorlari hamda ijtimoiy mehnat muammolarini hal etishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish;

- mehnat bozorida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish asosida ish bilan bandlikning zamonaviy shakllarini tartibga solish;

- mehnat bozorida ish kuchiga talab va taklif o'rtasida bozor muvozanatiga erishish, ish kuchi mobilligini oshirish va ishsizlikni kamaytirish;

- munosib ish o'rinlarini yaratish va ularning sifatini oshirish hamda inson resurslarining raqobatbardoshligini oshirish;

- ish bilan bandlikni ta'minlash sohasida maqsadli dasturlarni ishlab chiqish, egiluvchan ish vaqti va ish haqi shakllarini joriy etish.

Mehnat bozori bozor iqtisodiyotining umumiy kichik tizimi bo'lib, unda bir tomondan - ish beruvchilar (ishlab chiqarish vositalarining egalari), ikkinchi tomondan - yollanma ishchilar o'zaro aloqada bo'ladi. Bu o'zaro munosabatlar

natijasida ishchi kuchi taklifi va unga talabning hajmi, tuzilmasi va nisbati shakllanadi. Mehnat bozorining tarkibiy qismlari ishchi kuchiga talab, ishchi kuchining taklifi, qiymati va bahosi hamda uni yollashda raqobat hisoblanadi. Mehnat bozori o'zining asosiy vazifalarini bajarishi talab va taklif o'rtasidagi farq kamayishiga va aholining ish bilan bandligi oshishiga olib keladi. Mehnat bozori shakllanishiga ishchi kuchining mehnatga bo'lgan qobiliyati tovarga aylanishi, erkin taklifi, ish beruvchilarning ishchi kuchiga mustaqil talabi, iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishi, ko'p mulkchilikning rivojlanishi kabi iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy shart-sharoitlar ta'sir etadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mehnat bozori shakllanishida asosiy muammo bo'lgan ishchi kuchiga talabning ortishi va taklifning kamayishi turli omillar, tamoyillar va cheklovlar ta'sirida amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika Qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yil 1-yanvar holatida respublikamizdagi mehnat resurslari soni 19 mln. 345 ming kishini tashkil etdi. Mamlakatda 1 mln. 441,8 ming kishi ishga muhtoj bo'lib, ishsizlik darajasi 9,6 foizga yetdi. Yoshlar orasida ishsizlik darajasi 15,1 foizni, ayollar orasida esa 13,3 foizni tashkil etdi.

Raqamli texnologiyalarining rivojlanishi hamda jamiyat taraqqiyoti aholini ish bilan ta'minlashning yangi shakllari va turlari paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Ish bilan bandlikning zamonaviy shakllari va turlari bo'yicha nazariy yondashuvlar tavsifi umumlashtirildi (1-jadval).

1-jadval

Ish bilan bandlikning zamonaviy shakllari tipologiyasi [2]

№	Tasniflash xususiyati	Shakllar
1.	Mehnat munosabatlari xususiyatiga ko'ra	Vaqtinchalik bandlik, mavsumiy bandlik, tasodifiy bandlik
2.	Shtatlar jadvaliga asosan	Frilanserlik, outsorsing, austaffing, personal lizinggi, smarstaffing
3.	Ish joyining joylashuviga ko'ra	Uy mehnati, masofaviy ish bilan bandlik, ko'chmanchi ish
4.	Ish kuni chegaralarning "qat'iyligi"ga ko'ra	Egiluvchan ish vaqti, me'yorsiz ish vaqti, chaqiriqda asosan ish
5.	Xodimlarning huquqiy maqomiga ko'ra	Muddatli mehnat shartnomasi, pudrat shartnomasi, pullik xizmat ko'rsatish uchun shartnomasi, mualliflik buyurtmasi bo'yicha

Ish bilan bandlik zamonaviy shakllari tasnifining ilmiy-nazariy yondashuvlarini tahlil etish orqali ish bilan beqaror bandlikning tashkiliy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini e'tiborga olish muhim ahamiyatga ega. Ya'ni, ish bilan beqaror bandlik xodim tomonidan to'liq ish haftasiga ega bo'lmagan muddatsiz mehnat shartnomasi asosida standart mehnat munosabatlaridan o'ziga bog'liq bo'lmagan holda ayrilishi hamda mehnat munosabatlarining ishonchsizligi va beqarorligi xos bo'lgan nostandart ish bilan bandlik turi sanaladi.

Ish bilan bandlik shakllariga doir yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy sharoitlarda "ish bilan bandlik" kategoriyasining yangi shakllari va turlarining paydo bo'lishi ushbu tushunchada yuzaga kelgan o'zgarishlarning barchasini hisobga olishni talab etadi.

Aholini ish bilan ta'minlash tizimiga ko'plab omillar ta'sir natijasida uni o'zgarishiga olib keladi. O'z navbatida, ushbu o'zgarish inson va jamiyat hayotining barcha sohalarini modernizatsiyalanishiga olib kelib, hayot tarzini o'zgartiradi. Hozirgi kunda ish bilan bandlikning zamonaviy shakllari orasida zamonaviy kasblar dasturchi, IT mutaxassisi, umuman internet orqali turli xizmatlarni ko'rsatish tez ommalashib bormoqda.

Mamlakatimizda frilanserlar o'zini-o'zi band qilgan insonlar qatoriga kiritiladi. Internet orqali mijozlarga o'z mahsuloti yoki xizmatlarini taklif etish evaziga daromad topish ularning asosiy yo'nalishi. Ya'ni, frilanser mustaqil xodim, erkin ishchi, asosan bir martalik yoki mavsumiy ishlarni bajarish uchun yollanuvchi, buyurtma asosida qaysidir ish yoki xizmatni muayyan haq evaziga kelishilgan vaqt davomida amalga oshirib beruvchi inson hisoblanadi.

Autstaffing - bu turli xil xodimlar bilan ishlashni tashkil etish usuli bo'lib, unda autstaffer agentligi o'z xodimlariga "de-yure" ro'yxatiga kiritilgan mutaxassislarni tayyorlaydi va aslida mijoz - ish beruvchi uchun ishlaydi. Bunday mutaxassisning qobiliyatlari allaqachon sinovdan o'tgan, uni izlash va tekshirish shart emas. Shu bilan birga, u ko'chadagi xodimga qaraganda 10-20 foiz ko'proq xarajat qiladi, ya'ni bu mutaxassisning har bir ish haqidan agentlik komissiyasini tashkil qiladi.

Smartstaffing (inglizcha "smart - aqlli" va "staff - xodimlar") - ixtisoslashgan kadrlar resurslarining mavjudligini eng samarali boshqarish maqsadida tashkilotlarga rejalashtirilgan yoki talab bo'yicha zarur malakalarning vaqtincha mavjud bo'lgan xodimlarini taqdim etish va jalb qilish imkonini beruvchi boshqaruv texnologiyasi hisoblanadi.

Vakolatli ish beruvchi - iste'molchi ushbu vakolatni iste'mol qilishga qiziqishini tasdiqlaydi va keyinchalik uni oldindan belgilangan jadval yoki bir martalik so'rov bo'yicha mavjud bo'lgan xizmat sifatida sotib oladi.

Smartstaffing doirasida ish beruvchilar - yuridik shaxslar, ularning har biri xodimlarga loyihaga ehtiyoj sezadilar va shu bilan birga o'z xodimlarining ishlamay qolishi va ishdan bo'shatilishi uchun pul to'lashga majbur bo'ladilar, shartnomaviy mehnat xizmatlarining "almashinuv" B2B bozorini shakllantirishda ishtirok etadilar.

Xulosa o'rnida mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar aholi bandligini ta'minlash va ularning turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan bo'lib, unda yangi imkoniyatlardan foydalanish, noan'anaviy bandlik shakllarini ilmiy asoslagan holda amaliyotga joriy qilish muhim ahamiyat kasb qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 25.01.2020.
2. Nasimov D.A. "Raqamli iqtisodiyot sharoitida bahdlikning zamonaviy shakllarini joriy etish metodologik uslubiy asoslarini takomillashtirish" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. – T., 2020.
3. www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy sayti.

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MILLIY IQTISODIYOT RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH

**Aliyeva G.I., Urganch davlat universiteti "Menejment va marketing"
kafedrasi katta o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy sharoitlarda milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish masalalari yoritilgan. Raqobatbardosh iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik innovatsion biznesning ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlari tadqiq etilgan. Kichik innovatsion biznesni rivojlantirish orqali milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishning ustivor yo'nalishlari ko'rsatilgan.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы повышение конкурентоспособности национальной экономики в современных условиях. Исследовано значение и особенности малого инновационного бизнеса в формировании конкурентоспособной экономики. Намечены приоритеты повышения конкурентоспособности национальной экономики за счёт развития малого инновационного предпринимательства.

Abstract. The article addresses the issues of increasing the competitiveness of the national economy in modern conditions. The importance and peculiarities of small innovative business in the formation of a competitive economy are studied.

Priorities for increasing the competitiveness of the national economy through the development of small innovative businesses are outlined.

Kalit soʻzlar. Milliy iqtisodiyot, raqobat, raqobatbardoshlik, innovatsiya, kichik biznes, kichik innovatsion biznes, diversifikatsiya.

Ключевые слова. Национальная экономика, конкуренция, конкурентоспособность, инновация, малый бизнес, малый инновационный бизнес, диверсификация.

Key words. National economy, competition, competitiveness, innovation, small business, small innovative business, diversification.

Mamlakatimiz hududlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni innovatsion rivojlanishi va mazkur sektorni davlat tomonidan tartibga solinishi yanada faollashib bormoqda. Mamlakat hududlaridagi ishbilarmonlik muhitining tobora kengayishi kichik biznes subyektlarini innovatsion rivojlanish orqali faoliyatini taʼminlashga olib kelmoqda. Natijada, yalpi ichki mahsulot va yalpi hududiy mahsulotning oshishida barcha tarmoqlardagi kichik biznes subyektlarining hisyasi ortib bormoqda. Hozirgi innovatsion rivojlanayotgan mamlakatlarda hamda mamlakatimizda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini atroflicha tahlil qilish muhim va oqilona iqtisodiy qarorlar qabul qilishda har qachongidan ham dolzarblik kasb etmoqda.

Jahon mamlakatlarining milliy iqtisodiyoti va ularning hududlari raqobatbardoshligini oshirish maqsadida milliy iqtisodiyot tarmoqlarini diversifikatsiyalash, ularni texnik va texnologik jihatdan qurollantirishni yanada takomillashtirish orqali innovatsion iqtisodiy rivojlanish yoʻliga oʻtish, diversifikatsiyalash jarayonlarini amalga oshirish mexanizmini takomillashtirishga qaratilgan davlat dasturlarini ishlab chiqish va ularni amaliyoiga tadbqiq etish boʻyicha tadqiqotlarga ustivorlik qaratilmoqda.

Taraqqiy etgan mamlakatlarda sanoat tarmoqlarini yuqori texnologiyali ishlab chiqarish vositalari bilan taʼminlash orqali mamlakat milliy boyligi va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarga ustivorlik qaratilayotgan boʻlsa, bozor iqtisodiyoti shakllanayotgan va rivojlanayotgan mamlakatlarda milliy iqtisodiyot tarmoqlarini diversifikatsiyalashning samaradorligini oshirish, strategik tarmoqlarning global raqobatbardoshligi darajasini takomillashtirish, import oʻrnini bosuvchi va eksportga yoʻnaltirilgan ishlab chiqarish tarmoqlarini qoʻllab-quvvatlash orqali jadal iqtisodiy oʻsishni taʼminlashga qaratilgan.

Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida dunyoning koʻplab mamlakatlari raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirishda zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan samarali foydalangan holda oʻzida fanning turli sohalarini qamrab olgan ilmtalab ishlab chiqarishni rivojlantirishni strategik vazifa sifatida qaramoqda. Rivojlangan

mamlakatlarda yaratilgan milliy innovatsion tizim iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirib, iqtisodiy o'sish yuqori sur'atlarga ko'tarayotganligini ularning bugungi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarida yaqqol ko'rish mumkin.

Globallashuv sharoitida innovatsiya - raqobatbardoshlikning asosiy omilidir. Bu nafaqat korxona misolida hamda alohida tarmoq, milliy va jahon iqtisodiyoti miqyosida tabiiy resurslar cheklangan sharoitda innovatsion faoliyat ularning muqobil variantlarini ishlab chiqish, resurslarni tejovchi texnologiyalarini yaratish va ekologiyaga zararini kamaytirishga qaratilgan bo'lib, tadbirkorlarga tannarxni pasaytirish, sifatni oshirish, sotish hajmi va foydani ko'paytirishga imkoniyat yaratadi.

Iqtisodchi olim Shumpeter fikriga ko'ra, iqtisodiy faoliyatga aynan innovatsion yondashuv – har bir davr iqtisodiy tizimining rivojlanish darajasini belgilab berish bilan bir qatorda mamlakat va uning mintaqalarining global raqobatbardoshligi ko'rsatkichlari barqarorligini ta'minlaydi [2]. Olim tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, innovatsion iqtisodiy o'sish yo'liga o'tish, jumladan mamlakatdagi ichki va tashqi raqobat muhitini rivojlantirish, milliy iqtisodiyot va uning mintaqalarining global raqobatbardoshligi ko'rsatkichini yaxshilashda kichik innovatsion biznesni rivojlantirish yuqori samara berishi ta'kidlab o'tilgan.

Rivojlangan mamlakatlarda kichik innovatsion biznesni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Buning sababi kichik innovatsion biznes innovatsiyalarni amaliyotga tadbiq etishda kam xarajat talab etgan holda qisqa muddatda ko'zlangan natijaga erishish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda, tashkiliy jihatdan ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga yo'naltirilgan bo'lib, amalga oshiriladigan ilmiy tadqiqotlarning intensivligini oshiradi. Qamrov darajasining pastligi sababli risk darajasini kamaytirib, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning keskin o'zgarishlariga tez moslashadi va yangi texnologiya, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish yo'nalishlarini o'z amaliyotiga tadbiq etish tezligi yuqori hisoblanadi.

Kichik innovatsion biznes rivojlanishining jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalar jarayonida ushbu turdagi iqtisodiy subyektlarning ishtiroki yuqori darajada bo'lib, innovatsiyalarning aksariyat qismi ushbu soha hissasiga to'g'ri keladi. Masalan, AQSh iqtisodiyotida kichik biznes vakillari tomonidan yirik korporatsiyalarga nisbatan o'n uch marta ko'p patentlar va innovatsion ishlanmalar ishlab chiqiladi [3].

Mamlakatimizda amalga oshirayotgan islohotlarda ham kichik innovatsion biznesni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning natijasida yildan yilga innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi ortib

bormoqda. Shuningdek, 2030-yilga borib mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YaIMdagi ulushini 70 foizga yetkazish vazifasi belgilangan bo'lib [1], keyingi yillarda mamlakatimizda kichik biznesni rivojlantirishda quyidagi vazifalarni amalga oshirilishi nazarda tutilgan:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari tomonidan ortiqcha to'langan soliq turlarini o'z vaqtida qaytarilishini ta'minlash;
- chakana savdo va xizmatlar sohasida aylanma mablag'lariga biznes uchun pasaytirilgan foiz stavkalari bo'yicha kreditlash amaliyotini kengaytirish;
- tadbirkorlik faoliyati va raqobat muhitining erkinligini cheklovchi me'yorlarni aniqlash maqsadida qabul qilingan qonunchilik va boshqa me'yoriy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish;
- biznes subyektlariga berilayotgan kreditlarni biznes faoliyatini turli guruhlariga ajratish orqali tabaqalashtirilgan foiz stavkalaridagi kreditlashni amaliyotga tadbiiq etish;
- korxonalar hajmi, biznes-startap va texnologik innovatsiyalardan qat'iy nazar, xususiy sektor korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyotda innovatsion va raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib borayotgan hozirgi sharoitlarda milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda kichik innovatsion biznesni rivojlantirish lozim. Bu innovatsion ishlab chiqarishni rivojlantirish raqobatbardoshlikni oshirib, yuqori samaradorlikka erishish mezonini bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикасини 2030 йилга қадар ижтимоий-иқтисодий комплекс ривожлантириш Концепцияси.
2. Шумпетер Й.А. Теория Экономического развития. - М.: Прогресс, 1983.
3. Основные направления политики администрации США в сфере малого и среднего бизнеса. [https://rustradeusa.org/ Attach-ment.aspx?id=319](https://rustradeusa.org/Attach-ment.aspx?id=319).
4. Воронов А.А. Моделирование конкурентоспособности продукции предприятия. // Маркетинг в России и зарубежом, 2011. - №9 (58). - с. 32-38.

ИННОВАЦИОН ФАОЛЛИК АСОСИДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШ

Жуманиёзов Р.П., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ушбу тезисда инновацион фаоллик асосида саноат корхоналарини рақобат устунлигига эришишда таъсир қилувчи омиллари

таҳлил қилинган. Саноат корхоналарини рақобатдош устунликка эришишнинг самарали усуллари таклиф этилган.

Аннотация. В тезисе анализируются факторы, влияющие на достижение конкурентных преимуществ промышленными предприятиями на основе инновационной деятельности. Предложены эффективные пути достижения конкурентных преимуществ промышленных предприятий.

Abstract. The thesis analyzes the factors influencing the achievement of competitive advantages by industrial enterprises based on innovation. Effective ways to achieve competitive advantages of industrial enterprises are proposed.

Kalit soʻzlar. Саноат корхоналари, рақобат, рақобат устунлиги, инновация, барқарор рақобат устунлиги.

Ключевые слова. Промышленные предприятия, конкуренция, конкурентное преимущество, инновации, устойчивое конкурентное преимущество.

Key words. Industrial enterprises, competition, competitive advantage, innovation, sustainable competitive advantage.

Иқтисодийнинг глобаллашуви ва рақамлашуви туфайли бозор ва рақобатнинг табиати ўзгарди ва ривожланди. Инновация технологик тараққиёт учун жуда муҳим ва унинг жараёнларини тушунтириш учун кўплаб назариялар мавжуд. Инновацияларни ривожлантириш учун талаб қилинадиган рақобат муҳитининг ўзига хос мезонлари кўриб чиқишни талаб этмоқда. Рақобат динамикаси бўйича саноат корхоналари рақобатдош устунликка эришиш учун уларга инновацион ташаббуслар муҳим ҳисобланади. Корхона қанчалик инновацион усуллари татбиқ этса, у шунчалик рақобат устунлигига эга бўлади.

Айтиш мумкинки, рақобат иқтисодий ривожланишнинг асосий двигатели бўлиб, барча корхоналарни рақобатбардошлигини таъминлайдиган янги рақобатдош устунликларни излашга ундайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60 сонли фармони [1] доирасида мамлакатимиз тараққиётини белгиловчи 100 та мақсад ишлаб чиқилди. Ушбу стратегиянинг 24-мақсаднинг тўртинчи бандида “Саноат тармоқларида йўқотишларни камайтириш ва ресурсларни ишлатиш самарадорлигини ошириш” вазифаси қўйилган.

Саноат корхоналарида ресурслардан самарали фойдаланиш, харажатларни камайтириш асосида юқори самарадорлик ва барқарорликни таъминлайдиган, корхонани рақобат устунлигига таъсир қилувчи омилларни устуворлик даражасини аниқлаш энг муҳим масалалардан бири

ҳисобланади. Инновациялар макроиқтисодий ўсишга олиб келади, бу концепция биринчи марта Шумпетер [2] томонидан аниқланган бўлиб, у янги маҳсулотларнинг эски маҳсулотлар ўрнини босиш жараёнини тавсифлаш учун “иждодий йўқ қилиш” концепциясини белгилаган.

Натижада, инновациялар ўнлаб йиллар давомида тадқиқот майдони бўлиб келган, тадқиқотнинг аксарият қисми маҳсулотлар пайдо бўладиган ишлаб чиқариш секторига қаратилган, аммо инновациялар бўйича рақобатнинг афзалликлари, кенг қамровли бўлишига қарамай, мавжуд назарияларда қўлга киритилмаган [3]. Рақибларини ортда қолдириш ва барқарор рақобатдош устунликка эга бўлиш учун корхоналар ўзларини инновацияларга бағишлашлари керак [4].

Рақобатбардошлик тушунчаси Майкл Портернинг асосий иши билан чамбарчас боғлиқ ва у кўп босқичли ва кўп қиррали ғоя сифатида қаралади [5]. Рақобат сўзи энг осон тарзда олдиндан белгиланган муаммони “ғалаба қозониш учун рақобат” деб таърифланади. Бозор рақобати - бу “фирмалар мижозларни ютиш учун рақобатлашадиган” эркин бозор иқтисодиётига берилган атамадир [6]. Бозор рақобати тармоқлардаги инновацияларга таъсир этиши яхши тушунилади. Шундай қилиб, бугунги кунда рақобатдош устунлик ташкилот самарали жавоб бера оладиган имкониятларнинг қиймати билан белгиланади [7]. Саноат корхоналарини ривожлантиришда уларнинг рақобатбардошлигини оширишда ҳукумат қаерда фаол бўлиши ва қаерга аралашмаслик кераклигини билиш зарур.

Фикримизча, замонавий рақобат бозорида рентабелликни таъминлашнинг асосий омили рақобатдош устунликка эга бўлишдир ва рақобатдош устунлик учун зарур бўлган талаб асосида тегишли стратегияга эга бўлишдир. Рақобат устунлигига эга бўлиш учун корхонанинг интеллектуал имкониятларидан фойдаланган ҳолда атроф-муҳит ва ташкилий ресурсларни самарали интеграциялаш орқали рақобатбардош устунликни яратиш ёки қўлга киритиш керак. Саноат корхоналари томонидан рақобатбардош устунликка эришишнинг самарали омилларига тобора кўпроқ эътибор қаратилмоқда.

Рақобат устунлиги компания янги маҳсулотларни ишлаб чиқиш ёки рақобатчиларниқидан устунроқ хизматлар кўрсатиш имкониятига эга бўлганда ёки муқобил равишда бир хил маҳсулот ва хизматларни арзонроқ ёки юқори сифатда тақдим эта олса эришилади. Рақобат муҳити омиллари орасида операцион самарадорликни шакллантиришга асосан етказиб берувчиларнинг иқтисодий салоҳияти ва харидорларнинг даромади таъсир қилади. Операцион самарадорлик деганда қўшилган қийматни амалга

ошириш жараёнида фойда олишни таъминлайдиган ўхшаш фаолиятни рақобатчиларга қараганда яхшироқ бажариш тушунилади.

Демак, операцион самарадорликнинг асосий натижаси ва мезони корхона фойдаси ҳисобланади. Операцион самарадорликни шакллантиришга асос бўлган омиллар орасида ишлаб чиқариш омиллари, шунингдек, турдош, ёрдамчи ва боғланган корхоналарнинг шароитлари кўпроқ таъсир қилади; ҳар қандай омиллар рақобатбардошликнинг фақат битта манбасини шакллантиришда иштирок этади ва бошқасига таъсир қилмайди, деб айтиш ноўриндир. Омиллар мазмуни ва уларнинг корхонанинг рақобатбардошлигига таъсир қилиш хусусияти шундан иборатки, уларнинг ҳар бири дарҳол хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг бир неча жиҳатларига таъсир қилади.

Рақобат устунлигининг юқоридаги таърифларига кўра, корхона томонидан таклиф қилинадиган қийматлар ва рақобатчилар томонидан таклиф қилинадиган қийматлар ўртасидаги тўғридан-тўғри боғлиқлик рақобат устунлигининг ўлчовлари ва шартларини белгилайди. Агар корхона томонидан тақдим этилган қийматлар рақобатчилар томонидан таклиф қилинган қийматларга нисбатан мижозлар кутган қийматларига яқинроқ бўлса, корхона бир ёки бир нечта индекслар бўйича рақобатчиларга нисбатан рақобатдош устунликка эга деб айтиш мумкин. Рақобат муҳити тез ўзгарганда ва олдиндан айтиб бўлмайдиган бўлса, ташкилот ўз инновацияларини мунтазам равишда ўзгартириш ва ривожлантириш орқали рақобатдош устунликка эришиши мумкин [8].

Саноат корхоналарни инновация асосида рақобатдош устунликни яратиш ва бизнес бозорида ишлаш бўйича ўзига хос мавқега эришишдир. Рақобат босими рақобатда юзага келади, чунки кўплаб жамоалар маълум вақт оралиғида бир хил натижага эришиш учун инновациялар қиладилар. Бундан ташқари, мусобақанинг такрорланиши бир нечта тадбирларда рақобат босимини келтириб чиқаради, бу эса инновацияларнинг доимий ўсишига олиб келади.

Корхонанинг рақобатбардошлиги - мураккаб тушунча бўлиб, у мураккаб омиллар тизими бўлиб, бирон бир ёки ҳатто бир нечта параметрлар билан белгиланмайди, балки ҳар бир аниқ вазиятда ўзига хос бўлган кўплаб омиллар тизимидир. Барқарор рақобат устунлиги - бу мижозлар учун қимматли бўлган, рақобатчилар томонидан осонликча тақлид қилинмайдиган ва кўчирилмайдиган, ташкилотнинг малакаси ва рақобатбардошлигини таъминлайдиган ташкилий ваколатлардан фойдаланадиган рақобатдош устунликнинг бир туридир.

Бундан ташқари, бозор қоидалари эркин бозор рақобати шароитида корхоналар ўртасида рақобат ўрнини босишни назорат қилади ва истеъмолчиларнинг хатти-ҳаракатлари, уларни маҳсулотга бўлган талаби ҳал қилувчи роль ўйнайди. Рақобатчиларни ва тармоқдаги рақобат шароитларини ўрганиш, биринчи навбатда, унинг рақобатчиларга нисбатан афзалликлари ва камчиликлари нимада эканлигини аниқлаш ва корхонанинг ўзининг муваффақиятли рақобат стратегиясини ишлаб чиқиши истиқболда саноат корхоналарини рақобат устунлигига эга бўлишга имконият яратади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони. 2022 йил. 28 январь.
2. Schumpeter J.A. Volume 55, Transaction Publishers, Piscataway Township, NJ, USA.
3. Tushman M., W.L. Moore. Ballinger Publishing Co., Pensacola, FL, USA, 1988.
4. Baker W.E., J.M. Sinkula, A. Grinstein, S. Rosenzweig // The effect of radical innovation in/congruence on new product performance. Industrial Marketing Management, 43 (8), 2014. - p. 1314-1323.
5. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. The Free Press, New York, 1990.
6. Bingham C., K. Eisenhardt. Position, leverage and opportunity: A typology of strategic logics linking resources with competitive advantage. Managerial and Decision Economics, 29 (1), 2008. - p. 241-256.
7. Linton J.D. De-babelizing the language of innovation. Tech innovation, 29, 2009. - p. 729-737.
8. Gupta S., Drave V.A., Dwivedi Y.K., Baabdullah A.M., Ismagilova E. Achieving superior organizational performance via big data predictive analytics: A dynamic capability view. Ind. Mark. Manag., 90, 2020. - p. 581-592.

МИНТАҚАДА АГРОБИОКИМЁВИЙ ХИЗМАТЛАР КЎРСАТИШ ВА УЛАРНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

**Маткаримов И.Б., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси катта ўқитувчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада минтақамизда агробιοοκιμёвий хизматларни ташкил қилиш механизми кўринишларидан бири келтириб ўтилган бўлиб, унда вилоятдаги агробιοοκιμё хизматлари кўрсатувчи

ташкilotлар айнан қандай тартибда иш фаолиятини ташкил қилиш бўйича таклиф келтирилган.

Аннотация. В данной статье упоминается один из взглядов на механизм организации агробioхимической службы в нашем регионе, в котором вносится предложение по организации работы организаций, оказывающих агробioхимическую службу в регионе.

Abstract. This article mentions one of the views on the mechanism of organizing agrobiochemical service in our region, in which a proposal is made to organize the work of organizations providing agrobiochemical service in the region.

Калит сўзлар. Агробioхимё хизматлари, тузилма, хусусий сектор, суғурта, банк, экологик, агросаноат.

Ключевые слова. Агробioхимические услуги, структура, частный сектор, страхование, банковское дело, экология, агропромышленный комплекс.

Key words. Agrobiochemical services, structure, private sector, insurance, banking, ecology, agro-industrial complex.

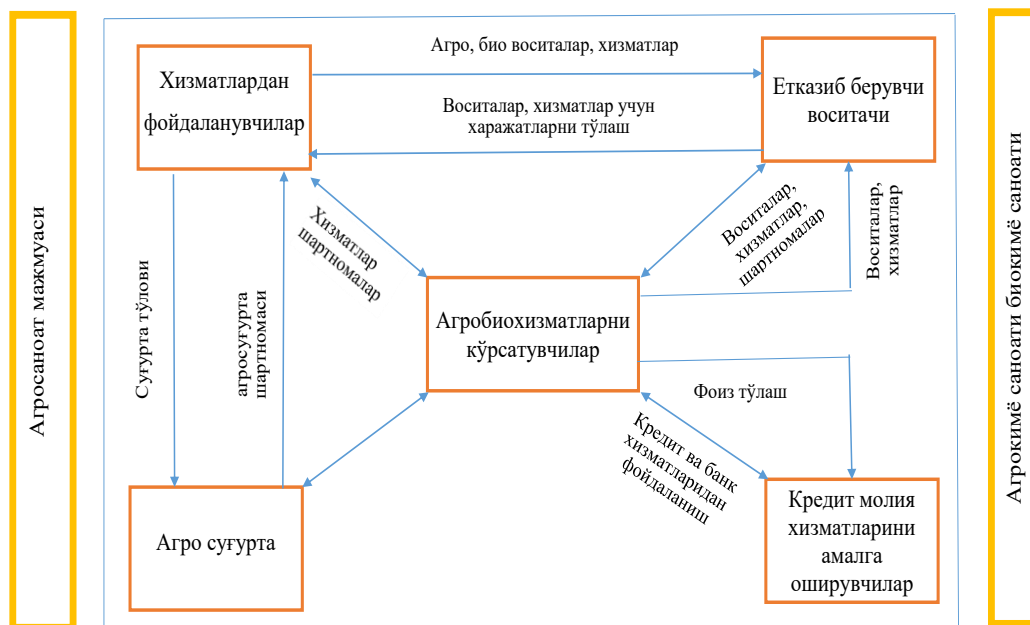
Жаҳонда 2050 йилга бориб, аҳоли сони 9,8 млрд. кишига етиши, аҳолининг озиқ-овқатга талаби 60 фоизга, гўшт ва сут маҳсулотларига талаб мос равишда деярли 70 ва 55 фоизгача ўсиши ва шу даврда аҳоли жон бошига тўғри келадиган ер ва сув ресурсларининг камайиши ва бу жараённинг давом этиши прогноз қилинмоқда [1]. Шу муносабат билан чекланган ер-сув ресурслари шароитида экин ҳосилдорлигини ошириш ва нобудгарчилигини олдини олиш воситаси бўлган минерал ўғит ва пестицидлар қўлланиш ва уларни самарали фойдаланиш асоси ҳисобланган агробioхимёвий хизматлар ҳажми ошиши ҳам кутилмоқда. Шу билан бирга, бу фаол ноорганик элементлардан ташкил топган кимёвий воситаларнинг нотўғри ёки қатъий иқтисодий-экологик меъёрларга амал қилинмасдан қўлланилаётганлиги сабабли уларнинг атроф-муҳит, инсон саломатлиги ва ҳосил сифатига салбий таъсир юқори бўлмоқда. Бундай оқибатларни бартараф қилинмаслиги биологик хилма-хилликнинг йўқолиши ва ифлосланиши дунё аҳолисининг деярли 40 фоизи фаравонлигига таҳдид солмоқда [2].

Агрокимё хизматларини кўрсатиш ва уларнинг жаҳон талаблари асосида ишлашини ташкил қилиш, мавжуд муаммолардан келиб чиққан ҳолда хизматлар турларини такомиллаштириб бориш масалалари долзарблигича қолиб келмоқда. Чунки, агробioхимё хизматларининг ҳукукий-ташкилий ва иқтисодий-экологик механизмлари тўлиқ шаклланиб улгурмаганлиги асосий муаммолардан бири бўлиб қолмоқда.

Шу сабабли, хусусий сектор ролини ошириш мақсадида ташкилотнинг баъзи функциялари хусусий секторга берилди, бироқ зарарли ва хавфли орга-низмларга қарши фитосанитария тадбирларини ўтказиш, зараркунандаларга қарши курашиш ҳамда фавқулодда вазиятларда ҳосилни сақлаб қолишни таъминлаш билан боғлиқ вазифалар “Республикада ўсимликлар карантини ва ҳимояси” агентлиги зиммасига юклатилди [3].

Бундан ташқари, бугунги кунда экологик муаммоларнинг кескинлашуви хизматлар турларини кенгайтириш, зарарли химикатлардан фойдаланишни чеклаш ва биологик хизматларга устунлик беришни талаб қилмоқда. Шунингдек, агробиокимё хизматларини мавжуд ҳолатини ташкил қилиш бўйича амалга оширилган миқдорий ва сифат таҳлил натижаларида кўрсатилаётган хизматларни талаб даражасида эмаслигини асосламоқда. Жумладан, деҳқон хўжаликлари қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда муҳим улушга эга бўлишига қарамасдан буларда агрокимё хизматларидан фойдаланиш деярли мавжуд эмаслиги аниқланди. Бундан ташқари кўпчилик муаммоларнинг келиб чиқишига кўрсатилаётган хизматларнинг сифатини пастлиги сабаб бўлмоқда.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда дастлаб ҳудудларда, нафақат агрокимё хизматлари балки агробиокимё хизматларининг ташкил қилишнинг самарали тузилмаси таклиф қилиб ўтилди (1-расм).

1-расм. Агробиокимёвий хизматлар кўрсатиш ва уларни самарали ташкил қилиш схемаси

Фикримизча, дастлаб агросаноат мажмуаси ҳамда агрокимё ва биокимё саноатларининг ўзаро самарали муносабатини таъминлайдиган тизимни шакллантириш мақсадга мувофиқ бўлади. Мазкур тизимнинг негизида

агробιοοκιμё хизматларини кўрсатувчи субъектлар ўрин олади ва бунда асосий эътибор хусусий секторга қаратилади.

Агробιοοκιμё хизматларини ташкил қилувчиларнинг фаолиятини самарали ташкил қилиш учун уларнинг ресурс таъминоти талаб даражасида йўлга қўйиш лозим. Бунда иккита ҳолат, яъни хизматларни кўрсатиш учун зарур бўлган ресурслар ҳамда хизмат кўрсатишни ташкил қилиш учун зарур бўлган молиявий ресурслар асосий эътибор қаратилган. Шу сабабли, етказиб берувчи, воситачилар ҳамда кредит-молия хизматларини амалга оширувчи ташкилотлар тизимдаги муҳим субъект сифатида киритилган. Шунингдек, қишлоқ хўжалигида маҳсулот етиштириш кўплаб табиий ва иқлим омилларига боғлиқ эканлиги сабабли соҳада суғуртанинг ролини оширишни талаб қилмоқда.

Суғурта ташкилотлари хизмат кўрсатувчи субъектлар ва хизматдан фойдаланувчи субъектлар учун зарур ҳисобланади ҳамда улар фаолияти билан боғлиқ таваккалчилик даражасини пасайтиришда муҳим аҳамият касб этади. Тизимнинг самарали фаолият юритиши учун ҳар бир субъект агробιοхизматларни кўрсатувчилар билан шартнома тузиши талаб қилинади. Ушбу жараёнда субъектлар фаолиятини чеклаб қўймаслик учун хизматлардан фойдаланувчиларни етказиб берувчи, воситачилар ҳамда агросуғурта хизматларини кўрсатувчилар билан тўғридан-тўғри муносабатга киришиш имкониятини яратиш лозим. Бу ўз навбатида агробιοκιμё хизматла-рини кўрсатувчиларни сифатни оширишга мажбур қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. www.fao.org
2. United Nations Environment Programme (UNEP), 2021. Ecosystem restoration for people, nature and climate.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 июндаги “Ўзбекистон Республикаси ўсимликлар карантини ва ҳимояси агентлиги фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” 311-сонли Қарори.

МИНТАҚА САНОАТ САЛОҲИЯТИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Юсупов Х.Р., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада минтақада саноат салоҳияти ва уни ривожланишининг илмий-назарий жиҳатлари ўрганилган.

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-теоретические аспекты промышленного потенциала и его развития в регионе.

Abstract. This article examines the scientific and theoretical aspects of the industrial potential and its development in the region.

Калит сўзлар. Минтақа, саноат, саноат салоҳияти, иқтисодий салоҳият, ресурслар самарадорлиги.

Ключевые слова. Регион, отрасль, промышленный потенциал, экономический потенциал, ресурсоэффективность.

Key words. Region, industry, industrial potential, economic potential, resource efficiency.

Минтақанинг саноат салоҳияти ҳудуд иқтисодий салоҳияти билан ҳамбарчас боғлиқ бўлиб, унинг таркибий қисми ҳисобланади. Ҳудудий иқтисодий салоҳиятнинг мавжуд имкониятлари ва ресурслари минтақанинг ўз навбатида ихтисослашув даражасини таъминлаб бериши баробарида тармоқ ва соҳалар таркибий тузилишини белгилайди. Нафақат тармоқларнинг тузилиши билан бирга уларнинг жойлашуви, ишлаб чиқариш ҳажми ва қўлами ҳам салоҳиятга боғлиқ. Демак, саноат салоҳияти тўғрисида гапирилганда албатта ҳудудий иқтисодий салоҳиятни тавсифлаш муҳимдир. Саноат салоҳияти ва унинг ҳудудий хусусиятларини очиқ беришда дастлаб, иқтисодий салоҳият, ишлаб чиқариш корхоналарининг салоҳияти каби тушунчаларнинг илмий-назарий асосларини чуқур таҳлил қилиш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сонли Фармони доирасида мамлакатимиз тараққиётини белгиловчи 100 та мақсад ишлаб чиқилди. Ушбу стратегиянинг 22-мақсадида “Миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш ва ялпи ички маҳсулотда саноат улушини оширишга қаратилган саноат сиёсатини давом эттириб, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 бараварга ошириш” [1] вазифаси қўйилган. Минтақада саноат салоҳиятини ошириш, ишчи ўрнини яратиш билан бирга ҳаёт сифатини оширишга хизмат қилади. Ишлаб чиқариш корхоналари салоҳияти минтақанинг муҳим қисми бўлиб, уни ўрганишда қуйидаги турларга ажратиб ўрганиш тавсия этилади:

- корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳияти;
- корхонанинг бозор салоҳияти;
- иқтисодий салоҳияти;
- корхонанинг институционал салоҳияти;
- корхонанинг ижтимоий салоҳияти [2].

Айнан иқтисодий салоҳият тушунчасини тавсифлаган изланишлар ҳам мавжуд. Жумладан, Райзберг фикрича, иқтисодий салоҳият бу иқтисодий-ижтимоий тизим субъектларининг ишлаб чиқариш ва иқтисодий фаолиятини амалга ошириш имконияти ҳамда ишлаб чиқариш ва истеъмол жараёнлари

ривожланишини таъминлайди [3]. Мазкур ёндашувда муаллиф иқтисодий салоҳият тушунчасига умумназарий жиҳатдан ёндашган бўлиб, иқтисодий фазаларнинг икки жиҳатига истёмол ва ишлаб чиқаришга эътибор қаратмоқда.

Фикримизча, иқтисодий салоҳият негизида иқтисодиётнинг қолган тақсимот ва айрибошлаш фазалари ҳам эътиборга олинishi лозим. Отенко фикрича саноатнинг иқтисодий салоҳияти иқтисодий тизим ресурсларининг улар олдига қўйилган мақсад ва вазифаларга эришиш имкониятидир [4]. Бир гуруҳ олимлар фикрича, тизимнинг иқтисодий салоҳияти бу ресурс ва компетенцияларининг хўжалик натижавий тадбирларини амалга ошириш имконияти [5]. Бир гуруҳ тадқиқотчиларнинг берган таърифига кўра, саноат корхоналарининг иқтисодий салоҳияти - хўжалик субъектлари эга бўлган ресурсларнинг миқдори ва сифатининг йиғиндисидир [6].

Мазкур таърифларда муаллифлар у ёки бу корхонанинг ресурс имкониятларига эътибор қаратмоқдалар. Фикримизча, иқтисодий салоҳият макро ёки микро даражада ўрганилишидан қатъий назар, ресурсларнигина эмас, балки улардан фойдаланиб натижа олишга ҳам эътибор қаратиш зарур. Демак, иқтисодий салоҳият мавжуд ресурслар ва улардан оқилона ҳамда самарали фойдаланиш имкониятлари йиғиндисидир. Фикримизча, саноат салоҳиятини ишлаб чиқариш нуқтаи назаридан ва истёмол томонидан ҳам ўрганиш лозим. Яъни, ишлаб чиқариш жараёни натижасида саноат салоҳияти моддий неъмат яратади. Ўз ўрнида, ишлаб чиқарилган маҳсулотни реализация қилиш билан истёмолчилар талабини қондиради.

Саноат салоҳиятининг ўзи ҳам бир вақтнинг ўзида истёмолчи ҳисобланади. Жумладан, хом ашё ресурслар истёмолини амалга оширади. Демак, минтақанинг саноат салоҳияти нафақат ҳудуд иқтисодиётининг унсурларидан бири сифатида уни ҳаракатлантирувчи тизим ҳисобланади. Ҳудудий иқтисодий салоҳият билан боғлиқ тадқиқотларда корхона салоҳиятини ўрганишга қаратилган изланишларда саноат салоҳиятига устуворлик берилган. Яъни, муаллифлар фикрича, ҳудуднинг саноат салоҳияти иқтисодий салоҳиятнинг муҳим унсури бўлиб, ишлаб чиқариш кучларининг ривожланишида асосий роль ўйнайди ҳамда қайта ишловчи ва қўшилган қиймат яратувчи ишлаб чиқаришни ўз ичига олади. Минтақанинг саноат салоҳияти ресурслар самарадорлиги асосида тавсифланган бўлиб, бунда уларни ижобий даражасини таъминлашда омиллардан мақбул фойдаланиш илгари сурилган.

Шунингдек, муаллифлар фикрича, Хитой вилоятлари ва уларнинг саноат тармоқлари ўртасидаги катта фарқлар туфайли, ҳар бир бўлим учун тегишли ресурслар ҳосилдорлигини ошириш сиёсатини таклиф қилиш учун

хар бир вилоятнинг саноат тармоқларини яхлит таҳлил қилиш керак. Ривожланиш стратегиясига асосланиб, ушбу секторни рағбатлантириш сиёсати саноатни бошқаришнинг илғор тажрибаси ва илмий-тадқиқот натижаларини, ресурсларни қайта ишлаш технологияларини ўзлаштиришга кўпроқ эътибор қаратиши керак. Яъни, технологик инновацияларни такомиллаштириш зарур.

Умумий ҳолда хулоса қилсак, амалга оширилган мамлакатимиз ва хорижий олимларнинг изланишларида ҳудуднинг саноат салоҳиятига мавжуд ресурслар ва улар асосидаги натижа кўринишида тавсифланган. Бизнинг фикримизча, ҳудудларнинг саноат салоҳияти бу мавжуд ресурслар ва уларнинг узлуксизлигини таъминловчи манбалардан самарали ва оқилона фойдаланиб моддий неъматлар ишлаб чиқариш имкониятлари ҳисобланади. Амалга оширилган изланишларда ҳудуднинг саноат салоҳиятини илмий-назарий жиҳатлари ўрганилди. Бунда унинг турларини ҳамда таркибий тузилиши ҳам тадқиқ этилди. Бу йўналишда амалга оширилган изланишларда таснифий белгилар сифатида қатор мезонлар олинган.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сон Фармони.

2. Врублевский Е.А. Формирование и структура экономического потенциала промышленных предприятий. // Journal of Economy and Business, vol.1 - p. 46-50.

3. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь – 6-е изд., перераб. и доп. / Б.А. Райзберг., Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: Инфра-М, 2011. – 512 с.

4. Отенко И.П. Стратегическое управление потенциалом предприятия / И.П.Отенко. – Харьков: Харьк. нац. эк. ун-т, 2006. – 256 с.

5. Тимофеева С.А. Сравнительная оценка подходов к анализу экономического потенциала предприятия/ С.А.Тимофеева, Н.Ю.Снегур // Научные записки Орел ГИЭТ. – 2011. – № 1 (3). – С. 108-114.

6. Чимшит С.И. Управление потенциалом сложных социально-экономических систем: монография. / С.И. Чимшит. – Днепропетровск: Монолит, 2008. – 363 с.

МИНТАҚА ТУРИЗМ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Жуманиязова Ш.Р., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада туризмнинг ривожланишида туризм инфратузилмасининг аҳамияти ва минтақа туризм инфратузилмасини такомиллаштириш йўллари таҳлил қилиниб, хулоса ва тактифлар берилган.

Аннотация. В данной статье анализируется значение туристической инфраструктуры в развитии туризма и пути улучшения туристической инфраструктуры региона и даются выводы и рекомендации.

Abstract. This article analyzes the importance of tourism infrastructure in the development of tourism and ways to improve the tourism infrastructure of the region and conclusions and recommendations are given.

Калит сўзлар. Туризм, туризм инфратузилмаси, меҳмонхона, турист, “туризм кўчалари”.

Ключевые слова. Туризм, инфраструктура туризма, гостиница, турист, «улицы туризма».

Key words. Tourism, tourism infrastructure, hotel, tourist, “tourism streets”.

Мамлакатнинг туризм инфратузилмаси даражаси минтақавий ривожланишга боғлиқ бўлиб, халқаро ва ички туризмнинг рақобатбардошлиги ва минтақалараро ҳамкорликни кучайтиради. Минтақанинг инфратузилмавий таъминланишини таҳлил қилишда туризмнинг ўзига хос турини белгилайдиган асосий жозибадорликни ҳисобга олиш керак. Чунки, ҳар бир туризм тури учун зарур инфратузилмага бўлган талаблар сезиларли даражада фарқ қилади.

Туристик инфратузилмани ривожлантиришнинг минтақавий сайёҳлик бизнесининг самарадорлигида ҳал қилувчи ролини ҳисобга олган ҳолда ҳозирги вақтда минтақавий туризм инфратузилмасининг моҳияти, функциялари ва таркибий тузилмаларини тушуниш ва таҳлил қилиш учун муҳим илмий асослар тўпланган. Инфратузилма тушунчасига турли ёндашувлар асосида олимлар ўзларини таърифларини таклиф қилган.

Иқтисодий адабиётларда инфратузилма - бу маълум ҳудудда ҳаётнинг моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги корхоналарнинг самарали ишлашини таъминлаш учун объектлар ва муҳандислик иншоотларининг комбинацияси, деб таърифланган. Бошқа ҳолларда экспертлар иқтисодий ва ижтимоий жараёнларнинг умумий шарт-шароитларини таъминлайдиган инфратузилмани моддий-техник базанинг бир қисми сифатида кўриб чиқишни таклиф қиладилар [1].

И.В.Зорин тадқиқотларида қайд этилишича, туризм инфратузилмаси тизимнинг ишлаши учун асос яратадиган ва таъминлайдиган ўзаро боғлиқ хизмат тузилмалари ёки объектлар мажмуасидир [2].

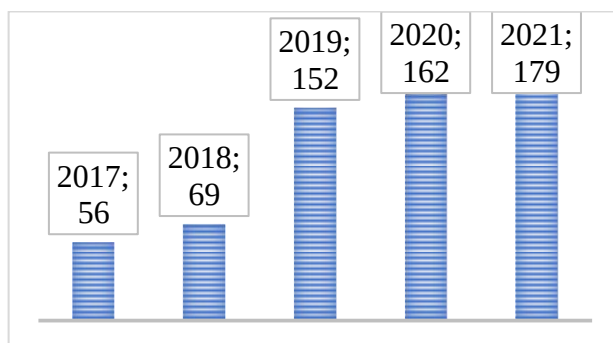
Туризм инфратузилмаси - туристик фаолиятни амалга оширишда туристларнинг туристик ресурслардан бемалол фойдаланишини таъминловчи бино ва иншоотлар тизими, муҳандислик ва коммуникация тармоқлари шу жумладан, йўллар ахборот технологиялари, туризмнинг турли хил хизмат кўрсатиш корхоналари ва уларни керакли даражада ишлатиш ва таъминлаш тушунилади [3].

“Инфратузилма” тушунчасини турли хил талқин қилинишига қарамай, кўпчилик муаллифлар ушбу тоифани ишлаб чиқариш жараёнларининг самарали оқими учун инсон томонидан яратилган, деб таърифлашга ҳаракат қилишади. Турли хил фикрларни умумлаштириб, инфратузилманинг фаолияти ишлаб чиқариш ва ижтимоий ривожланишнинг умумий шарт-шароитларини яратадиган ажралмас объект вазифасини бажаришини аниқлаш мумкин. Демак, туризм индустрияси инфратузилмаси деганда аҳолига туристик хизматлар кўрсатиш, саломатликни мустаҳкамлаш ва даромад олиш қобилиятини ошириш бўйича моддий объектлар ва тадбирлар тизими тушунилиши керак. Хусусан, Хоразм вилоятида туризм соҳасини янада ривожлантириш, вилоятимизга хорижий ва маҳаллий сайёҳларни янада кўпроқ жалб қилиш, туризм соҳасида кўрсатилаётган хизматлар сифати ва кўламини янада ошириш, соҳа учун малакали кадрлар тайёрлаш, сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш бўйича вилоят ҳокимлиги ҳамда мутасадди идора, ташкилотлар билан ҳамкорликда бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармонида асосан, Хоразм вилоятида янги иш ўринларини яратишда туризм асосий драйвер соҳаси бўлиши, ҳудудда келгуси 5 йилда туризм хизматларини камида беш бараварга ошириш ва шу мақсадда туризм объектларининг инфратузилмасини тубдан яхшилаш, янги оилавий меҳмон уйлари, “туризм кўчалари”ни ташкил этиш ҳамда ички ва чет эллик сайёҳларни вилоятнинг бой моддий ва номоддий маданий мероси билан яқиндан таништириш чораларини кўриш вазифа қилиб белгиланган.

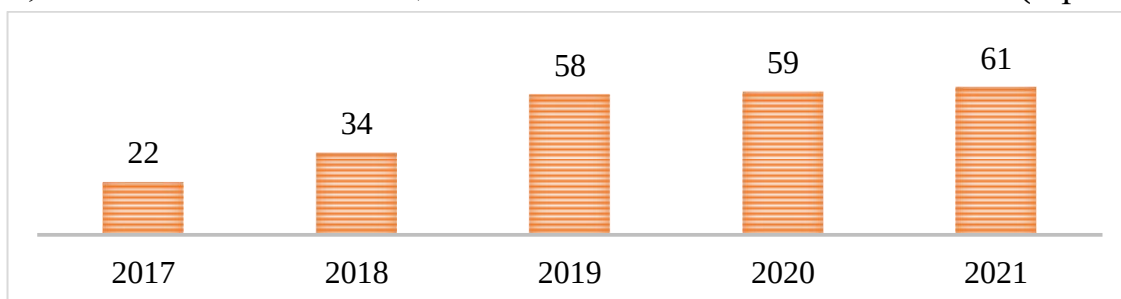
Хоразм вилоятига мамлакатдаги асосий туристик ҳудудлардан бири сифатида қаралиб келинишини инобатга олган ҳолда вилоятнинг туризм салоҳиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари ва туризм инфратузилмасининг қиёсий таҳлилига тўхталиб ўтамиз. Туризм инфратузилмасининг асосий тармоғи ҳисобланган меҳмонхона ва

жойлаштириш воситалари фаолиятини таҳлил қиладиган бўлсак (1-расм), вилоятда бугунги кунда 179 та жойлаштириш воситалари фаолият юритаётган бўлиб, шундан 79 та меҳмонхона, 83 та оилавий меҳмон уйлари, 12 та хостел, 2 та меҳмон уйи ва бошқа жойлаштириш воситалари 3 та ни ташкил этади. 2021 йил давомида жами 22 та жойлаштириш воситалари ишга туширилди.

1-расм. Жойлаштириш воситалари сонининг 2017-2021 йиллар давомида ўсиши [4]

Вилоятда 2017 йил давомида сайёҳлик ташкилотлари сони жами 22 та, 2018 йилда 34 та, 2019 йилда жами 58 та, 2020 йилда 59 тани ташкил қилган бўлиб, 2021 йилга келиб сайёҳлик ташкилоти 61 тани ташкил этган (2-расм).

2-расм. Сайёҳлик ташкилотлари сонининг 2017-2021 йиллар давомида ўсиши [4]

2021 йил вилоятимизга жами 1294 542 нафар сайёҳлар, шундан 114 та хорижий давлатлардан 39805 нафар ўртача ҳисобда хорижий сайёҳлар ташриф буюрган бўлиб, ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 1,7 баробарга ўсган.

Вилоятнинг туризм салоҳиятини кенг тарғиб қилиш, туризм соҳасида кўрсатилаётган хизматлар сифати ва кўламини ошириш ҳамда сайёҳларга янада кўпроқ қулайликлар яратиш бўйича минтақада ички ва зиёрат туризмини янада ривожлантириш, ҳар бир туман ва шаҳарнинг туризм салоҳияти ва ресурсларидан келиб чиққан ҳолда вилоятимизга туристларни жалб қилиш бўйича ҳудудларда туризм турларини ривожлантириш бўйича йўриқнома ишлаб чиқилди ва ҳозирда ушбу йўриқномада белгиланган вазифалар бўйича ишлар ташкил қилинмоқда.

Вилоятимизда таълим туризмини янада ривожлантириш, таълим муассасаларининг хорижий талабалар ўртасида тарғибот тadbирларини янада кучайтириш мақсадида Хоразм вилоятида жойлашган таълим муассасалари (Урганч давлат университети, Тошкент тиббиёт академияси Урганч филиали, Тошкент ахборот технологиялари университети Урганч филиали)нинг “Таълим туризми” буклетлари ишлаб чиқилди. Статистик маълумотларни таҳлил қилар эканмиз, минтақада туризм инфратузилмаси тармоқлари бир-бири билан мувофиқ ҳолда ривожланиб, ҳудуд иқтисодиётининг комплекс ривожланиши ва шаклланишида ўзига хос ҳисса қўшаётганини кўриш мумкин. Албатта, бошқа тармоқлар сингари туризм ва туризм инфратузилмасининг яхлит тизим сифатида ишлашида минтақада туризми ривожлантиришнинг чора-tadbирлари режасининг ишлаб чиқилиши, фаол инвестицион муҳитнинг яратилиши, туризм соҳасида tadbirkorликни қўллаб-қувватланиши ва улар учун яратилаётган шарт-шароитлар, туристик хизматлар кўрсатишда рақобатнинг ортиб боришининг ҳам аҳамияти катта ва бу ўз навбатида туризм инфратузилмасини шакллантириш жараёнини жадаллаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Barablina E.K. Management of development of public - private partnership in the tourism sector. - Moscow: Academy, 2009.
2. Зорин И.В. Туризм как особый вид деятельности / И.В.Буйленко. - М.: КНОРУС, 2010. - 367 с.
3. Болтабоев М.Р., Тухлиев И.С., Сафаров Б.Ш., Абдухамидов С.А. “Туризм: назария ва амалиёт”. Дарслик. – Т., 2018.
4. Хоразм вилоятида 2021 йилда туризм соҳасини ривожлантириш бўйича амалга оширилган ишлар ҳисоботи маълумотлари.

IJTIMOIIY TADBIRKORLIKNING EVOLUTSIYASI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Nasretdinova F.O., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi ijtimoiy tadbirkorlikning kelib chiqish tarixi, tadbirkorlik tushunchasida ajralib chiqishidagi ijtimoiy zaruriyatlar hamda ijtimoiy tadbirkorlik g‘oyalari, ilmiy qarashlari va faoliyatining rivojlanish bosqichlari nazariy tahlillar asosida yoritib berilgan.

Аннотация. В данной тезиси на основе теоретического анализа освещаются история возникновения социального предпринимательства, социальные потребности в выделении понятия предпринимательства, этапы

развития идей, научных взглядов и деятельности социального предпринимательства.

Abstract. In this thesis, the history of the origin of social entrepreneurship, social needs in the separation of the concept of entrepreneurship, and the stages of development of ideas, scientific views and activities of social entrepreneurship are highlighted on the basis of theoretical analysis.

Kalit soʻzlar. Tadbirkorlik, ijtimoiy tadbirkorlik, iqtisodchi odam (“homo economicus”), tadbirkorlik etikasi, ijtimoiy tadbirkorlikning biznes modellari, ijtimoiy kooperatsiyalar, gibridd ekotizim.

Ключевые слова. Предпринимательство, социальное предпринимательство, экономический человек («человек экономический»), деловая этика, бизнес-модели социального предпринимательства, социальные кооперативы, гибридная экосистема.

Key words. Entrepreneurship, social entrepreneurship, economic man (“homo economicus”), business ethics, business models of social entrepreneurship, social cooperatives, hybrid ecosystem.

Ijtimoiy tadbirkorlikning kelib chiqish tarixi, nazariy-metodologik asoslari, iqtisodiy faoliyatda qoʻllanilishiga turtki boʻlgan omillar va boshqa shu kabi ushbu sohaning amaliy hamda nazariy mohiyatini ochib beruvchi elementlarini oʻrganish, tadqiq qilish ancha murakkab jarayondir. Chunki, ularni oʻrganish, eng avvalo, tadbirkorlikning asl mohiyati haqida tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi. Ilmiy manbalarga murojaat etadigan boʻlsak, tadbirkorlikning taraqqiy etishi 4 ta bosqichni oʻz ichiga olgan. Har bir bosqichida bu tushunchaga oʻsha davr olimlari turlicha yondashishgan. Xususan, tadbirkorlik rivojlanishining dastlabki bosqichi XVIII asrlarga toʻgʻri kelib, ushbu faoliyat, asosan tavakkalchilik bilan bogʻlangan. Oʻsha davrning yetakchi iqtisodchilaridan biri Richard Kantilon tadbirkorga tavakkalchilik sharoitida faoliyat koʻrsatuvchi shaxs sifatida taʼrif bergan. Ikkinchi bosqichida tadbirkorlik faoliyati innovatsion jarayonlar bilan aloqadorlikda oʻrganilgan. Bu davr asosan XIX asr oxiri XX asr boshlariga toʻgʻri keladi.

Mashhur amerikalik iqtisodchi Shumpeter oʻzining “Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi” [1] kitobida tadbirkorni yangilikka intiluvchi hamda yaratuvchanlik qobiliyatiga ega (novator) shaxs deya taʼriflagan. Ishbilarmonlik faoliyatining 3-4-bosqichi asosan tadbirkorning shaxsiy sifatleri, boshqaruvchanlik qobiliyati, tadbirkorlik etikasi hamda ushbu faoliyatning oʻzini samarali tashkil etish va boshqarish kabi tomonlari alohida tadqiq etilgan [2]. Rivojlanishining soʻnggi bosqichlarida jamiyat farovonligining zamonaviy talablari natijasida tadbirkorlikning bir qancha innovatsion turlari, jumladan, innovatsion tadbirkorlik,

ekologik tadbirkorlik, shular qatorida ijtimoiy tadbirkorlik kabi ishbilarmonlikning zamonaviy ko‘rinishlari shakllana boshlangan.

Ijtimoiy tadbirkorlikning ijtimoiy hodisa sifatidagi dastlabki ko‘rinishlari XIX asrlarga borib taqaladi. Xususan, Qrim urushi (1853-1856-yillarda) paytida kasalxonalardagi sharoitlarni yaxshilash uchun kurashgan, natijada bemorlar o‘limi ko‘rsatkichini 20 barobarga kamaytirishga erishgan britaniyalik hamshira Florens Naytingeyl (Florence Nightingale) yoki Pokistonda ayollarning iqtisodiy rivojlanishi uchun kurashgan, minglab mikrokredit tashkilotlariga asos solgan, Kashf jamg‘armasi a‘zosi hisoblanmish Roshana Zafar (Roshaneh Zafar) kabilar ijtimoiy tadbirkorlarning ilk vakillari hisoblanadi [3].

Ijtimoiy tadbirkorlik amaliyoti yangi fenomen emas, ammo uni nazariy jihatdan tahlil qilish so‘nggi 10 yilliklarda boshlangan. Aksariyat ilmiy adabiyotlarda tahlil qilinishicha, ushbu tushuncha ikkita katta nazariy hamda amaliy yo‘nalishlarning o‘zaro birikishidan, ya’ni iqtisodiyot va sotsiologiyaning ayrim jihatlari uyg‘unligidan kelib chiqqan. Aslida, bunday yondashuv natijasida iqtisodiy faoliyatga undovchi tashqi va ichki motivatsiya sotsiologik muammoga aylanadi, ya’ni “sotsiologik shaxs” muammosi shakllanadi [4]. Keltirilgan tahlillarni umumlashtirgan holda ijtimoiy tadbirkorlikning rivojlanish bosqichlarini quyidagi chizmada ma’lum davrlarga bo‘lib o‘rganishni ma’qul, deb topdik (1-jadval).

1-jadval. Ijtimoiy tadbirkorlik g‘oyalari, ilmiy qarashlari va faoliyatini rivojlanish bosqichlari

t/r	Rivojlanish davrlari	Rivojlanish mazmuni va namoyondalari
I	XIX asr (Ijtimoiy-kooperativ harakatlar davri)	Ijtimoiy-kooperativ harakatlarning ilk ko‘rinishlari, sotsiolistik jamiyat qurishga urinish sifatida namoyon bo‘lgan. Asosiy namoyondalari: • Robert Oven (Robert Owen) – filantrop va ijtimoiy islohotchi, utopik sotsializm va kooperativ harakatining asoschisi. U ishlab chiqarish korxonalaridagi ish sharoitlarini yaxshilashga intilgan, eksperimental sotsialistik jamoalarni ilgari surgan (1824-y.) va bolalar tarbiyasiga, jumladan, ta’lim ustidan hukumat nazoratida ko‘proq jamoaviy yondashuvga e’tibor qaratgan [5]. • Florens Naytingel (Florence Nightingale) – 1851-1859-yillar mobaynida ilk hamshiralik maktadiga asos solgan, harbiy tibbiyot sohasida xizmat qilgan va zamonaviy hamshiralik amaliyotini rivojlantirgan davlat arbobi [6].
II	XX asr	Inson huquqlarini ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy harakalar

	boshlari (Inson huquqlarini himoya qilish davri)	ko‘rinishida rivojlangan. Asosiy vakili: • Vinoba Bhave (Vinayak Narahari) – hindistonlik qishloq aholisining ijtimoiy muammolarini hal etishga qaratilgan “Sorvadaya harakati” (1908-y.) asosiy vakili. U birinchilardan bo‘lib 1951-yilda 80 ta oilaga yer ajratib berish tashabbusini amalga oshirgan [7].
III	XX asr oxiri (Ijtimoiy tadbirkorlik va ijtimoiy korxona konsepsiyala riga ilmiy yondashuvla r davri)	Rivojlanishning bu bosqichi asosan ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan ijtimoiy korxonalar va xalqaro ijtimoiy tashkilotlarning paydo bo‘lishi bilan tavsiflanadi. “Ijtimoiy tadbirkorlik” tushunchasi ilk marta ilmiy adabiyotlarda 1953-yilda paydo bo‘lgan [8], keyinchalik bu konsepsiyaga Italiyada 1990-yildan “Impresa Sociale” sarlavhasi ostida nashr qilina boshlangan jurnalda to‘liq izoh berilgan. Asosiy vakillari: • Uilyam Bil Drayton (William Bill Drayton) – Ashoka asoschisi (1980-y.), ijtimoiy innovatorlar, notijorat tashkiloti va ijtimoiy tadbirkorlik kabi atamalarni ommalashtirishgan hamda ijtimoiy innovatsiyalar Intellektual maktabining ko‘zga ko‘ringan vakili hisoblanadi [9]. Bu tashkilot, keyinchalik Skol tashkiloti (Skoll Foundation), Shvab (Schwab Foundation) tashkiloti hamda Ekoing Grin (Echoing Green) tashkilotlarining asos solinishiga ilmiy-amaliy dastak bo‘lib xizmat qildi. • Muhammad Yunus – Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasining juda ko‘plab yirik mamlakatlaridagi innovatorlarni mikrokreditlar bilan ta‘minlash g‘oyasiga boshchilik qilgan Gramin Bankining (1976-y.) asoschisidir. U “mikromoliyalash otasi” sifatida nom qozongan va global tashkilotlardagi millionlab insonlarga kichik miqdordagi qarzlarni olish imkoniyatini beruvchi mikromoliyalashtirish revolyutsiyasini o‘rnatgan [10]. • Charlz Lidbiter (Charles Leadbeater) – o‘zining “Ijtimoiy tadbirkorlikning rivojlanishi” (“The Rise of the Social Entrepreneur”, 1997-y.) nomli maqolasi orqali ushbu tushunchani ilmiy jamoatchilik oldida ommalashtirgan tadqiqotchi [11].
IV	XXI asr (Ijtimoiy va global muammolar ga innovatsion yondashuv	Bu davrga kelib ijtimoiy tadbirkorlikning yangi imkoniyatlari kashf etildi. Xususan, u ta’sir doirasiga ko‘ra nafaqat mintaqaviy va milliy muammolarni, balki xalqaro muammolarni ham hal qila olishi tasdiqlandi. XXI asr tadqiqotchilari ijtimoiy korxonalarning moliyaviy manbalari, biznes modellari va innovatsion faoliyatini tahlil qildilar. Pandemiya davrida esa, ijtimoiy tadbirkorlik elementlari ijtimoiy siyosat doirasida

	davri)	o'rganilmoqda hamda iqtisodiy-ijtimoiy-siyosiy muhitning aloqadorligi ya'ni gibridd ekotizim sifatida yondashilmoqda [12]. Asosiy vakillari: • Bil Geyts (Bill Gates) – AQSH tarixida eng katta moliyaviy aktivga (50.7 mlrd. dollar) ega bo'lgan, 2000-yilda tashkil topgan “Bil va Milenda Geyts fondi” (Bill & Melinda Gates Foundation) xalqaro hayriya tashkiloti asoschisi. Jamg'armaning asosiy maqsadlari - global sog'liqni saqlashni yaxshilash, qashshoqlikni kamaytirish, ta'lim imkoniyatlari va axborot texnologiyalaridan foydalanish [13]. • Grigory Dis (Grigory Dees) – ijtimoiy tadbirkorlik muhitining modellarini tadqiq qilishga o'z hissasini qo'shgan olim. Xususan, Dis va uning boshchiligidagi boshqa tadqiqotchilar 2008-yilda ijtimoiy tadbirkorlik ekotizimining asosiy elementlarini tavsiflash uchun ularni ikkita katta toifaga - kapital infratuzilmasi va ijtimoiy omillarga ajratdilar [14]. • Roshane Zafar (Roshaneh Zafar) – pokistonlik tadbirkor ayol va menejer, Kashf fondi va FINCA Microfinance Bank Limited tashkiloti asoschisi va rahbari; tadbirkorlik va ayollar huquqlarini kengaytirish bo'yicha bir qancha xalqaro guruhlar va nodavlat tashkilotlarning direktorlar kengashlari a'zosi [15].

Aksariyat xorijlik olimlarning ta'kidlashicha, ijtimoiy tadbirkorlikning kelib chiqishi to'g'risida noto'g'ri yondashuvlar mavjud bo'lib, bularning eng asosiylaridan biri rahm-shafqatning ushbu sohani shakllanishida ichki motivatsiya bo'lganligini ilgari surishdir. Bunday yondashuv o'rniga uni rivojlantirish orqali jamiyat ega bo'lishi mumkin bo'lgan imkoniyat va yutuqlarni tahlil qilish o'rinli ekanligi haqida izohlarni uchratish mumkin. Hozirgi zamonaviy iqtisodiy modellarda ijtimoiy tadbirkorlik yaxlit bir tizim (matritsa) sifatida aks ettirilgan bo'lib, unda asosiy faoliyatni amalga oshiruvchi shaxs (tadbirkor) motivatsiya, bilim va kapitalning yaxlit konfiguratsiyasi sifatida tasvirlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - Москва, 1982.
2. Boltaboyev M.R., Qosimova M.S. va boshqalar. Kichik biznes va tadbirkorlik. O'quv qo'llanma. - T., 2011. - 8-b.
3. Dearlove D. Interview: Jeff Skoll. // Business Strategy Review, 2004. Vol. 15. No. 2. - p. 51-53.
4. Радаев В. Экономическая социология. Курс лекций: Учеб. пособие. - М.: Аспект Пресс, 1998. - С. 49.

5. Richard Gunderman Robert Owen, born 250 years ago, tried to use his wealth to perfect humanity in a radically equal society. / New Haven Register. Archived from the original on 12 May 2021. Retrieved 11 May, 2021.
6. Флоренс Найтингейл. // 100 человек, которые изменили ход истории. Еженедельное издание, 2009. №81. ISSN 1996-8469
7. Sarvodaya Ideology & Acharya Vinoba B have, by V. Narayan Karan Reddy. Published by Andhra Pradesh Sarvodaya Mandal, 1963.
8. Howard Bowen, Social Responsibilities of the Businessman, America, 1953.
9. WORLD YOUTH REPORT: Youth Social Entrepreneurship and the 2030 Agenda - p. 9.
10. Martin, R.L., & Osberg S. Social entrepreneurship: The case for definition. Stanford social innovation review, 5(2), 2007, - p. 28-39.
11. Wee-Liang, Williams, John, and Tan, Teck-Meng. Defining the Social in Social Entrepreneurship: Altruism and Entrepreneurship. // The International Entrepreneurship and Management Journal. no. 3, 2005. - p. 353-365.
12. Purkayastha Debapratim; Tripathy Trilochan; Das Biswajit (January 1, 2020). Understanding the ecosystem of microfinance institutions in India. // Social Enterprise Journal. ahead-of-print (ahead-of-print): - p. 243-261. DOI:10.1108/SEJ-08-2019-0063. ISSN 1750-8614.
13. https://ru.wikipedia.org/wiki/Фонд_Билла_и_Мелинды_Гейтс
14. Dees J.G., Nash M., Anderson B., Kalafatas J., Tolman R., Kuran W., & Bloom P. Developing the field of social entrepreneurship. // Report from the Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University, 2008.
15. Фонд Шваба, 2003, Дата обращения: 13 июня 2015.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

Абдикаримова З.Б., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Мақолада олий таълим тизимида давлат-хусусий шериклик муносабатлари тушунчасининг мазмун-моҳияти ва Ўзбекистон олий таълим тизимида шериклик муносабатларини ташкил этишнинг аҳамиятига тўхталиб ўтилади.

Аннотация. В статье рассматривается сущность понятия государственно-частного партнерства в системе высшего образования и значение организации партнерских отношений в системе высшего образования Узбекистана.

Abstract. The article focuses on the essence of the concept of public-private partnership relations in the higher education system and the importance of the organization of partnership relations in the higher education system of Uzbekistan.

Калит сўзлар. Таълим, инфратузилма, шериклик муносабатлари, хусусий сектор, таълим самарадорлиги.

Ключевые слова. Образование, инфраструктура, партнерство, частный сектор, эффективность образования.

Key words. Education, infrastructure, partnership, private sector, educational efficiency.

Олий таълим жамиятда кенг кўламларни ўзгаришларга олиб келадиган таълим босқичларидан биридир. Бунга сабаб, ушбу босқични тамомлаган мутахассисларнинг жамиятнинг муҳим бўғинларидаги фаолияти, қолаверса, олий таълим муассаларида олиб борилаётган илмий изланишлар ва тадқиқотларнинг самараси келажакда жамиятда қайсидир бўғиннинг ривожланишига таъсир кўрсата олиши билан изоҳлаш мумкин. Бунинг учун албатта, олий таълими тизими тўғри йўлга қўйилган бўлиши, бунда бошқарувнинг инновацион усулларида аҳамият қаратилиши, унинг коррупциядан ҳоли бўлиши, ходимлар, талабаларни қўллаб-қувватлаш учун етарлича молиявий манбаларга эга бўлиши лозим.

Давлат-хусусий шериклик муносабатлари инфратузилмани ислоҳ қилиш ва хизматларни тақдим этишда инновацион ҳамкорлик шаклидир. Халқаро Валюта жамғармаси фикрига кўра, ДХШ – давлат томонидан анъанавий тарзда таъминланадиган инфратузилмавий активлар ва хизматларни хусусий сектор томонидан тақдим этишга қаратилган келишувдир [1]. Жаҳон банки эса ушбу муносабатларни хусусий томон ва давлат органи ўртасидаги давлат активларини яратиш ёки хизматларини тақдим қилиш учун узоқ муддатли шартнома эканлигини таъкидлаб, унда хусусий томон сезиларлича катта рисклар ва бошқарув учун жавобгарликни олишини таъкидлайди [2]. Тадқиқотчилар Ескомб ва Фаркухарсон фикрича давлат-хусусий шериклик хусусий сектор томонидан инфратузилмани қуриш, лойиҳалаш, бошқариш борасидаги узоқ муддатли келишув ва ушбу келишувдан мақсад объектнинг тўлиқ ёки муҳим қисмини молиялаштириш учун хусусий сектор капиталидан фойдаланишни назарда тутди [3].

Давлат олий таълим муассаларида бошқарув ва молиявий ресурслар борасида қарор қабул қилишда бюджет билан боғлиқ маълум бир чекловлар мавжуд бўлиши мумкин. Шу сабабли, айрим олий таълим муассаларида сифатли таълим хизматлари, тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш, уларни реал ҳаётга реализацияси бўйича қатор камчиликлар мавжуд. Ушбу муаммоларни

бартараф этишда давлат-хусусий шерикчилик муносабатлари олий таълим тизимида инновацион йўналиш бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Партонан таълим гуруҳи бошқарув директори Касиа Лундий фикрига кўра, кўчмас мулкни эксплуатация қилиш билан боғлиқ янги муаммоларга дуч келганда, давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини жорий этиш олий таълим муассалари учун энг яхши вариантлардан бири бўлиб хизмат қилади. Давлатхусусий шерикчилик муносабатлари инфратузилма ва иншоотларни қуриш, молиялаштириш ва бошқариш жараёнида катта мослашувчанлик ва самарадорликни таъминлайди [4]. Давид Хук фикрига кўра, олий таълим тизимида давлат-хусусий шерикчилик муносабатлари университетлар молиявий манбаларни бошқариш ва даромадларнинг потентсиал оқимини таъминлаш орқали юқори самарадорлик имкониятини беради. Ўзаро ҳамкорлик, ўз навбатида, университетларда талабалар, ўқитувчилар ва илмий тадқиқотларга сармояларни тўғри йўналтиришга кўмалашади [5].

Маргинсон ва Консидайн ўз тадқиқотларида, дунёнинг замонавий манзарасида олий таълим тизимида давлатнинг ролини тобора камайтириб боришни, жамиятда фуқароларга янгича таълим имкониятларини тақдим этиш лозимлигини ва бунда нодавлат шерик имкониятларидан фойдаланиш лозимлигини таъкидлайди [6]. Аҳолининг таълим инфратузилмаси ва сифатли таълим олишга интилишининг ошиши бу соҳада эски қарашлардан воз кечишни ва янги концепцияни қўллаш заруриятини кўймоқда. Умумун олганда, эски қараш ва давлат-хусусий шерикчилик доирасидаги янги парадигма ўртасидаги боғлиқликни қуйидагича изоҳлаш мумкин (1-расм):

1-расм. Олий таълим тизимида ёндашувнинг эски ва ДХШ доирасидаги янги парадигмаси

№	Эски парадигма	Янги парадигма
1	Давлат барча муаммоларни ўзи ҳал қилади	Давлат фақат умумий жараёни назорат қилади
2	Муаммога миллий ечимлар	Муаммога трансмиллий ва халқаро ечимлар
3	Монопол бозорнинг мавжудлиги	Либераллаштириш натижасида рақобат муҳитининг вужудга келиши.
4	Таклифга йўналтирилган бозор	Талабга йўналтирилган бозор
5	Давлатнинг молиявий ресурсларидан фойдаланиш	Давлат ва хусусий секторнинг молиявий ресурсларидан фойдаланиш.

Юқоридагилардан кўриш мумкинки, олий таълим тизимида давлат-хусусий шериклик механизмидан фойдаланиш давлат томонидан таъминланиб ва бошқарилиб келаниётган анаънавий тизимдан мутлақо фарқ қилади. Шунини қайд этиш лозимки, айнан янги парадигманинг кириб келиши таълим тизимида туб бурилишларга олиб келиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармонида ҳам таълим тизимида давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини амалга ошириш масалаларига алоҳида аҳамият қаратилади. Фармоннинг 2-илоvasи билан тасдиқланган Давлат дастурининг 105-бандига мувофиқ, давлат-хусусий шериклик асосида энергетика, транспорт, соғлиқни сақлаш, таълим, экология, коммунал хизматлар, сув хўжалиги ва бошқа соҳаларга қиймати қарийб 14 млрд.доллардан иборат бўлган 154 та давлат-хусусий шериклик лойиҳаларни амалга ошириш режалаштирилмоқда. 2022-2026 йиллар давомида таълим соҳасида амалга оширилиши режалаштирилган 6 та йирик лойиҳалар бўйича ҳужжатлар тайёрлаш ва ўрганиш ишлари олиб борилмоқда [7].

Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепсиясида ДХШ иштирокидаги таълим муассасаларини 5 тадан 35 тагача етказиш режалаштирилган. ДХШ асосида 100 та олий таълим муассасалари учун талабалар турар жойларини ташкил этиш лойиҳаси бўйича Европа тикланиш ва тараққиёт банки томонидан маслаҳат хизматини кўрсатиш бўйича қизиқиш билдирган ва ҳозирги кунда музокаралар олиб борилмоқда. Шу билан бирга, Вазирлар Маҳкамасининг 563-сонли қарорига асосан 2022-2025 йилларда олий таълим муассасаларининг талабалари учун ДХШ асосида 228 та 91200 ўринли талабалар турар жойларини барпо этиш белгиланган [8].

Юқоридаги фикрлардан шундай хулосага келиш мумкинки, олий таълим тизимида давлат-хусусий шерикчилик муносабатларидан фойдаланиш мамлакатимизда қуйидагиларни таъминлайди:

- хусусий сектор томонидан киритиладиган катта миқёсдаги инвестициялар ҳисобига молиявий чекловларни бартараф этиши мумкин;
- таълим самарадорлигини ошириш мақсадида зарур бўладиган таълим инфратузилмасини таъминлайди;
- олий таълимда бошқарувнинг янги методларини қўллаш имкониятининг мавжудлиги туфайли таълим сифатини юқори даражага олиб келади;
- таълимнинг коррупциядан ҳоли бўлишига кўмаклашади;
- тадқиқотлар ва ходимларни қўллаб-қувватлаш борасида молиявий манбаларнинг ортишига ёрдам беради;

- олий ўқув юртлари дастурлари ва тадқиқотларининг долзарблиги ошади;

- тадқиқот ишларини тижоратлаштиришда юқори даражага эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Public-Private Partnerships. International Monetary Fund, 2004. <https://www.imf.org/external/np/fad/2004/pifp/eng/031204.htm>

2. World Bank Institute. / PPIAF, Public-Private Partnerships Reference Guide, Washington DC, 2012.

3. Yescombe E.R., Farquharson E. Public-Private Partnerships for Infrastructure: Principals of Policy and Finance. 2nd Edition. - Butterworth-Heinemann, 2018. ISBN: 978-0-08-100766-2.

4. Lundy M. Public-private partnerships in higher education: What is right for your institution? <https://www.parthenon.ey.com/po/en/perspectives/public-private-partnerships-in-higher-education-https://www.jll.pe/en/trends-and-insights/workplace/why-public-private-partnerships>

5. Paul Rodan. Public-private partnership in higher education, Swinburne University of Technology. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1091205.pdf>

6. Richard E. Key things universities should consider before entering a public-private partnership. <https://u2b.com/2019/07/22/key-things-universities-should-consider-before-entering-a-public-private-partnership/>

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони. www.lex.uz

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>

ПАРРАНДАЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Алланиязов П.А., Қорақалпоқ давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация. Ушбу мақолада аҳолини паррандачилик маҳсулотлари билан таъминлаш, кишилар эҳтиёжини ҳар томонлама тўлароқ қондириш, шу йўл билан улар саломатлигини янада яхшилаш каби муҳим ва долзарб масалалар таҳлил қилинган ва тегишли хулосалар чиқарилган.

Аннотация. В данной статье проанализированы важные и актуальные вопросы, такие как обеспечение населения продуктами птицеводства,

всемерное удовлетворение потребностей людей, и тем самым улучшение их здоровья и сделаны соответствующие выводы.

Abstract. In this article, important and urgent issues such as providing the population with poultry products, satisfying people's needs in every way, and thus improving their health, have been analyzed and appropriate conclusions have been drawn.

Калит сўзлар. Парҳез гўшт ва тухум, оптималлаштириш, компьютер воситалари, маҳсулот сифати, ташкилий самарадорлик, экологик-эпидемиологик омиллар.

Ключевые слова. Диетическое мясо и яйца, оптимизация, компьютерные средства, качество продукции, организационная эффективность, эколого-эпидемиологические факторы.

Key words. Dietary meat and eggs, optimization, computer tools, product quality, organizational efficiency, ecological-epidemiological factors.

Паррандачилик - чорвачиликнинг муҳим тармоғи бўлиб, аҳолига қимматли озиқ-овқат маҳсулотлари гўшт, тухум ва енгил саноатга **пахта** хом-ашёсини етказиб бериш учун хизмат қилади. Чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ўзининг ташкилий ва таркибий хусусиятлари билан деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш жараёнларидан фарқ қилади ва ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Парранда гўшти ўзининг кимёвий таркибига кўра барча чорва ҳайвонлариникига ўхшаш бўлади. Асосий фарқлар кўпинча у ёки бу моддаларнинг миқдори жиҳатида бўлиши мумкин. Масалан, товук гўштида оқсил ва экстрактив моддалар кўпроқ учраши билан бирга у тез ҳазм бўлади, ёғи паст ҳароратда эрийди. Жумладан, семиз товук гўштида 20 фоиз оқсил, 16 фоиз ёғ, 1 фоиз минерал модда, 64 фоиз сув бўлиб, 100 г гўштида ўртача 228 ккал бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, паррандачиликни барқарор ривожлантириш асосида аҳолини парҳез гўшт ва тухум каби озиқ-овқат маҳсулотларига, саноат корхоналари эса хом-ашёга бўлган талабини доимий қондириш учун тармоқда ташкилий, иқтисодий, ҳуқуқий, технологик ва экологик йўналишларни ўз ичига олган қуйидаги чоратadbирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- фермер хўжаликларида пахта ва ғалладан паст ҳосил олинаётган майдонларда босқичма-босқич парранда озуқа экинларини жойлаштириш ҳисобига озуқа таъминотини мустаҳкамлаш ва тупроқ унумдорлигини яхшилаш;

- кичик бизнес ва аҳоли учун паррандалар стандарт омукта ёки махсус ем аралашмасини талабларга тўлиқ жавоб берган ҳолда ишлаб чиқариш ҳамда сотиш тизимини ташкил этиш;

- паррандачилик тармоғи маҳсулотларини тайёрлаш, қайта ишлаш, сотиш ва уларга хизмат қиладиган субъектларни тенг ҳуқуқда мустақил фаолият кўрсатишини таъминлашга қаратилган сертификатлаштириш, лицензиялаштириш, стандартлаш ва рўйхатга олиш каби жараёнларни эркинлаштириш ҳамда қонун устуворлигини таъминлаш;

Қорақалпоғистон Республикаси кўпроқ табиий-иқлим шароитларига кўра муаммоли бўлиб, бу жараёнда ижтимоий-иқтисодий тизим ўзгаришлар муҳим роль ўйнаган бўлса-да, умумий таназзул ҳолатида эмас. Тадқиқотлар жараёнида, ўтказилаётган агротехник, ташкилий, иқтисодий ва бошқа хил тадбирларни ҳисобга олиб, қишлоқ хўжалиги фаолиятини юритишда илғор усуллар жорий қилинганда маҳсулот етиштиришни кўпайтириб бориш натижасида ушбу тадбирлар туфайли аҳолининг озиқ-овқат ҳамда истеъмол товарлари билан тиббиёт меъёрлари даражасида таъминланишига эришилади [5].

Шунингдек, ҳудудий жойлашишига кўра ёки табиий-иқлим шароитларга эга бўлиб, деҳқон хўжаликларининг ер майдонлари суғориладиган ерларда 0,25 гектаргача, чўлда эса 1,0 гектаргача миқдорни ташкил этади ва улар минтақа аҳолисини қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ва озиқ овқат билан таъминлашда катта ўрин эгаллайди. Айниқса, Амударё, Эллиққалъа, Беруний, Нукус, Хўжайли, Тўрткўл, Қўнғирот ва Қонлиқўл туманларидаги тадбиркор деҳқон хўжаликлари иссиқ хоналарда ҳамда тўқсонбости усулида мева- сабзавот маҳсулотларини етиштириб, аҳолига етказиб бермоқдалар.

Паррандачилик соҳасида инновацион ишланмаларни татбиқ этилиши тармоқда ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Паррандачилик тармоғига кам маблағ сарфлаб юқори самарага эришиш инновацион фаолият самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Паррандачилик тармоғига кам маблағ сарфлаб, юқори самарага эришиш инновация фаолият самарадорлигини белгилайдиган асосий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Унинг иқтисодий аҳамияти паррандачилик корхоналари даромаднининг ўсиши, маҳсулотнинг рақобатбардошлигини ошиши ҳамда рентабеллик даражаси билан белгиланади (1-жадвал).

Паррандачиликда инновацияларининг классификацияси

Критериялар	Инновациялар турлари
Янгилик даражаси	Мамлакат паррандачилиги учун инновациялар
	Жаҳон паррандачилиги учун инновациялар
	Корхоналар учун инновациялар
	Мутахассислар учун инновациялар
	Ишчилар учун инновациялар
Технологик ва маркетинг параметрлари	Паррандачилик селекция ва генетикаси соҳасидаги инновациялар
	Маҳсулотлар инновациялари (озиқлантириш, сифат, ассортимент ва стандартлаштириш)
	Жараёнли инновациялар (маҳсулотни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва сотиш технологияси)
Техник параметрлар	Ишлаб чиқаришни механизациялаш, автоматлаштириш ва компьютерлаштириш воситалари инновациялари
	Асосий ишлаб чиқаришдаги инновациялари
	Техник-норматив базадаги инновациялар
Киритилаётган ўзгаришлар кенглиги	Илмий фаолият бўйича инновациялар
	Рақобатбардошликни шакллантириш
	Патентлар, рационализаторлик ва ихтирочилик
Фаолият доираси	Ишлаб чиқариш инновациялари
	Ташкилий-иқтисодий инновациялар
	Техник-технологик инновациялар
	Маркетингли инновациялар
	Ижтимоий ва экологик инновациялар
	Бошқарув соҳасидаги инновациялар
Инновациялар	Юкори, ўрта, паст
Бозорни қамраб олиш	Локал, тизимли, стратегик инновациялар
Самарадорлик доираси	Бюджет, иқтисодий, ижтимоий, экологик, комплексли, синергетик
Молиявий қўллаб-қувватлаш бўйича	Давлат инвестициялари
	Бюджет, бюджетдан ташқари инвестициялар
	Хусусий инвестициялар
	Хорижий инвестициялар

Таваккалчилик даражаси бўйича	Юқори, ўрта ва паст даражалар: Юқори (рентабеллик 15 фоиздан юқори) Ўрта (рентабеллик 10-15 фоиз атрофида) Паст (рентабеллик 0-10 фоиз атрофида)

Паррандачилик корхоналарида инновацион фаолият самарадорлигига техник-технологик, ташкилий, иқтисодий, ижтимоий-психологик, табиий-иқлим ва экологик-эпидемиологик омиллар таъсир кўрсатади. Паррандачилик тармоғида инновацион фаолиятнинг техник-технологик самарадорлиги ресурслардан самарали фойдаланишни ўзида акс эттириб, тармоқда озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, уларни қайта ишлаш, ташиш ва сақлаш жараёни билан боғлиқ. Бу гуруҳ омилларига қуйидагилар киради;

- паррандачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш бўйича бино ва иншоотлар;
- капитал маблағлар билан таъминланганлик, парранданинг маҳсулдорлиги ва сақланиши;
- озуқа бериш тартибини оптималлаштириш, компьютер воситалари билан жиҳозланганлик;
- паррандачилик маҳсулотлари сифати ва хавфсизлик талабларига риоя қилиниши ва бошқалар.

Самарадорликнинг табиий-иқлим омилларига парранда организмига ўртача таъсир этадиган табиий ва иқлим омиллари (ёғинлар миқдори, ўртача ҳарорат, атмосфера босими, мавсумий ўзгаришлар ва бошқалар) киради.

Экологик-эпидемиологик омиллар аҳолининг экологик тоза паррандачилик маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини қондиришни назарда тутди. Бунинг учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ: сифат менежменти тизимидан самарали фойдаланиш, паррандани озиқлантириш рационларида экологик тоза озуқа моддалардан фойдаланиш тизимини такомиллаштириш ва атроф-муҳитни сақлаш. Ҳамда инновацион ривожланиш самарадорлиги техник, иқтисодий, ижтимоий ресурс ва экологик самарадорлик кўрсаткичлари орқали баҳоланади. Инновацион лойиҳалар самарадорлиги, лойиҳа маҳсулотининг стандарт талаблари ва истеъмолчилар ишончига мувофиқлиги, рентабеллик маҳсулдорлик янгиликларни амалиётга татбиқ этиш ва башқарув соҳасидаги янгиликларни қўлланиш каби критериялар асосида баҳоланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Рахматалиев М.Э., Паррандачилик тармоғида инновацион фаолият самарадорлигини ошириш йўллари. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2022.
2. Рўзиев Р.И. ва б. Парранда боқиш бўйича тавсиянома. – Т., 2017. Б.36.
4. Алижанов Д., Вохидов А., Суёнқулов Ш. Паррандачилик хўжаликларини механизациялаштириш ва автоматлаштириш. Касб-хунар коллежлари учун ўқув қўлланма. - Т.: «Давр нашриёти». 2011. - 208 б.

DAVLAT XARIDLARIDA KORRUPTION HOLATLAR VA ULARNI OLDINI OLISH MASALALARI

**Jumanazarov D.I., Urganch davlat universiteti “Turizm” mutaxassisligi
2-bosqich magistranti**

**Ismailova G.F., Urganch davlat universiteti “Turizm” mutaxassisligi
2-bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat xaridlarini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi omillar, ushbu omillarni qisqartirish hamda korrupsion holatlarni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilab berilgan.

Аннотация. В данной статье определены факторы, влияющие на развитие государственных закупок, меры, направленные на снижение этих факторов и предотвращение коррупционных случаев.

Abstract. In this article, the factors affecting the development of public procurement, measures aimed at reducing these factors and preventing corruption cases are defined.

Kalit soʻzlar. Budget tashkilotlari, davlat buyurtmachilari, davlat xaridlari, korrupsion holatlar, affillangan shaxslar, sogʻlom raqobat.

Ключевые слова. Бюджетных организаций, государственные чиновники, государственные закупки, коррупционная ситуация, аффилированное лицо, здоровая конкуренция.

Key words. Budget organizations, public accountants, public procurement, corruption cases, affiliated persons, healthy competition.

Budget tashkilotlari va ustavida davlat ulushi 50 foizdan yuqori boʻlgan korporativ tashkilotlarning pul mablagʻlaridan oqilona foydalanish maqsadida ularning ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan tovar, ish yoki xizmatlarni elektron savdolar orqali amalga oshirilishiga bugungi kunda katta ahamiyat qaratilmoqda. Chunki, samarali davlat xaridi tizimi shakllantirilmas ekan, budget mablagʻlaridan maqsadli va oqilona foydalanishga erishishning imkoni boʻlmaydi. Davlat budjeti

mablag'larining asosiy qismi budjet tashkilotlari va budjetdan mablag' oluvchilarning tasdiqlangan ehtiyojlarini tovar, ish va xizmatlar bilan ta'minlashga sarflanishini hisobga olgan holda, optimal narx va sifatda davlat xaridlarini amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Ushbu davlat xaridlarini amalga oshirilishini nazorat qilish hamda to'g'ri tashkil qilinishini ta'minlash maqsadida 2018-yil 9-aprelda O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi 472-sonli qonuni kuchga kirdi, 2021-yil 22-aprelda O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi 684-sonli qonuni yangi tahrirda kuchga kirdi. Ushbu yangi tahrirdagi qonun hujjati 12-bob 85 moddadan iborat [1].

Davlat xaridlari to'g'risida chiqarilgan har bir qonun hamda qonun osti hujjatlarida korrupsion holatlar alohida e'tiborga olingan, zero korrupsiyadek illat demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur yetkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to'sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va kishilar xavfsizligiga tahdid soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi. Ushbu illatlarni oldini olish hamda bularning ildiziga bolta urish maqsadida korrupsiyaga qarshi kurashish agetnligi tashkil etildi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan davlat xaridlari sohasida ochiqlikni ta'minlash, bu jarayonda manfaatlar to'qnashuvi va korrupsion huquq buzarlklarning oldini olish borasida muayyan ishlar olib borilmoqda. Xususan, agentlikka kelib tushgan murojaatlar, ijtimoiy tarmoqlarda muhokamalarga sabab bo'layotgan davlat xaridlari va agentlik tashabbusi bilan o'tkazilgan o'rganishlar natijasiga ko'ra, bir qator davlat idoralari tomonidan o'tkazilgan davlat xaridlarida qonun buzilish holatlariga yo'l qo'yilganligi aniqlanib, tegishli vazirlik hamda tashkilotlarga davlat xaridlarini bekor qilish va qonun buzilish holatlarini bartaraf etish yuzasidan taqdimnomalar kiritildi. Jumladan, Xalq ta'limi vazirligi qoshidagi Innovatsiya, texnologiya va strategiya markazi Davlat unitar korxonasi buyurtmachiligida qiymati 3,7 mlrd.so'mlik "Kompyuter tizimiga maxsus uskunalar" olish uchun berilgan e'lon yuzasidan o'tkazilgan tender jarayonida affillanganlik holatiga yo'l qo'yilganligi aniqlanib, mazkur tenderni bekor qilish yuzasidan Xalq ta'limi vazirligiga taqdimnoma kiritildi. Shuningdek, "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun talablarining buzilishi holati Q.S.Zoirov nomidagi O'zbekiston Sog'liqni saqlash muzeyining ma'muriy binosini (765 mln.so'mlik) joriy ta'mirlash bo'yicha o'tkazilgan davlat xaridlari jarayonida ham yo'l qo'yilganligi aniqlanib, Sog'liqni saqlash vazirligiga mazkur xaridlarni bekor qilish yuzasidan taqdimnoma kiritildi.

Bundan tashqari, Agentlik tomonidan Sog'liqni saqlash tizimidagi budjet buyurtmachilari tomonidan maxsus axborot portalida joylashtirilgan autsorsing xizmatlarini tashkil etishga oid e'lonlarning "Davlat xaridlari to'g'risida"gi

Qonunga muvofiqligi masofaviy monitoring tartibida va hududlarga chiqqan holda o'rganilib, tahlil qilindi. O'rganishda Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasidan olingan ma'lumotlar hamda "dxarid.uz" maxsus axborot portalida joylashtirilgan ma'lumotlar tahlil qilinganida, sog'liqni saqlash tizimida outsorsing xizmatlarini tashkil etishda budget buyurtmachilari (tibbiyot muassasalari) tomonidan manfaatlar to'qnashuvini yuzaga keltiruvchi korrupsiyaviy omillarning kelib chiqishiga shart-sharoit yaratilayotganligi aniqlanib, Sog'liqni saqlash va Moliya vazirligiga bu kabi qonun buzilish holatlarini bartaraf qilish yuzasidan taqdimnomalar kiritildi [2].

2022-yil 1-yanvardan davlat xaridlari jarayonlarida inson omili ishtirokini kamaytirish hamda sohani raqamlashtirish maqsadida tanlash va tender savdolari majburiy tartibda elektron shaklda o'tkazilishi yo'lga qo'yildi. Davlat xaridlari sohasida davlat buyurtmachilarining javobgarligini kuchaytirish, ular tomonidan davlat xaridlarini amalga oshirishda amaldagi qonun hujjatlari talablariga qat'iy rioya etishini, sog'lom raqobatga asoslanmagan savdolarning tashkil etilmasligini hamda barcha tadbirkorlik subyektlariga teng imkoniyat yaratilishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi Kodeksiga davlat xaridlari sohasidagi qonun hujjatlarini buzganlik, shu jumladan, xarid qilish tartib-taomillari turlarini belgilash va ijrochini tanlash shartlarini buzganlik uchun javobgarlik belgilandi. Davlat xaridlari sohasida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, davlat xaridlari ishtirokchilariga qulayliklar va keng imkoniyatlar yaratish orqali xarid qilish tartib-taomillarini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonuniga quyidagi mazmundagi asosiy o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan:

- qonun talablarining strategik ahamiyatga ega xo'jalik jamiyatlari va korxonalari, ya'ni yirik korporativ korxonalar xaridlariga ham tadbiq etilishi;
- O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasiga davlat xaridlarni auditdan o'tkazish va har yilning yakuni bo'yicha audit natijalarini ochiq axborot manbalarida e'lon qilib borish va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga kiritish vakolati;
- davlat xaridlarida korrupsiyaga yo'l qo'ymaslik prinsipi moddasi qayta ko'rib chiqildi va yanada takomillashtirildi.

Bunda davlat xaridlarida korrupsiyaga yo'l qo'ymaslik maqsadida insofli raqobatni va qarorlar qabul qilish chog'ida xolisona mezonlardan foydalanilishini ta'minlash hamda monitoring olib borish va nazorat qilishning samarali tizimini yaratish vazifalari yuklatildi, qonun va davlat xaridlari sohasidagi boshqa normativ-huquqiy hujjatlar talablari buzilishi holatlari bo'yicha ma'lumotlarni ochiq axborot manbalarida e'lon qilib borish asosida amalga oshirilishi belgilandi, xarid qilish tartib-taomillari ishtirokchilari va davlat xaridlari ijrochilariga

o'zlarining benefitsiar mulkdorlarini ochiqlash majburiyati yuklatildi, davlat buyurtmachilariga davlat xaridlarini amalga oshirishda affillanganlik bo'yicha ma'lumotlarni taqdim etib borish majburiyati yuklatildi, ishtirokchi va xarid qilish tartib-taomillari ishtirokchisining affillangan shaxsi elektron bozor, auksion, eng yaxshi takliflarni tanlash va tender savdolari bo'yicha bitta lotda ishtirok etishga haqli emasligi belgilandi, davlat xaridlari jarayonida ishtirokchining yoki ushbu ishtirokchining vakolatli vakilining yaqin qarindoshlari ijrochini tanlash bo'yicha qaror qabul qilish huquqiga ega yoki davlat buyurtmachisining yoki u tomonidan jalb qilingan ixtisoslashgan tashkilotning vakili bo'lgan hollarda ishtirokchini davlat xaridlarida ishtirok etishga yo'l qo'yilmasligi sharti hamda tanlash va tender ishtirokchilari tomonidan korrupsiyaga qarshi arizasini taqdim etish to'g'risidagi majburiy talab kiritildi.

Xulosa o'rnida, bugungi kunda mazkur sohani yanada rivojlantirish maqsadida bajarilishi lozim bo'lgan qator chora-tadbirlar taklif qilinadi:

- raqobat mavjud bo'lgan hollarda asossiz ravishda istisno tariqasida yetkazib beruvchini aniqlash yoki to'g'ridan-to'g'ri shartnoma tuzish tashabbuslarini tanqidiy ko'rish;

- davlat xaridlarida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish, affillangan shaxslarni elektron tizim orqali avtomatik tarzda aniqlash imkoniyatini yaratish choralarini ko'rish;

- davlat xaridlarida ochiqlik va shaffoflikni yanada oshirish, raqobat muhitini rivojlantirish maqsadida xaridlarni kompleks tahlil qilish, shu jumladan, ishtirokchilar, ularning soni, taklif etilayotgan narx, raqobat darajasi, sohalar va hududlar kesimidagi tahliliy ma'lumotlar, jumladan, manfaatlar to'qnashuvi va boshqa ma'lumotlarni avtomatik tarzda tahlil qiluvchi tizimni joriy etish;

- markaziy axborot portalida xavfni boshqarish (Risk management), turli mezonlar bo'yicha monitoringni amalga oshirish hamda BI ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimini joriy qilish ishlarini yakuniga yetkazish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 22-apreldagi O'RQ-684-sonli Davlat xaridlari to'g'risidagi Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasi korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi rasmiy sayti. Manba: <https://anticorruption.uz/uz>

3. Gofurov D.B. O'zbekistonda davlat va korporativ xaridlar jarayonini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2020.

4. Turabov S.A. Budjet tashkilotlarining davlat xaridlarini amalga oshirishdagi moliyaviy munosabatlarini takomillashtirish yo'llari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T., 2021.

2-ШЎБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАСИ

O‘ZBEKISTONDA TURISTLARNING XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHDA TURISTIK POLITSIYANING O‘RNI

**Doschanov T.D., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası
professori, i.f.d., professor**

**Ruzmetova Sh.Sh., Urganch davlat universiteti “Turizm” mutaxassisligi
2-bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizm sohasida rivojlanishida turizm politsiya xizmatidan samarali foydalanish yo‘llari va uning ahamiyati o‘rganilgan. Shuningdek, mamlakatimizda turistlar xavfsizligini ta’minlashda qo‘llanilayotgan chora va tadbirlar tahlil qilindi.

Аннотация. В этой статье обсуждаются способы эффективного использования туристических полицейских служб в развитии туризма. Также меры и меры, принятые в нашей стране, были проанализированы на безопасность туристов.

Abstract. This article discusses ways to effectively use tourist police services in the development of tourism. Also the measures and measures taken in our country were analyzed for tourists' safety.

Kalit so‘zlar. Turizm, turizm politsiyasi, turist, kuzatuv xizmati, xavfsizlik, xavfsiz turizm.

Ключевые слова. Туризм, туристическая полиция, турист, служба мониторинга, безопасность, безопасный туризм.

Key words. Tourism, tourism police, tourist, monitoring service, security, safe tourism.

So‘nggi yillarda shahrimizda sayyohlar oqimining ortganligi hech kimga sir emas, buning zahirida esa mamlakatimizda sayyohlar uchun yaratilayotgan qulay infratuzilma va ularning xavfsizligini ta’minlash borasida olib borilayotgan ishlar turibdi. Chunki, safarga chiqayotgan har qanday sayyoh, avvalo o‘zining xavfsizligi qay darajada ta’minlanishini o‘rganadi. Shu bois, davlatimiz rahbarining tegishli qarorlari bilan mamlakatimizda turistik obyektlar joylashgan hududlardagi ichki ishlar organlarida xavfsiz turizmni ta’minlash xizmati joriy etildi [4].

Mamlakatimizda turistik sayohatlar xavfsizligini ta’minlash chora-tadbirlari haqida gapirganda, avvalo, O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi

qonuniga diqqatni qaratmoq lozim. Mazkur qonunda O'zbekiston Respublikasi hududida turistlar va ekskursantlarning xavfsizligi davlat tomonidan kafolatlanadi.

Vakolatli davlat organi manfaatdor vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar va mahalliy davlat hokimiyati organlari bilan birgalikda turistlar hamda ekskursantlarning xavfsizligi va himoya qilinishini, jamiyat va davlat manfaatlarini, turizmdan shaxslarning qonunga xilof migratsiyasi, ularning mehnatini ekspluatatsiya qilish hamda ularni boshqacha tarzda ekspluatatsiya qilish maqsadida foydalanishga qarshi kurashishni ta'minlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar ishlab chiqadi. Xavfsizlikni ta'minlash chora-tadbirlari turistlar va ekskursantlarning shaxsiy xavfsizligi, ularning mol-mulki but saqlanishi, atrof tabiiy muhitga, jamiyatning moddiy hamda ma'naviy qadriyatlariga, davlat xavfsizligiga zarar yetkazilishining oldini olish ta'minlanishini nazarda tutadi [1].

Bundan tashqari, mamlakatimizda turistlar xavfsizligi ta'minlashda 2019-yil 6-martdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Transport va turizm obyektlarida jamoat xavfsizligini ta'minlashning samarali tizimini joriy etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori ham bunga misol bo'la oladi. Ushbu chora-tadbirlar to'g'risidagi qaror xavfsiz turizmni ta'minlash bo'yicha yaratilgan tizim turizm joylarida hamda turistlar tomonidan respublika bo'ylab harakatlanish uchun faol foydalanilayotgan temir yo'l va havo-transport infratuzilmasi obyektlarida jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashish chora-tadbirlarini o'zida birlashtirdi [3].

Turistlar xavfsizligini ta'minlashda turizm politsiya xizmati o'z-o'zidan turizm sohasini rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Turizm politsiyasi - bu boshqa mamlakatlar va viloyatlardan kelgan sayyohlar va mehmonlar xavfsizligi uchun mas'ul bo'lgan politsiya bo'limidir [5].

Turizm politsiyasining vazifasi betakror yurtimiz va uning eng yaxshi tomonlari bilan tanishishni chin dildan istagan xorijlik sayyohlar uchun xavfsiz sharoit yaratishdir. Tarjimonlar va gidlar yordamisiz turizm politsiyasining xushmuomala xodimlari har doim kerakli obyekttni topishga va kerakli yo'nalishga borishga yordam beradi. Agar kutilmagan vaziyat yuzaga kelsa, ular darhol huquqni muhofaza qilish organlariga murojaat qiladilar.

Mamlakatimizda turistik salohiyatni yuksaltirish, turistlar oqimini ko'paytirish, shuningdek, ularga qulay va xavfsiz sharoitlar yaratish maqsadida 2017-yil 23-noyabrda Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq turistlar oqimi yuqori bo'lgan Buxoro, Samarqand, Xiva va Shahrisabz shaharlarida 2018-yil 1-yanvaridan boshlab xavfsiz turizmni ta'minlash boshqarmalari tashkil qilinib, tanlov asosida bir nechta xorijiy tillarda erkin so'zlasha oladigan, kasbiy jihatdan

yetuk hamda yuksak muomala madaniyatiga ega xodimlar jamlandi va moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi [6].

2019-yilda O'zbekiston Respublikasida xavfsiz turizmni ta'minlash samaradorligini oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi"ga muvofiq, ichki ishlar organlari xavfsiz turizmni ta'minlash bo'linmalarining moddiy-texnik bazasini bosqichma-bosqich mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Unga ko'ra, xavfsiz turizmni ta'minlash bo'linmalari quyidagilar bilan ta'minlanadi:

- xavfsiz turizmni ta'minlash vazifalarini bevosita joylarda bajaradigan bo'linmalarning xodimlarini elektron tarzda tarjima qiluvchi dasturiy ta'minotlar va axborot tizimlarining ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkonini beradigan personal planshetli kompyuterlar;

- turistlar gavjum joylarda ularning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha tadbirlarni o'tkazish jarayonida vaziyatni kuzatish imkonini beruvchi maxsus vositalar bilan jihozlangan mamlakatimizda ishlab chiqarilgan avtobuslar;

- turistik obyektlar, o'tish qiyin bo'lgan tog'li hududlar va suv havzalari obyektlari hududida patrullik qilish uchun mo'ljallangan, shuningdek turistlar va turistik guruhlarini kuzatib olib yurish uchun mo'ljallangan transport vositalari;

- turistlar ishtirokidagi ommaviy tadbirlarni o'tkazish jarayonida vujudga kelayotgan vaziyatni kuzatib turish hamda turistik zonalarining o'tish qiyin bo'lgan tog'li hududlaridagi vaziyatni o'rganish uchun videokuzatuv vositalari bilan jihozlangan uchuvchisiz uchadigan apparatlar.

Turizm politsiya xizmati samaradorligini oshirishda xizmat qiladigan yana bir chora-tadbirlardan biri O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ichki ishlar organlarining xavfsiz turizmni ta'minlash bo'linmalari tomonidan shartnoma asosida turistlar va turistik guruhlarini kuzatib borish bo'yicha pulli xizmatlar ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi 2019-yil 13-avgustdagi qarori bunga misol bo'la oladi. Ushbu chora-tadbirda ichki ishlar organlarining xavfsiz turizmni ta'minlash bo'linmalari tomonidan shartnoma asosida turistlar va turistik guruhlarini (turistlar) kuzatib borish bo'yicha pulli xizmatlar ko'rsatish tartibini belgilaydi. Turistlarni shartnoma asosida kuzatib borish xizmati (kuzatuv xizmati) O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Transport va turizm obyektlarida xavfsizlikni ta'minlash departamentining Xavfsiz turizm boshqarmasi va uning hududiy bo'linmalari tomonidan turistlarning xavfsizligini ta'minlash maqsadida piyoda yoki maxsus avtotransport vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Kuzatuv xizmati turistlarning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkini turli tajovuzlardan himoya qilish hamda ular transport vositalarida harakatlanishlari davomida yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Turistlar transport vositalarida

harakatlanayotgan paytda kuzatuv xizmati maxsus jihozlangan transport vositalaridan yo‘l harakati qoidalariga qat’iy rioya qilgan holda foydalanadi, bunda harakatlanish davomida maxsus tovush signallari va chiroq-mayoqchalardan faqatgina istisno holatlarda foydalanilishi mumkin. Kuzatuv xizmati O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi bilan kelishgan holda tasdiqlanadigan tariflarga muvofiq to‘lov asosida amalga oshiriladi [2].

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda turizm sohasini rivojlantirishida turizm politsiyasining o‘rni katta. Sababi har bir turist sayohatga chiqish paytida o‘zini va buyumlarini xavfsizligini ta‘minlanadiga mamlakatga sayohat qilishni xohlaydi. Shu bois ham, mamlakatimizda turizm politsiyasi xizmati shakllandi va ushbu kundan-kunga takomillashtirib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi “Turizm to‘g‘risida”gi qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-avgustdagi “Ichki ishlar organlarining xavfsiz turizmni ta‘minlash bo‘linmalari tomonidan shartnoma asosida turistlar va turistik guruhlarini kuzatib borish bo‘yicha pulli xizmatlar ko‘rsatish tartibi to‘g‘risida”gi 669-son Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Transport va turizm obyektlarida jamoat xavfsizligini ta‘minlashning samarali tizimini joriy etishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.
4. <https://www.xviib.uz/oz/news/>
5. <https://uzbekistan.travel/uz/o/turizmpolitsiyasi/>
6. <https://gov.uz/oz/news/view/22800>

ЭКОТУРИЗМНИНГ МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР ШАХСИЯТИ РИВОЖИГА ТАЪСИРИ

Олланазаров Б.Д., Урганч давлат университети “Туризм ва меҳмонхона хўжалигини бошқариш” кафедраси доценти, PhD

Раимова Н.А., Урганч давлат университети “Бошланғич таълим методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси, PhD

Аннотация. Ушбу мақолада экотуризмнинг туризм тури сифатида мактабгача ёшдаги болалар шахсияти ривожига таъсири, аҳамияти ва ўрни ёритилган.

Аннотация. В данной статье освещается влияние, значение и роль экотуризма как вида туризма на развитие личности дошкольников.

Abstract. This article highlights the impact, importance and role of ecotourism as a type of tourism on the personality development of preschool children.

Калит сўзлар. Экотуризм, табиат, экологик тарбия, мактабгача ёшдаги болалар, экскурсия.

Ключевые слова. Экотуризм, природа, экологическое образование, дошкольники, экскурсия.

Key words. Ecotourism, nature, environmental education, preschool children, excursion.

Бугунги кунда мамлакатимизда мактабгача ёшдаги болалар тарбиясига бўлган муносабат аҳамиятга молик даражада юқори ҳисобланади. Келажак авлодни тарбиялаш, уларнинг сифатли таълим, тарбия олиши мактабгача ёшдаги болалик давридан бошланадиган ривожланиш йўналишига боғлиқдир. Чунки, атрофдаги хатти-ҳаракатларни англаш болаларда айнан шу ёшидан шакллана бошлайди. Табиат билан алоқа қилиш ҳар томонлама ривожланган, кенг фикрлайдиган, илмий дунёқарашга эга, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига эҳтиёткорона назар соладиган баркамол шахсни тарбиялашга ёрдам беради.

Экологик тарбия - ушбу масалаларни ечишда муҳим жиҳат ҳисобланади. В.А.Сухомлинский таъкидлаганидек, болаларда “инсоннинг меҳрли қўлларисиз, одамзоднинг сезгир юрагисиз яшай олмайдиган ҳар нарсага муҳаббатни тарбиялаш лозим. Чунки, гап тирик ва ҳимоясиз, кучсиз ва нозик нарсага бўлган муҳаббат ҳақида кетмоқда” [1].

Экскурсион таълим компонентининг вазифаси - болалар томонидан экологик тасаввурлар тизими ва табиат тўғрисидаги элементар тушунчаларни ўзлаштиришдан иборат. Экскурсиялар экологик маданиятни шакллантириш бўйича амалга ошириладиган ташкилий ишларнинг шаклларида бири ҳисобланади. Англашнинг ушбу турининг афзаллиги болаларнинг табиий ҳолатда табиатнинг ҳодисалари ва объектлари билан танишиш имкониятига эга бўлишларидадир.

Мактабгача ёшдаги болалар учун экотуризмнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- болаларнинг табиат билан бевосита алоқа қилишлари;
- болаларда табиатни англаш туйғусининг ривожланиши;
- дунёқарашнинг кенгайиши;
- меҳнат қилишга мойилликнинг ортиши ва катталар меҳнати билан танишиш имкониятлари;
- соғломлаштириш характери.

Экотуризм – мамлакатимиз туризм соҳаси учун янги ва ёш йўналиш бўлиб, унга дам олиш, меҳнат қилиш ҳамда ҳудуднинг маданияти ва табиатини умумлаштирган ҳолда англаш хосдир. Экотуризм соҳасидаги экскурсиялар қуйидаги тўртта турга ажратилади:

- табиат қўйнига экскурсия;
- қишлоқ хўжалиги объектига экскурсия;
- экологик йўналишга хос бўлган экскурсиялар;
- эстетик йўналишга хос бўлган экскурсиялар.

Ҳар бир тур таълим-тарбиявий нуқтаи назардан катта аҳамиятга эга. Муайян вазифаларнинг ечими уларда кўзланган мақсадларга эришиш имкониятини яратади, аммо уларнинг барчаси ягона ғоя - табиатга нисбатан муҳаббатни тарбиялаш ва унинг бойликларига нисбатан онгли равишда муносабат қилишни шакллантириш ҳисобланади. Болалар учун улар ҳар куни истеъмол қиладиган сабзовотлар, мевалар ва резаворларнинг табиатда қандай ўсишини кузатиш ҳамда ҳосилини йиғиб олишда бевосита иштирок қилиш қизиқарлидир.

Табиат қўйнига экскурсиялар болаларга табиат объектларининг турли-туманлиги ва уларга хос бўлган хусусиятлар билан танишиш имкониятини яратади. Улар атрофимизни ўраб турган дунё, унинг турли-туманлиги тўғрисида тасаввурни жамланишига имкон беради.

Қишлоқ хўжалигига хос бўлган характердаги экскурсиялар, болаларга қишлоқда яшайдиган инсон меҳнатининг табиатга таъсирини, деҳқончилик фаолияти натижаларининг турли-туман бўлиши, қишлоқда яшаб инсон қандай фойдали иш қилиши мумкинлиги тўғрисида тушуниш имконини беради. Комплекс равишда қишлоқда яшовчилар билан табиат қўйнидаги бундай машғулотлар асосий меҳнат фаолияти, экиш ва йиғиб олишда фойдаланиладиган техникалар билан танишиш имкониятини яратади.

Болаларни фермаларга, гулхоналарга, боғларга, далаларга, балиқчилик хўжаликларига, полизларга, яйловларга, иссиқхоналарга, дендрарийларга экскурсияга олиб бориш мумкин. Экскурсия жараёнида улар молларни ўтлатиш, далаларда ҳосил йиғиш, пичан ўриш, экин экиш, сигир соғиш, қўйларни қирқишни, ҳашоратларни кузатиш, гулларни парваришlash каби қатор ишларни кузатишлари мумкин. Экскурсияларнинг ушбу турли-туманлиги шаҳар аҳолиси, фақат журнал ва китоблардаги суратлардагина кўрган, аммо шахсан ҳеч қачон уй ҳайвонларини кўрмаган кичик ёшдаги қисми учун жуда маъқул келади.

Экологик йўналишдаги экскурсиялар доирасида турли-туман биогенетик муносабатлар (масалан, тирик мавжудотларнинг яшаш шароити

ва уларнинг ҳолати ўртасида, ҳайвонларнинг ҳолати ва уларнинг яшаш жойлари ўртасида ва б.) кўриб чиқилади.

Эстетик характерли экскурсиялар табиат таровати теранлигини очишга, гўзалликни энг кичик нарсаларда ҳам кўра билишни ривожлантиришга, болаларнинг ҳиссиёт маданиятини тарбиялашга қаратилган.

Экотуризм томонидан таклиф қилинаётган хизматлар, умумий ва хусусий ҳолатларда ҳам тарбиявий жиҳатларга эга ҳисобланади, жумладан:

- экологик тоза маҳсулотларни истеъмол қилиш. Бу болалар организми учун фойдали бўлган анъанавий таомлар билан танишиш ва улардан тановул қилиб кўриш имкониятини юзага келтиради.

- ўлка тарихи билан танишиш. Мазкур ўлкадаги географик объектлар тўғрисида болалар билимларини оширишга ва табиий ҳамда маданий мерос объектлари билан танишишларига имкон беради.

- турли хил походлар уюштириш (кўзикорин ва турли хил резавор меваларни териш). Бу педагогик нуқтаи назардан болаларни битта жамоага жипслаштиришга, табиатнинг сир-синуатлари билан танишишларига имкон беради.

- халқ маросимларида иштирок қилиш. Бу экскурсиянинг фольклор тури бўлиб, унда болалар миллий урф-одатлар ва ўйинларда иштирок қилиб, миллат тарихи, маданияти ва урф-одатларини яқиндан ўрганиш имкониятига эга бўладилар.

- отда сайр қилиш. Бу жараён болалар эмоцияси, жисмоний шаклланишига, умуртқа мушакларининг ривожланишига, гавдани тўғри тутишларига ижобий таъсир кўрсатади.

Экотуризмдаги бу жараёнлар болаларнинг ҳар бирига ўзига хос даражада таъсир кўрсатади, табиатга бўлган муҳаббатни, унинг бойликларига онгли муносабатни тарбиялайди. Мактабгача ёшдаги болалар учун экскурсияни шакллантириш тузилмаси қуйидагича бўлиши лозим:

- гид-экскурсоводнинг кириш сўзи;
- гид-экскурсоводнинг шарҳлари асосида жамоавий кузатиш;
- болалар учун алоҳида индивидуал шаклда кузатиш учун вақт ажратиш;
- экскурсия мавзусига оид мавзули ўйинлар ташкил этиш;
- кузатишлар, ўйинлар натижаларини якунлаган ҳолда хулосалаш.

Юқоридагиларнинг тўлиқ ва ўз вақтида бажарилиши болаларда табиатга нисбатан муносабатни, жамоавий ҳаракатни, шу билан биргаликда, хулосавий фикрлар бирлигини шакллантирилишига имкон беради. Хулоса сифатида шуни қайд қилиш лозимки, экотуризм мактабгача ёшдаги болаларнинг экологик тарбияси воситаси сифатида жуда муҳим аҳамиятга

эга. Унинг ёрдамида тарбиявий ҳамда таълимга оид масаларни бир вақтнинг ўзида ҳал қилиш, табиатга зиён етказмасдан, уни асраб-авайлайдиган баркамол шахсни шакллантириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каменева Л.А., Матвеева А.К., Маневцова Л.М. и др. Как знакомить дошкольников с природой. - М.: Просвещение, 2013.
2. Маневцова Л.М. Листок на ладони. - СПб.: Детство-Пресс, 2014.
3. Мир природы и ребёнка / под ред. Л.М.Маневцовой, П.Г.Саморуковой. - СПб.: Изд-во «Акцидент», 1998.
4. Ибодуллаев Н.Э. “Ўзбекистоннинг туристик ресурслари” маърузалар курси. - Самарқанд, 2009. - 128 б.
5. Долженко Г. Экскурсионное дело. Уч.пос. - М., 2006. - 304 с.
6. Емелянов Б.В. Экскурсоведение. Уч.пос. - М., 2006. - 117 с.

OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARNING B2B TIZIMI ASOSIDA SOTISH JARAYONINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

**Aminova M.S., Urganch davlat universiteti “Menejment va marketing”
kafedrasi dotsenti, PhD**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimiz oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi tadbirkorlik subyektlari korxonalarining B2B tizimi asosida sotish jarayonining o‘ziga xos jihatlari, mavjud imkoniyatlari, mohiyati, ahamiyati va ularni amalga oshirishning turli shakllari va yo‘nalishlari yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье выделены уникальные аспекты процесса продаж предприятий пищевой промышленности нашей страны на основе системы B2B, имеющиеся возможности, сущность, важность, а также различные формы и направления их реализации.

Abstract. In this article, the unique aspects of the sales process of the enterprises of the food production enterprises of our country based on the B2B system, available opportunities, essence, importance, and various forms and directions of their implementation are highlighted.

Kalit so‘zlar. B2B bozori, sotish tizimi, oziq-ovqat mahsuloti, iste’molchi, ulgurji tashkilot, raqamli texnologiya, savdo jarayonlarini boshqarish.

Ключевые слова. Рынок B2B, система продаж, продукт питания, потребитель, оптовая организация, цифровые технологии, управление процессом продаж.

Key words. B2B market, sales system, food product, consumer, wholesale organization, digital technology, sales process management.

B2B bozorida sotish tizimini samarali amalga oshirish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, unda turli o‘zaro bog‘liq omillarni, ya‘ni logistika, axborot, material, moliyaviy va boshqa omillarni samarali boshqarishga bog‘liq. Bu borada oziq-ovqat mahsulotlarini tarqatish tizimida ulgurji savdo tuzilmalari tomonidan olib boriladigan muvofiqlashtirish jarayoni sanoatning raqobatdoshligining asosi bo‘lib, uning iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashi lozim. Chunki, ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi umumiy talabga javob bermaydi, aniqrog‘i sotilayotgan tovarlarning xususiyatlari iste‘molchi talablariga mos kelavermaydi. Ulgurji sotuvchilar tovarlar assortimenti, talab va taklif o‘rtasidagi aniq nomuvofiqlikni bartaraf etishda asosiy vositachi hisoblanadi. Shu bois, ishlab chiqaruvchilar cheklangan assortimentdagi tovarlarni ko‘p miqdorda ishlab chiqaradilar. Ulgurji tashkilotlar tovarlarga egalik qilishlari, tashish va saqlash muammolarini hal qilib, marketing funksiyalarini bajaradilar. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ulgurji savdo tuzilmalarining iqtisodiy faoliyati ular o‘z mijozlari chakana savdo do‘konlari, restoranlar va boshqa korxonalar uchun qo‘shimcha ravishda qila oladigan vazifalarga asoslanadi [1, 22-38].

O‘zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish va uni savdosini tashkil etish tizimi mustaqillikdan keyingi davrda o‘ziga xos bo‘lgan strategik yo‘nalishlar asosida rivojlandi. Mamlakatni jahon oziq-ovqat mahsulotlari bozorida munosib o‘rin egallashi, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash va uning aniq dasturamal mexanizmlarini ishlab chiqish muhim masala sifatida qaraldi. Oziq-ovqat korxonalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar soni ko‘paydi. Bugungi kunda mamlakatimizda 17 mingga yaqin oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyat yuritadi(1-jadval).

Yiliga o‘rtacha 800 ga yaqin korxonalar o‘z faoliyatini tugatib, 1000 ga yaqin korxonalar oziq-ovqat mahsulotlari bozoriga faol qirib kelmoqda. Korxonalarning faollik indeksi 2009-yilda 0,76 birlik koeffitsientini tashkil etgan bo‘lsa, 2020-yilda 0,945 birlik koeffitsientini tashkil etgani mahsulot ishlab chiqaruvchi va ulgurji savdosi bilan shug‘ullanuvchi korxonalar uchun maqsadli bozor shakllanganligini bildiradi. Ushbu holatlar korxonalarning faoliyat samaradorligini oshirib borayotganligi va oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish va savdo korxonalari uchun yaratilgan biznes muhitini yaxshilashga qaratilgan islohotlar natijalaridir. Shularga asosan, fikrimizcha, korxonalarning bankrotlik indeksleri pasayish tendensiyasining saqlanishi mamlakatda oziq-ovqat mahsulotlari bozorini boshqarish bo‘yicha samarali tizim shakllanganligini belgilab beradi.

**Respublika bo'yicha iqtisodiy faoliyat turi oziq-ovqat mahsulotlari
ishlab chiqarish bo'lgan korxonalar soni [2]**

Yillar	Ro'yxatdan o'tgan korxonalar soni	Faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar soni	Tugatilgan korxonalar soni	Faollik indeksi	Bankrotlik indeksi
2009	5597	4281	773	0,765	0,18
2010	6826	5066	771	0,742	0,15
2011	6867	5659	732	0,824	0,13
2012	7594	6574	692	0,866	0,11
2013	7924	6893	716	0,870	0,10
2014	8723	7805	786	0,895	0,10
2015	9113	8109	776	0,890	0,10
2016	9560	8873	990	0,928	0,11
2017	10007	9405	1099	0,940	0,12
2018	11589	11046	916	0,953	0,08
2019	13545	12912	733	0,953	0,06
2020	16801	15869	642	0,945	0,04

Mamlakatimizdagi asosiy tarmoqlardan sanalgan qishloq xo'jaligini rivojlantirmasdan oziq-ovqat mahsulotlari bozorida samaradorlikka erishib bo'lmaydi. Tarmoq va sohaning rivojlanishi davlat tomonidan shu sohani qo'llab-quvvatlash bo'yicha bajarilayotgan dasturlar va amalga oshirilayotgan islohotlar natijasi uni darajasini belgilab beradi. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va ishlab chiqaruvchi korxonalarda to'g'ridan-to'g'ri marketing faoliyati samaradorligini oshishi natijalari O'zbekiston Respublikasida oziq-ovqat mahsulotlari ulgurji savdosi faoliyat turlari bo'yicha ishlovchi xodimlarning o'rtacha sonini pasayishiga sabab bo'ldi.

Oziq-ovqat mahsulotlari B2B bozoridagi axborot oqimlarining o'zgarishi va uning o'zgarish tezligi oshib bormoqda. Bu bir qator sabablarga ko'ra sodir bo'lmoqda, ya'ni yangi tovarlarning yaratish va modifikatsiyalashning tezligi, qadoqlash, inqirozlar boshlanishi, oziq-ovqat bozoridagi o'zgaruvchanligi, yangi texnologiyalardan foydalanish va boshqalar shular jumlasidandir. Shunga ko'ra, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalarning B2B bozorida savdo jarayonlarini amalga oshirish va uni boshqarishni mutanosib o'zgartirib borish talab etiladi. Ushbu muhim vazifani moslashuvchan savdo oqimlari yordamida hal qilish mumkin. Mazkur holatda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi mahalliy va xorijiy kompaniyalar tajribasini tahlil qilish asosida savdo jarayonlarini boshqarish tizimiga quyidagi elementlar kiritilishi lozim:

- joriy vaqt rejimida monitoringni amalga oshirish;
- marketing – analitika, ya'ni ma'lumotlarga ishlov berish bo'yicha ma'lumotlar markazi bo'lib, bu savdo oqimi parametrlarining ma'lumotlarga funksional bog'liqligi yoki kirish, chiqish, kutilayotgan, prognoz qilinadigan va boshqa qo'shimcha omillar nisbati bilan funksional bog'liqlikda amalga oshirish;
- ma'lum vaziyatga xos bo'lgan sharoitda maqbul ishlash uchun savdo oqimlarini mutanosib boshqarish imkonini beradigan moslashuvchan savdo texnologik jarayonlarini tashkil etish.

Umuman olganda, O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlari B2B bozorining rivojlanish tahlili yaqin kelajakda raqobat kuchayishiga zamin yaratadi. Bundan tashqari, savdo jarayonlari boshqaruv sohasidagi yangiliklardan keng foydalanadigan, mijozlarga yo'naltirilgan, yuqori malakali kadrlarga ega va zamonaviy sharoitda o'zgarishlarga tayyor bo'lgan tashkilotlar sohada yetakchi o'rinni egallaydi. Savdo jarayonlarini boshqarishning moslashuvchan tizimining iqtisodiy va matematik modeli mahsulotlarni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetkazish jarayonlarini yakuniy boshqaruvini yanada avtomatlashtirishga olib keladi. Bu esa indikatorlarni baholash orqali kirish parametrlarining o'zgarishiga javob beradigan savdo tizimini yaratishni va hisobga olishni talab etadi. Hamda savdo jarayonlarini boshqarishning moslashuvchan tizimi uchun maqbul axborot tizimini yaratish va funksional talablar uchun mos texnologiya va dasturiy vositalarni tanlash uchun tarkibiy sxemani yaratishni talab etadi. Bu boshqaruv xarajatlarini minimallashtirishga va mantiqsiz qarorlar qabul qilish natijasida mumkin bo'lgan yo'qotish xavfini kamaytirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Левина Т.В. Актуальные вопросы управления логистическими рисками / Т.В.Левина // Логистика и управление цепями поставок. – 2014. - № 4. – С.22-38.
2. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mitasi ma'lumoti. 2020-yil 13-apreldagi №01/2-01-19-364 sonli xati.
3. www.lex.uz.

THE CURRENT STATE OF THE ECONOMIC GROWTH OF OUR COUNTRY AND THE PATH OF DEVELOPMENT

Sarsenbaev B.A., Biysenbaev SH.K., Aytimbetov S.D., Karakalpak State University named after Berdakh

Abstract. This thesis highlights the tasks of strengthening sustainable economic growth in the country and improving the living standards of the

population on the basis of ongoing reforms in the field of modernizing the economy of our Republic.

Аннотация. Ушбу тезисда республикада иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш ислохотларини барқарор иқтисодий ўсиш ва аҳолининг турмуш фаровонлиги даражанинг ошишига таъсири ёритилган.

Аннотация. В данном тезисе освещаются задачи укрепления устойчивого экономического роста в стране и повышения уровня жизни населения на основе проводимых реформ в области модернизации экономики нашей Республики.

Key words. Macroeconomics, national economy, investor, entrepreneurship, gross domestic product.

Калит сузлар. Макроиқтисодиёт, миллий иқтисодиёт, инвестор, тадбиркорлик, ялпи ички маҳсулот.

Ключевые слова. Макроэкономика, национальная экономика, инвестор, предпринимательство, валовой внутренний продукт.

The fact that the results of large-scale reforms carried out in various sectors and sectors of the economy of our country are increasing every year indicates how correct and justified the path of development chosen by our people in the first years of our independence, and most importantly, on their basis the vital aspirations and interests of our citizens, which are found today in many practical examples, are clearly expressed.

In this regard, the President of the Republic of Uzbekistan Sh. M. Mirziyoyev states that "... let us pay attention to the consistent continuation of the policy of increasing wages, pensions and benefits, and per capita income."

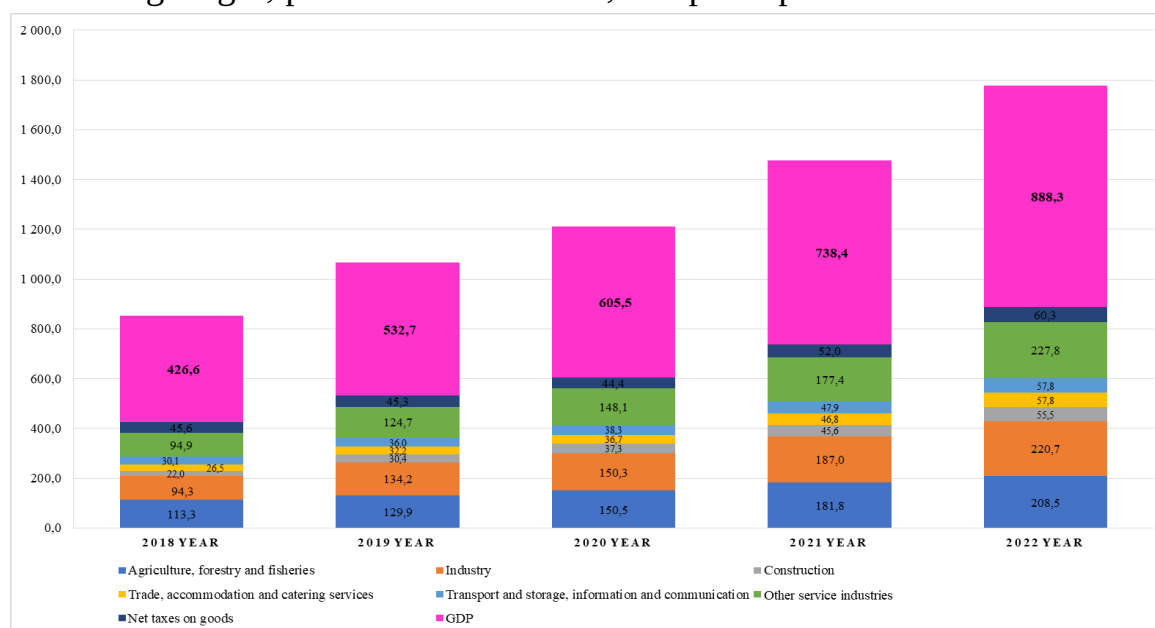

Figure 1. GDP production by type of economic activity in the Republic of Uzbekistan in 2018-2022, trln. sum

Continuing the industrial policy aimed at ensuring the stability of the national economy and increasing the share of industry in the gross domestic product, it was decided to increase the volume of industrial production by 1.4 times.

Gross domestic product (GDP) is one of the main indicators of the System of National Accounts (SNA), which is the end result of the production activities of resident economic units and is measured by the end-use value of goods and services produced by these units.

As can be seen from Figure 1, as a result of the effective economic liberalization reform carried out in our country, the republic's GDP increased in 2022 by almost 2.1 times compared to 2018 and reached 888.3 trillion. sum. Due to the creation of a favorable investment and business environment in the republic in 2022, compared to 2018, agriculture, forestry and fisheries increased by 1.8 times to 208.5 trillion. sum, the volume of industry increased by 2.3 times to 220.7 trillion. sum, the volume of construction increased by 2.5 times to 55.5 trillion. soums, trade, household and catering services increased by 2.2 times to 57.8 trillion. soums, transportation and storage, information and communications increased by 1.9 times to 57.8 trillion. UZS, other services increased by 2.4 times to 227.8 trillion. sum.

In order to encourage entrepreneurs and investors, the state has provided many tax incentives, but the reduction in the tax base has led to an expansion of the tax base, as a result, the amount of net taxes on the country's products will increase by 1.3 times in 2022 compared to 2018 to 60, 3 trillion sum. Such results indicate that the country's economy is developing in the trends of stable economic growth.

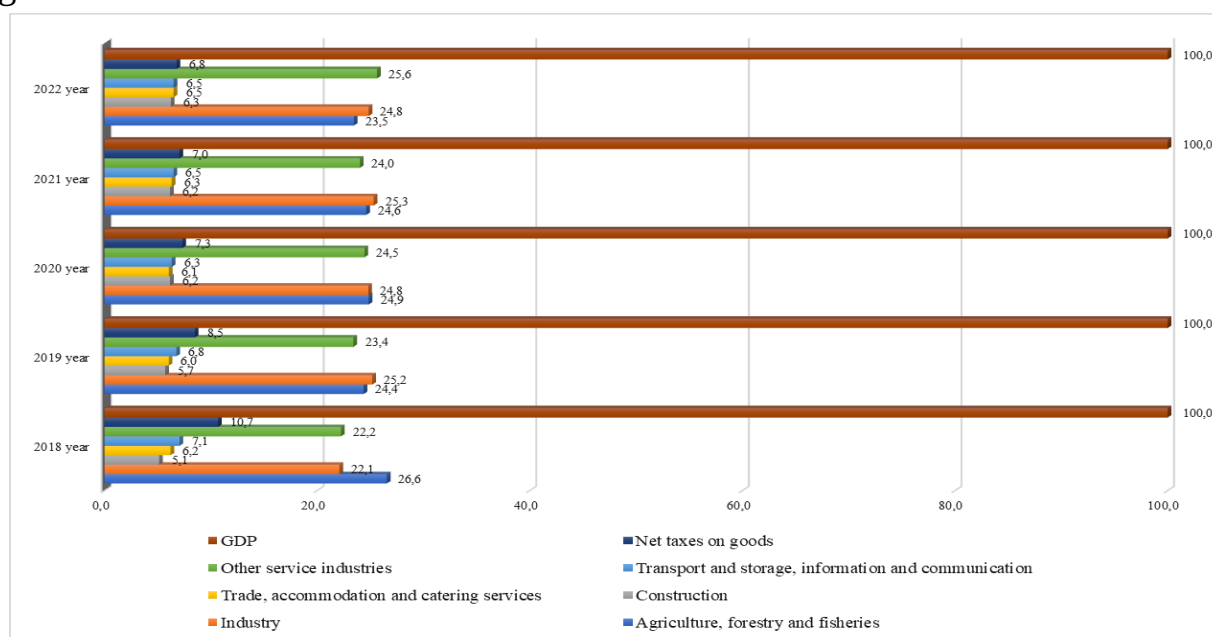

Figure 2. The share of the Republic of Uzbekistan in GDP by type of economic activity in 2018-2022. (in %)

Figure 2 shows that the share of industrial products in 2018 accounted for 22.1% of GDP, and in 2022 this figure will be about 24.8%, which indicates the implementation of the industrial program in our country.

Despite the fact that the volume of agricultural, forestry and fisheries production is increasing from year to year, its share in GDP in 2018 was 26.6%, and in 2022 it will reach 23.5%. This means that the republic's GDP growth does not depend on agricultural products. GDP growth is mainly achieved through the development of transport links, family businesses, small businesses, services and other sectors of the economy and an increase in their share in GDP. With an increase in the volume of net taxes levied on products, its share in GDP in 2018 was 10.7%, and in 2022 this figure will be 6.8%.

These indicators show that the country's economic sectors are developing relatively balanced, which means that the country's economy is not tied to one sector or one sector. The economic policy of the state plays an important role in the economic development of the country, its rise and fall. Of great importance are budget and tax policy, monetary policy, inflation policy pursued by the state, the state of economic and social stability in the country, the operation of laws in the country, the process of democratization, the structure of public spending. impact on economic growth.

According to the results of the analysis, a lot of efforts are being made in the republic in the field of economic modernization. The purpose of these reforms is to strengthen sustainable economic growth in the country, thereby increasing the economic development of the country and the standard of living of the population.

The results of the above analysis show that the state balances these situations and creates the basis for ensuring stable economic growth of the country.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // Халқ сўзи, 2023 йил 25 январь.
2. Салимов Б.Т., Асқарова М.Т., Якубов И.А., Юсупов М.С., Юлдашев Ғ.Т., Ҳакимов Ҳ.А. Микроиктисодиёт. Макроиктисодиёт. Дарслик. - Т.: ТДИУ, 2019. - 446 б.
3. Асатуллаев Х.С., Назарова Г.Х., Маманазаров А. Макроиктисодиёт. Микроиктисодиёт. Ўқув қўлланма. - Т.: ТМИ, 2022. - 364 б.

МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИСЛОМ МОЛИЯСИНИНГ АҲАМИЯТИ

Султонов Б.Б., Урганч давлат университети таянч докторанти,

Аннотация. Ислом молияси бугунги кунда шиддат билан ривожланиб бораётган ҳамда рентабеллиги юқори бўлган соҳалардан ҳисобланади. Шунинг учун, бу соҳани чуқур ўрганиш ва мамлакат ҳамда ҳудуд иқтисодиётини ривожлантиришда ундан фойдаланиш зарурати юзага келмоқда.

Аннотация. На сегодняшний день исламские финансы являются одной из быстроразвивающихся и высокорентабельных отраслей. Поэтому возникает необходимость углубленного изучения этого направления и использования его в развитии экономики страны и региона.

Abstract. Today, islamic finance is one of the fastest growing and highly profitable industries. Therefore, there is a need for an in-depth study of this area and its use in the development of the economy of the country and the region.

Калит сўзлар. Ислом молияси, исломий банклар, фоиз ставкаси, рентабеллик, исломий жамғармалар, сукук, музораба, мудораба.

Ключевые слова. Исламские финансы, исламские банки, процентная ставка, доходность, исламские сбережения, сукук, мубара, мудараба.

Key words. Islamic finance, Islamic banks, interest rate, profitability, Islamic savings, sukuk, mubara, mudaraba.

Мамлакат иқтисодиётини ривожланиш тенденцияларини, кучли ва кучсиз жиҳатларини чуқурроқ англаб етиш учун унинг ҳар бир ҳудудининг ривожланиш хусусиятлари, омиллари, ўзига хос жиҳатлари ва ресурс салоҳиятини ўрганишдан бошлаш лозим. Чунки, ҳар қандай иқтисодий фаолият муайян ҳудудда рўй беради. Минтақалар ривожланишидаги энг муҳим вазифалардан бири - турли ҳудудлар аҳолисининг турмуш даражаси бўйича тафовутларни бартараф этишдан иборатдир. Бунинг учун ривожланиш даражаси нисбатан пастроқ ҳудудлар учун махсус давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқариш ҳамда табиий бойликлари кўпроқ минтақаларда ишлаб чиқариш зоналарини ташкил этиш лозим.

Бундан ташқари, минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда инновацион технологиялар, бошқарув, ишлаб чиқариш ва молиялашнинг ноанъанавий усулларида фойдаланиш кўпроқ самара беради. Мамлакатимизда лойиҳаларни молиялашнинг ноанъанавий усуллари қаторига исломий молиялашни киритиш мумкин. Ислом молияси деганда амалдаги мавжуд иқтисодий қонун ва тартибларни инкор этган ҳолда

янгиларини жорий этиш ҳисобланмасдан, балки хўжалик юритишнинг шариатга мос усул ва тамойилларини таклиф этиш тушунилади.

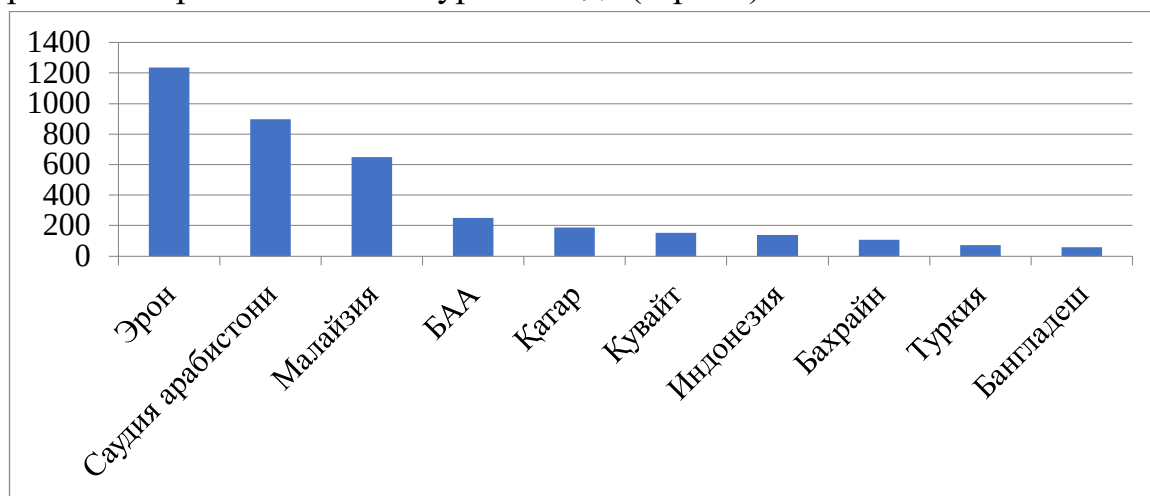
2020 йилда пандемия бўлишига қарамай 14 фоиз ва 2021 йилда пандемиядан олдинги даража 17 фоиз ўсишни ҳамда активларини 4,0 триллион АҚШ долларигача етказган бутунжаҳон ислом молияси саноати ўзининг тезда қайта тикланувчанлигини исботлади [3]. Шу билан бирга, ислом молияси саноати 2026 йилга бориб, 5,9 трлн. АҚШ долларигача ўсиши прогноз қилинмоқда. Бундан ташқари, дунё бўйича ислом молиявий институтлари томонидан эълон қилинган ҳисоботларга кўра жами соф фойда 2020 йилдаги 10,5 млрд. АҚШ долларидан 2021 йилда 32,0 млрд. АҚШ долларигача етгани бу соҳадаги аҳволни янада яхшиланаётганини кўрсатади. Шунинг учун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлисга мурожаатномасида ҳам “мамлакатимизда ислом молиявий хизматларини жорий этиш бўйича ҳуқуқий базани яратиш вақти-соати келди. Бунга Ислом тараққиёт банки ҳамда бошқа халқаро молия ташкилотлари экспертлари жалб этилади”, дея таъкидланган эди [4].

Бундан ташқари, Нигериянинг собиқ президенти Олусегун Обесанжо таъкидлаганидек, “1985 йилда Нигерия давлати 5 млрд. АҚШ доллари микдорида қарз олган эди ва биз 2000 йилга қадар 16 млрд. АҚШ долларига якин ушбу қарз юзасидан пул тўладик, аммо бизга ҳали ҳам 28 млрд. доллар микдорида қарздор эканимизни айтишди. Бу 28 млрд. АҚШ доллар хорижий кредиторларнинг мураккаб фоиз ставкалари ва уларнинг адолатсизлиги туфайли юзага келди. Агар сиз мендан дунёдаги энг ёмон нарсани айтсангиз, мен айтаман, бу фоиз ставкасидир”. 2005 йилда жаноб Обесанжо ташаббуси билан Нигерия давлати Ислом Тараққиёт Банкига аъзо бўлди. Бу борада,

Халқаро валюта фонди собиқ раҳбари Кристин Лагард “Ислом молияси, умуман олганда, мамлакатларда молиявий барқарорликни таъминлаш потенциалига эга, чунки унинг рискларни тақсимлаш хусусияти молиявий қарздорликни камайтиради, молиялаштириш эса аниқ бир активларга боғланган ва шу сабабли тўлиқ кафолатланган” деган фикрлари диққатга сазовор.

Ҳозирги вақтда дунё бўйича тадбиркорлик субъектлари ва мутахассисларга ўзининг ишончли маълумотларини етказиб келаётган Refinitiv номли ташкилот ҳар йили ҳисоботларини эълон қилиб келмоқда. Бу ташкилот дунё бўйича 1600 дан ортиқ исломий молиявий ташкилотлардан олган маълумотларини қайта ишлаб, ўзининг таҳлиллари ва ҳисоботларини доимий фойдаланувчи бўлган 400 минг нафардан ортиқ молия бўйича мутахассисларга тақдим этади. Исломий молиялаш соҳасида иш олиб

борилаётган мамлакатлар сони 136 тани ташкил этгани ҳолда исломий молиянинг ривожланганлик кўрсаткичи бўйича Малайзия 113 балл билан етакчилик қилмоқда. Айниқса, бизга қўшни бўлган Қозоғистон ва Қирғизистон каби давлатларда 2021 йилда бу соҳада жуда катта ўсиш бўлганлиги бутунжаҳон ислом молияси саноати тобора кенгайиб ва чуқурлашиб бораётганлигини кўрсатмоқда (1-расм).

1-расм. Исломий молиявий активлари бўйича топ мамлакатлар (2021, млрд. АҚШ доллари) [3]

Юқоридаги расмдан кўриниб турганидек, исломий молиявий активлар ҳажми бўйича ислом динига эътиқод қилувчи аҳолиси кўпроқ улушга эга давлатлар, яъни мусулмонлар давлатлар етакчилик қилмоқда. Лекин, аҳолисининг аксарият қисми номусулмон бўлган Люксембург, Буюк Британия ва АҚШ каби давлатлар баъзи кўрсаткичлар, хусусан, исломий жамғармаларга оид кўрсаткичларда етакчилар қаторидан ўрин эгаллаган.

1-жадвал

2022 йил учун исломий молиянинг ривожланганлик кўрсаткичи (ИМРК) бўйича топ давлатлар

Мамлакат	Ўрин	2022 йил ИМРК балли	Молиявий кўрсаткичлар	Бошқарув	Барқарорлик	Билим	Хабардорлик
Малайзия	1	113	98	94	117	147	172
Саудия Арабистони	2	74	65	49	89	75	143
Индонезия	3	61	31	65	30	195	56
Бахрайн	4	59	35	86	36	49	112
Қувайт	5	59	42	75	20	21	157
БАА	6	52	33	71	28	34	116

Уммон	7	48	16	89	45	28	94
Покистон	8	43	22	75	24	52	58
Қатар	9	38	25	47	21	16	102
Бангладеш	10	36	30	61	18	14	47
Жаҳон бўйича ўртача	-	9	5	16	7	7	12

Жадвалдан кўриниб турганидек, Малайзия деярли барча кўрсаткичлар бўйича ўзининг энг яқин таъкибчисидан 50 фоиздан кўпроқ балл тўплаган ҳолда яқиний натижа (исломий молиянинг ривожланганлик кўрсаткичи) бўйича биринчи ўринни эгаллаган. Биргина билим кўрсаткичи, яъни шу соҳада берилаётган таълим ва олиб борилаётган тадқиқотлар бўйича Индонезия яхши натижа қайд этган. Ислом молияси ислом қонунлари мажмуи - шариатга асосланганлиги, юртимиз аҳолисининг 94 фоизи мусулмонларни ташкил этиши ҳамда юқоридаги кўрсаткичларга исломий молиянинг яхшигина рентабеллика эгаллиги минтақамиз, жумладан, Хоразм вилоятини ривожлантиришда ислом молияси инструментларидан фойдаланиш бу борадаги фойдаланилмаётган имкониятларимизни кўрсатиб бермоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Беккин Р.И. Ислом иқтисодий модели ва замон. – Тошкент: “O’zbekiston” НМИУ, 2019. – 360 б.
2. Байдаулет Е.А. Исломий молия асослари. – Тошкент: “O’zbekiston” НМИУ, 2019. – 432 б.
3. https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/gated/reports/ifdi-report-2022.pdf
4. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ МЕЖОТРАСЛЕВЫХ КЛАСТЕРОВ КАК ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТАСПОСОБНОСТИ РЕГИОНА

**Панжиева Н., преподаватель, Термезский государственный
университет**

Аннотация. В статье осматриваются основы формирования региональных межотраслевых кластеров как основа повышения конкурентаспособности региона.

Аннотация. Мақолада тармоқлараро кластерларни шакллантириш минтақа рақобатбардошлигини оширишда асосий омил эканлиги асосланган.

Abstract. The article examines the foundations for the formation of regional intersectoral clusters as the basis for increasing the competitiveness of the region.

Ключевые слова. Регион, кластер, конкурентоспособность, межотраслевой кластер, экономическая эффективность, инвестиционная привлекательность.

Калит сўзлар. Минтақа, кластер, рақобатбардошлик, тармоқлараро кластер, иқтисодий самарадорлик, инвестицион жозибадорлик.

Key words. Region, cluster, competitiveness, intersectoral cluster, economic efficiency, investment attractiveness.

Необходимость формирования новой региональной политики, основанной на повышении конкурентоспособности региона привела к масштабной разработке кластерного подхода к развитию экономики. Под межотраслевым кластером понимают как интегрированную структуру, состоящую из взаимосвязанных, юридически независимых предприятий и поддерживающих институтов основной и смежных отраслей, имеющих технологические или иные взаимосвязи и ориентированных на общий рынок ресурсов или потребителей, объединенных инновационной программой, у которых отсутствует контроль над собственностью других участников кластера, но сохраняется контроль над их управлением.

Межотраслевой кластер имеет сложную структуру, определяемую спектром его деятельности, многообразием участников и их территориальным размещением, типами взаимодействий внутри кластера, а также влиянием внешней среды на его функционирование [1]. При формировании процессной модели межотраслевого кластера необходимо максимально учесть интересы каждого участника, стратегическую концепцию образования кластера, факторы внешней среды, а также сложившиеся организационные структуры участников кластера.

В настоящее время в текстильной промышленности почти отсутствует внутренняя цепочка поставок с целью поддержки и развития отрасли от выращивания хлопка, пряжи, ткани, украшения и дизайна. Межотраслевой кластер позволяет воспользоваться преимуществами на каждом этапе. Развитие легкой промышленности требует сетей разнообразной поддержки от финансовых институтов, образования, инфраструктуры и поставщиков вводного сырья (хлопок, волокно, пряжа), а также разных отраслей (химическая отрасль, машиностроение, транспортная отрасль и т.д.).

Особенности обработки хлопка и технология производства продукции определили преимущественно вертикальную форму интеграции предприятий отрасли. Взаимодействие предприятий и организаций, входящих в кластер формирует его внешнюю и внутреннюю среду.

Ядро является наиболее инвестиционно-привлекательной составляющей кластера, в его основе находятся промышленные предприятия, производящие хлопковую продукцию в соответствии с потребностями внутреннего и международного рынков и становятся базой для инноваций. При формировании кластерного ядра необходимо рассмотреть целесообразность включения в его состав промышленных предприятий, осуществляющих переработку хлопка на различных производственных стадиях. Это соответствует целостности технологического процесса и усиливает взаимную связь участников кластера.

Формирование и развитие текстильного кластера будет способствовать повышению производительности и эффективности бизнеса предприятий путем расширения доступа к услугам и материалам; увеличения скорости и снижения операционных расходов между предприятиями, повышения конкуренции между предприятиями, при этом будет улучшаться качество. Кроме этого, межотраслевой кластер способствует доступу предприятий к информации легко, тем самым содействуя развитию торговли, инноваций на предприятиях и повышению инвестиционной привлекательности предприятий легкой промышленности.

При этом все кластерные политики можно разделить на два направления в зависимости от их приоритетов. Первое направление – рост концентрации предприятий, который является важным условием реализации кластерной политики. По мере изменения концентрации внутри кластерная конкурентоспособность возрастает на основе влияния агломерационных эффектов. Стимулирование привлечения предприятий на конкретную территорию обеспечивается в случае выбора в качестве критерия показателя концентрации. Предположительно, что на начальных стадиях развития кластеров единовременные субсидии или налоговые льготы не принесут должного эффекта, так как такая политика потребует доступа к значительному массиву информации.

Признано, что искусственное привлечение компаний из других регионов в новую производственную агломерацию ухудшает существующий оптимум. Второе направление определяет конкурентоспособность основным критерием успешной кластерной политики, когда по мере роста конкурентоспособности концентрация будет увеличиваться естественным путем одновременно с ростом привлекательности кластера для новых участников. Конкурентоспособность определяет возможности кластеров выступать в качестве инструмента развития и реализации региональной экономической политики. В данном случае речь идет о целом комплексе мер – инновационных, региональных, промышленных политик, направленных на

формирование единых платформ сотрудничества в рамках промышленных агломераций. Можно выделить следующие наиболее значимые естественные преимущества кластеров:

- они способствуют успешному развитию бизнеса, являясь механизмами предпринимательства и инновационного регионального развития;
- способствуют созданию рабочих мест;
- стимулируют инновации, поддерживая активный информационный обмен и создавая устойчивые эффекты синергии между секторами одной производственной цепочки, компании более инновационные и чаще патентуют собственные разработки;
- являются ключевым инструментом ускорения развития предпринимательства, который способствует более быстрому поиску ресурсов, знаний и технологий, а также идей, которые могут быть трансформированы в развитие бизнеса;
- снижают барьеры для входа в отрасли и ускоряют создание новых компаний и бизнес-моделей.

Возвращаясь к развитию кластерного потенциала Сурхандаринской области, следует отметить, что кластеры-это часть стратегии стимулирования регионального развития. Несомненно, что регионы с кластерной специализацией получают дополнительные выгоды от концентрации инноваций и роста производительности и, в целом, более успешны. Кластеры формируют условия развития экономики знаний и приобретают значение, т.к. конкуренция в развитых экономиках основывается посредством знаний и навыков, а кластеры приобретают все большее значение, т.к. играют существенную роль в формировании и развитии инноваций на основе повышения уровня профессиональных компетенций. В этом отношении предложения по созданию в Хорезмской области текстильного кластера, обеспечат формирование центров развития кооперации и конкуренции. В рамках реализуемой в регионе концепции предполагается, что рост уровня кооперации является наиболее значимым фактором успешной кластеризации.

Формирование конкуренции между компаниями, вовлеченными в формирование текстильного кластера, стимулирует взаимное развитие на основе обмена идеями и способствует росту производительности компаний, определяя направления развития инноваций и стимулирование создания новых бизнесов. Взаимодействие между участниками распространяется за пределы связей между предприятиями: отношения в рамках взаимодействия государство- местные органы самоуправления -бизнес способствуют развитию инноваций и предпринимательства в регионе путем создания таких

образований, как центры продвижения, развивающие сильный региональный бренд на основе усиления проникновения на новые рынки.

Развитие текстильных кластеров в Хорезмской области является одним из условий повышения конкурентоспособности региональной экономики и эффективности функционирования механизмов государственно-частного партнерства. Цель реализации кластерной политики в обеспечении высоких темпов экономического роста и диверсификации экономики на основе роста конкурентоспособности предприятий, образующих территориально-производственные кластеры. Таким образом, определяя содержание дальнейших исследований, необходимо учесть названные преимущества модели текстильного кластера для развития экономики региона, создание новых рабочих мест и роста доходов населения.

Список использованной литературы:

1. Портер М. The competitive advantage of nations. – New York: The Free press. 1990. - p.270.

2. Ибрагимов Н.С. Туристик ҳудуд рақобатбардошлигини оширишнинг масалалари. Иқтисодий фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертацияси. – С.: СамИСИ, 2021. - 71 б.

3. <http://uzbektourism.uz/>

MINTAQADA INNOVATION IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJIY TAJIRIBASI

Durumov T.G‘., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti,

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqada innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini takomillashtirishning xorijiy tajribasiga ta’sir etuvchi mehnat resursi omilini tanlash va tanlangan omil bo’yicha vaqtincha bandlik munosabatlarini rivojlantirish yo’nalishlari belgilab berilgan.

Kalit so‘zlar. Kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, mehnat resursi, vaqtincha bandlik, bandlik, innovatsiya, tadbirkorlik subyektlari.

Аннотация. В данной статье выбор фактора трудовых ресурсов, влияющего на зарубежный опыт совершенствования деятельности субъектов малого бизнеса и частного предпринимательства при формировании инновационной экономики региона и направления развития трудовых отношений в международном опыте в зависимости от выбранного фактора.

Ключевые слова. Малый бизнес, частное предпринимательство, трудовой ресурс, временная занятость, занятость, инновации, хозяйствующие субъекты.

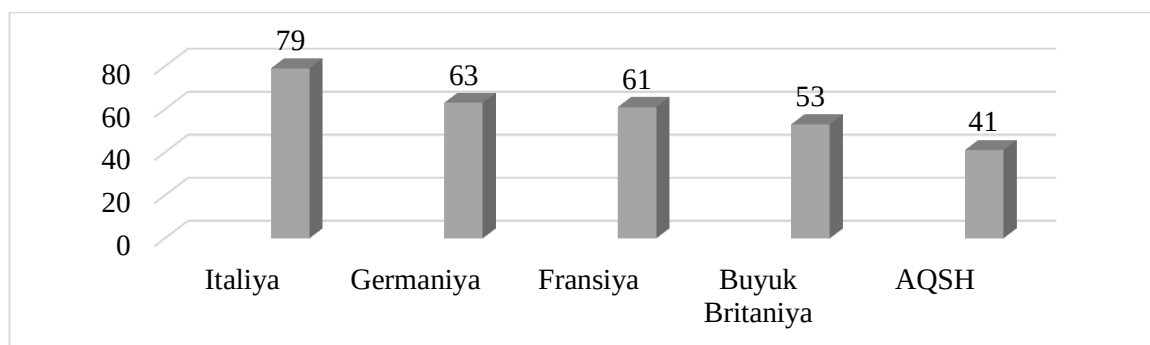
Abstract. In this article, the selection of the labor resource factor that affects the foreign experience of improving the activities of small businesses and private business entities in the formation of the innovative economy in the region and the directions of the development of labor relations in the international experience according to the selected factor are determined.

Key words. Small business, private entrepreneurship, labor resource, temporary employment, employment, innovation, business entities.

Aholi bandligini oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yo'nalishlari bo'yicha rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida iqtisodiyotni rivojlantirish va erkinlashtirish, milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash, qishloq xo'jaligini modernizatsiyalash hamda xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish kabi ustuvor vazifalar belgilab berildi [1].

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bandlikni yuqori pog'onasi, shuningdek innovatsion rivojlanish va iqtisodiyotning tarmoq tuzilmasini takomillashtirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xorazm viloyatida 2022-yil yanvar-iyul oylaridagi ko'rsatkichlar bo'yicha kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 4,2 trln.so'mni tashkil etadi [2].

Rivojlangan mamlakatlarning tadbirkorlik subyektlari umumiy korxonalar sonining 90 foizdan ziyodini tashkil qiladi va mehnatga layoqatli aholining 50 foizdan ortig'ini ish bilan ta'minlaydi. Xususan, mehnatga layoqatli aholining kichik biznesda band bo'lganlar ulushi Fransiyada 61 foiz, Italiyada 79 foiz, Germaniyada 63 foiz, Buyuk Britaniyada 53 foiz, AQSHda 41 foizni tashkil etadi [3].

1-rasm. Kichik biznesda band bo'lganlar ulushi (foizda)

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini tadbirkorlikka asoslanib, bozor talablari asosida rivojlantirish hozirgi davrning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Erkin raqobat asosida milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli ortib bormoqda. Iqtisodiy

taraqqiyotning xilma-xil omillari ichida respublika fuqorolarining tadbirkorlik qobiliyatini rivojlantirish, insonning mustaqil xo‘jalik yuritish tashabbuskorligidan samarali foydalanishga imkon beruvchi iqtisodiy mexanizmni yaratish, tadbirkorlikning iqtisodiy o‘sishi, raqobatbardoshlik va uni jamiyat rivojlanishiga olib keluvchi yagona kuch sifatida tan olish ko‘proq ahamiyatga ega [4].

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda innovatsiyalarni kirib kelishi muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsiyalar iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi. Innovatsion faoliyatni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, milliy innovatsiya tizimini rivojlantirish, yuqori samarali texnologiyalarni joriy etishning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish, ilm-fan hamda texnikaning ustuvor yo‘nalishlarini jadal rivojlantirish mamlakatimizda hayotga tatbiq etilayotgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishidir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonida kichik tadbirkorlikning innovatsion faolligini oshirish orqali hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy jadal o‘shishini ta‘minlash belgilangan. Shuningdek, innovatsion loyihalarni yaratish natijasida yangi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini yo‘lga qo‘yish orqali yangi ish o‘rinlar yaratilib, aholi bandligini ta‘minlashda yuqori ko‘rsatkichlarga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini yo‘nalishlari bo‘yicha rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 2017-yil 7-avgustdagi PF-4947-son Farmoni.
2. <https://khorezmeconomy.uz/site/view?code=HORAZM-VILOATINING-ASOSIJ-IZTIMOIJ-IKTISODIJ-KURSATKICLARI--2022-jil-anvar-iul--2022-08-26>
3. <https://stolypin.institute/wp-content/uploads/2018/07/issledovanie-ier-msp-27.07.18.pdf>
4. Xudoyorov L.N. ”Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning ekonometrik modellashtirish” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi (PhD) avtoreferati. – Urganch. UrDU, 2021-y.

THE INFLUENCE OF DESTINATION IMAGE ON DEVELOPING THE TOURISM IMAGE OF THE ARAL SEA REGION

Matniyozov M.R., Ph.D. student of Urgench state university, The department of “Tourism and hospitality management”

Abstract. This article highlights the importance of destination image as one of the most important predictors of tourists' pre-travel, pre-visit and post-purchase

decisions and behaviors, and how it is based on an individual's overall impression of the location as definitions of the destination image.

Annotatsiya. Ushbu maqolada turistlarning sayohat oldidan, borishdan oldin va sotib olishdan keyingi qarorlari va xatti-harakatlarining eng muhim bashorat qiluvchi omillaridan biri bu destinatsiya imidjining ahamiyati va uni belgilangan joy tasvirining ta'riflari sifatida shaxsning joylashuv haqidagi umumiy taassurotga asoslanishi yoritilgan.

Аннотация. В этой статье подчеркивается важность имиджа места назначения как одного из наиболее важных предикторов решений и поведения туристов до путешествия, до посещения и после покупки, а также то, как он основан на общем впечатлении человека о месте в качестве определений. образ назначения.

Key words. Destination image, tourist loyalty, tourist destination, tourist satisfaction, Aral Sea, Uzbekistan.

Kalit so'zlar. Destinatsiya imidji, turistik sodiqlik, turistik destinatsiya, turistlarning qoniqishi, Orol dengizi, O'zbekiston.

Ключевые слова. Имидж дестинации, лояльность туристов, туристическая дестинация, удовлетворенность туристов, Аральское море, Узбекистан.

The image is a critical component in the promotion of tourism destinations because what distinguishes one destination from another is critical to its success. Because of the significance of this concept, there is a growing body of research on tourism destinations [1], much of which builds on the work of Hunt [2]. The significance of the image in driving the success of a given tourism destination has been explored in a large body of literature from the last four decades, with a range of studies approaching the topic from different perspectives [3] (Table 1). However, there are few researches conducted among our researchers in the tourism area of the Aral sea region.

Traditionally, only the cognitive component of a destination image has been taken into account. Recent studies have combined cognitive and affective dimensions to assess destination image, arguing that the coexistence of both components may more accurately explain destination image. The cognitive component refers to an individual's beliefs or knowledge about a tourist destination's characteristics or attributes. On the other hand, the affective dimension denotes the individual's feelings toward the tourist destination [4].

Destination image is important in tourists' decision-making and subsequent travel behavior; as a result, it has been extensively researched in tourism literature. [5]. Past definitions of destination image have been various, as demonstrated in Table 1. Several attempts have been undertaken to summarize the definitions. For

example, [6] indicated that “there are almost as many definitions of the image as scholars devoted to its conceptualization” by illustrating 12 definitions (p. 60) [7], also summarized 20 definitions of the destination image.

Table 1 Definitions of the destination image

Author/s	Definition
Hunt (1971)	Impressions that a person or persons hold about a state in which they do not reside
Lawson and Bond-Bovy (1977)	An expression of knowledge, impressions, prejudice, imaginations, and emotional thoughts an individual has of a specific object or place
Crompton (1979)	The sum of beliefs, ideas, and impressions that a person has of a destination
Embacher and Buttle (1989)	Ideas or conceptions held individually or collectively of the destination under investigation
Echtner and Ritchie (1991)	The perceptions of individual destination attributes and the holistic impression made by the destination
Gartner (1993) (1996)	Destination images are developed by three hierarchically interrelated components: cognitive, affective, and conative
Baloglu and McCleary (1999)	An individual’s mental representation of knowledge, feelings, and global impressions about a destination
Murphy, Pritchard, and Smith (2000)	A sum of associations and pieces of information connected to a destination, which would include multiple components of the destination and personal perception
Bigné et al. (2001)	The subjective interpretation of reality made by the tourist
Kim and Richardson (2003)	A totality of impressions, beliefs, ideas, expectations, and feelings accumulated toward a place over time

Note 1: Adapted from Gallarza et al. (2002) and Martin and Bosque (2008).

Regardless of the various definitions, the destination image is generally interpreted as a collection of beliefs and impressions based on information processing from various sources over time that result in a mental representation of the attributes and benefits sought of a destination. In conceptualizing destination image, there have been two major approaches: the three-dimensional continuum approach and the three-component approach. Initially proposed by Echtner and Ritchie, the first approach suggests attribute-holistic, functional psychological, and communicate as the three continuums of image.

Understanding the antecedents, processes, and outcomes of the tourist-destination relationship is an important starting point for developing and implementing successful marketing campaigns to attract tourists to the Aral sea

region. The objective of understanding these processes is to better enable destination marketers and managers to differentiate their destination products and build long-lasting emotional bonds or relationships between tourists and destinations of Uzbekistan. This study indicates that tourists attribute personality characteristics to destinations, and that destination image is the main antecedent of destination personality.

Therefore, destination marketers are advised to concentrate on developing promotional campaigns that emphasize not only destination image but also the distinctive and attractive personality of each destination in the Aral Sea region. Moreover, destination personality mediates the relationship between destination image and the tourist destination relationship (i.e., destination satisfaction and destination trust), and thus making a destination image more positive can not only help create strong and attractive destination characteristics but also increase the strength of the relationship between tourists and destinations. As functional attributes of tourist destinations alone no longer help destinations to attract travelers, because of the high product similarity and growing substitutability [8], developing a stronger, more favorable, and distinctive destination personality is a good marketing strategy, and may also offer a well-defined form of sustainable competitive advantage [9].

Furthermore, the findings of this study imply the benefits obtained from the substantial competitive and economic advantage provided by loyal tourists. Destination marketers or managers in Uzbekistan are advised to focus on key variables of the tourist destination relationship, such as satisfaction, trust, and attachment, in addition to physical attributes, and strive to develop the distinctive personality of a specific destination to better meet travelers' actual and symbolic needs. These attributes are related to travelers' perceptions of how their interests and welfare are considered by the destination managers. For example, whether tourists' travel expectations are met or exceeded, and whether the number of related uncertainties is minimized, as these can both increase the trust felt toward a destination, and a trusted tourist site has a competitive advantage over alternative locations. Individual tourists who feel trust toward a destination will also feel more attached to it, and thus a positive emotional relationship can be developed that can increase tourist loyalty, particularly the intention to revisit and willingness to recommend it. Therefore, in the development of a long-term relationship with tourists, which can result in a loyal group of customers, destination marketers should count on not only satisfaction but also destination trust and destination attachment. Moreover, it is important to note that a combination of destination images and distinctive destination personality traits is the main driver of a positive tourist-destination relationship.

References:

1. Gallarza M.G., Saura, I.G., & García, H.C. Destination image: towards a conceptual framework. // *Annals of Tourism Research*, 2002, 29(1). - p. 56-78.
2. Gartner W.C. Image formation process. // *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 2(2/3), 1993. – p.191-215.
3. Lee T.H. A structural model to examine how destination image, attitude, and motivation affect the future behavior of tourists. // *Leisure Sciences*, 2009. 31(3). – p. 215-236.
4. Baloglu S. Image variations of Turkey by familiarity index: informational and experiential dimensions. // *Tourism Management*, 2001. 22(2). – p. 127-134.
5. Pike S. Destination image analysis review of 142 papers from 1973 to 2000. // *Tourism Management*, 2002. 23(5).
6. Gallarza M.G., Saura I.G., & García H.C. Destination image: towards a conceptual framework. // *Annals of Tourism Research*, 29(1), 2002. – p. 56-78.
7. Martin H.S., & Bosque I.A. Exploring the cognitive affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation. // *Tourism Management*, 2008. 29(2).
8. Pike S., & Ryan C. Destination positioning analysis through a comparison of cognitive, affective and conative perceptions. // *Journal of Travel Research*, 2004. 42.
9. Freling T.H., & Forbes L.P. An empirical analysis of the brand personality effect. // *Journal of Product & Brand Management*, 2005.

РОЛЬ СОЗДАННОЙ ПРИГРАНИЧНОЙ ТОРГОВОЙ ЗОНЫ НА ГРАНИЦЕ ХОРЕЗМСКОЙ И ДАШОГУЗСКОЙ ОБЛАСТЕЙ В КОМПЛЕКСНОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНОВ

Авезов М.К., базовой докторант Ургенчский государственный университет

Аннотация. В статье рассматриваются роль созданной приграничной торговой зоны на границе Хорезмской и Дашогузской областей в комплексном развитии регионов.

Annotatsiya. Maqolada Xorazm viloyati va Dashoguz viloyatlarida chegara oldi savdo zonasini mintaqalarni kompleks rivojlantirishdagi roli tahlil qiligan.

Abstract. The article discusses the role of the established border trade zone on the border of the Khorezm and Dashoguz regions in the integrated development of the regions.

Ключевые слова. Регион, комплексное развитие, приграничная торговая зона, промышленная кооперация, внешней торговли, экспорт.

Kalit so'zlar. Mintaqa, kompleks rivojlanish, chegara oldi savdo zonasi, sanoat kooperatsiyasi, tashqi savdo, eksport.

Key words. Region, complex development, border trade zone, industrial cooperation, foreign trade, export.

В принятой Стратегия развития нового Узбекистана на 2022 - 2026 годы в Цели 94 указано “Поднятие на высокий уровень тесного сотрудничества в области безопасности, торгово-экономической, водной, энергетики, транспорта и культурно-гуманитарной сферах в Центральной Азии. Организация работы по разработке Стратегии регионального сотрудничества по Центральной Азии. Повышение пропускной способности приграничных контрольно-пропускных пунктов Республики Узбекистан посредством их реконструкции и расширения” [1].

Сегодня межрегиональное сотрудничество является одним из приоритетных направлений развития торгово-экономических отношений между Республикой Узбекистан и Республикой Туркменистан. Проводятся консультации по вопросам создания приграничных торговых зон на узбекско-туркменской границе, значительного увеличения товарооборота за счет поставок химической продукции, сельскохозяйственной и бытовой техникой, продовольственными товарами, строительных материалов и нефтепродуктов, пользующихся большим спросом на рынках двух стран. Состоялись встречи с участием руководителей Хорезмской и Дашогузской области, обсуждались вопросы увеличения объемов взаимной торговли путем создания приграничной торговой зоны.

В рамках государственного визита Президента Республики Туркменистан Сердара Бердымухамедова Республику В Узбекистан 14-15 июля 2022 года был утвержден “План мероприятий по обеспечению практической реализации положений Межправительственного соглашения об организации и регулировании деятельности Узбекско-Туркменистанской зоны приграничной торговли - Торговый центр” [2]. Считается целесообразным создание приграничной торговой зоны между Дашогузской областью Туркменистана и Хорезмской областью Узбекистана, которые являются наиболее близкими по территории и имеющими возможность развивать взаимную торговлю за счет минимальных транспортных затрат.

Размещение узбекско-туркменской приграничной торговой зоны именно на границе Хорезмской и Дашогузской областей является наиболее оптимальным решением из-за ряда факторов [3]. В частности,

- исторически сложившиеся навыки сотрудничества жителей Хорезмской и Дашогузской областей в сфере внешнеэкономической деятельности создают определенные преимущества в развитии взаимной

внешней торговли и за счет создания этой приграничной торговой зоны можно будет резко увеличить объем взаимной торговли. При этом, по предварительным расчетам, из Хорезмской области в Республику Туркменистан могут быть экспортированы плодоовощная продукция, виноград, бахчевые и бобовые культуры, автотранспортные средства, строительно-отделочные материалы, готовые текстильные изделия, мебель и многие другие продовольственные и непродовольственные товары, из Дашогузской области можно будет ввозить такие товары, как бытовая химия, ковровые изделия, дизельное топливо, полипропилен, битум, корма, изделия из стекла, а также много техники и технологии, используя потенциал соседней страны в плане реэкспорта современного оборудования и технологий для нужд Хорезмской области.

- наличие у Хорезмской Дашогузской областей сравнительных преимуществ в плане географического положения, в частности то, что эти области связаны между собой железными и автомобильными дорогами международного значения;

- наличие удобной территории для размещения данной зоны приграничной торговли вблизи пограничного таможенного поста “Шават” Узбекистана и таможенного поста “Дашогуз-автойол” Туркменистана;

- высокий потенциал для развития взаимной торговли обусловлен тем, что в радиусе 50,0 км предполагаемого района для размещения пограничной торговой зоны проживает более 1,5 миллиона жителей в Хорезмской области и около 300,0 тыс. жителей в Дашогузской области.

Этот критерий считается важным фактором при размещении приграничной торговой зоны и в радиусе 50 км от пограничной зоны Бухарской и Лебапской областей Узбекистана, которые предлагаются в качестве альтернативного варианта в рамках данного проекта, не существует населенных пунктов;

- Через пограничный таможенный пост “Шават” и таможенный пост “Дашогуз-автойол” Туркменистана в течение января-августа текущего года было перевезено 7366 (въезд в Узбекистан 3680, выезд 3686) транспортных средств, в среднем 30-35 транспортных средств за один день, из них 2303 (въезд в Узбекистан в 2001 году, выезд 302) грузовых транспортных средства со средней загрузкой 10-15 единиц за один день.

На пограничном таможенном посту “Шават” есть возможность для среднесуточного перемещения 70-80 транспортных средств и создание зоны приграничной торговли в товарооборота в среднем в 2 раз;

- Наличие возможности налаживания экспорта продукции из Узбекистана в такие страны, как Россия, Азербайджан и Иран, используя возможность добираться до портов Каспийского моря через Туркменистан;

- наличие стабильные отношения сотрудничества между Хорезмской Дашогузской области, основанные на исторических ценностях культурной и гуманитарной сферах, например, на территории Хорезмской области есть махалля (микрорайон) “Туркманлар”, на территории этого махалли находится исторический комплекс “Улли Ховли” и Узбекско-Туркменский Дом дружбы. В апреле 2018 года в рамках Визита Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова в Узбекистан состоялось открытие Узбекско - Туркменского Дома дружбы и комплекса “Улли Ховли” в знак дружбы, единства и культуры между нашими народами.

- создание приграничной торговой зоны между Хорезмской и Дашогузской областями создаст возможности для создания придорожных сервисных центров в регионах, включая мотели и кемпинги, а также на базе пустующих зданий и сооружений в районах двух областей будет создана возможность организации логистических центров для хранения, сортировки и транспортировки товаров.

Размещение этой торговой зоны на границе Хорезмской и Дашогузской областей будет иметь большое значение в развитии узбекско-туркменского сотрудничества, в частности торгово-экономических связей, увеличении взаимной торговли, реализации проектов промышленной кооперации, использовании транспортных и транзитных возможностей.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № УП-60 о «Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы». <https://lex.uz/ru/docs/5841077>
2. <https://president.uz/ru/lists/view/5340>
3. Рузметов Б. Региональная экономика. – Toshkent: FAN, 2002

YOSHLAR TURIZMI - MINTAQAVIY IJTIMOY-IQTISODIY TIZIMNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

**Turayev O.K., Urganch davlat universiteti “Turizm va mehmonxona
xo‘jaligini boshqarish” kafedrası stajyor-o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Turizm ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida zamonaviy jamiyatning turli jihatlariga ta’sir ko‘rsatadi. Bugungi kunda turizm industriyasida

yoshlar turizmi katta ahamiyatga ega bo'lib, uning xalqaro iqtisodiy aloqalar tizimidagi ulushi yildan-yilga jadal o'sib bormoqda.

Аннотация. Туризм как социально-экономическое явление затрагивает различные аспекты современного общества. Сегодня молодежный туризм имеет большое значение в индустрии туризма, доля которого в системе международных экономических отношений стремительно растет с каждым годом.

Abstract. Tourism as a socio-economic phenomenon affects various aspects modern society. Today, youth tourism is of great importance in the tourism industry, the share of which in the system of international economic relations is growing rapidly every year.

Kalit so'zlar. Turizm, yoshlar turizmi, mintaqa, turbulentlik, turizm industriyasi.

Ключевые слова. Туризм, молодежный туризм, регион, турбулентность, индустрия туризма.

Key words. Tourism, youth tourism, region, turbulence, tourism industry.

Hozirgi vaqtda turizm industriyasining mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi roli ortib bormoqda. Buning sababi shundaki, turizm an'anaviy ravishda iqtisodiyotning umumiy iqtisodiy vaziyatdan qat'iy nazar, o'sish bilan tavsiflanadigan tarmog'idir. Bu holat jamiyat taraqqiyoti va dam olish uchun zarur shart-sharoitlarning shakllanishi natijasida yuzaga keldi. Sayohat zamonaviy inson hayotiga mustahkam kirib, uning ajralmas qismiga aylandi. Jahon sayyohlik tashkilotining prognozlariga ko'ra, 2030-yilga borib, xalqaro turistlar soni 2 milliarddan oshadi [1].

Zamonaviy sharoitda turizm industriyasi fuqarolarning jismoniy, intellektual, axloqiy va psixologik ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Turizmning asosiy muammosi - beqarorlik sharoitida mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimni rivojlantirishga qaratilgan tijorat faoliyatini amalga oshirishning yangi shakllari va usullarini izlashdir. Turizm bozorining rivojlanish tabiati va istiqbollarini oldindan bilish, istiqbolli tadbirkorlik shakllari va usullarini ishlab chiqish qo'shimcha afzalliklarning shakllanishiga olib keladi.

Turizm iqtisodiy va ijtimoiy hodisa bo'lganligi sababli, u shaxsiy jismoniy rivojlanish, tiklanish va ta'lim bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan. Shu munosabat bilan yoshlar turizmi mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimni notinch sharoitlarda rivojlantirish omili sifatida juda istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Birinchi navbatda, kelajakda jamiyatni rivojlantirish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yoshlar turizmini takomillashtirish va ommalashtirish bo'yicha mintaqaviy va davlat siyosatini qayta yo'naltirish zarurati bilan bog'liq. O'z navbatida, yoshlar turizmining gullab-yashnashi mintaqaga jozibador

sayyohlik taqdiri sifatida raqobatbardosh ustunliklarga ega bo'lish imkoniyatini beradi.

Jahonda yoshlar turizmi yaxshi rivojlangan, uning istiqbollari yaqqol o'sib bormoqda. Turizmning ushbu turini tashkil etish va ommalashtirish uchun infratuzilma yaratilgan. Yoshlar turizmi Yevropa va AQSHda yaqqol rivojlangan. Shunday qilib, Yevropada xalqaro talaba chiptasi bo'lgan talabalar uchun havo sayohatlari, jamoat transportida sayohat qilish, kafelar, muzeylar, kontsertlarga tashrif buyurish va boshqalar uchun chegirmalarning butun tizimi mavjud. Agar yoshlar turizmining bunday yo'nalishini ta'lim turizmi, deb hisoblasak, bu yerda Yevropa davlatlari, AQSH, Xitoy hukumatlari boshqa davlatlar bilan faol xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yib, talabalarga o'z davlatlarining yetakchi universitetlarida almashish uchun tahsil olish imkoniyatini yaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasining qator hududlari uchun ichki va kirish turizmini rivojlantirish ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Biroq, mintaqaviy daromadlar tarkibida turizm sanoatining hissasi ahamiyatsizligicha qolmoqda. Mavjud salohiyatni amalga oshirish notinch iqtisodiyotda hududlarni rivojlantirish uchun "lokomotiv" bo'lishi mumkin. Bu borada yoshlarga alohida e'tibor qaratish lozim. Zamonaviy sharoitda yoshlar turizmi ichki turizm bozorining barqaror segmentlaridan biridir. Uning rivojlanishi yosh avlodni sportning faol turlariga jalb etish, deviant xulq-atvorning kuchayish xavfini kamaytirish, ijodiy, jismoniy, intellektual salohiyatni saqlash va sifatini oshirish, mintaqalararo va madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirishni ta'minlaydi.

O'zbekistonda keyingi yillarda yoshlarni qo'llab-quvvatlashga davlat darajasida alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Yoshlarni rivojlantirish strategiyasi yoshlarning o'zini-o'zi muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy shart-sharoitlarni takomillashtirish, yoshlarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga ko'maklashish va ularning jamiyatdagi rolini oshirishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Yoshlar turizmi rivojlanish bilan tavsiflanadi, shu jumladan turdosh yo'nalishlar, xususan turli yotoqxonalar tashkil etilmoqda va faoliyat ko'rsatmoqda, kinoteatrlarda, kafelarda, jamoat transportida chegirmalar taqdim etilmoqda va hokazo. Biroq, yoshlar turizmining hozirgi holati xalqaro standartlarga javob bermaydi. Ta'kidlash joizki, aksariyat hollarda turlar, reyslar va umuman turistik xizmatlar narxining yuqoriligi, ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati va turistik infratuzilmaning pastligi sababli yoshlarning bo'sh vaqtini to'liq o'tkazish imkoniyati yo'q. Bu borada aniq tafovut mavjud, ya'ni narxlar va sifati, yoshlar o'rtasida tashkillashtirilgan bo'sh vaqt dasturlariga qiziqishning yo'qligidir.

Yoshlar turizmi viloyat turizm industriyasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Chunki, turizmning ushbu turi faol va dinamik xususiyatga ega bo‘lib, bu hududga bir joyda to‘xtab qolmaslik, balki zamonaviy rivojlanish tendensiyalari bilan birga oldinga siljish imkonini beradi. Yoshlar mintaqaning harakatlantiruvchi kuchi, uning salohiyati va innovatsiyalar “katalizatori”, barqaror rivojlanish “drayveri”dir. Bu, Belgorod viloyatining mintaqaviy turizm tizimida yoshlar turizmini to‘g‘ri tashkil etish va qo‘llash bilan raqobatchilar fonida mintaqani ajratib ko‘rsatishi mumkin [2].

Yoshlar turizmi viloyat turizm industriyasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Chunki, turizmning ushbu turi faol va dinamik xususiyatga ega bo‘lib, bu hududga bir joyda to‘xtab qolmaslik zamonaviy rivojlanish tendensiyalari bilan birga oldinga siljish imkonini beradi. Yoshlar mintaqaning harakatlantiruvchi kuchi, uning salohiyati va innovatsiyalar “katalizatori”, barqaror rivojlanish drayveri va mintaqadagi baquvvat va innovatsion rivojlanish yo‘lidir. Bu mintaqaviy turizm tizimida yoshlar turizmini to‘g‘ri tashkil etish va qo‘llash bilan raqobatchilar fonida mintaqani ajratib ko‘rsatishi mumkin. Yoshlar turizmining istiqbollari, sayohat paytida yoshlarning katta miqdordagi mablag‘larni sarflashi bilan bog‘liq. Yoshlar siyosiy sabablarga ko‘ra tartibsizliklar, kasalliklar va tabiiy ofatlar tufayli sayohat qilishdan voz kechilmaydi. Yoshlar sayohati yangi yo‘nalishlarni ochishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, turizmni ushbu turi yangi tanishuvlar, madaniy almashinuvlar va kasbiy o‘shish ko‘rinishida o‘qitish shakli, aloqalar va dunyoqarashni kengaytirish usuli bo‘lgan yosh avlodning turmush tarzini aks ettiradi.

Yoshlar turizmini turli yo‘nalishlarda, masalan, ko‘ngilochar, tadbir, ekskursiya, fikrlash, ekstremal, ma‘rifiy, plyaj, sport va dam olish va boshqalarda rivojlantirish mumkin. Ekskursiyalar, sayyohlik musobaqalari va tadbirlarida ishtirok etish, tabiiy muhitda ekstremal harakatlarni alohida ta’kidlash kerak. Shu nuqtai nazardan, talabalar kabi yoshlar toifasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Shu bilan birga, yoshlarning talaba turizmini rivojlantirishning asosiy vazifasi ta’lim platformalarimizni ommalashtirishdan iborat. Yoshlar turizmining barcha bu sohalari juda xilma-xil va katta chegaralarga ega. Shu bilan birga, yoshlar turizmi tizimini rivojlantirish ikki tomonlama ahamiyatga ega.

Birinchidan, shaxsga quyidagilar uchun imkoniyatlar taqdim etiladi:

- salomatlikni mustahkamlash (piyoda, musobaqalarda ishtirok etish, faol va sog‘lom turmush tarzini tashkil etish uchun shart-sharoitlarni ta’minlash);
- yoshlar oromgohlari, arzon mehmonxonalar, jihozlangan turistik marshrutlar, imtiyozli sayohatlar tizimini rivojlantirish asosida sayohat qilish;
- dunyoqarashni kengaytirish va madaniy-ma‘rifiy saviyasini oshirish.

Ikkinchidan, bu iqtisodiyotning rivojlanishiga, jumladan, multiplikativ samarani hisobga olgan holda aholi bandligini va yangi ish o‘rinlari yaratilishini ta’minlaydi, hududning turli darajadagi bozorlar tizimidagi mavqeini oshiradi va tiklanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu ta’sirga qo‘shimcha ravishda yoshlar turizmini rivojlantirish bilan bog‘liq afzalliklarni ta’kidlash kerak, xususan:

- mavsumiylik ta’sirini kamaytirish;
- turizmni yangi hududlarga kengaytirish;
- turizm bozorining barqarorligi;
- innovatsion jarayon va texnologiyalarni ishlab chiqish.

Taqdim etilgan yo‘nalishlarning bir qismini amalga oshirish sharti bilan turizmning ushbu turi mintaqani nufuzli turistik yo‘nalish sifatida namoyon etish sharti bo‘lib xizmat qiladi, mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy iqtisodiy tizimni rivojlantirish va raqobatdosh ustunliklarni aniqlash omili bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alekseev A.V. Rossiyada turizm: shakllanish va rivojlanish muammolari. // Parlament gazetasi. 2013-yil. №86. - 34-36 b.
2. Fedotov Y.N., Vostokov I.E. Sport va dam olish turizmi. - M.: Sport, 2014. - 364 b.
3. Orlovskaya V.P. Destinatsiyada yoshlar turizmini rivojlantirish uchun tashkiliy-iqtisodiy shart-sharoitlar. – M., 2015. - 95 b.

QISHLOQ JOYLARIDA KICHIK VA O‘RTA BIZNESNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHNING XITOIY TAJRIBASI

Babajanov J.F., Urganch davlat universiteti tayanch doktranti

Annotatsiya. Tezisdagi O‘zbekiston Respublikasida kambag‘allini qisqartirishda Xitoy tajribasi haqida so‘z boradi. Shu bilan birga, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish kambag‘allikni darajasini kamaytirishga ijobiy ta’sir etuvchi omil sifatida ko‘rib chiqiladi.

Аннотация. В данной статье речь идёт о путях сокращения бедности в Узбекистане по опыту Китая. А так развитие малого и среднего бизнеса рассматривается как фактор, положительно влияющий на снижение уровня бедности.

Abstract. This article deals with ways to reduce poverty in Uzbekistan based on the experience of China. And also the development of small and medium-sized businesses is considered as a factor that positively affects the reduction of poverty.

Kalit soʻzlar. Kambagʻallik, kambagʻallikni qisqartirish, kambagʻallikni qisqartirishda Xitoy tajribasi, kichik va oʻrta biznes.

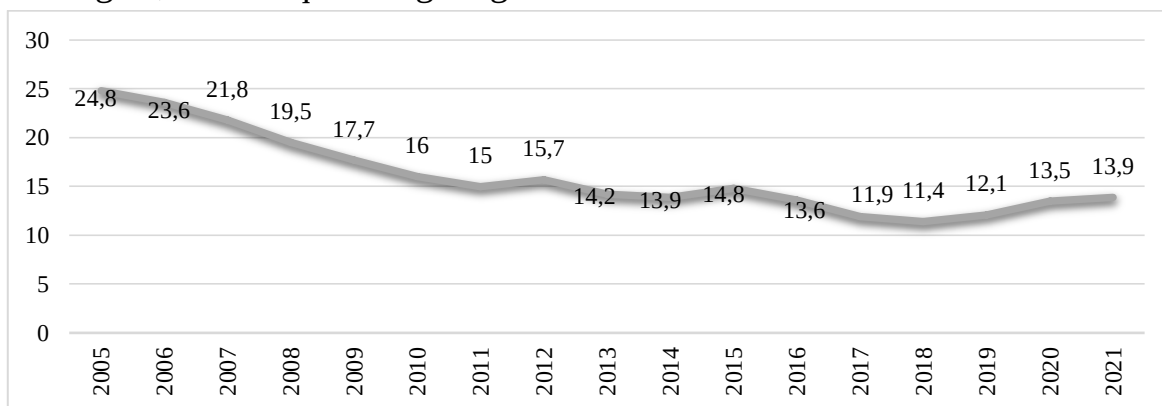
Ключевые слова. Бедность, сокращение бедности, Китайский опыт по сокращения бедности, малый и средний бизнес.

Key words. Poverty, poverty reduction, Chinese experience in poverty reduction, small and medium business.

Koronavirus pandemiyasi sabab boʻlgan inqiroz sharoitida kambagʻallik zamonaviy dunyoning birinchi navbatda hal qilinishi lozim boʻlgan global muammosiga aylandi. Bu muammo har qanday davlat faoliyatining ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy tomondan hamda turmush darajasi va sifatiga ham, salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida kambagʻallikka qarshi kurashish ustuvor vazifa etib belgilangan. Prezidentimiz “Kambagʻallikni qisqartirish tadbirkorlik faoliyatini ragʻbatlantirishdan tortib, aholining barcha qobiliyati va salohiyatini safarbar etish, yangi ish oʻrinlari yaratishgacha boʻlgan keng qamrovli iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirishni taqozo etadi”, deb taʼkidlab oʻtdilar.

Jahon banki mutaxassislari tomonidan kambagʻallik chegarasi past daromadli mamlakatlarga 2.5 dollar qilib belgilangan. XXI asr boshlarida dunyodagi eng kambagʻal 15 ta mamlakat Jahon banki mutaxassislari tomonidan tavsiya etilgan kambagʻallik chegarasidan foydalanadi. Jahon amaliyotida turli mamlakatlarning oʻziga xos xususiyatlari va rivojlanish darajasini hisobga olgan holda, kambagʻallikning aniqlashni boshqa chegaralari ham qoʻllaniladi. Shu bilan birga, hozirgi vaqtda turli mamlakatlarning oʻziga xos xususiyatlari va rivojlanish bosqichlarini hisobga olgan holda, boshqa kambagʻallik chegaralari ham qoʻllaniladi. Xususan, kambagʻallik chegarasi daromad oʻrtachadan past boʻlgan mamlakatlar uchun kuniga 3,2 dollar, daromadi oʻrta yuqori mamlakatlar uchun esa kuniga 5,5 dollar qilib belgilangan.

1-rasm. Oʻzbekistonda aholi jon boshiga ishlab chiqarilgan YaIM miqdori va kambagʻallik darajasi [2]

Tahlil ma'lumotlari ko'rsatishicha, kambag'allik darajasi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi darajasiga bog'liq bo'ladi, ya'ni iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda kambag'allik darajasi past yoki kambag'allikni qisqartirishni yetakchi omili iqtisodiyotni barqaror sur'atlarda o'sishi hisoblanadi. O'zbekistonda kambag'allik darajasini tahlil qilishda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM miqdori va aholining o'sish sur'atlarini hisobga olish muhim hisoblanadi. Agar 2005-yilda YaIM hajmi 198,5 mlrd. so'mni tashkil etgan hamda aholining kambag'allik darajasi 26,5 foizga teng bo'lgan. 2001-2021-yillarda barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlari tufayli YaIM hajmining keskin ko'payishi aholi umumiy sonida kambag'al aholi qatlami ulushini qisqartirishga olib kelgan.

Kichik va o'rta korxonani rivojlantirish orqali kambag'allikni kamaytirishga yordam beradigan o'sish strategiyasining qabul qilinishi 1950-1990-yillarda Koreya Respublikasi va Taypey (Xitoy) da daromadlar darajasi past bo'lgan qatlamga yuqori o'sishni ta'minladi. Ushbu kichik va o'rta korxonalar tufayli qishloqlarda ortiqcha ishchi kuchining o'zlashtirilishi va shaharlarda ishsizlikning kamayishi ushbu iqtisodiyotlarning past tengsizligini oldini olib yuqori suratda o'sishiga yordam berdi. Natijada, Xitoy Xalq Respublikasi hamda Koreya barqaror va yuqori darajada o'sishni ko'rsatdi. Keyingi o'n yillikda daromadlar tengsizligini oldini olishda kichik biznesga xizmat o'sishni yaxshilashga yordamlashish va daromadlarni teng ravishda taqsimlash uchun mehnat bozorini birlashtirish va kichik va o'rta korxonalarni rag'batlantirish, hamda biznesni rivojlanish siyosati ishlab chiqildi [1].

Xitoyda so'nggi 40 yil ichida 800 mln.dan ortiq kishi kambag'allikdan xalos bo'ldi, bu dunyoda kambag'allikdan qutulganlarning 70 foizini tashkil qiladi. Xitoyda kambag'allik darajasi 94 foizga kamaydi. Agar 1978-yilda kambag'allar soni 770 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa, bu mamlakat aholisining 97,5 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2019-yil oxirida Xitoyda 5,5 mln.kishi kambag'allikda yashaydi, bu 1,4 mlrd. aholining 0,4 foizini tashkil qiladi. Xitoyning umumiy aholisi. 1956-2018-yillarda. aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar real ko'rinishda 36,8 barobar, iste'mol xarajatlari 28,5 barobar oshdi. Xitoyning bu boradagi muvaffaqiyatlari jahon hamjamiyati tomonidan ham e'tirof etilmoqda. Xususan, BMT Bosh kotibi Antoniu Guterrish so'nggi o'n yil ichida Xitoy kambag'allikni bartaraf etish bo'yicha jahon rekordini o'rnatganini ta'kidladi. 2013-yildan 2019-yilgacha Xitoyda 82,4 mln. kishi kambag'allikdan xalos bo'ldi va milliy kambag'allik chegarasidan pastda yashaydigan odamlar ulushi 10,2 foizdan 1,7 foizga kamaydi. 2012- va 2018-yillar oralig'ida Xitoy har yili 10 milliondan ortiq odamni kambag'allik chegarasidan pastga tushirdi. Xitoyda o'ta kambag'allik 2020-yilda yakunlanishi kutilmoqda, iqtisodiyot COVID-19 ta'siri tufayli tanazzulga yuz tutmoqda.

Qishloq xo‘jaligi yalpi ichki mahsulotning 28 foizini tashkil etayotgan, kam ta‘minlangan aholining asosiy qismi qishloq aholisi bo‘lgan mamlakatda qishloq xo‘jaligini isloh qilish va undan keyingi rivojlanish hamda kambag‘allikka qarshi kurashni alohida olib borib bo‘lmaydi, bu mantiqan noto‘g‘ri. Shu sababli, Xitoyning qishloq joylarida, ekologik jihatdan noqulay yashash joylarida kambag‘allikni kamaytirish, aholi bandligi va daromadlarini oshirish borasidagi tajribasi O‘zbekiston uchun nihoyatda foydali va talabga ega. Xususan, Jizzax viloyatida hududlarni ayrim mahsulotlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashtirish bo‘yicha eksperiment o‘tkazish ham xuddi shunday dastur amalga oshirilayotgan Xitoy tajribasining bir qismidir.

Xususiy sektor Xitoyda kambag‘allikka qarshi kurashda faol ishtirok etmoqda, “10000 ta korxona 10000 qishloqqa yordam beradi” loyihasida 60000 dan ortiq xususiy korxonalar ishtirok etdi. Yirik korxonalarning kambag‘al okruglarga homiylik qilish amaliyoti qo‘llaniladi. Qishloqlarga elektron tijorat orqali mahsulot sotish imkoniyatini beruvchi Alibaba loyihasi Taobao qishloqlari xususiy sektor va qishloq o‘rtasidagi muvaffaqiyatli hamkorlikning yorqin misolidir. Shu nuqtai nazardan, Xitoy aholisining internet tarmog‘i bilan keng qamrovini ta‘kidlash o‘rinlidir: Xitoy aholisining 90 foizdan ortig‘i keng polosali internet ulanishiga ega, qishloqlarning 98 foizdan ortig‘i optik tolali tarmoqqa ulangan va 4G xizmatlaridan foydalanishmoqda.

Bugungi kunga kelib, kambag‘allikka qarshi kurashda eng e‘tiborga molik va oshkora tajriba bu Xitoydir. 40 yildan ortiq islohot va ochiqlik siyosati davomida 800 mln.dan ortiq qishloq aholisi kambag‘allikdan qutuldi va kambag‘allik darajasi 1978-yildagi 97,5 foizdan 2019-yil oxirida 0,6 foizga tushdi, bu esa aholining 70 foizini tashkil etdi. 2021-yil 25-fevralda Xitoy yetakchisi Si Tszinpin mamlakatning kambag‘allikka barham berish borasidagi yutuqlariga bag‘ishlangan yig‘ilishda so‘zga chiqib, Xitoy mutlaq kambag‘allikka qarshi kurashda g‘alaba qozonganini aytdi. 98,99 mln. qishloq aholisi kambag‘allikdan chiqarildi, 832 okrug va 128 ming qishloq kambag‘allikdan chiqarildi. So‘nggi sakkiz yil ichida Xitoy kambag‘allikni bartaraf etishga 246 mlrd. dollar sarmoya kiritdi.

Shu bilan birga, pandemiya davrida kambag‘allik chegarasida qolgan aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini yagona ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va xavf-xatarning oldini olish bo‘yicha ishlarni tashkil etishga muhtoj oilalar ro‘yxati – “temir daftar” yaratilishi asos bo‘ldi. Xonadonlarni oilalarga tashrifi asosida har bir mahallada 7 toifadagi moddiy yordam va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj oilalarni o‘z ichiga olgan “temir daftar” yaratildi: 1) ehtiyojmandlar; 2) nogironligi bo‘lgan oilalar; 3) ijtimoiy himoyaga muhtoj

oilalar; 4) yolg'iz keksalar; 5) doimiy ishsiz fuqarolar; 6) karantin munosabati bilan ishsiz qolgan fuqarolar; 7) epidemiologik noqulay hududlardan qaytganlar.

Umuman olganda, aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha yangi mexanizmlar joriy etilib, muhim chora-tadbirlar qabul qilingani kambag'allik muammosini hal etishda barcha darajadagi davlat organlarining shaxsan ishtiroki yuqori ekanidan dalolatdir. Ular hukumatning odamlar hayotini har tomonlama yaxshilashga jiddiy yondashayotgani qo'llab-quvvatlashga muhtoj va kambag'allikdan o'zi chiqib ketish qiyin bo'lgan odamlarning hayotini yaxshi tomonga o'zgartirishga jiddiy yondashayotganini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Li, Shi and Ghuliang Luo, (2008). "Growth Pattern, Employment, and Income Inequality: What the Experience of Republic of Korea and Taipie, China Reveals to the People's Republic of China", Asian Development Review, 25(1 and 2). - p. 100-118.
2. <http://stat.uz> – Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.
3. Xorazm viloyati iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish bosh boshqarmasi ma'lumotlari.

“ZIYORAT” TUSHUNCHASI VA “ZIYORATGOH” TALQINIDAGI TURISTIK HUDUDNING MOHIYATI VA MAZMUNI

**Isakov R.K., Urganch davlat universiteti “Turizm va mehmonxona
xo'jaligini boshqarish” kafedrasi o'qituvchisi**

**Xo'sinov M.R., Urganch davlat universiteti “Turizm” mutaxassisligi
2-kurs magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada “ziyorat” va “ziyoratgoh” so'zlarining mazmuni, ichki va tashqi ziyorat rasm-rusumlarining mohiyati ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрывается значение слов «паломничество» и «паломничество», сущность образов внутреннего и внешнего паломничества.

Abstract. This article reveals the meaning of the words “pilgrimage” and “pilgrimage”, the essence of internal and external pilgrimage images.

Kalit so'zlar. Turizm, ziyorat, ziyoratgoh, ziyorat turizmi, safar.

Ключевые слова. Туризм, паломничество, паломничество, паломнический туризм, путешествие.

Key words. Tourism, pilgrimage, pilgrimage, pilgrimage tourism, trip.

“Ziyorat” tushunchasi va “ziyoratgoh” talqinidagi turistik hududning tabiati va mohiyati Ziyorat turizmini o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va uni rivojlantirish istiqbollari belgilash maqsadida turizm obyekti sifatidagi “ziyorat” atamasining mohiyati va tabiatini anglab olish lozim. Adabiyotlarda bu atamaning

xususiyatlari hali-hanuzgacha yoritilmagan. Maqolada biz mazkur atamaga ziyorat turizmini o'lkamizda komil insonni shakllantirishga qo'shadigan hissasi va diversifikatsiyalash imkoniyatlarini qo'llash nuqtai nazaridan qarab, ta'rif va tavsif beramiz. "Ziyorat" (arabcha ziyara) so'zidan olingan bo'lib "tomosha qilish", "ko'rishga borish (kelish)" ma'nolarni bildiradi.

Musulmonlarda "ziyosat"- bu payg'ambarlar qabri, diniy muqaddas joylarni ziyorat qilishdir. Ziyorat - Islomning turistik asosidir. "Xojagon" ta'limoti asoschisi Xojai Jahon Abuduxoliq G'ijduvoniyning "Safar dar vatan" tariqatiga muvofiq, inson o'z yurtiga safarga chiqib turishi lozim. Ya'ni, vujud ichida turgan holda ruhning moddiylik balchig'iga botmasligi, haq irodasi moddiy hoyu-havaslarining g'arazidan xoli ravishda ruhida hukmron bo'lishi darkor. Bu shuni anglatadiki, yo'lovchi o'z safarini yaratilgan tomonidan Yaratgan tomonga amalga oshirishi kerak.

G'ijduvoniy fikricha, Vatanga safarning tashqi va ichki turlari mavjud. Birinchisi - bu yer yuzi bo'ylab Mukammal Yo'l Boshlovchini izlash uchun harakatlanishdir. Tashqi safar o'z navbatida ichki safarni amalga oshirishda ko'maklashadi. Ichki safar jarayonida insondan yomon axloqdan voz kechib xushfe'llikka harakat qilish talab etiladi, toki inson qalbidan barcha dunyoviy armonlarni chiqarib tashlasin. Natijada, u nopoklik holatidan poklik holatiga ko'tariladi [1].

Ichki ziyorat bu insonning o'z qalbiga ruhiy va ma'naviy safaridir. U Qalbgaga safar qilish uchun insonga ma'naviy ozuqa kerak bo'lib turadi. Ichki ziyorat manbalari sifatida Qur'oni karim; Sharif hadislar; buyuk diniy va dunyoviy allomalarning tarbiyaviy xususiyatga ega bo'lgan adabiy va ilmiy asarlari; ma'naviy yuksak insonlarning pandu nasihatlar; ota-onalar; ustoz o'g'itlari, o'qituvchi va murabbiylar xizmat qiladi.

Tashqi ziyorat esa diniy rasm-rusumlarni bajarish bilan birga amalga oshiradigan insonning turli muqaddas makonlar bo'yicha sayru sayohatidir. U kishining doimiy yashab turgan manzilidan uzoqlashgan holda sajda qilishga asoslangan diniy va dunyoviy muqaddas joylarga ziyorat qilishini nazarda tutadi. Ziyoratchi muqaddas joy va narsalar oldiga borib sajda qilgan, ularni e'zozlagan holda ziyoratni amalga oshiradi [2]. Ziyoratning tashqi shakli ziyorat turizmining asosi sifatida xizmat qiladi. Chunki, ziyorat sayohati jarayonida ziyoratchilar muqaddas joylarni ziyorat qilish maqsadida safarga chiqadilar. Ziyoratning bu shakli odamlarni ma'naviy va jismoniy kamolotga erishishiga ko'maklashadi. Chunki, insonlar doimiy yashash manzillaridan uzoqlashgan sari o'pkalardagi havo almashtiradilar va buning natijasida sog'liqlari ancha yaxshilanadi. Ular turli-tuman maskanlarga borish-kelish vaqtida xilma-xil odamlar bilan qiziqarli suhbatlarda bo'ladilar, yangi muqaddas joy va narsalar bilan tanishadilar va

ulardan ma'naviy ozuqa oladilar, har xil hodisalarga guvoh bo'ladilarki, bularning barisi ziyoratchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va barkamollikka erishishga ko'maklashadi.

Agar ziyoratning botiniy jabhasi diniy turizmning talab tomonini tavsiflasa, uning zohiriy jabhasi ziyorat turizmining taklif tomonini xarakterlaydi. Natijada, insonning ichki dunyosiga safar - ziyorat turizmning subyekti sifatida shakllanib, "muqaddas joylar" esa sayohatning bir turi bo'lmish ziyorat turizmining obyektini tashkil etadi [3]. "Muqaddas joy" deganda odatda ziyoratchilar tomonidan sajda va e'tiqod qilinadigan barcha tabarruk va qadrli obyektlar (qabr, maqbara, qadamjo, xonaqo, masjid) nazarda tutiladi.

Diniy ziyorat o'z navbatida islomiy, buddaviylik, xristianlik va boshqa diniy e'tiqodlarga bo'linadi. Agar diniy ziyorat diniy muqaddas narsa va joylarga ibodat qilishni bildirsa, dunyoviy ziyorat tabiiy va hayotiy narsalar (zardushtiylik ta'limotlarida olov, suv, yer, havo muqaddas hisoblangan) hamda muqaddas joylarga sajda qilish va ularni qadrlashda o'z ifodasini topadi. Dunyoviy ziyorat komil inson tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan sayru sayohat turidir. "Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir" shiori ostida yoshlar o'rtasida tashkil etiladigan sayohatlar; "Xotira va qadrlash" bayramida "Motamsaro ona" haykaliga tashrif buyurib gulchambar qo'yish va ta'zim qilish; Toshkentdagi qatag'on qurbonlariga bag'ishlangan "Shahidlar xotirasi majmuasi"ni ziyorat qilish; Samarqandga tashrif buyurib, Amir Temir bobomizning qabrlarini ziyorat qilish;

"Safar" sayohat va ziyorat atamalariga nisbatan ancha keng atama hisoblanadi. U xizmat ishlari bo'yicha safar, sayohat safari va insonni ichki dunyosidagi safar turlariga bo'linadi. Xizmat ishlari bo'yicha safar sayohat va ziyorat faoliyat turi hisoblanmasdan, shunchaki inson ish faoliyatining tarkibiy qismidir [4]. Insonni ichki dunyosidagi safari ichki ziyoratning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Sayohat safari esa safarning uchdan bir qismidir. Sayohat ziyoratga nisbatan kengroq atamadir. Ziyorat sayohatning o'nlab turidan faqat bir turi hisoblanadi.

O'zbekistonda ziyorat turizmini jadal va barqaror rivojlantirish maqsadida o'lkamizda mavjud "muqaddas joylar"ni inventarizatsiya qilish va mezonlar bo'yicha sifat jihatidan baholash asosida ularni dastlab, ichki ziyoratchilar borib farz va sunnatlarni ijro qilish imkoniyatini bera oladigan, "ziyorbop qadamjolar"ga aylantirish va so'ngra tabarruk qadamjolar negizida, destinatsion marketing g'oyasini qo'llash evaziga xalqaro ziyoratchilar oqimini keskin ko'paytirish imkoniyatini O'zbekistonda yaratishga qodir bo'lgan, yangi turistik biznes tuzilmasi - "jozibali ziyoratgohlar"ni yoxud ziyorat turistik hududlar(ziyorat destinatsiyalar)ni shakllantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Turistik hudud raqobatbardoshligi. Monografiya. // Navro'z-Zoda B.N. umumiy tahriri ostida. – Buxoro, 2017. - 150 b.
2. Navruzova G.N. Naqshbandiya - kamolot yo'li. - T.: Fan, 2007. - 189 b.
3. Ibragimov N.S. Turistik hududni barqaror rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari."Durdoni" nashriyoti. – Buxoro, 2020. - 204 b.
4. Хазрат Инайят Хан. Учение суфиев. Сборник. - М.: Сфера, 1998. – 352 с.

CURRENT STATUS AND ANALYSIS OF AGRITOURISM DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF UZBEKISTAN

Qurbanov F.B., UrSU "Tourism" specialty, 2-year master student

Abstract. The article illustrates the current state and analysis of the development of agrotourism in rural areas of Uzbekistan. Also, the main forms and models of agrotourism are analysed.

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonning qishloq hududlarida agroturizmni rivojlantirishning bugungi holati va tahlili ko'rsatiladi. Shuningdek, agroturizmni asosiy shakllari va modellari tahlil qilinadi.

Аннотация. Статья иллюстрирует современное состояние и анализ развития агротуризма в сельской местности Узбекистана. Также проанализированы основные формы и модели агротуризма.

Key words. Agritourism, agriculture, tourism, rural tourism, rural areas, Italian agritourism, farms organized in rural areas.

Kalit so'zlar. Agroturizm, qishloq xo'jaligi, turizm, qishloq turizmi, qishloq hududlari, italiya agroturizmi, qishloq hududlarida tashkil qilingan fermalar.

Ключевые слова. Агротуризм, сельское хозяйство, туризм, сельский туризм, сельские районы, итальянский агротуризм, фермерские хозяйства, организованные в сельской местности.

Agritourism has grown quickly over the past few decades thanks to the increasing curiosity of holidaymakers in learning regarding life in the country and the need of farmers to supplement their income through diverse economic activities. Agritourism is a key component of the farm's economic diversification strategy because it boosts income of farmers and aids in solving its cash flow issues. However, little research has been done on the economic significance of agri-tourism in rural locations, and subsequently the cultural as well as social ramifications, especially in countries that are developing.

Agritourism one of the most common types of tourism. By exploring rural areas rather than through a guided trip, it provides the magnificent chance to feel nature. According to the Journal of Agriculture, Food Systems, and Community

Development definitions, agritourism is divided into five forms. They are stated below:

- direct-to-consumer sales;
- agricultural education;
- hospitality;
- recreation;
- entertainment.

- direct-to-consumer sales. Farmers offer a variety of products directly to consumers, including produce, organic and canned foodstuffs, in markets and fairs as well as on the farm. The sales are typically done in conjunction with other agritourism services. Whereas farmers offer the same items that can be obtained in nearby grocery stores, their goods are more desirable because they may be purchased from the farm itself. The products might even be labelled as organic and all-natural to attract lots of buyers. Additionally, farms frequently contain stores that sell products such as goods made and handcrafted locally.

- agricultural education. Agritourism activities that are more frequently encountered include educational ones. Visitors participate in practical farming tasks in this way. Visitors are intended to discover on a farm in order to increase their likelihood of purchasing its goods. This type includes apple orchards where apples can be harvested by hand, bed & breakfast accommodations, farm trips and packages designed to provide city inhabitants first-hand experience with living on a big farmland. Whether visitors spend money on participating wine tastings, staying at a farmhouse, or picking their own food. This type of agritourism also includes school field trips to nearby farms.

- hospitality. This type of agritourism is not so popular, but it exists. Visitors should work for owner of a farm on condition that the owner provides them with accommodation. In their spare time they can relax and travel around a farm. It is required to book in advance to take advantage of this type of agritourism.

- recreation. This agritourism type is really exiting and fun. Recreational forms of agritourism include things like hunting, horseback riding, and encounters with donkeys along the coast. Agritourism includes activities like riding a horse across the deserts or participating in a planned hunt in a rural area. Hunting isn't limited to merely pursuing wild creatures; you may also pursue truffles. Also, horse riding is accessible everywhere as a very common tourism activity.

- entertainment. The fifth and last kind of agritourism is entertainment. The types mentioned above are enjoyable, but this is a little unusual. Hayrides, which entail riding in a truck or tractor lined with hay and are popular particularly in the US, are included in the category of entertainment. It is also well-liked especially

during Halloween. They are becoming more and more common in other nations. They are particularly popular on Halloween.

In the wealthy European countries, agritourism is second only to beach tourism in terms of popularity and accounts for 20–30% of all tourism-related revenue [1]. There are now many key agricultural tourism models in the European Union: The coexistence of local farmers and visitors is the foundation of the British agritourism model. Horse riding and walking are the two main ecotourism services offered under this concept. Catching fish has already been included in the list of required services today. The introduction of farmlands that offer historical tourism services from particular times ought to be classified as an innovation. The primary components of the German agritourism model are shared labour in the farms and engagement of visitors and owners in everyday activities and agricultural work. In fact, agritourism, which involves cohabitating and performing agricultural tasks, and ethnotourism are the two main kind of tourism activity that are most common in Germany. Participation in various traditional celebrations and festivals, including well-known beer festivals and routine village day festivities, is a component of German ethnotourism.

Focuses on a cuisine and winemaking is the key component of the French agricultural tourism model. Considering that every farm owner has their own wine and brand, visitors are allowed access to a secluded spot with a wide range of food of regional cuisine, comprising cheese, whiskies, and wine beverages. There are a lot of similarity between Italian and French agricultural tourism model. But the former one has its own distinct character. Together with the gastronomic component, it also consists of entertainment programmes, sports-related physical activity, and excursions to historical locations. Italian visitors are required to harvest grapes, prepare them, and collect olives in the vineyards. Sleeping arrangements can range from a luxury palace to a modest rural home. Statistics show that majority of European people favour rural tour packages. For instance, 16% of all rural visitors in the EU visited Austria, 13% went to Italy, 15% went to France, and 8% went to Spain [2].

The agricultural sector has witnessed numerous structural changes in various nations over the past 40 years, including Uzbekistan [3]. One of the important industries in Uzbekistan is this particular one. The Uzbek State Statistics Committee said that 5,2 million international travellers came to Uzbekistan in 2022 for tourism-related reasons, with 49.4% of them being men and 50.6% being women [4]. It is 2.8 times more when compared to this time previous year. Uzbekistan's gross domestic product reached 888 trillion soums in 2022, a rise of 105.7% from 2021. The agricultural industry is a significant part of the Uzbek economy, contributing roughly 25% of the country's gross domestic product and

hiring roughly 26% of the labour force [5]. According to a set of development indicators compiled by the World Bank, 49.57% of Uzbekistan's population would reside in rural areas by 2021 and the majority of them work in the agricultural industry [6]. The primary means of subsistence for the people living in rural areas in Uzbekistan is agriculture, hence it is important to focus on developing potential connections with other economic sectors.

To conclude, agritourism is commonly regarded as a creative farming activity connected to tourism as well as agriculture. It offers a huge opportunity to provide various stakeholders new sources of revenue and chance for employment. Agrotourism can aid in rural development and diversity preservation. Although agrotourism can be organised quite successfully on the land of the Republic of Uzbekistan, it is not always successful in all the area. In European nations, we may see the best agrotourism development. however, in many regions of Uzbekistan, agrotourism has not developed yet. It should also be mentioned that agrotourism receives minimal attention from local authorities. Fundamentally, without the proper assistance and support from the state, agritourism cannot grow very successfully.

References:

1. Abidova D.I., Umirova D.S. Foreign Experience in the Development of Agricultural Tourism and its Application in the Republic of Uzbekistan. // Published in International Journal of Trend in Scientific Research and Development, ISSN: 2456-6470, Special Issue | Modern Trends in Scientific Research and Development, Case of Asia, October 2020, - p.7-11.

2. Kaznacheeva S.N., Chelnokova E.A., Korovina E.A. “Agrotourism as one of the promising areas of the tourism industry”. // International Journal of Applied and Fundamental Research. - 2017. - No. 3-2. - p. 248-252.

3. Tew C., Barbieri C. The perceived benefits of agritourism: The provider’s perspective. // Tour. Manag. 2012. – p. 33, 215-224.

4. www.stat.uz

5. www.trade.gov

6. <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>

3-ШЎБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

МИНТАҚАДА ИШБИЛАРМОНЛИК МУҲИТИНИ ЯХШИЛАШ АСОСИДА КИЧИК ВА ЎРТА БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

**Рузметов Б., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт” кафедраси
профессори, и.ф.д., профессор**

Аннотация. Мақолада минтақада ишбилармонлик муҳитини яхшилаш асосида кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш йўналишлари ишлаб чиқилган.

Аннотация. В статье разработаны направления развития малого и среднего бизнеса на основе улучшения бизнес-среды в регионе.

Abstract. In the article, directions for the development of small and medium-sized businesses are developed based on the improvement of the business environment in the region.

Ключевые слова. Регион, малый бизнес, бизнес-среда, инвестиции, инфраструктура, микроцентр.

Калит сўзлар. Минтақа, кичик бизнес, ишбилармонлик муҳити, инвестиция, инфраструктура, микромарказ.

Key words. Region, small business, business environment, investment, infrastructure, microcenter.

Хоразм вилоятида иқтисодий жараёнларни янада жадаллаштириш борасида ишбилармонлик муҳитини яхшилаш муҳим аҳамият касб этади. Айнан мана шу омил минтақада инвестицион иқлимнинг ижобий томонга ўзгариши, тадбиркорликни ривожлантириш ва иқтисодга сармояларни жалб этишга шарт-шароит яратиб беради. Вилоятда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш молиявий маблағлар ва хом-ашё ресурслари билан таъминлаганлик даражаси, бошқарув тизими сифати, кадрлар салоҳияти, меҳнат бозорининг шаклланганлиги ва ундаги мувозанат каби бир қанча омиллар билан узвий боғланган [1]. Шу ўринда минтақада бозор, транспорт, ижтимоий ва коммуникациявий инфратузилмани ривожланганлиги муҳим аҳамияти касб этади. Вилоятда тадбиркорлик ва маҳаллий ташаббускорликка таъсир этувчи асосий омиллар сифатида қуйидагиларни куриб чиқиш ўринли булади:

1. Тадбиркорлик субъектларининг хом-ашё ресурсларига бўлган эҳтиёжини қондириш масаласи Хоразм вилояти шароитида жуда муҳим ҳисобланади. Чунки, вилоят ўзининг хом-ашё базасига етарлича эга эмас. Ушбу муаммо саноатни ривожлантиришда долзарб ҳисобланади. Шу туфайли, четдан келтириладиган хом-ашёни олишда бир қанча муаммолар туғилмоқда. Масалан, Қўшқўпир туманида фаолият кўрсатаётган силикат ғишт заводи хом-ашё сифатида фойдалаётган оҳак тошни Қорақалпоғистон Республикасининг “Султон Увайс” манбаидан қазиб олиб келишда бир қанча қийинчиликлар вужудга келмоқда. Мана шундай муаммоларни бартараф этиш йўли хом-ашё манбалари мавжуд ҳудудлардаги тадбиркорларни шерикликка чақиришдир.

Шу аснода қўшни вилоят тадбиркорлари билан ҳамкорликда амалга ошириладиган минтақалараро лойиҳаларни ишга тушириш мақсадга мувофиқ бўлади. Бундай лойиҳаларда хом-ашёни қазиб олиш ва етказиб бериш қўшни минтақа тадбиркорлари зиммасига юклатилса, уни қайта ишлаш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш маҳаллий тадбиркорлар томонидан амалга оширилади. Мана шундай минтақалараро лойиҳаларни биринчи босқичда Қорақалпоғистон Республикаси ва Навоий вилояти қурилиш материаллари ишлаб чиқаришда амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

2. Маҳаллий ташаббусга асосланган лойиҳаларни амалга ошириш кўпроқ молиявий маблағлар таъминотида боғлиқ бўлиб қолмоқда. Бу борада молия сектори инфраструктурасини ривожлантиришдан ташқари молиявий ресурсларни олиш имкониятини кенгайтириш муҳим аҳамиятга эга. Тадбиркорлар ўртасида ўтказилган сўров натижаларига кўра, кўпчилик франчайзинг, форфейтинг каби янги хизматлар ҳақида кам маълумотга эга, лизинг хизматлари қишлоқ хўжалиги машиналарини ижарага олганда ишлатилади. Маҳаллий ташаббускорларнинг йирикроқ инвестиция лойиҳаларини ўз кучи билан амалга ошириш имкониятларини чекланганлиги туфайли бир нечта кичик инвесторлар маблағларини банклар орқали жамлаштирган ҳолда фойдаланишга амалдаги молиявий тартиб тўлиқ имкон яратиб бераёпти. Умуман, ҳудудий инвестиция дастури доирасида лойиҳаларни амалга оширишда молия институтлари суёт иштирок этмоқда. Иқтисодиётнинг реал секторини ривожланиши бўйича инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун аҳоли ва корхоналар бўш маблағларини жамғарилишида тижорат банкларнинг фаолияти суётлиги кўзга ташланади.

Лойиҳаларни молиялаштириш тизимини такомиллаштириш мақсадида замонавий кредит-инвестициявий механизмлар - лизинг, франчайзинг ва бошқаларни ўзлаштириш, кичик корхоналарнинг кредитлаш тизимини

тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш фонди, йирик корхоналар ҳамда янги ташкил топган кичик корхоналар билан кооперацион алоқада бўлган корхоналар кафолатлари асосида ривожлантириш, самарасиз ва тўлов қобилияти паст бўлган корхоналар мулкани кичик тадбиркорликни ресурслар билан таъминлаш ва унинг инфратузилмаси объектларини куриш манбаи сифатида фойдаланиш таклиф этилади.

3. Маҳаллий ташаббускорликка асосланган лойиҳаларни амалга оширишда вилоятнинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш муҳим вазифа ҳисобланади. Ушбу йўналишдаги ишларни узлуксиз олиб бориш молиявий маблағлар ва янги технологияларни жалб қилиш учун салоҳиятли инвесторларга вилоятдаги мавжуд ресурслар, ишлаб чиқариш майдонлари, ишлаб чиқариш объектларига инвестицияларни киритиш ҳолати тўғрисидаги маълумотларни бериш талаб этилади. Шу мақсадда вилоят ер майдонларининг электрон маълумотини тайёрлаш ва салоҳият инвесторларга ушбу майдонларда ишлаб чиқариш объектларини жойлаштириш реестрини тузишни тавсия этилади. Бундан ташқари, мавжуд инвестиция ресурсларидан янада самарали фойдаланиш мақсадида ишлаб чиқариш соҳалари ва уларни ҳудудий жойлаштириш лойиҳаларини амалга оширишни мониторингини такомиллаштириш талаб этилади. Ҳудудий жойлаштиришда ишлаб чиқариш учун минерал хом-ашё ресурслар мавжудлиги, зарур инфратузилма - ишлаб чиқариш майдончалари, транспорт тизими, меҳнат ресурслари, газ, сув ва электр таъминот тизимларини ҳисобга олиш керак.

4. Вилоятда тадбиркорлик муҳитини яхшилашда хорижий инвестицияларни жалб қилишдаги муаммолар ўз ечимини топиши керак. Ҳозирги пайтда вилоятда вужудга келган беқарор экологик вазият хорижий инвестициялар, хусусан, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишга жиддий тўсқинлик қилмоқда. Бироқ, маҳаллий ташаббускорлик ва ишчи кучи сифати борасида мазкур минтақада мавжуд таққослама устунликлар хорижий инвестициялар оқимининг кескин ўсишига имкон яратади. Бу қурилиш материаллари, машинасозлик, енгил ва озиқ-овқат саноат тармоқлари ривожланишига туртки беради. Вилоят иқтисодиётига хорижий инвесторларни кам маблағ талаб қиладиган кичик бизнес лойиҳаларини туризм ва бошқа хизмат турларида амалга ошириш ва саноат тармоқлари ривожланишига жалб қилиш орқали тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимини фаоллаштириш имконияти мавжуд.

5. Тадбиркорлик фаолиятини олиб боришга енгиллик туғдирувчи шароитни яратиш маҳаллий ташаббускорликни ошириб боришнинг муҳим омилларидан бири бўлиб қолмоқда. Бу борада бизнесни бошлаб олишда

маъмурий муолажаларни қисқартириш ва тусиқларни бартараф этиш, бизнесни рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ транзакцион харажатларни қисқартириш, ҳисоботлар ва текширувларни минимал даражага тушириш, ер участкалари ва қурилишга рухсатномалар олишда мавжуд сансалорликка чек қўйиш, инфраструктура тармоқларига уланишдаги тусиқлар ва норасмий талабларни бартараф этиш каби устувор масалалар сифатида қаралиши лозим. Бундан ташқари, рухсатномалар ва лицензиялар, солиқ тўловлари ва божхона хизматларидан фойдаланиш масалаларида электрон расмийлаштиришга ўтиш замон талабига айланиб бормоқда.

Айниқса, экспорт ва импорт операцияларини амалга оширишда мавжуд тўсиқларни ечишда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш энг долзарб масалага айланиб бормоқда. Стратегиянинг таҳлил қисмида кўтарилган ушбу масалани минтақада логистика марказларини ташкил этиш билан биргаликда қараш мева-сабзовот ва саноат маҳсулотларининг улгуржи бозорини вилоятнинг ўзида шакллантириш имкониятини беради.

6. Маҳаллий тадбиркорлар томонидан ишлаб чиқилган товарлар ва етиштирилган маҳсулотларининг рақобатбардошлигини таъминлашда уларнинг жаҳон бозорлари талаблари ва меъёрларига олиб чиқиш минтақа экспорт салоҳиятини оширишда ўта муҳим вазифа ҳисобланади. Бу борада маҳсулотлар сифатини баҳолаш ва стандартлаштириш тизимини такомиллаштириш талаб этилади.

Масалан, ишлаб чиқаришда сифат бошқаруви тизимини (ISO 14001, TUV, MCISO 9001, OHSAS 18001 ва ISO/TS 16949) жорий этиш минтақа даражасида анча мушкул масала бўлиб қолмоқда. Чунки, халқаро сертификатга эга бўлган мутахассислар етишмайди. Маҳаллий мутахассислар ичидан уларни тарбиялаб, етиштириш ва улардан мультипликатор сифатида фойдаланиш ушбу сифат бошқарув тизимларини жорий этиш билан боғлиқ харажатларни қисқартиради.

Маҳаллий бошқарув тизими ишининг сифатини ошириш маҳаллий ташаббусга асосланган иқтисодий усишнинг бош омили сифатида қаралиши давр талабига айланиб бормоқда. Бу борада энг асосий шартлардан бири маҳаллий ҳокимликларнинг саъй-ҳаракатларини кенг жамоатчилик билан уйғунликда олиб бориши ҳисобланади. Шу жиҳатдан ушбу стратегияни амалга оширишда қуйидагилар муҳим вазифа бўлиб ҳисобланади:

- шаҳарлар ва туманларни ривожлантиришнинг узоқ муддатга мўлжалланган ижтимоий ва иқтисодий сиёсатини белгилашда маҳаллий ҳокимиятнинг эътиборини жорий вазифалар ва қисқа муддатга мўлжалланган дастурлардан ўрта ва узоқ муддатга мўлжалланган стратегик ёки келажак тасаввурларини шакллантиришга қаратиш;

- демократик ва технократик ёндашув асосида маҳаллий ҳокимлик ва кенг жамоатчилик (партиялар, уюшмалар, олий ўқув юртлари ва ҳ.к.) иштирокида консенсус асосида ҳужжатлар тайёрлаш ва уни мувофиқлаштириш;

- маҳаллий ҳокимликларнинг иқтисодий ахборот-таҳлил ресурслари ва салоҳиятини узоқ муддатга мўлжалланган мақсад ҳамда вазифаларни белгилаш, уларнинг ижроси устидан доимий мониторинг олиб боришга йўналтириш;

- марказий органлар ва минтақа ўртасида айрим функционал келишмовчиликларни ечиш, маҳаллий ҳокимлик ташаббуси билан киритиладиган таклиф ва лойиҳаларни марказий ташкилотлар томонидан етарлича қўллаб-қувватланишини таъминлаш, бу борада маҳаллий ҳокимликнинг иқтисодий ва молиявий имкониятларини кенгайтириш;

- маҳаллий органларнинг маъмурий жиҳатдан салоҳиятини ошириш. Бу борада маҳаллий ҳокимлик органлари кундалик фаолиятида тўпланаётган ахборотни мазмунан хатловдан ўтказиш, уларни бир тизимга келтириш, ортиқча ва бир-бирини такрорловчи маълумотларни қисқартириш мақсадга мувофиқ бўлади.

- шаҳар ҳокимлигининг иқтисодиёт мажмуасига тааллуқли ташкилотларининг кўпроқ истиқболли дастурлар ва лойиҳаларнинг амалга оширилишини таъминлаш ва таҳлилий ишлар билан машғул бўлишига имкон яратиб бериш;

- маҳаллий бошқарув органлари томонидан қабул қилинаётган дастур ва лойиҳаларни амалга оширилишига доир мониторинг тизимини йўлга қўйиш;

- таҳлилий ишлар ва мониторингни йўлга қўйиш билан бирга ходимларнинг профессионал малака ва тажрибасини ошириш.

Ушбу муаммоларни минтақа даражасида ҳал этиш мавжуд иқтисодий бошқарув механизмини модернизация қилишга тизимли ёндашув асосида самарали бошқарув моделини яратишни тақозо этади. Шу нуқтаи назардан ушбу вазифа ҳудудий стратегик режалаштириш принциплари билан чамбарчас боғлиқ.

- тадбиркорлик муҳитига жиддий таъсир курсататётган омиллардан яна бири - бу энергетика таъминотидир. Купгина ишлаб чиқариш корхоналарида юз бераётган кетма-кет узилишлар натижасида ишлаб чиқариш самардорлиги ва маҳсулот сифатига жиддий таъсир етказмоқда.

- жойларда ишбилармонлик муҳитини доимий таҳлил қилиб бориш. Баҳолаб боришни йўлга қўйиш бу борадаги ишларни тизимли асосда олиб бориш учун дастурий чора-тадбирларни белгилаш бизнес учун қулай шароит яратиш ва сармоядорларни жалб этишда муҳим аҳамият касб этади.

- ишбилармонлик муҳитини яхшилаш ва маҳаллий ташаббускорликка йўл очиш борасида рақобат муҳитини шакллантириш аҳамият касб этади.

Шуни ҳисобга олган ҳолда қуйидаги чора-тадбирларни белгилаш долзарб масала бўлиб ҳисобланади:

- рақобат муҳитини ривожлантиришни бошқариш ва мувофиқлаштириш;

- товарлар ва хизматлар бозорларига киришда мавжуд тўсиқ ва муаммоларни аниқлаш ва бартараф этиш;

- минтақада рақобатбардош ишлаб чиқариш турларини аниқлаш ва рағбатлантириш;

- таққослама устунликка эга тармоқлар ва соҳаларни аниқлаш ҳамда бу устунликлардан минтақа иқтисодиётини ривож топтиришда фойдаланиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 8 апрелдаги ПФ-101-сон “Тадбиркорлик муҳитини яхшилаш ва хусусий секторни ривожлантириш орқали барқарор иқтисодий ўсиш учун шарт-шароитлар яратиш борасидаги навбатдаги ислохотлар тўғрисида”ги Фармони.

2. www.uza.uz

КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЯНГИ ИМКОНИАТЛАРИ

**Салаев С.К., Урганч давлат университети профессори, и.ф.д.
Таджиев Б.У., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси доценти, PhD**

Аннотация. Мазкур мақолада бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш асосида аҳолини иш билан банд қилиш, камбағалликни қисқартириш, тадбиркорликни янада кенг ривожлантириш учун давлат томонидан қабул қилинаётган қарор ва фармонлар, қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш шарт-шароитлари, имкониятлар ва тўсиқлар, бошқаришнинг устувор йўналишлари ёритилган.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основе развития малого бизнеса и частного предпринимательства решения и указы, принятые государством в целях занятости населения, сокращения бедности, дальнейшего развития предпринимательства, условия поддержки и поощрения, возможности и препятствия, выделены приоритеты управления в современном дне в Республике Узбекистана.

Abstract. In this article, looked through the decisions and decrees adopted by state in order to employ the population, reduce poverty and further develop

entrepreneurship, the conditions of support and encouragement, opportunities and obstacles, management priorities are highlighted based on the development of small business and private entrepreneurship today in the Republic of Uzbekistan.

Калит сўзлар. Кичик бизнес, тадбиркорлик, субсидия, фермер хўжаликлари, деҳқон хўжаликлари, томорқа ер эгалари, ўз-ўзини банд қилиш, аҳоли бандлиги.

Ключевые слова. Малый бизнес, предпринимательство, субсидия, фермерские хозяйства, крестьянские хозяйства, собственники приусадебных участков, самозанятость, общественная занятость.

Key words. Small business, entrepreneurship, subsidy, farms, peasant farms, homestead land owners, self-employment, public employment.

Жаҳонда иқтисодиётни барқарор ривожлантириш, аҳоли бандлигини ошириш ҳамда камбағалликни қисқартиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик (КБХТ) алоҳида ўрин тутди. БМТ маълумотларига кўра, 2022 йилда жаҳон иқтисодиёти ривожининг 90 фоизини микро, кичик ва ўрта корхоналар ташкил этиб, улар 70 фоиз иш ўрнини таъминлаб, дунё ЯИМдаги улуши 50 фоизни ташкил этади [4]. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти маълумотларига кўра, Япония ва Хитой иқтисодиётида КБХТнинг ЯИМдаги улуши 60 фоизни, Францияда 56 фоизни, АҚШ ва Буюк Британияда 51 фоизни ташкил этади [5].

Мамлакатимиз иқтисодиётида 2021 йил якуни бўйича КБХТнинг мамлакат ЯИМдаги улуши 54,9 фоизни ташкил этди [8]. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясининг 2022-2026 йилларда учинчи устувор йўналиши сифатида “Тадбиркорлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш, солиқ юкини камайтириш, бизнес муҳити ва зарур инфратузилма яратиш асосида миллий иқтисодиётни, унинг ўсиш суръатларини замон талаблари даражасида ривожлантириш” [1] зарурлиги белгиланиб, КБХТни янада ривожлантириш учун зарур имкониятлар давлат томонидан яратилиб келинмоқда. Булар жумласига тадбиркорларга солиқдан берилаётган имтиёзлар, ёшларга ўз тадбиркорлик фаолиятларини бошлашлари учун субсидия ва имтиёзлар берилаётганлиги, ОТМ талабалари ҳамда битирувчиларини ишга қабул қилган тадбиркорларга субсидия бериш тартибини жорий қиланаётганлиги, ўзини-ўзи банд қилган шахслар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият турларини кенгайтирилиши, ҳокимликлар ҳузурида Тадбиркорлар кенгаши ташкил этилганлиги давлат томонидан КБХТни ривожланиши учун яратилаётган Янги Ўзбекистондаги янги имкониятлар мисолида кўриб ўтиш мумкин.

Меҳнат ресурслари балансини шакллантириш тартибини такомиллаштириш, ишсиз фуқароларни, айниқса, хотин-қизлар ва меҳнат

бозорига илк бор кириб келаётган битирувчилар бандлигини таъминлаш ва тадбиркорликка жалб этиш, норасмий бандликни камайтириш бўйича таъсирчан янги механизмларни жорий этиш мақсадида қуйидаги имкониятлар ва енгилликлар жорий қилинмоқда.

2022 йил 1 ноябрдан бошлаб қуйидаги 10 та фаолият тури ўзини-ўзи банд қилган шахслар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият (ишлар ва хизматлар) турлари рўйхатига киритилди (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзини-ўзи банд қилган шахслар шуғулланиши мумкин бўлган қўшимча фаолият (ишлар, хизматлар) турлари рўйхати [2]

Т/р	Йўналиш номи
1.	Уй ҳайвонлари (қорамол, қўй, эчки, от ва бошқалар) бозорларида воситачилик хизмати
2.	Автомобиль бозорларида воситачилик хизмати
3.	Риэлторлик хизматини кўрсатиш (ижарага уй топиб бериш, уй сотиб олиш ва сотишга кўмаклашиш)
4.	Уйда сут ва сут маҳсулотларини қайта ишлаш ва сотиш хизмати
5.	Маиший буюмларни ижарага бериш хизмати (стол-стул, идиш-товоқ, асбоб-ускуна ва бошқалар)
6.	Гипс ва ганчдан буюмлар ясаш (уй жиҳозлари, эртак қаҳрамонлари ҳайкаллари ясаш)
7.	Тош ва тош маҳсулотларидан ёдгорлик, сувенир ва декоратив буюмлар тайёрлаш
8.	Ёғоч маҳсулотларидан сават, нон маҳсулотлари учун махсус идиш ва бошқа буюмларни тўқиш
9.	Уй шароитида пилла етиштириш, шахсий томорқа ер участкасида тут меваси, ниҳоли ва кўчатини етиштириш, уйда ипак мато, ипак гилам тўқиш ва сотиш
10.	Кулолчилик

2023 йил 1 январдан бошлаб, якка тартибдаги тадбиркорлар билан меҳнат муносабатларида бўлган жисмоний шахслар учун ижтимоий солиқ суммасининг энг кам миқдори ойига базавий ҳисоблаш миқдорининг 50 фоизидан йилига базавий ҳисоблаш миқдорини бир бараваригача камайтирилади. Шу даврдан бошлаб, ўзини шахсий томорқа ер участкасида фаолият турлари билан шуғулланаётган фуқаролар томонидан йилига базавий ҳисоблаш миқдорининг камида бир баравари миқдорида ижтимоий

солиқ тўланган тақдирда улар расмий банд бўлган аҳоли тоифасига киритилади ва ушбу давр уларнинг меҳнат стажига қўшилади.

2022 йил 1 ноябрдан бошлаб, томорқа ер участкалари эгаларини кооперация ва касаначилик асосида иш билан банд қилган тадбиркорлик субъектларига Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси ҳисобидан парранда, паррандани сақлаш учун катак, озуқа еми ҳамда дори воситалари, узум кўчати ва ток сўриси, асалари оиласи, асалари уяси учун қути ҳамда озуқа еми, қуён, қуён катаги ва озуқа еми, балиқ чавоқлари, сунъий ҳовуз ва озуқа емини харид қилиш ҳамда томорқа ер эгаларига тақдим этиш учун субсидия ажратилади. Бунда мазкур субсидия бир нафар томорқа ер участкаси эгаси учун базавий ҳисоблаш миқдорининг 20 бараваригача миқдорда ҳоким ёрдамчиларининг тавсиясига асосан ажратилади.

2021 йил 1 майдан бошлаб, 2023 йил 1 январга қадар иш берувчиларга (бюджет ташкилотлари, давлат корхоналари, устав жамғармасида давлат улуши 50 фоиз ва ундан ортиқ бўлган юридик шахслар бундан мустасно) улар томонидан 25 ёшдан ошмаган ходимлар учун тўланган ижтимоий солиқ суммаси давлат бюджетидан тўлиқ қайтариб берилади. Бунда ижтимоий солиқ суммаси ёш ходимлар олти ой давомида узлуксиз меҳнат фаолиятини амалга ошириши шарти билан еттинчи ойдан бошлаб қайтарилади.

2021 йил 1 майдан бошлаб, “Ёшлар дафтари”га киритилган ёшларга тадбиркорлик фаолиятини бошлаш ва ўзини-ўзи банд қилишга зарур бўлган асбоб-ускуналар ва меҳнат куроллари харида қилиш учун БХМнинг 40 бараваридан кўп бўлмаган миқдорда “Ёшлар дафтари” жамғармалари ҳисобидан субсидия ажратилади. Шу даврдан “Ёшлар дафтари”га киритилган ишсиз ёшларни ишга қабул қилган тадбиркорлик субъектларига давлат мулкни ижарага олишда ижара тўловларидан имтиёзлар тақдим этилади. 2021 йил 1 июндан бошлаб, “Ёшлар дафтари”га киритилган тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун бино ва иншоотларни ижарага олган ёш тадбиркорларга бир йиллик ижара харажатларининг 30 фоизи, бироқ базавий ҳисоблаш миқдорининг 25 бараваригача бўлган миқдори “Ёшлар дафтари” жамғармалари ҳисобидан компенсация қилинади.

2021 йил 1 майдан бошлаб, деҳқон хўжалиги фаолияти билан шуғулланаётган ёшларни сектор, кластер ва фермер хўжаликлари раҳбарлари томонидан патронажга олиш тизими жорий қилинади. Бунда сектор, кластер ва фермер хўжаликлари раҳбарлари томонидан “устоз-шогирд” тамойили асосида ёшларга ажратилган ер участкаларини ўзлаштириш, агротехник тадбирларни ўтказиш, ерлар ҳосилдорлигини ошириш, етиштирилган маҳсулотни реализация қилиш ва бошқа масалаларда ёрдам кўрсатилади. Шунингдек, “Ёшлар дафтари”га киритилган

деҳқон хўжалиги фаолияти билан шуғулланаётган ёшларга “Ёшлар дафтари”, “Темир дафтар” ва “Аёллар дафтари” жамғармалари ҳисобидан уруғликлар ва кўчатларни харид қилиш учун БХМнинг 8 баравари миқдоригача субсидия ажратилади [3].

Бизнинг фикримизча, ўзини-ўзи банд қилиб, норасмий бандлик улушини камайтириш тизимини шакллантиришга бўлган бундай ёндошув қуйидаги вазифаларни ҳал этишни кўзда тутди:

- ишлаб чиқаришни ва хизмат кўрсатишни ташкил этиш, тадбиркорликнинг ўз-ўзини банд қилиш;

- ўз-ўзини банд қилиш фаолият йўналишларини ташкил этиш ва амалга ошириш тамойилларини ишлаб чиқиш;

- ўз-ўзини банд қилиш йўналишларига талаб катта бўлган жойларда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш доираларини ташкил этиш йўналишларини белгилаш.

Республикамизда тадбиркорликнинг норасмий секторларда банд бўлган шакллари расмий шаклга, яъни ўз-ўзини банд қилиш механизминини шакллантиришда хориж тажрибасининг ўрни бекиёс. Хусусан, бунда Хитой тажрибаси аҳамиятли. Бундан ташқари, Европа мамлакатларида тадбиркорликнинг ўз-ўзини банд қилиш шакллари тажрибасини Ўзбекистонда қўллаш имконияти юқори бўлиб, ҳудудларда тадбиркорликни янада самарали ташкил қилиш ва норасмий бандлик улушини камайтиришда ҳамда аҳолини иш билан банд қилишда аҳамияти каттадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 30 августдаги “Норасмий бандлик улушини қисқартириш ҳамда меҳнат ресурслари балансини замонавий ёндашувлар асосида шакллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-366-сон Қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 20 апрелдаги “Ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва бандлигига кўмаклашиш, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш ҳамда бўш вақтини мазмунли ташкил этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-6208-сон Фармони.

4. <https://www.un.org/ru/observances/micro-small-medium-businesses-day>

5. <https://www.oecd.org>

6. www.stat.uz

GLOBAL OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA BARQAROR TARAQQIYOT ASOSLARI

**Ruzmetov Sh.B., Urganch davlat universiteti “Menejment va marketing”
kafedrasi mudiri, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent**

Annotatsiya. Ushbu maqolada global oziq-ovqat xavfsizligi va barqaror taraqqiyot tushunchalari, ularning jahon iqtisodiyotidagi ahamiyati va o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассмотрены понятия глобальной продовольственной безопасности и устойчивого развития, их значение и взаимозависимость в мировой экономике.

Abstract. This article describes the concepts of global food security and sustainable development, their importance and interdependence in the world economy.

Kalit so‘zlar. Продовольственная безопасность, глобальная продовольственная безопасность, устойчивое развитие, сельское хозяйство, пресная вода, изменение климата.

Ключевые слова. Продовольственная безопасность, глобальная продовольственная безопасность, устойчивое развитие, сельское хозяйство, пресная вода.

Key words. Food security, global food security, sustainable development, agriculture, fresh water, climate.

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida dunyoda oziq-ovqat xavfsizligi va barqaror taraqqiyot yo‘lidagi tahdidlarni yengish, oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash har bir davlat uchun hayotiy ahamiyatga ega. Uning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

- birinchidan, dunyoda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining o‘sishi aholi soni va ehtiyojlarining o‘shidan ortda qolmoqda.

- ikkinchidan, atrof-muhitning ekologik jihatdan buzilishi, iqlim o‘zgarishlarining oqibatlari, qurg‘oqchilik va suv resurslari taqchilligi, sug‘orish uchun yer osti suvlarining tugab borayotgani, irrigatsiya, mellioratsiya va yerlarning unumdorligini qayta tiklashga yo‘naltiriladigan investitsiyalarning yetarli emasligi, kimyoviy moddalar, mineral o‘g‘it va pestitsidlarni haddan tashqari ko‘p ishlatilishi kuzatilmoqda.

- uchinchidan, jadal sur‘atlar bilan rivojlanayotgan Xitoy, Hindiston va boshqa Osiyoning bir qator mamlakatlarida aholi daromadlarining oshishi oqibatida oziq-ovqat mahsulotlarini iste‘mol qilish hajmi ortib borayotgani va uning tarkibi ham o‘zgarib borayotgani e‘tirof etilmoqda. Natijada, oziq-ovqat, xususan, qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga bo‘lgan talabning ham oshib borishiga

olib kelmoqda. Ko‘plab mintaqalarda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi asoratlari jahon bozorida birlamchi ehtiyoj mahsulotlari yanada qimmatlashuviga sabab bo‘lmoqda.

XX asr davomida rivojlanayotgan mamlakatlarda “yashil inqilob” hamda rivojlangan mamlakatlarda zamonaviy biotexnologiyalarning rivojlanishi ta’sirida, seleksiya va agrotexnikaning yaxshilanishi hamda boshqa choralar natijasida jahondagi ovqatlanishning miqdor ko‘rsatkichlari ancha yaxshilandi [2]. Biroq, so‘nggi o‘n yillikda jahonning turli mamlakatlarida ko‘p yillardan beri birinchi marta aholi oziq-ovqat inqiroziga uchradi. 2007-yil davomida jahonda oziqovqatning narxi mintaqaga bog‘liq ravishda 10 dan 100 foizgacha oshdi. Umuman, 2007-yilda “Goldman Sachs” banki tomonidan hisoblanadigan oziq-ovqat narxlarining indeksi 41 foizga o‘sd. Oziq-ovqat narxлари ancha o‘shishi “agflyatsiya” (agrar inflyatsiya)ga olib keldi. Mazkur inqirozning asosiy sabablari quyidagilar bo‘lgan: energiya tashuvchilarga narxlarning o‘shishiga bog‘liq qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilarning sarf-xarajatlarining o‘shishi; transport tariflarining o‘shishi; asosiy o‘g‘itlarning qimmatlashuvi; haydaladigan yerlarning qisqarishi (cho‘llanish sababli); qator mamlakatlar (Xitoy, Hindiston, Misr, Nigeriya, Bangladesh)da oziq-ovqatga bo‘lgan talabning hajmi va tarkibida global siljishlar; jahonning aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlarida moddiy va moliyaviy resurslarning yetishmasligi; jahonning ba’zi mintaqalarida davom etayotgan demografik portlash jarayonlari. O‘simlik manbalariga asoslangan “ekologik jihatdan toza” yoqilg‘ini rivojlantirish dasturi hamda mahsuldor haydaladigan yerlarni bioyoqilg‘i uchun ajratish muhim rol o‘ynadi.

Qishloq xo‘jaligi chuchuk suvning asosiy iste’molchisi hisoblanadi va chuchuk suvning tanqisligi o‘shishi ta’kidlanmoqda. Haydalanadigan yerlarni sug‘orish uchun suvning yarmini beradigan yer osti suvlari kamaymoqda, jumladan, qishloq xo‘jalik rayonlari joylashgan XXRning Shimoliy-Xitoy tekisligida, AQSHning Buyuk tekisliklari hamda katta Kaliforniya tekisligida, Avstraliyaning Kenning havzasida, Hindistonda va Yaqin Sharqda kuzatilmoqda.

O‘zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari Orol dengizi mintaqasida ekologik inqiroz muammolariga yuz tutdilar. Orol dengizi dunyoda eng katta miqyosdagi antropogen halokat sifatida e’tirof etilgan hamda millionlab insonlarning salomatligi va atrof-muhitiga katta zarar yetkazgan. Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan vaziyat oziq-ovqat muammolarini hal qilish uchun ularni milliy, mintaqaviy darajada kompleksli hal qilishning dolzarbligini belgilab beradi. Bu muammolarni yechimini topish uchun ko‘plab izlanishlar olib borilmoqda. Insonning to‘yib ovqatlanishga erishishiga qaratilgan loyihalar hayotga tatbiq etilmoqda. “Iste’mol savati”ning maqbul tuzilmasini shakllantirish, innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etish, tuproq unumdorligi, ekinlar

hosildorligini ko'paytirish choralari ko'rilmoqda. Shu ma'noda oziq-ovqatning muhim zaxiralarini shakllantirish va tegishli infratuzilmalarni rivojlantirish bo'yicha O'zbekiston tajribasini ibrat qilib ko'rsatish mumkin.

Mustaqil taraqqiyotimizning o'tgan qisqa davrida O'zbekistonda amalga oshirilgan tizimli va keng qamrovli islohotlar qishloq xo'jaligini tubdan diversifikatsiya qilish va aholini asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'liq ta'minlash, ularni katta miqdorda eksport qilishni yo'lga qo'yish imkonini berdi. Hozirgi vaqtda mamlakatimiz katta miqdorda oziq-ovqat, birinchi navbatda, meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qilmoqda. Mamlakatimizning mahsulot yetkazib beradigan korxonalari xalqaro ko'rgazma va ixtisoslashtirilgan yarmarkalarda faol ishtirok etmoqda. O'zbekiston dunyoning 80 ta davlatiga 180 turdan ortiq turli meva-sabzavot va ularni qayta ishlash asosida tayyorlangan mahsulotlarni eksport qilmoqda va dunyoda shunday mahsulotlarni yetkazib beradigan o'nta yetakchi davlat qatoriga kiradi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan oziq-ovqat dasturi aholining to'laqonli va mutanosib ratsion asosida ovqatlanishini ta'minlashdek muhim vazifani hal etish imkonini berdi. Iste'mol qilinadigan ovqatning tarkibi va ratsionini yaxshilash boshqa omillar bilan birga aholi salomatligini tubdan yaxshilashga ijobiy ta'sir ko'rsatdi va mustaqillik yillarida uning o'rtacha umr ko'rish 66 yoshdan 73,5 yoshga, xotin-qizlarning o'rtacha umr ko'rish 75 yoshga uzaydi.

Toshkentda (2014-yil, 5-6 iyun) tashkil etilgan "O'zbekistonda oziq-ovqat dasturini amalga oshirishning muhim zaxiralari" mavzusidagi xalqaro konferensiyada BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti bosh direktori Joze da Silva "Jahon miqyosida ishlab chiqarish hajmini oshirish va iste'mol bozorini himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'zda tutadigan har tomonlama puxta oziq-ovqat strategiyalarini qabul qilish naqadar muhim ekanligini ko'rsatadigan ko'plab misollarni keltirish mumkin. Bunday chora-tadbirlar BMT Ming yillik rivojlanish maqsadlaridan birinchisi bo'lib, ochlikka qarshi kurashish, xususan, to'yib ovqatlanish darajasini ko'paytirishga qaratilgan maqsadga erishgan ko'plab mamlakatlar sa'y-harakatlarining asosini tashkil etadi", deb ta'kidlagan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24-yilligiga bag'ishlangan marosimda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev "Inson manfaatlarini ta'minlash yana bir muhim masala – aholimizning yarmidan ko'pi yashaydigan qishloq joylarda hayot darajasi va sifatini oshirish bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli qishloq xo'jaligi sohasidagi islohotlarni chuqurlashtirishga, yer va suv resurslaridan samarali foydalanishga, ilg'or texnologiyalarni joriy etishga asosiy e'tiborni qaratamiz", deb alohida e'tibor qaratdi. Ayni chog'da O'zbekistonda oziq-ovqat ekinlari ekiladigan maydonlar optimallashtirilib,

mahsulot yetishtirishni ko'paytirish, hosildorligini ko'tarish chora-tadbirlari ko'rilayotgani, sohada tadbirkorlar, investorlarga katta imtiyozlar, preferensiyalar taqdim etilayotgani alohida ahamiyatga molikdir. Mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish, meva va sabzavotlar hajmining yildan-yilga ortishi boshqa mamlakatlardagi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qilishi mumkin.

Ma'lumki, jahon oziq-ovqat xavfsizligi qo'mitasi yer mulkini mas'uliyat bilan boshqarish bo'yicha ixtiyoriy tavsiyalarni tasdiqlab qishloq xo'jaligidagi mas'uliyatli investitsiyalarni kengaytirishga alohida e'tibor qaratmoqda va bu borada yanada keng ko'lamli sa'y-harakatlarni amalga oshirish oziq-ovqat xavfsizligini barqaror ta'minlashga xizmat qiladi. Bular qatorida ekotizimlarga qo'shimcha og'irlik yaratmasdan turib, oziq-ovqat bilan ta'minlash uchun qishloq xo'jaligi mahsuldorligi va suvdan foydalanish samaradorligini oshirish kerak. Uzoq muddatli, keng qamrovli va kompleks boshqaruv, samarali iqtisodiy tizim hamda tez moslashuvchan chora-tadbirlar asosida oziq-ovqat, bioenergiya, gidroelektroenergiyaga bo'lgan o'sib boruvchi talabni qondirish bilan birga biologik xilma-xillikni saqlab qolish mumkin.

Iqlim o'zgarishining salbiy ta'siri iqtisodiyotning bir qancha sohalariga, ayniqsa, qishloq xo'jaligiga katta zarar yetkazishi mumkin (2050-yilga kelib, deyarli barcha ekin va qishloq xo'jaligi o'simliklarining hosildorligi deyarli 10-25 foiz kamayadi). Iqlim o'zgarishi, kutilganidek, ko'proq ekstremal ob-havo hodisalari va iqlim bilan bog'liq tahdidlar, masalan, suv toshqinlarining ko'payishi, quruq qish bois davomli qurg'oqchilik, suv tanqisligiga olib keladi. Natijada, iqlim o'zgarishi sug'orish maqsadlarida foydalanish mumkin bo'lgan suv resurslari hajmining qisqarishi va, o'z navbatida yetishtiriladigan qishloq xo'jalik mahsulotlari miqdorining cheklanishiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, global iqlim o'zgarishi va harorat oshishi nafaqat ekologik vaziyatga salbiy ta'sir o'tkazadi, balki oziq-ovqat xavfsizligiga ham tahdid soladi: hosildor yerlar holati o'zgaradi, biodiversifikatsiya asta-sekin kamayib boradi, ekinlarning tabiiy o'sish va chorva mollarning yashash joylari o'zgaradi, natijada hosildorlik pasayishi, oziq-ovqat eksportining kamayishi va importining ortishi, ob-havo bilan bog'liq sug'urtaning ortishi, suv serob hududlarga yangi irrigatsiya sohasidagi investitsiyalarga talab ko'payishi, oziq-ovqat taklifi va narxlari hamda oziq-ovqatdan keladigan daromadning beqarorligi kuzatilishi mumkin bo'ladi.

BMTning 2016-2030-yillarga mo'ljallangan maqsadlari doirasida [1] ekotizimni kompleksli tiklash, monitoring samaradorligini oshirish hamda mintaqada ekologik vaziyatni prognozlashtirishni tashkil etish; mintaqadagi barcha davlatlarining manfaatlarini hisobga olgan holda suv-energetika resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlovchi umume'tirof etilgan xalqaro-

huquqiy bazani shakllantirish; suv resurslari tanqisligi va cho'llanish muammolarini hal qilish, suv tejalishini ta'minlash, madaniy yerlarning sho'rlanishiga qarshi kurashishga qaratilgan keng miqyosli loyihalarni amalga oshirish; ekologik va suv xo'jaligi vaziyatini yaxshilash katta ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, milliy, mintaqaviy va xalqaro darajada ekologiya tizimi doirasida yangi innovatsion loyihalarini amalga oshirish, xavflarni taqsimlash bo'yicha xalqaro va mintaqaviy kelishuvlarni ishlab chiqish, zamonaviy texnologiya va ma'lumotlarning almashuvini qo'llab-quvvatlash asosiy tadbirlar qatoriga kirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://strategy.uz/index.php?news=1310&lang=uz>
2. Elliot M Berry, Sandro Dernini, Barbara Burlingame, Alexandre Meybeck and Piero Conforti. Food security and sustainability: can one exist without the other? // February 2015, [Public Health Nutrition](#) 18(13): - p.1-10. DOI:[10.1017/S136898001500021X](#)

MEHMONXONALAR FAOLIYATIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI

Xudayberganov D.T., Urganch davlat universiteti "Turizm va mehmonxona xo'jaligini boshqarish" kafedrası dotsenti, i.f.n.

O'rinova D.B., Urganch davlat universiteti "Turizm va mehmonxona xo'jaligini boshqarish" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehmonxonalar faoliyatini amalga oshirishga qaratilgan iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatlari o'rganilgan hamda xorazm viloyati mintaqasi misolida uning ba'zi o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности повышения экономической эффективности гостиниц и выделяются некоторые ее особенности на примере Хорезмской области.

Abstract. This article examines the possibilities of increasing the economic efficiency of hotels and highlights some of its specific features on the example of the Khorezm region.

Kalit so'zlar. Turizm, mehmonxona, mehmonxona faoliyati, mehmonxona xo'jaligi, iqtisodiy samaradorlik, iqtisodiy barqarorlik, mehmonxona biznesi, mehmonxona xo'jaligi servis sifati.

Ключевые слова. Туризм, гостиница, гостиничная деятельность, гостиничный бизнес, экономическая эффективность, экономическая устойчивость, гостиничный бизнес, качество гостиничного обслуживания.

Key words. Tourism, hotel, hotel activity, hotel business, economic efficiency, economic stability, hotel business, hotel service quality.

Bugungi kunga kelib, turizm sohasini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida uning tarkibida mehmonxonalar faoliyatini keng taraqqiy qildirishga e'tibor qaratilmoqda. Chunki, mehmonxonalar faoliyatini samarali tashkil etish turizm iqtisodiyotining kelajagini belgilovchi omil sifatida mamlakatimizda asosiy daromad keltiradigan va davlat budjetiga barqaror tushumni ta'minlaydigan sohalardan biriga aylanadi. Turizmning rivojlanishi mamlakat kelajagini belgilar ekan. Shu bois, ushbu soha izchil ravishda va barkaror taraqqiyot etishi lozim. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash sharoitida mehmonxonalar faoliyatida ularni turistik korxona shakli sifatida iqtisodiy samaradorlikni oshirish turizm sohasining iqtisodiy barqarorligi, mustahkamligi va raqobatbardoshligini ta'minlashni taqozo qiladi. Bu esa turizm ko'rsatkichlarini samarali baholash va oqilona tahlil qilishni talab qiladi. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun uning marjinal daromadini ko'paytirishni taqozo qiladi. Bu esa o'zgaruvchi xarajatlarni kamaytirish evaziga erishiladi.

Iqtisodiy barqarorlikni ifodalovchi ko'rsatkichni aniqlash uchun turistik (mehmonxona) faoliyatdan kelgan tushgan tushum (T_{ft}), o'zgaruvchi xarajatlar (O'_{zx}), o'zgarmas xarajatlar (O'_{zmx}), marjinal daromad (M_d) va foyda summolari (F) ko'rsatkichlari ishtirok etadi. Ushbu ko'rsatkichni aniqlash orqali mehmonxona korxonasining iqtisodiy barqarorligi hajmi (I_b) hisoblanib, quyidagi formuladan foydalaniladi [2, 5-b]:

$$I_b = \frac{M_d - O'_{zmx}}{T_{ft} - O'_{zx}}$$

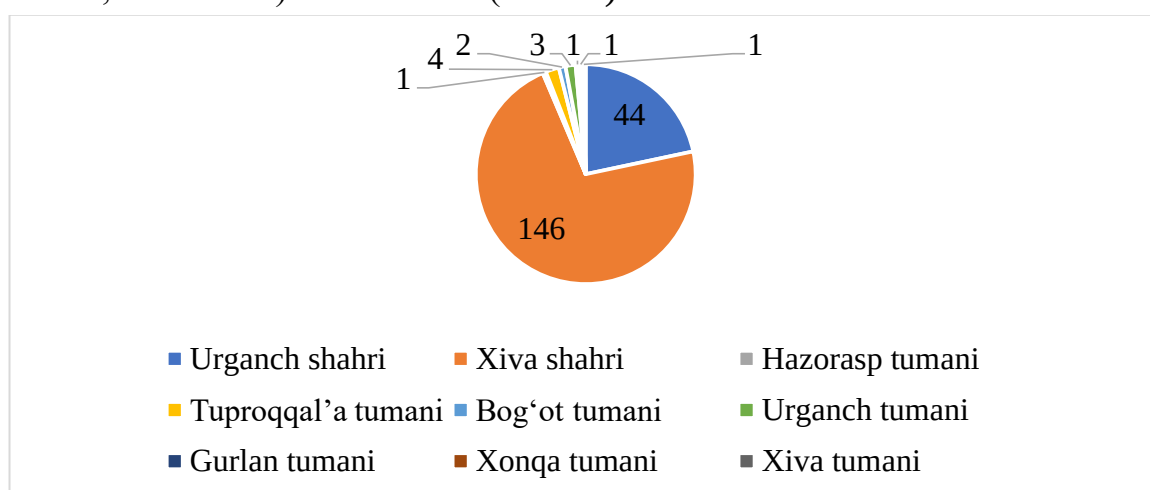
Mazkur formulaning sur'ati foydani (F) bersa, maxraji marjinal daromadga (M_d) teng bo'ladi. Mazkur ko'rsatkich qiymati marjinal daromadning foyda summasi bilan ta'minlanganligini aks ettiradi. Shu bilan birga, mehmonxonalar faoliyatiga oid ko'rsatkichlar asosiy va qo'shimcha xizmatlar ko'rsatish hajmi, moddiy-texnika bazasi holati va moliyaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. Ushbu ko'rsatkichlar mehmonxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilib, ushbu samaradorlikni oshirish masalasi Xorazm viloyati mintaqasi uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda mintaqada mehmonxonalar soni ko'payib borishi bilan birga, iqtisodiy samaradorlik uning sifatiiy jihatini oshirishga xizmat qiladi. Xususan, mintaqada mehmonxonalar faoliyatida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun turli shakldagi mehmonxonalar tarmoqlarini tashkil etish lozim. Bugungi kunda ishbilarmonlik uchun mo'ljallangan mehmonxonalarga ma'muriy, jamoat va shahar yaqinida joylashuvi, xonalar fondida bir o'rinli xonalarni mavjudligi, turli shakldagi xonani tashkil etish shart-sharoitlari, xonalar fondida xona apartamentlar

mavjudligi, ishbilarmonlik tadbirlari o'tkazish uchun maxsus binolar mavjudligi, maxsus texnik uskunalar mavjudligi, moliyaviy ta'minot xizmatining mavjudligi, yuqori sifatli ta'minot imkoniyatlari hamda transport vositalari uchun yetarlicha jihozlanganlik kabi talablar qo'yilgan [3].

Mintaqada mehmonxonalar faoliyatini amalga oshirish uchun mehmonxona xo'jaligini tashkil etish omillarini hisobga olish maqsadga muvofiq. Ushbu omil samaradorlik omili sifatida o'z ichiga mehmonxona xo'jaligi servisi sifati va uni samarali tashkil etish jarayonini oladi. Mehmonxona xo'jaligini ushbu omil bo'yicha iqtisodiy va statistik tahlil qilish mehmonxona biznesining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

2022-yil yakuni bo'yicha mintaqada 2,6 ming xona va 5,7 ming o'ringa mo'ljallangan jami 204 ta joylashtirish vositalari mavjud bo'lib, uning 97 tasi oilaviy mehmon uylariga to'g'ri keladi. 2022-yilning o'tgan davrida viloyatga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar 137,5 ming nafarga va mahalliy sayyohlar 1 mln. 488 ming nafarga, turizm xizmati eksporti 27 mln. AQSh dollarga yetkazildi. Shu yilda 5 ta yangi mehmonxona, 10 ta xostel va 16 ta oilaviy mehmon uylari faoliyati yo'lga qo'yildi. Ya'ni, mintaqada 2017-yilda joylashtirish vositalari soni jami 56 tani tashkil etdi. Ya'ni, 2022-yilda 2636 ta xona va 5693 kishi o'rniga mo'ljallanib, bu ko'rsatkich 2017-yilga nisbatan 3,6 barobar o'sishga erishildi. Shundan, 83 ta mehmonxona (2119 ta xona, 4372 ta o'rin), 97 ta oilaviy mehmon uylari (357 ta xona, 900 ta o'rin), 2 ta mehmon uylari (7 ta xona, 15 ta o'rin) 19 ta xostel (350 ta o'rin) va boshqa joylashtirish vositalari 3 ta (23 ta xona, 56 ta o'rin) tashkil etadi (1-rasm).

1-rasm. Viloyatdagi mavjud mehmonxonalar soni [4]

Mehmonxonalar faoliyati rivojlantirish istiqbolga belgilangan vazifa bo'lib, bu borada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-sentabrdagi "2022-2026-yillarda Xorazm viloyatining turizm salohiyatini kompleks rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 546-sonli qaroriga [1] muvofiq, kelajakda yangi mehmonxona turlarini tashkil etish

belgilangan. Mehmonxonalar sonini ko'paytirish asosida ularda zamonaviy xizmatlar ko'rsatishni tashkil etish va sifatni oshirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Bu orqali Xorazm viloyati mintaqasida mehmonxonalar faoliyatini amalga oshirish borasida iqtisodiy samaradorlikni oshirish ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-sentabrda "2022-2026-yillarda Xorazm viloyatining turizm salohiyatini kompleks rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 546-son Qarori.
2. Pardayev M.Q., Raximov X.A. Turfirmalarda moliyaviy natijalar tahlili. – T.: Iqtisodiyot, 2012. - 5 b.
3. Amriddinova R. Mehmonxonalarda servis xizmati. – Samarqand: SamISI, 2011.
4. Xorazm viloyati turizm va madaniy meros boshqarmasi ma'lumotlari

QISHLOQ XO'JALIGIDA MEHNAT RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Xudayberganov D.T. Urganch davlat universiteti dotsenti, i.f.n.,

Durumov T.G'. Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo'jaligida mehnat resurslaridan samarali foydalanishning holati, o'ziga xos xususiyatlari va respublikamizda bu bo'yicha muhim masalalari bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье описано состояние эффективного использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве, его особенности и важные вопросы в связи с этим в нашей республике.

Abstract. This article describes the state of effective use of labor resources in agriculture, its characteristics and important issues in this regard in our republic.

Kalit so'zlar. Qishloq xo'jaligi, mehnat resurslari, inson kapitali, resurs, to'liq bandlik.

Ключевые слова. Сельское хозяйство, трудовые ресурсы, человеческий капитал, ресурсы, полная занятость.

Key words. Agriculture, labor resources, human capital, resources, full employment.

Bugungi kunga kelib, iqtisodiyotning qishloq xo'jaligi tarmog'ini rivojlantirishga muhim e'tibor qaratilmoqda. Qishloq xo'jaligini keng taraqqiy qildirish uchun ularga mehnat resurslari keng jalb qilinadi. Mehnat resurslari ishchi kuchi tarkibidagi muhim unsur sifatida hozirgi sharoitda ushbu resurslar

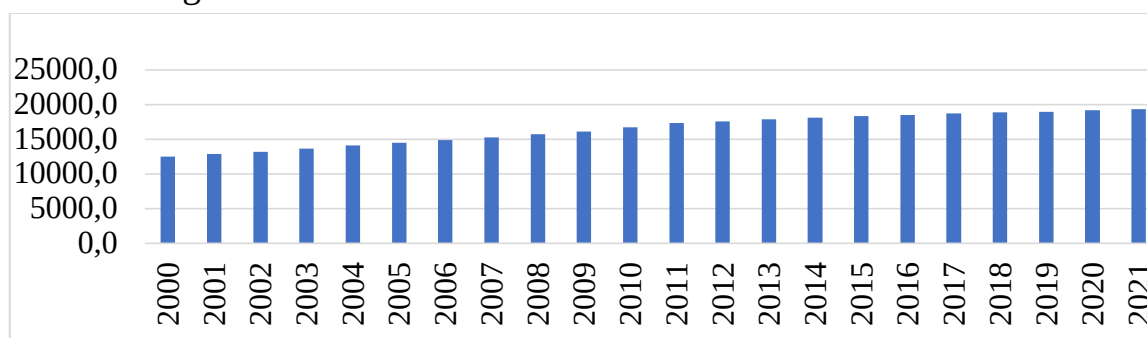
zamonaviy bilimlar va innovatsiyalarga ega bo'lishi talab etiladi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini to'laqonli amalga oshirish, shuningdek, tadbirkorlik sub'ektlariga ilmiy asoslangan axborot, zamonaviy xizmatlarni ko'rsatish, ishlab chiqarishga ilm-fan yutuqlari va innovatsiyalarni keng joriy etish, ta'lim, ilm-fan, ishlab chiqarish va agroxizmatlar ko'rsatish tizimining uzviy integratsiyasini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni [1] qabul qilindi. Mazkur farmon asosida mamlakatimizda qabul qilingan 2021-2025-yillarda qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalar tizimini ustuvor rivojlantirish konsepsiyasi asosida mehnat bozori kon'yunkturasi o'zgarishiga mos holda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan agrar ta'lim tizimini takomillashtirish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Darhaqiqat, qabul qilingan qarorlar va ko'pgina me'yoriy-huquqiy hujjatlar mazmuni qishloq xo'jaligida mehnat resurslaridan samarali foydalanishga qaratilgan. Qishloq xo'jaligi tarmoqlarida mehnat resursini inson kapitali sifatida qarash sohani keng taraqqiy qildirish imkonini ta'minlaydi. Chunki, inson kapitali - shaxsning o'zi va umuman jamiyatning ko'p sonli ehtiyojlarini qoplashga xizmat qiladigan bilimi, qobiliyati va ko'nikmalari yig'indisidir [2,2]. Qishloq xo'jaligi mustaqil tarmoq sifatida bevosita uning shakllanish, rivojlanish va foydalanish holati mehnat resurslarga bog'liqdir. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, qishloq xo'jaligi ko'p asrlar davomida mamlakat iqtisodiyoti, tabiati va madaniyatining harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib kelgan. Bu sharoitda o'ziga xos iqlim, geografik va iqtisodiy sharoitlarga moslashgan dehqonchilik usullari shakllangan [3,11].

Mehnat resurslaridan foydalanish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun yetarli shart-sharoitlar va samarali rag'batlantirishning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Samaradorlik nazariyasi oldida yangi muammolar mavjud bo'lib, bu uni iqtisodiy amaliyot ehtiyojlariga yo'naltirish muhim ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Resurslardan samarali foydalanish uchun jamiyat to'liq bandlik va to'liq ishlab chiqarishni ta'minlashi kerak. Bu borada qishloq xo'jaligida to'liq bandlik barcha mehnat resurslaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. To'liq ishlab chiqarish resurslarni samarali taqsimlash zarurligini anglatadi. Bu esa ularning umumiy ishlab chiqarishga bo'lgan qimmatli hissa qo'shishini aks ettiradi.

Amalda resurslardan foydalanish samaradorligi sohada alohida va bir-biridan mustaqil ravishda o'rganiladi. Lekin, mahsulot yaratishda barcha ishlab chiqarish omillari hisobga olinadi, ular bir-biriga o'zaro ta'siri orqali tayyor mahsulot va tovar ishlab chiqarish jarayoni sodir bo'ladi. Ushbu jarayonda ishlab chiqarishning barcha omillari, ya'ni, yer, kapital va mehnat omillari ishtirok etadi. Shuningdek,

mehnat resurslari tarkibi ko'rsatkichlari 2000-2021 yillar misolida quyidagi rasmda keltirilgan:

1-rasm. Respublikada mehnat resurslarning o'sish dinamikasi, [4]

Umuman olganda, qishloq xo'jaligida mehnat resurslaridan foydalanish uchun ulardagi tadbirkorlik va innovatsion qobiliyatlarni aniqlashtirish, shuningdek sohadagi korxonalar innovatsion faoliyatini amalga oshirish va undan ratsional foydalanish lozim. Bu esa sohada mehnat resurslaridan samarali foydalanishga qaratilgan chora-tadbirlarning maqsadli yo'nalishi va mazmuni aniq belgilash imkonini beradi. Shuningdek, qishloq xo'jaligida mehnat resurslaridan samarali foydalanish zarurligi quyidagi asosiy omillar bilan bog'liq bo'ladi:

- mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosi bo'lib, mahsulot ishlab chiqarish va sotish hajmining oshishiga xizmat qiladi;
- mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish korxona foydasi va rentabelligini oshirishning asosi bo'lib xizmat qiladi;
- mehnat resurslaridan samarali foydalanish me'yoriy ahamiyatga ega bo'lib, real ish haqining oshishiga yordam beradi hamda xodimlarning mehnatga qiziqishi, mas'uliyati va tashabbuskorligini oshiradi;
- mehnat resurslaridan samarali foydalanish insonning rivojlanishi, ijodiy qobiliyatlari va mehnat motivatsiyasiga ham ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-fevralda PF-6159-son "Qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalar tizimi hamda zamonaviy xizmatlar ko'rsatishni yanada rivojlantirish to'g'risida"gi Farmoni. // www.lex.uz
2. Stratan A., Ignat A., Moroz V. Support policies for agri-food export promotion in the republic of Moldova. // Electronic Journal, January, 2015. - p.2.
3. Dauletmuratov A.M. Xizmatlar sohasida inson kapitalidan samarali foydalanish mexanizmini takomillashtirish. // Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Nukus, 2022. - 11-b.
4. www.stat.uz

XORAZM VILOYATIDA TURISTIK XIZMATLARNI RIVOJLANTIRISHDA JOYLASHTIRISH VOSITALARINING AHAMIYATI

**Fayzullayev N.B., Urganch davlat universiteti “Buxgalteriya hisobi va
audit” kafedrası mudiri, PhD**

**Saurova I.I., Urganch davlat universiteti “Turizm” mutaxassisligi
magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyatidagi mavjud joylashtirish vositalari haqida umumiy tushunchalar va ularning viloyat turizmida tutgan oʻrni tahlil etilgan.

Аннотация. В данной статье проанализировано общее представление о доступных средствах размещения в Хорезмской области и их роли в региональном туризме.

Abstract. In this article, the general understanding of the available means of accommodation in the Khorezm region and their role in regional tourism is analyzed.

Kalit soʻzlar. Joylashtirish vositalari, individual joylashtirish vositalari, jamoaviy joylashtirish vositalari, oilaviy mehmon uylari, hostellar.

Ключевые слова. Средства размещения, индивидуальные средства размещения, групповые средства размещения, семейные гостевые дома, хостелы.

Key words. Accommodation facilities, individual accommodation facilities, group accommodation facilities, family guesthouses, hostels.

Turizmda joylashtirish vositalari asosiy turistik xizmatlar majmui hisoblanadi. Shunisi eʼtiborliki, eng arzon turpaketda kamida ikkita xizmat mavjud boʻladi. Bularning biri transport xizmatlari boʻlsa, ikkinchisi joylashtirish xizmatidir. Joylashtirish vositasida tashrif buyuruvchi turist uchun barcha qulaylik darajalari mavjud boʻlsa, u standart talabga javob bera oladi. Joylashtirishni barcha standartlari Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oʻzbekiston Respublikasida turizm sohasini tiklash va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 433-sonli Qarorida [1] keltirib oʻtilgan. Qarorga muvofiq, joylashtirish vositalari majburiy ravishda Turizmni rivojlantirish davlat tashkiloti huzuridagi “Turizm xizmatlarini sertifikatlashtirish markazi” DUK tomonidan sertifikatlanadi va belgilangan toifaga muvofiq boʻlishi kerak. Shuningdek, Nizomda quyidagilar keltirilgan:

- mehmonxona xizmatlarini taqdim etish, shu jumladan nomerlarni bron qilish va bepul tarzda xizmatlarni koʻrsatish tartibi;
- bajaruvchi va tashrif buyuruvchining javobgarligi [1].

Joylashtirish vositalari sayohat paytida ko'rsatiladigan xizmatlar majmuasida markaziy o'rinni egallaydi va har bir turning ajralmas qismi hisoblanadi. Xalqaro tajribada Jahon sayyohlik tashkiloti (JTT) tomonidan ishlab chiqilgan joylashtirish vositalarining standart tavsifi qabul qilingan. Unga ko'ra joylashtirish vositalari ikki turga ajratiladi: jamoaviy va individual joylashtirish vositalariga ajratiladi (1-jadval).

1-jadval

JTTni joylashtirish vositalarini tasniflash jadvali

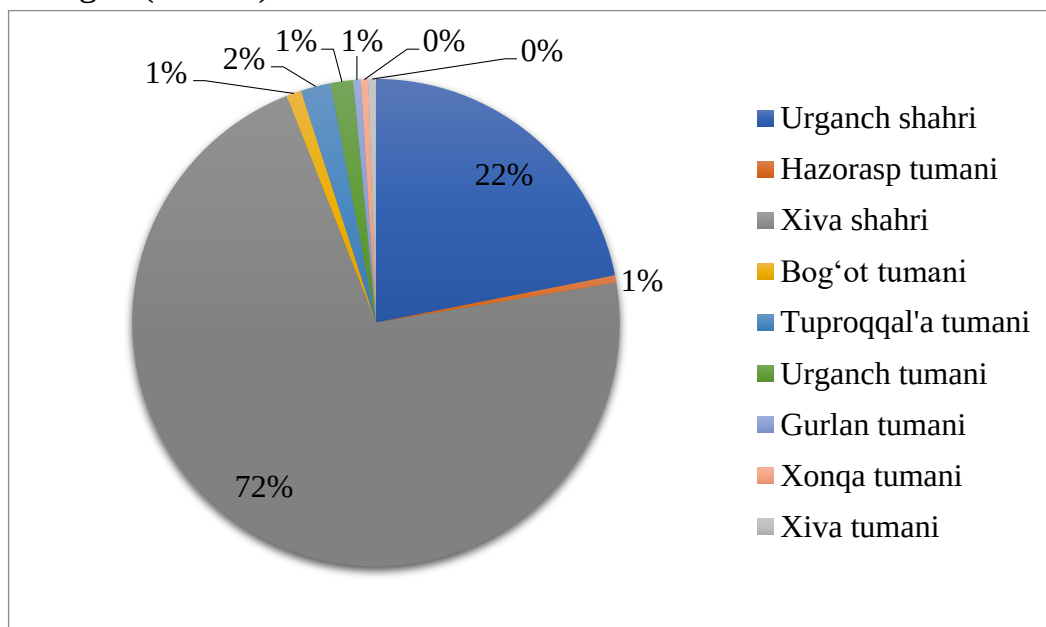
Toifalar	Turlar	Guruhlar
jamoaviy joylashtirish vositalari	mehmonxonalar	mehmonxonalar o'xshash korxonalar
	maxsus korxonalar	sog'lomlashtirish korxonalari dam olish lagerlari jamoat transport vositalari kongress markazlari
	boshqa jamoat korxonalari	
individual joylashtirish vositalari	individual joylashtirish vositalari	dam olishga mo'ljallangan uylar kemping boshqalar

Jamoaviy joylashtirish vositalari umumiy sayohatchilar uchun yaratilgan bo'lib, unda o'rinlari kamida bitta oilaga yetadigan darajada bo'lishi lozim. Individual joylashtirish vositalari bir shaxsning o'zi xohlagan joyini ijara olishi, analogik binolar yoki qarindoshlarinikida tunab qolishi tushuniladi. Turistlarni joylashtirish vositalarining aniq bir ta'rifi mavjud emas, uning ma'nosi turli davlatlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Joylashtirish vositalari - turistlar tashrif buyurganida tunab qolishi uchun maxsus shart-sharoitlar yaratilgan joy hisoblanadi [2].

Bugungi kunda O'zbekistonda turistik xizmatlarni rivojlantirishda joylashtirish vositalari, ya'ni mehmonxona, hostel, motel va mehmon uylari juda katta ahamiyat kasb etmoqda. Joylashtirish vositalari xizmatlar sohasini rivojlantirishda hududning rekreatsion salohiyatidan samarali foydalanishni ta'minlaydigan tashkiliy-iqtisodiy tizimni o'zgartirishda namoyon bo'ladi. Xorazm viloyatida jami 204 ta joylashtirish vositalari mavjud bo'lib, shulardan 82 tasi mehmonxona (2108 xona, 4350 o'rinlik), 97 ta oilaviy mehmon uylari (329 xona, 856 o'rinlik), 2 ta mehmon uylari (7 xona, 15 o'rinlik), 19 ta hostel (352

o‘rinlik) va boshqa joylashtirish vositalari 3 ta (23 xona, 56 o‘rinlik) tashkil etadi [3].

Umuman olganda, 6 ming kishiga mo‘ljallangan o‘rinlar mavjud bo‘lib, ayni mavsum paytlari bu o‘rinlar barchasi band bo‘lib, yana qo‘shimcha joylashtirish vositalariga talab ortib ketadi. Afsuski, turizmdagi bu muammo hali to‘laligicha bartaraf etilgani yo‘q. Kelish muddatidan oldin bron qilingan nomerlar doimiy band bo‘lib, qo‘qqisdan kelib qolgan turistlar uchun nomer topish juda qiyin bo‘lib qolmoqda. Ushbu joylashtirish vositalari Xorazm viloyati hududlararo taqsimlangan (1-rasm).

1-rasm. Xorazm viloyatidagi joylashtirish vositalari tumanlararo taqsimlanishi

Xorazm viloyatida mavjud joylashtirish vositalarining 72 foizi Xiva shahrida joylashgan bo‘lib, qolgan 22 foizi Urganch shahriga to‘g‘ri keladi, atigi 2 foizi Tuproqqal’a tumanida joylashgan. Achinarlisi shundaki, boshqa tumanlarda turistlar tashrif buyurganida tunab qolishi uchun shart-sharoitlar yaratilmagan. Ushbu holatdan kelib chiqqan holda viloyatimizdagi joylashtirish vositalarini chekka tumanlarda ham tashkil etib, kelgusida tashrif buyuruvchi turistlar uchun zarur sharoitlar yaratish lozim.

2022-yil davomida Xorazm viloyatida 2 ta mehmonxona xizmati yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, ulardan biri yirik 4 yulduzli “Faravon” mehmonxonasi Xiva shahrida joylashgan bo‘lib, 106 xona va 212 o‘rindan iborat. Urganch shahrida joylashgan “Neptun” hosteli 15 o‘rindan iborat. Shuningdek, 15 ta oilaviy mehmon uylari (112 o‘rinlik) va 2 ta boshqa joylashtirish vositalari yoki yotoqxonalar (76 o‘rinlik) jami 28 ta joylashtirish vositalari faoliyati yo‘lga qo‘yilgan. Bu ko‘rsatkichlar 2021-yilga nisbatan 1.5 barobar o‘sishga erishildi. Buning natijasida aholi bandligi darajasi ortdi. Joylashtirish vositalarida mavjud

bo'lgan muammolarni bartaraf etish uchun zarur chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarur. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- joylashtirish vositalaridagi turistlar tunash vaqtini, ya'ni qolish kunlarini inobatga olgan holda mehmonxonadagi nomerlar naxrlarini tabaqalashtirgan holda tuzib chiqish;

- narx-navo tabaqalashtirish natijasida turistlar tunash kunlarini sonini orttirish;

- viloyatimizdagi barcha tumanlarimizdagi mavjud turistik infratuzilmalardan foydalangan holda turistlarni barcha tumanlarimizaro sayohat qildirish;

- Xiva va Urganch shaharlaridan tashqari boshqa barcha tumanlarda mehmon uylari va hostellarni barpo etish va takomillashtirish;

- diqqatga sazovor joylar, tarixiy-madabiy obidalar va muzeylar yaqinida yashovchi aholini tadbirkorlikka jalb etgan holda o'zlari yashovchi uylaridan foydalangan holda mehmon uylarini tashkil etish;

- ko'ngilochar shoular va shunga o'xshash an'anaviy tadbirlar sonini orttirish va turistlarni ko'proq jalb qilish.

Yuqorida keltirib o'tilgan masalar kompleks tarzda amalga oshirilsa, viloyatdagi turistik salohiyatni yanada ortishida o'z hissasini qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 10-iyuldagi "O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini tiklash va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 433-sonli Qarori.

2. Abidova D.I., Siddikov Sh. Mehmonxona xo'jaligini rivojlantirishning xorij tajribasi. O'quv qo'llanma. – T., 2020.

3. Xorazm viloyatida 2022-yil yanvar-avgust oylari davomida turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar bo'yicha hisobot (31.10.2022-yil holati).

ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИНИНГ ИНВЕСТИЦИЯ ВА ИШЧИ КУЧИ АСОСИДА ЭРИШИЛГАН ҚИЙМАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Ибадуллаев Д.И., Урганч давлат университети “Менежмент ва маркетинг” кафедраси доценти, PhD

Аннотация. Ушбу тезисда Хоразм вилояти иқтисодиёт тармоқларининг инвестиция ва ишчи кучи асосида эришилган қийматлари таҳлил қилинган.

Аннотация. В данном тезисе анализируются значения секторов экономики Хорезмской области на основе инвестиций и рабочей силы.

Abstract. In this thesis, the values of economic sectors of Khorezm region are analyzed based on investment and labor force.

Калит сўзлар. Инвестиция, саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, хизмат кўрсатиш.

Ключевые слова. Инвестиции, промышленность, сельское хозяйство, строительство, услуги.

Key words. Investments, industry, agriculture, construction, services.

Мамлакат ва унинг минтақалари ижтимоий-иқтисодий ривожланишини барқарор давомийлигини таъминлашда инвестиция салоҳияти ва уни оширишга қаратилган стратегияси муҳим ўрин тутди. Сўнгги йилларда мамлакатимизда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибдорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилиб келинмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сонли Фармони [1] доирасида мамлакатимиз тараққиётини белгиловчи 100 та мақсад ишлаб чиқилди. Ушбу стратегиянинг 26-мақсадида “Мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибдорлигини ошириш, келгуси беш йилда 120 млрд. АҚШ доллари, жумладан 70 млрд. доллар хорижий инвестицияларни жалб этиш чораларини кўриш” вазифаси қўйилган.

Минтақа инвестиция салоҳиятини оширишда ЯХМ ўсиш суръати, мавжуд соҳа ва тармоқларни ривожланиш тенденциялари ҳамда сиёсий, иқтисодий-ижтимоий, институционал, маданий-маърифий омилларни баҳолаш зарур. Минтақани жорий вақтдаги ривожланиш ҳолати ундаги устувор ишлаб чиқариш омилини аниқлаш асосида ишлаб чиқилган инвестиция салоҳиятини ошириш стратегияси амалий ҳолат учун мувофиқ ҳисобланади. Бир сўз билан айтганда, истикболда инвестиция салоҳиятини ошириш жорий ривожланиш асосига қурилади.

Иқтисодиётда ривожланиш даражасининг моддий асоси товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳисобига амалга ошади. Бу жараён мамлакат ёки минтақа иқтисодиёти бўлишидан қатъий назар, амал қилувчи қонуният ҳисобланади. Шу боис, Хоразм вилояти барқарорлиги давомийлигини таъминлашда инвестиция салоҳиятини дастлаб иқтисодиётнинг ривожланиш омиллари хусусиятига қараб аниқлаймиз. Бунда ишлаб чиқариш омиллари сифатида капитал ҳамда меҳнат ресурсларини алоҳида баҳолаш зарур.

Вилоят иқтисодиёти ўсиши билан бирга соҳа ва тармоқларнинг ривожланиш тенденцияларини капитал ва меҳнат омили ҳиссасини аниқлаш кеарк. Бунда омилларнинг таъсирчанлик даражасини экстраполяция усулидан фойдаланиб кўриб ўтамиз. Шу билан бирга, мазкур ривожланиш

жараёнида капитал улушини аниқлашда инвестициянинг соҳа ва тармоқлардаги улуши ўзгаришини асос сифатида қараб, мазкур ёндашувга мувофиқ ривожланишнинг қолган қисмини шартли равишда меҳнат ҳиссасига тўғри келади.

Хоразм вилояти иқтисодиётининг ривожланишини тадқиқ этишда капитал ва меҳнат омиллари ҳисобига ривожланиш жараёни аниқланди. Бунда ЯХМ, саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш ва хизматлар соҳасининг ўсиш суръатларини инвестиция ва ишчи кучи асосида эришилган қийматларини ҳисоб-китоб қилинди. Амалга оширган ҳисоб-китоблар натижасини ифодалашча, ЯХМ ўсишининг ўртача кўрсаткичи 7,5 фоиз бўлиб, унинг инвестиция ҳисобига 1,3 фоизга тўғри келган. Шу билан бирга, соҳа ва тармоқларни тадқиқ этганда саноатда 4,2 фоиз, қишлоқ хўжалигида 0,1 фоиз, қурилишда 1,7 фоиз ва хизматлар соҳасида 3,3 фоиз кўрсаткичи аниқланди (1-жадвал).

1-жадвал

Хоразм вилояти иқтисодиёти соҳа ва тармоқларининг капитал ҳисобига ривожланиш даражаси, ўсиш суръатига нисбатан фоизда [2]

Йиллар	ЯХМ	Саноат	Қишлоқ хўжалиги	Қурилиш	Хизматлар соҳаси
2011	1,52	1,44	0,04	1,00	6,65
2012	1,21	1,05	0,01	4,09	4,50
2013	1,43	4,70	0,11	2,06	3,65
2014	1,81	2,34	0,12	1,74	3,10
2015	1,85	13,64	0,09	1,85	3,34
2016	1,88	5,59	0,03	2,25	3,01
2017	0,95	-2,13	0,07	0,05	3,20
2018	0,66	3,95	0,00	0,01	0,99
2019	0,78	6,78	-0,06	1,03	2,65
2020	1,36	6,39	0,25	4,00	1,25
2021	0,74	2,93	0,29	0,89	3,48
2011-2021 йиллар бўйича ўртача кўрсаткичлар	1,3	4,2	0,1	1,7	3,3

Шу жумладан, меҳнат омили ҳисобига ривожланиш даражасининг ўртача кўрсаткичлари ЯХМда 6,2 фоиз, саноатда 6,8 фоиз, қишлоқ хўжалигида 4,2 фоиз, қурилишда 12,3 фоиз ва хизматлар соҳасида 5,4 фоизга тенг бўлди (2-жадвал).

**Хоразм вилояти иқтисодиёти соҳа ва тармоқларининг меҳнат
ҳисобига ривожланиш даражаси, ўсиш суръатига нисбатан фоизда [2]**

Йиллар	ЯҲМ	Саноат	Қишлоқ хўжалиги	Қурилиш	Хизматлар соҳаси
2011	8,68	4,26	4,96	25,60	11,65
2012	7,19	5,35	0,69	25,01	7,80
2013	8,37	3,50	8,39	13,14	9,95
2014	7,29	6,56	6,08	14,46	3,40
2015	8,65	25,06	6,71	11,35	5,06
2016	9,52	13,41	5,87	10,95	4,79
2017	5,45	-5,87	8,53	8,55	5,40
2018	3,84	9,25	0,10	0,08	2,41
2019	2,22	7,52	-1,04	4,67	2,15
2020	5,24	5,61	2,85	19,10	2,95
2021	1,56	0,67	2,61	2,41	3,52
2011-2021 йиллар бўйича ўртача кўрсаткичлар	6,2	6,8	4,2	12,3	5,4

Юқоридаги келтириб ўтган таҳлиллардаги кўрсаткичлар умумлаштирилган ўртача катталик бўлиб, уларнинг ҳар бирини алоҳида таҳлил қиламиз. Таҳлил жараёнида олинган натижаларни тўлиқ баҳолаш учун икки омил ҳиссасининг қўшимча ўзгаришларини аниқлаймиз. Бу эса, охириги вақтда юз берган ўзгариш ва омилларнинг устувор жиҳатлари бўйича маълумотларни ифодалайди.

Хоразм вилоятида яратилган ЯҲМнинг 2011-2021 йиллардаги ўртача ўсиш суръати 7,5 фоизга тенг бўлиб, унинг 6,2 фоиз қисми меҳнат ва 1,3 фоиз қисми капитал ҳисобига шаклланган. Мазкур икки омилли ўсиш ўртасидаги фарқ 4,8 мартага тенг. Шундай бўлса-да, мазкур омилли фарқ охириги йилларга келиб қисқармоқда. Жумладан, ушбу катталик 2011 йилда 5,7 бирлик, 2019 йилда 2,8 бирлик, 2020 йилда 3,9 бирлик ва 2020 йилда 2,1 бирликка тенг бўлган. Демак, инвестиция ҳисобига ривожланиш даражаси йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Бу эса, инвестиция стратегиясида жорий тенденцияни давом эттириш ҳамда самарадорликка алоҳида эътибор беришни талаб қилади.

Юқоридаги таҳлил каби Хоразм вилоятининг соҳа ва тармоқларини капитал ва меҳнат асосидаги ривожланишини омилли таҳлил қиламиз. Дастлаб, саноат тармоғини тадқиқ этамиз. Мазкур соҳада ушбу омиллар асосидаги ривожланиш ўртасидаги фарқ 1,6 бирлик бўлиб, қолган тармоқларга нисбатан энг кичик катталиқка эга бўлди. Ушбу фарқ 2011 йилда 3 бирликка 2019 йилда эса 1,1 бирликка тенг бўлган. Аммо, 2020-2021 йилларда капитал ҳисобига ривожланиш ушбу тармоқда меҳнат ҳисобига ўсишдан юқори ҳолатда эканлигини аниқладик. Яъни, 2020 йилда саноат ўсишидаги капиталнинг улуши меҳнатнинг ҳиссасига нисбатан 2020 йилда 1,1 марта ва 2021 йилда 4,4 мартага тенг бўлган. Бу эса, саноат қолган соҳаларга нисбатан капиталдан самарали фойдаланаётганлиги, минтақанинг инвестиция стратегиясини ишлаб чиқишда эътиборга олишни талаб қилади. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги тармоғини баҳолаганимизда, 2011-2021 йилларда ўртача ўсиш 4,2 фоиз бўлиб, унинг 4,1 фоизи меҳнат ва 0,1 фоизи капитал ҳиссасига тўғри келган. Уларнинг ўртасидаги омилли фарқ эса, 41 баробарга тенг. Бу эса, ушбу тармоқда қўл меҳнати юқорилиги ва ортиқча ишчи кучи мавжудлигини англатади. Фикримизча, ушбу тармоқда яширин ишсизлик мавжуд. Мазкур ҳолатни бартараф этишда меҳнат бозоридаги минтақа сиёсатини ўзгартириш, иш билан бандликни қайта тақсимлаш ва самарали бандликни таъминлаш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.
2. Хоразм вилояти Статистика бош бошқармаси маълумотлари

MINTAQADA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA TRANSPORT XIZMATLARINING TUTGAN O‘RNINI BAHOLASH

**Xodjaniyazov E.S., Urganch davlat universiteti “Menejment va
marketing” kafedrasi dotsenti, PhD**

**Xodjaniyazov N.S., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasi
stajyor-o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyatining turizm sohasini rivojlantirishda transport xizmatlarining tutgan o‘rni mintaqada mavjud bo‘lgan turizm transport xizmatlarini tahlil etish orqali baholandi.

Аннотация. В данной статье была оценена роль транспортных услуг в развитии туристической отрасли Хорезмской области путем анализа имеющихся туристических транспортных услуг в регионе.

Abstract. In this article, the role of transport services in the development of the tourism industry of the Khorezm region was assessed by analyzing the available tourist transport services in the region.

Kalit soʻzlar. Turizm, turist, transport, transport infratuzilmasi, transport xizmatlari.

Ключевые слова. Туризм, турист, транспорт, транспортная инфраструктура, транспортные услуги.

Key words. Tourism, tourist, transport, transport infrastructure, transport services.

Oʻzbekiston Respublikasi ulkan turistik salohiyatga ega mamlakat hisoblanib, ushbu sohani iqtisodiyotning “lokomotivi”ga aylantirish mamlakatni rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishi hisoblanadi. Sohadagi muntazam islohotlar, shuningdek davlat tomonidan ajratilayotgan iqtisodiy ragʻbatlantirishlar evaziga soʻnggi uch yil ichida mamlakatga tashrif buyuruvchilar soni 5 baravarga oʻsdi. 2016-yilda Oʻzbekistonga 1 mln.nafarga yaqin sayyoh tashrif buyurgan boʻlsa, 2017-yilda bu koʻrsatkich 2,7 mln.ga, 2018-yilda 5,3 mln.ga oshdi. 2025-yilga kelib, tashrif buyuruvchilar sonini 7 mln.ga yetkazib, turizmdan keladigan chet valyuta daromadini 2 mlrd. AQSh dollariga yetkazish kutilmoqda [1]. Biroq, mamlakatimizning turizm sohasi bir qator muammolarga duch kelmoqda. Bular qatoriga transport va toʻlov tizimining talab darajasida emasligi, mexmonxonalar soni, tibbiy xizmatlar va sayyohlar uchun chet tillarda maʼlumotlar taqchilligi kabi toʻsiqlar kiradi.

Turizm xizmatlar bozorini iqtisodiyotning “lokomotiv” tarmogʻi sifatida qaraydigan davlatlar turizm infratuzilmasi rivojlanishiga katta mablagʻ sarflaydilar. Turizm transport xizmatlarining uzluksiz taʼmini ushbu sohaning oʻsishiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Bu esa yangi avtomobil yoʻllari, zamonaviy aeroportlar va rivojlangan jamoat transporti kabi bir qator turistik qulayliklar mavjudligini talab etadi. Xavfsiz va innovasion infratuzilmalar iqtisodiyotda tovarlar va xizmatlar aylanmasining uzluksizligini taʼminlaydi.

Hozirgi kunda turizmdan maksimal darajada foyda olish uchun Oʻzbekiston hukumati bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda va ularga quyidagilar kiradi:

- turizm sohasini rivojlantirish va qoʻllab-quvvatlash boʻyicha maxsus dasturlarni ishlab chiqish;
- chet el mamlakatlari bilan viza rejimlarini soddalashtirish;
- transport tizimlarini izchil takomillashtirish;
- sayyohlar uchun zamonaviy turar joy vositalarini koʻpaytirish.

Transport infratuzilmasi iqtisodiy rivojlanish, xususan, mintaqaviy rivojlanish bilan bogʻliq muhim rolga ega hisoblanadi. Zamonaviy infratuzilma

bilan ta'minlash mintaqaviy rivojlanishning kerakli va samarali vositasi, degan fikr bir qator tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan [3].

Mintaqada avtobuslar, taksilar, trolleybuslar va mikroavtobuslar mahalliy foydalanuvchilar va turistlar tomonidan ko'p foydalaniladigan asosiy transport vositalaridir. Ko'pgina sayyohlik kompaniyalari xorijlik sayyohlar uchun mikroavtobuslar, avtobuslar, haydovchilar bilan avtoullov ijarasi va avtoullovlarni ijaraga berish (self-driver) kabi transport xizmatlarini taklif qiladi. Sayyohlar uchun turistik korxonalar tomonidan taklif qilinayotgan transport xizmatlari qulay hisoblanadi va afzal ko'riladi, chunki sayohat paytida yuqori qulaylikni ta'minlaydi. Xorazm viloyatida jamoat transporti xizmati Samarqand avtomobil zavodida ishlab chiqarilgan ISUZU avtobuslarida ko'rsatiladi va ular yordamida yo'lovchilar shahar ichidagi va shahar tashqarisidagi manzillariga yetib olishlari mumkin.

Shuningdek, shahardan tumanlarga va tumanlararo marshrutlar bo'ylab 7 hamda 11-14 o'rindiqli mikroavtobuslardan foydalanish mumkin. Chexiyaning "Skoda" kompaniyasi tomonidan ishlab chiqarilgan trolleybuslar Urganch va Xiva shaharlari oralig'ida harakatlanadi. Urganch trolleybus tizimi 2010-yilda Toshkent trolleybus tizimi yopilgandan so'ng respublikada yagona faoliyat ko'rsatib kelayotgan tizim hisoblanadi. Trolleybus tizimini saqlab qolishdan asosiy maqsad jamoat transportini sayyohlar uchun qulay qilish edi.

Havo transportining turizm rivojlanishiga qo'shgan hissasi ko'plab tadqiqotlarda o'z aksini topgan [2]. Havo transportidan xorijlik mehmonlar O'zbekistonga yetib borish va mamlakat ichida sayohat qilishda keng foydalaniladi. So'nggi yillarda mamlakat havo transporti infratuzilmasini yaxshilashga sarmoya kiritdi.

1-jadval

Urganch xalqaro aeroportiga barcha to'g'ridan-to'g'ri reyslar ro'yxati

№	Shaharlar	Haftalik parvozlar soni
1.	Moskva	16
2.	Tashkent	14
3.	Sankt Peterburg	3
4.	Istanbul	2
5.	Farg'ona	2
6.	Baku	1
7.	Maxachkala	1

Mamlakatning fuqarolik yo'lovchi tashish bo'yicha yagona yirik aviakompaniyasi "O'zbekiston havo yo'llari" hisoblanadi. 2020-yilda u 11 mln. yo'lovchiga xizmat ko'rsatdi. Hozirda uning parki 34 ta samolyotdan iborat.

Toshkent, Samarqand va Urganch shaharlari ulushiga respublikadagi jami havo qatnovining qariyb 80 foizi to'g'ri keladi. Urganch xalqaro aeroporti nisbatan kichik aeroport bo'lib, bitta uchish-qo'nish yo'lagi va bitta terminal binosiga ega. Aeroport yiliga 500 ming yo'lovchiga xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega. 2019-yilda aeroport 300 mingga yaqin yo'lovchiga xizmat ko'rsatgan [4].

Mamlakatning asosiy aeroportlari - turistik markazlarning havo uzellari, ya'ni Toshkent, Buxoro, Termiz va Urganch shaharlaridagi aeroportlar rekonstruksiya qilinishi kutilmoqda. Shuningdek, yaqin ikki yillikda Buxoro va Urganchda yangi aeroportlar qurilishi rejalashtirilgan. Soatiga 1200 nafar yo'lovchiga xizmat ko'rsatadigan yangi Urganch xalqaro aeroporti qurilishiga 177 mln. AQSH dollari sarflanishi taxmin qilinmoqda. Har ikki loyihani 2026-yilgacha davlat-xususiy sherikchilik asosida amalga oshirish rejalashtirilgan [5]. Ushbu loyihalarning amalga oshirilishi mamlakat aholisining aviamobillik ko'rsatkichini ortishiga sabab bo'ladi.

O'zbekistonning turli yo'nalishlariga sayohat qilish uchun ikkinchi eng ko'p foydalaniladigan transport bu temir yo'l tizimidir. Xorazm viloyatidagi temir yo'l liniyasining umumiy masofasi 128,7 km.ni tashkil etadi. Urganch shahrida joylashgan markaziy temir yo'l vokzali soatiga 500 nafar yo'lovchiga xizmat ko'rsatishga qodir. Markaziy vokzal yo'lovchilarga yuqori sifatli xizmat ko'rsatish uchun zamonaviy jihozlar bilan ta'minlangan. Bundan tashqari, mintaqaning turistik salohiyatini yanada oshirish maqsadida Xiva shahrida bir vaqtning o'zida 200 nafar yo'lovchiga xizmat ko'rsatish imkoniga ega bo'lgan, milliy uslublar bilan uyg'unlashgan zamonaviy Xiva vokzali barpo etildi. Mintaqaga 2024-yilda Toshkentdan Xivaga boruvchi tezyurar poyezd yo'lga qo'yilishi rejalashtirilgan. Ayni paytda uzunligi 465 km. bo'lgan "Buxoro-Urganch-Xiva" temir yo'l liniyasini elektrlashtirish ishlari olib borilmoqda. Uning ishga tushirilishi bilan Toshkentdan Xivaga yetib olishga 7 soat, Buxorodan Xivagacha 3 soat vaqt ketadi.

O'zbekiston iqtisodiy o'sish yo'lida turizm sohasini kengaytirish va takomillashtirish bo'yicha ulkan say-harakatlarni amalga oshirgan va ko'plab islohotlarni yo'lga qo'ygan bo'lsa-da, bundan keyin sohani yanada rivojlantirishda tizimli va strategik harakatlar zarur hisoblanadi. Hukumat chegara va viza tartib-qoidalari, ovqatlantirish va mehmonlarni joylashtirish, shuningdek turistlarni tashish bilan bog'liq bo'lgan kamchiliklarni qisman bartaraf etishga muvaffaq bo'ldi. Shunga qaramay, ba'zi xizmat ko'rsatish obyektlari va xizmat turlari, sayyohlarni jalb qilish yoki ularni takroran tashrif buyurishga undashda muhim rolini hisobga olgan holda transport xizmatlarini turistlar ehtiyojlarini inobatga olgan holda takomillashtirishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018-yil 28-dekabr. Toshkent sh. <http://www.xabar.uz/siyosat/prezident-shavkat-mirziyoyevning-oliy-majlisga-murojaatnomasi>.
2. Ewing R., Haliyur P., & Page G.W. Getting around a traditional city, a suburban planned unit development, and everything in between. Transportation Research Record, 1994. 1466, - p. 53.
3. Masson S., & Petio, R. Can the high speed rail reinforce tourism attractiveness? The case of the high speed rail between Perpignan (France) and Barcelona (Spain). Technovation, 2009. 29(9). – p. 611-617.
4. Overview and Future Trends of Uzbekistan Aviation Market. Lufthansa Consulting analysis, Uzbekistan Airport Aviation Logistics Forum 2020, February 19, 2020.
5. <https://president.uz/uz/lists/view/5121>

FERMER XO'JALIKLARI MOLİYAVIY-XO'JALIK FAOLIYATI NATIJALARI TAHLILI

Qo'chqarov Sh., Urganch davlat universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada fermer xo'jaliklari moliyaviy-xo'jalik faoliyatining mohiyati va uning natijalari tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье анализируется сущность финансово-хозяйственной деятельности фермерских хозяйств и ее результаты.

Abstract. This article analyzes the essence of financial and economic activity of farms and its results.

Kalit so'zlar. Fermer xo'jaligi, moliyaviy-xo'jalik faoliyati, moliyaviy-xo'jalik faoliyati tahlili, moliyaviy mablag', foyda, sotuvdan tushgan tushum.

Ключевые слова. Земледелие, финансово-хозяйственная деятельность, анализ финансово-хозяйственной деятельности, финансовые ресурсы, прибыль, выручка от продаж.

Key words. Farming, financial and economic activity, analysis of financial and economic activity, financial resources, profit, sales revenue.

Mamlakatimizda islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirilishi xo'jalik yurituvchi subyektlarning bozor qonunlari asosida faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydigan erkin iqtisodiy makonni vujudga keltirmoqda. O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarning chuqurlashib borishi jamiyatni modernizasiya qilish jarayonining jadallashishi bozor munosabatlarining takomillashib va

iqtisodiyotning tobora erkinlashib borishini ta'minlamoqda. Xalq xo'jaligida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida shakllangan va erkin raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti sharoitida faoliyat ko'rsatish uchun har bir korxona barqaror va mustahkam bo'lishi lozim.

Raqobatbardoshlikni ta'minlash ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda korxona faoliyatining moliyaviy natijalarini to'g'ri shakllantirish, korxonada inqirozga qarshi dasturni ishlab chiqish va barqaror rivojlantirish strategiyasini belgilashga ko'p jihatdan bog'liq. Fermer xo'jaliklarining moliyaviy mablag'lari hajmi va tarkibi rivojlanish va samaradorlik darajasiga bog'liq. Korxona qanchalik yaxshi ishlasa, uning pul daromadlari shunchalik ko'p bo'ladi. Fermer xo'jaliklari moliyaviy-xo'jalik faoliyatida foydaning quyidagi ko'rsatkichlari hisoblanadi:

- yalpi foyda;
- asosiy faoliyatdan olingan foyda;
- umumxo'jalik faoliyatdan olingan foyda;
- soliq to'languncha olingan foyda;
- sof foyda.

Demak, xo'jalik faoliyatidan olingan foyda hisoblanayotganda moliya faoliyatidan ko'rilgan foyda hamda soliq to'languncha olingan foyda hisoblanayotganda favqulodda vaziyatlardan ko'rilgan foyda aniqlanadi.

Bozor iqtisodiyoti jarayonida korxonalarining daromad turlari quyidagicha bo'ladi [1]:

1. Mahsulot (xizmat)ni sotishdan olingan sof tushum (uning hajmini aniqlash uchun sotish summasidan qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz va eksport, bojxona to'lovlari ayirib tashlanadi).

2. Asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar:

3. Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar:

4. Favqulodda foydalar.

Sotishdan tushgan tushum-xo'jalik yurituvchi subyektlarning xo'jalik-moliya faoliyatining muhim ko'rsatkichidir. Mahsulot ishlab chiqarish, ish bajarish va xizmat ko'rsatish jarayonida qiymatga ega bo'lgan mahsulot (ish, xizmat) yaratiladi, uning tovar qismining hajmi sotish narxlarida baholanadi va uni sotishdan tushgan daromad, sotishdan tushgan tushum deyiladi. Rivojlangan xorij mamlakatlari statistikasida sotuvdan tushgan tushum (Proceeds From Sales) va buxgalteriya hisobining xalqaro standartida esa (standart №18 "Daromadlarni qayd qilish") "Daromad" deyiladi. Bu ko'rsatkich fermer xo'jaliklari moliyaviy faoliyatining muhim ko'rsatkichlari sifatida qaraladi va uning hajmiga ko'ra fermer xo'jaliklari reytingi va faoliyat faolligi darajasi baholanadi.

Sotuvdan tushgan tushum hajmini hisoblash xo‘jalik yurituvchi subyektda qabul qilingan hisobchilik siyosati (tartib)ga ko‘ra, quyidagi ikki usulda amalga oshirilishi mumkin:

A) xaridorga tovarning jo‘natilishi (ishning bajarilishi, xizmatning ko‘rsatilishi) va kontragentga tegishli hisob-kitob hujjatlarining topshirilishi (huquq tamoyili);

B) xaridor tomonidan tovar (ish, xizmat) haqining to‘lanishi. Bunda naqd pulsiz hisob-kitoblarda korxonaga xizmat ko‘rsatuvchi bankdagi hisob-kitob raqamiga pulning kelib tushishi, naqd pullik operatsiyalarda pul korxona kassasiga kirim qilinganidan so‘ng (iqtisodiy tamoyil).

Bundan ko‘rinadiki, xo‘jalik yurituvchi subyektlarda foyda ko‘rsatkichlarini hisoblashda sof tushumlar ko‘rsatkichiga asoslanadi (1-jadval).

1-jadval

Mahsulot (ish, xizmat) sotishdan olingan yalpi foydaga ta’sir qiluvchi asosiy omillar

Ko‘rsatkichlar	2021-y	2022-y	2021-yilda 2022-yil narx va tannarxida
Mahsulot (ish, xizmat) sotishdan olingan sof tushum, sotish baholarida, ming so‘m	18236	20449	19694,8
Mahsulot ishlab chiqarish tannarxi, ming so‘m	13859	14723	14690
Yalpi foyda, ming so‘m	4377	5726	5004,8

Sotishdan tushgan sof tushum asosida hisoblangan foyda va rentabellik ko‘rsatkichlari tovar (ish, xizmat) ishlab chiqarish va sotish bilan shug‘ullanuvchilar uchun tijorat (moliya) samarasi va samaradorligini baholashda qo‘llanadi. Tovlar (ish, xizmat) ishlab chiqarish yoki investitsiya loyihasining budjet samarasi va samaradorligi (respublika va mahalliy budjetga keltiradigan daromadlari)ni o‘rganishda sotuvdan tushgan yalpi tushum ko‘rsatkichidan ham foydalaniladi.

Respublikamizda amal qilinayotgan hamma qonun va qoidalarga rioya qilgan holda foyda summaları aniqlangandan so‘ng, uning statistik tahlili boshlanadi. Bu ishni statistikaning turli uslublari yordamida bajarish mumkin. Hamma uslublarni qo‘llash, ishning hajmi oshib ketishiga olib kelishini hisobga olgan holda biz faqat indeks metodi yordamida foydani tahlil qilish metodologiyasini ko‘rib chiqamiz.

Ma’lumki, yalpi foydada mahsulotni (ish, xizmat) sotishdan olingan foyda hissasi juda yuqori. Shu munosabat bilan, shu ko‘rsatkichga ta’sir etuvchi

omillarni o'rganish zarur. Sotishdan olingan foydaga ta'sir qiluvchi omillar quyidagilar:

- 1) sotiladigan mahsulot (ish, xizmat) hajmining o'zgarishi;
- 2) sotiladigan mahsulot (ish, xizmat) tarkibining o'zgarishi;
- 3) sotiladigan mahsulot (ish, xizmat) tannarxining o'zgarishi;
- 4) sotiladigan mahsulotga bo'lgan sotish baholari, ish va xizmatlarga bo'lgan tariflarning o'zgarishi.

Ushbu omillarlarning foydaning umumiy summasiga ta'sirini baholash uchun o'tgan va joriy davrdagi sotilgan mahsulotdan (ish, xizmat) tushgan tushum va ishlab chiqarish tannarxi haqida ma'lumotlar mavjud bo'lishi kerak va bu ko'rsatkichlarning joriy davrdagini o'tgan davr baho va tannarxida qayta hisoblash zarur.

$$\Delta\phi = \phi_1 - \phi_0 = 5726 - 4377 = 1349 \text{ м.с}$$

Endi omillar ta'sirini hisoblaymiz: Yuqorida ta'kidlanganidek, birinchi omil-sotilgan mahsulot (ish, xizmat) hajmining o'zgarishi. Bu omilning ta'sirini o'lchash uchun quyidagi formula bilan sotilgan mahsulotning fizik hajmi indeksi aniqlanadi:

$$I_q = \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_1 p_0} = \frac{19694,8}{18236} = 1,08 \text{ ёки } 108 \%$$

Demak, sotilgan mahsulot (ish, xizmat) hajmi 8 foizga oshgan. Boshqa omillar ta'sirini yo'q, deb faraz qilib, foyda summasini shu nisbatda o'sganligini aniqlaymiz:

$$\Delta\phi(q) = \phi_0(I_q - 1) = 4377 \cdot 0,08 = 350,0 \text{ м.с}$$

Sotilgan mahsulot (ish, xizmat) tarkibi o'zgarishining foydaga ta'siri quyidagicha o'lchanadi:

$$\begin{aligned} \Delta\phi_{(T.C)} &= \left(\frac{\sum \phi_1}{\sum q_1 p_1} - \frac{\sum \phi_0}{\sum q_1 p_0} \right) \cdot \sum q_1 p_0 = \left(\frac{5004,8}{19694,8} - \frac{4377}{18236} \right) \cdot 19694,8 = (0,2541 - 0,2400) \cdot 19694,8 = \\ &= 278,0 \text{ м.с} \end{aligned}$$

Foyda summasiga sotilgan mahsulot (ish, xizmat) tannarxini ta'siri tannarx indeksi yordamida hisoblanadi, ya'ni tannarxi indeksining sur'ati bilan maxrajining farqi bilan:

$$I_t = \frac{\sum q_1 z_1}{\sum q_1 z_0} \text{ бундан } \Delta\phi_{(z)} = \sum q_1 z_1 - \sum q_1 z_0 = 14723 - 14690 = 33 \text{ м. с}$$

Tannarxning ortishi bilan foyda summasi korxona 33 ming so'mga kamaygan.

Sotilgan mahsulot (ish, xizmat) bahosi o'zgarishining olinadigan foydaga ta'siri baho indeksi sur'ati va maxrajining farqi bilan aniqlanadi, ya'ni:

$$I_p = \frac{\sum q_1 z_1}{\sum q_1 z_0} \quad \text{bundan} \quad \Delta\Phi_{(p)} = \sum q_1 z_1 - \sum q_1 z_0$$

$$\Delta\Phi_{(p)} = 20449 - 19694,8 = 754,0 \text{ m.c}$$

Biz joriy yilda bazis yiliga nisbatan foyda summasi 1349 ming so'mga oshganligini ko'rdik. Xo'sh, bu o'zgarishga qaysi omillar ijobiy va qaysi omillar salbiy ta'sir ko'rsatgan ekan? Bu savolga javob berish uchun quyidagi formula bilan ularning birgalikdagi ta'sirini hisoblaymiz:

$$\Delta\Phi = \Delta\Phi_{(q)} + \Delta\Phi_{(T.C)} + \Delta\Phi_{(z)} + \Delta\Phi_{(p)}$$

$$1349 \text{ m.c} = 350,0 \text{ m.c} + 278,0 \text{ m.c} + (-33 \text{ m.c}) + 754,0 \text{ m.c}$$

Ko'rinib turibdiki, uchta omil (1,2,4) ijobiy, bitta (3) omil salbiy ta'sir ko'rsatgan. Hisoblangan ma'lumotlar yana shuni ko'rsatadiki, foyda summasi asosan, sotish bahosining oshishi va sotilgan mahsulotning assortimenti o'zgarishi hisobidan oshgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida"gi NIZOM. // O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-sonli qaroriga ilova.
2. Pardayev M.Q., Hasanov B.A. va boshqalar. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. O'quv qo'llanma. - T.: Cho'lpon, 2012. - 400 b.

MOLIYAVIY HISOBNING XALQARO STANDARTLARI BO'YICHA DAROMADLAR VA XARAJATLARNI HISOBGA OLISH XUSUSIYATLARI

Matkuliyeva S.I., Urganch davlat universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasi katta o'qituvchisi, CAP sertifikatli buxgalter

Annotatsiya. Ushbu maqolada moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha daromadlar va xarajatlarning hisobga olish xususiyatlari ko'rilgan.

Аннотация. В данной статье рассмотрено особенности учета доходов и расходов по международным стандартам финансовой отчетности.

Abstract. This article is about the features of income accounting and expenses according to international financial reporting standards.

Kalit so'zlar. Foyda, sof foyda, daromadlar, xarajatlar, transformatsiya.

Ключевые слова. Прибыль, чистая прибыль, доходы, расходы, трансформация.

Key words. Profit, net profit, income, expenses, transformation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son Qaroriga muvofiq [1], 2021-yil 1-yanvardan MHXS asosida moliyaviy hisob asosida buxgalteriyani yuritilishini aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari, yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslarga topshirildi. Ushbu yuridik shaxslar tomonidan daromadlar va xarajatlarni hisobga olish xususiyatlari quyidagicha tan olinadi:

- foyda olish har qanday tadbirkorlik faoliyatni asosiy maqsadi hisoblanadi. Shuning uchun, buxgalteriya hisobining maqsadi moliyaviy hisobotda ushbu maqsadga erishishda korxonaning yutuqlarini baholash va aks ettirishdir.

- sof foyda - iqtisodiy faoliyat natijasida uning xususiy kapitalidagi sof ko'payishidir. Sof foyda summasi daromadlar va xarajatlar orasidagi farq sifatida aniqlanadi. Agar xarajatlar daromaddan oshib ketsa, bu holatda faoliyat natijasi sof zararni tashkil etadi.

- daromadlar - korxonaning asosiy va eng muhim, doimiy faoliyati turlarini tashkil etadigan tovarlarni ishlab chiqarish va yetkazib berish, xizmatlarni ko'rsatish va faoliyatning boshqa turlari natijasida korxona aktivlarini ko'payishi yoki boshqa turdagi yaxshilanishi yoki majburiyatlarni qoplanishidir. Ushbu daromadlarni eng oddiy baholanishi - bu mazkur davr mobaynida olingan yoki olinishga mo'ljallangan aktivlarni qiymatida baholanishidir.

- xarajatlar - korxonaning asosiy va eng muhim, doimiy faoliyati turlarini tashkil etadigan tovarlarni ishlab chiqarish va yetkazib berish, xizmatlarni ko'rsatish va faoliyatning boshqa turlari natijasida korxona aktivlarini kamayishi yoki boshqa turdagi foydalanishi yoki majburiyatlarni paydo bo'lishidir. Shuningdek, xarajatlarni daromadlarni olish jarayonida foydalanilgan tovarlar yoki xizmatlar tannarxi sifatida ham ta'riflash mumkin.

Xarajatlar xususiy kapital va korxona aktivlarini kamaytiradi va passivlarni ko'paytiradi. Biroq, birgina xarajatlar xususiy kapital va korxona aktivlarini kamayishiga sabab bo'la olmaydi. Xususiy kapital va korxona aktivlari, shuningdek mulkdorlar tomonidan kapitalni qaytarib olishi natijasida kamayishi mumkin.

Daromadlar, o'z navbatida, xususiy kapital va korxona aktivlarini ko'paytiradi. Biroq, har qanday xususiy kapital va korxona aktivlarini ko'payishi daromad bo'lmaydi. Xususiy kapital va korxona aktivlari, shuningdek, mulkdorlar tomonidan kapitalga qo'shimcha ravishda ulush qo'shishi natijasida ham ko'payishi mumkin. Aktivlar pul mablag'larini qarzga olish natijasida ham ko'payadi.

Kapitalni o'zgarish sabablarini aniqlash maqsadida korxona rahbariyati va boshqa manfaatdor shaxslar har bir daromad va xarajatlar uchun alohida hisobvaraqlar ochadi. Hisobot davrining oxirida ushbu hisobvaraqlar yopiladi va yakuniy qoldiqlari foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotga o'tkaziladi. Shuning uchun, ushbu hisobvaraqlar vaqtinchalik yoki nominal hisobvaraqlar, deb ataladi. Har bir hisobot davrning boshida vaqtinchalik hisobvaraqlarning qoldiqlari nolga teng bo'lishi kerak.

Korxona aktivlari, majburiyatlari va kapitali haqidagi ma'lumotlar doimiy yoki amaliy hisobvaraqlar deb ataladi. Doimiy hisobvaraqlarning qoldiqlari buxgalteriya balansida aks ettiriladi.

Hisobot davrining muammosi xarajatlar va daromadlarni oy yoki yil kabi qisqa vaqt davriga o'tkazishda mavjud bo'lgan qiyinchiliklardan iborat, chunki qisqa muddat ichida sof foydani hisoblash shak-shubhasiz taxminiy bo'ladi. Buxgalterlar ushbu muammoni davriylik haqida taxmin yordamida hal etishadi. Ushbu taxmin korxonaning faoliyat ko'rsatishining butun davridan kam bo'lgan har qanday davr uchun sof foyda taxminiy bo'lishi, ammo shu davr uchun uning baholanishi foydali, deb faraz qilishga asoslangandir.

Odatda, hisobot davri sifatida bir xil davriylikdagi vaqt, qoida bo'yicha, o'n ikki oy qabul qilinadi. Bunday hisobot davr moliyaviy yil, deb nomlanadi.

Foydani hisoblash va moliyaviy hisobotni tuzishda buxgalter quyidagi ikki muhim farazdan kelib chiqishi kerak:

1. Faoliyatning uzluksizligi. Korxona faoliyati tugatilishi haqida hech qanday belgilar mavjud bo'lmasa, buxgalter korxona faoliyati cheksiz ravishda uzoq davom etadi, deb faraz qilishi kerak. Faoliyatning uzluksizligi to'g'risidagi faraz yordamida buxgalter korxona faoliyat ko'rsatish davrining aniqlanishi qiyinchiligidan tashkil topgan uzluksizlik muammosini hal etadi.

2. Muvofiqlik haqidagi taxmin. Daromadlar qaysi davrda tovarlar sotilgan, xizmatlar ko'rsatilgan bo'lsa shu davrga o'tkazilishi kerak, xarajatlar esa daromadlar olinishi uchun foydalanilgan hisobot davriga o'tkazilishi kerak. Muvofiqlik haqidagi taxmin yordamida buxgalter qaysi daromadlar haqiqatda hisobot davrida ishlab topilgan, qanday qilib ularni shu davrda olingan pul mablag'laridan ajratib olish kerakligi, shuningdek, hisobot davri ichida qaysi xarajatlar haqiqatda qilingan va qanday qilib ularni pul mablag'lari to'langanlaridan farqlashda paydo bo'ladigan qiyinchiliklardan iborat bo'lgan muvofiqlik muammosini hal etadi.

Hisoblash usuli ikki qadamni o'z ichiga oladi: daromadlar, xarajatlarni tan olish va transformatsiya (tuzatish)larni amalga oshirish [2].

- transformatsiya - moliyaviy hisobotni tuzish uchun zarur bo'lgan ma'lumotni olish maqsadida sinov balansidagi hisobvaraqlar qoldiqlarini

o'zgartirishdir. Buxgalteriya balans hisobot davriga korxona aktivlari, majburiyatlari va kapitali, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot ma'lum davrga korxonaning barcha daromadlar va xarajatlari haqidagi ma'lumotlarni aks ettiradi. Aksariyat operatsiyalar hisobot davri, bitta va undan ortiq davrlarga taalluqli bo'lgani sababli transformatsiya jarayoniga zaruriyat paydo bo'ladi.

- transformatsiya jarayoni - transformatsiya tuzatish o'tkazmasi, deb nomlangan buxgalteriya yozuvi bilan rasmiylashtiriladi. Bitta yoki bir nechta doimiy (balans) hisobvaraqlarda yozuvlar hamda bir yoki bir necha vaqtinchalik (foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot) hisobvaraqlardagi yozuvlardan iborat. Transformatsiya muddatni uzaytirish yoki hisoblash shaklida amalga oshiriladi.

- muddatni uzaytirish - to'langan xarajatlar yoki puli olingan tushumni tan olish muddatini kechiktirishdir.

- hisoblash - paydo bo'lgan xarajatlarni yoki ishlab topilgan, ammo ro'yxatdan o'tkazilmagan daromadlarni tan olish.

- daromad va xarajatlarni ikki yoki undan ko'proq hisobot davriga o'tkazish (muddatni uzaytirish). Avvaldan xarajatlar bir davrda puli to'lanadi va bir necha kelgusi davrlarda tan olinadi. Bunday xarajatlarga ijara haqi, ta'lim xarajatlari va sug'urta xarajatlarini kiritish mumkin.

- eskirish yoki asosiy vositalarning eskirishiga ketgan xarajatlar - foydali xizmat muddati ichida asosiy vositalarning qiymatini davrlar bo'yicha taqsimlashdir.

Eskirish hisoblanganda eskirish xarajatlarning hisobvaraqlari debetlanadi va jamg'arilgan eskirish hisobvarag'lari kreditlanadi. Ushbu hisobvaraqlar kontrhisobvaraq, deb ataladi. Ushbu hisobvaraqlarning qoldig'i, buxgalteriya balansini tuzishda tegishli hisobvaraqlar (ushbu vaziyatda asosiy vositalar hisobvaraqlari) qoldig'idan ayirib tashlanadi.

- kontrhisobvaraqlar ushbu vaziyatda ikki sababdan qo'llaniladi: ular asosiy vositalarning dastlabki qiymatini saqlab qolish va asosiy vositalarning eskirishini hisoblash imkoniyatini yaratadi. "Asosiy vositalar" hisobvarag'ida hisobga olingan asosiy vositalarning dastlabki qiymati va "Jamg'arilgan eskirish" hisobvarag'ida hisobga olingan eskirish orasidagi farq hisobot davridagi asosiy vositalarning sof qiymati hisoblanadi. Ushbu qiymat shuningdek balans yoki kitob qiymati, deb ham ataladi.

- ishlab topilmagan daromadlar - bu hali xaridorlarga tovarlar jo'natilmasdan va xizmatlar bajarilmasdan turib, ulardan bo'nak sifatida olingan tushimdir. Bu majburiyatlar hisobvarag'idir. Ishlab topilmagan daromadlarga taalluqli namunaviy misollarga chiptalarni avvaldan sotish, obuna haqini oldindan olishlarni kiritish mumkin.

- ro'yxatga olinmagan (hisoblangan) daromadlar - bu tovarlarni yuklab jo'natish yoki xizmatlarni ko'rsatish natijasida ushbu hisobot davrida huquqi paydo bo'lgan, ammo hali ro'yxatdan o'tkazilmagan daromadlardir.

- ro'yxatga olinmagan (hisoblangan) xarajatlar - bu mazkur hisobot davrida majburiyatlari paydo bo'lgan har qanday ro'yxatga olinmagan xarajatlar, ammo ushbu majburiyatlar faqat kelgusi hisobot davrlarida qoplanadi.

Shunday qilib, tuzatuvchi (transformatsiyaviy) o'tkazmalar quyidagi hollarda zarur:

- ro'yxatga olingan daromadlar ikki yoki undan ortiq davrlarga bo'linadi;

- ro'yxatga olinmagan xarajatlar mavjud;

- ro'yxatga olinmagan daromadlar mavjud.

- hisoblash tamoyili. Moliyaviy hisobotlar hisoblash tamoyiliga asosan tayyorlanishi kerak. Ushbu tamoyil moliyaviy hisobotga quyidagicha ta'sir etadi:

- operatsiya va hodisalarni pul mablag'lari to'langanda yoki olinganda emas, balki ular haqiqatda ro'y bergan paytida tan olinishi kerak.

- bu buxgalteriya balansida aktivlar sifatida aks ettirilgan moddalar bo'yicha pul mablag'larini yoki boshqa moliyaviy resurslarni olish huquqini beradi. Bu buxgalteriya balansida majburiyatlar sifatida aks ettirilgan moddalar bo'yicha pul mablag'larini to'lash yoki xizmatlarni ko'rsatish majburiyatini yuklaydi.

- moliyaviy-xo'jalik faoliyatining natijalari haqidagi hisobotda daromadlar va xarajatlarni qaysi davrga taalluqli bo'lsa ushbu davrda aks ettirish kerak.

- hisoblash tamoyili muvofiqlik tamoyili bilan moslashtiriladi, ya'ni daromadlar, pul olinishi vaqtidan qat'iy nazar, tovarlar sotilganda yoki xizmatlar ko'rsatilganda tan olinadi. Hisoblash tamoyili qo'llanilganda xarajatlar, puli qaysi vaqtda to'langanidan qat'iy nazar, ular bilan bog'langan daromad qaysi davrda tan olinsa shu davrda tan olinadi.

- daromadlarni hisoblashga misol. Mart oyida mijozga 10,000 sh.b. to'lashi uchun hisob-faktura yuborildi. Tegishli hisobot davrida ushbu daromadni hisobga olinishini ta'minlash uchun quyidagi buxgalteriya o'tkazmasi beriladi:

Dt - xaridor va buyurtmachilardan olinadigan hisobvaraqlar, 10,000;

Kt - ishlarni bajarish va xizmatlarni ko'rsatishdan olingan daromadlar, 10,000.

- mijoz aprel oyida to'lovni amalga oshirganda quyidagi buxgalteriya o'tkazmasi o'tkaziladi:

Dt - pul mablag'lari 10,000;

Kt - xaridor va buyurtmachilardan olinadigan hisobvaraqlar 10,000.

- Xarajatlarni hisoblashga misol: Kompaniya rahbariyati 2018-yil boshida ma'muriyat xodimlariga 2018-yil uchun 240,000 sh.b. yillik mukofot berish haqida qaror qiladi. Mukofot 2019-yil yanvar oyining oxirida to'lanib bo'lishi

kerak. 2018-yilning yanvaridan noyabr oyigacha bo'lgan davr ichida buxgalteriya har oy 20,000 sh.b. mukofot yozib boradi:

Dt - mukofot to'lash bo'yicha xarajatlar, 20,000;

Kt - mehnatga haq to'lash bo'yicha xodimlar bilan hisob-kitoblar, 20,000.

2018-yil dekabr oyida kompaniya rahbariyati mukofot summasini 300,000 sh.b.gacha oshiradi. Oldingi davrda bu xarajatlar hisobga olinmagani uchun ular joriy davrning xarajati bo'lib hisoblanishi kerak va buxgalteriya dekabr oyida quyidagi buxgalteriya o'tkazmasini beradi:

Dt - mukofot to'lash bo'yicha xarajatlar, 80,000;

Kt - mehnatga haq to'lash bo'yicha xodimlar bilan hisob-kitoblar, 80,000.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son Qarori.

2. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS); IFRS(International Financial Reporting Standards).

MINTAQADA TIBBIY XIZMATLAR BOZORINI TAKOMILLASHTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKCHILIK MEXANIZMINING ASOSIY YO'NALISHLARI

**Raximova S.M., Urganch davlat universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasini
katta o'qituvchisi, PhD**

Annotatsiya. Maqolada tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirishning davlat xususiy sherikchilik mexanizmi shakllarida xizmat ko'rsatishning o'ziga xos afzalliklari keltirib o'tilgan.

Аннотация. В статье представлены конкретные преимущества предоставления услуг в форме механизмов государственно-частного партнерства для развития рынка медицинских услуг.

Abstract. In the article, the specific advantages of providing services in the form of public-private partnership mechanisms for the development of the medical services market are presented.

Kalit so'zlar. Sog'liqni saqlash tizimi, davlat xususiy sherikchiligi, nodavlat tibbiyot muassasasi, ijtimoiy infratuzilma, tibbiyot infratuzilmasi.

Ключевые слова. Система здравоохранения, государственно-частное партнерство, частная клиника, социальная инфраструктура, медицинская инфраструктура.

Key words. Healthcare system, public private partnership, non-governmental enterprise, social infrastructure, medical infrastructure.

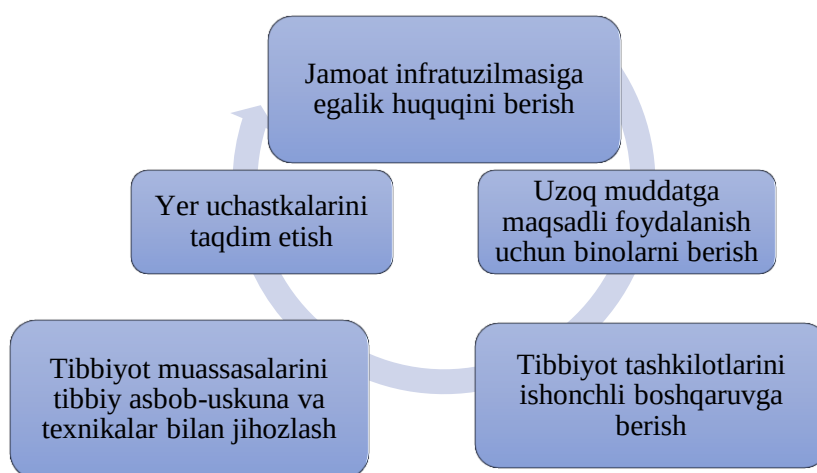
Bugungi kunda mamlakatimiz Yangi O'zbekistonni qurish yo'lida yangi strategik iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirmoqda. Keyingi yillarda sog'liqni saqlashda xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qabul qilingan kompleks chora-tadbirlar natijasida nodavlat tibbiyot muassasalari sonini yanada ko'paytirish hamda ular tomonidan ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlar turlarini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi. O'z navbatida, xususiy tibbiyot muassasalarining aholi sog'lig'ini muhofaza qilishdagi hissasini oshirish, sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSH)ni joriy etishning institutsional va huquqiy mexanizmlarini yaratish masalasi hali-hamon dolzarb bo'lib qolmoqda.

Tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirishning eng muhim zamonaviy yo'nalishlaridan biri bu DXSH mexanizmi hisoblanadi. Xususiy sog'liqni saqlashni yanada rivojlantirish, ushbu sohada DXSHning huquqiy asoslarini yaratish, investitsiyalarni, ayniqsa, chet el investitsiyalarini jalb etishni kengaytirish, shuningdek, aholining yuqori texnologik tibbiy xizmatlar va uskunalardan foydalanish imkoniyatlarini oshirishda nodavlat sektori ishtirokini rag'batlantirish maqsadida 2019-yilda sog'liqni saqlash tizimida DXSH to'g'risidagi Nizom [1] tasdiqlandi. Tibbiyot tizimidagi eng katta o'zgarishlardan yana biri sifatida davlat shifoxonalari bilan birga xususiy tibbiyot muassasalarining ham muqobil sur'atlarda rivojlantirishini aytish mumkin. Avvalo, bunday xizmatlar faqat stomatologiya bo'yicha ko'rsatilgan bo'lsa, hozir xususiy klinikalar deyarli barcha yo'nalishlarda faoliyat yuritmoqda va ularning soni 8 mingga yetdi. Xususiy tibbiyot uchun soliq va bojxona imtiyozlari, subsidiyalarni qamrab olgan qo'llab-quvvatlash tizimi joriy etildi va vazirlik ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi besh yilda xususiy sektor ixtiyorida 1,3 trln.so'm mablag' qoldi [2].

Xorazm viloyatida bugungi kunda sog'liqni saqlash tizimidagi tibbiy xizmatlar ko'rsatuvchi bevosita davlat sektorida jami 126 ta davolash profilaktika muassasalari, shundan 13 ta shahar va tuman tibbiyot birlashmalari, 11 ta markaz, 5 ta dispanser, 2 ta shifoxona, 1 ta klinika, 1 ta bolalar stomatologiya poliklinikasi, 70 ta oilaviy poliklinika va 23 ta oilaviy shifokorlik punktlari xizmat ko'rsatib kelmoqda. Shuningdek, ushbu davlat tibbiyot muassasalarida 4576 nafar shifokor va 15457 nafar o'rta tibbiy xodim xizmat ko'rsatmoqda. Xorazm viloyatida DXSh bo'yicha 2022-yil 1-yanvar holatiga 74 xususiy klinika (shundan, 60 tasi ambulator, 14 tasi statsionar shaklda) tashkil etilib, ularning soni 392 taga yetdi. Ixtisosliklar bo'yicha 156 ta stomatologiya, 14 ta oftalmologiya, 45 ta terapiya,

35 ta kardiologiya, 45 ta nevrologiya; 50 ta ginekologiya; 16 ta pediatriya, 21 ta urologiya va ularda jami 830 nafar shifokorlar faoliyat yuritmoqda [3].

Sogʻliqni saqlash sohasida DXSH - oʻzaro tuzilgan DXSH toʻgʻrisidagi bitimi asosida xususiy investitsiyalar va boshqaruv tajribasini jalb qilish hamda xatarlar va majburiyatlarni boʻlishish va taqsimlash maqsadida tibbiy xizmatlar sifatini yaxshilash, shuningdek, sogʻliqni saqlash sohasida ijtimoiy va infratuzilmaviy muammolarni hal etishga qaratilgan davlat sherigi va xususiy sherik oʻrtasida muayyan muddatga huquqiy rasmiylashtirilgan oʻzaro manfaatli hamkorlikni ifodalaydi [1]. Sogʻliqni saqlash sohasida tibbiy xizmat koʻrsatishni tashkil etishning DXSH mexanizmining 5 ta asosiy yoʻnalishlari mavjud (1-rasm):

1-rasm. Sogʻliqni saqlash tizimida DXSH mexanizmining asosiy yoʻnalishlari

DXSH mexanizmini joriy qilish bilan birga sogʻliqni saqlash vazirligi tarkibidagi xususiylashtirish va pullik xizmatlarni tashkil qilish markazi va uning xududiy boʻlimlari oʻrnida DXSH va tibbiy turizmni rivojlantirish bosh boshqarmasi va xududiy boʻlimlari tashkil etildi (1-jadval).

1-jadval

Sogʻliqni saqlash sohasida DXSH mexanizmini tartibga soluvchi va muvofiqlashtiruvchi tuzilmaning oʻziga xosliklari

Xususiylashtirish va pullik xizmatlarni tashkil etish markazi	DXSH va tibbiy turizmni rivojlantirish bosh boshqarmasi
VAZIFALARI	
Davlat tibbiyot obyektlarini xususiylashtirish	DXSH asosida infratuzilma loyihalarini tashkil etish va amalga oshirish
	Tibbiyot tashkilotlarining mol-mulki, jumladan, yer uchastkalarini muomalaga kiritish boʻyicha

	takliflarni tayyorlash
Pullik xizmatlar ko'rsatishni litsenziyalash	DXSH asosida investitsiyalarni jalb etish
	Mahalliy tibbiy xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarining turizm salohiyatini tubdan oshirishga yo'naltirilgan kipish tibbiy turizmini rivojlantirish
Xususiy tibbiy tashkilotlarni nazorat qilish	Davlat tibbiyot muassasalarida pullik xizmat ko'rsatishni tashkil etish va amalga oshirish
	Tibbiy xizmat turlari va hajmini kengaytirish

Olib borilgan tadqiqotlar davomida Xorazm viloyati tuman va shaharlarini DXSH asosida tibbiy xizmat ko'rsatuvchi subyektlari daromadlari bo'yicha tabaqalashgan guruhlariga ajratdik. Ushbu jadvalda DXSH mexanizmi asosida tibbiy xizmatlar ko'rsatishda tushumlar bo'yicha Xonqa, Qo'shko'pir, Urganch tumanlari va Urganch shahri peshqadamlik qilmoqda. Ayniqsa, tushumlar Urganch shahrida 10,3 mrd.so'mga, Xonqa tumanida 4,7 mrd.so'mga, Bog'ot tumanida 1,4 mrd.so'mga, Xiva tumanida 728 mln.so'mga, Yangibozor tumanida 573 mln.so'mga, Xiva shahrida 428 mln.so'mga, Gurlan tumanida 328 mln.so'mga, Tuproqqal'ada tumani 163 mln.so'mga, Urganch tumanida 86 mln.so'mga, Yangiariq tumanida 5 mln.so'mga oshgan bo'lsa-da, biroq o'rtacha tushum nuqtai nazaridan Hazorasp, Bog'ot, Gurlan tumanlari tabaqalashuvda o'rta rivojlangan hududlarga kiradi.

2-jadval

Xorazm viloyati tuman va shaharlarini DXSH asosidagi tibbiy xizmat ko'rsatuvchi subyektlar daromadlari miqdori bo'yicha tabaqalashgan guruhlar

Tushumlari 0,1-3 mrd.so'm oralig'idagi tibbiyotda DXSH past rivojlangan hududlar	Tushumlari 3,1-6,0 mrd.so'm oralig'idagi tibbiyotda DXSH o'rta rivojlangan hududlar
Shovot tumani (2,9), Xiva shahri. (2,1), Xiva tumani (1,4), Yangibozor tumani (0,8), Yangiariq tumani (0,6), Tuproqal'a tumani (0,4)	Hazorasp tumani (3,1), Bog'ot tumani (4,6), Gurlan tumani (4,5)
Tushumlari 6,1-9 mrd.so'm oralig'idagi tibbiyotda DXSH yaxshi rivojlangan hududlar	Tushumlari 9,1 mrd.so'mdan katta tibbiyotda DXSH yuqori rivojlangan hududlar
Urganch tumani (6,5), Qo'shko'pir tumani (6,7), Xonqa tumani (8,2)	Urganch shahri (35,7)

Fikrimizcha, bir tomondan, tibbiyotda DXSH mexanizmini qo'llaganda davlat ishlab turgan obyektga ega bo'ladi, Shuningdek, tadbirkorning innovatsion tashabbusidan manfaatdor bo'ladi va tadbirkor esa o'rnatilgan tartibda obyektning keyinchalik ekspluatatsiya qilish uchun mablag' ishlab topadi, xizmat sifatini oshirib, yangi xizmat turlarini kengaytiradi. Ikkinchi tomondan, bir xil turdagi tibbiy xizmatlar ko'rsatuvchi subyektlarning ko'payishi evaziga tibbiyotning xonadonboy darajagacha tushishi, sifatli va arzon tibbiy xizmatlardan keng aholi qatlamlarining foydalanish imkoniga ega bo'lishi, tibbiy xizmat ko'rsatuvchi mahalliy tibbiyot tashkilotlarining infratuzilmasini yaxshilash, tibbiy jihozlar va texnologiyalarni xalqaro talablarga mos ravishda yuksaltirish, kadrlar malakasini oshirish, bir vaqtning o'zida bemorlarda o'ziga ma'qul kelgan davlat yoki xususiy tibbiyot muassasalari xizmatlaridan foydalanishga tanlov imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 16-apreldagi "Sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" PQ-4290 son Qarori.
2. Raximova S.M. "Tibbiy xizmatlar bozori rivojlanishining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish" mavzusidagi 08.00.05 – "Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti" ixtisosligi bo'yicha falsafa doktorlik (PhD) dissertatsiyasi. library.ziyounet.uz\uz\book\125536
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi rasmiy sayti. // www.stat.uz

SERVIS SOHASIDA SIFATNI OSHIRISH BO'YICHA INNOVATSIYALARNI JORIY ETISH

**Zarikeeva M.M., Qoraqalpoq davlat universiteti "Moliya" kafedrası
mustaqil tadqiqotchisi**

Annotatsiya. Ushbu tezisdá raqamli iqtisodiyot sharoitida servis sohasini rivojlantirishda joriy etilgan innovatsiyalarning mohiyati va dolzarbligi asoslab berilgan.

Аннотация. В данном тезисе обосновывается сущность и актуальность инноваций, внедряемых в развитие сферы услуг в условиях цифровой экономики.

Abstract. This thesis substantiates the essence and relevance of innovations introduced into the development of the service sector in the digital economy.

Kalit so'zlar. Servis, innovatsiya, iqtisodiyot, investitsiya, xizmatlar sifati, sifat menejmenti, standartlashtirish.

Ключевые слова. Сервис, инновация, экономика, инвестиция, услуги качество, менеджмент качества, стандартизация.

Key words. Service, innovation, economy, investment, services quality, quality management, standardization.

Xizmatlarning o'rnatilgan me'yoriy standartlarga muvofiq emasligi natijasida korxonaning daromadlarini yo'qotish - bularning barchasi xizmatlar xavfsizligiga salbiy ta'sir qiladi va natijada ularning sifat ko'rsatkichlarini pasaytiradi. Bizning fikrimizcha, xizmat ko'rsatish korxonalarida taqdim etilayotgan va realizatsiya qilinayotgan xizmatlar xavfsizligiga katta e'tibor qaratish lozim. Bu zarur chora-tadbirlar, ya'ni xizmatlar xavfsizligini ta'minlashning butun majmuasini o'z ichiga oladi.

Faqat o'z xizmatlarining yuqori darajadagi xavfsizligini ta'minlash orqali korxonalar mijozlarining ishonchi va ularning yuqori sodiqligiga ishonishlari mumkin. Shunday qilib, xizmatlar xavfsizligini ta'minlash xizmat ko'rsatuvchi korxonalarning jamiyatga nisbatan bevosita majburiyati, o'z farovonligi va rivojlanishining kafolati hisoblanadi.

Korxonalarda xizmatlar sifatini boshqarish tizimi - bu korxona rahbarlari tomonidan amalga oshiriladigan xizmatlar sifati ishlashini tahlil qilish natijalari bo'yicha faollashtiriladi va sifat sohasidagi siyosat va maqsadlar asosida ishlab chiqiladi. Bizning fikrimizcha, korxonalarning xizmatlar sifati tushunchasi yetkazib berish tezligi, belgilangan muddatlarga rioya qilish, investitsiyalar xavfsizligi, xavfsizlik, maqbul tariflar, tarmoq mavjudligi va xizmat ko'rsatish qulayligi, xaridorning jo'natish joyidan xabardorligidir. Eng muhim komponent - bu xizmat ko'rsatishni maksimal darajada avtomatlashtirish, mavjudlik va ma'lumotni qabul qilish qulayligi hamda har bir mijozga har qanday vaziyatda yordam berishga tayyor, samimiy va xushmuomala xodimlar hisoblanadi.

Xizmat ko'rsatish sifati sohasidagi maqsadlarni ishlab chiqish, tafsilotlash va ularga erishish tartibi "Korxonalar xizmatlari sifatini boshqarish" talablari bilan tartibga solinadi. Xizmat sifatini boshqarishni standartlashtirish - bu eng oqilona me'yorlarni topadigan va keyin ularni me'yoriy hujjatlar, masalan, standart, ko'rsatmalar, usullar va mahsulotlarni ishlab chiqish talablari kabi tartibga soluvchi qoidalar ishlab chiqarish faoliyati, ya'ni standartlarga muvofiqligini belgilaydigan vositalar to'plamidir [1].

Yuqoridagilardan aytish mumkinki, sohada xizmat ko'rsatishning muayyan elementlari mijoz uchun qanchalik muhim bo'lsa, mijoz taklif etilayotgan xizmatga nisbatan neytral bo'lib qoladi.

MDH olimlaridan D.Moldagaliyev, V.Ugryumova, M.Yatsenko, L.Reyman, A.Timofev sifat menejmenti va xizmat ko'rsatish korxonasining raqobatbardoshligi nazariyasi, metodologiyasi va tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar [2].

1-jadvalda tizimlashtirilgan usullar, mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillar va yo‘nalishlar keltirilgan.

1-jadval

Korxonalarda sifat menejmenti sohasida ishning innovatsion usullari va tamoyillarini tizimlashtirish

Mualliflar	Korxonalarda sifat menejmenti sohasidagi innovatsiyalar
D.Moldagaliyev	Xizmatlar xizmat ko‘rsatishning tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini yoritib beradi. Korxonaning butun tizimida sifatni o‘lchash metodologiyasi va tamoyillari ishlab chiqilgan, shunga asosan sifat ko‘rsatkichlari aniqlanadi: yetkazib berish muddatlari, xodimlarning professionallik darajasi va ish sifati, bu rejalashtirilgan ko‘rsatkichlar bajarilishi hamda mijozlarga xushmuomalalik, do‘stona munosabatni anglatadi, paydo bo‘lgan muammolarni tezda hal qilish qobiliyatini ifodalaydi.
M.Yatsenko	U mamlakatning Federal qonuniga “Personal ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonunni kiritishni taklif qiladi, unga ko‘ra shaxsni aniqlashga imkon beradigan har qanday ma’lumot shaxsiy ma’lumotlar (familiyasi, ismi, otasining ismi, manzili va boshqalar) tegishli, bunday ma’lumotlarni qayta ishlash faqat shaxsiy ma’lumotlar subyektining roziligi va yozma ravishda amalga oshirilishi mumkin
A.Timofev	Xizmatlar sifatga ta’sir ko‘rsatadi. Bir qator saralash markazlarini tunu-kun ishlashga o‘tkazilishi va avtotransport vositalari sonini ko‘payishi hisobiga mamlakat bo‘ylab yuklarni yetkazib berish muddati 24 soatga qisqaradi. Korporativ mijozlarga xizmat ko‘rsatish va tariflar darajasini saqlab qolish bo‘yicha ixtisoslashtirilgan markazni ochilishi iste’molchilar safini kengaytirishning muhim omilidir
L.Reyman	Xizmat ko‘rsatish korxonalarini modernizatsiyalash loyihasi ishlab chiqiladi. Loyihaning amalga oshirilishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Tarmoqning eng yuqori o‘shishiga erishiladi, tranzaksiya xarajatlari kamayadi, iqtisodiyotning rivojlanishi qo‘llab-quvvatlanadi, kichik va o‘rta biznesning rivojlanishi rag‘batlantiriladi va elektron tijorat rivojlanishi jadallashtiriladi va natijada fuqarolarning hayot sifati yaxshilanadi. Loyihaning amalga oshirilishi korxonalar daromadlarining o‘shishini yiliga 30 foiz va undan ortiq darajaga ko‘tarish imkonini beradi

V.Ugryumova	Xizmatlarga ruxsatnomalar olishning soddalashtirilgan tartibi va ularga arizalarni to'ldirishda yo'l qo'yilgan xatolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bundan tashqari, litsenziya operator to'liq texnologik sikl operatsiyalari to'plamini amalga oshirganda beriladi va bitta jarayonning alohida komponentlarini litsenziyalashga yo'l qo'yilmaydi. Bunga asoslanib, faqat yuklarni tashish yoki ularni qabul qilish tashkilotlari litsenziya olmasliklari kerak

Standartlashtirish korxonalar faoliyatida xizmatlar sifatini boshqarishning zamonaviy mexanizmini eng muhim elementlaridan biridir. Standartlashtirish - xizmat ko'rsatish korxonalarini barcha manfaatdor tomonlar qiziqishlari va ishtirokida tartibga solish, xususan, funksional shartlar va xavfsizlik talablariga rioya qilgan holda optimal tejashga erishish maqsadida qoidalarni belgilash va qo'llashdir.

Standart - standartlashtirish bo'yicha me'yoriy-texnik hujjat bo'lib, standartlashtirish obyektiga qo'yiladigan qoidalar, normalar, talablar majmuini belgilaydi va vakolatli organ tomonidan tasdiqlanadi. Standartlar bajarilishi kerak bo'lgan muayyan talablar va qoidalarni o'z ichiga olgan hujjatlar shaklida taqdim etiladi [3].

Xizmatlar sifatini yaxshilashga ta'sir qiluvchi standartlarni ishlab chiqishda mijozlarning o'zgaruvchan ehtiyojlari, ishlab chiqarilgan mahsulotlar, foydalaniladigan ishlab chiqarish jarayonlari, tashkilot hajmi, tuzilishi va aniq maqsadlari hisobga olinishi kerak. Bularning barchasi ishlab chiquvchilardan alohida moslashuvchanlik, tez o'zgartirish qobiliyatini talab qiladi, shuning uchun ISO 9001:2008 "Sifat menejmenti tizimi" korxonalarda xizmatlar sifati yoki hujjatlarning tuzilishida bir xillikni nazarda tutmaydi.

Standart ichki va tashqi subyektlar, shu jumladan sertifikatlashtirish organlari tomonidan tashkilotning mijozlar, tartibga solish va o'z talablariga javob berish qobiliyatini baholash uchun ishlatilishi mumkin. Korxonalarda xizmatlar sifatini oshirish barcha kategoriyadagi iste'molchilar, xodimlar, yetkazib beruvchilar, korxonalar aksiyadorlari, ya'ni butun jamiyatning qoniqishini oshirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Стратегия инновационного прорыва. - М.: ЗАО «Издательство Экономика», 2004. - с. 232.

2. Круглов М.Г. Менеджмент систем качества. / под ред. М.Г.Круглов, С.К.Сергеев, В.А.Такташов. - М.: ИПК «Изд-во стандартов», 2000. - с. 202.

3. Крылова Т.Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - с. 434.

ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИ ЧАКАНА САВДОСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МИНТАҚАВИЙ МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЯСИ

Ибрайимова Д.А., Урганч давлат университети “Менежмент ва маркетинг” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотлари чакана савдосининг ҳозирги ривожланиш ҳолати, ҳудудий ўзига хосликлари таҳлил қилинган, озиқ-овқат маҳсулотлари чакана савдосини ривожлантириш бўйича ҳудудий маркетинг стратегиялари илмий жиҳатдан асосланган.

Аннотация. В статье проанализировано современное состояние развития розничной торговли продуктами питания в нашей стране, региональные особенности, научно обоснованы региональные маркетинговые стратегии развития розничной торговли продуктами питания.

Abstract. The article analyzes the current state of development of food retail trade in our country, regional peculiarities, regional marketing strategies for the development of food retail trade are scientifically based.

Калит сўзлар. Озиқ-овқат маҳсулотлари, чакана савдо, маркетинг, маркетинг стратегияси, ҳудуд, ҳудудий маркетинг, ҳудудий маркетинг стратегияси.

Ключевые слова. Продукты питания, розничная торговля, маркетинг, маркетинговая стратегия, площадь, региональный маркетинг, стратегия регионального маркетинга.

Key words. Food, retail, marketing, marketing strategy, area, area marketing, area marketing strategy.

Озиқ-овқат маҳсулотлари бозоридаги рақобат курашининг кучайиши, қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари саноатидаги ноқулай ишлаб чиқариш шароитлари, сотув тизимининг самарасиз ташкил қилиниши, истеъмолчиларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолати ва талабнинг ўзгариши шароитида замонавий тенденциялар асосида озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва сотиш жараёнларини ташкил қилиш долзарб муаммолардан ҳисобланади.

Янги Ўзбекистонда иқтисодиёт тармоқларини жадал суръатларда ривожлантиришга қаратилган ислохотларда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш дастурини амалга ошириш, мамлакатимизнинг Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлишининг озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб

чиқариг соҳасига таъсирини ўрганиш, озиқ-овқат ва ноозик овқат маҳсулотлари бозорларида таклифни ошириш ва мавсумий тақчилликларни бартараф этиш; ички бозорни озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлдириш ва нархлар барқарорлигини таъминлаш бўйича “Йўл харита”ни амалга ошириш каби муҳим вазифалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60-сонли Фармонининг 3-банди 21-мақсадини амалга оширишда озиқ-овқат маҳсулотлари савдосини такомиллаштириш бўйича ҳудудлар кесимида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш белгиланган [1]. Республика ҳудудларида қуйидагилар бўйича савдо инфратузилмасини ривожлантириш белгиланган:

- ҳар бир ҳудудда йирик улгуржи-савдо марказлари, жумладан логистика, музлатгич ва омборхоналарни ташкил этиш;
- йирик туман ва шаҳарларда камида 3 тадан замонавий савдо марказларини ташкил этиш;
- қишлоқ жойларда кўчма савдо нуқталарини кўпайтириш;
- аҳолига эркин савдони амалга ошириш имконини берувчи чегараолди ҳудудларда савдо марказларини ташкил этишни назарда тутиш.

Мамлакатимиз ҳудудларида озиқ-овқат маҳсулотлари чакана савдосини ривожлантиришда ҳудуднинг ўзига хос жиҳатларини инобатга олган ҳолда замонавий маркетинг стратегияларини ишлаб чиқиш ва уларни илмий асослаш муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Хорижий илмий адабиётларда озиқ-овқат маҳсулотларини ҳудудларда сотиш бўйича олиб борилган илмий тадқиқотларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш ва озиқ-овқат маҳсулотлари чакана савдоси ўзаро боғланган ҳолда ўрганилган. Аграр соҳа вакиллари ҳудуддаги озиқ-овқат маҳсулотлари чакана савдосини самарали амалга ошишига қуйидаги омиллар таъсир қилишини ёритишган:

- маҳсулот сифати;
- савдо ташкилий тузилмаси;
- маъсул ходимнинг қобилияти;
- маркетинг.

Маҳсулот сифати хусусиятларида асосан маҳсулотнинг асосий сифат белгилари (таъми, ранги, ўлчами, ҳиди ва ҳ.к.), маҳсулот ташқи кўриниши (қадоғи, этикетка, маркировка ва ҳ.к.) ва маҳсулотга боғланган ҳолда кўрсатиладиган хизмат кўрсатиш муҳим аҳамият касб қилади. Савдо ташкилий тузилма шакли белгиланган вазифаларни тўлим амалга ошириш имкониятига эга бўлиши, маъсул ходимнинг қобилияти асосан ўзга юкланган вазифани тўлиқ бажара олиши, кучли менежерлик қобилиятни

мавжудлиги ва муассасадаги ходимларни иш жараёнида доимий қўллаб-қувватлаши билан белгиланади. Маркетинг омили, асосан ходимларнинг билим, малака ва тажрибасидан келиб чиққан ҳолда режалаштирилган маркетинг концепцияси ва самарали назорат тизимини мукамал даражада амалга оширилиши билан белгиланади [2].

Сотиш жараёнида муваффақиятга эришиш учун “биринчилардан бўлиб ҳаракатни бошлаш” ва “маркетинг консалтинг хизмати” омилларига эътибор қаратиш, корхона ва савдо муассасаларида сотиш жараёнларини лойиҳалаштириш ва маркетинг консалтинг хизматларини узлуксиз амалга ошириш тизимини шакллантириш зарур [3].

Минтақаларда озиқ-овқат маҳсулотлари бозорининг ривожланиш тенденцияси асосан истеъмол нархлари индекси орқали аниқланади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг маълумотларига кўра, 2018 йилдан бошлаб, ушбу индекснинг ҳисоб-китобларида барча товарлар ва хизматларнинг ўзгармас салмоқ вазнларидан фойдаланилган. 2018 йилгача мева-сабзавотлар умумий гуруҳининг ўзгармас вазнида мева-сабзавот товарларининг ойлик ўзгарувчан вазнлари асосида ҳисобланган (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси бўйича озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмол нархлари индекси (турлари бўйича) [4]

Кўрсаткичлар	Йиллар								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Нархлар индекси	107,0	106,8	106,1	105,6	105,7	114,4	114,3	115,2	111,1
Нон маҳсулотлари	111,0	104,7	113,2	107,6	99,0	111,0	128,5	124,8	115,2
Гўшт, парранда ва балиқ	109,0	112,1	119,2	98,1	103,8	130,0	121,7	123,4	118,1
Сут маҳсулотлари	114,2	112,0	103,4	107,0	104,2	116,0	112,8	118,1	111,5
Тухум	116,3	99,1	83,5	100,8	108,6	136,1	99,5	131,8	137,6
Ёғ ва мой	111,7	107,1	104,8	121,0	112,2	116,4	108,7	107,5	126,9
Мева ва сабзавотлар	89,4	88,2	72,0	82,0	77,4	100,8	104,7	114,5	111,9
Шакар, чой, қандолат ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари	100,2	103,1	103,2	106,3	112,4	117,8	102,6	111,4	111,8
Алкоголсиз ичимликлар	101,2	108,0	106,3	105,8	106,5	106,9	104,8	114,1	103,9
Спиртли ичимликлар	102,6	108,0	105,0	105,0	108,4	116,8	115,8	115,7	107,9

Хулоса тариқасида шуни таъкидлаш жойизки, ҳудудда озиқ-овқат маҳсулотларини сотувини самарали амалга ошириш учун маҳаллий аҳолини ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар номенклатураси ҳақида ахборот билан таъминлаш, маҳсулот сифати ва уни сақлаш шароитлари билан таништириш, кичик ишлаб чиқариш субъектларига маҳсулотни самарали сотиш бўйича консалтинг хизмати кўрсатиш, корхоналардаги маркетинг фаолияти билан шуғулланувчи ходимларнинг малакасини ошириш, маҳсулотларни оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқларда реклама қилиш орқали сотишни рағбатлантириш ва ҳудудий маҳсулотларнинг брендини шакллантиришдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60-сон Фармони. <https://lex.uz/uz/docs/5841063>
2. Zentes J., Morschett D., Klein H. Strategic Retail Management Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2017.
3. Samuel O. Idowu, René Schmidpeter Case Studies on Sustainability in the Food Industry Springer Cham, 2022.
4. www.stat.uz - Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

МИНТАҚАДА ТЎҚИМАЧИЛИК САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ МАРКЕТИНГ МУҲИТИ

Хайтбоева Н.Б., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада минтақада мавжуд тўқимачилик саноат корхоналарининг маркетинг фаолияти бўйича назарий билимлар ўрганилган ҳамда Хоразм вилояти тўқимачилик корхоналарининг маркетинг муҳити таҳлил қилинган. Олинган натижалар ва мавжуд тадқиқотлар асосида тавсиялар берилган.

Аннотация. В данной статье изучены теоретические знания о маркетинговой деятельности действующих предприятий текстильной промышленности региона и проанализирована маркетинговая среда текстильных предприятий Хорезмской области. Рекомендации даны на основании полученных результатов и существующих исследований.

Abstract. In this article, theoretical knowledge on the marketing activities of existing textile industrial enterprises in the region is studied and the marketing environment of textile enterprises of Khorazm region is analyzed. Recommendations are given based on the results obtained and existing research.

Калит сўзлар. Тўқимачилик саноати, маркетинг муҳити, бозор сегментацияси, реклама, SWOT таҳлил.

Ключевые слова. Текстильная промышленность, маркетинговая среда, сегментация рынка, реклама, SWOT-анализ.

Key words. Textile industry, marketing environment, market segmentation, advertising, SWOT analysis.

Ўзбекистон Республикаси тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича улкан салоҳиятга эга бўлиб, тайёр ишчи кучи, маҳсулот учун ички бозорлар ва экспорт учун қулай шарт-шароитлар мавжуд. Мамлакат саноатида экспорт салоҳиятини янада ошириш мақсадида 2022-2026 йилларда мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида “тайёр маҳсулотлар учун миллий брендларни ривожлантириш ва уларнинг экспортини ошириш, жумладан миллий ва хорижий бренддаги тайёр маҳсулот экспорти ҳажмини 2026 йилда 5 млрд. АҚШ доллариға етказиш” [1] бўйича чора-тадбирлар алоҳида банд қилиб келтирилган.

Тадқиқотчи Овен таъкидлашича, учта куч - глобаллашув, технология ва мода тўқимачилик ва кийим-кечак ишлаб чиқарувчилар фаолиятини ўзгартиради [2]. Саноат тармоқларида қўлланиладиган маркетинг стратегия учун ягона таърифни олиш мураккабдир. Мисол учун, Корей маркетинг стратегиясини турли хил жараёнларни ўз ичига олган ноёб ва қимматли позицияни яратиш фаолияти, деб белгилайди [3]. Сравенс маркетинг стратегияси - бу бизнес мижозларига яхши товарлар ва хизматларни етказиб берувчи рақобатбардош афзалликларни олиб келувчи жараён, деб фикр юритади [4].

Мамлакатимиздаги мавжуд тўқимачилик корхоналарининг иқтисодий фаолиятининг ривожланиш тенденциялари ҳамда уларнинг маркетинг стратегияларини минтақадаги “Khorezm-teks” МЧЖ ва “Xorazm Gilamlari” МЧЖ мисолида кўриб чиқамиз. “Khorezm-teks” МЧЖни асосий фаолият тури калава-ип ишлаб чиқаришга асосланган бўлиб, йиллик ишлаб чиқариш қуввати 10000 тоннани ташкил қилади. “Khorezm-teks” МЧЖ бугунги кунда 670 нафардан ортиқ ишчи-ходим меҳнат қилади. Корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар эса Украина, Россия, Хитой ва Туркия давлатларига экспорт қилинмоқда. Эътиборлиси, йилига йирик қувватда калава-ип ишлаб чиқариш қувватига эга корхонада ходимлар малакасини ошириш учун Туркия ва Хитой давлатларидан тажрибали мутахассислар жалб қилинган. Маълумки, тўқимачилик саноат корхоналари фаолиятини мунтазам назорат қилиш SWOT таҳлили билан изчил амалга оширилади. SWOT таҳлилдан мунтазам фойдаланиш ва маълумотларни кузатиш саноат иштирокчилари ўртасидаги рақобатни яхшироқ таққослашни таъминлайди

ва ундан тез-тез фойдаланиш, шунингдек, нотўғри ёки бартараф этиш мумкин бўлган хавфни чеклашга ёрдам беради (1-жадвал).

1-жадвал

“Khorezm Teks” МЧЖ SWOT таҳлили [5]

Кучли томонлари: 1. Ишлаб чиқариш ускуналарининг янгилиги 2. Истеъмолчиларни турдош товарлар орасида танлаш имконияти мавжудлиги 3. Буёқ тайёрлаш лабораториясини такомиллашганлиги 4. Товар сотиш тармоғига инновация тадбиқ қилинганлиги (интернет магазин)	Заиф томонлари: 1. Тайёр маҳсулотларнинг улуши камлиги 2. Ишлаб чиқариш тор доирада эканлиги (маҳсулот турлари ишлаб чиқаришда диверсификациялаш мавжуд эмаслиги) 3. Савдо каналларининг камлиги
Имкониятлари: 1. Охирги 3 йил ичида йилига 2 тадан янги ишлаб чиқариш линияларининг очилганлиги. 2. Россия ва Туркиядан ишлаб чиқариш соҳаси мутахассисларининг жалб қилинганлиги. 3. Деярли барча Ўзбекистон регионларида дилерларининг борлиги 4. Маркетингга яхши эътибор берилиши истеъмолчиларнинг брендга содиқлиги	Таҳдидлар: 1. Бозорда талаб катта бўлишига қарамасдан рақобатчиларнинг кўплиги сабабли бозорга кириб бориш имконият даражалари паст. 2. Текстил соҳасига биргина янги сегмент олиб кириш учун катта капитал талаб қилинади. Бунга сабаб битта сегмент киритиш учун ишлаб чиқариш тармоғини бутунлигича сотиб олиниши лозим

Юқоридаги расмдан кўриниб турибдики, компаниянинг бир хил турда товар ишлаб чиқариш билан чекланиб қолганлиги унинг маҳаллий ва жаҳон бозордаги кучсиз томонини ифодалайди. Бироқ, янги турдаги маҳсулот ёки бошқа сегмент киритиш учун йирик миқдорда капитал талаб қилиниш корхонага салбий таъсир кўрсатувчи таҳдид ҳисобланади. Бироқ, бу каби камчиликлар “Khorezm Teks” умумий ишлаб чиқариш ҳажми ёки сотиш ҳажмини пасайтира олмайди.

“Xorazm Gilamlari” МЧЖ ўзининг гилам ва гилам маҳсулотлари билан маҳаллий бозорда 60 фоиздан ортиқ ўз улушига эга. Ишчилар сони 430 нафардан ортиқ ушбу корхона йилига 2,2 млн.м.кв маҳсулот ишлаб чиқариш

қувватига эга бўлиб, йиллик ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар 55,0 млрд.сўмни, шундан экспорт ҳажми 7,0 млн.АҚШ долларни ташкил қилади.

“Xorazm Gilamlari” МЧЖ маҳсулот ишлаб чиқаришда хом-ашё базасини Бангладеш, Тайланд ва Туркиядан импорт қилиб, тайёр маҳсулотларни Озарбайжон, Туркменистон, Тожикистон, Хитой, Россия, Украина, Арманистон, АҚШ ва Қозоғистон давлатларига экспорт қилмоқда. Компания соф даромадини ошириш мақсадида “Гидам ва гидам маҳсулотларини ишлаб чиқариш” лойиҳасини муваффақиятли ва тўла қувват билан амалга ошириш учун 21,5 млн.евро маблағ сарф қилинган. 2020 йилда “Sam-Antep-Gilam” МЧЖ таъсисчилигида ташкил қилинган корхонани қайта тиклаш учун жами 132 млрд.сўм инвестиция киритилган. Бироқ, компания маҳаллий ва жаҳон бозорида ўз мавқеини эгаллашда давом этмоқда, классик маркетинг стратегияси, рақамли маркетинг ва таргет рекламалар туридан фойдаланишни афзал билади. Компаниянинг рақобатчи фирмалардан ажратиб турадиган рекламадан фойдаланиш усуллари қуйидагилардан иборат:

- мақсадли бозорни эгаллаш учун махсус журналлардан фойдаланиш. Компания тўғрисида умумий маълумотлар, ишлаб чиқарилган маҳсулотлар таркиби ва сифати кенг ёритилган журнал потенциал мижозлар ва ҳамкорлар топишда қатор имкониятлар яратмоқда.

- компания турли ҳудуддаги катта бозорларга эга эканлиги сабабли оммавий ахборот воситаларидан кенг фойдаланади. Чунки, телевизион рекламада харидорни сотиб олишга ишонтириш учун маҳсулот тури, дизайни ва афзаллигини баён қилиш қулайлиги мавжуд.

- онлайн ва ижтимоий тармоқлардаги реклама орқали янги мижозларни жалб қилиш. Глобал аудиторияга арзон нархларда эришиш учун кўпчилик фирмалар қатори “Xorazm Gilamlari” ҳам веб-сайтардан фойдаланади. Ҳозирги пайтда кўпгина мижозлар маҳсулотни сотиб олиш ҳақида қарор қабул қилишдан олдин интернетда бизнесни ўрганадилар.

- транзит реклама. Бу реклама тури жамоат жойларида плакат ёки баннерлар орқали компания маҳсулотларини реклама қилиш. Ҳатто, энг катта билбордларда чекланган миқдордаги маълумотлар мавжуд бўлиши лозим, акс ҳолда уларни ўқиш қийин бўлади.

- дилерлик марказлари орқали сотув тизимини такомиллаштириш. Компания таркибида бугунги кунда республика бўйича 400 дан ортиқ микроҳудудларда дилерлик марказлари ва 150 дан ортиқ ўз дўконларига эга.

Мамлакатимизда фаолият юритаётган тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналар фаолиятини таҳлил қилиб, биз савдо жараёнларини ташкил қилиш ва маркетинг стратегияларини жорий қилиш

тизимига қуйидаги элементларни киритишни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

- маҳаллий тўқимачилик ва тикув-трикотаж корхоналарининг маҳсулотларига талабни оширишда доимо ишлаб чиқариш маҳсулотларини янгилаш тизимини такомиллаштириб бориш;

- компаниялар самарали бозор каналларини ривожлантириши ва фойдаланиши, шу билан бирга, янги каналларга ўтиш ва муваффақиятсиз тақсимлаш каналларидан воз кечишга тайёр туриш;

- мавжуд имкониятлардан тўлиқ фойдаланган ҳолда маҳаллий бозордаги бўшлиқни биринчилардан бўлиб излаб топиш механизминини шакллантириш;

- тўқимачилик саноатини ривожлантиришда инновацион маркетинг стратегияси асосида тўқимачилик маҳсулотлари истеъмолчилари аудиториясини кенгайтириш ва глобал ривожланиш тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда талабга тезкорлик билан мослашувчан маҳсулотларни ишлаб чиқиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

2. Owen G. Globalization in textile: Corporate strategy and Competitive advantage, 2001. The third annual pasold lecture delivered at the London School of Economics retrieved from www.lse.ac.uk/collection/mse/pdf/pasold. August 25, 2010.

3. Corey R. Marketing Strategy-An Overview, Harvard Business Review, 2003. 9-500-005.

4. Cravens D. Strategic Marketing. 6th ed. McGraw-Hill, Boston, 2000. MA.

5. “Khorezm Teks” МЧЖ маълумотлари.

МИНТАҚА ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ МАРКЕТИНГНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

Илҳамова З.П., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада минтақа туризмининг ривожлантиришда рақамли маркетингнинг ташкил этишнинг ҳозирги ҳолати таҳлили, шунингдек, мавжуд тадқиқотлар таҳлили асосида ривожлантириш имкониятлари аниқланган.

Аннотация. В статье исследуется уровень знаний о современном состоянии цифрового маркетинга в развитии регионального туризма, а также выявляются возможности развития на основе анализа существующих исследований.

Abstract. The article examines the level of knowledge about the current state of digital marketing in the development of regional tourism, as well as identifies opportunities for development based on the analysis of existing research.

Калит сўзлар. Анъанавий маркетинг, рақамли маркетинг, туризмда маркетинг, рақамли технологиялар, ижтимоий тармоқ маркетинги .

Ключевые слова. Традиционный маркетинг, цифровой маркетинг, маркетинг в туризме, цифровые технологии, маркетинг в социальных сетях.

Key words. Traditional marketing, digital marketing, tourism marketing, digital technologies, social media marketing.

Иқтисодий тараққиётнинг муҳим соҳаларидан бири ҳисобланган туризмни ривожлантиришда ҳам рақамли технологиялардан фойдаланишга асосланган янги тенденцияларнинг пайдо бўлишига олиб келмоқда. Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида хорижий туризм бозорларида мамлакат туризм салоҳиятини тарғиб қилиш орқали республикага ташриф буюрадиган хорижий туристлар сонини 2026 йилгача 9 млн. нафарга етказиш белгиланган бўлиб [1], рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда ушбу мақсадни амалга оширишда қуйидагилар асосий йўналишлар ҳисобланади:

- мақсадли бозорларда маркетинг тадқиқотларини олиб бориш, давлатлар кесимида туристик маршрутларини ишлаб чиқиш;
- хорижий мамлакатларда халқаро туризм кўргазма ва ярмаркаларда миллий стенд билан иштирок этиш;
- томошабинлар қамрови кенг бўлган оммабоп блогерлар ҳамда инфлюенсерлар учун мамлакат бўйлаб инфотурлар ташкил қилиш ва бошқалар.

Ҳозирда бозорнинг ҳар бир асосий сегменти рақамли технологиялар ёрдамида ривожланмоқда, улардан савдо ҳажми, бренд хабардорлигини ошириш ва компания ёки ташкилот фаолияти билан боғлиқ тенденцияларни яратиш учун фойдаланилади. Истеъмолчи хатти-ҳаракатларидаги ўзгаришлар фирмалардан рақамли соҳадаги маркетинг стратегияларини қайта кўриб чиқишни талаб қилади. Солдатова замонавий рақамли маркетинг воситаларини компания ичидаги харажатларни оширмасдан тармоқларни яратиш, шартномаларни бирлаштиришга ёрдам беради, деб ҳисоблаган [2]. Parvez ва бошқалар фикрича, рақамли маркетинг - маҳсулотлар ёки брендларни онлайн реклама қилиш, ижтимоий медиа

маркетинг (СММ) ва қидирув тизимини оптималлаштириш (СЕО) қидируви маркетинги (СЕМ), Youtube ва веб-сайтлар орқали видео маркетинги назарда тутилган [3]. Özog‘lu ва бошқалар фикрига кўра, рақамли маркетингнинг ўзига хос хусусиятлари ёрдамида корхоналар харажат ва рақобатдош устунликка эга бўлади [4].

Хоразм вилоятида туризм соҳасини янада ривожлантириш, вилоятимизга хорижий ва маҳаллий сайёҳларни янада кўпроқ жалб қилиш, туризм соҳасида кўрсатилаётган хизматлар сифати ва кўламини янада ошириш, сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш мақсадида туризм соҳасини рақамлаштириш ва рақамли маркетинг стратегияларини қўллаш бўйича кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. 2021 йилда туризм соҳасида вилоятнинг сайёҳлар кўп ташриф буюрадиган ҳудудларида хорижий сайёҳлар учун янада қулайликлар яратиш мақсадида 21 та “Wi-fi” нуқталари ўрнатилган. Бундан ташқари, соҳага инновацион технологияларни кенг тадбиқ қилиш мақсадида Хива шаҳри “Ичан-қалъа” давлат музей кўриқхонасида “Музейларга кириш учун электрон билетлар сотиш ва ташриф буюрувчиларни ҳисобини юритишни автоматлаштирилган тизими (турникетлар)ни яратиш” лойиҳаси ишга туширилди. “Ичан қалъа” ҳудудига кириш, музейлар ва айрим диққатга сазовор жойларни томоша қилиш учун чипталар ягона кассадан сотилиши ва барча музей ва диққатга сазовор жойларга кириш уларнинг кириш қисмларига ўрнатилган смарт-турникетлар орқали амалга оширилиши жорий қилинган. Шу билан бирга, вилоятимизда туризм салоҳиятини маҳаллий ва халқаро миқёсда тарғиб қилиш, ташриф буюрадиган сайёҳлар оқимини ошириш мақсадида фото, видео ва бошқа шаклдаги 15 турдаги тарғибот материаллари ишлаб чиқилган.

Хоразм вилоятида туризм соҳасига рақамли маркетинг воситаларини тадбиқ қилишни ривожлантириш, вилоятимизга хорижий ва маҳаллий сайёҳларни янада кўпроқ жалб қилиш мақсадида қуйидаги ишлар амалга оширилиши зарур, деб ўйлаймиз:

- туризм драйверлар сифатида аниқланган маҳаллаларда, хусусан Хива шаҳри, Шовот ва Янгиариқ туманларида ахборот марказлари, Wi-Fi зоналарини ташкил этиш ва туризм инфратузилмасини такомиллаштириш;
- вилоятда ўтказиладиган барча маданий тадбирлар ва фестиваллар ҳақидаги маълумотларни ўзида жамлаган веб-контентни ишлаб чиқиш;
- туристлар учун оилавий меҳмон уйлари ва овқатланиш шохобчалари, вилоятда тақдим этиладиган барча хизматларни топиш имкониятини берувчи мобил илова ишлаб чиқиш орқали туристлар оқимини янада қўпайишига эришиш мумкин.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сон Фармони.
2. Soldatova A.V., Budrin A.G., Budrina E.V., Smirnova A.K. & Bouroubi M.R. The role of digital marketing in the development and implementation of innovations in the electronic industry, 2021. / Paper presented at the Proceedings of the 2021 IEEE Conference of Russian Young Researchers in Electrical and Electronic Engineering, El Con Rus, 2021. - p.1923-1926.
3. Parvez S.J., Moyeenudin H.M., Arun S., Anandan R. & Janahan S.K. Digital marketing in hotel industry. // International Journal of Engineering and Technology (UAE), 7, 2018. – p. 288-290.
4. Özoğlu B. & Topal A. Digital marketing strategies and business trends in emerging industries, 2020.

MAMLAKATIMIZDA SUV RESURLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH KO‘RSATKICHLARI

Shamurotov S.B., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda suv resurslarining joriy holati, suv resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari turlari va ulardan hududlar kesimida foydalanish hamda ushbu samaradorlikni baholash ko‘rsatkichlar asosida mintaqalarning iqtisodiy rivojlanish sharoitida tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В данной статье приведены современное состояние водных ресурсов в нашей стране, виды показателей оценки эффективности использования водных ресурсов и их использования в регионах, а также рекомендации по экономическому развитию регионов на основе этих показателей эффективности.

Abstract. In this article, the current state of water resources in our country, the types of indicators for assessing the efficiency of water resources use and their use in regions, as well as recommendations for the economic development of regions based on these indicators of efficiency have been developed.

Kalit so‘zlar. Suv resurslari, suvdan samarali foydalanish indeksi (SSI), YaIM suv sig‘imkorligi, mintaqaning suv bilan ta‘minlanganlik solishtirma hajmi, yer usti suv zaxiralaridan foydalanish intensivligi.

Ключевые слова. Водные ресурсы, индекс водоэффективности (ИВЭ), водоемкость ВВП, сравнительный объем водообеспеченности региона, интенсивность использования запасов поверхностных вод.

Key words. Water resources, water efficiency index (SSI), GDP water capacity, comparative volume of water supply of the region, intensity of use of surface water reserves.

Hozirgi kunga kelib, global iqlim sharoitida muzlarning yillik belgilangan me'yorlardan ortiq qismi erib borishi natijasida kelgusi yillarda suv taqchilligi vujudga kelishi mutaxassislar tomonidan ta'kidlab kelinmoqda. Butunjahon meteorologiya tashkilotining dunyo suv resurslarining holatiga oid hisobotida ma'lum qilinishicha, 2050-yilga borib, yer yuzida istiqomat qiluvchi besh milliarddan ortiq kishi turli darajada suv tanqisligini boshdan kechiradi [1]. BMT ma'lumotlariga ko'ra, hozir dunyo bo'yicha 2 mlrd.dan ortiq kishi toza ichimlik suvi ta'minotiga ega emas. 2021-yilda dunyoning ko'plab hududlarida 30 yillik gidrologik oraliq mobaynidagi o'rtachadan ko'ra kuchliroq qurg'oqchilik bo'lgani kuzatildi. Shuningdek, 3,6 mlrd. kishi yil davomida kamida bir oy suvdan yetarli darajada foydalana olmaslik muammosiga duch kelmoqda [2]. Jahon tabiiy resurslar instituti (World Resources Institute) va Britaniyaning Economist Intelligence Unit tashkiloti tadqiqotlariga ko'ra, 2040-yilga borib, suv tanqisligiga eng ko'p uchrashi taxmin qilinayotgan 33 ta davlat orasida Markaziy Osiyo mamlakatlari, xususan O'zbekiston ham bor [3]. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda, mamlakatimiz hududlarida suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun bizga hududlarda suvdan foydalanish samaradorligini baholash va shu ko'rsatkichlar asosida chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish kerak.

Mamlakatimiz iqtisodiyot tarmoqlarida foydalaniladigan suv resurslarining ko'p yillik o'rtacha hajmi 51 mlrd. metr kubni tashkil etadi. Buning 21,5 foizi O'zbekiston hududlarida, 78,5 foizi qo'shni davlatlar hududida shakllanadigan suv resurslaridir. Jumladan, Amudaryo va Sirdaryodan 31,6 mlrd. kub metr (61 %), ichki kichik daryo va soylardan 17,2 mlrd. kub metr (35 %), yerosti suv zaxiralaridan 0,5 mlrd. kub metr (1 %) hamda kollektor va drenaj tizimlaridan 1,7 mlrd. kub metr (3 %) suv olinadi va ular asosiy suv resurslarini tashkil qiladi. Mutaxassislar fikricha, O'zbekistonda yaqin kelajakda suv tanqisligi 7 mlrd. kub metr, 2050-yillarga borib, 12-13 mlrd. kub metr bo'lishi kutilayotganini inobatga olsak, bu holatda suvni tejashning ahamiyati yanada ortadi. Shu maqsaddan kelib chiqib, mamlakatimiz qaysi hududi suv resurslaridan samarali foydalanish ko'rsatkichga ega ekanligini tahlil qilish zaruriyati tug'iladi. Bunda o'rtacha 1 ga. yerni sug'orish uchun sarflangan suv miqdori, o'rtacha 1 kub metr suv hisobiga yetishtirilgan mahsulot, hududlarda suv tejamkor texnologiyalar qo'llanilgan maydonlar qamrovi kabi samaradorlikni aks ettiruvchi ko'rsatkichlar o'zaro indeksli uslubiyot asosida tahlili qilinib, hududlarda suvdan foydalanish samaradorligi (SSI) indeksi hisoblab chiqildi. Hududlarda suvdan foydalanish

samaradorligi integral indeksi (SSI) ning 2018-2021-yillardagi natijalari bo'yicha reyting guruhlash amalga oshirilgan (1-jadval).

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi viloyatlarining suv resurslaridan foydalanish samaradorligi indeksi (SSI) [4]

Respublika hududlari nomi	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.
Andijon viloyati	0.871	0.871	0.877	0.816
Samarqand viloyati	0.598	0.606	0.450	0.720
Toshkent viloyati	0.710	0.762	0.750	0.701
Jizzax viloyati	0.590	0.590	0.595	0.650
Buxoro viloyati	0.539	0.510	0.520	0.640
Navoiy viloyati	0.590	0.596	0.605	0.630
Namangan viloyati	0.510	0.508	0.541	0.610
Farg'ona viloyati	0.553	0.553	0.605	0.605
Qashqadaryo viloyati	0.304	0.292	0.280	0.462
Xorazm viloyati	0.427	0.430	0.432	0.455
Surxondaryo viloyati	0.418	0.413	0.410	0.430
Sirdaryo viloyati	0.418	0.411	0.420	0.401
Qoraqalpog'iston Respublikasi	0.195	0.195	0.195	0.191

So'nggi yillarda suvdan tejab foydalanish borasida olib borilgan islohotlar natijasida suvni tejovchi texnologiyalar (STT) qo'llanilgan maydonlar Navoiy (28 %), Andijon (23,6 %), Jizzax (21,9 %) viloyatlarida kengayib bormoqda. 2021-yilda Buxoro (16,1 %) va Xorazm (23,1 %) viloyatlarida qamrov darajasi avvalgi yildagiga qaraganda 2,3-4,3 marotaba ortgan.

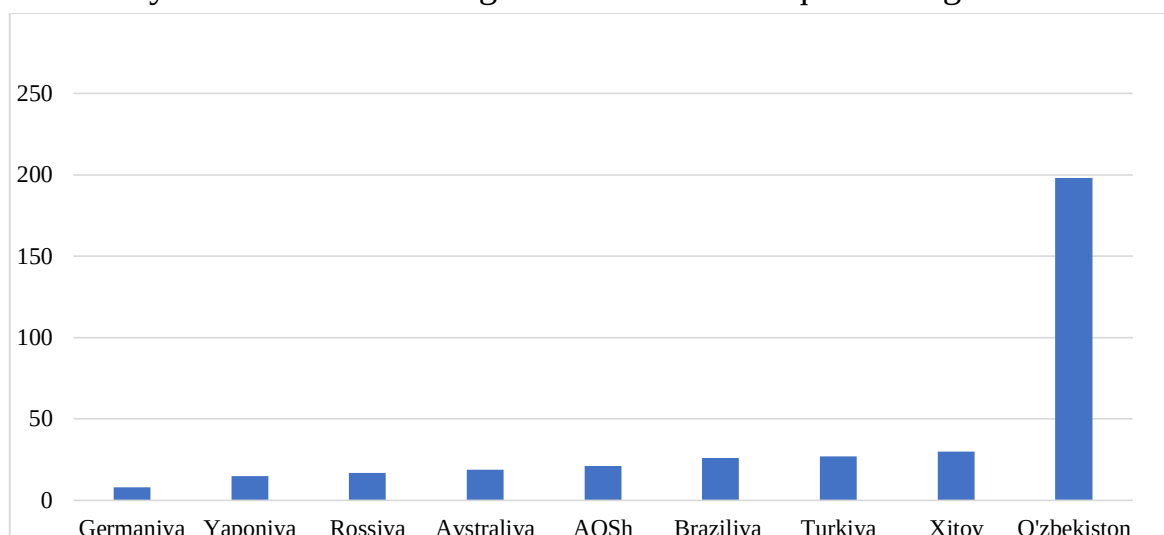
I guruh. Andijon va Samarqand viloyatlari suvdan foydalanishda yuqori samaradorlikka erishgan.

II guruh. Suvdan foydalanish samaradorligi o'rtacha bo'lgan guruhda hududlar orasida Toshkent viloyati 2020-yilda I guruhdan o'rin olgan edi. Buni viloyatda 2021-yilda sug'orishda avvalgi yildagiga nisbatan ko'p suv sarflangani bilan izohlash mumkin. Jizzax viloyatida suvni tejaydigan texnologiyalar qo'llanilgan maydonlar ortib borayotganligi hisobiga barqaror o'sishga erishilgan. Shuningdek, Navoiy va Namangan viloyatlarida SSI indeksi oldingi yillardagiga nisbatan yuqorilagan. Farg'ona viloyatida SSI indeksi o'zgarishsiz qolgan.

III guruh. Qashqadaryo, Xorazm, Surxondaryo viloyatlari suvdan foydalanish samaradorligi nisbatan past guruhidan joy olgan bo'lsa-da, SSI indeksi avvalgiyildagiga nisbatan ko'tarilgan.

Keyingi ko'rsatkich YaIMning suv sig'imkorligi ko'rsatkichi yordamida respublikaning suv resurslaridan foydalanish samaradorligini xorijiy mamlakatlar

bilan taqqoslash mumkin. YaIM suv sig‘imkorligi - bu ma’lum birlik yalpi ichki mahsulotni yaratish uchun sarflangan suv resurslari miqdorini anglatadi.

1-rasm. Dunyo mamlakatlarining YaIM suv sig‘imkorligi ko‘rsatkichlari [5]

Hisob-kitoblar O‘zbekistonda YaIM har 1000 AQSh dollari qiymatidagi suv sig‘imkorligi Xitoydagi shu ko‘rsatkichdan 6,6 marotaba, AQShdan 9,4 marotaba, Rossiyadan 11,6 marotaba, Yaponiyadan 13,2 marotaba va Germaniyadan 24,8 marotaba yuqori ekanligini ko‘rsatmoqda. Bu esa respublikamizda (har 1000 dollar mahsulot birligiga 198 m^3) suv resurslaridan foydalanish samaradorligi ancha past ekanligini hamda hududlarda yaratilgan mahsulot va tovarlar hajmiga qaraganda ko‘proq suv sarflanishini anglatadi. Undan tashqari, mintaqa maydonining suv bilan ta‘minlanganligining solishtirma hajmi ko‘rsatkichi (p^1)ni hisoblab chiqilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu ko‘rsatkichni hisoblash uchun mamlakat yillik suv zaxirasining hudud umumiy maydonga nisbati orqali aniqlanadi. Bu ko‘rsatkich mintaqalarni suv bilan ta‘minlanganligining solishtirma hajmini aniqlash va taqqoslash imkoniyatini beradi. Masalan, MDH davlatlari ichida Gruziya ($765 \text{ ming m}^3 / \text{km}^2$), Tojikiston ($331 \text{ ming m}^3 / \text{km}^2$), Qirg‘iziston ($275 \text{ ming m}^3 / \text{km}^2$), Rossiya ($235 \text{ ming m}^3 / \text{km}^2$) davlatlarining suv bilan ta‘minlanganligi yuqoridir. O‘zbekistonda bu ko‘rsatkich har km^2 maydonga 121.1 ming m^3 ni tashkil qilmoqda.

Suvdan foydalanishni baholashda mintaqada yer usti suv zaxiralaridan foydalanish intensivligi ($I(w)$) darajasini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bu ko‘rsatkich hudud yillik real foydalaniladigan suv zaxirasi hajmini hududdan oqib o‘tadigan transchegaraviy daryoning ko‘p yillik oqim hajmi hamda viloyat hududida shakllanadigan ichki daryolarning oqim hajmi yig‘indisiga nisbati orqali aniqlanadi [6].

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, suvdan foydalanish samaradorligi bevosita suvni tejaydigan texnologiyalarni qo‘llash, suv sarfini kamaytirgan holda ko‘proq

va sifatli mahsulot olish chora-tadbirlarini ko'rish bilan bog'liq. Shu sababli, Sirdaryo viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasiga qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni qo'llash darajasini yanada oshirish tavsiya etiladi. Hududlarda aholining suvdan foydalanish madaniyatini yanada oshirish, suvni tejaydigan texnologiyalarni hududlarning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda to'g'ri qo'llash zarur. Undan tashqari, qishloq xo'jaligi yerlari va ekinlarini monitoring qilishni tashkil etish, tuproq bonitirovkasini o'tkazish, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarining me'yoriy qiymatini aniqlash, tuproqshunoslik, geobotanikaga oid tadqiqotlarni amalga oshirishni tashkil etish, suv resurslarini boshqarish, suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish, suvlarning zararli ta'sirini oldini olish va tugatish sohasida davlat organlari, xo'jalik boshqaruvi organlari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda faoliyat yuritish, suvdan foydalanish, suvni boshqarish va suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy qilish sohasidagi mutaxassislarning malakasini oshirish, ilm-fan yutuqlarini amaliyotga joriy etish bo'yicha takliflar kiritish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://public.wmo.int/en/our-mandate/water/state-of-global-water-resources>
2. <https://public.wmo.int/en/our-mandate/water>
3. World Resources Institute via Economist Intelligence Unit
4. https://ifmr.uz/publications/articles-and-abstracts/water_resources
5. <https://www.worldometers.info/water> ma'lumotlari
6. Birlashgan millatlar tashkilotining oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO) ma'lumotlari.

MINTAQADA SOLIQ TIZIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Eshniyazova Y.Y., Urganch davlat universiteti “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada mintaq soliq tizimi samaradorligini oshirish imkoniyatlari o'rganilgan. Xorazm viloyati misolida 2023-yil asosiy makroiqtisodiy reja ko'rsatkichlari va budjet daromadlari tahlil qilingan. Soliq tizimi samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirilishining hudud iqtisodiyoti rivojlanishidagi ahamiyatiga e'tibor qaratilgan.

Аннотация. В статье рассмотрены возможности повышения эффективности налоговой системы региона. Проведен анализ утвержденных основных макроэкономических показателей и доходов бюджета Хорезмской области на 2023 год. Основное внимание уделено на важности

совершенствования механизмов повышения эффективности налоговой системы в развитии экономики региона.

Abstract. The article considers the possibilities of improving the efficiency of the tax system in the region. An analysis of the planned main macroeconomic indicators and budget revenues of the Khorezm region for 2023 was carried out. The main attention is paid to the importance of improving the mechanisms for increasing the efficiency of the tax system in the development of the region's economy.

Kalit soʻzlar. Mintaqa, soliq tizimi, samaradorlik, soliq imtiyozlari, budjet daromadlari, prognoz.

Ключевые слова. Регион, налоговая система, эффективность, налоговые льготы, доходы бюджета, прогноз.

Key words. Region, tax system, efficiency, tax credits, budget revenues, forecast.

Tahlillarga koʻra, davlat bajaradigan asosiy funksiyalarni moliyaviy mablagʻ bilan taʼminlash maqsadida budjet daromadlarini shakllantrilishi, ikkinchi tomondan aholini ijtimoiy himoyalash hamda tadbirkorlik subyektlarini qoʻllab-quvvatlash maqsadida soliq stavkalarining pasaytirilishi va turli xildagi imtiyozlarning joriy etilishi soliq tizimi samaradorligini oshirishni taqozo etadi. Davlat budjetining soliq shaklida oladigan daromadlari tarkibi mamlakat qonunchiligiga muvofiq umumdavlat soliqlari va yigʻimlari, mahalliy soliqlar va yigʻimlar, bojxona bojlari, boj yigʻimlari va boshqa boj toʻlovlari, davlat boji, penya va jarimalardan iborat.

Milliy iqtisodiyotda soliqlarning obyektiv zarurligi, asosan, ikki omil bilan baholanadi, birinchidan soliqlarning fiskal ahamiyati, ikkinchi tomondan soliqlar vositasida iqtisodiyotni tartibga solishning muhimligi, yaʼni soliqlar davlat faoliyatining barcha yoʻnalishlarini mablagʻ bilan taʼminlashning asosiy manbalaridan biri va davlat ustivorligini amalga oshirishning iqtisodiy vositasi hisoblanadi. Soliq tizimimni tartibga solish va mukammallashtirish moliyaviy tizimni rivojlantirishga yordam beradi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan soliqlar orqali tartibga solish soliq solish vositasida jamiyatdagi u yoki bu jarayonlarning rivojlanishiga yoxud cheklanishiga taʼsir etuvchi usul hisoblanadi.

Maʼlumki, har yilda soliq tizimini takomillashtirish maqsadida soliq stavkalari va soliqqa oid oʻzgarishlar va qoʻshimchalar kiritish boʻyicha qaror qabul qilinadi. Shu jumladan, Oʻzbekiston Respublikasining 2023-yil soliq konsepsiyasi doirasida ham 2022-yil 30-dekabrda Oʻzbekiston Respublikasining “2023-yil uchun Davlat budjeti toʻgʻrisida” OʻRQ-813-son qonuni, “2023-yil Oʻzbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga oʻzgartirishlar va qoʻshimchalar kiritish toʻgʻrisida”gi OʻRQ-812-son qonuni hamda mazkur

qonunning ijrosini ta'minlash chora-tabirlari to'g'risidagi PQ-471-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori qabul qilindi. Ushbu qarorlar asosida Xalq deputatlari Xorazm viloyati Kengashining 2023-yil 5-yanvardagi "Xorazm viloyatining 2023-yilgi mahalliy budjetni tasdiqlash to'g'risida"gi VI-57-1-12-0-K/23-son qarori imzolandi. Ushbu qaror asosida Xorazm viloyati mahalliy budjetining 2023-yilgi daromadlari va xarajatlari prognozi, ushbu davr uchun hududni rivojlantirishning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va 2024-2025-yillarga maqsadli mo'ljallari belgilandi.

Qarorga ko'ra, Xorazm viloyatining yalpi hududiy mahsuloti 2023-yilda 37,8 trln.so'm bo'lishi prognoz qilingan, 2024-2025-yillar uchun mo'ljal mos ravishda 42,4 trln.so'm va 47,2 trln.so'm, o'sish sur'atlari esa 2023-yilda 105,4 foiz, 2024-yilda 107,4 foiz va 2025-yilda 107,6 foiz bo'lishi kutilmoqda. Shundan, 2023-2025-yillarda mos ravishda sanoat mahsulotlarining o'sish sur'ati 110,4 foiz, 111,0 foiz va 111,3 foiz; qishloq, o'rmon va baliq xo'jaliklarida ishlab chiqarishning o'sish sur'ati 103,4 foiz, 103,3 foiz va 103,4 foiz; chakana tovar aylanmasining o'sish sur'ati esa 109,0 foiz, 109,4 foiz va 109,7 foizni tashkil qilishi ko'zda tutilgan.

1-jadval

2023-yil uchun Xorazm viloyatini rivojlantirishning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi hamda 2024-2025-yillarga maqsadli mo'ljallari [4]

№	Ko'rsatkichlar	2023-yil uchun prognoz	2024-yil uchun mo'ljal	2025-yil uchun mo'ljal
1.	Yalpi hududiy mahsulot, mlrd.so'mda	37810,6	42359,8	47239,6
2.	Yalpi hududiy mahsulotning o'sish sur'ati, foizda	105,4	107,4	107,6
3.	Sanoat mahsulotlarining o'sish sur'ati, foizda	110,4	111,0	111,3
4.	Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaliklarida ishlab chiqarishning o'sish sur'ati, foizda	103,4	103,3	103,4
5.	Chakana tovar aylanmasining o'sish sur'ati, foizda	109,0	109,4	109,7

Mintaqada bunday o'sish sur'atlarini ta'minlashda mamlakatimizda olib borilayotgan samarali soliq siyosati muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan joriy yil uchun ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan sohalardagi tadbirkorlik subyektlariga soliqlardan turli xildagi imtiyozlarning berilishi, erkin iqtisodiy zonalarining yaratilishi, hududlarning toifalarga ajratilib soliq solishning tabaqalashtirilgan tizimining joriy etilishi

bunga aniq misol bo‘ladi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-dekabrda qabul qilingan “Respublika hududlarini toifalarga ajratish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning tabaqalashtirilgan tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonning qabul qilinishi 2023-yil 1-yanvardan 2026-yil 1-yanvarga qadar 5-toifadagi tumanlarda ro‘yxatdan o‘tgan va shu hududlarda faoliyat yuritadigan tadbirkorlik subyektlari imtiyozli ravishda foyda solig‘i, aylanmadan olinadigan soliq va ijtimoiy soliqni 1 foiz, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘ini mazkur soliqlar bo‘yicha hisoblangan summaning 1 foizi miqdoridagi kamaytirilgan soliq stavkalari bo‘yicha to‘lashi belgilandi. Xorazm viloyatida Yangiariq tumani 5-toifaga kiritilgan.

Bundan tashqari, 5-toifadagi tumanlarda ro‘yxatdan o‘tgan va shu hududlarda faoliyat yuritadigan yakka tartibdagi tadbirkorlar jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining qat’iy belgilangan summalarini to‘lashdan ozod qilinadigan bo‘ldi. Natijada tadbirkor ixtiyorida respublika bo‘yicha 7,1 mlrd.so‘m mablag‘ qolishi kutilmoqda. 4-toifadagi tumanlarda ro‘yxatdan o‘tgan va shu hududlarda faoliyat yuritadigan tadbirkorlik subyektlari uchun aylanmadan olinadigan soliqning bazaviy stavkasi 3 foiz qilib belgilandi. Bunda, qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda mazkur soliq bo‘yicha pasaytirilgan soliq stavkalari saqlanib qolinadi. Natijada, tadbirkor ixtiyorida 13,1 mlrd.so‘m mablag‘ qolishi kutilmoqda.

Mintaqa budjetning daromadlarini shakllantirishda umumdavlat budjetdan o‘tkaziladigan transfertlar bilan birga hududdan undiriladigan soliqlar ham salmoqli ulushga ega. 2023-yil uchun Xorazm viloyatining budjet tushumlarida soliqlar va yig‘imlarning ulushini quyida jadval ma’lumotlaridan ko‘rish mumkin.

2-jadval

Xorazm viloyatining viloyat mahalliy budjeti daromadlarining 2023-yildagi asosiy prognoz ko‘rsatkichlari, mlrd.so‘mda [5]

T/R	Daromad turlari	Jami
	JAMI	1423,6
1	Foyda solig‘i	363,6
2	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i	674,7
3	Aksiz solig‘i, jami	79,9
	shu jumladan:	
	- benzinni, dizel yoqilg‘isini va gazni yakuniy iste’molchilarga realizatsiya qilishdagi aksiz solig‘i	79,9
4	Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq	28,5
5	Qonunchilikda belgilangan miqdorlardagi davlat bojlari	114,4

6	Qonunchilikda belgilangan miqdorlarda O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga undiriladigan jarimalar	82,2
7	Davlat aktivlarini joylashtirishdan va sotishdan qonunchilikda belgilangan normativlar bo'yicha olingan daromadlar	25,0
8	O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetiga tegishli ravishda ajratmalar va davlat ulushi bo'yicha dividendlar	0,9
9	Qonunchilikda belgilangan miqdorlarda O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga undiriladigan boshqa yig'imlar	54,5

Budjet daromadlarining sarflanishi ustuvor sohalar hisoblangan ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ya'ni, maorif, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport, fan, ijtimoiy ta'minot bilan birga milliy iqtisodiyotga xarajatlar, mudofaa, davlat boshqaruvi, xalqaro faoliyat, atrof-muhit muhofazasi kabi xarajatlarni tashkil etadi. Budjetdan moliyalashtirishni samarali tizimining tashkil etilishi ta'minlash maqsadida xarajatlar yo'nalishlarining cheklangan me'yorlarining mavjudligi ulardan unumli va oqilona foydalanish zaruratini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. (Yangi tahriri) (O'zR 30.12.2019-y. O'RQ-599-son Qonuni bilan tasdiqlangan).
2. O'zbekiston Respublikasining "2023-yil uchun Davlat budjeti to'g'risida" O'RQ-813-son qonuni, 2022-yil 30-dekabr.
3. "2023-yil O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-812-son qonuni, 2022-yil 30-dekabr.
4. Xalq deputatlari Xorazm viloyati Kengashining 2023-yil 5-yanvardagi VI-57-1-12-0-K/23-son qaroriga 1-ilova.
5. Xalq deputatlari Xorazm viloyat Kengashining 2023-yil 5-yanvardagi VI-57-1-12-0-K/23-son qaroriga 2-ilova.

МИНТАҚА САНОАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ

Маткаримов Ф.Б., Урганч давлат университети “Туризм ва меҳмонхона хўжалигини бошқариш” кафедраси стажёр-ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада саноат ишлаб чиқариш корхоналарининг тарихи ва ривожланиш босқичлари ўрганиб чиқилган. Хорижлик олимларнинг саноат ишлаб чиқаришга берган таърифлари ва олиб борган ишлари ўрганилган. Саноат ишлаб чиқаришга хорижлик олимларнинг таърифларидан келиб чикган ҳолда фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Аннотация. В данной статье рассматривается история и этапы развития промышленных производственных предприятий. Изучены тарифы и проводимая работа зарубежных ученых по промышленному производству. На промышленное производство обратили внимание иностранные ученые.

Abstract. This article examines the history and stages of development of industrial production enterprises. The tariffs and the work carried out by foreign scientists on industrial production have been studied. Opinions were expressed on the fact that industrial production came from the tariffs of foreign scientists.

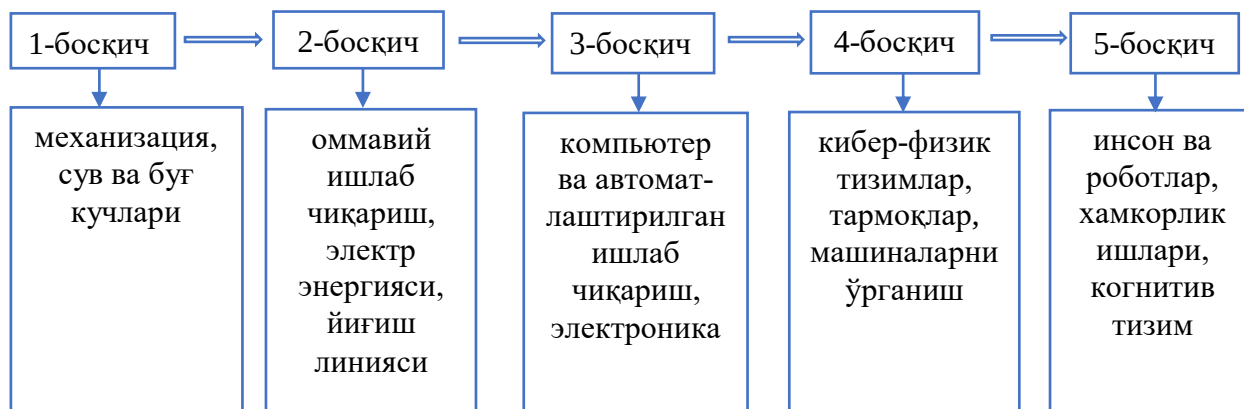
Калит сўзлар. Саноат корхоналари, ишлаб чиқариш, минтақа, жойлаштириш, экология, иқтисодиёт, саноат иқтисодиёти, саноат тарихи, саноат турлари.

Ключевые слова. Промышленные предприятия, производство, регион, размещение, экология, экономика, экономика отрасли, история отрасли, виды промышленности.

Key words. Industrial enterprises, production, region, placement, ecology, economy, industrial economy, industrial history, types of industries.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда саноат ишлаб чиқариш иқтисодиётнинг асосий тармоқларидан бирига айланиб бормоқда. Ушбу соҳани ривожлантириш учун қатор ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сонли фармони доирасида мамлакатимиз тараққиётини белгиловчи 100 та мақсадишлаб чиқилди. 22-мақсадга кўра “Миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш ва ялпи ички маҳсулотда саноат улушини оширишга қаратилган саноат сиёсатини давом эттириб, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 бараварга ошириш”, 51-мақсадга кўра “Иқтисодиётга инновацияларни кенг жорий қилиш, саноат корхоналари ва илм-фан муассасаларининг кооперация алоқаларини ривожлантириш” каби вазифалар кўйилган. Бу вазифаларни амалга оширишда саноат ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва хориж тажрибаларини қўллаш муҳим омил саналади.

Минтақада тармоқлар орасида саноат ишлаб чиқариши асосий тармоқлардан бири ҳисобланади. Саноатнинг шаклланиши бир неча минг йиллик тарихга эга бўлиб, тарихдан ҳозирги кунгача бўлган даврни қуйидаги асосий беш босқичга ажратиб кўрсатиш мумкин (1-расм).

1-расм. Саноат ишлаб чиқаришнинг ривожланиш босқичлари

Саноат ишлаб чиқаришнинг биринчи босқичи 1800 йилларга тўғри келади ва асрлар давомида катта ўзгаришлар ва ривожланиш кузатилган. Иккинчи босқич 1900 йилдан 2000 йилгача бўлган даврни ўз ичига олган бўлса, 2000 йилдан ҳозиргача бўлган давр ҳар ўн йиллигидан бир босқичга ажратилган. Бу эса яқин йилларда саноатда катта ишлар олиб борилганлиги ва ишлаб чиқаришнинг кўплаб турлари яратилганидан далолат беради.

XVIII аср ўрталарида Британия сиёсий барқарорликка эришди, мустамлакачи ва тадбиркор давлатга айланди, банклар ва ишлаб чиқаришнинг янги турларини йўлга қўя бошлади. Олдинига пахта-тўқимачилик саноати, кейинчалик кўмир қазиб олиш, кулолчилик ва темирга ишлов беришда янги усуллар қўлланила бошлади. Завод ва корхоналарда буғ ва сув энергияларини қўллаш, катта фабрика ва шахталар ва меҳнат тақсимоотида концентрацияни сақлай олишган [1].

Британия ҳукмронлигига қаршилик кўрсатиш учун у билан саноат пойгасига қўшилиш асосий мақсадлардан бирига айланди. Францияда биринчи заводлар 1830 йилларда пайдо бўла бошлади. Наполеон III ҳукмронлиги даврида саноатлашиш жадаллик билан ривожланди, ҳукумат саноатчиларга паст фоизли кредитлар ва кўплаб имтиёзлар берилди. Шу даврда Францияда қуйма темир ишлаб чиқариш хажми 3 баробарга, двигателлар кучи 5 баробарга ошди ва ипак матолар экспортнинг муҳим нуктасига айланди. Аммо, Франция ўша даврларда саноат ишлаб чиқариш бўйича Англиядан ортда қолиб келмоқда эди [2].

XIX асрнинг 30-йилларида Германия саноат ишлаб чиқаришда жаҳонда Францияни ортда қолдириб иккинчи ўринга кўтарилиб олди. Германиянинг жаҳон саноатидаги улуши 13 дан 16 фоизга ошди. Ўша даврнинг 70-йилларига келиб, Германия саноат ишлаб чиқаришда жуда юқори ўсишга эришди. Бу вахтга келиб, Пруссия қироли Германия императори, деб эълон қилинди. Ички божхона тўсиқларини олиб ташлаш орқали ички бозор ўсиш учун йўл очилди. 1873-1877 йиллар давомида битта пул тизими, яғни

оғирлик ўлчови, темир йўл ва умумий тижорат ва фукаролик қоидалари ишлаб чиқилди. Фукаролар Германия империясига хусусий мулк, савдо эркинлиги ва кафолатланган шартномага эга бўлишди [3].

XIX асрнинг биринчи ярмида жаҳон пахта хом ашёсини асосий етказиб берувчиси АҚШ бўлган. 1810 йилларда Шимолий штатлардаги бир нечта пахта заводлари юқори таннарх ва юқори бож тўлови сабабли инглизлар билан рақобатлаша олмади. Аммо, 1840 йилларда қитъанинг ғарбий қисмида ерларнинг ривожланиши оммавий иммиграцияга олиб келди (йилига 100 минг кишигача) [4].

XX аср бошларида жаҳон саноатида янги давр бошланди. Ўзгаришлар туфайли деярли барча эски ишлаб чиқаришларга таъсир кўрсатди ва илгари умуман бўлмаган янгилари ҳаётга тадбиқ этилди. Асосий уч йўналиш самарали соҳа ҳисобланди, яъни, электр энргетикаси, машинасозлик ва кимё.

Хозирги кунда саноат ишлаб чиқаришнинг бир қанча турлари мавжуд ҳисобланади. Технология ва кейинчалик ишлаб чиқаришда ҳақиқий “портлаш” юзага келди, ёнув двигатели ва дизел бунинг ортидан такомиллаштирилган мотор ва автомобил ихтиро қилинди. Шундан кейин суюқ ёқилғига талаб кескин ошди, бу эса нефть қазиб олишга талабни оширди. Дунёда нефт қазиб олиш 1870 йилда 0,8 млн. тонна, 1900 йилда 20 млн. тонна, 1913 йилга келиб эса 54 млн. тоннага этди [5].

2-жадвал

XX аср бошларида мамлакатларнинг нотекис иқтисодий ривожланиши [6]

Жаҳон саноат ишлаб чиқаришдаги улуши, фоизда							
Йил- лар	Мамлакатлар						
	Буюк Британия	АҚШ	Германи я	Франци я	Росси я	Венгри я	Италия
1880	22,9	14,7	8,5	7,8	7,6	4,4	2,5
1900	18,5	23,6	13,2	6,8	8,8	4,7	2,5
1913	13,6	32	14,8	6,1	8,2	4,4	2,4

Юқоридаги жадвалдан шуни кўришимиз мумкинки, XVIII аср охирларида Буюк Британия саноат ишлаб чиқаришда яққол етакчилик қилган. Аммо, XIX аср охирлари XX аср бошларида АҚШ яққол етакчилиكنи қўлга олганини кўриш мумкин. Германия ҳам асрлар давомида яхши суръатларда ўсишга эришган, Франция ва Россия каби кучли давлатлардан юқори ўринларда турган.

Саноат ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда Хитой етакчилардан бири ҳисобланади, тахминан 9,4 трлн.долларга тенг ва ялпи ички маҳсулотнинг

40,5 фоизини ташкил қилади. Хитой кўплаб ишлаб чиқариш тармоқларида етакчи ҳисобланади, яъни автомобил ишлаб чиқариш, электр энергияси ишлаб чиқариш ва бошқалар. Шунингдек, кучли бешликка қуйидаги давлат киради: 2-ўрин АҚШ, 3-ўрин Ҳиндистон, 4-ўрин Япония ва 5- ўрин Индонезия.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, саноат ишлаб чиқариш мамлакат иқтисодиётининг асосий соҳаларидан бири бўлиб, мамлакатни жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувининг муҳим воситаларидан бири ҳисобланади. Саноат ишлаб чиқаришнинг ҳажми, маҳсулотнинг сифати ва талабчанлиги миллий иқтисодиётнинг ривожланишига таъсир қилади. Саноат ишлаб чиқаришнинг иқтисодий, ижтимоий, экологик, сиёсий, демографик ва бошқа кўплаб омиллари мавжуд ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. The Industrial Revolution Course Guidebook Dr. Patrick N. Allitt Emory University Copyright © The Teaching Company, 2014.
2. Нефёдов С.А. Лекции по экономической истории. Уральский гуманитарный институт. Дата обращения: 20 декабря 2021. Архивировано 20 декабря 2021 года.
3. Кузьминов Я.И. Развитие империализма в Германии в конце XIX – начале XX в. / Полянский Ф.Я., Жамин.
4. Кузьминов Я.И. Развитие империализма в Германии в конце XIX – начале XX в. / Полянский Ф.Я., Жамин.
5. www.polnaja-jenciklopedija.ru
6. www.polnaja-jenciklopedija.ru

XORAZM VILOYATIDA SANOATNI RIVOJLANTIRISHDA KICHIK BIZNESNING O'RNI

Shamurotov N.B., Urganch davlat universiteti “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Xorazm viloyatida sanoatni rivojlantirishda kichik biznesning o‘rni tahlil etilgan. Tahlil natijalari asosida viloyatda sanoat rivojlantirishda kichik biznes faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Аннотация. В статье анализируется роль малого бизнеса в развитии промышленности Хорезмской области. По результатам анализа внесены предложения по развитию деятельности малого бизнеса в развитии промышленности региона.

Abstract. The article analyzes the role of small business in the development of industry in Khorezm region. Based on the results of the analysis, proposals

were made for the development of small business activities in the development of industry in the region.

Kalit soʻzlar. Strategiya, sanoat, ishbilarmonlik muhiti, kichik biznes, drayver tarmoq.

Ключевые слова. Стратегия, отрасль, бизнес-среда, малый бизнес, драйвер отрасль.

Key words. Strategy, industry, business environment, small business, driver sector.

Oʻzbekiston Respublikasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish doirasida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni bilan 2022-2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi qabul qilindi. Ushbu strategiyada yettita ustuvor yoʻnalish belgilangan boʻlib, ular quyidagilardan iborat:

- inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish;
- mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish;
- milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori oʻsish surʼatlarini taʼminlash;
- adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish;
- maʼnaviy taraqqiyotni taʼminlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish;
- milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish;
- mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish [1].

Strategiyaning uchinchi ustuvor yoʻnalishi yigirma ikkinchi maqsadida milliy iqtisodiyot barqarorligini taʼminlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirib, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga oshirish belgilanib, quyidagi vazifalar belgilangan:

- sanoatning yetakchi tarmoqlari va iqtisodiyotni yanada liberallashtirish hamda transformasiya jarayonlarini yakunlash;
- avtomobil sanoatida kooperatsiyani yanada rivojlantirish orqali ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga, eksport hajmini 2 baravarga koʻpaytirish va mahalliy lashtirish darajasini oshirish;
- qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmini 2 baravarga koʻpaytirish.
- toʻqimachilik sanoati mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 2 baravarga koʻpaytirish;
- oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish dasturini amalga oshirish;

- yirik sanoat tarmoqlari va hududiy korxonalar o'rtasida sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish.

Strategiyaning o'ttiz uchinchi maqsadida hududlarni mutanosib rivojlantirish orqali hududiy iqtisodiyotni 1,4-1,6 baravarga oshirish belgilangan. Strategiyada belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida Xorazm viloyati hududlarida sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasining kelgusi besh yildagi istiqbollarini hamda har bir tuman va shaharning "o'sish nuqtalari"ni belgilash, ijtimoiy sohani rivojlantirish orqali aholi salomatligi hamda turmush darajasini yanada yaxshilash dasturlari ishlab chiqilgan.

Dasturga asosan, Xorazm viloyatida 2022-2026-yillarda yalpi hududiy mahsulot hajmini 1,4 baravarga, sanoat mahsulotlari hajmini 1,4 baravarga, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni 1,1 baravarga, xizmatlar hajmini 3,1 baravarga hamda qurilish ishlari hajmini 1,2 baravarga oshirishni nazarda tutuvchi shahar va tumanlar kesimidagi maqsadli ko'rsatkichlar parametrlari tasdiqlandi. Xorazm viloyati shahar va tumanlarining ixtisoslashuvi, "o'sish nuqtalari" va "drayver sohalari" belgilanib, sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish bo'yicha investitsiya loyihalari ishlab chiqildi [2].

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan kichik tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash hamda ishbilarmonlik muhitini sifat jihatdan yaxshilash bo'yicha qabul qilingan qaror va farmonlari, shuningdek bu sohaga berayotgan katta e'tiborlari natijasida 2018-2022-yillar davomida jami 21878 ta kichik korxona va mikrofirma yangidan tashkil etildi. Yangi tashkil etilgan kichik korxona va mikrofirmalar sohalari kesimida tahlil qilinganda eng ko'p yangi subyektlar savdo sohasida 7656 ta (35,0 foiz), xizmatlar sohasida 4783 ta (21,9 foiz), sanoat sohasida 4611 ta (21,1 foiz), qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida 3515 ta (16,1 foiz) va qurilish sohasida 1313 ta (5,9 foiz) tashkil etilgan.

Bugungi kunda Xorazm viloyatida sanoat sohasida 5 ming 256 ta korxona faoliyat ko'rsatayotgan bo'lsa, shundan 1187 tasi sanoat korxonalari joriy yilning o'tgan davrida yangidan tashkil qilingan. Sanoat tarmoqlarida eng ko'p kichik biznes subyektlari so'nggi 3 yillikda non, xamirdan yangi tayyorlangan qandolat mahsulotlari, tort va pishiriq ishlab chiqarish hisoblanib, ushbu tarmoqda yangi tashkil etilgan korxonalar soni 606 tani tashkil etgan. Bundan tashqari, metal eshik va derazalar ishlab chiqarish sohasidagi kichik korxonalar 242 ta, ustki kiyimlar ishlab chiqarish sohasida 220 ta, to'qilgan va trikotaj mahsulotlar ishlab chiqarish sohasida 179 ta mebellar ishlab chiqarish sohasida esa 177 ta korxona o'z faoliyatini boshlagan (1-jadval).

1-jadval

Xorazm viloyati sanoat sohasida 2019-2022-yillarda eng ko‘p yangidan tashkil etilgan kichik korxona va mikrofirmalar haqida ma’lumot

Tarmoq nomi	Korxonalar soni, birlik	Tarmoqdan ulushi, foizda
Non, xamirdan yangi tayyorlangan qandolat mahsulotlari, tort va pishiriq ishlab chiqarish	606	18,7
Metal eshik va derazalar ishlab chiqarish	242	7,5
Boshqa ustki kiyimlar ishlab chiqarish	220	6,8
Boshqa to‘qilgan va trikotaj mahsulotlar ishlab chiqarish	179	5,5
Boshqa mebellar ishlab chiqarish	177	5,5

Viloyatda 2022-yilda kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan 2956,0 milliard so‘mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan. Tuman va shaharlar kesimida kichik tadbirkorlik subyektlarining eng ko‘p sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi Urganch shahri (676,5 mlrd. so‘m), Urganch (483,4 mlrd. so‘m), Xonqa (256,3 mlrd. so‘m), Tuproqqal’a (251,5 mlrd. so‘m) tumanlari va Xiva shahri (229,4 mlrd. so‘m) hissasiga to‘g‘ri keldi. Yangibozor tumanida (82,0 mlrd. so‘m) sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi eng past bo‘lib qolmoqda (2-jadval).

2-jadval

Xorazm viloyatida 2022-yilda hududlar bo‘yicha kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, mlrd. so‘mda [3]

Hudud	Ishlab chiqarish hajmi
Urganch shahri	676,5
Xiva shahri	229,4
Bog‘ot tumani	181,1
Gurlan tumani	130,8
Qo‘shko‘pir tumani	115,5
Urganch tumani	483,4
Hazorasp tumani	114,3
Tuproqqal’a tumani	251,5
Xonqa tumani	256,3
Xiva tumani	153,5
Shovot tumani	120,3
Yangiariq tumani	161,4
Yangibozor tumani	82,0

Ammo, 2022-yilda viloyat sanoatida kichik biznesning ulushi 16,1 foizni tashkil etgan bo'lib, ushbu ko'rsatkich 2021-yilga nisbatan 5,7 foizga kamayganini ko'rish mumkin. Bu holatni viloyatdagi yirik sanoat korxonalarining ishlab chiqarishdagi ulushi kengayayotgani bilan ifodalash mumkin. Ayni shu ko'rsatkich viloyatda sanoat tarmog'ida kichik biznesni faoliyatini yo'lga qo'yishda turli imtiyozlar qo'llashni taqozo etadi. Shu sababli, viloyatdagi birqator hududlar uchinchi va to'rtinchi toifaga kiritildi. Yuqoridagi tahlillar natijasida sanoatda kichik biznes samaradorligini oshrish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni taklif etamiz:

- uchinchi va to'rtinchi toifaga kiritilgan hududlarda faoliyat yuritayotgan va yangidan tashkil etiladigan tadbirkorlik subyektlari uchun qo'shimcha soliq imtiyozlarini belgilash:

- kasbga o'qitish markazlari orqali yosh tadbirkorlarni kichik biznes faoliyatini boshlashga ko'maklashish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063#5844066>

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-apreldagi "2022-2026-yillarda Xorazm viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 154-son Qarori. <https://lex.uz/ru/docs/5939831>

3. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. <http://www.xorazmstat.uz/uz/default/press-relizlar/7627-2022-yil>

МИНТАҚАНИ ИЖТИМОЙ РИВОЖЛАНИШИДА ЭКОЛОГИК ОМИЛЛАРНИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ

**Бахтиярова Ш., Тошкент тиббиёт академияси Урганч филиали
талабаси**

Аннотация. Мақолада минтақани ижтимоий ривожланишида экологик омилларни таъсирини баҳолаш услубияти асосланган. Хоразм вилоятини ижтимоий ривожланиш SWOT таҳлили амалга оширилган.

Аннотация. В статье рассматривается методика оценки социального развития региона. Проведен SWOT анализ социального развития Хорезмской области.

Abstract. In this article, the methodology of assessing the influence of ecological factors on the social development of the region is justified. SWOT analysis of social development of Khorezm region was conducted.

Калит сўзлар. Минтақа, экология, экологик вазият, ижтимоий ривожланиш, аҳоли саломатлиги, ижтимоий ҳолат.

Ключевые слова. Регион, экология, экологическое состояние, социальное развитие, здоровье населения, социальное положение.

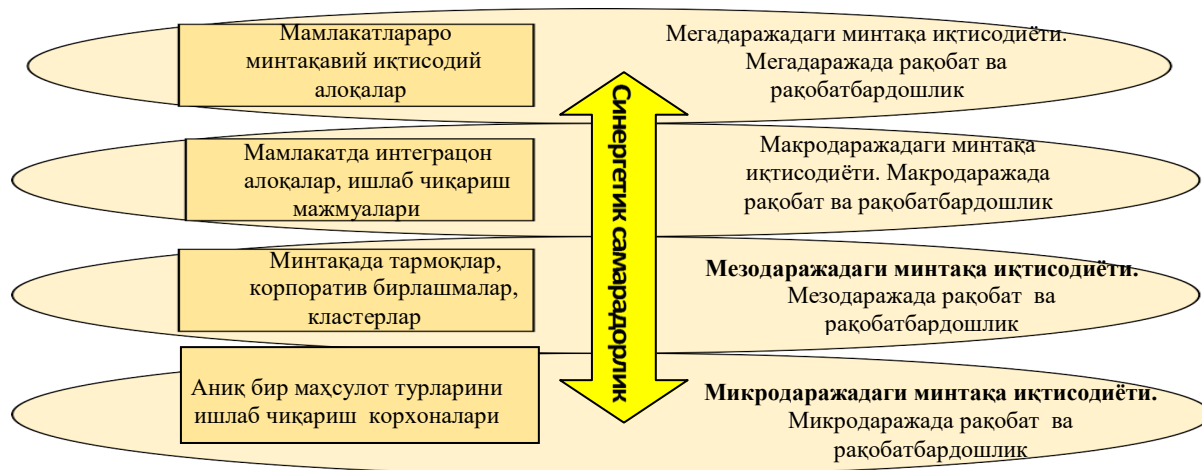
Key words. Region, ecology, ecological social development, public health, social status.

Жаҳонда миллий иқтисодиётни модернизация қилишдан кўзланган энг муҳим мақсадлардан бири бу унинг рақобатбардошлигини ошириш ва минтақавий ривожланишнинг барқарорлигини таъминлаш омилларини аниқлашдан иборат. Экспертлар фикрига кўра, бугунги кунда жаҳонда казиб олинаётган ва истеъмол қилинаётган ресурсларнинг фақат 23 фоизигина маҳсулот кўринишида ишлатилади, қолган қисмлари эса атроф-муҳитга чиқинди сифатида қайтарилиб, минтақа экологик хусусиятларининг ўзгаришга олиб келади [1].

Жаҳонда глобал ўзгаришлар жараёнида минтақани барқарор ривожлантириш, уларни иқтисодий ҳамда экологик омилларини ўзаро таъсирини баҳолаш асосида рақобатбардошлигини ошириш юзасидан илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Минтақаларнинг мавжуд табиий-иқтисодий салоҳиятидан самарали фойдаланишни кўзда тутадиган таркибий ўзгаришлар ҳудудий ишлаб чиқариш тизимларининг мезодаражаги рақобатбардошлигини оширишда экологик-иқтисодий омилларни олдинги ўринларга қўяди ҳамда таъсирчан минтақавий экологик сиёсатни шакллантиришни тақозо этади.

Янги Ўзбекистонни барпо этишда муҳим йўналиш сифатида минтақаларни комплекс ривожлантириш, барқарор иқтисодий ўсишни тахминлашда экологик омилларга эътибор қаратиш, ялпи ички маҳсулотни таркибида уларни улушини кескин ошириш устувор йўналишлар қаторига киради. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимига киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқида таъкидланганидек: “Орол денгизининг қуриши билан боғлиқ вазият тобора кескин тус олмоқда. Шу борада биз Оролбўйини экологик инновациялар ва технологиялар ҳудуди сифатида эълон қилиш бўйича Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг резолюциясини ҳаётга татбиқ этишга доир тизимли ва комплекс чора-тадбирларни амалга оширишимиз лозим. Шунингдек, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг янги экологик сиёсати асосларини ташкил этишга қаратилган Бутунжаҳон экология хартиясини ишлаб чиқиш борасидаги фаолиятимизни жадаллаштириш керак” [2].

Ушбу муаммолар Хоразм вилояти иқтисодиёти учун муҳим аҳамият касб этади. Вилоятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси иқтисодиёт тармоқларида табиий экологик шарт-шароитларнинг такрор ишлаб чиқаришдаги барқарорлиги, экологик-иқтисодий жиҳатдан мувозанатлашганлик даражаси билан тўғридан-тўғри боғлиқ. Минтақа табиий-географик, ижтимоий-иқтисодий, моддий-техник, сиёсий жабҳалари бир-бирига яқин ҳамда ягона бошқарув ва логистика тизимига эга ҳудудлар мажмуасидир. Экологик-иқтисодий рақобат муносабатларининг турлича кўринишлари тўрт (микро, мезо, макро ва мега) даражада намоён бўлади (1-расм).

1-расм. Минтақа экологик-иқтисодий тизимида рақобатнинг ўзаро боғлиқлик алоқаларининг концептуал модели

Микродаражада маҳсулотларнинг аниқ бир турларини ишлаб чиқариш корхоналари ўзаро рақобатлашадилар. Минтақа миқёсидаги экологик-иқтисодий рақобат ўзига хос жиҳатларга эгалиги билан ажралиб туради. Бунда турли даражадаги субъектларнинг горизонтал ва вертикал алоқалари яққол кўзга ташланади. Бу хил алоқалар баъзида шиддатли рақобат тусини олса, баъзи ҳолларда ҳамкорлик ва шерикчилик кўринишини олади ҳамда тармоқлараро ҳудудий кластерларнинг шаклланишига шароит яратади.

Минтақа рақобатбардошлигини оширишдаги асосий омил бўлган рақобатбардошлик устунликлари қуйидаги йўналишларда аниқланади: демографик вазият ва меҳнат; маҳаллий табиий ресурслар ва атроф-муҳит муҳофазаси; ташқи иқтисодий фаолият; инновацион-инвестицион фаолият; инфратузилмавий таъминот; институционал ўзгаришлар ва маҳаллий бюджет; минтақани ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқишда ижтимоий-иқтисодий вазиятнинг ўзига хос томонлари ва SWOT-таҳлили; асосий

“Ўсиш” нукталари ва тармоқлараро кластерларни шакллантириш марказлари таҳлили; минтақа рақобатбардошлик салоҳиятининг таҳлили.

Тадқиқотда хорижий ва миллий илмий манбалар таҳлили асосида жаҳондаги иқтисодий ва экологик жараёнлар интеграциясининг кучайиши барқарор ривожланиш категориясини кенгроқ тушунишга, унинг ижтимоий-иқтисодий мазмун-моҳиятини янада кенгайтиришга замин яратади. Бундай ёндошув барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишга эришиш учун иқтисодий ўсишнинг жадаллашуви, камбағалликнинг тугатилиши ва атроф-муҳит муҳофазасига йўналтирилган стратегияларни мувофиқлаштириш талаб қилинади.

Янги Ўзбекистон Стратегиясини амалга оширишдаги иқтисодиётни модернизациялаш жараёнлари минтақалараро рақобатни кучайтиради. Бу эса экологик ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий кўрсаткичлари бўйича ҳудудлар дифференциациясини камайтириш мақсадида минтақа иқтисодиётида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва институционал ислохотларни чуқурлаштиришни талаб этади.

Фикримизча, экологик муаммоли ҳудудларда табиатдан фойдаланишнинг экстенсив усуллари ва анъанавий қарор топган технологияларнинг сақланиб келаётгани экологик вазиятни мураккаблаштирувчи омил бўлиши билан бирга, минтақа рақобатбардошлилигини ошишига ҳам тўсқинлик қилади. Бу эса минтақа иқтисодиёти рақобатбардошлигига ҳудудий иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни амалга ошириш имконияти сифатида қарашга асос бўлади.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) учинчи минг йиллик истикболларига бағишлаб, 2000 йилда ўтказилган саммитида жаҳон халқларининг иқтисодий, ижтимоий ва экологик шароитини яхшилашга интилиш йўлида “Минг йилликнинг ривожланиш мақсадлари” қабул қилинган эди. Ушбу мақсадлардан бири барқарор ривожланиш тамойилларини мамлакатларни ривожлантириш сиёсати ва дастури билан ўзаро боғлаган ҳолда атроф-муҳит ресурслари исрофгарчилигини олдини олиш йўли билан экологик барқарорликни таъминлашга қаратилган [3].

Тадқиқотда экологик-иқтисодий омиллар асосида Хоразм вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожланиши SWOT таҳлили амалга оширилди ва у минтақанинг ички имкониятлари (унинг кучли ва заиф томонлари) билан ташқи таҳдидлар ва имкониятларда ўз ифодасини топган ташқи муҳитнинг стратегик мувофиқлиги тамойилига асосланади (1-жадвал).

Экологик иқтисодий омиллар асосида Хоразм вилояти ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг SWOT таҳлили

I. S – кучли томонлари:	II. W- заиф томонлари:
– халқаро туризм учун тарихий-маданий мерос объектлар мавжудлиги; – меҳнат ресурсларининг сони; – ишчи кучининг юқори савияси; – чуқур қайта ишлаш учун етарли ҳажмда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқиш; – ирригация тизими ва аграр технологияларнинг ривожланганлиги	– мурраккаб экологик вазият; – тупроқ ва сув ҳавзаларининг шўрланиш даражаси; – юқори бўлмаган инновацион ва инвестицион фаолият; – қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етарлича чуқур қайта ишламаслик; – COVID-19 пандемиясини туризм соҳасига салбий таъсири
III. O - имкониятлар:	IV. T - таҳдидлар:
– халқаро туризмни ривожлантириш кластерларини шакллантириш; – қишлоқ хўжалик маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш технологияларини жорий қилиш; – “Шимол-жануб” ва “Янги ипак йўли” глобал транспорт тизимларига уланиш; – халқ хунармандчилигини ривожлантириш; – халқаро экологик ташкилотлар эътиборига сазовор бўлиш	– қишлоқ хўжалигининг давлатлараро сув тақсимотига боғлиқлиги; – шўрланиш сабабли суғориладиган ерларнинг ҳосилдоригини пасайиши; – сифатсиз ичимлик суви истеъмоли билан боғлиқ касалликларнинг аҳоли орасида кўпайиши; – “яширин” ишсизлик; – асосий ишлаб чиқариш фондларининг эскириши сабабли технологик жиҳатдан ортда қолиш

Минтақада рақамли ва инновацион иқтисодиётнинг шаклланиши иқтисодиётнинг барча тармоқларида қўшилган қиймат занжирини ҳосил бўлишига, рақобатбардош инновацион маҳсулот ишлаб чиқариш кўламини кенгайтишига ва экологик омиллар таъсирини камайтишига олиб келади. Бунга эса фан, кичик инновацион тадбиркорлик ва саноатнинг ўзаро алоқасини таъминлаш ҳисобига эришилади. Бундай ўзаро алоқани ташкил этишда минтақанинг инновацион таълим тизими етакчи ва самарали восита ҳисобланади.

Экологик-иқтисодий омиллар асосида минтақа иқтисодиёти рақобатбардошлигини ошириш учун қуйидаги устувор йўналишларни амалга ошириш муҳимдир:

- минтақа рақобатбардошлиги салоҳиятини юксалтишига тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилинишини рағбатлантириш;

- минтақада инсон капиталини ривожлантиришга инвестицияларни кучайтириш;
- саноат ишлаб чиқариш корхоналарини модернизациялаш, инновацион ва рақамли технологиялар билан қайта жиҳозлаш;
- минтақада рақобатбардошлик устунликлари “ўсиш нуқталари” асосида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш интеграция ва кооперация алоқаларини кенгайтириш;
- туризм инфратузилмаси ва индустриясини ривожлантириш миллий товарлар ва халқ хунармандчилиги буюмларини ишлаб чиқаришни кенгайтириш;
- пахта-тўқимачилик кластерларида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳисобига минтақанинг экспорт салоҳиятини юксалтириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Жаҳон банки маълумотлари. Электрон манба: <http://databank.worldbank.org>.
2. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқи. www.president.uz
3. Абдуллаев М. Минг йиллик ривожланиш мақсадлари ва атроф-муҳит. // Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2010. - №4. 40-42 б.

ХОРАЗМ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

**Мирзаева Л., “Khiva Farovon” меҳмонхонаси менежери, мустақил
тадқиқотчи**

Аннотация. Мақолада Хоразм вилоятида туризм инфратузилмасини ривожлантириш устувор йўналишлари таҳлил этилган. Минтақада туризм инфратузилмасини ривожлантириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган.

Аннотация. В статье рассматриваются приоритетные направления развития туристической инфраструктурой Хорезмской областей. Разработаны предложения по развитию инфраструктурный туризма в регионе.

Abstract. In the article, priority directions of tourism infrastructure development in Khorezm region were analyzed. Proposals for the development of tourism infrastructure in the region have been developed.

Калит сўзлар. Минтақа, миллий туризм, туристик инфратузилма, ривожланиш стратегияси, туристик жозибадорлик, драйвер соҳа, туристик ҳудуд.

Ключевые слова. Регион, национальный туризм, туристическая инфраструктура, стратегия развития, туристическая привлекательность, драйвер отрасли, туристический регион.

Key words. Region, national tourism, touristic infrasturcture, development strategy, tourist attraction, industry driver, tourist region.

Жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг асосий тенденцияларидан бири бу туризм соҳасининг жадал ва тезкор суръатлар билан ривожланишидир. Ҳақиқатдан ҳам туризмнинг улуши бутун жаҳон иқтисодиётида тобора ошиб бориб, Бутунжаҳон саёҳат ва туризм кенгаши (WTTC) маълумотларига кўра, 2019 йилда дунёда яратилган 330 млн. ёки 1/10 янги иш ўринлари туризм улушига тўғри келса, туристлар сони ўз навбатида 1,6 млрд.дан ошган, яъни дунё аҳолисининг 10 фоизидан кўпроғини ташкил этган [1]. Аммо, 2020 йилга келиб, дунё бўйлаб тарқалган COVID-19 пандемияси жаҳон иқтисодиётига салбий таъсир кўрсатиб, туризм соҳасида сезиларли талофатларга келтирди. 2020 йилда дунё бўйлаб сайёҳлар сони 400 миллионни ташкил этиб, 2019 йилдаги сайёҳлар сони билан таққослаганда 75 фоизга камайганини кузатиш мумкин. 2021 йилга келиб, жаҳондаги сайёҳлар оқими олдинги йилга нисбатан 4 фоизга ўсиб, 415 млн. нафарга етди [2].

Жаҳон миқёсида туризм соҳаси ривожланишининг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлар ва халқаро тажрибаларни таҳлил қилиш, соҳанинг ривожланишига таъсир қилувчи ташқи ва ички омилларни аниқлаш, туризм хизматлари бозорида талаб ва таклиф муносабатларининг минтақавий хусусиятларини ўрганиш, ҳудудда туристик-реакрацион кластерларни шакллантириш, туристик ресурслар ва маршрутларни ишлаб чиқиш, туристик маҳсулотларни диверсификациясини амалга ошириш ҳамда эконометрик моделлар асосида прогноз кўрсаткичларини ишлаб чиқиш бўйича кўпгина тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Шунингдек, туризм фаолиятини тартибга солувчи норматив- ҳуқуқий ҳужжатлар, янги стандартлар ва бошқарув тизимлари такомиллаштирилмоқда.

Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида мамлакатимизнинг барча минтақаларида туризм соҳасини ривожлантириш бўйича ҳудудий дастурларни ишлаб чиқиш алоҳида кўрсатиб ўтилган. Жумладан, Хоразм вилоятида туризм янги иш ўринларини яратишда асосий драйвер соҳа бўлиши учун алоҳида дастур қабул қилиш муҳим вазифалар сифатида илгари сурилган. Шунингдек, “2019-2025 йилларда Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш Концепциси”га мувофиқ, мамлакат минтақаларининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда экологик, қишлоқ, агро, этно ва MICE туризмни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Шу сабабли,

Ўзбекистон туризм салоҳиятидан самарали фойдаланиш, туристлар сонини жадал оширишда соҳа ривожланишига таъсир қилувчи асосий омилларни аниқлаш бўйича кўпгина илмий тадқиқотлар олиб боришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Хоразм вилояти Ўзбекистоннинг шимолий-ғарбида, Амударё куйи оқимининг чап соҳилида жойлашган бўлиб, шимолий ва шимолий-шарқдан Қорақалпоғистон Республикаси, жанубий ва жанубий ғарбдан Туркманистон, жанубий шарқдан Бухоро вилояти билан чегарадош ҳисобланади. Хоразм вилояти мамлакатимизнинг улкан туризм имкониятларига эга бўлган минтақаларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда вилоятда 255 дан ортиқ маданий мерос ёдгорликлари мавжуд бўлиб, улардан 18 таси археология, 132 таси меъморчилик, 67 таси ҳайкалтарошлик ёдгорликлари, 6 таси диққатга сазовор жойлар ва 32 таси муқаддас қадамжойлардир [3]. Бу ноёб туристик ресурслар, асосан, вилоятнинг Хива ва Урганч шаҳарларида жойлашган.

Мамлакатамизнинг Хоразм вилоятида туризм инфратузилмаларини ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирларини амалга оширилиши натижасида жойлаштириш воситалари, туроператорлар, туристик синфга мансуб автотранспортлар, гид-таржимонлар сонини ўсиш тенденциясини кузатиш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Хоразм вилояти туризм инфратузилмасининг ривожланиш динамикаси

Кўрсаткичлар	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.
Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари сони	46	53	69	162	148	152
Туроператорлар сони	20	22	34	62	58	61
Туристтик синфга мансуб автотранспортлар сони	18	21	34	133	293	303
Гид экскурсоводлар сони	66	89	103	138	114	120

Италияда туризм соҳасини ривожлантириш тажрибаларига асосланиб, Ўзбекистонда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш лозим, деб ҳисоблаймиз:

- биринчидан, Туризм ва маданий мерос вазирлиги томонидан Ўзбекистонда 2022-2027 йилларга мўлжалланган туризмни ривожлантириш бўйича стратегик режа ишлаб чиқилиши лозим. Мазкур стратегик режаларда амалга оширилиши зарур бўлган ҳаракатлар юқори иқтисодий самара бериши зарур;

- иккинчидан, жаҳон туризм ташкилоти томонидан қабул қилинган туризмни ривожлантириш бўйича устувор йўналишлар, БМТ томонидан қабул қилинган барқарор ривожланиш мақсадлари ҳамда инновацион ёндошувлар 2022-2027 йилларга мўлжалланган стратегик режани амалга оширишнинг фундаментал асослари бўлиши керак;

- учинчидан, Ўзбекистон минтақаларида туризмни янада барқарор ривожлантириш мақсадида маҳаллий ҳокимиятларга кўпроқ мустақил қарор қабул қилиш имкониятларини бериш лозим. Шунингдек, Қоралпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар туризм ва маданий мерос бош бошқармаларига белгиланган ҳукукий-меъёрлар асосида мустақиллигини бериш мақсадга мувофиқ;

- тўртинчидан, Қоралпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри, яъни мамлакатимизнинг ҳар бир минтақасини ўз бренди бўлиши лозим. Ўз бренди бўйича ҳар бир минтақа туристик жозибадорлигини ҳамда имиджини ошириши лозим;

- бешинчидан, мамлакатимизнинг ҳар бир туристик минтақаси учун ишлаб чиқиладиган туризмни ривожлантириш стратегияси, энг аввало ўша ҳудуднинг ўзига хос хусусиятлари, туристик-рекреацион салоҳияти, иқлим шароити, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш каби барча омилларни ҳисобга олиши лозим;

- олтинчидан, Ўзбекистоннинг ҳар бир туристик минтақасининг ривожланиш стратегияси асосий диққат марказида сайёҳ бўлиш лозим. Шунинг учун ҳам, ишлаб чиқиладиган стратегик режаларда минтақа маҳсулотларини маҳаллий ва халқаро бозорларда тарғиб қилиш, силжитиш ва реализация қилишнинг аниқ механизмлари бўлиши шарт.

Юқорида қайд қилинган чора-табдирларнинг амалга оширилиши натижасида, Ўзбекистонга хорижий сайёҳлар оқимининг ошишига, ички ривожланишига, туристик минтақаларда сайёҳларнинг қолиш муддатларининг кўпайишига ҳамда туристик хизматлар ҳажмини ошишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Travel and Tourism Economic Impact 2019, (WTTC) Бутунжаҳон туризм ташкилоти ҳисоботи <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>
2. Хоразм вилояти туризм ва мерос бошқармаси маълумотлари

4-ШЎБА. МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ САЛОҲИЯТДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ САНОАТИДА ДРАЙВЕР ТАРМОҚЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

**Рузметов Б., Урганч давлат университети профессори, и.ф.д.
Авезов М.К., Урганч давлат университети таянч докторанти**

Аннотация. Мақолада Хоразм вилояти саноатида драйвер тармоқларни ривожлантириш йўналишлари таҳлил қилинган. Вилоятда драйвер тармоқларда инвестицион жозибadorлик аниқланган.

Аннотация. В статье проанализированы приоритетные направления развития драйвер отраслей промышленности Хорезмской области. Определена инвестиционная привлекательность драйвер отраслей в регионе.

Abstract. The article analyzes the priority areas for development of the driver of industries in the Khorezm region. The investment attractiveness of the driver industries in the region has been determined.

Калит сўзлар. Минтақа, стратегия, комплекс ривожланиш, саноат, драйвер тармоқ, инвестицион жозибadorлик.

Ключевые слова. Регион, стратегия, комплексное развитие, промышленность, драйвер отрасль, инвестиционная привлекательность.

Key words. Region, strategy, integrated development, industry, industry driver, investment attractiveness.

Ўзбекистонда 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси қабул қилинди. Стратегияда етти та устувор йўналиш белгиланган:

- инсон қадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш;
- мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш;
- миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш;
- адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш;
- маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш;

- миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашиш;

- мамлакатимиз хавфсизлиги ва мудофаа салоҳиятини кучайтириш, очик, прагматик ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш [1].

Стратегияни 22-мақсадида миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш ва ялпи ички маҳсулотда саноат улушини оширишга қаратилган саноат сиёсатини давом эттириб, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 бараварга ошириш белгиланиб, қуйидаги вазифалар белгиланган:

- саноатнинг етакчи тармоқлари ва иқтисодиётни янада либераллаштириш ҳамда трансформация жараёнларини якунлаш;

- автомобиль саноатида кооперацияни янада ривожлантириш орқали ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 бараварга, экспорт ҳажмини 2 бараварга кўпайтириш ва маҳаллийлаштириш даражасини ошириш

- Чирчиқ шаҳрида қишлоқ хўжалиги машинасозлиги ишлаб чиқаришини ягона саноат кластери усулида ташкил этиш;

- қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ҳажмини 2 бараварга кўпайтириш;

- тўқимачилик саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 2 бараварга кўпайтириш;

- озиқ-овқат саноатини ривожлантириш дастурини амалга ошириш;

- йирик саноат тармоқлари ва ҳудудий корхоналар ўртасида саноат кооперациясини ривожлантириш.

Стратегияни 33-мақсадида эса ҳудудларни мутаносиб ривожлантириш орқали ҳудудий иқтисодиётни 1,4-1,6 бараварга ошириш белгиланган.

14 та ҳудуд бўйича туман ва шаҳарлар кесимида ишлаб чиқилган беш йиллик ҳудудий дастурларни амалга ошириш. ижтимоий-иқтисодий ривожланиш рейтинг кўрсаткичлари «қониқарсиз» бўлган шаҳар ва туманлар бўйича амалий чора-тадбирлар дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш белгиланган.

Стратегияда белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида, Хоразм вилояти ҳудудларида саноат, қишлоқ хўжалиги ва хизматлар соҳасининг келгуси беш йилдаги истиқболларини ҳамда ҳар бир туман ва шаҳарнинг “ўсиш нуқталари”ни белгилаш, ижтимоий соҳани ривожлантириш орқали аҳоли саломатлиги ҳамда турмуш даражасини янада яхшилаш дастурлари ишлаб чиқилган.

Дастурга асосан Хоразм вилоятида 2022-2026 йилларда ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмини 1,4 бараварга, саноат маҳсулотлари ҳажмини 1,4 бараварга, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 1,1 бараварга,

хизматлар ҳажмини 3,1 бараварга ҳамда қурилиш ишлари ҳажмини 1,2 бараварга оширишни назарда тутувчи шаҳар ва туманлар кесимидаги мақсадли кўрсаткичлар параметрлари тасдиқланди.

Хоразм вилояти шаҳар ва туманларининг ихтисослашуви, “ўсиш нуқталари” ва “драйвер соҳалари”ни 3-иловага мувофиқ белгиланиб, саноат, қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш бўйича инвестиция лойиҳалари ишлаб чиқилди [2].

Автотранспорт воситалари ишлаб чиқариш саноатида 2022 йилда саноат таркибида автотранспорт воситалари ишлаб чиқаришнинг улуши 38,4 фоизни, ўсиши 121,9 фоизни ташкил қилган. 2023 йилда автотранспорт воситалари ишлаб чиқаришнинг улуши 40,7 фоизни, ўтган йилга нисбатан ўсиши эса 114,9 фоизга кўпайиб, ишлаб чиқариш ҳажми 8633,1 млрд. сўмни ташкил этиши режалаштирилган.

Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш саноатида 2022 йилда саноат таркибида тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 20,6 фоизни ташкил этган бўлса, ўсиши 105,3 фоизни ташкил қилган. Шунингдек, 2023 йилда тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 18,3 фоизни ташкил этиб, ўсиши 101,1 фоизни, ишлаб чиқариш ҳажми 3872,3 млрд. сўмни ташкил этилиши режалаштирилмоқда.

Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш саноатида 2022 йилда саноат таркибида озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 21,5 фоизни, унинг ўсиши эса 108,0 фоизни ташкил қилган. 2023 йилда озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 22,0 фоизни, ўтган йилга нисбатан ўсиши эса 106,7 фоизга кўпайиб ва ишлаб чиқариш ҳажми 4658,6 млрд. сўмни ташкил этиши режалаштирилган.

Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш саноатида 2022 йилда саноат таркибида қурилиш материаллари ишлаб чиқаришнинг улуши 2,1 фоизни, унинг ўсиши 95,1 фоизни ташкил қилган. Шунингдек, 2023 йилда тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 1,9 фоизни ташкил этиб, ўсиши 105,6 фоизни, ишлаб чиқариш ҳажми 407,4 млрд. сўмни ташкил этилиши режалаштирилган.

Вилоятда драйвер тармоқлар сифатида қуйидаги соҳаларга эътибор қаратиш зарур, деб ҳисоблаймиз:

- мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасида, 2021 йилда вилоятда 770,5 минг тонна мева-сабзавот етиштирилган бўлишига қарамасдан, вилоятда атиги 0,5 фоиз мева-сабзавотлар саноат усулида қайта ишланган. Вилоятнинг барча туманлари қайта ишлаш корхоналарини ташкил қилиш салоҳиятига эга [3]. Урганч шаҳри, Хива шаҳри, Гурлан,

Ҳазорасп, Хонқа, Хива ва Шовот туманларида умуман саноат усулида мева-сабзавотларни қайта ишловчи корхоналар мавжуд эмас.

- шаҳар ва туманларда мева-сабзавотларни қайта ишлаш бўйича лойиҳалар таклифини ишлаб чиқиш ҳамда мавжуд қувватлардан самарали фойдаланиш ҳисобига туманда етиштирилган мева-сабзавотларни 2024 йилгача 20 фоизни қайта ишлашни ташкил қилиш зарур.

- сутни қайта ишлаш соҳасида, 2021 йилда вилоятда 1071,2 минг тонна сут етиштирилган бўлишига қарамасдан, атиги 0,4 фоизи саноат усулида қайта ишланган. Вилоятнинг барча туманлари қайта ишлаш корхоналарини ташкил қилиш салоҳиятига эга.

- шаҳар ва туманларда сутни саноат усулида қайта ишлашни 2024 йилгача 10 фоизни қайта ишлашни ташкил қилиш чораларини кўриш зарур.

Гўштни қайта ишлаш соҳасида, вилоятда 2021 йилда вилоятда 108,2 минг тонна гўшт етиштирилган бўлиб, ички истеъмол учун 109,6 минг тонна гўштан фойдаланилган. Аҳолига 1,3 минг тонна етишмаган гўшт четдан импорт қилинган.

Бугунги кунда вилоятда 12 та пахта-тўқимачилик кластер корхоналари мавжуд, уларнинг озуқа манбаларидан унумли фойдаланиш мақсадида кластерлар негизида чорва комплекслари ташкил қилинса, вилоятни гўшт маҳсулотига бўлган эҳтиёжи қондирилиб, шу билан бирга сутни ва гўштни қайта ишлаш бўйича янги лойиҳаларни амалга ошириш имкониятлари юзага келади [4].

Хоразм вилояти шаҳар ва туманлари ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасига қараб 5 та тоифага ажратилади.

2023 йил 1 январдан бошлаб туман ва шаҳар тоифасидан келиб чиқиб, тадбиркорларга солиқ имтиёзлари, субсидиялар берилади.

2023 йил 1 январдан: 4 ва 5-тоифадаги туманларда рўйхатдан ўтган ва шу ҳудудларда фаолият юритадиган кичик тадбиркорлик субъектларига банкларнинг кредит ва лизинглари бўйича унинг асосий ставкадан ошган, бироқ Марказий банк асосий ставкасининг 40,0 фоизидан кўп бўлмаган қисмини қоплаш учун компенсация, банклар кредитларининг 75,0 фоизигача, бироқ умумий қиймати 2,5 млрд. сўмдан ошмаган миқдорда кафиллик тақдим этилади.

Электротехника, қишлоқ хўжалиги техникалари, фармацевтика ва пойабзал ишлаб чиқаришни ривожлантириш йўналишлари қуйидагилардан иборат:

2022 йилда электр ускуналари ишлаб чиқаришнинг улуши 0,3 фоизни, қишлоқ хўжалиги техникалари ишлаб чиқариш улуши 2,3 фоизни, чарм ва

пойабзал ишлаб чиқариш саноатининг ва фармацевтика саноатларининг улуши 0,1 фоизни ташкил қилмоқда.

- электротехника соҳасини ривожлантириш учун маиший техника (телевизор, музлатгич, чангютгич ва бошқалар) маҳсулотларини ишлаб чиқарилишини йўлга қўйиш лозим. Ушбу соҳада малакали мутахассислар тайёрлаш учун муҳандислик ўқув марказларини ташкил қилиш керак.

- қишлоқ хўжалиги техникалари ишлаб чиқариш соҳасини ривожлантириш учун арзон ва сифатли мини қишлоқ хўжалиги техникаларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш зарур.

- фармацевтика йўналишини ривожлантириш учун Урганч шаҳрида фармацевтика кластери ташкил қилиш зарур.

Терини қайта ишлаш вилоятда йил давомида 250,0 минг бош қора мол ва 70,0 минг бош қўй-эчки сўйилади ҳамда улардан 92,0 млн. дм³ тери хом-ашёси олинади. Вилоятнинг терини қайта ишлаш бўйича салоҳияти мавжуд бўлишига қарамасдан бугунги кунга қадар бирорта ҳам корхона ташкил қилинмаган. Шу боис, мавжуд хом-ашёлардан самарали фойдаланиш мақсадида терини қайта ишловчи корхоналарни ташкил қилиш зарур.

Балиқни қайта ишлаш бўйича 2021 йилда 31,1 минг тонна балиқ етиштирилди, аммо вилоятда атиги битта корхона балиқни қайта ишлашга ихтисослашган. Шунинг учун, вилоятда балиқчиликни ривожлантириш ва балиқ маҳсулотларидан консерва ва бошқа турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш зарур.

Етук мутахассислар етишмовчилиги деярли барча саноат тармоқларида мавжуд. Ушбу муаммони ечиш учун йирик ишлаб чиқариш корхоналари қошида ўқув марказлари ташкил қилиш лозим. Бугунги кунда етишиб келаётган шу билан бирга фаолият юритаётган мутахассисларни ушбу марказларда малакасини ошириш лозим. Ушбу ўқув марказларига чет эл мутахассисларини жалб қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.
<https://lex.uz/docs/5841063#5844066>

2. Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 4 апрелдаги 154-сонли “2022-2026 йилларда Хоразм вилояти ҳудудларини комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ва аҳоли турмуш даражасини янада яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. <https://lex.uz/ru/docs/5939831>

3. Рузметов Б. Региональная экономика. – Т.: “FAN”, 2002.

4. Рузметов Б. Межотраслевые кластеры и их влияние на рост конкурентоспособности региональной экономики. – Т.: “LESSON PRESS”, 2017.

MINTAQADA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING TIZIMLI TAHLILI

**Matyakubov U.R., Urganch davlat universiteti “Turizm va mehmonxona
xo‘jaligini boshqarish” kafedrası professori v.b., i.f.d. (DSc)**

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizm sohasini rivojlanishini tizimli tahlil qilishning o‘ziga xos jihatlari, turizm industriyasi korxonalarini strategik rejalashtirishning mazmuni va turizmni rivojlantirishning strategik konsepsiyasini amalga oshirish bosqichlari ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрываются специфические аспекты системного анализа развития индустрии туризма, содержание стратегического планирования предприятий индустрии туризма, этапы реализации стратегической концепции развития туризма.

Abstract. This article reveals the specific aspects of a system analysis of the development of the tourism industry, the content of the strategic planning of enterprises in the tourism industry, and the stages of implementation of the strategic concept of tourism development.

Kalit so‘zlar. Turizm, mintaq, tizimli tahlil, strategik rejalashtirish, turizm industriyasi.

Ключевые слова. Туризм, регион, системный анализ, стратегическое планирование, индустрия туризма.

Key words. Tourism, region, system analysis, strategic planning, tourism industry.

Tizimli tahlil - ijtimoiy-iqtisodiy hayotning turli xil sohalarida vujudga kelgan amaliy muammolarni o‘rganish, aniqlash va hal qilishda tizimli yondashuvlarini amalga oshirishning metodologik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu mavjud muammolarni o‘rganishning ilmiy usullari va jarayonlarining umumiy to‘plami hisoblanadi. Tizimli tahlilning e‘tiborli tomoni, avvallambor, murakkab muammolarni yechishning isbotlangan usullarini tashkil qiluvchi oddiy vazifalarga ajratish imkonini beradi.

Tizimli tahlil amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan muammolarni o‘rganish va hal qilish uchun maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunday muammolarga quyidagilarni kiritish mumkin: murakkab tizimlarni ishlab chiqish va shakllantirish, mavjud tizimlar faoliyatlarini takomillashtirish, tizimga ta’sir qiluvchi ekzogen va endogen omillarning o‘zgarishi natijasida paydo bo‘lgan nobarqaror holatlarni bartaraf qilish va h.k. [1]. Tizimli tahlil boshqa tadqiqot usullaridan ba’zi jihatlari

bilan farqlanadi. Xususan, muammoni yechishda tartibli va mantiqiy asoslangan yondashuvi bilan farqlanadi. Tizimli tahlil obyektlari - qarorlarni tayyorlash va ularni qabul qilish jarayoni, murakkab tizimlarni yaratish va ishlatish jarayonida yuzaga keladigan turli xil muammolar hisoblanadi.

Turizm sohasida amalga oshirilayotgan tadqiqotlarida tizimli tahlil qilish metodologiyasi va tahlil qilinayotgan obyektning aniq unsurlari to'plamining integral xususiyatlarini belgilab beradi. Eng muhimi tadqiq qilinayotgan obyektning ichki va tashqi muhitida yuzaga kelayotgan turli munosabat va aloqalarni aniqlashga yordam beradi [2]. Tizimlarning o'zaro hatti harakatlari, xususan, maqsadga yo'naltirilganlikni anglash uchun ushbu tizim tomonidan amalga oshiriladigan boshqaruv jarayonlari ma'lumotlarini bir pastki pog'onadan yuqori pog'onaga o'tkazish shakllarini aniqlab olish lozim bo'ladi.

Turizm industriyasi tizimi elementlari quyidagi ixtisoslashgan korxona va tashkilotlarni o'z ichiga oladi:

- turmahsulotni shakllantiruvchi va realizatsiya qiluvchi korxonalar (turoperator va turagentliklar);
- turizmga joylashtirish xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalar (mehmonxonalar, uy mehmonxonalari, motellar, kempinglar, pansionatlar, dam olish uylari va boshqalar).
- turizmga umumovqatlanish korxonalari (restoronlar, kafelar, oshxonalar, barlar va boshqalar).
- turizmga transport korxonalarini ko'rsatuvchi tashkilotlar (havo va temir yo'l transporti, dengiz va daryo transporti va boshqalar).

Mintaqa turistik faoliyatini butun sohasini hisobga olinsa, turizmni rejalashtirish sohasida tizimli yondashuv metodologiyasi eng maqbuli hisoblanadi. Ushbu yondashuv turistik mahsulot (butun turistik paketni, ya'ni joylashtirish, transport, ovqatlantirish, ko'ngilochar, ekskursiya, axborot xizmatlarini o'z ichiga oladi) konsepsiyasiga asoslanadi [3]. Turizmni rejalashtirish nuqtai nazaridan turistik mahsulot konsepsiyasi taklif qilinayotgan turmahsulotni jozibador va raqobatbardosh bo'lishi uchun mavjud resurslardan optimal foydalanish va turizmni rivojlantirishdan manfaatdor barcha tomonlarning hamkorligini ta'minlashi lozim. Shu nuqtai nazar bilan olib qaraganda, mintaqada turizmni strategik rejalashtirishda tizimli tahlil yondashuvi bugungi kunda muhim zaruriyat hisoblanadi.

Strategik rejalarni ishlab chiqishning ko'plab usullari mavjud bo'lib, ular ishlab chiqarish dasturi va sotish rejasining turli xil variantlarini taqqoslaganda imkon beradigan matematik modellardan foydalangan holda ularning tuzilishini hamda turistik korxona faoliyatiga ta'sir qiluvchi ko'plab omillarni tavsiflaydi [4].

Bizga ma'lumki, har bir mintaqani turizm salohiyatidan samarali foydalanish uchun kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Birinchidan, mintaqada turizmni rivojlantirishning raqobatbardoshlik konsepsiyasini ishlab chiqishni ta'minlash kerak. Bizning fikrimizcha, mintaqada turizmni rivojlantirishning strategik konsepsiyasini amalga oshirish beshta bosqichdan iborat bo'ladi (1-jadval).

1-jadval

Mintaqada turizmni rivojlantirishning strategik konsepsiyasini amalga oshirish bosqichlari [5]

1-bosqich	Turistik oqim hajmi va uning tuzilmasini aniqlash
2-bosqich	Maqsadli mijozlar guruhini aniqlash
3-bosqich	Maqsadli iste'molchilar guruhining ehtiyojlari va mintaqaning imkoniyatlarini hisobga olib, turistik mahsulot taklifining tarkibini aniqlash
4-bosqich	Turistlar oqimini rejalashtirilgan hajmi va tuzilishini hisobga olgan holda turistik mahsulot taklifining tarkibini aniqlash
5-bosqich	Turizm infratuzilmalar har xil turlarini yaratish zarurligini aniqlash

Ikkinchidan, mintaqada turizmni rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan infratuzilma bilan bog'liq bo'lmagan boshqa muammolarni aniqlash lozim. Masalan, turizm sohasida malakali kadrlar yetishmasligi, sohada kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan muammolarni o'rganish kerak.

Uchinchidan, mintaqada turizmni rivojlantirish va tanlangan strategiyani amalga oshirishni ta'minlash uchun xususiy va davlat investitsiyalarini jalb qilishning kompleks chora-tadbirlari va marketing rejalarini ishlab chiqish lozim.

To'rtinchidan, mintaqada turistik mahsulotlarini bozorlarga olib chiqish chora-tadbirlarini amalga oshirish kerak.

Turizm industriyasi korxonalarini strategik rejalashtirish uchun u yoki bu tovarlarni bozorlarga olib chiquvchi yetakchilar muhim ahamiyat kasb etadi. Yetakchilikni saqlab qolish uchun ular raqobatchilaridan ko'ra ko'proq harakat qilishlari, turistlarga sotiladigan tovarlar va xizmatlarning ixtisoslashuvi kengaytirishlari, yangi tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarishlari kerak bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki, mintaqalarda turizm salohiyatidan samarali foydalanish, ichki va xorijiy turizm bozorlari uchun hududning jozibadorligini oshirish, turizm, madaniy meros, madaniyat va san'at sohalari infratuzilmasini yaxshilash, yangi turizm xizmatlarini joriy qilish, milliy hunarmandchilik mahsulotlari turlarini ko'paytirish, sohada yangi ish o'rinlarini yaratish maqsadida qabul qilinayotgan maqsadli dasturlarning bajarilishi va monitoringini o'tkazish jarayonini tizimli tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Dasturlarni amalga oshirish jarayonini monitoring qilish turizmni rivojlantirish omillari nuqtai nazaridan zarur hisoblanadi.

Dasturlardagi chora-tadbirlarni amalga oshirish jarayonidagi og‘ishlar, turizm sohasiga ta’sir qiluvchi o‘zgaruvchan ichki va tashqi omillar bilan bog‘liq hisoblanadi. Turistik oqimlarning ko‘payishi va kamayishi, favqulodda hodisalar, investorlarni inqirozi va boshqalar, dastur chora-tadbirlarini amalga oshirilishiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Mintaqada turizmni rivojlantirish dasturi tahlil bosqichida chuqur asoslash va axborotlar yig‘ish, shuningdek, infratuzilma va mehmondo‘stlik industriyasining rivojlanish yo‘nalishlari aniqlab olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Севастьянова С.А. Методологические основы развития и системного управления туризмом в регионе. - М.: Гардарики, 2005. - 238 с.

2. Смирнов А.Л. Оценка риска региональной целевой программы развития туризма. // Индустрия гостеприимства как основной фактор динамичного развития въездного и внутреннего туризма в России: Материалы международной научно-практической конференции, г. Санкт-Петербург, 16-17 апреля 2010 г. - СПб.: Д.А.Р.К., 2010. - С. 133-139.

3. Теория систем и системный анализ в управлении организациями: учебное пособие/под ред. В.Н.Волковой и А.А.Эмелянова. - М.: Финансы и статистика, 2006. - с.848.

4. Соколова МБ. Туризм на современном этапе: проблемы и перспективы. – М: Аспект Пресс, 2006. - 317 с.

5. Ушаков Д.С. Национальная туристическая индустрия: проблемы развития. Монография. - М.: КНОРУС, 2005. - 344 с.

ТУРИСТИК ХИЗМАТЛАР СОҲАСИДА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ТАСНИФЛАШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ

**Олланазаров Б.Д., Урганч давлат университети “Туризм ва
мехмонхона хўжалигини бошқариш” кафедраси доценти, PhD,**

**Олланазаров М.Б., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
таълим йўналиши 2-босқич талабаси**

Аннотация. Ушбу мақолада туристик хизматлар соҳасида инновацияларнинг аҳамияти, уларни таснифлашнинг услубий асослари ёритилган.

Аннотация. В данной статье освещается значение инноваций в сфере туристских услуг, методологические основы их классификации.

Abstract. This article highlights the importance of innovations in the field of tourist services, the methodological basis of their classification.

Калит сўзлар. Инновация, туристик хизматлар, тадбиркорлик субъектлари, глобаллашув, тамойил, инновацион-инвестицион фаоллик, инновацион-инвестицион фаолият.

Ключевые слова. Инновации, туристические услуги, хозяйствующие субъекты, глобализация, принцип, инновационно-инвестиционная деятельность, инновационно-инвестиционная деятельность.

Key words. Innovation, tourist services, business entities, globalization, principle, innovation-investment activity, innovation-investment activity.

Миллий иқтисодиёт самарали фаолият кўрсатишининг замонавий шарт-шароитлари тадбиркорлик субъектларидан илмий-техник тараққиёт унсурларидан фойдаланиш, янгиликларни ишлаб чиқиш ва хўжалик фаолиятига жорий қилиш бўйича амалиётларни кучайтиришни талаб қилади. Ўзбекистон Республикасида туристик хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичи миллий туристик хизматлар соҳасининг инновацион ривожланиш йўлига ўтказилиши зарурлиги кўрсатмоқда. Туристик хизматлар соҳасидаги ҳолат туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектлари фаолиятида айнан инновацион механизмлардан фойдаланиш улар рақобатбардошлигининг ўсиши ва тақдим қилинаётган хизматлар сифатининг оширилишига имкон бера олишини тасдиқламоқда.

Туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектларининг инновацион фаолияти уларнинг инвестицион ривожланишига чамбарчас боғлиқ ҳисобланади, яъни тадбиркорлик субъектлари ўз молиявий-иқтисодий фаолиятидаги оператив ва стратегик мақсадларига эришиш учун инвестицион ресурсларни узлуксиз равишда шакллантирган ҳолда улардан самарали фойдаланишга ҳаракат қиладилар.

Миллий туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектларининг ривожланиш жараёнини таъминлаш учун инновацияларни жорий қилиш зарурияти жаҳон туристик хизматлар соҳасидаги ҳамда жамиятдаги замонавий тенденциялар билан белгиланади. Туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектлари фаолиятига инновацияларни жорий қилиш интенсивлигига бевосита таъсир қилувчи муҳим омиллар қаторига қуйидагиларни киритиш зарур:

- рақобат кураши даражасининг ўсиши. Туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектларининг нарх воситасидаги “тажовузкорона” рақобатлашиш тамойилларидан сифат даражасини ошириш ҳамда нарх ва сифат кўрсаткичларининг оптимал нисбатларини таъминлаш орқали рақобатлашиш тамойилига ўтказиш борасидаги ҳаракатлари

туристик хизматлар истеъмолчилар талабларини қондиришнинг инновацион механизмларини излаб топиш ва жорий қилишга мажбур қилади;

- замонавий жамиятнинг динамик равишда ўсиб бораётган эҳтиёжлари. Туристик хизматлар истеъмолчиларининг доимий равишда ўсиб бораётган эҳтиёжлари туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектларини турли-туман маҳсулотларни шакллантириш ва ноодатий хизматларни таклиф қилишга мажбур қилади;

- ахборот, техник ва коммуникацион технологияларнинг ривожланиши. Ахборот, техник ва коммуникацион технологияларни ривожланиши туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектлари, самарадорлик кўрсаткичларини ошириш ва туристлар эҳтиёжларини қондириш учун сўнгги илм-фан ва техника ютуқларини жорий қилиш ва қўллашга рағбатлантиради;

- глобаллашув жараёнларининг фаоллашуви. Глобаллашув жараёнларини фаоллашуви туристик хизматлар ишлаб чиқарилиши диверсификациялашуви, туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектларининг миллий ва халқаро даражаларда ҳамкорликни кенгайтишига имкон беради. Туристик хизматлар кўрсатувчи тадбиркорлик субъектлари миллий ва халқаро туризм бозоридаги рақобат устунликларини сақлаб қолишлари учун бошқарувнинг янги тамойиллари, ўзаро муносабатлар, стратегик альянслар, туристик кластерларга бирлашиш шакллари излаб топишга мажбур бўладилар.

Туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектлари инновацион фаолиятининг асосий мақсади туристлар эҳтиёжларини комплекс равишда қондириш, соҳада фаолият кўрсатиш самарадорлиги ва даромадлигини ошириш мақсадида таклиф қилинаётган туристик маҳсулот ва хизматлар сифати ва рақобатбардошлик даражасини оширишга йўналтирилган чора-тадбирлар ҳисобланади.

“Инновация” тушунчасининг умумий таърифига асосланган ҳолда, туристик хизматлар соҳасида инновациялар туристларнинг мавжуд бўлган ҳамда потенциал эҳтиёжларини комплекс равишда қондириш ва мақсимал ижтимоий-иқтисодий, молиявий самараларни олишга имкон берадиган сифат жиҳатидан янги маҳсулот ёки хизматни тушуниш зарур. Миллий туристик хизматлар соҳасининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда туристик хизматлар соҳасида инновацияларни жорий қилиш миқёсида олинадиган якуний самара молиявий, ижтимоий ва экологик характерга эга бўлиши лозим.

Туристик хизмат соҳасида инновациялар сифатида ўз таркибида қуйидаги элементлар бўлган янгиликларни киритиш мумкин:

- туристлар жисмоний, маънавий ва психологик ҳолатини комплекс қайта тиклаш;

- туристик маҳсулот ва хизматларни сифат жиҳатидан ўзгартириш;

- бошқарув жараёни натижадорлигини ошириш;

- туристик маҳсулотлар ва хизматларни яратиш, устунликлаш ва тарғиб қилиш жараёнлари самарадорлигини ошириш;

- туристик хизматлар кўрсатувчи тадбиркорлик субъектлари имижига ва рақобатбардошлигига даражасини ошириш.

Туристлик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектлари инновацион жараёнларни жорий қилиш механизминини шакллантириш ва реализация қилиш бўйича муҳим назарий ва амалий вазифаси улар келгусида таяниши лозим бўлган асосий тамойилларнинг шакллантирилиши ҳисобланади. Бундай тамойиллар сифатида бозорда фаолият кўрсатиш бўйича умумқабул қилинган меъёрлар ва ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг хусусиятлари тушунилади. Туристлик хизматлар соҳасини ривожлантиришга йўналтирилган инновацияларнинг асосий тамойилларинини шакллантириш доирасидаги меъёрий-услубий адабиётлар тадқиқи натижасида ҳар бир олим уларни ўз тадқиқотининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда шакллантириши қайд қилинган.

Шуни таъкидлаш лозимки, турли-туман тамойиллар орасида қуйидагиларни ажратиш кўрсатиш ва умумлаштириш мумкин:

- умумий (илмийлиги, амалий аҳамиятга моликлиги, тизимлилиги, тежамкорлиги ва бошқалар);

- бевосита туристик хизматлар соҳасига тааллуқли бўлган тармоқ тамойиллари.

Туристлик хизматлар соҳасига инновацияларни жорий қилиш юзасидан амалга оширилган тадқиқот ишларининг тадқиқ қилган ҳолда туристик хизматлар соҳасида амалга оширилиши мумкин бўлган инновацияларнинг қуйидаги асосий тамойилларининг ажратиш кўрсатиш мумкин:

- илмийлиги;

- жорий қилиш натижасида олинadиган натижаларнинг ижобийлиги;

- соҳада амалга ошириладиган инновацион-инвестицион жараёнларнинг ички сабаб-оқибатларига мослиги;

- инновацион фаоллик ва унинг жамият ривожланиш даражасининг бевосита натижаларига тўғридан-тўғри мослиги;

- тизимлилиги ва хавфсизлиги.

Туристлик хизматлар соҳасида инновацияларни комплекс равишда жорий қилишнинг асосий қонуниятлари ва тенденцияларининг ҳамда соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектлари фаолиятида

инновацияларни бошқариш бўйича самарали усулларни шакллантириш юзасидан тадқиқотлар олиб бориш инновацияларнинг умумлаштирилган таснифини шакллантириш лозимлигини талаб қилади. Туристик хизматлар соҳасига йўналтириладиган инновацияларнинг мавжуд таснифланиш вариантларини ўрганиш натижасида соҳага йўналтирилган инновацияларнинг барча учун умумқабул қилинган таснифи мавжуд эмас. Қуйида баъзи муаллифлар томонидан таклиф қилинган таснифлаш вариантларини таҳлил қилиб ўтамыз:

- техник инновациялар - бевосита туризм соҳасига оид техникалар, информацион технологиялар ва воситалар ҳамда соҳада фаолият олиб бориш ва хизмат кўрсатишни турли-туман техник-технологик усулларининг янги турлари ва кўринишини қўллаш билан тўғридан-тўғри боғлиқ инновациялар;
- ташкилий инновациялар - туристик маҳсулот ва хизматлар турлари ва туристларга самарали хизмат кўрсатиш билан боғлиқ инновациялар;
- комплекс инновациялар - туристик хизматлар соҳасидаги сервис хизматларнинг турли жиҳат ва йўналишини бирлаштирадиган инновациялар;
- бошқарувга оид инновациялар - туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектларини ички ва ташқи фаолиятини такомиллаштириш, бошқарув янги усул ва шакллари қўллашга йўналтирилган инновациялар.

Шу билан бирга, баъзи иқтисодий адабиётларда туристик хизматлар соҳасидаги инновацияларнинг қуйидаги йўналишлари қайд этиб ўтилган:

- сифат жиҳатидан янги туристик маҳсулот ва хизматларни шакллантириш;
- туристик маҳсулот ва хизматлар савдо-сотиғи фаолиятга оид;
- такомиллаштирилган бошқарув усулларига оид;
- янги технологияларни қўллашга оид.

Туристик хизматлар соҳасидаги инновациялар эгалик қилиш ва мулк шаклига кўра давлатга тегишли, маҳаллий, хусусий ва жамоавий шаклларга таснифлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Давлатга тегишли ва маҳаллий инновациялар - давлат ва бошқа маҳаллий бошқарув органлар томонидан молиялаштириш натижалари бўлиб, давлат ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари томонидан бюджет маблағлари ҳисобига амалга оширилади. Жумладан, туристик хизматлар соҳасига оид қонунчилик, экология ва бошқа йўналишдаги инновацияларни киритиш мумкин. Кўпинча давлатга тегишли инновациялар даромад олишга эмас, туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектлари ривожланиши учун қулай шарт-шароитлар яратишга йўналтирилганлиги билан ажралиб туради.

Хусусий ва жамоавий мулкка тегишли бўлган хусусий ва жамоавий инновациялар замонавий бозор иқтисодиёти шароитида бозор рақобатларининг кучайиб бориши натижасида юзага келади. Туристик хизматлар соҳасида фаолият олиб бораётган тадбиркорлик субъектларининг даромадлари бундай инновациялар учун манба ҳисобланади ҳамда тадбиркорлик субъектлари даромадлари миқдорининг ошиши инновацион фаолиятни рағбатлантирувчи омил сифатида таъсир кўрсатади. Туристик хизматлар соҳасидаги қуйидаги инновацияларни ривожланиши турли хил мақсадли йўналишларга йўналтирилган бўлади:

- иқтисодий инновациялар туристик индустрия корхоналари фаолиятининг иқтисодий кўрсаткичлар ўсишини таъминлашга йўналтирилган (маркетинг ва ташкилий-бошқарув сиёсатни такомиллаштириш).

- ижтимоий инновациялар жамият ва маданият ривожини билан чамбарчас боғлиқ. Бундай турдаги инновацияларнинг ажратилиши ижтимоий муаммоларнинг авж олиши билан боғлиқ ҳисобланади.

- атроф-муҳитни яхшилаш ва ифлосланишини олдини олиш ҳамда туристлар дам олиши учун экологик тоза шарт-шароитларни таъминлаш экологик инновацияларни яратиш ва жорий қилиш йўналиши ҳисобланади.

Туристик хизматлар соҳасида инновацион жараёнларни амалга ошириш учун зарур бўладиган ва инвестиция қилинаётган капитал ҳажмлилигига кўра биз инновацияларни қуйидаги турларга ажратишни таклиф қиламиз: юқори даражадаги харажат талаб қиладиган, ўртача даражадаги харажат талаб қиладиган ва кам даражадаги харажат талаб қиладиган инновациялар.

Юқори даражадаги харажат талаб қиладиган инновацияларга аҳамиятли даражада кўп вақт сарфлаш ҳамда моддий жиҳатдан харажатлар, илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмаларини талаб қиладиган техник жиҳатдан мураккаб бўлган инновациялар киритилади. Ўзининг амалга оширилиши жиҳатидан инновация қанчалик даражада мураккаб бўлишига боғлиқ ҳолда инновацияларни туристик хизмат кўрсатувчи тадбиркорлик субъектлари кучлари ва ташқи кучлар таъсири эвазига яратилган инновацияларга ажратиш мақсадга мувофиқ, ҳисобланади.

Туристик хизматлар кўрсатувчи тадбиркорлик субъектлари инновацион фаолиятига таъсир кўрсатувчи омиллар жиҳатидан омиллар доирасини қуйидаги турларга ажратиш мақсадга мувофиқ:

- билвосита таъсир кўрсатувчи ташқи омиллар - макродаража (давлат ва минтақа миқёсида);

- бевосита таъсир кўрсатувчи ташқи омиллар - мезодаража (тармоқ миқёсида);

- ички омиллар - микродаража (корхона, фирма ва компания миқёсида).

Шундай қилиб, туристик хизмат соҳаси тадбиркорлик субъектлари инновацион-инвестицион фаолиятига ажратиб кўрсатилган омиллар гуруҳининг ҳар бири турлича даражада бевосита ёки билвосита таъсир кўрсатади. Давлатнинг умумий макроиқтисодий даражадаги ҳолати бутун тармоқнинг фаолият кўрсатиш шарт-шароитларини шакллантиради ҳамда унинг инновацион-инвестицион фаоллигига таъсир қилади.

Тармоқ ҳолати ва ривожланиши алоҳида туристик тадбиркорлик субъекти ички эҳтиёжлари ва ресурсларидан келиб чиққан ҳолда инновацион-инвестицион фаолиятини амалга ошириш имкониятларини белгилаб беради. Яъни, макродаражадаги омиллар тадбиркорлик субъектларининг инновацион-инвестицион фаолиятига билвосита, мезо ва микродаражадаги омиллар эса бевосита таъсир кўрсатади. Тўғридан-тўғри таъсир кўрсатувчи баъзи ташқи омиллар ва ички омиллар, тадбиркорлик субъектлари фаолият соҳасини қамраб олганлиги учун ўзаро бир-бирига боғлиқ ҳисобланади. Бинобарин, туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектлари томонидан инновацияларнинг жорий қилинишига туристик маҳсулот ёки хизматлар истеъмолчилар эҳтиёжлари, мамлакатдаги иқтисодий ҳолат, жамиятдаги ижтимоий ҳолат, туристик хизматлар бозори ҳолати, миллий қонунчилик тизими, ҳукуматлараро ва халқаро келишувлар таъсир кўрсатади.

Таъкидлаш лозимки, инновацияларнинг белгилари ва таснифий унсурларининг умумлаштирилиши ва комплекс равишда тизимлаштирилиши, ҳамда туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектлари фаолият доирасида қўлланилаётган инновацияларнинг илмий асосланган рўйхатининг шакллантирилиши, у ёки бошқа янгиликнинг тавсифлари тўғрисида батафсил тасаввурга эга бўлиш борасида потенциал имкониятни белгилаб берганлиги туфайли, сезиларли даражада амалий аҳамият касб этади. Шу сабабли, туристик хизматлар соҳасидаги инновациялар таснифларга эгадир. Туристик хизматлар соҳаси тадбиркорлик субъектларининг самарали фаолият кўрсатишини таъминланишида инновацияларни самарали қўллаш натижасида бундай инновацияларни қўллаш соҳаси ва улардан самарали фойдаланиш сифат ва миқдорий кўрсаткичлари шаклланадиган ва инновацион ғоянинг юзага келиш манбаси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Авдеев А.С., Авдеева Е.А. Методологические аспекты финансирования инноваций в туристской сфере в России. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. №9.
2. Андреева А.А. Формирование системы показателей инновационной деятельности в туризме. // Вестник РМАТ. 2013. № 1 (7). - С. 45.
3. Вартанова М.Л. Инновационная деятельность в туризме и ее государственное регулирование. // Экономические отношения. 2017. Т. 7. № 2. - С. 209-222.
4. Агентство инноваций и развития. Инновации в гостиничном бизнесе. <https://www.innoros.ru/publications/interesting/13/innovatsii-v-gostinichnom-biznese>.
5. Косевска Н.В. Становление новой туристской дестинации в ЕАЭС: иллюзия или реальность? // Экономика и предпринимательство. 2015. № 8. Ч. 1. - С.823-830.
7. Патутина Н.А. Региональные инновации в сфере туризма. // Интернет-журнал «Науковедение». 2014. № 1 (20). - С. 27.
8. Najda-Janoszka M., Kopera S. Exploring barriers to innovation in tourism industry - the case of southern region of Poland. // Procedia-Social and Behavioral Sciences. 2014. V. 110. - p. 190-201.
9. Carlisle S., Kunc M., Jones E., Tiffin S. Supporting innovation for tourism development through multi-stakeholder approaches: Experiences from Africa // Tourism Management. 2013. V. 35. - p. 59-69.
10. Tejada P., Moreno P. Patterns of innovation in tourism “small and medium-size enterprises”. // The Service Industries Journal. 2013. V. 33. №. 7–8. - p. 749–758.
11. Alsos G.A. et al. Introduction: Innovation in tourism industries. // Chapters. 2014. - p.1-24.
12. Nieves J., Segarra-Cipres M. Management innovation in the hotel industry. // Tourism Management. 2015. V. 46. - p. 51-58

MINTAQA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA DASTURLASH XIZMATLARINI KO‘RSATUVCHI XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING O‘RNI VA ULAR SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH

**Cho‘ponov S.O., Urganch davlat universiteti “Menejment va marketing”
kafedrasi dotsenti, PhD,
Cho‘ponov O.Sh., Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Urganch
filiali talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada xizmatlar va bunda dasturlash xizmatlarining iqtisodiyot rivojida ahamiyati o'rganilgan. Dasturlash xizmatlarini rivojlantirishning kichik biznes raqobatbardoshligini oshirishdagi o'rni tahlil qilingan. Dasturiy mahsulotlar va xizmatlar eksporti hajmining 2016-2021-yillardagi eksporti hajmi o'sish sur'ati hamda 2028-yilga prognoz ko'rsatkichi bilan bog'liq masalalar muhokama qilingan.

Аннотация. В данной статье рассматривается важность сервисов и сервисов программирования в экономическом развитии. Анализируется роль развития информационных сервисов в повышении конкурентоспособности малого бизнеса. Обсуждены вопросы, связанные с темпом роста объема экспорта программных продуктов и услуг в 2016-2021 годах и прогнозным показателем на 2028 год.

Abstract. This issue offers an analysis of the main concepts explored in the importance of services and programming services in economic development. The aim of this paper is to analyze the role of the development of information services in improving the competitiveness of small businesses. Issues related to the growth rate of exports of software products and services in 2016-2021 and the forecast indicator for 2028 were discussed.

Kalit so'zlar. Xizmatlar eksporti, kompyuter xizmatlari, dasturlash xizmatlari, dasturlash xizmatlari eksporti, intellektual mulk.

Ключевые слова. Экспорт услуг, компьютерные услуги, услуги программирования, экспорт услуг программирования, интеллектуальная собственность.

Key words. Export of services, computer services, programming services, export of programming services, intellectual property.

Dasturlash xizmatlarini kundan-kunga barcha sohalar avtomatlashayotgan va dastur mahsulotlariga talab keskin ortib borayotgan paytda eng samarali innovation xizmat turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu xizmat turini boshqa xizmat turlaridan asosiy ustunlik jihati yakka jismoniy shaxs yoki, kichik biznes vakillari katta sarf xarajatlarsiz o'z faoliyatlarini boshlay olishi hisoblanadi. Bu esa mintaqa raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu yo'nalish rivoji uchun hali unchalik yaxshi infratuzilmaga ega bo'lmasa-da, aholi ayniqsa yoshlar orasida ilm salohiyati yuqori qatlamning nisbatan ko'pligi shu yerning o'zida faoliyat ko'rsatib, ancha yuqori haq to'lanadigan rivojlangan xorijiy bozorlarga eksportini keskin oshirish imkoni mavjud. Bu borada "1 ta eksportda ishlaydigan xodim 2000 dollar o'rtacha oylik olsa, bir yilda uning maoshining o'zi 24 ming dollar eksport daromadini olib keladi, shunday xodimlarning soni 40 mingdan ortsa, ularning oyligini o'zidan deyarli 1 mlrd dollar eksport daromadi yurtimizga kirib keladi.", deb ta'kidlangan [1].

Amerikalik iqtisodchi olim Mixail Ingman axborot texnologiyalari bilan bog‘liq xizmatlarning rivojlanayotgan mamlakatlar uchun foydali jihatlarining shakllanishida inson kapitali kuchli rol o‘ynashini, lekin jismoniy kapital ko‘p talab qilinmasligi, xorij bilan masofadan ishlash mumkinligi, xizmatga talabning mamlakat tashqarisidan ham katta bo‘lishi mumkinligi, ushbu xizmat xalqaro bozorining tez sur‘atlarda o‘sayotganligi bilan izohlaydi [2].

Ko‘pchilik rivojlangan mamlakatlarda samarali yo‘lga qo‘yilgan, har bitta sohaga kirib borayotgan va mutaxassislar tomonidan yuqori istiqbolga ega bo‘lgan dasturlash xizmatlarini rivojlantirish mintaqamiz iqtisodiyoti uchun katta ahamiyatga ega. 2018-yilda AQSHning dasturiy ta‘minot sohasida bevosita 3 mln. va bilvosita 14 mln.dan ortiq kishilar faoliyat olib borishgan. Shuningdek, soha to‘g‘ridan-to‘g‘ri YaIMga 845 mlrd.dollar qo‘shimcha qiymat qo‘shganligi va ilmiy-tadqiqot ishlariga deyarli 83 mlrd.dollar sarmoya kiritganligi [3] sohaning jadal rivojlanayotganligini bildiradi. Zamonaviy iqtisodiyotning o‘shishi intellektual xizmatlar bilan bog‘liq. Dasturiy ta‘minot kabi intellektual xizmatlar hozirdan innovasion xizmatning negizini tashkil etib, istiqbolda yanada tez sur‘atlarda o‘sadi [4].

Bugungi kunda mamlakatimiz tomonidan ushbu sohaga katta e‘tibor qaratilmoqda (1-jadval).

1-jadval

Dasturiy mahsulotlar va xizmatlar eksporti hajmining 2016-2021-yillardagi eksporti hajmi o‘shish sur‘ati hamda 2028-yilga prognoz ko‘rsatkichi, mln.AQSh.dollarida [5]

Xizmat turi	2016-y.	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2021-y.	2028-y.
Dasturiy mahsulotlar va xizmatlar eksporti	4,5	6,7	8,0	10,0	46,0	1 mlrd. (\$)

Yuqoridagi jadvalga qaraydigan bo‘lsak, 2015-yil va undan oldingi yillarda dasturiy mahsulotlar va xizmatlar eksporti deyarli amalga oshirilmaganligi, 2016-yilda bor yo‘g‘i 4,5 mln.dollarni tashkil qilgan bo‘lsa, 2021-yilga kelib, 46,0 mln. AQSH dollariga yetgan. Hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan siyosat, IT parklarining tashkil qilinishi hamda turli darajadagi loyihalarni tashkil qilinishi evaziga ushbu xizmat turi eksport hajmini 2028-yilga borib, 1 mlrd. AQSH dollariga yetishi prognoz qilinmoqda.

Yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonida xizmatlar xalqaro savdosi yaqin kelajakda mamlakatimiz va uning mintaqalarida ko‘pchilik rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalangan holda xizmatlarning innovatsion yo‘nalishlari bo‘lgan ta‘lim xizmatlari, dasturlash xizmatlari, intellektual mulk, injiniring va boshqa

istiqbolli xizmatlar turlarini jadal sur'atlarda rivojlantirish, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanib, xizmatlar eksportini o'stirish asosida mamlakatimiz innovasion rivojlanishi uchun har tomonlama foydali taraqqiyot yo'liga o'tishni ta'minlaydigan ustuvor vazifalardan hisoblanadi.

Dasturlash bo'yicha mutaxassislar sonining ko'p bo'lishida o'sib kelayotgan yosh avlodning ushbu sohaga qiziqishida motivasiya berish, kompyuter savodxonligini oshirish va xorijiy tillarni o'rganish katta ahamiyatga ega. Hozirgi tadqiqotlardan dasturlash bo'yicha mutaxassislar asosan poytaxt va viloyat markazlaridan, ya'ni infratuzilma shakllangan joylardan yetishib chiqayotgani aniqlangan. Katta ko'pchilik yoshlarimiz chekka hududlar, uzoq qishloqlar, tumanlarda ekanligini inobatga olib, AKT asosida kompyuter savodxonligi hamda xorijiy tillarni joylarda o'rgatish kelajakda o'z natijasini beradi. Shu bilan birga, hududlarda dasturlashni o'rgatuvchi o'qituvchilarga yuqori maosh, zarur texnikalar bilan ta'minlash va boshqa zamonaviy sharoitlarni yaratib berib, motivasiyalarni oshirish lozim bo'ladi. Shuningdek, kompleks chora-tadbir dasturlash xizmatlari sohasi jadal rivojlana boshlaydi va ular yaqin 5-10 yillikda rivojlangan davlatlar qatoridan munosib o'rin oladi va AKT xizmatlar bozorlari ishtirokchilariga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.gazeta.uz/oz/2021/12/27/it-export/>
2. Michael Engman. International Trade in Services: new trends and opportunities for developing countries. The World Bank. Washington, 2010. D.C.P. 219.
3. Software.org: BSA Foundation, Software: Growing U.S. Jobs and the GDP, 2019. - p.8.
4. John E. Ettlie. Managing innovation. Second Edition. Rochester Institute of Technology 2006. - p.339.
5. stat.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИКНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

**Таджиев Б.У., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси доценти, PhD,**

**Рустамов С.Б., Урганч давлат университети “Туризм ва
меҳмонхона хўжалигини бошқариш” кафедраси ўқитувчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш йўналишлари тўғрисида сўз юритилади.

Аннотация. В данной статье рассматриваются направления государственной поддержки малого бизнеса и предпринимательства в Узбекистане.

Abstract. This article discusses the directions of state support for small business and entrepreneurship in Uzbekistan.

Калит сўзлар. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари, ягона дарча, давлат хизматлари, лицензия.

Ключевые слова. Малый бизнес и частное предпринимательство, субъекты малого бизнеса и частного предпринимательства, единая дыра, государственные услуги, лицензия.

Key words. Small business and private entrepreneurship (SBPE), subjects of SBPE, the only wicket, state services, license.

Жаҳонда иқтисодиётни барқарор ривожлантириш, аҳоли бандлигини ошириш ҳамда камбағалликни қисқартиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик (КБХТ) алоҳида ўрин тутди. БМТ маълумотида кўра, 2022 йилда жаҳон иқтисодиёти ривожининг 90 фоизини микро, кичик ва ўрта корхоналар ташкил этиб, улар 70 фоиз иш ўрнини таъминлаб, дунё ЯИМдаги улуши 50 фоизни ташкил этган [3]. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ОЕСД) маълумотларига кўра, Япония ва Хитой иқтисодиётида КБХТни ЯИМдаги улуши 60 фоиз, Францияда 56 фоиз, АҚШ ва Буюк Британияда 51 фоизни ташкил этади [4].

Мамлакатимиз иқтисодиётида 2022 йил якуни бўйича КБХТни мамлакат ЯИМдаги улуши 51,8 фоизни ташкил этди [2]. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясининг 2022-2026 йилларда учинчи устувор йўналиши сифатида “тадбиркорлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш, солиқ юкини камайтириш, бизнес муҳити ва зарур инфратузилма яратиш асосида миллий иқтисодиётни, унинг ўсиш суръатларини замон талаблари даражасида ривожлантириш” [1] зарурлиги белгиланиб, КБХТни янада ривожлантириш учун зарур имкониятлар давлат томонидан яратилиб келинмоқда. 2017 йилдан бугунги кунгача назар соладиган бўлсак, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган қарорлар ва фармонлар мамлакатимизда тадбиркорлик муҳитини янада яхшилаш, аҳолини иш билан бандлигини таъминлаш ва даромадларини оширишга қаратилаётганлигини куриш мумкин.

Аҳолининг тадбиркорлик ташаббусларини ҳуқуқий ва молиявий қўллаб-қувватлаш, маҳаллалар ва қишлоқ жойларида кичик бизнес ва тадбиркорлик муҳитини янада яхшилаш, ёшлар ва хотин-қизларни даромадли меҳнат билан банд қилиш борасидаги давлат томонидан олиб

борилаётган оқилона сиёсат қабул қилинаётган қарорлар ва фармонларда ўз аксини топмоқда. Давлат томонидан тадбиркорлик ва кичик бизнесни кенг ривожланиши учун ниҳоятда катта имкониятлар яритилиб келинмоқда (1-жадвал).

1-жадвал

КБХТни ҳуқуқий ва молиявий қўллаб-қувватлаш, ривожланиш муҳитини яхшилаш бўйича қабул қилинган қарор ва фармонлар [5]

№	Қарор ёки фармон номи	Йили, сана ва сони	Стратегия ёки давлат дастури
1	“Ҳар бир оила - тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”	2018 йил 7 июндаги ПҚ-3777-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
2	“Аҳоли бандлигини таъминлаш борасидаги ишларни такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”	2018 йил 14 июлдаги ПҚ-3856-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
3	“Ҳудудларда аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш ва оилавий тадбиркорликни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”	2019 йил 7 мартдаги ПҚ-4231-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
4	“Ҳунармандчиликни янада ривожлантириш ва ҳунармандларни қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги”	2019 йил 28 ноябрдаги ПҚ-4539-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
5	“Аҳолини тадбиркорликка жалб қилиш тизимини такомиллаштириш ва тадбиркорликни	2020 йил 13 октябрдаги ПҚ-4862-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг

	ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”		бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
6	“Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш давлат дастурлари доирасида амалга ошириладиган қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”	2021 йил 27 мартдаги ПҚ-5041-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
7	“Мева-сабзавотчилик ва узумчиликда оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида деҳқон хўжаликларининг улушини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”	2021 йил 23 ноябрдаги ПҚ-20-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
8	“Маҳаллада тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш бўйича давлат сиёсатининг устувор йўналишлари тўғрисида”	2021 йил 3 декабрдаги ПФ-29-сон Фармони	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
9	“Маҳаллада тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш масалалари бўйича ҳоким ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”	2021 йил 3 декабрдаги ПҚ-31-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
10	“Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Маҳаллабай ишлаш ва тадбиркорликни ривожлантириш агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”	2021 йил 24 декабрдаги ПҚ-62-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси

11	“Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш ва аҳолининг даромад манбаини кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”	2021 йил 20 декабрдаги ПҚ-55-сон Қарори	2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
12	“Норасмий бандлик улушини қисқартириш ҳамда меҳнат ресурслари балансини замонавий ёндашувлар асосида шакллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”	2022 йил 30 августдаги ПҚ-366-сон Қарори	2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси
13	“Дехқон хўжаликлари ташкил этишни қўллаб-қувватлаш орқали аҳоли даромадларини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”	2022 йил 10 сентябрдаги ПҚ-373-сон Қарори	2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси
14	“Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасида аҳолининг бизнес ташаббусларини қўллаб-қувватлашни янги босқичга олиб чиқишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”	2023 йил 31 январдаги ПҚ-39-сон Қарори	2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси

Юқоридаги 2017-2023 йилларда қабул қилинган қарор ва фармонлар тадбиркорлик муҳитини янада яхшилаш ва ушбу соҳани кенг ривожланиши учун катта имконият яратади ва аҳолини иш билан таъминлаш, янги иш ўринлари яратишга ҳамда ўз-ўзини иш билан банд қилишга замин яратиб келмоқда. Бунини биз қуйидаги статистик маълумотлар асосида кўриб ўтишимиз мумкин (2-жадвал).

2-жадвал

КБХТни ЯИМ ва тармоқлардаги улуши [2]

Кўрсаткичлар	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й.
ЯИМ	65,3	62,4	56,0	55,7	54,9	51,8
Саноат	41,2	37,4	25,8	27,9	27,0	25,9
Қурилиш	64,8	73,2	75,8	72,5	72,4	71,6
Бандлик	78,0	76,3	76,2	74,5	74,4	74,7
Экспорт	22,0	27,2	27,0	20,5	22,3	29,5
Импорт	53,6	56,2	61,6	51,7	48,7	49,4

Юқоридаги 2-жадвалдан кўринадик, КБХТнинг ЯИМдаги, саноат ва қурилишдаги улушлари 2022 йилда олдинги йилларга қараганда пасайган. Аммо, бандлик, экспорт ва импортдаги улушларини ўсганини кўриш мумкин.

Фикримизча, юқоридаги янги қабул қилинган қарор ва фармонлар республикамизда КБХТни ЯИМ ва бошқа тармоқлардаги улушини барқарор ўсиши, мамлакатимизда бандликни таъминлаш, бозорларни харидорбоп ва арзон товарлар ва хизматлар билан таъминлашга замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.
2. www.stat.uz Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси
3. [https://www.un.org / ru / observances / micro-small-medium-businesses-day](https://www.un.org/ru/observances/micro-small-medium-businesses-day).
4. <https://www.oecd.org>
5. <https://lex.uz/uz/> Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик миллий базаси

MINTAQA VA TASHQI SAVDO SALOHİYATI TUSHUNCHALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

**Ibadullayev E.B., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasi
dotsenti, PhD**

**Allamberganov X.A., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot”
mutaxassisligi 2-kurs magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaq va tashqi savdo salohiyati tushunchalarining ilmiy-nazariy asoslari o‘rganilgan. Shuningdek, mintaq va tashqi savdoni mohiyati, ularning kelib chiqish va rivojlanish tarixi, hozirgi kundagi ahamiyati, ushbu sohalar bo‘yicha chet el tajribalari o‘rganilgan.

Аннотация. В данной статье исследуются научно-теоретические основы понятий региона и внешнеторгового потенциала. Также были изучены характер региональной и внешней торговли, история их возникновения и развития, их значение на сегодняшний день, зарубежный опыт в этих сферах.

Abstract. In this article, the scientific and theoretical foundations of the concepts of region and foreign trade potential are studied. Also, the nature of regional and foreign trade, the history of their origin and development, their importance today, foreign experiences in these areas were studied.

Kalit soʻzlar. Mintaqa, tashqi savdo, eksport, salohiyat, import salohiyati.

Ключевые слова. Регион, внешняя торговля, экспорт, потенциал, импортный орган.

Key words. Region, foreign trade, export, potential, import authority.

“Mintaqa” tushunchasiga koʻpgina olimlar oʻzlarining turli nuqtai-nazarlarini bildirib oʻtganlar. “Mintaqa” tushunchasi nisbatan yangi atama boʻlib, iqtisodiyotning yangi yoʻnalishi “mintaqaviy iqtisodiyot” bilan bogʻliq. Unga birinchi boʻlib, 1975-yilda rus olimi Nekrasov quyidagicha taʼrif bergan: “Mintaqa - bu mamlakatning koʻp yoki oz darajada bir turdagi tabiiy sharoit hamda mavjud va moddiy-texnik baza, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmaga muvofiq tabiiy resurslar uygʻunlashuvi asosida ishlab chiqarish quvvatlarining rivojlanish xarakteridagi yirik hudud tushuniladi. Granberg fikricha, “Mintaqa - bu tarkibiy elementlarining yaxlitligi, oʻzaro bogʻliqligi bilan ajralib turuvchi maʼlum hududdir. “Mintaqa - umumiy tabiiy geografik, tarixiy, milliy-madaniy birlik va diniy-etnik yaqinlik, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, turli bosqichda takomillashmagan boshqaruv tizimi hamda ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik muammolarni yechishdagi maʼmuriy-hududiy organlar faoliyatining mushtarakligini taqozo qiluvchi yaxlit hududiy birlik”, deb taʼrif bergan.

Axmedov mintaqalarga bagʻishlangan nashrlarda mazkur atamaga olimlar turlicha yondashganlar. Jumladan, Ruggayzer oʻzining “Региональное особенностобщественного воспроизводства” nomli asarida mintaqani ittifoqdosh respublika misolida koʻrgan. Keyinchalik, Shniper “Регион: экономические методоуправления” asarida shunday deydi: “Mintaqa - respublika, avtonom respublika, viloyat, shahar va tumanlarni oʻz ichiga oladi”. Oʻzbekistonda mintaqashunoslik muammolari izchil ravishda XX asrning ikkinchi yarmidan oʻrganila boshlangan. Xususan, Qayumov “Mintaqa (region) - bu maʼlum hudud boʻlib, u boshqa hududlardan qator belgilar boʻyicha farq qiladi va oʻziga xos bir butunlik, tarkibiy elementlari oʻrtasida oʻzaro aloqadorlik mavjudligi bilan ifodalanadi, deb taʼrif bergan. Soliyev taʼkidlashicha, “mintaqa” tushunchasi mintaqaviy iqtisodiyotda koʻproq “hudud” maʼnosini anglatadi.

Iqtisodchi olimlarning koʻpchiligi Oʻzbekiston hududini 6 ta iqtisodiy mintaqaga taqsimlashni taklif etishgan. Keyingi yillarda baʼzi iqtisodchi olimlar oʻrtaga iqtisodiy mintaqalar sonini 4 tagacha qisqartirish toʻgʻrisidagi taklifni kiritishmoqda. Iqtisodchi olimlarni aksariyati respublikani quyidagi oltita iqtisodiy mintaqaga taqsimlaganlar:

- Toshkent (Toshkent shahri va Toshkent viloyati);
- Fargʻona (Fargʻona, Andijon va Namangan viloyatlari);

- Zarafshon (Buxoro, Navoiy va Samarqand viloyatlari);
- Mirzacho'l (Sirdaryo va Jizzax viloyatlari);
- Janubiy (Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari);
- Quyi Amudaryo (Orolbo'yi, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyati).

Iqtisodiy adabiyotlardagi yondashuvlarni tadqiq etish asosida ularni quyidagi umumiy jihatlariga ko'ra guruhlariga ajratdik:

1-guruh olimlar mezon sifatida hududiy birliklarning ijtimoiy-geografik xususiyatlari bo'yicha;

2-guruh vakillari hududlarni ijtimoiy takror ishlab chiqarishning yaxlitligi bo'yicha;

3-guruh milliy davlat va ma'muriy-hududiy bo'linish chegaralari bo'yicha;

4-guruh ishlab chiqarish kuchlarining hududiy joylashuvi, agro va erkin iqtisodiy zonalar shakllari bo'yicha bir-biridan farqlaydilar.

Tashqi savdo faoliyati - xalqaro tovarlar, ishlar (xizmatlar) savdosi sohasidagi tadbirkorlik faoliyatidir. Tashqi savdo faoliyati tovarlarni, ishlarni (xizmatlarni) eksport va import qilish yo'li bilan amalga oshiriladi. Tovarlarning O'zbekiston Respublikasi bojxona hududidan ularni qayta olib kirish to'g'risidagi majburiyatni olmasdan olib chiqib ketilishi, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, tovarlar eksportidir. Tovarlarning O'zbekiston Respublikasi bojxona hududiga ularni qayta olib chiqib ketish to'g'risidagi majburiyatni olmasdan olib kirilishi tovarlar importidir. O'zbekiston Respublikasining yuridik yoki jismoniy shaxsi tomonidan xorijiy davlatning yuridik yoki jismoniy shaxsi uchun ishlar bajarish (xizmatlar ko'rsatish), ularning bajarilish (ko'rsatilish) joyidan qat'iy nazar ishlar (xizmatlar) eksportidir. Xorijiy davlatning yuridik yoki jismoniy shaxsi tomonidan O'zbekiston Respublikasining yuridik yoki jismoniy shaxsi uchun ishlar bajarish (xizmatlar ko'rsatish), ularning bajarilish (ko'rsatilish) joyidan qat'iy nazar, ishlar (xizmatlar) importidir.

Raqobatbardoshlik konsepsiyasining asosi milliy iqtisodiyotlarning xalqaro mehnat taqsimotidagi nisbiy ustunliklaridan (arzon ishchi kuchi, tabiiy resurslarga boyligi, qulay geografik o'rni, iqlim, infratuzilma omillari va boshqalar) bunday ustunlikka ega bo'lmagan davlatlarga mahsulotlarni eksport qilish hamda milliy iqtisodiyotdagiga nisbatan ustunligi yuqori bo'lgan mamlakatlardan mahsulotlarni import qilishda foydalanish nazariyasiga qurilgan.

Raqobatbardoshlik - bu iqtisodiy subyekt yoki tovarning boshqa iqtisodiy subyekt yoki tovarning oldida o'z pozitsiyasini saqlab qolishi va uni yaxshilashidir. Shu o'rinda tashqi va ichki raqobatbardoshlik tushunchalarini bir-

biridan farqlash lozim. Tashqi raqobatbardoshlik - jahon bozorida tovarlar va xizmatlar sota olish qobiliyati hamda eksport tarkibida mamlakat to'lov balansini barqarorligini ta'minlovchi yetarli miqdordagi tovarlar va xizmatlarning mavjudligidir. Ichki raqobatbardoshlik - ichki bozorda import tovarlari hamda boshqa maxalliy tovar ishlab chiqaruvchilar bilan raqobat muhitida sotish qobiliyati bo'lib, eksport bilan birga aholi daromadi va bandligining yuqori darajasini ta'minlaydi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, tashqi raqobatbardoshlik ichki raqobatbardoshlikni mavjud bo'lishini shart qilib qo'yadi. Ichki bozorda sotish tashqi raqobatbardoshlikka zamin yaratadi, ammo uning kafolatini ta'minlamaydi. Bu raqobatbardoshlikning eng quyi darajasidir.

“Salohiyat” tushunchasi makon va zamon doirasida resurslarni umumlashtirish, jamlash ma'nosini bildiradi. “Iqtisodiy salohiyat” tushunchasi jamiyatni moddiy va inson resurslari bilan ta'minlanganlik darajasini, ulardan foydalanish bo'yicha imkoniyatlar mavjudligini anglatadi hamda ana shu imkoniyatlar miqyosi bilan baholanadi [5].

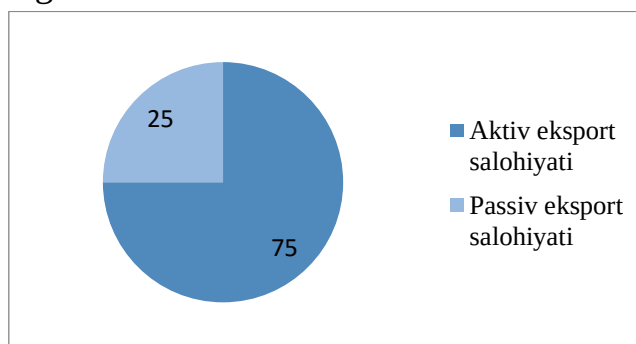
Eksport salohiyatiga rivojlanish imkoniyati sifatida qarash mazkur tushunchani belgilashga juda tor va bir taraflama yondashuv bo'ladi, chunki, uning haqiqiy shaklini hisobga olmaydi. “Salohiyat” atamasi “imkoniyat” tushunchasidan ancha keng ma'noni bildiradi. “Imkoniyat”ni harakat va rivojlanish jarayonidagi tarkibiy element yoxud uning funksional “salohiyati” sifatida qabul qilish mumkin. Eksport salohiyati” tushunchasini tadqiq qilish jarayonida bir nechta xorij va maxalliy olimlarning bergan ta'riflari hamda nuqtai-nazarlari o'rganildi. Natijada, quyidagi 10 ta ta'rifni bir qator ko'rsatkichlariga ko'ra umumlashtirildi. Maltsevning fikriga ko'ra: “Biror-bir hududning eksport salohiyati mazkur mintaqaning aniq bir tashqi bozorga chiqish va uni mustahkamlash imkoniyatlari bo'yicha baholanadigan eksport bazasidir. Mintaqa eksport bazasi deganda korxonalarning eksportga ishlab chiqarayotgan tovarlar va xizmatlar bilan birgalikda hududda raqobatbardoshlik bo'yicha jahon standartlariga mos keladigan, ammo ba'zi sabablarga ko'ra xorijga jo'natilmayotgan mahsulotlarning yigindisidir”. Mazkur tushunchaga yanada takomillashgan ta'rif berishga harakat qiladigan bo'lsak, “eksport salohiyati”ga muallif tomonidan taklif qilinayotgan ta'rif quyidagicha: “Eksport salohiyati - bu milliy iqtisodiyot, mintaqalar, alohida olingan tarmoqlar yoki korxonalarning eksportga kerakli miqdorda raqobatbardosh mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqarish va yetarli hajmda yetkazib berish qobiliyatidir”.

“Eksport salohiyati” tushunchasiga entiklopedik lug‘atlardagi ta’riflar

Ensiklopedik lug‘atlar nomi	Tushunchaga berilgan ta’rif
“Энциклопедический словарь экономики и права”	Eksport salohiyati - davlatning mavjud resurslar yoki ishlab chiqariladigan mahsulotlarini eksport qila olish qobiliyatidir
“Экономический словарь”	Eksport salohiyati - mamlakatda mavjud bo‘lgan yoki ishlab chiqariladigan resurs va mahsulotlarni eksportga chiqarish bo‘yicha imkoniyati va potensial qobiliyatidir
“Словарь бизнес терминов”	Eksport salohiyati - eksportga realizatsiya qilish maqsadida sifat va raqobatbardoshlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha jahon bozori talablariga javob bera oladigan mahsulotlarni kerakli miqdorlarda ishlab chiqarish imkoniyatidir
“Новый экономический словарь”	Eksport salohiyati – biror-bir mamlakat sanoati, yalpi ijtimoiy ishlab chiqarishi, tashqi bozorga kerakli miqdorda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqara olishi qobiliyatidir

Bizning fikrimizcha, eksport salohiyatidan foydalanilganlik darajasiga qarab, u ikki qismga: aktiv va passiv eksport salohiyat turlariga bo‘linadi. Aktiv eksport salohiyati - bu yalpi eksport salohiyatidan faqatgina foydalanilayotgan qismidir. Ya’ni, jahon bozorlari yoki chet davlatlarga eksport qilinayotgan raqobatbardosh mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarishdagi imkoniyatlar yig‘indisidir.

Passiv eksport salohiyati jahon standartiga mos raqobatbardosh mahsulot va xizmatlar ishlab chiqara olish imkoniyati, lekin undan ma’lum sabablarga ko‘ra foydalana olmaslikdir. Masalan, mahsulot va xizmat ishlab chiqarilishi mumkin bo‘lsa-da, lekin uni jahon bozoriga yetkazib berishda qulay va arzon transport tizimining mavjud emasligi yoki chet el texnik talablariga mos emasligi evaziga eksport qilina olmasligidir.

1-rasm. Eksport salohiyatidan foydalanish darajasi, foizda [4]

1-rasmdagi doira mamlakat yoxud mintaqaning yalpi eksport salohiyatini bildiradi. “Eksport salohiyati”ga biz tomonimizdan berilayotgan ta’rifning mazkur tushunchani tadqiq qilgan boshqa olimlarning yondashuvlaridan o’ziga xosligi shundaki, bunda har bir yondashuvning umumiy farqli jihatlarini qamrab oladi. Jumladan, eksport salohiyati makrodarajadagina emas, mintaqalar, alohida olingan tarmoqlar va korxonalar darajasida bo’lib, ular jahon bozorida raqobatbardosh moddiy ko’rinishdagi mahsulotlar va xizmatlar ko’rsatish orqali baholanadi.

Eksport salohiyati murakkab voqelik bo’lib, u o’z ichiga tabiiy resurs bazasini olishi bilan birga, mintaqqa iqtisodiyoti holatini oladi. Mintaqa iqtisodiyoti holati eksport ishlab chiqarishining mavjud va prognoz qilinayotgan bozor sharoitida barqaror sur’atlari va aholining yuqori yashash darajasini ta’minlovchi mintaqaning ilmiy-texnik, texnologik, sanoat, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini ifodalaydi.

Mintaqa eksport salohiyatining shakllantirish va rivojlantirish omillari quyidagi uslubiy holatlarda aks etadi:

- mintaqqa eksport salohiyati tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy omillar kompleksi, ya’ni O’zbekiston mintaqalarini bir-biri bilan taqqoslash imkonini beruvchi miqdoriy va sifat ko’rsatkichlarini o’z ichiga oladi. Bu mintaqaning tashqi iqtisodiy strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi.

- mintaqqa eksport salohiyatini sharxlashda birinchi o’rinda turuvchi omil tabiiy-resurs salohiyatidir. Chunki, eksportning xom-ashyoviy yo’naltirilganlik darajasi 30 foizni tashkil qiladi.

- tashqi bozorlarga yo’naltirilgan yangi tarmoq va ishlab chiqarish turlarining vujudga kelishi bilan bog’liq mintaqqa eksport salohiyatining tadrijiyligi eksport salohiyatini muntazam monitoring qilib borish dolzarb vazifani anglatadi. Yaratilgan huquqiy asoslar xorijiy hamkorlarning keng investitsiya faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratib, ularning huquq va sarflagan investitsiyasini himoya qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasining 2004-yil 26-avgustdagi 658-sonli “Eksport nazorati to’g’risida”gi Qonuni.

2. O’zbekiston Respublikasining “Qimmatli qog’ozlar bozori to’g’risida”gi qonuni (Yangi tahriri, 2015-yil).

3. Ishmuhammedov A.E., Asqarova M.T. O’zbekiston milliy iqtisodiyoti. - T.: TDIU, 2003.

4. Ibadullayev E., Rajabov A. Mintaqa eksport salohiyatini oshirishning ba’zi bir jihatlarini. // UrDU “Ilm sharchashmalari” jurnali, 2015.

5. Raxmonov R.N. Qishloq xo'jalik mahsulotlarining eksport salohiyatidagi o'rni. // O'zbekiston qishloq xo'jaligi jurnali. №22.

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSİYALAR VA ULARNI JALB QILISHNING AHAMIYATI

Ruzmetov D.I., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning ahamiyati, zaruriyati va kichik biznes subyektlarini moddiy qo'llab-quvvatlashdagi roli yuzasidan tahliliy ma'lumotlar keltirilgan hamda ularni jalb qilish yuzasidan takliflar bildirilgan.

Аннотация. В данной статье представлена аналитическая информация о значении и необходимости иностранных инвестиций в развитии экономики и их роли в материальном обеспечении субъектов малого предпринимательства, а также предложения по их привлечению.

Abstract. This article provides analytical information on the importance and necessity of foreign investments in the development of the economy and their role in material support of small business entities, as well as suggestions on their attraction.

Kalit so'zlar. Kichik biznes, xorijiy investitsiya, iqtisodiyot, moddiy qo'llab-quvvatlash, molyaviy resurslar, tadbirkorlik subyektlari.

Ключевые слова. Малый бизнес, иностранные инвестиции, экономика, материальное обеспечение, финансовые ресурсы, хозяйствующие субъекты.

Key words. Small business, foreign investment, economy, material support, financial resources, business entities.

Har bir davlat iqtisodiyotini o'sishida xorijiy investitsiyalarning tutgan o'rni katta ekanligini davlatlar iqtisodiy taraqqiyot tarixidan ko'rish mumkin. Hozirda mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish va barqaror o'sish sur'atlarini saqlashdagi eng muhim va asosiy yo'nalish bu - investitsiyalardir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev "2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi"da aynan investitsiyalarni jalb qilish borasida quyidagi fikrlarini bildirib o'tganlar: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya - bu iqtisodiyot "drayveri", o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi" [1].

Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, xorijiy kapitalni keng jalb qilmasdan iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirishni amalga oshirish, milliy iqtisodiyotning texnik va texnologik qoloqligini kamaytirish, jahon bozorida mahalliy mahsulotlarning raqobatbardoshligiga erishish mumkin emas. Bundan tashqari, xorijiy investitsiyalardan samarali foydalanish kapital harakatining global jarayonining uzviy qismi bo'lib, asosan qo'yilgan mablag'lar bo'yicha yuqori darajadagi foyda olishga manfaatdor bo'lgan xususiy investorlar kapitali hisobidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq chet el investitsiyalari - chet ellik investor tomonidan ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turlari obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalardir [2], deb ta'kidlanadi. Chet el investitsiyalarini aniqlash, odatda, faqat bitta investitsiya subyekti kapital qo'yilma mamlakatiga nisbatan xorijiy shaxslar orqali asosiy momenti ajratiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonining 3.4-bandida "Investitsiya muhitini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy, eng avvalo, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish" kabi yo'nalishlar tanlab olingan edi [3]

Xorijiy investitsiyalar, shu jumladan korxonalarning ustav fondiga badallar xalqaro bozorlar yoki mamlakat hududi bozoridagi narxlardan kelib chiqqan holda tomonlarning kelishuvi bo'yicha konvertatsiya qilinadigan xorijiy valyuta va O'zbekiston Respublikasi valyutasida baholanadi. Chet el valyutasida investitsiya summalarini O'zbekiston Respublikasi valyutasiga o'tkazish O'zbekiston Respublikasi Milliy banki tomonidan belgilanadigan O'zbekiston Respublikasining rasmiy kursi bo'yicha amalga oshiriladi. Chet el investitsiyalari natijasida O'zbekiston Respublikasi valyutasida olingan foyda, daromad va boshqa mablag'lar qayta investitsiya qilingan taqdirda, investitsiya summalarini o'tkazish O'zbekiston Respublikasi Milliy banki tomonidan belgilanadigan O'zbekiston Respublikasining haqiqiy qayta investitsiya qilingan sana rasmiy kursi bo'yicha amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq xorijiy investitsiyalar quyidagi shaklda amalga oshirilishi mumkin:

- yuridik shaxslarni tashkil etish yoki ularning ustav fondlarida (ustav kapitallarida) ulushli tarzda, shu jumladan mol-mulk va aksiyalar (ulushlar) sotib olish yo'li bilan ishtirok etish;

- O'zbekiston Respublikasi rezidentlari tomonidan emissiya qilingan qimmatli qog'ozlarni, jumladan qarz majburiyatlarini olish;

- konsessiyalarni olish, shu jumladan tabiiy resurslarni qidirish, o'zlashtirish, qazib olish yoki ulardan foydalanishga doir konsessiyalarni olish, shuningdek mahsulot taqsimotiga oid bitimlarda ishtirok etish;

- mulk huquqini, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan mulk huquqini, mualliflik huquqlarini, patentlar, tovar belgilari, foydali modellar, sanoat namunalari, firma nomlari va nau-xau, ishchanlik obro'sini, shuningdek savdo va xizmat ko'rsatish sohasi obyektlariga bo'lgan mulk huquqini ular joylashgan yer uchastkalari bilan birgalikda olish.

Shunday qilib, xorijiy investitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularni amalga oshirish niyatida bo'lgan investor investitsiya bozorlarini, turli milliy bozorlarda muomalada bo'ladigan qimmatli qog'ozlarning xususiyatlarini o'rganishi, xalqaro bozorlarda aktivlar bahosiga ta'sir etuvchi omillar va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlashi hamda xorijiy investitsiyalar xavfini kamaytirish usullari va vositalarini belgilab olishi lozim. Shuningdek, mamlakatimizda iqtisodiy tarmoqlarni, xususan kichik biznes subyektlarini rivojlantirish uchun ushbu qonunning investitsiyalarni amalga oshirish shakllariga qonunchilikka muvofiq quyidagi shakllarni kiritish maqsadga muvofiq.

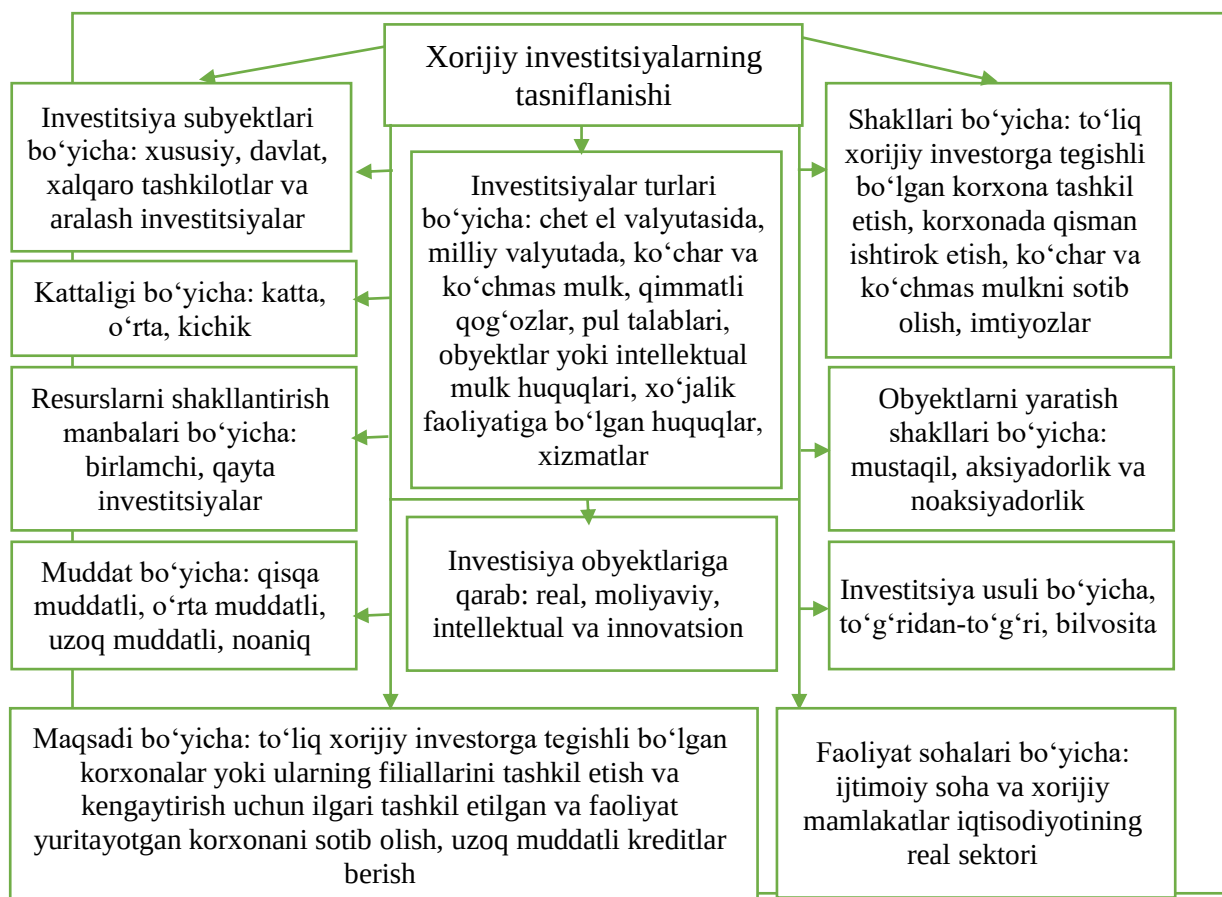
- yuridik va jismoniy shaxslari bilan birgalikda tuzilgan korxonalarda qisman ishtirok etish yoki mavjud korxonalarning ulushini sotib olish;

- milliy qonunchilik bilan taqiqlanmagan ko'chmas yoki ko'char mulkni, shu jumladan uylar, kvartiralar, binolar, jihozlar, transport vositalari va boshqa mulkiy obyektlarni to'g'ridan-to'g'ri mulkiy va mulkiy komplekslarni sotib olish yo'li bilan yoki aksiyalar, obligasiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar shaklida sotib olish;

- mahsulot taqsimoti shartnomalari asosida mamlakat hududida yerdan foydalanish va tabiiy resurslardan foydalanish orqali xo'jalik (tadbirkorlik) faoliyatini tashkil etish.

Xorijiy investitsiyalar quyidagi xususiyatlarga ko'ra tasniflanadi (1-rasm).

Bundan tashqari, ma'lum mamlakat valyutasining o'sishi uning emitentlarining obligasiyalariga qo'yilgan investitsiyalardan yuqori daromad olish imkonini beradi. Chet el investitsiyalari kamroq xavfga ega bo'lishi mumkin. Buning sababi shundaki, turli mamlakatlar iqtisodiyoti notekis rivojlanadi va agar ba'zi milliy fond bozorlari tushib qolsa, boshqalari o'sadi. Chet el investitsiyalari xavfini kamaytirish uchun tajribali investor portfelni diversifikatsiya qilish orqali shakllantiradi, ya'ni turli milliy bozorlardan qimmatli qog'ozlarni sotib oladi.

1-rasm. Xorijiy investitsiyalarning tasniflanishi

Xalqaro investitsiya faoliyati - bu xorijga investitsiyalar va xorijiy investitsiyalarni amalga oshirishda ishtirok etuvchi subyektlarning amaliy harakatlari majmuidir. U turli mamlakatlarning alohida subyektlari va obyektlari o'rtasida makon va vaqtdagi resurslarni qayta taqsimlaydi. Investition faoliyatning asosiy subyekti, mablag'larni investitsiyalash to'g'risida qaror qabul qiluvchi investor hisoblanadi. Uning tashqi faoliyati dunyo mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi bilan belgilanadi va obyektiv iqtisodiy qonuniyatlar, jahon siyosiy va iqtisodiy makonidagi milliy davlatlar faoliyatining siyosiy va iqtisodiy maqsadiga bog'liqdir.

Xalqaro investitsiya faoliyatining holatiga global iqtisodiy omillar (jahon iqtisodiyotining rivojlanish holati, xalqaro bozorlar, birinchi navbatda moliyaviy, jahon valyuta tizimining barqarorligi, transmilliylashuv va mintaqaviy integratsiya darajasi, xalqaro investitsiya infratuzilmasining rivojlanishi) ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, investitsiyalar yo'naltirilgan va jalb qilinadigan mamlakatlarda joylashgan boshqa omillar ta'sir ko'rsatadi:

- siyosiy va iqtisodiy-siyosiy barqarorlik, davlatning iqtisodiyotga aralashuvi darajasi, xorijiy va xorijiy investitsiyalarga munosabat, ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalarga rioya qilish;

- iqtisodiy-tabiiy resurslarning mavjudligi, demografik vaziyat, geografik joylashuvi, umumiy iqtisodiy o'sish sur'atlari, iste'mol va jamg'armalar nisbati;
- kreditlar bo'yicha foiz stavkasi, foyda darajasi, inflyasiya darajasi va dinamikasi, valyuta konvertatsiyasi, to'lov balansining holati va boshqalar investitsiya faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2018-yil 29-dekabr, №271-272(7229-7230)-soni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrda "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-598-sonli Qonuni, <https://lex.uz/docs/4664142>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" to'g'risidagi 4947-sonli Farmoni. www.lex.uz

HUDUDLARNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSİYALARNING AHAMIYATI

**Palvaniyazov A., Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası
o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning o'rnini tahlil qilingan. Mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarga ta'sir qiluvchi omillar, investitsiyalar tasnifi bo'yicha xorijiy olimlar fikrlari o'rganilgan.

Аннотация. В данной статье анализируется роль иностранных инвестиций в развитии региональной экономической системы. Изучены факторы, влияющие на иностранные инвестиции в развитии экономической системы региона, мнения зарубежных ученых о классификации инвестиций.

Abstract. This article analyzes the role of foreign investments in the development of the regional economic system. Factors affecting foreign investments in the development of the economic system of the region, the opinions of foreign scientists on the classification of investments were studied.

Kalit so'zlar. Mintaqaviy iqtisodiy tizimi, investitsiya, investitsiya faoliyati, chet el investitsiyalari, yashil investitsiyalar.

Ключевые слова. Региональная экономическая система, инвестиции, инвестиционная деятельность, иностранные инвестиции, зеленые инвестиции.

Key words. Regional economic system, investment, investment activity, foreign investment, green investment.

Iqtisodiy o'sishning eng muhim omillaridan biri bu investitsiyalar, xususan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalardir. Raqobat kuchayib borayotgan kapital bozorlari sharoitida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish butun dunyo bo'ylab davlat siyosatida markaziy o'rinni egalladi. Investitsiyalarni rag'batlantirish agentliklarini tashkil etish to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha yetakchi siyosat tashabbuslaridan biri sifatida asta-sekin tarqalmoqda. Hududlarning investitsion jozibadorligini oshirishda qiyinchiliklarni bartaraf etishning eng maqbul yo'li ichki o'sish salohiyatini izlashdir. Shundan kelib chiqib, hududlarda investitsiyalarni jalb etilishini shakllantiruvchi omillarning aniq tizimini belgilash va ularni optimallashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Har bir mamlakatning hududiy siyosatini amalga oshirishda mintaqaning iqtisodiy tizimi muhim asos bo'lib hisoblanadi. Mintaqa iqtisodiy tizimi faoliyatiga ko'plab omillar ta'sir qilib, ularga iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, geografik va boshqalar kiritiladi. Ulardan eng muhimi mintaqaning aksariyat quyi tizimlari rivojlanishida ishtirok qiluvchi takror ishlab chiqarish xususiyatini aks ettiruvchi kompaniyalarni kapitallashuv jarayonlari dinamikasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60 sonli Farmoni doirasida mamlakatimiz taraqqiyotini belgilovchi 100 ta maqsad ishlab chiqildi. Ushbu strategiyaning 26-maqsadida "Mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish, kelgusi besh yilda 120 mlrd.AQSh dollari, jumladan 70 mlrd.dollar xorijiy investitsiyalarni jalb etish choralarini ko'rish" [2] vazifasi qo'yilgan.

Hududlarda tub o'zgarishlarni chuqurlashtirish, ularning iqtisodiy salohiyatini yuksaltirish, investitsiya jozibadorligini oshirish, investitsiya jarayonlarini rivojlantirish, mavjud va potensial investitsiya resurslarini to'plash, taqsimlash va boshqarish bilan bog'liq muammolarni hal etishda mintaqaviy iqtisodiy tizimning barqarorligi va jahon iqtisodiy tizimi talablariga mosligi dolzarb masala hisoblanadi. "Xorijiy investitsiyalar qabul qiluvchilarning iqtisodiyotni tarkibiy qayta tashkil etish imkonini berib, xorijiy investitsiyalar ko'rinishida katta iqtisodiy foyda oladi, bandlikning o'sishi, ish haqini oshirish va mehnat unumdorligini oshiriradi. Shuningdek, strategik pozitsiyalardan foydalanish, xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvining eng samarali usullaridan biridir" [3]. Bugungi kunda yuqori sifatli to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar uchun samarali raqobatlashish uchun yordamchi korxonalarni rivojlantirish va aloqalarni

osonlashtirishga qaratilgan to'g'ridan-to'g'ri investitsiya siyosatiga muvofiqlashtirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish zarur [4].

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O'RQ-598-sonli "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq investitsiyalar - investor tomonidan foyda olish maqsadida ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turlari obyektlariga tavakkalchiliklar asosida kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalar bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi, ya'ni mablag'lar, shu jumladan pul mablag'lari (chet el valyutasi), maqsadli bank omonatlari, paylar, ulushlar, aksiyalar, obligatsiyalar, veksellar va boshqa qimmatli qog'ozlar; ko'char va ko'chmas mol-mulk (binolar, inshootlar, uskunalar, mashinalar va boshqa moddiy qimmatliklar) [1], deb ko'rsatilgan.

Har qanday mamlakat iqtisodiyoti uchun investitsiyalarning roli juda muhimdir. Ammo, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning zaruriy sharti xorijiy investitsiyalarni jalb qilishdir. Chet el investitsiyalari yangi texnologiyalar va zamonaviy boshqaruv usullarini olib keladi, shuningdek, mamlakat iqtisodiyotini barqarorlashtirishda katta rol o'ynashi mumkin bo'lgan ichki investitsiyalarning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Chet el investitsiyalari - chet ellik investor tomonidan ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turlari obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalardir [1].

Bugungi kunda ko'plab xorijiy olimlar bu masalani e'tibor qaratib, mintaqaga xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir qiluvchi bir qator omillarni keltirib o'tganlar. Ular o'z tadqiqotlarida hududlardagi infrastruktura darajasi, bozordagi talab darajasi, olimlar soni va aholining ma'lumotlilik darajasi, innovatsiyalar, ilmiy-tadqiqot ishlarining intensivligi, ta'lim tizimi, ta'lim muassasalari va firmalar o'rtasidagi hamkorlik kabi omillarni muhim, deb ko'rsatganlar [5]. Mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning o'rnini belgilash, uni tahlil qilish, asoslash, jalb qilish mexanizmlarini aniqlash, samaradorligini baholash va muvofiqlashtirish bilan ifodalanib, mintaqaga zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv tizimining kirib kelishiga hamda ishlab chiqarish va eksport salohiyatini oshirish imkoniyatini yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O'RQ-598-sonli "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risidagi PF-60-sonli Farmoni.

3. Rating of Investment Attraction of Russia Regions: Techniques. Rating Agency ExpertRA [On-line]: <http://www.raexpert.ru/ratings/regions/2013/method>.

4. Khan M., Lee H.Y., Bae J.H. Inward foreign direct investment: A case study of Pakistan. // Mediterranean Journal of Social Sciences, 9 (5), 2018.

5. Geddes A., Schmid N. and Schmidt T. The politics of climate finance: Consensus and partisanship in designing green state investment banks in the United Kingdom and Australia. // Energy Research Social Science, 2020. 69:101583.

OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA AHAMIYATI

Matjonov B.R., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kundagi global darajadagi iqtisodiy muammolardan sanalgan oziq-ovqat xavfsizligi va uning nazariy asoslari ko'rib chiqilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается продовольственная безопасность, являющаяся одной из современных глобальных экономических проблем, и ее теоретические основы.

Abstract. This article discusses food security, which is one of the modern global economic problems, and its theoretical foundations.

Kalit so'zlar. Oziq-ovqat xavfsizligi, xavfsizlik, umumiy xavfsizlik, milliy xavfsizlik, iqtisodiy xavfsizlik.

Ключевые слова. Продовольственная безопасность, безопасность, общая безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность.

Key words. Food security, security, general security, national security, economic security.

Oziq-ovqat xavfsizligi iqtisodiy nuqtai nazardan olib qaraydigan bo'lsak, milliy iqtisodiy xavfsizlik tizimida juda muhim o'ringa ega. Har qanday mamlakat va butun dunyoda oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyoj mamlakatda yashayotgan fuqarolarining birlamchi ehtiyojlari bo'lib hisoblanadi. Shundan kelib chiqqan holda, aholini oziq-ovqat bilan ta'minlash, ularning ehtiyojlarini to'liq qondirish, oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini yaxshilash masalalari doimo e'tiborda turadigan masalalardan hisoblanadi. Har qanday rivojlangan yoki rivojlanayotgan mamlakatda, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash milliy iqtisodiyotning rivojlanishi, aholini ijtimoiy himoya qilish borasidagi muammolarini hal etish va

ijtimoiy barqarorlikni ta'minlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash qishloq xo'jaligi sohasining rivojlanganlik darajasi va qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish ko'rsatkichlariga bog'liq bo'lib hisoblanadi. Ushbu sohaning rivojlanishi esa o'z navbatida iqlim sharoitlari va tabiiy omillarga ma'lum darajada bog'liqdir [1].

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi muhim o'rin tutadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida qilgan nutqida "Qishloq xo'jaligini isloh qilish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash masalalari, hech shubhasiz, biz uchun eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi. Eng avvalo, agrosanoat kompleksi va uning "lokomotivi", ya'ni harakatga keltiruvchi kuchi bo'lgan ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini izchil rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi" [2], deb ta'kidlagan. Oziq-ovqat xavfsizligi va uni ta'minlash masalasi bevosita iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liq. Shuni ta'kidlash joizki, oziq-ovqat xavfsizligi muammosini hal etilishi asosida mamlakat aholisining farovon hayotini ta'minlash, turmush darajasini oshirish, sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi.

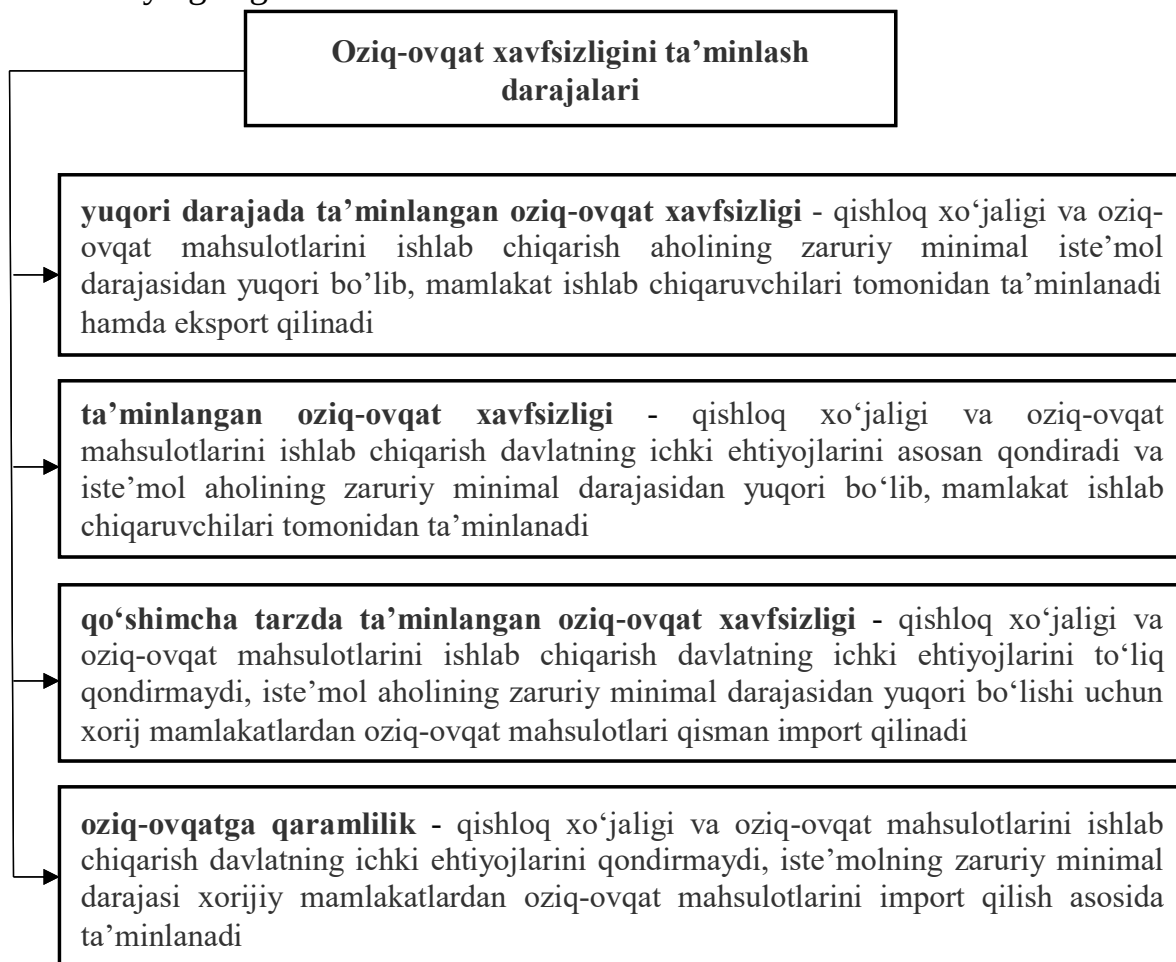
Hozirgi davrda oziq-ovqat xavfsizligi butundunyo miqyosida juda katta global muammoga aylanib bormoqda. Shuning uchun ham, uning o'rganilishi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Mutaxassislar fikricha, butun dunyo iqtisodiyotidagi tarkibiy o'zgarishlar oziq-ovqat mahsulotlariga narxlarni oshishiga olib kelmoqda. Shundan kelib chiqib, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash masalasi juda ko'plab dunyo mamlakatlarining milliy siyosatidagi ustuvorliklari qatoridan o'rin olmoqda. Bunday holat ushbu masalaga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi.

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda asosiy tushunchalarni tahlil qilib o'tish maqsadga muvofiq. Aytish joizki, xavfsizlik masalasi barcha davrlarda mavjud bo'lib kelmoqda. Asosiy kategoriya sifatida mazmun-mohiyatiga ko'ra, inson, davlat va jamiyatning hayotiy muhim manfaatlarini himoya qilishga qaratilganligi boisdan ushbu tushunchaga turli ilmiy soha vakillari o'z sohalaridan kelib chiqib, turlicha ta'riflab o'tganlar. Fikrimizcha, "xavfsizlik" tushunchasi turli ma'nolarda talqin etilganligiga qaramasdan, shaxs, kishilar guruhi, davlat va jamiyatning insoniyat hayoti turli sohalarida vujudga keladigan xavf-xatardan "himoyalaniish va saqlanish", "holi bo'lish" va "kafolatlanish" ma'nolarini ifodalaydi.

Ta'kidlash lozimki, uzoq yillardan buyon "xavfsizlik" atamasi umumiy xavfsizlik ma'nosini ifodalab kelmoqda. Bu tushunchaning tarkibiy qismlari va namoyon bo'lish shakllari keng tarzda o'rganilmagan. U ko'pgina hollarda mamlakat va davlatning harbiy-mudofaaviy xavfsizligini ta'minlash ma'nosida tushunilgan. Keyinchalik, "umumiy xavfsizlik" keng ma'noda "milliy xavfsizlik" atamasi bilan atalgan [3].

Iqtisodiy xavfsizlik milliy xavfsizlikning eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Shu jumladan, milliy iqtisodiyotni mustaqilligi, barqarorligi va barqaror o'sish sur'atlari ta'minlangandagina real voqelikka aylanadi. U milliy iqtisodiyotning barcha darajalarida, ya'ni mamlakat, xo'jalik subyektlari bo'lgan korxona va tashkilotlar, mintaqa, alohida olingan shaxs va oilaning iqtisodiy mustaqilligi, holati barqarorligi, barqaror iqtisodiy o'sish va rivojlanish sur'atlari kabi tamoyillarga asoslanadi.

Iqtisodiy xavfsizlikning asosiy shakllaridan biri oziq-ovqat xavfsizligi hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda faqat qishloq xo'jaligi va shu bilan birga agrosanoat sohalari ishtirok etishi to'g'risidagi fikrlar unchalik to'g'ri emas. Ushbu tarmoq va sohalarning oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishdagi ulkan roli va ahamiyatini inobatga olgan holda aytish mumkinki, mamlakatda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda milliy iqtisodiyotning sanoat, shu jumladan, oziq-ovqat sanoati, transport, aloqa, ichki va tashqi savdo, barcha tarmoq va sohalari ishtirok etadi. Shu jumladan, davlatning agrar, sanoat, budget-soliq, pul-kredit, mintaqaviy, ijtimoiy, ekologik, transport siyosati dastaklaridan unumli va oqilona foydalanishi ham ushbu maqsadda yetarli institutsional, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar va imkoniyatlarni vujudga keltirishda muhim ahamiyatga ega.

1-rasm. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash darajalari

Turli rasmiy hujjatlar hamda ilmiy yondashuvlar tahlilidan kelib chiqqan holda, “oziq-ovqat xavfsizligi” tushunchasiga mamlakat asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan o‘zini-o‘zi ta‘minlashi asosida oziq-ovqat mustaqilligiga erishish negizida iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning ichki manbalari va maqbul darajadagi importni muvofiqlashtirish orqali fuqarolarning faol va sog‘lom hayot tarzini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan sifatli va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlariga mamlakatda belgilangan iste‘molning ratsional me‘yorlaridan kam bo‘lmagan hajmda jismoniy, iqtisodiy, ijtimoiy jihatdan ishonchli va barqaror erishishni ifodalaydi, deb ta‘rif berish maqsadga muvofiq.

Shuni ta‘kidlash joizki, oziq-ovqat xavfsizligi turli darajalarda ta‘minlanadi. Shuning uchun u turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash darajalarini tadqiqot natijalari asosida quyidagicha izohlash maqsadga muvofiq (1-rasm).

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash mumkinki, oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha nazariy konsepsiyalarni umumlashtirish asosida “xavfsizlik”, “iqtisodiy xavfsizlik” va “oziq-ovqat xavfsizligi” tushunchalarining mohiyati yoritilib berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jonixonov M., Rahmonov S. Oziq-ovqat dasturi: mamlakat taraqqiyoti, iqtisodiyot barqarorligi va farovonlikning mustahkam asosi. // Xalq so‘zi, 2014-yil 7-iyun.

2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. // Xalq so‘zi, 2016-yil 15-dekabr.

3. Saidaxmedova N. Oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashning nazariy jihatlar va ustuvor yo‘nalishlari. Avtoreferat. – T.: Book media plus, 2020-yil. - 78-b.

FERMER XO‘JALIKLARIDA MATERIAL RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI VA ULARNI ISHLAB CHIQARISH HAJMIGA TA‘SIRINI TAHLILI

Qo‘chqarov Sh., Urgancha davlat universiteti “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada fermer xo‘jaliklarida material resurslardan foydalanish samaradorligining mohiyati va ularni ishlab chiqarish hajmiga ta‘sirini tahlili amalga oshirilgan.

Аннотация. В данной статье проводится характер эффективности использования материальных ресурсов в фермерских хозяйствах и анализ их влияния на объем производства продукции.

Abstract. In this article, the nature of the efficiency of the use of material resources in farms and the analysis of their impact on the volume of production is carried out.

Kalit soʻzlar. Fermer xoʻjaligi, materiallar, material resurslardan foydalanish samaradorligi, biznes-reja, mahsulot, foyda.

Ключевые слова. Земледелие, материалы, эффективность использования материальных ресурсов, бизнес-план, продукция, прибыль.

Key words. Farming, materials, efficiency of use of material resources, business plan, product, profit.

Fermer xoʻjaliklarining ishlab chiqarish jarayonlarining natijasi hamda samaradorligi ularning material resurslari bilan taʼminlanganligiga bevosita bogʻliq. Chunki, korxonalarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar hajmi va sifati ulardagi material resurslarining talab darajasda boʻlishini obyektiv ravishda taqozo etadi. Shu bilan birgalikda, u resurslar zamon talabiga mos kelishi lozim. Yaʼni, universalligi va yangiligi hamda arzonligi nuqtai nazaridan shular jumlasidandir. Korxonalarining material resurslariga boʻlgan talabini aniqlashda meʼyoriy hujjat va maʼlumotlardan foydalanish lozim. Sanoat korxonalarida biznes-rejada koʻrsatilgan mahsulotlar miqdorini ishlab chiqarish uchun zarur boʻlgan material resurslarining miqdori va qiymati aniqlanadi. Yaʼni, qancha stanoklar qancha mashinalar, mexanizmlar, shuningdek, boshqa moddiy resurslar boʻyicha alohida-alohida hisob-kitoblar qilinadi. Shu tartibda materiallardan samarali foydalanish natijasida erishilgan iqtisod asosida qoʻshimcha ishlab chiqarilgan mahsulot yoki ularni tejab-tergab foydalanmaslik oqibatida ortiqcha xarajatlarni yuzaga kelishi zaminida ishlab chiqarilmagan mahsulot hajmi aniqlanadi. Materiallardan foydalanishni yanada chuqurroq tadqiq etish maqsadida quyidagi jadvaldan foydalanamiz (1-jadval):

1-jadval

“Bobur” fermer xoʻjaligida materiallardan foydalanish tahlili (ming soʻm) [2]

Koʻrsatkichlar	“Paxta”	“Bugʻdoy”
1. Reja boʻyicha mahsulot birligiga sarflangan material	18170	13200
- Haqiqatda	18050	13270
- Farqi (+ , -)	-120	+70
2. Haqiqatda ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori	78500	50700
3. Iqtisod (-), ortiqcha (+) jami mahsulotga (ming birlik)	-9420	+3549
4. Qoʻshimcha yoki kam mahsulot ishlab chiqarish	+52	-27

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, tahlil etilayotgan "Bobur" fermer xo'jaligida "Paxta" mahsulotni ishlab chiqarishda unga sarflangan materiallarini iqtisod qilinishi natijasida qo'shimcha ravishda 52 kg. "paxta" turdagi mahsulot ishlab chiqarishga muvaffaq bo'lingan. "Bug'doy" mahsulotni tayyorlashda rejadagidan ko'proq materiallarning sarflanishi natijasida asosanmagan ortiqcha xarajatlar amalga oshirilgan. Buning natijasida esa 27 kg. "Bug'doy" mahsuloti kam ishlab chiqarilgan.

Shu bilan birgalikda, materiallardan samarali foydalanish ko'rsatkichlarini tahlil etilganda alohida materiallardan foydalanishni tadqiq qilish bilan birgalikda korxona bo'yicha materiallardan foydalanishni o'rganish maqsadga muvofiq. Uni quyida keltirilgan jadval yordamida amalga oshirish mumkin (2-jadval).

2-jadval

"Bobur" fermer xo'jaligida materiallardan foydalanish tahlili [2]

Ko'rsatkichlar	Biznes rejada	Haqiqatda	Farqi, (+,-)
1. Moddiy xarajatlar (ming so'm)	42843	42043	-800
2. Tovar mahsuloti (ming so'm)	74260	79797	+5537
3. Tovar mahsuloti material sig'imi (so'm) (1/2)	0,5769	0,5268	-0,050
4. Material sarfi o'zgarishining ta'siri (+, -)			
- tovar mahsuloti tannarxidagi moddiy xarajatlar qimmatlashishi (+), pasayishi (-)	x	x	-3989
- $0.050 * 79797 = - 3989$			
- tovar mahsuloti hajmi, ming so'm	x	x	+6914
- $3989 : 0.5769 = 6914$			
5. Material qaytimi, so'm (2 / 1)	1,73	1,89	+0,16

Tahlil etilayotgan jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, moddiy xarajatlarni iqtisod qilish natijasida qo'shimcha ravishda 6914 ming so'mlik mahsulot ishlab chiqarishga erishildi. Bundan ko'rinadiki, korxonada tovar mahsulotiga sarflanadigan materiallardan samarali foydalanish borasida ishlar yaxshi yo'lga qo'yilgan. Korxonada material qaytimi biznes-rejada belgilangan 1,73 so'mdan haqiqatda 1,89 so'mga o'sgan. Bunday natija korxonada materiallardan samarali foydalanganligidan dalolat beradi.

Materiallardan samarali foydalanishni ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri - material xarajatlarning har so'miga to'g'ri keladigan foyda hisoblanadi. Bu ko'rsatkichdan yuqori darajaga erishish korxona faoliyatining ijobiy tomonini ifodalaydi. Materiallardan foydalanishni kompleks tahlilida material xarajatlarni har so'miga to'g'ri keladigan foyda ko'rsatkichining dinamikasi o'rganiladi,

raqobatdagi korxona ma'lumotlari bilan taqqoslanib ishga solinmagan ichki imkoniyatlari aniqlanadi. Material xarajatlarini har so'miga to'g'ri keladigan foyda miqdorini bazis davridan farqlanishiga omillar ta'siri quyidagicha ifodalanadi:

$$\frac{\Phi}{M_X} = \frac{\Phi}{C_T} * \frac{C_T}{VQ_M} * \frac{VQ_M}{M_X} = R_C * Y_C * M_K$$

bunda Φ - sotishdan ko'rilgan foyda;

M_X - materiallar xarajati;

C_T - sotishdan kelgan sof tushum;

VQ_M - ishlab chiqarish hajmi;

R_C - sotishdan ko'rilgan rentabellik, % da;

Y_C - ishlab chiqarish hajmida sotishdan kelgan tushum hissasi, % da;

M_K - material qaytimi.

3-jadval

“Bobur” fermer xo'jaligida materiallardan foydalanish tahlili (ming so'm) [2]

T №	Ko'rsatkichlar	Shartli belgi	Hisobot yili		Biznes-rejadan farqi (+,-)
			biznes-reja	haqiqatda	
	A	1	2	3	4
1	Sotishdan ko'rilgan foyda	Φ	75200	87640	+12440
2	Sotishdan kelgan tushum	C_T	200500	280300	+79800
3	Mahsulot ishlab chiqarish hajmi	VQ_M	220388	254550	+34162
4	Material xarajatlari	M_X	143252	166730	+23478
5	Sotishdan qurilgan rentabellik darajasi, % (1q:2q)x100	R_C	37,50	31,26	-6,24
6	Jami ishlab chiqarishda sotishdan kelgan tushum hissasi, % (2q:3q)x100	Y_C	0,909	1,101	+0,192
7	Material qaytimi, so'm (3q:4q)	M_K	1,54	1,52	-0,02
8	1 so'm material harajatiga to'g'ri keladigan foyda, tiyin (5q:6qx7q)		52,49	52,31	-0,18

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, korxonada hisobot yilida material xarajatlarini har so'miga to'g'ri keladigan foyda 52,31 tiyinni tashkil etib, biznes-reja ko'rsatkichiga nisbatan quyidagi omillar o'zgarishining ta'sirida 0,18 tiyinga pasaygan. Umumiy material sig'imini pasaytirish imkoniyatlarini aniqlash maqsadida sarf etilayotgan materiallar turlari bo'yicha ham sig'imini aniqlash lozim. Umumiy material sig'imi rejaga nisbatan 0,5 tiyinga xom-ashyo, energiya va boshqa materiallar sig'imini 0,3; 0,7; 0,1 tiyinga ortishi tufayli ro'y bergan. Bu turdagi materiallar sig'imini pasaytirish evaziga umumiy material sig'imi 1,1 tiyinga (0,3+0,7+0,1) qisqarishi mumkin. Yarim fabrikat va yoqilg'ilar bo'yicha sig'im rejaga nisbatan 0,6 tiyinga pasaygan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vaxobov A.V., Ibrohimov A.T., Eshonqulov N.F. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. Darslik. - T.: Sharq, 2005. - 480 b.
2. "Bobur" fermer xo'jaligi moliyaviy hisoboti ma'lumotlari.

POTENTIALS AND PROSPECTS OF AGRITOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

Rakhimbaev A., Assistant lecturer of Urgench state university

Abstract. Agricultural tourism is a new tourism product introduced to Uzbekistan based on the attractiveness of agriculture. While there is great opportunity for the development of agrotourism, many local farmers and entrepreneurs are still not interested in moving forward due to deficiencies in the legal framework and policy formulation, nor are they encouraged to inform farmers about alternative sources of income.

Annotatsiya. Agroturizm qishloq xo'jaligining jozibadorligi oshirish maqsadida O'zbekistonga joriy etilgan yangi turistik mahsulotdir. Agroturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud bo'lsada, ko'plab mahalliy fermer va tadbirkorlar qonunchilik bazasidagi kamchiliklar tufayli haligacha rivojlanishmagan.

Аннотация. Агротуризм – это новый туристический продукт, внедренный в Узбекистан на основе привлекательности сельского хозяйства. Несмотря на то, что существуют большие возможности для развития агротуризма, многие местные фермеры и предприниматели по-прежнему не заинтересованы в продвижении вперед из-за недостатков в правовой базе и формулировании политики, и им не рекомендуется информировать фермеров об альтернативных источниках дохода.

Key words: Agritourism, farmers and entrepreneurs, rural farms, historical cities, agricultural products.

Kalit soʻzlar. Agroturizm, fermer va tadbirkorlar, qishloq xoʻjaliklari, tarixiy shaharlar, qishloq xoʻjaligi mahsulotlari.

Ключевые слова: Агротуризм, фермеры и предприниматели, сельские хозяйства, исторические города, сельскохозяйственная продукция.

Agritourism is one of the maximum specific possibilities to mix components of the tourism and farming industries to offer vacationers, farmers and groups with some of financial, academic and social benefits. Agritourism gives farmers with an opportunity to generate extra sales and an possibility for clients to promote directly. By growing the wide variety of site visitors to a place and the duration in their stay, it complements the tourism industry.

Today, a dramatic alteration of tourist's needs neighborhood meals and studies on farms has caused fast will increase in "agritourism" across the world. There is, therefore, a need to broaden agritourism to offer rural groups with extra reassets of earnings in Uzbekistan. While many nations have already based their improvement of agritourism and followed policies, techniques for the closing 30 years, this has simply began out to development in Uzbekistan. However, at gift time, the primary hassle hinders the improvement of agritourism in Uzbekistan and complete Uzbekistan which the absence of felony mechanisms regulating agritourism activity, that is a important factor, in step with the Italian experience: for the improvement of this sector, a selected regulation on agritourism must should be followed.

Agriculture is an important industry in Uzbekistan, accounting for about 28% of GDP and employing about 27% of the working population (3.6 million people). Agricultural exports contributed about 10% of Uzbekistan's foreign income in 2019 (State Commission of the Republic of Uzbekistan on statistics stat.uz). Cotton and cereals are the main crops of the country. Watermelon and watermelon are delicious thanks to proven good growing methods, as well as the long sunny days seen across the country during the summer. In the agriculture of Uzbekistan, livestock plays an equally important role. In particular, sheep farming is an important industry with a historical tradition of astrakhan fur making. Certain regions are mainly based in the provinces of Bukhara, Kashkadarya, Surkhandarya, Samarkand and Jizzakh, as well as the Republic of Karakalpakstan.

To improve the country's food security, the government of Uzbekistan has focused on wheat production and supported poultry and livestock farming in recent years. In addition, the profits of fresh fruits and vegetables have increased in recent years and local farmers have active plans to develop export markets for

these products. For example, more than 16 million tons of fruits and vegetables were produced by local farmers in 2019 (State Commission of the Republic of Uzbekistan on statistics stat.uz). In addition, Uzbekistan is currently one of the largest exporters of fruits and vegetables, and Uzbekistan ranks second in exports of apricots and fifth in terms of cherries.

From the agricultural industry's point of view, agritourism can lead to introducing the new tool for expanding farm operations in Uzbekistan such as:

- raising awareness of local agricultural products;
- using farm-based products in an innovative manner;
- enhancing farm income;
- developing new business niches;
- the awareness of the value of maintaining agricultural land use; channeling increased farm income directly to family members;
- preserving and improving recreational facilities;
- enhancing farm living and working areas;
- providing opportunities for management skills and entrepreneurial spirit;
- growing long-term sustainability in rural areas.

Apart from that, there are also several main indisputable facts to advocate for developing agritourism in Uzbekistan.

Firstly, today, youth migration from rural areas to nearby cities is becoming increasingly common problems not only in other countries in the world but also in Uzbekistan. Agritourism could be the best way to maintain local young people with more sustainable and profitable farming activities in order to discourage people from migration to cities.

Secondly, in fact, the growing number of youth moving to urban areas may lead to losing local history, traditions, lifestyle, unique farming experiences, and local culinary heritage and so on. This is why agritourism can be so important as it helps to preserve local culture and traditions from generation to generation.

Last but not least, there is increasing demand for new types of tourism to attract more tourists to Uzbekistan. Currently, tourists mainly come to Uzbekistan just to see the historical and cultural sites as many tour operators only offer routes on historical cities. However, the needs of today's tourists are changing so rapidly that they want to participate in more interesting and entertaining tours. In fact, agritourism can bring such excitement due to the wide range of tourist leisure activities. The farm offers tourists the opportunity to make your stay unique and original. Guests can explore nature, plan mountain excursions, hike the panoramic cycling paths, relax with wellness treatments or sample the food of the region as a couple, with friends or with their parents. In addition, this can be a good

opportunity to increase the tourist attractiveness of Uzbekistan. As a result, the number of visitors is expected to spike as well as the length of stay of tourists in Uzbekistan from 8 days to 12 days and their average spending from 709 USD to 900 USD. Moreover, this is an opportunity for local farmers and rural people to keep and share their unique experiences about agriculture and the existence of unique natural landscapes in these rural areas. in Uzbekistan.

The first consideration should be taken into account by the government of Uzbekistan from the outset. The absence of any government policies and regulations on agritourism can be the main obstacle to the development of agritourism in Uzbekistan. There are no guidelines and regulations that apply to agritourism as a specific sector of the tourism industry, and at the same time as an additional source of income for rural residents (non-agricultural, non-productive, alternative). The existence of a large gap between agriculture and agritourism in terms of regulations may prevent farmers from establishing agritourism businesses. From an infrastructure point of view, this is possibly the biggest problem in Uzbekistan, as the infrastructure is not fully established, such as bad roads, lack of housing, poor sanitation, etc. In fact, these facilities are very important in the development of agritourism and they need to be provided by government funds. Admittedly this requires more time, money and effort than in the Italian experience.

References:

1. What is rural tourism? J. Sustain. Tour., Lane, B., 1994. 2, - p.7-21.
2. Agritourism Can Drive Socio-Economic Development In The Caribbean forbes.com.
3. For a ‘Piece of Bread’? Interpreting Sustainable Development through Agritourism in Southern Tuscany, Sociologia Ruralis, Sonnino, R., 2004. 44(3), - p. 285-300.
4. Agritourism in Italy. Pauline Porcaro.
5. <http://issinstitute.org.au/wp-content/media/2011/05/ISS-FEL-REPORT-P-PORCARO-low-res>
6. Ghere S. Agroturism, de la Tradiție la Oferta Comercială; Editura Risoprint: Cluj-Napoca, Romania, 2003.
9. Barbieri and Mshenga, 2008.
10. Thomas Streifeneder 2016.
11. Yasuo, O., & Adriano, C. Evaluation of agritourism activity in Italy: facility based or local culture based?, 2011.
12. An evolutionary approach to the study of rural tourism: The case of Tuscany (Filippo Randelli, P.Romei, M.Tortora).

САНОАТДА КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

**Салаев Ж.К., Тошкент архитектура-қурилиш институти мустақил
тадқиқотчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада республикамизда саноатда кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларининг самарадорлигини ошириш йўналишлари тўғрисида сўз юритилади.

Аннотация. В данной статье рассказывается о путях повышения эффективности деятельности малого бизнеса и субъектов предпринимательства в отрасли в нашей Республике.

Abstract. This article talks about ways to improve the efficiency of small business and entrepreneurial entities in the industry in our Republic.

Калит сўзлар. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик (КБХТ), КБХТ субъектлари, саноат, инвестиция, инфратузилма, инновация, самарадорлик.

Ключевые слова. Малый бизнес и частное предпринимательство (МБЧП), субъекты МБЧП, промышленность, инвестиции, инфраструктура, инновации, эффективность.

Key words. Small business and private entrepreneurship (SBPE), subjects of SBPE, industry, investment, infrastructure, innovation, efficiency.

Мамлакатимиз иқтисодиётида 2022 йил якуни бўйича КБХТнинг мамлакат ЯИМдаги улуши 51,8 фоизни ташкил этди [4]. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясининг 2022-2026 йилларда учинчи устувор йўналиши сифатида “тадбиркорлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш, солиқ юкини камайтириш, бизнес муҳити ва зарур инфратузилма яратиш асосида миллий иқтисодиётни, унинг ўсиш суръатларини замон талаблари даражасида ривожлантириш” [2] зарурлиги белгиланиб, саноатда КБХТни янада ривожлантириш учун зарур имкониятлар давлат томонидан яратилиб келинмоқда.

Бизнинг таҳлилларимизга кўра, бугунги кунда нафақат республикамиз, балки вилоятлар даражасида саноат соҳасидаги кичик бизнес субъектлари ишлаб чиқариш самарадорлигини сезиларли даражада, деб бўлмайди. Ўтказган тадқиқотларимиз натижаларига таянган ҳолда кичик бизнес субъектлари фаолиятини самарадорлигини ошириш учун қуйидаги муаммолар ҳал қилиниши лозим, деб ўйлаймиз:

- биринчидан, катта миқёсда яратилган инфратузилма объектларини юқори даражада билим, кўникма, тажриба ҳамда бошқариш маҳоратига эга бўлган кадрлар билан таъминлаш. Бунинг учун янги мутахассисликларни

жорий қилиш ва хорижий университетлар билан икки томонлама ҳамкорликни ривожлантириш лозим.

- иккинчидан, кичик бизнес субъектларини ривожлантиришда муҳим муаммолардан бири бу уларни молиялаштириш билан боғлиқ ҳисобланганлиги сабабли тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишдаги камчиликларни бартараф этиш кичик бизнес, жумладан саноат соҳасидаги кичик тадбиркорлик субъектлари ривожининг муҳим омили ҳисобланади. Фикримизча, кичик бизнес субъектларининг халқаро молиявий институтлар билан муносабатларини ривожлантириш, уларга бизнес лойиҳалар тайёрлашда кўмаклашувчи махсус консалтинг хизматларини кўрсатувчи хусусий секторнинг ривожини таъминлаш лозим.

- учинчидан, кичик бизнес ва тадбиркорлик тизимини бошқариш механизмининг такомиллаштириш талаб қилинади, чунки ҳозирги кунда амал қилаётган тизим маълум даражада олдинги режали иқтисодиётнинг унсурларига боғланиб қолмоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири сифатида мустақил қарор қабул қилиш ҳамда ўзини-ўзи бошқариш, тадбиркорлик тамойилларидан кенг фойдаланишга қодир бўлган кадрларнинг етишмаслиги ҳисобланади. Шу сабабдан, кичик бизнес субъектлари инфратузилмаси билан боғлиқ ташкилотларга ходимларни қабул қилишнинг халқаро стандартларини жорий қилиш лозим. Фикримизча, олий таълим муассасини битирувчиларидан худди кириш имтиҳонидаги каби тест олган ҳолда белгиланган меъёрдан юқори балл тўплаган талабаларни билим даражасидан келиб чиққан ҳолда иш ўринларига жойлаштирилса, келтириб ўтилган муаммоларнинг ечими таъминланган бўларди.

- тўртинчидан, кичик бизнес инфратузилмасини таъминловчи субъектлар иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларда бозор қонунлари ва ўзгаришларини ўрганишга эътибор қаратмайдилар. Жумладан, ташкилий, юридик ва моддий-техника таъминоти ва хизматларни амалга оширишда мавжуд шароитни ҳисобга олинмаслиги бу борада амалга оширилаётган ишларнинг самарадорлигини пасайтиришга хизмат қилмоқда.

- бешинчидан, кичик бизнес субъектлари учун зарурий инфратузилмани кенгроқ миқёсда ташкил қилиш. жумладан, инфратузилма хизматларини халқаро даражада ташкил қилиш ва хорижий давлатларда шўъба корхоналари, савдо уйлари ва ваколатхоналарни ташкил этиш лозим.

- олтинчидан, шакллантирилган инфратузилма кичик корхоналарда ишлаб чиқариш жараёнидаги қўшилган қиймат занжири бўйича ҳаратакатларни барқарорлигини таъминлашга хизмат қилиши ва бу жараёнда қатнашувчи субъектлар орасидаги ҳамкорликни таъминлашда

аҳамиятли йўналишларни ишлаб чиқиши лозим. Чунки, ривожланган хорижий давлатларда бундай тажрибалар кенг қўлланилади.

- еттинчидан, инфратузилмани асосий замонавий жиҳатларидан бири инновациян жараёнларни ривожлантириш бўлиши лозим. Яъни, кичик бизнес субъектлари фаолиятига инновацияларни жалб қилиш бўйича амалий маслаҳат берувчи ҳукумат ташкилотлари ҳамда хусусий сектор ривожини таъминлаш керак. Улар орасида рақобатни шакллантирган ҳолда улар самарадорлигини баҳолаб, шунга мос марвишда уларда моддий таъминотни таъминлаш лозим.

Демак, кичик бизнес субъектларини тартибга солиш, инфратузилма институтларининг асосий вазифаси ҳисобланади, бунинг учун юқорида белгиланган муаммоларни ҳал қилиниши ўрта синфни шакллантириш ва улар улушини ошириш, ҳамда мамлакатда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашга хизмат қилади. Тараққиётнинг ҳозирги босқичида инфратузилмани асосий турларидан бири инновацион инфратузилма ҳисобланади. Чунки, иқтисодий барқарорлик ва юқори ўсиш суръатларини таъминлашда инновацион иқтисодиётни шакллантириш муҳим йўналишлардан бўлиб қолмоқда. Инновацион инфратузилма ўз ичига инновацион фаолиятга моддий-техник, молиявий, ташкилий-методик, ахборот, маслаҳат ва бошқа турдаги хизмат кўрсатишни таъминловчи субъектлар, ресурслар ва воситалар мажмуасини қамраб олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5953-сон Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони.

3. <https://lex.uz/uz/> Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси

4. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари. www.stat.uz

5. <https://www.un.org> / ru / observances / micro-small-medium-businesses-day.

6. <https://www.oecd.org>.

TURIZM SOHASIDA MADANIY-TURISTIK XIZMATLAR KO'RSATISHDA MUZEYLARNING TUTGAN O'RNI VA ULARNING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Ro'zmetov B.Sh., Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizm sohasida madaniy turistik xizmatlar ko'rsatishda muzeylarning o'rni va ahamiyati o'rganib chiqilgan bo'lib, ularning faoliyatini rivojlantirish bo'yicha tegishli xulosalar, ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация. В данной статье изучена роль и значение музеев в оказании услуг культурного туризма в сфере туризма, представлены соответствующие выводы, научные предложения и практические рекомендации по развитию их деятельности.

Abstract. In this article, the role and importance of museums in the provision of cultural tourism services in the sphere of tourism is studied, relevant conclusions, scientific proposals and practical recommendations are presented for the development of their activities.

Kalit so'zlar. Turizm, soha, xizmat, muzey, sayyoh, rivojlantirish, eksponat, muzeylar faoliyati.

Ключевые слова. Туризм, сфера, услуга, музей, путешественник, развитие, экспонат, деятельность музеев.

Key words. Tourism, sphere, service, museum, traveler, development, exhibit, museum activity.

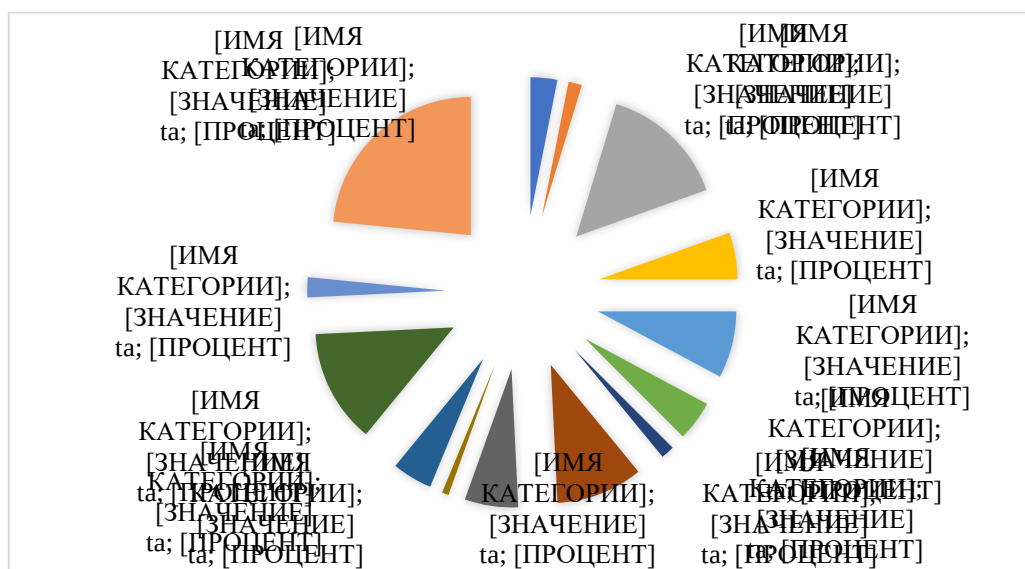
Mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida aholiga xizmat ko'rsatuvchi sohalar o'rni va roli g'oyat sezilarli bo'lib, bunda turizmning ahamiyati boshqa xizmat ko'rsatish sohalariga qaraganda yuqori sur'atlar bilan rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Bugungi kunda xizmatlar sohasining istiqbolli va jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri turizm hisoblanib, uning faoliyat doirasi juda xilma-xildir. Shu o'rinda turistik mahsulot iste'molchilari hisoblangan turistlarga ko'rsatilayotgan asosiy va qo'shimcha xizmatlar tarkibidagi madaniy xizmatlarga ham alohida urg'u qaratish lozim. Chunki, bu ularning madaniy ehtiyojlarini qondirish, manaviy hordiq chiqarish va bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishda muhim rol o'ynaydi.

Madaniy xizmatlar - madaniy qiziqishlar yoki ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan xizmatlar bo'lib, ular madaniy moddiy boyliklarni o'zida aks ettirmaydi, balki ularni ishlab chiqarish va tarqatishni osonlashtiradi [2]. Turizmda madaniy xizmat ko'rsatish turlari xilma-xil bo'lib, ular sayyohlik sohasini rivojlantirish va turistik mahsulot tarkibini boyitishda alohida o'rin egallaydi. Madaniy xizmatlar ko'rsatishda muzeylar faoliyatini tashkil qilish muhim

ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, turizm sohasida mahalliy va xorijiy sayyohlarni jalb qilish hamda ularning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishda muzeylarning o'ri beqiyos hisoblanadi. Chunki, muzey - ko'p funksiyali tarixiy o'zaro bog'liqlikdagi ijtimoiy axborot institutidir. U tarixiy-madaniy va asl-ilmiy yodgorliklarni to'plash, saqlash va muzey predmetlari orqali axborot tarqatishga yo'nalgan. Shuningdek, uning vazifalariga tabiat va jamiyatdagi hodisa, jarayonlarni hujjatlash, muzeyni komplektlash, saqlash, muzey predmetlari kolleksiyasini tadqiq etish hamda ulardan ilmiy, ta'lim-tarbiyaviy va targ'ibot maqsadlarida foydalanish ham kiradi. Muzeylar o'z ixtisoslashuviga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi [1]:

- tarixiy muzeylar - bazasida tarixiy fanlar mavjud bo'lgan barcha muzeylar, keng profildagi tarixiy, arxeologik, etnografik, numizmatik, harbiy-tarixiy, iqtisodiy-tarixiy, ta'lim-tarbiya tarixi va maxsus tarixiy muzeylar;
- badiiy muzeylar - san'at va san'atshunoslik xarakteriga ega bo'lgan barcha muzeylar, masalan, tasviriy san'at muzeyi;
- maxsus tarixiy muzeylar - faoliyati maxsus fanlar doirasidagi muzeylar: biologik, botanik, zoologik, geologik va ekologik;
- texnika muzeyi - texnika fanlarga bog'liq muzeylar: sanoat, politexnik, avtotransport, aloqa va boshqalar;
- adabiyot muzeyi - yozuvchilar hayoti va faoliyatiga doir bo'lgan adabiyot rivojlanishiga qaratilgan barcha muzeylar;
- kompleks muzeylar - ikki yoki undan ko'p sohaga ixtisoslashgan muzeylar.

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra 2022-yil 1-yanvar holatiga O'zbekiston Respublikasidagi muzeylar soni 127 tani tashkil qilib, hududlar kesimida quyidagicha o'z aksini topgan (1-rasm):

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi hududlar kesimida muzeylar soni

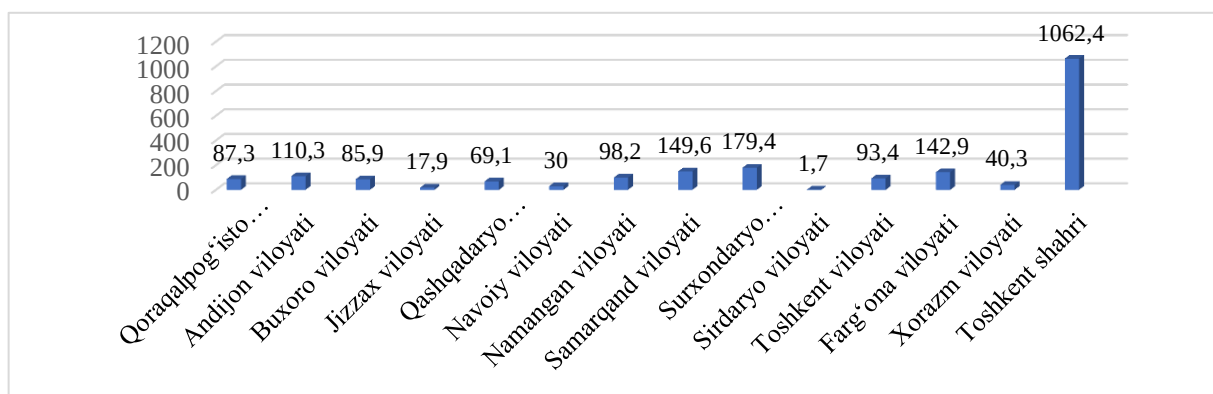
Ma'lumki, muzeylar yurtimiz kechasi va buguni bilan tanishishni istagan vatandoshlarimiz hamda chet ellik sayyohlarning doimiy diqqat markazida turadi. Muzeylarimizda saqlanayotgan qadimiy ashyolar, tarixiy hujjatlar, tasviriy san'at asarlari, hunarmandchilik, zargarlik buyumlari va boshqa osori-atiqalarni tomosha qilgan kishi borki, qalban o'tmishga sayohat qiladi. Muzeylarimizda saqlanayotgan xalqimizning boy merosini tomosha qilish uchun birgina 2021-yil davomida 5,1 mln.dan ziyod tomoshabin tashrif buyurdi [3]. Shundan, eng ko'p sayyohlar Samarqand davlat badiiy muzey qo'riqxonasiga 683,9 ming kishi, Buxoro davlat badiiy me'morchilik muzey qo'riqxonasiga 399,4 ming kishi, Xiva "Ichon-qal'a" muzey qo'riqxonasiga 211,9 ming kishi, Temuriylar tarixi davlat muzeyiga 86,5 ming kishi va Qoraqalpog'iston Respublikasi I.Savitskiy nomidagi davlat muzeyiga 48,3 ming kishi tashrif buyurgan bo'lib, ular mamlakatimiz muzeylarining bebaho va betakror eksponatlari bilan tanishganlar. Muzey eksponatlari xalqlarning tarixi va buguni haqida so'zlovchi, xalqlarning boy madaniy merosi to'g'risida ma'lumot beruvchi asosiy vosita hisoblanadi. Hozirgi kunda yurtimiz muzeylarida jami 2,17 mln.ga yaqin eksponatlar mavjud bo'lib, ular quyidagi turlarga bo'lingan (1-jadval) [3]:

1-jadval

Yurtimiz muzeylarida mavjud eksponatlar haqida ma'lumot

№	Eksponat turlari	Soni (ming birlikda)
1	Rassomchilik	25,6
2	Grafika	56,2
3	Haykaltaroshlik	4,4
4	Amaliy san'at	76,3
5	Numizmatika	292,6
6	Arxeologik	387,0
7	Sur'atlar	265,4
8	Hujjatlar	280,5
9	Maishiy va etnografiya buyumlari	72,5
10	Boshqa eksponatlar	707,8
Jami:		2168,3

Mamlakatimizda 2022-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi hududlaridagi muzeylar eksponatlar soni quyidagicha taqsimlangan (2-rasm):

2-rasm. Hududlar kesimida muzey eksponatlari soni ming birlikda [3]

Mamlakatimizdagi muzeylar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning marketing siyosati va xizmatlar sohasini kompleks rivojlantirish, muzeylarga innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash, shuningdek, tashrif buyuruvchi sayyohlarga qulay sharoitlarni yaratish maqsadida bir qator huquqiy-normativ hujjatlar qabul qilingan, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Muzeylarda xizmatlar sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-261-sonli Qarorida quyidagi fikrlar berilgan [4]:

- muzeylar faoliyatini takomillashtirish va ular faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, bu borada belgilangan vazifalarning davlat organlari va boshqa tashkilotlar tomonidan ijro etilishini muvofiqlashtirish;

- muzeylar faoliyati sohasida ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish, ular faoliyatini keng targ'ib qilish va ommalashtirish, sohada yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ularning malakasini tizimli ravishda oshirib borish;

- muzeylarning zamonaviy yangi konsepsiyalari, tashrif buyuruvchilar, xususan imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, muzey ashyolarini ishonchli saqlash, turistlarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish, sohaga xorijiy ilg'or tajribalarni samarali qo'llash, muzeylar faoliyatini raqamlashtirish;

- zamonaviy ilg'or arxitektura-rejalashtirish, interyer, dizayn va landshaft yechimlariga e'tibor qaratgan holda har bir muzey binosining eskiz loyihasini muzey faoliyatining yo'nalishi va mazmun-mohiyatidan kelib chiqqan holda tasdiqlash;

- foydalanilmayotgan, turistlar uchun ochiq bo'lmagan va turistik xizmatlar ko'rsatilmayotgan mos madaniy meros obyektlarini muzeylar, ko'rgazmalar, art-rezidensiyalar, boshqa madaniyat va turizm obyektlariga aylantirish choralari ko'rish haqida aytib o'tilgan.

Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi muhim o‘rin egallagan muzeylar tizimini rivojlantirish orqali yurtimizning boy madaniyatini jahonga tanitish va sayyohlik salohiyatini yanada olishish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, muzeylar faoliyatini takomillashtirishda quyidagi yo‘nalishlarni inobatga olish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz:

- muzeylar infratuzilmasini xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish orqali ko‘rsatiladigan xizmatlarning interaktivligini oshirish;

- muzeylar tizimiga “smart” texnologiyalarni joriy etish orqali ularning faoliyatini yanada takomillashtirish va mijozlar qiziqishini oshirish;

- muzeylar faoliyatiga innovatsion axborot texnologiyalarni keng joriy etish orqali nafaqat mahalliy va xorijiy sayyohlar, aholining boshqa vakillari uchun muzey eksponatlarining raqamli shakllarini yaratish va ularni ko‘rish imkonini beradigan infratuzilmani yaratish;

- sayyohlarga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish uchun muzeylarning tashkiliy-boshqaruv tuzilmasini takomillashtirish;

- malakali kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashni, unda tashqari, jahonning rivojlangan va mashhur muzeylarida malaka oshirish amaliyotini joriy etish;

- mamlakatimizning madaniy-tarixiy merosini ommalashtirish va tanitish maqsadida muzeylarning ijtimoiy makonga to‘liq integratsiyalashuvini ta’minlash;

- muzeylarda imkoniyatlari cheklangan shaxslar, keksa yoshdagi tashrif buyuruvchilar, maktabgacha yoshdagi bolalar va ularga hamrohlik qilayotgan shaxslarga xizmat ko‘rsatish va qulayliklar yaratish;

- muzey eksponatlarini ishonchli saqlash, ularni raqamlashtirish va sohaga xorijiy ilg‘or tajribalarni samarali qo‘llash asosida virtual muzeylar faoliyatini tashkil qilish orqali turistlarga xizmat ko‘rsatishni ko‘lamini yanada oshirish;

- turistik maqsadlarda foydalanilmayotgan madaniy meros obyektlarida muzeylar, ko‘rgazmalar, art-rezidensiyalar, boshqa madaniyat va turizm obyektlari tashkil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayev T. Muzeysunoslik va arxivshunoslik. - Toshkent, 2008.
2. <https://uis.unesco.org> - YUNESKO statistika instituti rasmiy sayti.
3. <https://stat.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy sayti.
4. <https://lex.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Muzeylarda xizmatlar sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-261-sonli Qarori.

МИНТАҚАДА АУТСОРСИНГ ХИЗМАТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

**Зарипова М.З., Урганч давлат университети “Менежмент ва
маркетинг” кафедраси ўқитувчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада Хоразм вилояти минтақасида янги хизмат тури ҳисобланган аутсорсинг хизматларини ташкил этиш асослари, хусусиятлари, имкониятлари, баъзи жиҳатлари ва устувор йўналишлари ёритилган ҳамда ушбу хизматни ташкил этиш юзасидан хулосалар баён этилган.

Аннотация. В данной статье выделены основы, особенности, возможности, некоторые аспекты и приоритетные направления организации аутсорсинговых услуг, которые считаются новым видом услуг в регионе Хорезмской области, а также сделаны выводы относительно организации данной услуги. представлены.

Abstract. In this article, the foundations, characteristics, possibilities, some aspects and priority directions of the organization of outsourcing services, which are considered a new type of service in the region of Khorezm region, are highlighted, and the conclusions regarding the organization of this service are presented.

Калит сўзлар. Аутсорсинг, ишлаб чиқариш аутсорсинги, ахборот технологиялари аутсорсинги, бухгалтерия ҳисоби аутсорсинги, чакана аутсорсинг, логистика аутсорсинги, ижтимоий аутсорсинг.

Ключевые слова. Аутсорсинг, производственный аутсорсинг, аутсорсинг информационных технологий, бухгалтерский аутсорсинг, розничный аутсорсинг, логистический аутсорсинг, социальный аутсорсинг.

Key words. Outsourcing, manufacturing outsourcing, information technology outsourcing, accounting outsourcing, retail outsourcing, logistics outsourcing, social outsourcing.

Маълумки, аутсорсинг ташқи манба маъносини билдириб, маълум корхона фаолиятига хизмат кўрсатиш функциясининг бир қисмини бошқа бажарувчи ташкилотга бериш фаолиятидир. Аутсорсинг инглизча аутсорсинг сўзидан олинб, ташқи манбадан фойдаланиш ёки ресурсдан фойдаланиш, яъни ташкилот томонидан шартнома асосида саноат тадбиркорлик фаолиятининг муайян турлари ёки функцияларини фаолият юритувчи бошқа компанияга ўтказишдир. Аутсорсинг узоқ муддатли шартнома асосида алоҳида тизим ва инфратузилмаларнинг узлуксиз ишлашини профессионал қўллаб-қувватлаш функцияларини ўтказди.

Аутсорсинг корхона самарадорлигини ошириш ва ташкилий, молиявий ва инсон ресурсларидан янги йўналишларни ривожлантириш ёки кўпроқ

эътибор талаб қилмайдиган саъй-ҳаракатларни жамлаш учун фойдаланиш имконини беради. Аутсорсинг институти маълумотларига кўра, аутсорсинг бизнесни оптималлаштиришнинг ўсиб бораётган тури бўлиб, энг катта ўсиш молия ва бухгалтерия ҳисоби соҳасида кузатилган. 1997 йилда Америка менежмент ассоциацияси томонидан тузилган статистик маълумотлар шуни кўрсатдики, ўша пайтда ҳам сўровда қатнашган 600 та фирманинг 20 фоизи молиявий ва бухгалтерия операцияларининг камида бир қисмини, 80 фоизи эса маъмурий функцияларнинг бир қисмини аутсорсинг қилган. Аутсорсинг йўналишлари қуйидаги турлар бўйича гуруҳланади:

- ишлаб чиқариш аутсорсинги. Ишлаб чиқариш ёки саноат аутсорсингида маҳсулот ёки уларнинг таркибий қисмларини ишлаб чиқариш қисман ёки тўлиқ учинчи томон ташкилотига ўтказилади.

- ахборот технологиялари аутсорсинги. Ахборот тизимларини ишлаб чиқиш, жорий этиш ва техник хизмат кўрсатиш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун ташқи ихтисослашган компания делегациясини ўз ичига олади. Бу корхона инфратузилмаси (ускуналар ёки дастурий таъминотга техник хизмат кўрсатиш) ва ишлаб чиқиш билан боғлиқ ишларнинг ҳажми ёки тизимнинг алоҳида бўлимларининг ишлашини қўллаб-қувватлаш (дастурлаш, хостинг, дастурий таъминотни синовдан ўтказиш ва бошқалар) кабиларни ўзида акс эттиради.

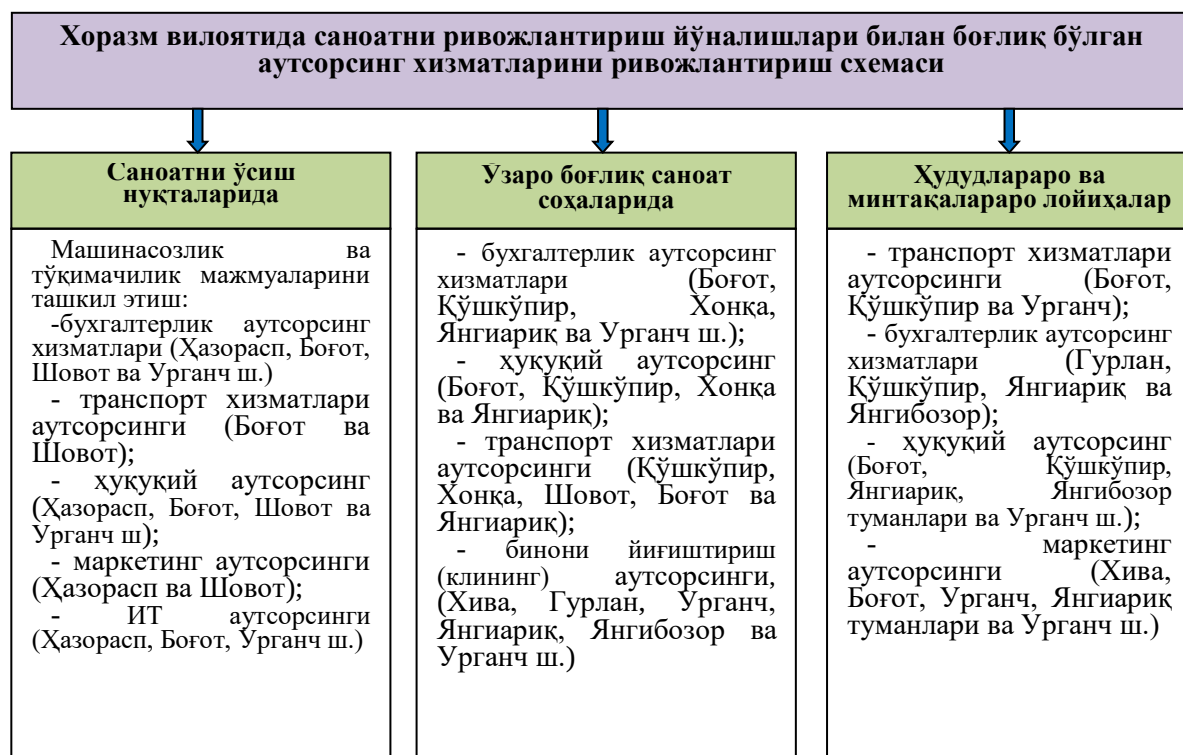
- бухгалтерия ҳисоби. Бу аутсорсинг корхонада бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот бериш функциялари учун бухгалтерия ҳисобини қўллаб-қувватлаш шакли бўлиб, унинг учун корхона раҳбари тўлиқ жавобгар бўлади. Ушбу вариантда ихтисослашган компания ўз корхонасида бухгалтерия ҳисобини таъминлаш, солиқ хизмати ва бюджетдан ташқари жамғармаларга зарур ҳисоботларни тақдим этиш учун ишлатилади. Ҳамкорлик шакллари жуда хилма-хил бўлиши мумкин.

- чакана аутсорсинг - чакана савдо корхонасининг бир қатор операцион функцияларини ихтисослашган учинчи томонга ўтказишни ўз ичига олган бизнес-жараёнлар аутсорсинг турларидан биридир. Товарларни ишлаб чиқарувчидан дўкондаги жойга ўтказиш билан боғлиқ бўлган турли ишларни ўз ичига олади. Бундан ташқари, чакана савдо аутсорсинги товарларни қадоқлаш билан боғлиқ функцияларни бажаради. Бу ташқи компаниялар томонидан ўз ишлаб чиқариш объектлари, тўғридан-тўғри чакана савдо корхоналари омборлари ва савдо майдонларида амалга оширилади.

- логистика аутсорсинги. Ушбу ибора учинчи томондан инвентаризацияни бошқариш, товарларни ташиш, уни сақлаш ва ушбу операциялар билан боғлиқ барча бизнес жараёнлари бўйича хизматларни сотиб олишни англатади.

- ижтимоий аутсорсинг. Ижтимоий аутсорсинг - ижтимоий институтлар томонидан ўзларининг функцияларини, жумладан ижтимоий хизматларни ташқи ижрочиларга доимий равишда ўтказишдир.

Аутсорсинг хусусиятлари ва турларидан келиб чиқиб, Хоразм вилояти минтақасида аутсорсинг хизматларини ташкил этиш истиқболдаги вазифа сифатида қаралади. Яъни, Хоразм вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасида ушбу стратегия доирасида аниқланган мақсад ҳамда вазифаларнинг амалга оширилиши хизматлар соҳасининг ривожланишига ўз таъсирини ўтказди. Бундай ўзгаришлар, энг аввало, амалга ошириладиган лойиҳалар, саноат ишлаб чиқариши талабини қондирадиган аутсорсинг хизмат турларининг ривожланиши билан боғлиқ. Булар жумласига бухгалтерлик, ҳукукий, ахборот технологиялари, бинони йиғиштириш (клининг), кўчмас мулк объектларидан фойдаланиш, логистик ёки транспорт ҳамда ходимлар аутсорсинги кабилар киради. Шунга ҳос вилоятнинг ҳудудларида ушбу хизматларни ташкил этиш алоҳида гуруҳлаштирилган (1-расм).

1-расм. Хоразм вилоятида аутсорсинг хизмати турларини ривожлантириш йўналишлари [2,114 б]

Ушбу расмга асосан, вилоятда аутсорсинг хизмати саноатни ўсиш нукталарида, ўзаро боғлиқ саноат соҳаларида ҳамда ҳудудлараро ва минтақалараро лойиҳалар доирасида кенг тараққий қилади. Шунга асосан, вилоятда аутсорсинг хизмати турларини ривожлантириш турли йўналишлардаги афзалликларга эга бўлади. Шундан келиб чиқиб,

аутсорсингнинг афзалликлари қуйидаги аҳамиятларга эгаллиги билан ажралиб туради:

- маблағларни тежаш. Аутсорсинг хизматининг нархи корхонада шундай структурани қуриш харажатларига қараганда арзон тушади. Яъни, аутсорсер хизматининг қиймати корхонанинг харажати ҳисобланиб, солиққа тортиладиган базани камайтиради.

- иш ўрнини тежаш. Корхонада тегишли структурани яратиш учун қўшимча офис майдончаси, оргтехника, канцелярия харажатлари, ахборот-ҳукукий тизимлари ва лицензияланган дастурий таъминотни талаб қилади.

- доимий узлуксиз иш. Корхона ўз ишчи ва ходимларига йиллик меҳнат таътили ва касаллик нафақаси беришга мажбур бўлади. Аммо, аутсорсер фирма доимий ишлайди.

- вақтни тежаш. Кадрларни танлаш вақт талаб қиладиган оддий бўлмаган масала ҳисобланади. Аутсорсинг хизмат кўрсатувчи фирма зарур инфратузилма, технологиялар ва мутахассислар билан таъминланган бўлади.

- кафолатланган сифат. Аутсорсер фирма ўз штатида юқори малакали мутахассислар командаси мавжуд бўлиб, бундай лойиҳаларни бажаришда бой тажрибага эга бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. / Халқ сўзи газетаси, 2020 йил 29 декабрь.

2. Хоразм вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегияси. - Тошкент, 2014. – 114 б.

3. www.lex.uz

АУТСОРСИНГ ХИЗМАТЛАРИНИНГ ПОЛИМЕЗОНЛИ ТАСНИФЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

**Бабаджанов У.К., Урганч давлат университети мустақил
тадқиқотчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада аутсорсинг ва аутсорсинг хизматлари ҳамда унинг таснифланиш хусусиятлари тўғрисида сўз юритилади.

Аннотация. В данной статье рассматривается аутсорсинг и аутсорсинговые услуги и особенности их классификации.

Abstract. This article discusses outsourcing and outsourcing services and its classification features.

Калит сўзлар. Мустақил аутсорсинг, капиталда иштирок этувчи аутсорсинг, инсорсинг операциялари, аутсорсер фаолияти ҳажми, булутли компаниялар.

Ключевые слова. Независимый аутсорсинг, долевого аутсорсинг, инсорсинговые операции, объем аутсорсинга, облачные компании.

Key words. Independent outsourcing, equity outsourcing, insourcing operations, scope of outsourcing, cloud companies.

Бугунги кунда аутсорсингнинг ягона таснифи мавжуд эмас. Айрим муаллифлар асосан индивидуал хусусиятга эга бўлган ўзларининг шахсий таснифларини илгари сурадилар. Масалан, МДХ олими Аникин [1] аутсорсинг лойиҳаларни бозор томонидан тартибга солишнинг ўсиши омилига боғлиқ равишда қуйидагича таснифлайди: хусусий ишлаб чиқариш; ички аутсорсинг, яъни ўзининг зарур вазифаларини бажариш учун корхона ичида хусусий корхона ташкил қилиш, ташқи аутсорсинг, яъни ташқи корхона аутсорсер билан зарур вазифалар ижросини таъминлаш учун турли муддатларга келишувлар тузиш.

Бизнинг фикримизча, томонларнинг ўзаро боғлиқлик нуктаи назаридан аутсорсинг-лойиҳаларни амалга ошириш доирасида қуйидаги ҳамкорлик шакллари ажратиб кўрсатиш мумкин:

- мустақил аутсорсинг, фақат ҳақ эвазига муайян хизматлар кўрсатиш ҳақида ижроси ва буюртмачини ўзаро боғлайдиган келишув;

- капиталда иштирок этувчи аутсорсинг, бунда бир томондан акцияларнинг улушини ишларни сифатли бажариш ёки узоқ муддатли ҳамкорликни кафолатлаш мақсадида бошқа томонга бериш кўзда тутилади;

- аутсорсингга тегишли ташқи буюртмаларни бажариш ҳамда таъсисчи корхона томонидан ички вазифалар, яъни инсорсинг операцияларини бажаришдаги қўшма корхона хизматлари улуши.

Аутсорсер фаолияти ҳажмига (аутсорсингга берилган хизматлар ҳажмига) кўра қуйидаги аутсорсинг турлари фарқланади:

- қисман аутсорсинг ёки ауттаскинг, бунда аутсорсер томонидан буюртмачининг айрим вазифалар бажарилади ва баъзи вазифаларни мустақил бажариш имконияти сақланиб қолингани боис, буюртма ижросини кўпроқ назорат қилиш мумкин бўлади. Мисол сифатида аутсорсерни корхона учун янги ходимлар топишга жалб қилишни оладиган бўлсак, буюртмачи ташкилот томонидан ходимлар билан боғлиқ бўлган вазифалар мустақил бажарилишда давом қилаверади;

- буюртмачи ташкилот томонидан барча бизнес-жараёнларини ташкил қилувчи барча вазифаларни тўлалилигича аутсорсингга бериш. Масалан, аутсорсерга қуйидаги бизнес-жараёнларини бериш: ходимларни бошқариш, бухгалтерия ҳисоби, маркетинг, логистика. Бунда ижрочига муайян ишни бажариш тўлиқ топширилади, масалан интернет орқали товарларни сотиш ўз ичига сайтни ишлаб чиқиб яратиш, уни ичини зарурий ахборотлар билан

тўлдириш ва уни янгилаб туриш кабилар аутсорсер томонидан бажарилади;

- асосий ва ёрдамчи барча вазифаларни тўлалигича аутсорсинга беришни кўзда тутувчи “виртуал ташкилотлар” яратиш. Буюртмачи ташкилот бунда “бренднинг эгаси” бўлади ва уни ривожлантириш билан шуғулланади. Бунга “булутли компаниялар”га намунавий мисол сифатида Apple Computer корпорацияси томонидан сотиш бўйича барча асосий операцияларни аутсорсерга топширганлигини айтиш мумкин. Мазкур операция фирманинг товар белгисини ишчилар сони кам ва бюджети 1 млн. АҚШ доллари пайтида 100 млн. АҚШ долларигача ўсишига имкон берди [3].

Айрим иқтисодчи олимларнинг ишларида аутсорсингни АКТ аутсорсинги ва бизнес жараёнлари аутсорсингига ажратадилар [1,2]. Фикримизча, бундай таснифлаш асоссиздек кўринади, АКТ аутсорсинги аутсорсингни ишлатиш йўналишини англатса, бизнес жараёнлари аутсорсинги аутсорсерни фаолияти ҳажмини англатади. Бундан ташқари, исталган ташкилотнинг АКТ бўлими бошқа бўлимлар каби бизнес жараёнлари қисми саналади. Аутсорсингни қўллаш мақсадига кўра қуйидаги турлари фарқланади [3]:

- “анъанавий” аутсорсинг, бу рақобат устунликларига эришиш учун узоқ муддатга вазифаларни топширишни назарда тутади;

- трансформацион аутсорсинг, аутсорсинг ваколатларига корхонанинг бўлимлари вазифасини бажариб, уни қайта ташкил қилиш бўйича бизнес лойиҳаларни амалга ошириб бозор талабларига мослаштириб, янгиланган ҳолда буюртмачига қайтариб беришдан иборат;

- оралик аутсорсинг, аутсорсерга вақтинчалик топширилган вазифаларни ижросини таъминлаш бўйича буюртмачининг ўз ходимлари томонидан янги усулларни ишлаб чиқиш жараёнига аутсорсерларни жалб қилишни англатади.

Хейвуд фикрига кўра [3], оралик аутсорсингни қўллаш буюртмачининг ўз мутахассислари фаолиятига юқори даражада ишончини билдиради.

Аутсорсинг - буюртманинг ижрочилари сонига кўра қуйидаги турларга ажралади:

- битта хизмат етказиб берувчисини жалб қилувчи аутсорсинг;

- кўшма аутсорсинг, бунда бир нечта аутсорсерлар жалб қилинади ва бундай шакл жуда қиммат бизнес-лойиҳалани амалга оширишда қўл келади. Чунки, вазифалар ихтисослигига қараб аутсорсерларга таксимланади ва бир қанча ижрочилар бўлгандан кейин хатарлар ўзаро бўлинади.

Таклиф қилинган аутсорсинг таснифлари қуйидаги расмда келтирилган (1-расм).

Ҳозирги вақтга келиб, дунёда аутсорсинг компанияларини корхонанинг асосий вазифалари ижроси билан бирга умумхўжалик вазифаларини амалга ошириш қизиқтирмакда. Шу билан бирга, янги методологияни асосий соҳаларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Нисбатан умумий ҳолда олганда аутсорсингни ишлаб чиқариш аутсорсинги ва хизматлар аутсорсинги, деб таснифлаш мақсадга мувофиқ. Ишлаб чиқариш аутсорсинги асосий ва ёрдамчи ишлаб чиқариш аутсорсингига бўлинади. Хизматлар аутсорсинги ахборот технологиялари, молия, бошқарув, маркетинг, суғурта, алоқа хизматлари, ходимлар таъминоти ва бошқа хизматларга бўлинади [6].

1-расм. Аутсорсинг хизмат шакл ва турлари таснифи

Дунё мамлакатларида оммавийлиги кенг бўлган айрим аутсорсинг хизматларининг рўйхати келтирилган бўлиб, унга кўра энг оммавий аутсорсинг хизматлари тан соқчилик ва хизматлар, транспорт, логистика, ҳуқуқий таъминот, ходимларни ўқитиш, ИТ соҳалари ҳисобланади [7]. Бугунги кунда Ўзбекистонда ҳам аутсорсинг кўпроқ хусусий аҳамият касб этади, яъни айрим соҳаларга кириб келмоқда ҳамда бу соҳани ривожланишига тўсиқ бўлаётган турли омиллар мавжуд. Биринчи навбатда аутсорсинг хизматларини кўрсатиш бўйича меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ёки қонуннинг йўқлиги саналади. Аутсорсинг келишувлари вазифаларни бажариш бўйича ваколатлар, хатарлар ва масъулият бериш кабиларни қамраб олади.

Бундан ташқари, анъанавий ишлаб келаётган, яъни барча вазифаларни кўп йиллар давомида ўзи мустақил бажариб, назорат қилиб келган юртимиз корхоналари учун эски ташкилий тузилмадан аутсорсер фирмалар билан ҳамкорлик қилувчи янги ташкилий тузилмага ўтиш, диверсификациялаш жараёнлари мураккаб кечмоқда. Шунингдек, ҳар қандай корхона ҳам аутсорсинг лойиҳаларини амалга ошира олмайди. Чунки, аутсорсингга ўтиш бозорни ўрганиш, аутсорсинг лойиҳасини бевосита ишлаб чиқиш, тайёрлаш билан боғлиқ таклифлар ва жараёнларни аутсорсерга бериш билан боғлиқ муайян моддий ва меҳнат харажатларини талаб қилади.

Кичик ва ўрта корхоналарга нисбатан “диверсификация - аутсорсинг” масалалари жиддий муаммо саналади. Чунки, компания ўлчамлари кичик бўлганлиги сабабли бозорга таъсир қилиш ва истиқболли фаолият йўналишларини аниқлаш имкониятлари мураккабдир. Бошқа томондан барча фаолият йўналишларни ривожлантириш муҳим мавқеларни сақлаб туришни хавф остига қўяди. Ғарб тажрибаси кўрсатишича, халқаро рақобат кучайиши билан кўпгина диверсификация қилган компаниялар ё асосий фаолият турига диққат-эътиборини қаратади ёки касод бўлди [4,5].

Бизнинг республикаимиз мисолида кўрадиган бўлсак, биздаги бизнес ҳажми ғарбникидан анча кичик ва шу сабабли аутсорсингни қўллаган ҳолда халқаро бозорларга чиқиш имкониятлари нисбатан яхши саналади. Аутсорсинг хизматлари ривожланишидаги тўсиқлардан бири ташкилот корпоратив тузилиши янги концепциялари бўйича бошқарув ходимларининг етарлича тажрибага эга эмаслигидир. Бошқарув ходимларининг касбий даражасини ошириш ҳақида гапирар эканмиз, Ўзбекистон шароитида кичик ва ўрта бизнес вакиллари, мулкдорлар иқтисодий маълумотга эга эмас, компания фаолият юритиши соҳасида ҳам маълумоти йўқ ўрта маълумотли ёки ўрта махсус маълумотли шахслардир. Рақобатни кучайиши раҳбариятдан бизнесни ривожлантириш стратегиясига эътибор қаратишни талаб қилади, чунки айрим ҳолларда компаниялар стратегияни муҳимлигини инобатга олмасдан оператив ишлар билан шуғулланадилар. Миллий корхоналарни халқаро бозорларга чиқишлари учун аутсорсер корхоналар салоҳиятли ривожланган давлатлар ҳамкор ва шерикларини ташкилотларга нисбатан шаклланган муносабатлар каби тўсиқларни енгиб ўтишлари керак. Чунки, миллий ва бошқа ғарб компаниялари корпоратив маданияти ўзаро бир-биридан тубдан фарқ қилади. Жаҳон мамлакатларидаги шерикларни миллий ўзига хос хусусиятларимизни тўлиқ англайди, деб бўлмайди [3].

Бундан ташқари, миллий корхоналар ўз товар ва хизматларини халқаро бозорларга олиб чиқиш билан боғлиқ малака кўникмаларни тўлдириб

боришлари керак бўлади. Миллий аутсорсинг бозори ривожланишидаги тўсиқлардан бири бизнеснинг шаффоф эмаслигидир. Аутсорсерга молиявий ҳисоботлар ёки умумовқатланишни ташкил қилиш вазифасини бериш томонларнинг ўзаро ишонч даражалари бўлишни талаб қилади. Шунинг учун ҳам, бугунги кунда айрим корхоналар солиққа тортишни оптималлаштириб, молия-хўжалик фаолияти кўрсаткичларини атайлаб пасайтириб кўрсатган ҳолда ўзларини кредитга қобил эмаслик, келгусида бизнесни ривожлантириш учун инвестициялар жалб қила олмаслик каби обрўига сунъий путур етказиш, каби муаммога дуч келадилар. Шундай бўлишига қарамасдан, Ўзбекистон шароитида бугунги кунда мактабгача таълим, халқ таълим, соғлиқни сақлаш тизими ташкилотларини аутсорсинг тизимига ўтказиш амалга оширилмоқда.

Айрим муаллифлар тахминларига кўра, вақт ўтиши билан ихтисолашув шу даражага бориб етадики, компаниялар фақат бизнес-занжирларни куришдан бошқа иш қилиши шарт бўлмай қолади [8]. Фикримизча, аутсорсингнинг келажаги асосан “қуруқ ва бўш истеъмолчилар” бўлган “виртуал ташкилотлар” кенг тарқалишида эмас, айнан компанияларни қатъий ихтисослашувидадир. Бундай ижро учун ноихтисослик йўналишидаги вазифаларни ташқи ташкилотларга бериш ва истиқболда ўз соҳасида профессионал компанияларни ташкил қилинишига олиб келади. Бунда аутсорсинг тармоқда маҳсулотларни амалий жиҳатдан такомиллаштиришда ўрин тутаети. Хулоса қилиб айтганда, фаолият йўналишига эътиборни қаратиш тамойили нуқтаи назаридан қарасак, аутсорсинг ривожланиши билан компаниялар буюртмачи ва аутсорсинг хизматлари етказиб берувчиси сифатида майдонга чиқаети. Шунингдек, бугунги кунга келиб, буюртмачи ва ижрочи вазифаларини бажарётган компаниялар вакиллари сифатида чакана савдо ва умумовқатланиш соҳасидаги субъектларни олиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстафтинг: высокие технологии менеджмента: Учеб.пособие. - М.: Инфра - М, 2006. - С.5.
2. Аникин Б.А. Аутсорсинг: создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций. / - М.: Инфра-М, 2007. - 184 с.
3. Календжян С.О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний. / С.О.Календжян. - М.: Дело, 2003. - С.16.
4. Хейвуд Д. Брайан Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ. / - М.: Издательский дом «Вильяме», 2004. - С. 40.

5. Михайлов Д.М. Аутсорсинг. Новая система организации бизнеса: учебное пособие. / Д.М.Михайлов. - М.: КНОРУС, 2006. - 256 с.

6. Бизнес-модель XXI века - оболочечная компания, которая занимается лишь маркетингом и брендингом. // Бизнес-технологии. 2005. - №7. - С. 30-34.

7. Мельник О. Аутсорсинг: от мечты к реальности [Электрон ресурс]. -/ 2010. <http://www.crn.ru/numbers/spec-numbers/detail.php?ID=31888>

THE IMPACT OF E-COMMERCE ON REMOTE COMMUNITIES IN UZBEKISTAN

Matyusupov B.Sh., A teacher at Urgench State University

Jumaboyev N., A student at Urgench State University

Abstract: This article explores the impact of electronic commerce on remote communities in Uzbekistan. It discusses the improved access to products, some challenges and various opportunities of electronic commerce.

Annotatsiya: Ushbu maqola elektron tijoratning O'zbekistonning chekka hududlariga ta'sirini o'rganadi. Unda mahsulotlarga kirishning yaxshilanganligi, ayrim qiyinchiliklar va elektron tijoratning turli imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Аннотация. В этой статье рассматривается влияние электронной коммерции на отдаленные районы Узбекистана. В нем обсуждается улучшение доступа к продуктам, некоторые проблемы и различные возможности электронной коммерции.

Key words: E-commerce, remote communities, job creation, small businesses, internet connectivity, logistics.

Kalit so'zlar: Elektron tijorat, uzoq jamoalar, ish o'rinlari yaratish, kichik biznes, internetga ulanish, logistika.

Ключевые слова: Электронная коммерция, удаленные сообщества, создание рабочих мест, малый бизнес, подключение к интернету, логистика.

Today electronic commerce (e-commerce) is believed that it has become a priority [1] and deeply changed the present life. It might be appropriate to mention that e-commerce is a rapidly growing industry in Uzbekistan [2] with more and more people using online platforms to buy and sell goods and services. While e-commerce is still in its early stages of development in the country, it has already had a significant impact on remote communities in Uzbekistan.

- research on definitions and ideas of scholars regarding e-commerce. It is also crucial to review some definitions of e-commerce first. Therefore, it might be appropriate to mention some ideas of scholars and definitions regarding e-commerce as described in table-1.

Table-1**Some ideas of scholars and definitions regarding e-commerce**

Definitions and ideas	Authors
E-commerce is usually associated with buying and selling over the Internet, or conducting any transaction involving the transfer of ownership or rights to use goods or services through a computer-mediated network.	Gupta [3]
Electronic commerce (ecommerce) refers to companies and individuals that buy and sell goods and services over the Internet.	Bloomenthal[4]
E-commerce as a specific part of e-business, including public relations for the sale of goods, services and information via the Internet using all the tools available on the network.	Poliakh et al. [5]
E-commerce should be considered as the purchase and sale of goods/services via the Internet.	Khan [6]
E-commerce is a business in which information technologies are used to increase sales, business efficiency and create a base for new products and services.	Išoraite & Miniotienė [7]
E-commerce will support the communication among the customers, enable them to communicate, and also help them to transfer knowledge and improve.	Wang [8]

- various opportunities of e-commerce. E-commerce has revolutionized the way people in Uzbekistan access products and services, particularly in remote communities where access to physical stores may be limited. Thanks to online shopping platforms, people in these areas can now purchase products from anywhere in the world with just a few clicks. For instance, if a particular product is only available in Tashkent, people living in remote areas such as Khorezm can still access it through e-commerce. E-commerce has also created job opportunities for people in these areas, with many working as delivery drivers, warehouse workers, and customer service representatives for e-commerce companies. Moreover, small businesses in remote communities have been able to sell their products online, which has provided a much-needed boost to the local economy.

E-commerce creates various job opportunities for people in remote areas of Uzbekistan. For instance, people can work as delivery drivers, warehouse workers, and customer service representatives for e-commerce companies. The growth of e-commerce has resulted in an increase in the demand for delivery drivers who transport products from warehouses to customers in remote areas. Similarly,

warehouse workers are needed to receive, store, and ship products. Small businesses in remote communities can also sell their products online, which has created opportunities for people to work in customer service roles to handle inquiries and complaints related to online orders. For example, E-commerce can enable people to purchase health-related products and services [3] from the comfort of their own homes.

- e-commerce growth and some challenges in Uzbekistan. According to International Trade Administration U.S. Department of Commerce [2], Uzbekistan's e-commerce industry generated \$481.3 million in revenue in 2020, which accounted for 68 % of the country's total digital revenues. To boost e-commerce growth, Uzbekistan's government has taken several steps, including the adoption of the Digital Uzbekistan-2030 Strategy, which plans to increase the length of the fiber-optic communication network and expand high-speed internet and broadband mobile network coverage. The growth of e-commerce in Uzbekistan has brought numerous benefits to remote communities, but it has also presented some challenges. The limited logistics infrastructure in many parts of the country [10] can lead to delays in the delivery of goods, which can impact customer satisfaction and deter potential customers from making online purchases. Moreover, payment systems are also a challenge in Uzbekistan's e-commerce industry [9]. Because, many consumers do not have access to credit or debit cards, which makes it difficult for them to make online payments. Additionally, there is a lack of trust in online payment systems, which can deter potential customers from making purchases. On the other hand, an increase in cyber threats makes cybersecurity another crucial matter [11]. Finally, the regulatory environment for e-commerce in Uzbekistan is still evolving [12]. There are concerns about data protection, intellectual property rights, and consumer protection that need to be addressed in order to ensure a safe and reliable e-commerce industry.

It is clear that e-commerce has had a significant impact on remote communities in Uzbekistan. It has provided access to products and services that were previously unavailable and created job opportunities, as well as boosting the local economy by allowing small businesses to reach a wider audience. However, there are still challenges that need to be addressed, such as improving internet connectivity, logistics infrastructure, etc. Therefore, it is essential for the government and private sector to invest in further development of e-commerce in remote communities in Uzbekistan. This can include initiatives to improve internet access, logistics infrastructure, and payment systems, as well as providing training and support to small businesses to help them sell their products online. By doing

so, e-commerce can continue to break down barriers and provide opportunities for remote communities in Uzbekistan to thrive in the digital age.

References:

1. Abdulaali A.R., Alnoor A., & Eneizan B. A multi-level study of influence financial knowledge management small and medium enterprises. Polish Journal of Management Studies, 2019. 19(1): 21-31.
2. International Trade Administration U.S. Department of Commerce, Uzbekistan - Country Commercial Guide, 2022. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/uzbekistan-e-commerce>
3. Anjali Gupta 2014, article, E-COMMERCE: ROLE OF E-COMMERCE IN TODAY'S BUSINESS. // International Journal of Computing and Corporate Research, Volume 4.
4. Andrew Bloomenthal, Ecommerce Defined: Types, History, and Examples, 2022. <https://www.investopedia.com/terms/e/ecommerce.asp>
5. Poliakh V., Krivosheeva N., Klochko V., Sharapova, O., & Chujko N. E-commerce: Theoretical and legal basis and the current state of Ukraine. Scientific Journal, 5(34), 2017. – p. 1010-1017.
6. Khan A.G. Electronic commerce: A study on benefits and challenges in an emerging economy. // Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce, 16(1), 2016. – p. 1-25.
7. Išoraitė M., & Miniutienė N. Electronic commerce: Theory and practice. // Integrated Journal of Business and Economics, 2(2), 2018. – p.78-93.
8. Wang J.F. E-commerce communities as knowledge bases for firms. // Electronic Commerce Research and Applications, 2010. – p. 335-345.
9. Uzbekistan launches national e-commerce strategy to build the successful ecosystem. daryo.uz. <https://daryo.uz/en/2023/02/09/uzbekistan-launches-national-e-commerce-strategy-to-build-successful-ecosystem>
10. Islamov B.A., & Isokhujaeva M.Y. Needs for improvement of electronic commerce in Uzbekistan. Hokkaido University Graduate School of Economics and Business Administration, 2021. <https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/handle/2115/82477>
11. Shadibekova D. Challenges on digital economy as a development instrument in Uzbekistan. Tashkent State University of Economics, 2020. <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/1656>
12. Ruzinazarov S.N., & Bakhramova M.B. Legal regulation of e-commerce guarantees digital economic development in Uzbekistan. Tashkent State University of Law, 2022.

МИНТАҚА САНОАТ САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШГА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ТАЪСИРИ

Юсупов Х.Р., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Ушбу тезисда ҳудудий саноат салоҳиятини оширишда инвестицияларни жалб қилишнинг энг самарали йўллари таҳлил қилинган ва таклифлар берилган.

Аннотация. В тезисе анализируются наиболее эффективные способы привлечения инвестиций в повышение промышленного потенциала региона и даны предложения.

Abstract. The thesis analyzes the most effective ways to attract investment in increasing the industrial potential of the region and makes suggestions.

Калит сўзлар. Минтақа, саноат, саноат салоҳияти, инновация, инвестиция, инвестиция салоҳияти.

Ключевые слова. Регион, отрасль, промышленный потенциал, инновации, инвестиции, инвестиционный потенциал.

Key words. Region, industry, industrial potential, innovation, investment, investment potential.

Ҳудудий саноат салоҳиятини ошириш, уни фаоллаштириш жараёни бевосита омил ва манбаларга боғлиқ. Инновациялар ва техника тараққиётини амалга оширишда молиявий маблағлар муҳим саналади. Бу эса саноат салоҳиятининг инвестиция омилини алоҳида баҳолашни талаб этади. Инвестиция фаоллигини ифодаловчи кўрсаткични саноатдаги даражаси ортиб бораётган бўлса-да, унинг туман ва шаҳарлар кесимидаги улуши нотекислигича қолмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60 сонли фармони [1] доирасида мамлакатимиз тараққиётини белгиловчи 100 та мақсад ишлаб чиқилди. Ушбу стратегиянинг 24-мақсаднинг тўртинчи бандида “Саноат тармоқларида йўқотишларни камайтириш ва ресурсларни ишлатиш самарадорлигини ошириш” вазифаси қўйилган. Бу эса инвестиция салоҳиятини ҳудудий хусусиятларини алоҳида баҳолашни талаб этади. Хоразм вилояти саноат салоҳиятининг инвестицион фаоллигини туман ва шаҳарлар кесимида баҳолашда аҳоли жон бошига тўғри келган кўрсаткичларни тадқиқ этамиз. Шунини алоҳида таъкидлаймизки, аҳоли жон бошига инвестицияларни иқтисодиётга, хусусан, саноат соҳасига таъсирини баҳолашда интеграл усулдан фойдаланамиз.

Фикримизча, ушбу усул асосида саноатда инвестиция салоҳиятини ўрнини очиб беришда ҳудудий хусусиятларни аниқлаш имкониятига эга бўламиз. Мазкур усулнинг афзаллиги нархлар даражасининг ўзгариши

таъсири бартараф этилади. Демак, инвестицияларнинг юқори улуши инфратузилманинг ривожланиш даражасига мувофиқликни ифода этмоқда. Шунингдек, саноатнинг юқори қўшилган қиймат яратувчи тармоқлар ривожланган ҳудудларда инвестиция салоҳияти юқори кўрсаткичларга эга бўлган. Яъни, инвестиция салоҳиятини аҳоли жон бошига тўғри келган ҳажми асосидаги кўрсаткичларини Урганч шаҳрига тўғри келганлигини тўқимачилик ва озиқ-овқат каби илғор технологияли ишлаб чиқаришнинг мавжудлиги билан асослаймиз. Хоразм вилоятида инвестициялар кўламини кенгайтириш ҳисобига янги ташкил этилган корхоналар сони ўсиб борган. Шунингдек, иқтисодиётга йўналтирилган инвестициялар кўламини кенгайтириш натижасида мавжуд корхоналарнинг молиявий барқарорлиги ошган. Фикримизча, Хоразм вилоятидаги саноат тармоғида мавжуд корхоналарни аксарияти кичик бизнес субъектлари ҳисобланади. Хоразм вилояти ва унинг саноат салоҳиятини инвестиция салоҳиятини келгуси истиқболдаги кўламини баҳолашда PEST таҳлилни амалга оширамиз. Бунда асосий эътиборни вилоятнинг саноат салоҳияти ва унга йўналтирилган инвестициялар даражасига қаратамиз (1-жадвал).

1-жадвал

Хоразм вилояти саноат салоҳиятининг инвестиция омилининг PEST таҳлили

Р – сиёсий омиллар таҳлили	Е – иқтисодий омиллар таҳлили
Вилоятни ривожлантиришга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилган. Бунда, туман ва шаҳарлар кесимида Вазирлар Маҳкамаси ва вилоят ҳокимлигининг 2022-2026 йилларга ривожлантириш дастурлари қабул қилинганлиги; Хоразм вилояти қўшни Туркменистон билан чегарадош бўлиб, улар билан ўзаро сиёсий ва иқтисодий алоқаларни кенгайтирилаётганлиги ҳамда муносабатларни охириги йилларда эркинлаштирилганлиги; тадбиркорлик фаолиятини қўллаб қувватлашга, реал секторни, хусусан саноатни ривожлантириш, инвестицияларни кенгайтиришга йўналтирилган рағбатлантирувчи	Вилоятнинг ЯИМдаги улушини ўртача кўрсаткичларга эгаллиги, вилоятда яратилган ЯҲМдаги саноатнинг улушини ўсиб бораётганлиги ҳамда ишлаб чиқариш ҳажмининг юқори ўсиш суръатларига эгаллиги; ҳудуднинг инвестиция меъёри охириги йилларда ўртача республика даражасига мослиги ҳамда саноатнинг инвестиция меъёри эса ҳудуд инвестиция меъёрига нисбатан икки баробар юқорилиги; солиқ юкининг йилдан-йилга пасайиб бораётганлиги айниқса, хорижий инвесторлар учун яратилаётган имтиёزلарни кенгайтирилганлиги; вилоятда саноат соҳасининг ўсиш суръати қолган соҳа ва тармоқларга нисбатан юқори кўрсаткичларга эгаллиги

солиқ сиёсатини амалга оширилаётганлиги; вилоятда хорижий инвестицияларни кенгайтириш мақсадида ташкил қилинган саноат зоналари ва уларни кенгайтириш бўйича қўлланилаётган чора-тадбирлар; Хоразм вилоятининг туризм салоҳиятини ҳисобга олиб давлат томонидан мазкур туман ва шаҳарларни инфратузилмасини ривожлантириш учун инвестиция ва субсидияларни ажратилаётганлиги; Хоразм вилояти туризм салоҳиятидан самарали фойдаланишда чет эллик туристларнинг киришларини соддалаштиришга қаратилган чора-тадбирлар ва қонунчиликдаги ўзгаришларнинг йўлга қўйилганлиги; вилоятда машинасозлик тармоғини ривожлантириш бўйича соҳага давлат томонидан субсидиялар ажратилганлиги; саноатнинг инвестиция салоҳиятини ошириш бўйича вилоятда тўқимачилик, озиқ-овқат, туризм кластерларини ташкил этиш билан боғлиқ чора-тадбирларнинг жорий этилаётганлиги ҳамда қонунчилик базасини ишлаб чиқилганлиги	(диверсификацияни пастлиги боис, машинасозлик бўйича ўзгаришлар иқтисодиётга сизиларли таъсирга эга); инфляция даражаси ва ишсизлик кўрсаткичларининг ўртача республика кўрсаткичлари даражасига мослиги
S – ижтимоий омилларнинг таҳлили	T – технологик омиллар таҳлили
аҳоли ўсиш суръати ўртача республика кўрсаткичларига мос бўлиб, ёшлар улуши юқори ҳамда ишчи кучи омили етарлилиги; аҳолининг саводхонлик даражаси республика ўртача кўрсаткичларига нисбатан юқорилиги (марказий шаҳарларга бўлган миграцион ҳаракат	илмий-тадқиқот ва инновацион салоҳият ўртача республика кўрсаткичларига мослиги; саноатда мавжуд асосий фондларнинг жисмоний ва маънавий эскирганлиги; илмий тадқиқотларга йўналтирилган инвестицияларнинг асосий қисми бюджет мабалағларига тегишлилиги, бу

кучли ҳисобланади); саноат соҳасидаги иш ҳақи ўртача вилоят кўрсаткичидан юқорилиги (лекин, саноатдаги иш ҳақи миқдори транспорт ва алоқа ҳамда молия ва суғурта каби хизматлар соҳасидан паст); аҳоли жон бошига тўғри келган даромадларнинг туман ва шаҳарлардаги қийматлари ўртасидаги тафовутлар меъёрий даражаларга нисбатан юқорилиги	соҳада маҳаллий бюджетдан ажратмаларнинг пастлиги ҳамда хусусий секторнинг улушини сезилмаслиги; саноатнинг соҳа ва тармоқлари кесимида мавжуд технологияларнинг ўзаро юқори тофовутга эгалиги

Умумий ҳолда инвестиция вилоят туман ва шаҳарларининг саноат салоҳияти ривожланишида асосий омил ҳисобланар экан. Бу эса ушбу омилни жалб этиш кўламини кенгайтириш билан фойдаланиш самарадорлигини ошириш заруриятини юзага келтирмоқда. Натижада саноат салоҳияти ортади, иқтисодиёт ривожланади, аҳоли даромадлари ва корхона фойдаси ўсади, натижада инвестициялар кўлами кенгайишининг давомийлигини таъминланади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-60 сон фармони. 2022 йил. 28 январь.
2. Ибрагимова Р.С., Головкин Д.С. Методическое обоснование оценки экономического потенциала предприятия. // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. 2016, №3 (47). - С.64-74.
3. Врублевский Е.А. Формирование и структура экономического потенциала промышленных предприятий. // Journal of Economy and Business, vol.1. - p. 46-50.
4. Журова Л.И. Обзор подходов к структуризации понятия экономического потенциала развития хозяйствующего субъекта. //Вестник Волжского университета имени В.Н.Татищева №1, том 2, 2018. - С. 29-38.
5. Мартемьянов В.В. Развитие промышленного потенциала региона на основе модернизации его тахнологической базы (на примере Орловский области). Авт. дисс. канд. экон. наук. - М., 2010. - 28 с.

QURILISHDA XUSUSIYLASHTIRISH VA UNI ISLOH QILISHNING RIVOJLANISH AN'ANALARI.

**Qidirniyazov A.Sh., Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil
tadqiqotchisi**

Annotatsiya. Ushbu tezisda bozor iqtisodiyotiga o'tish bilan qurilishda strategiyaning roli ishlash mexanizmi va amalga oshirilishiga nisbatan yondoshuvlar almashinuvi ko'rsatib berilgan.

Аннотация. В данном тезисе показаны роль стратегии в строительстве с переходом к рыночной экономике, механизм действия и обмен подходами к ее реализации.

Abstract. This thesis shows the role of strategy in construction with the transition to a market economy, the mechanism of action and the exchange of approaches to its implementation.

Kalit so'zlar. Bozor iqtisodiyoti, uy-joy qurilishi, strategiya, qurilish korxonalari.

Ключевые слова. Рыночная экономика, жилищное строительство, стратегия, строительные предприятия.

Key words. Market economy, housing construction, strategy, construction companies.

Hozirgi paytda bozor va bozor iqtisodiyoti muammolariga katta e'tibor berilmoqda. Bu borada quyidagicha ta'kidlangan: "Xizmat ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlarning o'rni va ulushini oshirish, ko'rsatilayotgan xizmatlar tarkibini, eng avvalo, ularning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o'zgartirishdir" [1]. Lekin, shunday holatlar tez-tez nazardan qoldirilmoqdaki, zero bozor munosabatiga o'tganda strategik rejalashtirishdan butunlay voz kechish mumkin emas va narx-navo, talab va taklif qonunlariga javob beruvchi qurilish ishlab chiqarish tuzilmalarini qisqa muddatda ta'minlab berishi lozim bo'lgan bozor kuchlarining stixiyali o'yiniga yo'l ochish kerak. Haqiqatdan ham teskari an'ana kuzatilmoqda, ya'ni bozor iqtisodiyotiga o'tish bilan strategiyaning roli ham ortib bormoqda. Lekin, bu ilgari strategiya emas, uni negizida uning ma'nosi, ishlash mexanizmi va amalga oshirilishiga nisbatan yondoshuvlar almashinadi.

Barcha yuqorida bayon qilinganlarni quyidagi sabablar bilan tushuntirish mumkin:

- birinchidan, reja madaniyati bozor madaniyati bilan almashmasligi lozim. Bu Bozor talabni aniqlaydi va o'rganadi, narx-navoni belgilaydi, ya'ni o'zaro ekvivalent almashinuvni amalga oshiruvchi ko'pgina teng huquqli subyektlar uchun "o'yin qoidasini" ishlab chiqadi. Strategik rejalashtirish esa moslashuvchan

bozor taktikasiga suyanan holda tanlash va tanlangan yo'lni amalga oshirishga imkon yaratadi.

- ikkinchidan, bozorning imkoniyatlari chegarasiz emas. Uning subyektlari muayyan paytda paydo bo'ladigan talab va takliflar, xarajat va baho darajasi, kredit shartlari va foiz shakllari va hokazolarning o'zaro munosabatlariga ko'ra harakat qiladilar. Biroq, iqtisodiyotda uzoq vaqtni talab qiluvchi chuqur o'zgarishlar yuz berib turadi. Iqtisodiyotning rivojlanishi ritmik holda yuz beradi va bu narsani saqlab qolish, to'liqlik tebranishlar va tizim siljishlarga moslashish uchun uzoqqa cho'ziladigan strategiyasiga suyanish kerak.

- uchinchidan, bozor iqtisodiyotiga o'tish munosabati bilan keskin sur'atda subyektlar sonining o'sishi yuz beradi. Strategik yechimlarni ishlab chiqish va amalga oshirish har bir mulkdorning hayotiy zaruratiga aylanadi. Barcha yuqorida bayon qilinganlardan shu narsa kelib chiqadiki, bozor va strategiya, bozor mexanizmi va strategik rejalashtirish va uzoq muddatli bashoratga asoslangan dasturlashtirish - o'zaro inkor qiluvchi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi toifalardir. Biroq, strategik rejalashtirish va bozor mexanizmini birga qo'shish - juda murakkab va ziddiyatli holatdir.

Bozor va strategiya yo'nalishlarining quyidagi imkoniyatlarini aniqlash mumkin.

- birinchidan, "bir tekis" va "inqirozsiz" harakterdagi ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnik rivojlanish haqidagi qotib qolgan va eskirgan tushunchalardan qutilmoq kerak. Zero, tabiat va jamiyatdagi barcha jarayonlar to'liqlik ko'rinishidagi harakat qonuni bo'yicha siklik ravishda rivojlanadi. Shuning uchun, strategiya tiplarini o'zgartirish yoki ularni rivojlanish fazasiga bog'liq holda qo'shib hisoblash.

- ikkinchidan, strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirishga optimal yondoshuvni amalga oshirish, bir-biriga yaqin, o'xshash, qo'shni va alohida sohadagi sikllarning o'zaro harakatlarini aniqlash va hisobga olish.

- uchinchidan, tez o'zgaruvchi bozor kon'yunkturasi sharoitida asosiy va rezerv variantlarni o'z ichiga oluvchi strategiyalarni to'plash.

- to'rtinchidan, funksiyalarning aniq chegaralanishini o'tkazish va turli darajadagi strategiyalarning qo'shilishini amalga oshirish.

Ayniqsa, strategiyaning amalga oshirilishi moslashuvchan bozor taktikasiga suyanmog'i lozim. Ma'lumki, har qanday ishlab chiqarish, shu jumladan sanoat va qurilish korxonalarining samaradorligini oshirish maqsadida boshqaruvni takomillashtirish tizimli yondoshuvni talab qiladi. Boshqaruv tizimlari boshqaruv organlari texnologiyasi va tuzilishi, boshqaruv nazorati, axborot tizimlari va ularni yig'ish va qayta ishlash va boshqa texnik vositalaridan tashkil topadi.

Zamonaviy sharoitda qurilish korxonalarini boshqarish funksiyalari quyidagilardan iborat bo‘ladi:

- rejaning bajarilishini rejalashtirish va nazorat qilish;
- qurilish korxonalarini samaradorligining tahlili va baholash;
- zamonaviy iqtisodiy-matematik uslub va elektron-hisoblash texnikalari bilan optimal rejalar va tezkor yechimlar ishlanmalari;
- qurilish korxonalarining samaradorligini oshirish va jadallashtirishni rag‘batlantirish choralarini ishlab chiqish.

Shuningdek, optimal rejalashtirish quyidagi asosiy talablarga javob berishi lozim:

- rejaning ilmiy asoslanganligi, tengligi va mustahkamligining ta’minlanishi;
- qurilish korxonalarining tegishli yakuniy natijalari yutuqlarini nazarda tutish.

Ushbu talablar faqat rejalashtirish jarayonining o‘zini modellashtirish, uning rasmiylashtirilishi va optimal masalalarni yechish va hisoblash ishlarini amalga oshirish uchun elektron hisoblash mashinalarini qo‘llash yo‘li bilan hisobga olinishi mumkin [2]. Rejalashtirish jarayonini iqtisodiy-matematik modellashtirish yordamida ta’riflash optimallikning qabul qilingan mezonlariga bog‘liq ravishda optimal rejalarini ishlab chiqishni ta’minlaydi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Qoraqalpog‘istonda aholining uy-joylar bilan ta’minlanish darajasining pastligi va sekin o‘sinh sur‘atiga quyidagi omillar ta’sir qiladi:

- moliyaviy va ashyoviy mablag‘lar taqchilligi, ya’ni aholi daromadining pastligi va qurilish materiallarining taqchilligi hamda narxlarining yuqoriligi;
- uy-joy qurilishi moddiy-texnika bazasining zamon talabidan orqada qolganligi, jismoniy va ma’naviy eskirishi;
- qurilish jarayonini tashkil qilish va moddiy-texnika bazasi quvvatlaridan foydalanishdagi kamchiliklar;
- ilmiy asoslangan uy-joylar qurilishi dasturlarini yaratishga e’tibor berilmaganligi.

Mazkur holatlar istiqboldagi uy-joy qurilishi va fondi rivojlanish prognozini ishlab chiqish zaruriyatini aks ettiradi. Qo‘yilgan maqsadga muvofiq, uy-joy qurilishining istiqbolli dasturlarini ishlab chiqish bir necha masalalarni ketma-ket tadqiq etishni taqozo etadi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi 4947-sonli “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor

yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi Farmonining 1-ilovasi //Lex.uz

2. Инятов А.Р. “Тенденции развития приватизации и реформирования строительстве Республике Каракалпакистан”. Тошкент давлат иқтисодиёт университетида ўтказилган “Иқтисодий таълим: назария, тажриба, муаммолар ва истиқбол” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Т., 2001. - С. 230-232.

MEHMONXONA XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY JIHATLARI

Allonazarov O.N., Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehmonxona xizmatlari bozorini rivojlantirishning oʻziga xos xususiyatlari, mehmonxona industriyasida davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishning kompleks yondashuvlari ochib berilgan.

Аннотация. В данной статье раскрываются особенности развития рынка гостиничных услуг, комплексные подходы к формированию и реализации государственной политики в сфере гостиничного хозяйства.

Abstract. This article reveals the specific features of the development of the hotel services market, complex approaches to the formation and implementation of state policy in the hotel industry.

Kalit soʻzlar. Turizm, mehmonxona, mehmonxona xizmati, mehmonxona xoʻjaligi, turist.

Ключевые слова. Туризм, гостиница, гостиничный услуги, гостиничное хозяйство, турист.

Key words. Tourism, hotel, hotel service, hotel industry, tourist.

Bugungi kunda aholi daromadlarini oshirish, yangi ishchi oʻrinlarini yaratilishi va mintaqaning eksport salohiyatini oʻstirishda mehmonxona xizmatlari muhim rol oʻynaydi. Shuni alohida qayd qilish lozimki, turistlar xarajatining koʻpchilik qismi mehmonxona xoʻjaligi korxonalarida amalga oshiriladi. Bunda eʼtiborni mintaqa iqtisodiyotiga (multiplikator samara) mehmonxona xizmatlarini bilvosita taʼsiriga qaratishi lozim [1]. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, mintaqada mehmonxona xizmatlarini rivojlantirishning tashkiliy va iqtisodiy jihatlarini tadqiq qilish bugungi kunning dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mehmonxona xizmatlarini rivojlantirishning tashkiliy va iqtisodiy asoslari koʻp xorijiy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Soha olimlaridan zamonaviy iqtisodiyot sharoitida joylashtirish vositalari korxonalarining boshqaruvini tashkil qilishning ahamiyatini [2], mehmonxonalar boshqaruvida masalalarni yechishning tashkiliy va iqtisodiy komponentlarini uygʻunlashuvini [3] umumlashtirganlar.

Mehmonxona xizmatlarini ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari tashkiliy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy masalalarni hal etishga qodir boshqaruv mexanizmini shakllantirishga asoslanishi kerak. Shuningdek, zamonaviy makroiqtisodiy sharoitda mehmonxona xo'jaligi korxonalari faoliyatida mavjud muammolar hal qilish ilmiy-nazariy masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan [4, 5]. Mehmonxona xo'jaligi korxonalari faoliyatining o'ziga xosligini qayd etib, ushbu sohani boshqarishda yangi uslubiy yondashuvlarni qo'llash zarur [6].

Mamlakatimiz olimlari tomonidan mehmonxona xizmatlarini rivojlantirishning tashkiliy va iqtisodiy jihatlari tadqiq qilingan. Safayeva [7] tomonidan O'zbekistonda mehmondo'stlik sanoatini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari, joylashtirish vositalari korxonalari reytingini tuzib chiqish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, Musayeva [8] O'zbekistonda mehmonxona xo'jaligi industriyasining rivojlanishining muammolari, asosiy yo'nalishlari va istiqbollari bo'yicha ilmiy yondashuvlarni asoslagan.

Mehmonxona xo'jaligi korxonalari turizm industriyasining eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Iste'mol qilinadigan turistik mahsulotning umumiy taassurotlari ko'p jihatdan mehmonxona xizmatlarining sifatiga chambarchas bog'liq. Bunga bir qator omillar, jumladan, iste'molchilarning yoshi, ijtimoiy va iqtisodiy holati, ma'lumoti va yashash joyi ta'sir qiladi [9].

Mehmonxona xizmatlarining asosiy o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, uni ishlab chiqarish va iste'mol qilishning vaqt va makonda mos kelishidir. Mehmonxona mahsuloti (xizmatlari) quyidagi xususiyatlarga ega:

- mehmonxona xo'jaligi korxonasi hududida ishlab chiqarish va iste'mol qilishning bir vaqtdaligi;
- mehmonxona mahsuloti (xizmati) ishlab chiqaruvchisi va iste'molchisi o'rtasidagi bevosita aloqa va o'zaro ta'sirda bo'ladi;
- sifatsiz yoki o'z vaqtida ko'rsatilmagan xizmat tufayli daromad olmaslik xavfi mavjud bo'ladi;
- mehmonxona mahsulotini saqlashning mumkin emasligi;
- kelajakdagi iste'molchi uchun mehmonxona mahsulotni (xizmatni) erta shakllantirish;

Bugungi kunda mehmonxona xo'jaligi sanoati O'zbekiston iqtisodiyotining eng talabchan va dinamik sektori bo'lib, real foyda keltiradigan sohalardan biriga aylanib bormoqda. Mehmonxona biznesining tamoyillar va falsafasi uzoq vaqt davomida o'zgarishsiz qolmoqda. Ammo, sanoatning bugungi rivojlanish tendensiyalarini hisobga olgan holda mehmonxona biznesidagi innovatsiyalar va qulayliklar har bir mijoz uchun mehmonxonalarining yuqori raqobatli kurashida katta rol o'ynaydi.

Mehmonxona xo'jaligi korxonalari o'zlari uchun ma'lum segmentni tanlagan bozorning o'ziga xos va tez o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish maqsadida samarali xizmat ko'rsatish strategiyalarini ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari kerak bo'ladi. Iqtisodiy inqirozlar davrida faqat mehmonxona biznesini yurita oladigan tadbirkorlik subyektlari, strategik fikrlash va tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashish muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

O'zbekistonda mehmonxona xo'jaligi korxonalarini rivojlantirishning istiqbollarga to'xtaladigan bo'lsak, bugungi kunda o'zlarining mintaqaviy xususiyatlarini hisobga olgan holda mahalliy va jahon turizm bozorida raqobatbardoshligini oshirishlari lozim bo'ladi. Shuningdek, mehmonxona xo'jaligi korxonalari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar xalqaro, mahalliy va mintaqaviy turizm bozorlaridagi zamonviy tendensiyalarni hisobga olishi kerak bo'ladi.

Mehmonxona xo'jaligi faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini ochib berish jarayonida sohani keng ko'lamda quvvatlashda investitsiyalarni jalb qilish hamda tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy sog'lomlashtirishga ko'maklashish maqsadida iqtisodiy ta'sirlarni kuchaytirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar majmui o'rganildi. Mehmonxona xo'jaligi korxona va tashkilotlari rahbarlarining o'z oldiga qo'yadigan asosiy maqsadi turli ishlab chiqarish omillari va ko'rsatilayotgan xizmatlarni optimal nisbatiga erishish hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, zamonaviy iqtisodiy sharoitda mehmondo'stlik xo'jalik korxonalari uchun raqobat va innovatsion jarayonlarni kuchaytirish, tadbirkorlik subyektlari tomonidan yangi g'oyalar yaratish va ularni tez fursatlarda o'zlashtirish nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari o'z vakolatlari doirasida turizmni, shu jumladan, mehmonxona industriyasini jadal rivojlantirishni rag'batlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Tadqiqot jarayonida mehmonxona xo'jaligi sohasidagi davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishga kompleks yondashuvi o'z tarkibiga bir necha komponentlarni olishi asoslandi (1-jadval).

Ushbu yondashuvlar mehmonxona xo'jaligi korxonalari faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadida ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarning tarkibiy qismlarni hisobga oladi. Ko'pgina olimlar va tadqiqotchilar fikriga ko'ra, bugungi kunda mehmonxona xo'jaligi korxonalarini tashkiliy-iqtisodiy ta'minlashni baholashning optimal metodologiyasini aniqlash uchun ilmiy va uslubiy yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarurati mavjud. Xo'jalik yurituvchi subyektlarni tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini baholashning zamonaviy fanda keng qo'llanayotgan usullariga sinergetik yondashuv, taqqoslash va guruhlash va ekspert baholash kiradi.

**O‘zbekistonda mehmonxona industriyasida davlat siyosatini
shakllantirish va amalga oshirishning kompleks yondashuv komponentlari**

Komponentlar		
Industrial mehmonxona xo‘jaligi industriyasini tarkibiy qismlarini fanlararo muvofiqlashtirish va tizimli rivojlantirish	Hududiy mintaqalararo hamkorlik, yagona shaklga erishish turistik hududni mutanosib rivojlantirish	Tarmoqlararo turizm turlarini davlat darajasida rivojlantirishni strategik rejalashtirish tizimini yaratish
- turistik faoliyat (turoperatorlar, turagentlar; ekskursiya xizmati); - joylashtirish xizmatlari (jamoaviy va individual joylashtirish vositalari) - transport (havo, temir yo‘l, avtomobil, suv); - turizm axborot xizmatlari; - ovqatlanish korxonalari; - sport muassasalari; - shopping markazlar, suviner do‘konlar; - IT kompaniyalari; - sug‘urta tashkilotlari	- shimol, janub, g‘arb, sharq, markaziy; - viloyatlar; - tumanlar; - mahallalar; - kurortlar; - turistik joylar	- shahar turizmi; - ekologik (yashil) turizm; - etnografik turizm; - qishloq turizm; - sotsial turizm; - madaniy turizm; - ta’lim turizmi; - tibbiy turizm; - gastronomik turizm; - ziyorat turizm; - tog‘, sport va velosiped turizm; - shopping turizm; - MICE turizm

Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, bugungi kunda turizm sohasida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda hamda tashkiliy-iqtisodiy qo‘llab-quvvatlashni shakllantirishda mehmonxona xo‘jaligini hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalariga ta’sir qiluvchi tashqi va ichki omillarni aniq hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Matyakubov U.R., Sadullayeva A.A. Hudud iqtisodiyotiga turizm ta’sirini baholashning dolzarb masalalari. // Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi. 2019-6/2. - 23 b.

2. Hrytsyshyn V.O. Organizational and economic support for the management of enterprises of the social and economic infrastructure of the city. - Luhansk, 2004. – p. 23.

3. Dovhan L.I., & Lulukalo O.H. Formation of the organizational and economic mechanism of effective enterprise management. // Экономический вестник NTUU «КПИ», 2012. - p. 48-56.

4. Lebedyk T.M. Organizational and economic support of regional development of entrepreneurship in the service sector Kyiv, 2006. – p.23.

5. Shylova O.I. Organizational and economic support for enterprise development - Donetsk, 2009. – p. 24.

6. Juravlova S.M. Economic efficiency of investments in hotel enterprises. // Стальные хозяйственные розвиток. 7, 2017. – p.158-163.

7. Safaeva S.R et al. Organizational and Economic Aspects of the Development of the International Tourism and Hospitality Industry. // Journal of Environmental Management and Tourism, v.11, n.4. June, 2020. - p. 913-919. ISSN 2068-7729.

8. Musayeva Sh.A. Development and prospects of the hospitality industry in Uzbekistan. // Science and innovation international scientific journal, volume 1. Issue 7, UIF-2022: 8.2. ISSN: 2181-3337.

9. Meyer B., Niezgoda A. The impact of the perception of leisure on recreational and tourism spaces in an urban area. // Turyzm, 28, 1, 2018. - p. 47-52. DOI: <https://doi.org/10.2478/tour-2018-0006>.

МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ АҲАМИЯТИ

Султанова Л.И., Урганч давлат университети “Менежмент ва маркетинг” кафедраси стажёр-ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу тезисда минтақа иқтисодиёти ривожлантиришда тадбиркорлик кўникмаларни шакллантириш, рақамли платформалардан фойдаланиш жараёнлари таҳлил қилиниб, тадбиркорлик моделларини ишлаб чиқиш усуллари таклиф этилган.

Аннотация. В данном тезисе анализируются процессы формирования предпринимательских навыков, использование цифровых платформ в развитии региональной экономики, а также предлагаются методы разработки предпринимательских моделей.

Abstract. This thesis analyzes the processes of developing entrepreneurial skills, the use of digital platforms in the development of the regional economy, and also suggests methods for developing entrepreneurial models.

Калит сўзлар. Тадбиркорлик, тадбиркорлик субъектлари, инновацион стратегиялар, кўникма, инновацион қобилият, рақамлаштириш.

Ключевые слова. Предпринимательство, хозяйствующие субъекты, инновационные стратегии, навыки, инновационная способность, цифровизация.

Key words. Entrepreneurship, business entities, innovation strategies, skills, innovation ability, digitization.

Иқтисодий глобаллашув даврида иқтисодий глобаллашувнинг янги тенденциялари, халқаро вазиятдаги янги ўзгаришлар, рақамли платформаларни яратилиши минтақада ишбилармонлик муҳити ва кичик бизнес моделларини инновацион стратегияларини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда. Бизнес стратегияларни ишлаб чиқиш рақобатдош устунликларни сақлаб қолиш ва молиявий кўрсаткичларни яхшилаш мақсадида амалга оширилади. Тадбиркорлик минтақанинг иқтисодий ривожланиши ва қиймат яратишнинг ҳал қилувчи элементига айланмоқда. Тадбиркорлик учун ўқитиш дастурлари бизнес тармоғини фаоллаштириш ва минтақавий ривожланиш учун янги ва яхши тадбиркорларни шакллантиришнинг асосий воситаси ҳисобланади. Тадбиркорлик мамлакатни янада барқарор ривожланишида муҳим роль ўйнайди. Яъни, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожланишида “драйвер” тармоқларидан биридир.

Тадбиркорлик жамиятга муҳим ҳисса қўшиб, иқтисодиётни янгилаш имконини беради ва янги бизнес эгалари учун кириш механизмига айланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ-60 сонли фармони доирасида мамлакатимиз тараққиётини белгиловчи 100 та мақсад ишлаб чиқилди. Ушбу стратегиянинг 29-мақсадида “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг Ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги улушини 60 фоизга етказиш” [1] вазифаси қўйилган.

Ҳозирги вақтда тадбиркорлик, унумдорлик, инновациялар, бандлик ва рақобатбардошликнинг муҳим омили сифатида тушунилади. Тадбиркорлик иқтисодий динамизм учун зарур бўлиб, мамлакатлар ва ҳудудларнинг иқтисодий ўсишига кучли таъсир кўрсатади. Тадбиркорлик бандлик, иқтисодий ўсиш, барқарорлик, фаровонлик ва тараққиётнинг асосий омилига айланди [2]. Иш ўринлари, инновациялар, рақобатбардошлик ва фаровонликни яратиш орқали инклюзив ва барқарор ривожланишни яратишнинг тегишли механизми ҳисобланади [3]. Миллий ва минтақавий даражада ишлаб чиқилган тадбиркорлик дастурлари доирасида инновацион ва тадбиркорлик салоҳиятини оширишнинг муҳим қисми таълим ва ўқитиш

ҳаракатлари билан боғлиқ тадбиркорларни билим даражасини ошириш устувор вазифа ҳисобланади. Миллий, минтақавий ва маҳаллий ривожланиш ўртасидаги яқин алоқани ҳисобга олган ҳолда, ҳукумат ҳам профессионал характердаги инновациялар ва тадбиркорликни рағбатлантириш тизимларини қўллаши зарур [4]. Тадбиркорлик орқали турли мамлакатларда олиб борилаётган иқтисодий ривожланиш сабб-ҳаракатларини кўрсатиш мумкин [5]. Шумпетер нуктаи назаридан тадбиркорлик - бу омилларнинг янги комбинациясини яратиш орқали иқтисодий ўсишни таъминлайдиган жараёндир [6].

Тадбиркорларда кўникмаларни шакллантириш ва ўқитишнинг аҳамияти шундан иборатки, улар яхши тайёргарлик кўрган, яхши билим базаси ва зарур кўникмаларга эга бўлса, уларнинг лойиҳалари юқори сифатли ва инновацион салоҳиятга эга бўлиб, демак, бозор ва минтақага сезиларли таъсир кўрсатади иқтисодий самарадорликка инновацион қобилият таъсир қилади. Инновацион қобилият минтақа ёки мамлакатда ҳамкорлик, алоқадорлик, ижодкорлик, хилма-хиллик ва турли нуктаи назарлар ўртасидаги қарама-қаршиликни рағбатлантиришдан иборат. Инновацион қобилият, шунингдек, янги товарлар ва хизматларга айлантириладиган инновацион ғояларни амалиётга татбиқ этиш қобилиятини ҳам ўз ичига олиб, бошқарувнинг турли соҳалари, масалан, маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва хизматлар сифатини оширишга хизмат қилади.

“Тадбиркор” атамаси доимий равишда ривожланиб бораётган бўлса ва уни қандай аниқлаш бўйича консенсус мавжуд бўлмаса-да, тадбиркорларни тавсифлаш учун қуйидаги учта жиҳат қўлланилади: имкониятларни ижодий излаш, таваккал қилиш ва касбий малакадир. Бугунги кунда рақамли технологияларни янада кенгроқ жорий қилиш ташкилотларнинг стратегик янгиланиши ва рақобатбардошлиги учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Рақамли платформа пандемия даврида мижозлар хатти-ҳаракатларини ўзгартириш ва ишчи кучининг соғлиғи билан боғлиқ муаммолардан келиб чиқадиган муаммоларга самарали жавоб беришга имкон беради. Кўп кишилар тадбиркор бўлишга интиладилар, чунки улар тадбиркорлик орқали эришиш мумкин бўлган эркинлик, мустақиллик ва бойликни излайдилар.

Каттароқ корпорациялар ўзларининг кичикроқ ва муваффақиятли рақобатчиларида кўрадиган инновацион ва мослашувчан фазилатлар туфайли кўпроқ “тадбиркор” бўлишни хоҳлайдилар. Тадбиркор бўлишда энг биринчи билим керак бўлади. Рақамлаштирилган ҳаёт дунёси фуқароларга технологик, ижтимоий ва иқтисодий ўзгаришларни бошқаришга бўлган талабни белгилайди. Анъанавий равишда иш инсон томонидан

бошқариладиган иш жойларига кириб келаётган ақлли технологиялар билан ишнинг табиати ўзгармоқда.

Рақамлаштириш глобал бизнес олами учун янги ҳодиса эмас, у олдинги ўн йилликларда интернет орқали рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда анъанавий бизнесни рақамли бизнесга айлантирмоқда. Бу рақамли тадбиркорлик концепциясининг пайдо бўлишига олиб келди, у “анъанавий ташкилотда жисмоний бўлиши мумкин бўлган нарсаларнинг бир қисми ёки барчаси рақамлаштирилган тадбиркорликнинг кичик тоифаси” сифатида таърифланган. Бу 1990 йилларнинг бошларида пайдо бўлганига қарамай, янги ҳодиса деб ҳисобланишга мойил бўладилар. Шубҳасиз, рақамлаштириш турли кичик сегментлардаги ташкилий муаммоларнинг аксариятига ягона жавоб эмас ва рақамли тадбиркорлик корхоналарн ташкилий қийинчиликлардан тезроқ тикланиш имконини беради. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш билан бирга минтақада инфратузилмани яхшилаш муҳим масала ҳисобланади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 сон Фармони

2. Gieure C., M. del Mar Benavides-Espinosa, S. Roig-Dobón. Entrepreneurial intentions in an international university environment. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25 (8), 2019. - p. 1605-1620.

3. Herman E. Entrepreneurial intention among engineering students and its main determinants. *Procedia Manufacturing*, 32 (2019). - p. 318-324.

4. Huggins R., D. Waite M. Munday. New directions in regional innovation policy: A network model for generating entrepreneurship and economic development.

5. Willis D.B., Hughes D.W., Boys K.A., Swindall D.C. Economic growth through entrepreneurship: Determinants of self-employed income across regional economies. *Pap. Reg. Sci.*, 99, 2020. - p. 73-95.

6. Content J., Bosma N., Jordaan J., Sanders M. Entrepreneurial ecosystems, entrepreneurial activity and economic growth: New evidence from European regions. *Regional Studies*, 54 (8), 2020. - p. 1007-1019.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Каландаров Ф.С., стажер-преподаватель Ургенчский
государственный университет

Аннотация. В данной статье рассматриваются факторы, влияющие на инвестиционный климат Республики Узбекистан. Изучены данные определения и проводимая работа зарубежных ученых по инновационному климату. На основе определений зарубежных ученых предоставлены мнения о факторах, влияющих на инвестиционный климат.

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг инвестицион иқлимига таъсир этувчи омиллар ўрганиб чиқилган. Хорижлик олимларнинг инвестицион иқлимига берган таърифлари ва олиб борган ишлари ўрганилган. Инвестицион иқлимига таъсир этувчи омиллар бўйича хорижлик олимларнинг таърифларидан келиб чиққан ҳолда фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Abstract. This article discusses the factors affecting the investment climate in the Republic of Uzbekistan. The definitions and the ongoing work of foreign scientists on the innovation climate are studied. Based on the definitions of foreign scientists, opinions on the factors influencing the investment climate are provided.

Ключевые слова. Инвестиция, инвестиционный климат, инвестиционная деятельность, инвестор, страхование.

Калит сўзлар. Инвестиция, инвестицион иқлим, инвестицион фаолият, инвестор, суғурта.

Key words. Investment, investment climate, investment activity, investor, insurance.

В рамках Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 - 2021 годах [1] было принято порядка 300 законов и более 4 тысяч решений Президента, направленных на кардинальное реформирование всех отраслей жизни государства и общества [2]. Инвестиционный климат в Узбекистане характеризуется, прежде всего, стабильностью политической ситуации в обществе, здоровым экономическим развитием, децентрализацией и ростом негосударственного сектора, поэтапным проведением реформ, формированием рыночной инфраструктуры, дополненной природными ресурсами и трудолюбием. Инвестиционный климат также обеспечивается не только государственной гарантией инвестиций, но и законодательством, определяющим меры по защите прав и интересов инвесторов, особенно иностранных инвесторов.

Созданный в Узбекистане инвестиционный климат, помимо обеспечения дальнейшего развития экономики и стабильного уровня жизни, позволит стране конкурировать за иностранный капитал. Участие ведущих международных финансовых институтов и институтов в реализации крупных инвестиционных проектов еще раз демонстрирует привлекательность инвестиционного климата в стране. При анализе и оценке инвестиционного климата, которые служат экономическому росту и развитию страны, следует учитывать следующие основные факторы:

- природные ресурсы и условия окружающей среды, качество рабочей силы;
- уровень развития и прозрачность объектов инфраструктуры; политическая стабильность, возможность форс-мажора и его прогнозирование;
- полнота, качество и практичность законодательства, в частности степень либерализации экономики;
- соблюдение правопорядка и законодательства, в частности защита прав собственности;
- качество налоговой системы и уровень налогового бремени; качество финансово-кредитных организаций, в частности, уровень легкости получения кредита;
- открытость экономики, а также правила торговли с зарубежными странами;
- степень монополии в экономике, риски и барьеры для входа на рынок и инвестиций [3].

Согласно действующему законодательству Узбекистана, иностранные инвесторы могут осуществлять свою инвестиционную деятельность в стране следующими способами:

- участие в уставном фонде и иной форме собственности хозяйствующих субъектов и товариществ, банков, страховых компаний и иных предприятий, созданных совместно с юридическими и (или) физическими лицами Республики Узбекистан;
- создание и развитие хозяйствующих субъектов и товариществ, банков, страховых компаний и других предприятий, полностью принадлежащих иностранным инвесторам;
- покупка частной собственности, акций и других ценных бумаг;
- приобретение права владения и пользования имуществом объектов торговли и обслуживания, жилыми домами и земельными участками, а также природными ресурсами и земельными участками (в том числе на условиях аренды);

- инвестирование в защиту интеллектуальной собственности, в частности авторских прав, патентов и т. д.

Иностранные инвесторы могут осуществлять инвестиционную деятельность на территории республики в иных формах, не запрещенных действующим законодательством. В этом случае предприятиями с иностранными инвестициями считаются те, в которых не менее 30 % уставного капитала или акций (долей) принадлежит иностранным инвестициям. Налоговые льготы используются в обстоятельствах, например, где доля иностранных участников в уставном капитале предприятия составляет не менее 50%, процесс инвестирования начался после государственной регистрации данного предприятия; иностранные инвестиции осуществляются в свободно конвертируемой валюте или с использованием современного технологического оборудования; доход, полученный в результате предоставления налоговых льгот, реинвестируется в целях развития предприятия.

Проценты по долгосрочным кредитам предприятиям с иностранными инвестициями без государственных гарантий не могут быть учтены при исчислении налога на прибыль (доход), убытки от основной деятельности вновь созданных предприятий с иностранными инвестициями могут быть распространены на уплату налогооблагаемого дохода в равные доли в годы, следующие за убытком. Ни сами вложения, ни само снижение налогов не являются отдельной целью. Оба они в конечном итоге должны служить для модернизации экономики, производства конкурентоспособной продукции и увеличения экспортного потенциала страны.

В целом созданный в стране инвестиционный климат и инвестиционные приоритеты призваны повысить качество экономики, укрепить производственный потенциал страны, создать высокие условия жизни и сделать страну одной из самых развитых стран мира. Реализация любого проекта - это не только выгода, но и риск, связанный с риском полной или частичной потери различных материальных, финансовых, трудовых, информационных и других ресурсов, используемых при инвестировании [3].

Страхование инвестиционных целей или средств, выделяемых на инвестиционные проекты, а точнее страхование самих проектов - важнейшее дополнение к инвестиционному климату на любом организационном уровне экономики, в которой реализуется тот или иной проект. На сегодняшний день разработан и используется надежный механизм гарантированной защиты деятельности инвесторов [4]. Однако эксперты полагают, что в ближайшее время стратегические цели инвестиционной политики будут реализованы в контексте завершения приватизационных процессов и

создания конкурентной среды, при серьезной борьбе за привлечение инвестиций между предприятиями, отраслями и регионами. Это, в свою очередь, помимо повышения инвестиционной активности производственных и региональных структур, увеличивает их инвестиционные риски и требует минимизации или хотя бы страхования этих рисков.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 07.02.2017 г. №УП-4947 «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».
2. Указ Президента Республики Узбекистан, от 28.01.2022 г. №УП-60 «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы».
3. Кузнецова С.Н., Кузнецов В.П. Методика оценки интегральной эффективности инвестиционных проектов в рамках промышленных парков: монография. / Мининский университет. - Нижний Новгород, 2015. - 200 с.
4. Akhunova O.E. & Olimova N.X. Проблемы взаимосвязи банковской системы и механизма финансирования инвестиционной деятельности. CETERIS PARIBUS, (4), 2019. – с. 47-50.

АУТСОРСИНГ ТУШУНЧАСИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ МОЎЯТИ ВА АЙРИМ ТАСНИФИЙ ЖИҲАТЛАРИ

**Отажонов Қ.О., Урганч давлат университети мустақил
тадқиқотчиси**

Аннотация. Ушбу мақолада аутсорсинг тушунчасининг моҳияти ва мазмуни, шаклланиши ҳамда айрим жиҳатлари тўғрисида сўз юритилади.

Аннотация. В данной статье говорится о сущности и содержании, формировании и некоторых аспектах понятия аутсорсинга.

Abstract. This article talks about the essence and content, formation and some aspects of the concept of outsourcing.

Калит сўзлар. Аутсорсинг, замонавий бизнес, аутстаффинг, ходимлар лизинги, аутплейсмент, ауттаскинг, инсорсинг, реинсорсинг.

Ключевые слова. Аутсорсинг, современный бизнес, аутстаффинг, ходимлар лизинги, аутплейсмент, ауттаскинг, инсорсинг, реинсорсинг.

Key words. Outsourcing, modern business, out-staffing, staffleasing, outplacement, outtasking, insourcing, resourcing.

Ўтган асрнинг 90-йилларида аутсорсинг тушунчаси илмий-амалий муомалага кириб келди. Ҳозирги вақтда мазкур тушунчага яқин бир қанча талқинлар мавжуд бўлиб, аутсорсингнинг жадал ривожланиши ва у қўлланиладиган соҳаларининг кўпайиши ҳисобига уни аниқ бир тарифи мавжуд эмас. Иқтисодий адабиётларда аутсорсингнинг қуйидаги

тарифларини учратиш мумкин:

- ноаниқлик ва беқарорлик шароитида замонавий бизнес олдида турган мақсад ва вазифаларга эришиш учун узоқ муддатда ички ва ташқи ресурсларни самарали тақсимлашга имкон берувчи дастакдир [6];

- бошқарув вазифалари ва зарурият туғилганда тегишли ресурсларни самаралироқ бошқариши мумкин бўлган ташқи, ёлланма ижрочиларга беришдир [3];

- келишилган баҳода муайян давр оралиғида бирон бир хизмат кўрсатувчи ташкилотга корхонанинг ички бўлинмаси ёки бўлинмалари ва у билан боғлиқ барча активларни ўтказишдир [4];

- узоқ муддатли келишув асосида зарур ресурсларга эга бўлган ташқи ташкилот томонидан корхонанинг алоҳида вазифа ёки бизнес жараёнларини бажаришдир [1,2].

Шундай қилиб, аутсорсинг асосан муайян фаолият турига ихтисослашган компанияни бирон бир муайян ташкилот ёки ташкилотларнинг айрим вазифаларини бажаришга жалб қилишни англатади. Шунинг таъкидлаш керакки, кейинги йилларда аутсорсинг атамасининг маъносига яқин кўпгина атамалар фан ва муомалага кириб келди. Ходимларни корхона штат жадвалидан чиқариб, уларни аутсорсер фирмага расмийлаштириб, ундан “ходимларни ижара”га олиш аутстаффинг (out-staffing) ёки ходимлар лизинги дейилади (staffleasing). Айрим муаллифлар аутстаффинг атамасини ташқи ташкилот томонидан ходимлар жалб қилиш, деб талқин қилишади. Лизинг муддати одатда 3 ойдан бир неча йилгача бўлиши мумкин. Аутстаффинг кўпинча буюртмачи қайсидир сабабларга кўра (ходимлар сони қонун доирасида чекланган, мавсумийлик ва ҳ.к.), ходимларни ўз асосий штатида сақлашни мақсадга мувофиқ деб билмаган ҳолатда қўлланилади.

Маъноси бўйича ҳам аутплейсмент (outplacement) атамасини ишдан бўшаган мижоз ташкилот ходимини ихтисослашган агентликлар кучлари билан ишга жойлаштиришдир. Шу билан бирга, айрим муаллифлар [5] аутплейсмент атамаси ходимларни компания ташқарисига чиқишини билдирувчи нисбатан умумийроқ тушунча бўлиб, бўшатиш эса аутплейсментни қўллашнинг сабабларидан бири саналади.

Ауттаскинг (outtasking) буюртмачи ва аутсорсер ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг тури бўлиб, буюртмачи бизнес жараёнларининг аутсорсер томонидан бир қисминигина бажаралишини англатади. Ауттаскинг - корхонанинг алоҳида олинган бир вазифаларинигина бошқа ижрочига ўтказишдир [5,6]. Бунда барибир хизматлар буюртмачиси томонидан қаттиқ назорат сақланиб қолади. Шунингдек, иқтисодий

адабиётларда ваколатларни тақсимлашнинг бошқа кўринишларидаги инсорсинг, реинсорсинг каби атамалар қўлланилади. Инсорсинг атамасининг қуйидаги талқинлари мавжуд:

- ташкилотнинг ички бўлинмаларига бажариш учун янги вазифаларни бериш;

- фойдани максималлаштириш учун имкон қадар ишларнинг катта қисмини ўз кучи билан бажариш [4];

- фаолиятнинг янги йўналишлари, янги вазифаларни ўзлаштириб ёки ривожлантириб диверсификация стратегиясини реал амалга оширишни таъминловчи имкониятларидан бири саналади [1];

- олдин қисман ёки тўлиқ равишда ташқи ижрочилар томонидан бажарилган бизнес жараёнларининг у ёки бу вазифаларини ўз кучи билан бажариш [2].

Шундай қилиб, инсорсингни ташкилотнинг ўз ички бўлинмаларини ташкил қилиш ва ривожлантириш ҳисобига аутсорсингдан воз кечиш, деб талқин қилиш мумкин. Бунда инсорсинг олдиндан аутсорсер амалга оширган вазифалар ва ташкилотнинг янги вазифалари учун қўлланилиши мумкин. Аввало, аутсорсер томонидан амалга оширилган вазифаларни мустақил бажаришга қайтиш реинсорсинг деб аталади.

Айрим муаллифлар инсорсингни корхонани бўш қувватлари эвазига бошқа буюртмаларни олиб асосий фаолиятини кенгайтириши сифатида тушунилади. Бизнинг фикримизча, ташқарига хизмат кўрсатиш учун ички бўлинмаларни кенгайтиришни корхонани аутсорсинг хизмати кўрсатувчига айлантиради. Бунда фақат ички эҳтиёжларни қондирувчи корхона бўлинмаларигина инсорсингга тегишли бўлади. Аутсорсинг кўпинча ўзаро фирмалараро муносабатларни англлатувчи ўхшаш атамалар билан биргаликда қўлланилади: экстернализация, кооперация, шартномани ижро учун бошқа томонга бериш, қувватларни бошқариш ва субпудрат муносабатлари.

Экстернализация бу аутсорсингга яқин бўлиб, компаниянинг у ёки бу вазифасини бажаришни назорат қилишни шу соҳага ихтисослашган фирмага беришни англатади. Шу билан бирга, аутсорсингни амалга оширишда топшириқни четдан бажарилишини назорат қилиш даражаси аутсорсинг келишуви шартларидан келиб чиқади.

Экстернализация аутсорсингга нисбатан умумийроқ тушунча бўлиб, Михайлов фикрича [5], “четдан мутахассис ёллаш орқали айрим вазифаларни назорат қилиш дунё компаниялари томонидан турли номлар билан кенг қўлланилади: шартнома бўйича бошқариш, қувватларни бошқариш, аутсорсинг ёки инсорсингдир”. Демак, юқоридаги тилга олинган

келишувларни ҳар бирига нисбатан экстернализация атамасини қўллаш мумкин.

Шартномани бошқа чет томонга бериш тушунчаси (contracting-out) ёки шартномавий ишлаб чиқариш савдо маркаси эгасини маҳсулот ишлаб чиқаришга буюртмасини ташқи ташкилотга жойлаштиришидир (патент, маҳсулот яратувчиси) [1]. Мазкур атама аутсорсинг технологиясини ишлаб чиқаришда қўллашда фойдаланилиши мумкин.

Иқтисодий адабиётларда баъзан аутсорсингни кооперация сифатидаги талқинини учратиш мумкин [5]. Кооперация (cooperation) бу икки ва ундан ортиқ ўзаро ҳаракат қилувчи тизимлар бўлиб, икки томонлама манфаатдор бўладилар [7]. Манфаат кўпчилик ташкилотларнинг ўзаро молиявий ва моддий ресурсларни бирлаштириши натижасида ишлаб чиқаришни арзонлаштириш ва бошқариш самарадорлигини ошириш эвазига иқтисодий ўсишда намоён бўлади. Аутсорсингдан кооперациянинг фарқи ўзаро томонларнинг интилишлари ва кучларини бирлаштиришида ҳисобланади. Кооперациядагидан фарқли ўлароқ, аутсорсинг келишувида аутсорсерга ижрочи томон хизмати учун пул тўлайди [1,2].

Фикримизча, аутсорсингнинг кооперациядан асосий фарқи аутсорсинг лойиҳаларини амалга оширишда кооперациядагидан фарқли равишда биргаликда бажариш эмас, балки бирон бир вазифани бажаришдан воз кечиб, бошқа бир томонга юклашни назарда тутати.

Хорижлик иқтисочи олим Хейвуд фикрича [4], аутсорсинг қийматини ошишини назара тутса, қувватларни бошқариш эса ходимлар, ускуна ва технологиялар, мулкни бошқариш масъулияти бошқа ташкилотга юклашни кўзда тутати. Демак, аутсорсинг келишуви қувватларни бошқаришни ўз ичига олиши мумкин бўлса, аутсорсингни ўзи хизматларни буюртмачиларга қараганда ижрочи томонидан самарали бошқаришни кўзда тутати.

Субпудрат (subcontracting) бу кичик, ўрта ва йирик саноат корхоналари ўртасидаги кооперацион ҳамкорлик шаклини ифодаловчи келишув бўлиб, ихтисослашув, мавжуд ишлаб чиқариш-технологик қувватлардан тежамкорона фойдаланиш ва ресурслардан фойдаланишни оптималлашни назарда тутати [1,2]. Субпудрат тушунчаси пудратчи ва субпудратчи ўртасида муайян ишларни бажариш бўйича келишув имзолашни кўзда тутати. Аутсорсингнинг субпудратдан фарқи шундаки, у компанияни бошқариш стратегиясининг бир қисми бўлиб, оддий шерикчилик ёки кооперация эмас [3]. Демак, субпудрат муносабатларида ташкилотни узоқ муддатли рақобатбардошлигини сақлаб туриш асосий мақсад қилиб олинган бўлса, уларни аутсорсингга киритиш мумкин бўлади.

Календжян аутсорсинг ва компания доирасида ваколатларни

тақсимлаш ўртасидан ажратади. Ваколатларни тақсимлаш ва ижрочининг жавобгарлигини аниқлаган ҳолда аутсорсинг лойиҳаларни амалга оширишда буюртмачи томонидан бажарилган ишлар сифатини назорат қилишни сақлаб қолиш имкониятларини алоҳида таъкидлайди [3].

Фикримизча, аутсорсингнинг фарқли жиҳатларини таҳлил қилиш ва ўрганиш бўйича тадқиқотларимиз ушбу тушунчани янада тўлароқ ифодаловчи қуйидаги тарифни шакллантириш имконини берди. Аутсорсинг - компанияни алоҳида олинган вазифаларини стратегик устунликка эришиш учун ихтисослашган ижрочи ташкилотларга беришдир.

Аутсорсинг тушунчасида аутсорсингга берилувчи вазифалар деганда “ноихтисос” ёки “иккинчи даражали” белгилар мавжуд эмас. Яқин вақтларгача аутсорсинг концепцияси “асосийни ривожлантир” ва “иккинчи даражалини бер” тамойилига асосланган эди. Кейинчалик, айрим ташкилотлар компаниянинг асосий вазифаларини аутсорсерга узатишгача кенгайтирдилар. Шунингдек, амалиётда “виртуал ташкилотлар” ёки “бренд эгалари”ни ташкил қилиш кенг тус олди. Бундай компанияларни бошқариш компаниянинг асосий ва ёрдамчи бизнес жараёнларини мустақил етказиб берувчи бўлган аутсорсерлар ўртасида чуқур режалаштирилган занжирларни ўрнатиш орқали амалга ошади. Виртуал ташкилот раҳбариятидан бутун занжир фаолиятини назорат қилиш, айрим бўғинларни алмаштириш ёки мувофиқлаштириш орқали компанияни келгусида кенгайтириш режаларини ўйлаш талаб қилинади холос.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: Учеб.пособие. - М.: Инфра - М, 2006. - С.5.
2. Аникин Б.А. Аутсорсинг: создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций. / - М.: Инфра-М, 2007. - 184 с.
3. Календжян С.О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний. / С.О.Календжян. - М.: Дело, 2003. - С.16.
4. Хейвуд Д. Брайан Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ. / пер. с англ. Н.Е.Метоль, И.С.Половицы. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. - С.40.
5. Михайлов Д.М. Аутсорсинг. Новая система организации бизнеса: учебное пособие. / Д.М.Михайлов. - М.: КНОРУС, 2006. - 256 с.
6. Михайлова, Е.А. Бенчмаркинг. / Е.А.Михайлов. - М.: ООО «Благовест- В», 2003. - С.13.
7. Новая экономическая энциклопедия. / Е.Е. Румянцева. - 2-е изд. -М.: Инфра - М, 2006. - 810 с.

O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

**Jumanazarov D.I., Urganch davlat universiteti "Turizm" mutaxassisligi
2-bosqich magistranti**

**Matyakubov X.I., Urganch davlat universiteti "Turizm" mutaxassisligi
2-bosqich magistranti**

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini takomillashtirish borasida olib borilayotgan islohotlar yoritilgan va ularning natijalari samaradorligi o'rganilgan.

Аннотация. В статье описываются проводимые в стране реформы по совершенствованию системы высшего образования и изучена эффективность их результатов.

Abstract. In the article, the reforms carried out to improve the higher education system in our country are highlighted and the effectiveness of their results is studied.

Kalit so'zlar. Ta'lim, ta'lim sifati, ta'lim muassasalari, ta'lim standartlari, ta'lim yo'nalishlari, ta'lim mutaxassisliklari.

Ключевые слова. Образование, качество образования, образовательные учреждения, образовательные стандарты, образовательные направления, образовательные специальности.

Key words. Education, quality of education, educational institutions, educational standards, educational directions, specialties of education.

Ta'limning ko'plab ta'riflari mavjud, ammo sodda qilib aytganda, ta'lim bu umumiy bilimlarni berish, fikr yuritish va fikr yuritish qobiliyatini shakllantirish va umuman to'g'ridan-to'g'ri o'rganish jarayoni yoki harakatlaridir. Har bir inson hayotidagi eng muhim narsa bu oliy ma'lumotdir. Oliy ma'lumot nufuzli kompaniyada obro'li mavqega ega bo'lish imkoniyatini beradi. Oliy ma'lumot - bu kelajakka intellektual sarmoyalashning bir turi, diplomga ega bo'lish ko'plab eshiklarni ochadi va shu bilan moddiy, balki ma'naviy xarajatlarni qoplaydigan munosib maosh bilan ish topish mumkin. Barcha universitetlar bir-biri bilan va moliyaviy kompaniyalar va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qiladigan ochiq tuzilmalardir. Bu grantlar, stipendiyalar, staj olish kabi ko'plab imkoniyatlarni ochib beradi, bu yangi narsalarni o'rganish va kelajakda o'zini anglash uchun ko'proq imkoniyatlarni anglatadi.

Keyingi yillarda yoshlarimizning ta'lim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi axborot xizmatiga ko'ra, o'tgan 6 yil mobaynida oliy o'quv yurtlari soni 77 tadan 170 taga yetdi, ularga qabul 3,5 baravarga ortdi. Oliy ta'limda raqobatni qo'llab-quvvatlash va xususiy

sektorni jalb qilish orqali 24 ta xorijiy hamda 27 ta nodavlat oliygohlar tashkil etildi. Shu asosda yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 9 foizdan 32 foizga oshirildi [1].

Oliy ta'limga qamrov darajasini oshirish maqsadida respublika OTMLariga 2022/2023 o'quv yilida qabul ko'rsatkichlari jami 197 ming 858 tani (shu jumladan 16 ming 933 ta magistratura) tashkil etib, o'tgan o'quv yiliga nisbatan 15 foizga (27 ming 203 nafar) oshirilgan. Joriy yilda 25 ta yangi oliygoh faoliyati yo'lga qo'yilib, jumladan, nodavlat oliy o'quv yurtlari 27 taga, xorijiy oliygohlar 31 taga, davlat oliygohlari esa 112 taga yetdi. Universitetlar tarkibidagi 5 ta pedagogika instituti va 3 ta pedagogika fakultetlari negizida alohida Pedagogika institutlari, Toshkent davlat agrar universitetining Nukus hamda Termiz filiallari hamda Toshkent davlat texnika universitetining Termiz filiali negizida alohida institutlar tashkil etildi. Oliy ta'lim jarayoni to'liq kredit-modul tizimiga o'tkazildi. Asos sifatida Yevropaning ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) tizimi qabul qilindi [2].

Yangi standart va malaka talablari asosida kredit-modul tizimiga mos ravishda OTMLar tomonidan 625 ta bakalavriat ta'lim yo'nalishi va 634 ta magistratura mutaxassisligi bo'yicha o'quv rejalar hamda 4,7 mingdan ziyod o'quv dasturlar ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Ta'lim jarayoniga oliy ta'lim muassasalaridan olinadigan turli hisobot va ma'lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularni tayyorlashning qog'oz shaklidan voz kechish, boshqaruv tizimini raqamlashtirish maqsadida "raqamli universitet" loyihasi doirasida "oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimi" (HEMIS - Higher Education Management Information Systems) ishlab chiqildi. Bu tizim "Ma'muriy", "O'quv", "Ilmiy" va "Moliyaviy" jarayonlarini boshqarish modullarini o'z ichiga oladi.

2021-yil 1-sentabrdan boshlab bosqichma-bosqich oliy ta'lim muassasalarida joriy etish orqali "o'quv jarayoni" modulida guruh jurnali, dars jadvali, imtihonlar jadvallari, talabaning reyting daftarchasi, o'zlashtirish qaydnomalari, davomat hisobotlari, diplom va akademik ma'lumotnomalar raqamlashtirildi. "Ma'muriy jarayon" modulida oliy ta'lim muassasasi strukturasi, talabalar kontingenti va ularning harakati, professor-o'qituvchilar tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlarni yuritish hamda hisobotlarni tayyorlash raqamlashtirildi.

2021/2022-o'quv yilidan boshlab barcha davlat oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'quv varaqasi, reyting daftarchasi, akademik ma'lumotnoma, dars jadvali, davomat va o'zlashtirishga oid ma'lumotlar va to'lov-kontrakt shartnomalari raqamlashtirildi. Ta'lim jarayonini ortiqcha me'yorlashtirishni qisqartirish maqsadida oliy ta'limning 26 ta ta'lim sohasi bo'yicha davlat ta'lim standartlaridan voz kechildi va standartlar soni 2 tagacha qisqartirildi. Mazkur

standartlar YUNESKO tomonidan joriy etilgan “Ta’limning xalqaro standart klassifikatsiyasi” (TXSK, 2011) hamda “TXSK: Ta’lim va kasbiy tayyorlash sohalari” (TXSK-S, 2013) asosida qayta ishlab chiqilib, tasdiqlandi va davlat ro’yxatidan o’tkazildi. Oldingi klassifikatsiya bo’yicha 6 bosqichli tizim amal qilgan bo’lsa, endilikda 8 darajali tizim joriy etildi [3].

Respublika oliy ta’lim muassasalarini o’quv adabiyotlari bilan ta’minlash ta’lim siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. So’nggi 5 yilda 11 ming 990 nomdagi yangi avlod o’quv adabiyotlari yaratildi hamda nashr etishga ruxsat berildi. Jumladan, joriy yilning 1 iyul holatiga 1 ming 527 nomda (shundan, darslik 504 ta, o’quv qo’llanma 1023 ta) o’quv adabiyotlari nashr etishga ruxsat berilgan. Oliy ta’lim tizimida ilmiy faoliyatni yaxshilash va salohiyatni oshirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Bugungi kunda OTMlarda 800 mingga yaqin talabalarga 33 ming 63 nafar professor-o’qituvchi ta’lim bermoqda. Ilmiy darajaga egalar – 13 ming 2 nafar bo’lib, shundan, fan doktori (DSc) 2 ming 687, falsafa doktori (PhD) 10 ming 315 nafarni tashkil etadi. Doktorlik dissertatsiya himoya ko’rsatkichi esa 2017-yilga nisbatan 5,1 martaga oshirilib, ilmiy darajali pedagoglar ulushi respublika bo’yicha 39,3 foizga yetkazildi.

2022-yilda kvotalar soni qariyb 100 foizga oshirilib, vazirlik tizimidagi oliygohlarga doktorantura uchun 1993 ta kvota (1704 ta PhD, 128 ta DSc, maqsadli doktoranturaga 156 ta PhD, 5 ta DSc) hamda stajyor-tadqiqotchilikka 308 ta kvota ajratildi.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida 5 ming 166 nafar doktorant va 379 nafar stajyor-tadqiqotchilar ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug’ullanmoqda. Hozirgi kunda 71 ta oliy ta’lim muassasasi va 88 ta ilmiy tashkilotlarda (jami 159 ta) doktorantura faoliyati yo’lga qo’yilgan. Ilmiy rahbar va maslahatchilarga 5 nafargacha tadqiqotchiga rahbarlik qilishga ruxsat etildi. 2021-yilda 1765 ta dissertatsiya ishi, jumladan, 244 ta fan doktori (DSc), 1521 ta falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish bo’yicha himoyalar amalga oshirildi. 2022-yilning 1-yarim yilligida respublika oliy ta’lim muassasalarida 929 ta dissertatsiya himoya qilindi [4].

Davlat ilmiy-texnik dasturalari doirasida 2021-yilda respublika oliy ta’lim muassasalarida umumiy mablag’i 165 mlrd. 447 ming so’m bo’lgan 403 ta ilmiy loyiha, umumiy mablag’i 21,698 mlrd.so’m bo’lgan 59 ta fundamental loyiha, umumiy mablag’i 94,492 mlrd.bo’lgan 193 ta amaliy loyiha hamda umumiy mablag’i 42,030 mlrd.bo’lgan 101 ta innovatsion loyiha, umumiy mablag’i 7,225 mlrd.bo’lgan 50 ta yosh olimlarning fundamental, amaliy va innnovatsion loyihalari amalga oshirilgan.

Shu bilan bir qatorda, 72,8 mln.dollar bo’lgan 337 ta xalqaro ilmiy-amaliy loyiha bajirilgan. Shuningdek, 27 ta oliy ta’lim muassasasida Jahon banki krediti

doirasida akademik innovatsiyalar fondi mablagʻlari (4 mln.AQSH dollari) hisobidan 32 ta loyiha yoʻlga qoʻyildi. 2022 yilning 1-yarim yilligida davlat ilmiy dasturlari doirasida umumiy mablagʻi 142 mlrd. soʻm boʻlgan 370 ta ilmiy loyiha bajarilmoqda. 2022-yil soʻngiga qadar “Scopus”, “Science Direct”, “Web of Science” va boshqa xalqaro ilmiy-texnik maʼlumotlar bazasida indekslanuvchi jurnallardagi maqolalar soni 4000 taga yetkaziladi. “Scopus”, “Science Direct”, “Web of Science” va boshqa xalqaro ilmiy-texnik maʼlumotlar bazasiga kiritilgan oliy taʼlim muassasalari ilmiy jurnallar soni 5 taga yetkaziladi.

2021/2022-oʻquv yilidan boshlab, bazaviy toʻlov-kontrakt asosida davlat oliy taʼlim muassasasiga qabul qilingan, ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yoʻq yolgʻiz ayollarni Qoraqalpogʻiston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari hamda davlat oliy taʼlim muassasalari hisobidan oʻqitish tartibi joriy etildi. Bunda hokimliklar har oʻquv yilida 100 nafardan xotin-qizlar uchun mahalliy budjetning qoʻshimcha manbalari hisobidan bazaviy toʻlov-kontrakt summasini toʻlab beradi. Moliyaviy barqaror oliy taʼlim muassasalari 50 nafargacha xotin-qizlarni budjetdan tashqari mablagʻlari hisobidan bepul oʻqitib beradi.

2022/2023-oʻquv yilidan boshlab mazkur tartibga oʻzgartirish kiritilib hokimliklar har oʻquv yilida 150 nafardan xotin-qizlar uchun mahalliy budjetning qoʻshimcha manbalari hisobidan bazaviy toʻlov-kontrakt summasini toʻlab beradigan boʻldi.

2021/2022-oʻquv yilida “Temir daftar”ga kiritilgan oilalarning davlat oliy taʼlim muassasalarida taʼlim olayotgan farzandlariga mazkur oʻquv yilida birinchi oʻquv yili uchun bazaviy toʻlov-kontraktning toʻliq summasi Davlat budjeti mablagʻlari hisobidan qoplab berildi.

Tyutorlar faoliyatining joriy etilishiga katta eʼtibor qaratilmoqda. 2021-yil 1-sentabrdan talabalar bilan ishlash boʻyicha “guruh murabbiyi” instituti bekor qilindi hamda oʻrniga 1-3-kurs talabalari uchun muammolarni bartaraf etishda yaqindan yordam koʻrsatuvchi tyutorlarni birlashtirish amaliyoti yoʻlga qoʻyildi.

2021-2022-oʻquv yilida 97 ta OTMda kunduzgi va kechki taʼlim shakllarida tahsil olayotgan 1-3-kurs 402 ming 602 nafar talabalar uchun 2 ming 806 ta shtat birligida “Tyutor” lavozimi joriy etilib, barchasiga oliy maʼlumotli mutaxassislar ishga qabul qilindi. Natijada, talaba bilan ishlash samarasi 2 barobarga ortgan holda har bir oliy taʼlim muassasasida talabalarning axloqiy tarbiyasi bilan doimiy ishlaydigan vakil paydo boʻldi. Sohadagi ishlarni yangi bosqichga koʻtarish, masʼul rahbarlar vakolat va imkoniyatlarini yanada kengaytirish maqsadida Yoshlar masalalari va maʼnaviy-maʼrifiy ishlar boʻyicha prorektoriga birinchi prorektor maqomi berildi. Shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi PQ-61 sonli “Davlat oliy taʼlim

muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda Kengashlar vakolatlarining kengayotgani ta'lim sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, sifatli ta'lim xizmatlarini ta'minlash va bu borada hukumat tomonidan berilgan vazifalarni bajarish orqali mamlakat taraqqiyotini belgilab beruvchi salohiyatli kadrlar tayyorlashga keng imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, so'nggi yillarda ta'lim tizimida turli yangiliklar va islohotlar bu oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatining ortishiga yordam beradi. Jumladan, modul-kredit tizimi orqali talabanning kasbiy rivojlanishi va kamolotiga ijobiy ta'sir qiladi. Ya'ni, ularning mehnat bozorida o'z o'rinlarini topishlarida zamonaviy talablarga javob beraoladigan inson kapitalini o'zlarida shakllantirishga qaratilgan. Ta'limda sifatning ortishi salohiyatli kadrlar yetishtirib chiqarishga yordam beradi. Shu bois, oliy ta'limdagi barcha islohot va yangiliklarni qo'llab-quvvatlaymiz, shuningdek, kelgusida tashabbuskorlik bilan oliygohimizda ko'plab yangiliklar qilish hamda xorijiy universitetlarda o'qituvchilar tajribasini orttirishni maqsad qilganmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 16-iyundagi oliy ta'lim tizimidagi ustuvor vazifalarga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishidagi nutqi.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi 637-sonli qonuni.
3. Mehmonov S.U., Ubaydullayev D.Y. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2012.
4. <https://stat.uz/uz/interaktiv-xizmatlar/statistik-klassifikasiyalar>.

ХОРАЗМ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

**Махматрайимов Ш., Жуманазарова З., Матризаев С., Урганч
давлат университети “Иқтисодиёт” факультети талабалари**

Аннотация. Мақолада Хоразм вилоятида туризм хизматларини ривожланиш тенденциялари ўрганилган. Минтақада туризм хизматлари кўрсатишни ривожланиш йўналишлари аниқланган.

Аннотация. В статье рассматриваются тенденции развития туристических услуг в Хорезмской области. Определены направления развития туристических услуг в регионе.

Abstract. The article examines the trends in the development of tourism services in the Khorezm region. The directions of development of tourism

services in the region have been determined.

Калит сўзлар. Минтақа, миллий туризм, туристик маршрут, инновацион технология, инвестиция, барқарор ривожлантириш, қишлоқ туризми.

Ключевые слова. Регион, национальный туризм, туристический маршрут, инновационные технологии, инвестиции, устойчивое развитие, туристическая деревня.

Key words. Region, national tourism, tourist route, innovative technology, investment, sustainable development, tourism village.

Хоразм вилоятида туризм салоҳиятини ошириш учун туризм хизматлари кўрсатиш тизимини тубдан такомиллаштириш лозим. Бунинг учун аввало, янги туристик йўналишларни ташкил этиш талаб қилинади. Бу дастлабки бажариладиган босқич бўлиб, у ўз ичига кўп даврни олади. Шунингдек, туризм соҳасини жадал ривожлантириш учун инвестицияларни кенг жалб қилиш, соҳага инновацион ғоя ва технологияларни жорий этиш ҳамда минтақанинг бой табиий, маданий-тарихий ресурслари ва имкониятларидан самарали фойдаланиш талаб этилади. Бу борада туризмни ривожлантириш билан боғлиқ бўлган масалаларга катта эътибор берилиб, унинг туризмни ривожлантириш борасидаги аниқ вазифалари белгилаб берилди ҳамда бу ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президентининг махсус фармони қабул қилинди [1]. Мазкур қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар туризм соҳасида янги туристик йўналишларни ташкил қилиш борасидаги имкониятларни юзага чиқаришга қаратилган. Мамлакатда туристик фаолият билан шуғулланиш имкониятлари катта бўлиб, Ўзбекистонда туризм соҳасини бошқаришни такомиллаштириш тамойилларини мукамал ишлаб чиқиш билан боғлиқ. Ушбу йўналишда ривожланаётган туризм тармоқларини жадал юксалтириш энг муҳим вазифалар қаторига киради.

Ҳар бир минтақанинг туризм салоҳиятини ошириш учун туризм хизматлари кўрсатиш муҳим аҳамият касб этади. Бунда, миллий туризмни ривожлантиришнинг асоси бўлган туристик турларни ишлаб чиқиш ва ушбу маршрутлар асосида туристларни кенг жалб қилиб, саёҳатларни ташкил этиш муҳим масала бўлиб ҳисобланади. Чунки, янги кўринишдаги хизматларни кўрсатиш кўплаб туристларни ўзига жалб қилади. Айнан, туризм хизматлари кўрсатишга бугунги кунда талаб жуда катта бўлиб, мазкур соҳада ишловчи мутахассис-кадрлардан улардан юқори билим, малака ва тажрибага эга бўлишни тақозо этади. Бу орқали туризм соҳасида туристларни олиб келиш амалга оширилади. Туризм хизматларни кўрсатиш транспорт, жойлаштириш, овқатлантириш ва экскурсия хизматлари билан бирга амалга оширилиши лозим.

Туризм хизматлари кўрсатиш тизимини янада такомиллаштиришда Хоразм вилоятида мавжуд археологик масканлардан туризмда кенг фойдаланиш маршрутларни ишлаб чиқиш дастлабки йўналиш ҳисобланади. Чунки, вилоятнинг тарихий-археологик ёдгорликлари жойлашган ҳудудлар қуйидаги тарихий-географик жойлашувга эга [2]:

- Хива тарихий-географик ва археологик ҳудуди (Хива тумани, Хива шаҳри ва Тупроққалъа ёдгорликлари);
- Янгиариқ тарихий-географик ва археологик ҳудуди (Тупроққалъа, Олмаотишган – 1 ва Олмаотишган – 2 ёдгорликлари);
- Боғот тумани тарихий-географик ва археологик ҳудуди (Қалажик ва Қоратепа ёдгорликлари);
- Шовот тумани тарихий-географик ва археологик ҳудуди (Тупроққалъа, Қатқалъа ва Ваянган ёдгорликлари);
- Ҳазорасп тумани тарихий-географик ва археологик ҳудуди (Ҳазорасп, Қирққизтепа, Хушбўзтепа, Чингизтепа, Дошқалъа, Учўчоқ ва Мешекли ёдгорликлари);
- Қўшқўпир тумани тарихий-географик ва археологик ҳудуди (Тупроққалъа ва Хўжақалъа ёдгорликлари) [3].

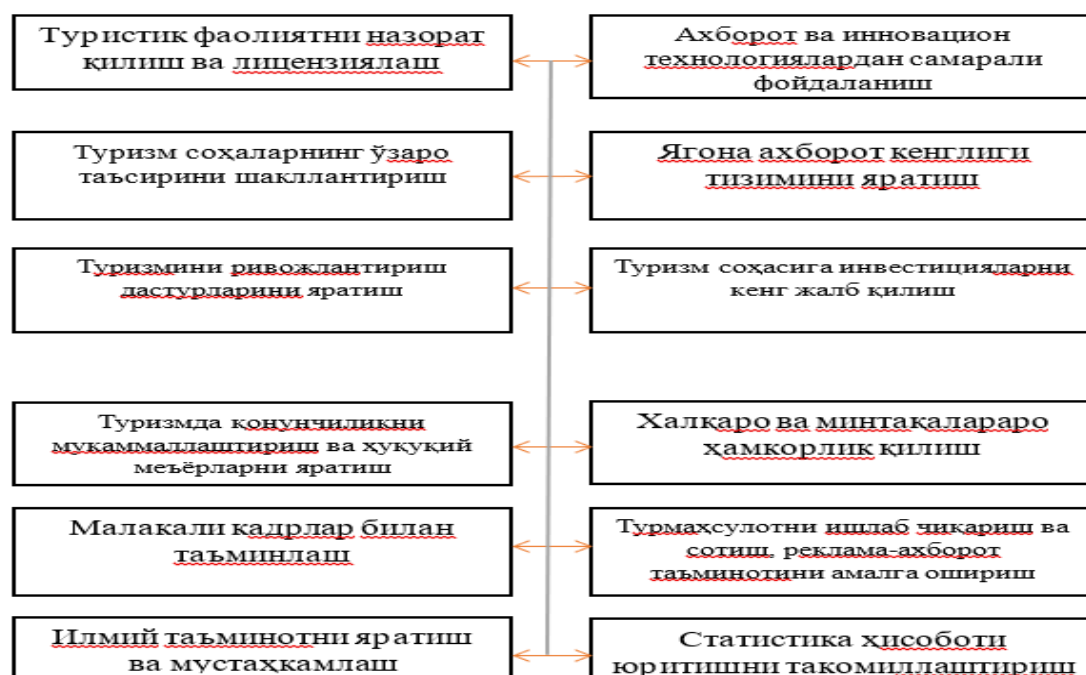
Мазкур археологик ёдгорликлар ичида бугунги кунда Хива ва Ҳазорасп ёдгорликлари нисбатан яхши ўрганилган. Қолган ёдгорликлар эса тарихий жиҳатдан талаб даражасида ўрганилмаган. Ҳазорасп туманидаги ёши 3000 йилга тенг бўлган Ҳазорасп қалъаси келажакда ички ва халқаро туризмда катта туристик оқимни ҳосил қилади. Аммо, бу қалъага бориладиган йўлни қайта таъмирлашни талаб қилади. Дарҳақиқат, Хоразм вилоятида янги туристик хизматларни яратиш учун туристик объектларни тўғри танлаш ва ишлаб чиқиш лозим бўлиб, бу борада мамлакатимиздаги энг кўхна қалъадан туризм самарадорлигини оширишда кенг фойдаланиш лозим. Бунинг учун ўзбек халқининг дунёга машҳур фарзандлари, тарихи, бой ўтмиш маданияти ва давлатчилиги ҳақидаги тарихий маълумотларни ўрганиш натижа беради.

Хоразм вилоятида туризм потенциалини ошириш омиллари туризм соҳасининг унсурлари сифатида бирга амалга оширилса, самарали натижани беради. Вилоятга ташриф буюрувчилар сонининг сезиларли даражада ошиши юртимиз иқтисодиётининг ўсишига, ялпи ҳудудий маҳсулотнинг улушига, аҳоли даромадлари фоизларига ва валюта захираларининг тўлдирилишида таъсир кўрсатади. Аммо, бунинг учун туристларни кенгрок жалб қилиш, уларнинг ташриф буюриш сонини кўпайтириш, уларнинг турган жойларидан туриб юртимизга нисбатан қизиқишини ошириш ҳамда енгиллик ва имкониятлар эшигини очиш керак. Бу борада туризм соҳасига

давлат томонидан эътиборнинг кучайиб бормокда. Туризм соҳасидаги ислохот самарадорликни ўстиришга хизмат қилади.

Хоразм вилояти минтақасида янги туристик йўналишлардан фойдаланиш ўз навбатида вилоятнинг тарихий-маданий хусусиятларига боғлиқ бўлади. Яъни, вилоятда жойлашган археологик масканлардан фойдаланиш натижасида туристик маршрутларни ишлаб чиқиш мумкин. Чунки, вилоятдаги туман ва шаҳарларда тарихий-археологик ёдгорликлари жойлашган ва улар ўзига хос тарихий-географик жойлашувига эга.

Минтақада туризм хизматлари кўрсатишнинг ривожланиши учун йўналиш танланган кейин бевосита қишлоқ жойларида туризмнинг янги турларидан фойдаланишга қаратилган тадбиркорлик фаолиятини жорий қилиш лозим. Чунки, амалга оширилаётган ислохотлар натижасида Ўзбекистонда мустақиллик йилларида хусусий мулкдорларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясини таъминлаётган мустаҳкам қонунчилик базаси яратилди, давлат билан ишбилармонлар ўртасида тизимли мулоқот йўлга қўйилди, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ўрта синфни шакллантириш, мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантириш, янги иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадларини оширишнинг энг муҳим омили сифатида кичик бизнес ва тадбиркорликни иқтисодиётнинг барча соҳаларида, яъни қишлоқ хўжалигида жадал ривожлантириш учун ишончли ҳуқуқий кафолатлар яратилди. Фикримизча, минтақада туризм хизматлари кўрсатишни ривожланиш қуйидаги йўналишлардан иборат бўлади (1-расм):

1-расм. Хоразм вилоятида туризм хизматлари кўрсатишни ривожланиш йўналишлари

Мазкур расмга асосан, Хоразм вилояти минтақасида туризм фаолиятини давлат томонидан тартибга солишдаги бажариладиган миллий ва минтақавий вазифалар якка тартибдаги, гуруҳий ёки шахсий манфаатлардан устун туриши лозим. Аммо, умумий сиёсат доирасида мулкчилик шаклидаги туристик корхона самарали фаолият кўрсатиши керак. Бу ҳолатда корхонанинг роли юқори бўлиб, уларнинг таъсири туризмни ривожлантиришда муҳим ўринни эгаллайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги ПФ-5326-сонли “Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони.

2. Матякубов У.Р. Экологик вазиятни инобатга олиб туризм самарадорлигини ошириш йўналишлари ва истиқболлари (Хоразм вилояти мисолида). // Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Самарқанд, 2011.

3. Рузметов Б., Салаев С.К., Худайберганов Д.Т., Гулманов М.А., Джуманиязов У.И., Атаев Ж.Э., Саидов Д.Р., Таджиев Б.У. Хоразм вилояти ва Хива шаҳрининг туристик салоҳиятини юксалтириш стратегияси. Монография. – Т., 2020. Б.196.

ОРГАНИЗАЦИОННО ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ МАЛЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ В РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛЕ

Сапарова М.А., Студент Ургенчский государственный университет

Аннотация. В статье рассматривается механизм управления малым бизнесом в розничной торговле, его практическое значение и инструменты. Также считается набором инструментов для управления малым бизнесом и розничного маркетинга.

Аннотация. Мақолада чакана савдода кичик бизнесни бошқариш механизми ҳамда унинг амалий аҳамияти ва воситалари муҳокама қилинади. Ҳамда кичик бизнесни бошқариш ва чакана савдода маркетинг воситалари тўплами сифатида кўриб чиқилади.

Abstract. The article discusses the mechanism of small business management in retail trade and its practical importance and tools. Also considered as a small business management and retail marketing toolkit.

Ключевые слова: Управления, механизм, торговля, розничная торговля сфера услуг, производства, маркетинг.

Калит сўзлар: Бошқарув, механизм, савдо, чакана савдо, хизматлар, ишлаб чиқариш, маркетинг.

Key words: Management, mechanism, sales, retail, services, production, marketing.

Малый бизнес в рыночной экономике - ведущий сектор, определяющий темпы экономического роста, структуру и качество валового национального продукта. Этот предпринимательский уклад придает рыночной экономике должную гибкость, мобилизует крупные финансовые и производственные ресурсы населения, несет в себе мощный антимонопольный потенциал, служит серьезным фактором структурной перестройки и обеспечения прорывов по ряду направлений научно-технического прогресса, во многом решает проблему занятости и другие социальные проблемы рыночного хозяйства. Вот почему становление и развитие малого предпринимательства (особенно в сочетании с крупным бизнесом) представляет собой стратегическую задачу реформационной экономической политики.

Также рыночная экономика и новые формы хозяйствования ставят ряд важнейших задач по дальнейшему совершенствованию теории, методологии и методики повышения экономической эффективности предприятий малого бизнеса, в частности в сфере торговли, и формированию гибкого механизма управления их комплексом в современной рыночной инфраструктуре. Важность рассматриваемой проблематики заключается в решении задач неуклонного и поступательного развития национальной экономики и обеспечения экономического роста [1].

На сегодняшний день важно разработка теоретических и методических основ формирования организационно-экономического механизма управления малыми предприятиями розничной торговли, способствующих повышению эффективности их функционирования на современном этапе хозяйствования.

В соответствии с поставленной целью может решены следующие задачи:

- изучения сущности, содержания и особенностей управления малым бизнесом в сфере розничной торговли в условиях современной рыночной экономики;
- аналитическое обобщение опыта становления и развития малого бизнеса в сфере розничной торговли развитых стран с рыночной экономикой;

- выявление проблем и анализ существующих подходов к обеспечению эффективного функционирования механизма управления малыми предприятиями розничной торговли;

- определение места и роли маркетинговых структур в системе управления малым бизнесом в розничной торговле как участника рынка товаров и услуг;

- уточнение критериев и показателей оценки эффективности управления предприятиями малого бизнеса в розничной торговле;

- разработка комплекса мер по совершенствованию организационных форм и методов управления предприятиями малого бизнеса в розничной торговле [2].

В настоящее время с развитием рыночных отношений, с реализацией экономических реформ, с обеспечением законодательных норм и правил, розничная торговля относится к наиболее прогрессивным видам деятельности, затрагивающим все слои населения. По данным Статагентство Узбекистана, оборот розничной торговли по итогам января-декабря 2022 года достиг 319288,2 млрд.сум и увеличился, по сравнению с аналогичным периодом 2021 года, на 112,3 %, также товарооборот крупных предприятий составил 65714,8 млрд.сум (темпы роста - 130,7 %), а малого бизнеса и частного предпринимательства - 253573,4 млрд.сум (темпы роста - 108,4 %), в том числе неорганизованная торговля составила 25970,2 млрд. сум (темпы роста - 112,1 %) [3].

По нашему мнению, чтобы повысить эффективность малого и среднего бизнеса в розничной торговле необходимо определить меры, способствующие процессу развития, и отсеять те из них, что ведут к регрессу. В этом смысле эффективность всегда связана с практикой. Она направляет управленческую деятельность в русло обоснованности, необходимости, оправданности и достаточности. Если конечный результат совпадает с целью, деятельность можно считать рациональной, если же такое совпадение отсутствует, то деятельность является нерациональной.

Кроме того, эффективность малого и среднего бизнеса в розничной торговле может оцениваться с помощью относительных показателей (объема реализации продукции и затрат коммерческой организации на сбыт и продвижение продукции на рынок), а также показателей, характеризующих согласованность, взаимосвязанность и взаимодополняемость элементов сбытовой сети. К последним относятся:

- показатель эффективности различных каналов сбыта, сбытовых систем, посредников;

- система показателей, отражающих эффективность управления сбытовой сетью;
- показатель надежности выбора посредников;
- система показателей, отражающих эффективность использования сбытовой и маркетинговой информации.
- показатели, характеризующие степень соответствия сбытовой сети целям и задачам маркетинга;
- длительность периода реализации (соотношение с затратами на организацию сбыта);
- показатель, характеризующий относительную величину прибыли в общем товарообороте.

Под эффективностью коммуникативной подсистемы предпринимательства в розничной торговле в данном случае понимается не вся система рыночных коммуникаций (эффективность использования различных коммуникативных связей оценивается в разных подсистемах), а только коммуникации между производителем и потребителем. В этой подсистеме могут быть использованы дополнительные показатели эффективности рекламной деятельности, стимулирования сбыта, работы выставок и ярмарок, изучения мотиваций, средств создания общественного мнения в отношении компании и ее продукции, а также комплекс показателей, отражающих информационные составляющие.

Таким образом, коммерческое предпринимательство функционирует в среде, которая включает внешнее окружение, формирующее внешнюю среду и внутреннюю среду как совокупность взаимосвязанных компонентов, обеспечивающих процесс воздействия субъекта управления на объект.

Список использованной литературы:

1. Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности: учебник. – СПб.: АНО ИПЭВ, 2009. – 336 с.
2. Отажонов Ш.И. Ўзбекистонда кичк бизнес субъектларининг инновацион фаолияти бошқарув механизмини такомиллаштириш.: Иқтисод фанлари номзоди дисс. автореф. – Т., 2010. – 27 б.
3. www.stat.uz

5-ШЎБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ ЭКОНОМЕТРИК МОДЕЛЛАШТИРИШ

MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TURISTIK INNOVATION MENEJMENT MODELIGA O‘TISH

**Bekjanov D.Y., Urganch davlat universiteti “Turizm va mehmonxona
xo‘jaligini boshqarish” kafedrası dotsenti, PhD**

**Yo‘ldashova S.Z., Urganch davlat universiteti “Turizm” mutaxassisligi
magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqani barqaror rivojlantirishda turistik innovatsion menejment modelga o‘tish masalalari va imkoniyatlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье освещены вопросы и возможности перехода к инновационной менеджмент модели туризма в устойчивом развитии региона.

Abstract. In this article, the issues and possibilities of transition to the tourism innovation management model in the sustainable development of the region are highlighted.

Kalit so‘zlar. Turistik innovatsion menejment model, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet, mobil ilova, turizm, zamonaviy turizm.

Ключевые слова. Инновационная менеджмент модель туризма, информационно-коммуникационные технологии, интернет, мобильное приложение, туризм, современный туризм.

Key words. Innovative management tourism model, information and communication technologies, internet, mobile application, tourism, modern tourism.

Bugungi kunda innovatsiyalar va axborot texnologiyalari har bir sohaning ajralmas qismiga, jumladan turizm sohasida aylanib ulgurdi. Turizm industriyasining yanada barqaror rivojlantirish borasidagi sa’y-harakatlar haqida gap ketganda zarur o‘zgarishlarni amalga oshirishda barcha turdagi innovatsiyalar muhim rol o‘ynaydi. So‘nggi o‘n yil davomida turizm intensiv diversifikatsiyalar tufayli doimiy innovatsion ehtiyojlarga ega bo‘lgan globallashtgan va raqobatbardosh sektorga aylandi. Turizm sohasidagi innovatsiyalar axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish bilan bog‘liq bo‘lib, u turizm xizmatlarini ko‘rsatuvchi kompaniyalarning tashkiliy shakllari, jarayonlari

va mahsulotlarining o'zgaruvchanligi orqali sektorning ish uslubini o'zgartiradi, shuningdek, yangi iste'molchi-turistik talablar yaratadi.

Hozirgi vaqtda AKTlar jamiyatning har qanday sohasida, xususan, turistik sektorni tashkil etuvchi sohada muhim rol o'ynaydi. Raqamli-texnologik inqilob va AKTlarning turizm sohasidagi ta'siri turistik xizmatlar ko'rsatadigan kompaniyalarda eng mos va joriy texnologik ilovalarga sarmoya kiritish muhimligini ta'kidlaydi [1]. Chunki, turizm axborotlar tez va uzoq masofalarga uzatilishi lozim bo'ladi. Internet-texnologiyalar turizmni innovatsion asosda rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratib berdi. Aynan, internet texnologiyalar tufayli turistik xizmatlarni iste'molchilarga multimediyali reklama qilish bo'yicha axborotlarni yig'ish va taqdim etish elektron tizimlarini qo'llash imkoniyatlari paydo bo'ldi.

Turizm sohasida AKTning "taklif (asosan menejment va marketing) va talab (ma'lumot, bron qilish, xarid va turizm tajribasi) nuqtai nazaridan universalligi onlayn va oflayn jarayonlar o'rtasidagi farqni yo'qotadi" [2]. Shunday qilib, AKTlar turizm sanoati uchun yangi vositalarni taqdim etdi va bu sayyohlar uchun yangi tajribalarni keltirib chiqardi. Xuddi shunday, sayyohlar va tashrif buyuruvchilar tomonidan mobil texnologiyalarning tez o'zlashtirilishi sayohatchilarga saytdan qat'iy nazar, individual ma'lumotlarni iste'mol qilish imkonini berdi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, yangi onlayn texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish internet orqali mehmonxonalaridagi o'rinlarni hamda aviachiptalarni oldindan band etish sonining ko'payishiga olib keladi.

O'zbekistonda turizm jahon bozori talablari bilan rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda yurtimizga tashrif buyurmoqchi bo'lgan sayyohlar internet orqali o'z sayohatini rejalashtirishi, mehmonxona va aviakompaniyalar onlayn xizmatlaridan foydalanishi mumkin. Mamlakat hududida smartfonlardagi maxsus mobil ilovalar orqali taksi chaqirtish, ovqat buyurtma berish, restoronda joy band qilish yoki borayotgan manzillari haqida internetdan ma'lumot olish imkoniyati mavjud. Shuningdek, sug'urta polislarini onlayn olish imkoniyatining mamlakatimizda joriy qilingani shular jumlasidandir. Aynan shu kabi o'zgarishlar tufayli yurtimizga tashrif buyuruvchi sayyohlar soni tobora ortib bormoqda. Bunga misol qilib, 2022-yilda 5,2 mln.nafar chet el fuqarolari turistik maqsadlarda O'zbekistonga tashrif buyurgan. Bu ko'rsatkich o'tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda 3,4 mln.nafar yoki 2,8 baravarga oshgan. Yurtimizda turizm sohasidagi innovatsiyalar rivojlanishda davom etsa 2023-yilda O'zbekistonga tashrif buyuruvchilar soni 7 mln.ga yetishi kutilmoqda.

Butunjahon turizm innovatsiyalari va rivojlanish hisobotida ilmiy va texnologik innovatsiyalar iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyot uchun kuch manbai va turizmni rivojlantirishning asosiy manbai sifatida ta'kidlangan.

Zamonaviy turizmning rivojlanishi texnologik inqilob mahsulidir. Butunjahon turizm innovatsiyalari va rivojlanish hisobotida turizmning rivojlanishi va texnologik revolyutsiya bosqichlari quyidagicha tasvirlangan (1-jadval).

1-jadval

Texnologik revolyutsiya va turizmning rivojlanish bosqichlari

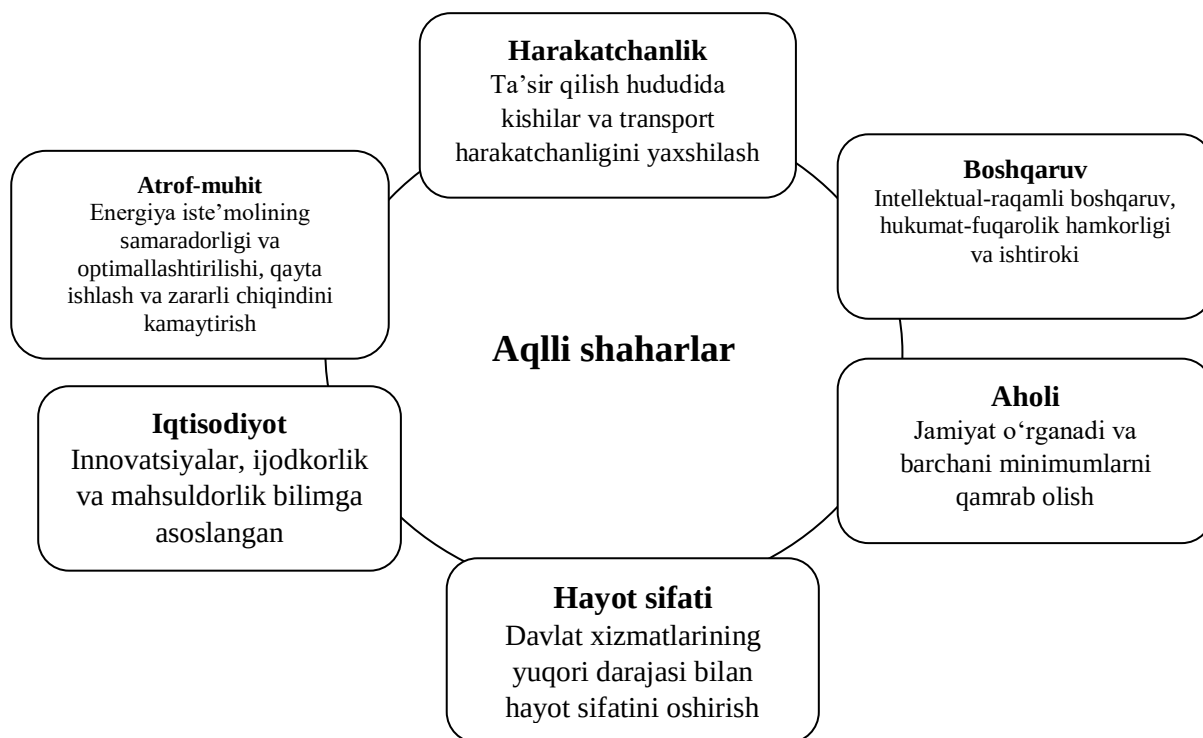
Qadimgi davrlarda sayohat	Zamonaviy turizm	Zamonaviy turizm	Ommaviy turizm	Aqlli turizm
-qisqa masofa; -imperator sayohati; -aristokratik sayohat	-qisqa masofalarga sayohat; -biznes sayohat; -diniy sayohat	-oʻrtacha masofalarga sayohat	-uzoq masofalarga sayohat qilish; -diqqatga sazovor joylarga sayohat; -dam olish turizmi	-uzoq masofa; -moslashtirilgan turizm; - intellektual turizm
Qishloq xoʻjaligining mavsumiy xususiyati sababli ishchi sinfining sayohat qilishga vaqti va xohishi boʻlmagan. Shu sababli, ushbu bosqichda turizm faoliyati universal ijtimoiy ahamiyatga ega emas edi	Zamonaviy transport turlari hayvonlar bilan ishlaydigan transportlarni oʻrnini egalladi. Odamlarning sayohatga boʻlgan ishtiyoqi borgan sari ortib bordi. Bu ehtiyojdan kelib chiqib, turistlarga xizmat koʻrsatuvchi korxonalar vujudga keldi	Rekreatsion turizmi transport va maʼlumotlardagi yangi oʻzgarishlar tufayli turizm mahsulotlariga boʻlgan talab yanada oshdi, shuningdek, turizmning yangi turlari oʻrganila boshlandi	Turizmga talab oshgan sayin turizm infrastrukturasi shaklandi, turizm mahsulotlarini yetkazib berish optimallashti. Internetning rivojlanishi turizm marketingi va turizmni boshqaruv samaradorligini oshirdi	Turistik mahsulotlar diversifikatsiyalandi, turistik mahsulotlar turistlar talabiga koʻra ishlab chiqila boshlandi

Qadimgi davrda inson kuchi va oddiy mashinalardan foydalanilgan bo'lsa, birinchi texnologik inqilobda bug' dvigatellari, jamoa poyezdlari va bug' kemalaridan foydalana boshlangan. Ikkinchi bosqich - elektr energiyasi, telefon, telegraf, ichki yonuv lokomotivi va samolyotlarning yaratilish davri. Uchinchi texnologik inqilob - atom energiyasi, kompyuter, internet, yirik samolyotlar, tezyurar poyezdlar davri va to'rtinchi texnologik inqilobda sun'iy ong, 5G, katta ma'lumotlar va bulutli hisoblash kabilar muhim ahamiyatga ega.

Barqaror va integratsiyalashgan tarzda ishlaydigan shaharlarga erishish XXI asrning asosiy muammolaridan biridir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga borib, har 3 kishidan 2 nafari shaharlarda istiqomat qiladi [3]. Albatta, urbanizatsiya darajasining o'sishi mahalliy hokimiyat organlari barqaror shaharsozlik bilan javob berishi kerak bo'lgan asosiy muammolarni oldindan ko'rsatib beradi, bu esa iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishi kerak. Bu transport va infratuzilmalardan foydalanishni optimallashtirish, energiya samaradorligini saqlash va oshirish, xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash va atrof-muhitga nisbatan hushyor bo'lish uchun davlat resurslarini yaxshiroq joylashtirish va tabiiy resurslardan mas'uliyatli foydalanishni talab qiladi.

Aqlli shahar g'oyasi barqarorlikni optimallashtirish va odamlarning hayotini yaxshilash uchun texnologiya imkoniyatlaridan foydalanadigan shahar sifatida paydo bo'ladi. Oxir-oqibatda aqlli shaharlar tushunchasidan aqlli sayyohlik maskani tushunchasi kelib chiqadi [4], lekin bu maskanda turizmni rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratiladi. Aqlli shahar "hamma uchun ochiq bo'lgan sayyohlikka yo'naltirilgan va innovatsion makon, eng zamonaviy texnologik infratuzilmada birlashtirilgan, barqaror hududiy rivojlanishni kafolatlashi va tashrif buyuruvchilar o'rtasidagi o'zaro yordamni ta'minlashi kerak", deb ta'riflanadi.

Aqlli shaharlar oltita o'lchov orqali aniqlangan bo'lib (1-rasm), ular raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror kelajakni ta'minlashga qaratilgan texnologiyalar, xususan, AKTdan foydalanishning mukammalligi tufayli amalga oshiriladi.

1-rasm. Aqlli shaharlar o'lchamlari

“Texno-aqlli shahar” shaharlarning hayot sifatini yaxshilaydi, imkoniyatlardan kelib chiqib, shaharlarning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishini o'zgartirish yo'lini belgilaydi. Har doim mavjud bo'lgan aloqa va ma'lumot almashish, atrof-muhit bilan faol bo'lish va yashash muhitining barqarorligini himoya qiladi. Xulosa qilib aytganda, butun dunyoda katta iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan turizm sohasi zamonaviy innovatsion amaliyotlar tufayli rivojlanib bormoqda. Turizm sohasida innovatsiyalar tovarlar va xizmatlarda yangilanish va o'zgarishlarni ta'minlaydi. Raqobatbardoshlikni oshirish, narxlarni kamaytirish va barqaror kelajakni ta'minlab resurslardan oqilona foydalanish uchun aqlli shahar o'lchovlaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Buijtendijk H., Heiningen J., Duineveld M. The productive role of innovation in a large tourism organization. *Tourism Management* 85, 2021. 104312.
2. Júniora A., Filhob L., Garcíac F., Simões J. Smart Tourism Destinations: a study based on the view of the stakeholders. *RTA* ISSN: 1984-4867, Sept./Dec, 2017.
3. Razafindravelo V. *Innovation Strategies in Tourism industry*, 2017.
4. Rakhimov Z.O. The importance of the development of the digital economy in the field of Tourism in Uzbekistan. // *Builders of the future*. SJIF-2022-5.752.

ЎЗБЕКИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШГА СОҲАЛАР ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ

Атаев Ж.Э., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт” кафедраси
доценти, PhD

Аннотация. Ушбу мақолада ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотига деҳқончилик ва чорвачиликнинг таъсири баҳоланган. Шунингдек, ушбу соҳаларнинг ер ресурсларидан самарали фойдаланишдаги роли эластиклик коэффицентлари ёрдамида аниқланган.

Аннотация. В данной статье оценивается влияние растениеводства и животноводства на валовую продукцию сельского хозяйства. Определена роль этих отраслей в эффективном использовании земельных ресурсов с помощью коэффициентов эластичности.

Abstract. In this paper assessed impact of crop and livestock on gross agricultural output. Determined role of these sectors in effective use of land resources by using elasticity coefficients.

Калит сўзлар. Қишлоқ хўжалиги, деҳқончилик, чорвачилик, эластиклик, модел, самарадорлик.

Ключевые слова. Сельское хозяйство, растениеводство, животноводство, эластичность, модель, эффективность.

Key words. Agriculture, crop, livestock, elasticity, model, efficiency.

Қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг муҳим тармоқларидан ҳисобланиб мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, енгил саноат учун хом-ашё етказиб беришга хизмат қилади. Аҳоли сони ва эҳтиёжларининг ошиб бориши соҳада самарадорликни оширишни куннинг долзарб масаласига айлантиргани ҳолда бу жараёнларни тадқиқ қилишни талаб қилади. Натижада, қишлоқ хўжалигида самарадорликни ўрганиш ривожланаётган ва ривожланган давлатлар иқтисодиёти учун муҳим аҳамият касб этмоқда. Анъанавий ўсиш ва ривожланиш назариялари барча мамлакатларда ресурсларни самарали тақсимлаш қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий самарадорликка қанчалик даражада боғлиқ эканлигини асослайди [1]. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ келажакдаги муаммоларни ечиш учун инновациялар нафақат омилларни маҳсулотга айлантириш жараёнидаги самарадорликни таъминлаши, балки танқис ресурсларни тежаш ва маҳсулотларни нобуд бўлишини камайитириши ҳам талаб қилинади [2].

Шу сабабли, мамлакатимизда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш ва ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга соҳаларнинг таъсири қараб чиқилди. Таҳлилни амалга ошириш учун 2000-2022 йиллар маълумотларидан фойдаланилди ва улар 2000 йилни базис

сифатида қабул қилиниб ўзгармас нархларга ўтказилди. Дастлаб етиштирилган ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотига соҳаларда етиштирилган маҳсулотнинг таъсирини эластиклик коэффицентини аниқлаш асосида баҳолаб ўтамыз.

$$\ln(Y_1) = 0.70 + 0.55 * \ln(X_1) + 0.45 * \ln(X_2)$$

Бу ерда: Y_1 – қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, млрд. сўмда (2000 йил нархларида); X_1 - деҳқончилик маҳсулоти, млрд. сўмда (2000 йил нархларида); X_2 - чорвачилик маҳсулоти, млрд. сўмда (2000 йил нархларида).

Ишлаб чиқилган моделнинг адекватлигини асослаш учун зарур бўлган барча мезонлар келтириб ўтилди (1-жадвал). Ушбу мезонлар бўйича модел адекват ва ушбу модел асосида хулосалар чиқариш мумкин.

1-жадвал

Соҳаларда етиштирилган маҳсулотнинг ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотига таъсирини баҳолаш натижалари

Model 8: OLS, using observations 2000-2022 (T = 23)

Dependent variable: l_Y1

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	0.696239	0.00533117	130.6	<0.0001	***
l_X1	0.547506	0.00327278	167.3	<0.0001	***
l_X2	0.451855	0.00278549	162.2	<0.0001	***
Mean dependent var	7.859664		S.D. dependent var	0.362098	
Sum squared resid	0.000017		S.E. of regression	0.000931	
R-squared	0.999994		Adjusted R-squared	0.999993	
F(2, 20)	1664615		P-value(F)	6.12e-53	
Log-likelihood	129.4990		Akaike criterion	-252.9979	
Schwarz criterion	-249.5915		Hannan-Quinn	-252.1412	
rho	0.253251		Durbin-Watson	1.462400	

Ишлаб чиқилган модел натижаларига кўра, ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотига деҳқончиликнинг таъсири нисбатан юқоридир. Яъни, деҳқончиликда етиштирилган маҳсулот ҳажмини бир фоизга ошиши ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотини 0,55 фоизга оширади. Чорвачилик бўйича аниқланган эластиклик коэффиценти эса 0,45 га тенг бўлмоқда.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигига эътибор қаратиб ўтамыз. Чунки, ер ресурсларининг чекланганлиги улардан самарали фойдаланишни талаб қилади. Буни ҳисобга олган ҳолда соҳаларда етиштирилган маҳсулотнинг ҳар бир га. ерга тўғри келадиган маҳсулот ҳажмига таъсирини қараб

чиқилди. Регрессион таҳлил натижаларига кўра қуйидаги моделга эга бўлинди.

$$\ln(Y_2) = -0.71 + 0.29 * \ln(X_1) + 0.73 * \ln(X_2)$$

Бу ерда: Y_2 – ҳар бир гектар ерга тўғри келадиган маҳсулот ҳажми, минг. сўм (2000 йил нархларида).

Қуйида келтирилган жадвал маълумотлари мазкур модел ва аниқланган коэффицентларнинг адекватлигини асосламоқда.

2-жадвал

Соҳаларда етиштирилган маҳсулотнинг ҳар бир гектар ерга тўғри келадиган маҳсулот ҳажмига таъсирини баҳолаш натижалари

Model 9: OLS, using observations 2000-2022 (T = 23)

Dependent variable: l_Y2

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	-0.708417	0.190313	-3.722	0.0013	***
l_X1	0.291369	0.116832	2.494	0.0215	**
l_X2	0.728066	0.0994370	7.322	<0.0001	***
Mean dependent var	6.587445		S.D. dependent var	0.386744	
Sum squared resid	0.022083		S.E. of regression	0.033229	
R-squared	0.993289		Adjusted R-squared	0.992618	
F(2, 20)	1480.105		P-value(F)	1.85e-22	
Log-likelihood	47.27165		Akaike criterion	-88.54330	
Schwarz criterion	-85.13682		Hannan-Quinn	-87.68658	
rho	0.273126		Durbin-Watson	1.311612	

Олинган натижаларга кўра, қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда чорвачиликнинг роли анча катта. Жумладан, чорвачилик маҳсулотлари бўйича аниқланган эластиклик коэффиценти 0,73 ни ташкил қилган бўлса, деҳқончилик бўйича аниқланган коэффицент 0,29 га тенг бўлмоқда. Статистик маълумотларга кўра, мамлакатда етиштирилаётган чорвачилик маҳсулотларининг 90,2 фоизи деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади. Улар деҳқончилик маҳсулотларини етиштирган ҳолда уларнинг поясидан чорва учун озуқа сифатида фойдаланадилар ва ўз даромадларини оширадилар. Натижада, ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулоти ошгани ҳолда ҳар бир гектар ердан олинадиган маҳсулот ҳажмини ҳам ўсишини таъминлайди.

Тадқиқот натижаларига таянган ҳолда шуни таъкидлаш лоизмки чорвачилик ва деҳқончилик соҳаларининг оптимал нисбатларини таъминлаган ҳолда соҳалар ўртасидаги интеграцияни янада кенгайтириш

қишлоқ хўжалигидаги самарадорликни ошириш билан бир каторда чиқиндиларни камайтиришга ҳам хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Tran, Kien & Malla, Stavroula & Darku, Alexander. Historical Review of Agricultural Efficiency Studies, 2013. 10.13140/RG.2.1.4833.2007.
2. Troell M., Naylor R.L., Metian M., Beveridge M., Tyedmers P.H., Folke C., Arrow K.J., Barrett S., Crépin A.S., Ehrlich P.R., Gren A., Kautsky N., Levin S.A., Nyborg K., Österblom H., Polasky S., Scheffer M., Walker B.H., Xepapadeas T. & de Zeeuw A, 2014. Does aquaculture add resilience to the global food system? Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 111(37): 13257–13263.
3. www.stat.uz

MINTAQADA INNOVATION IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHNING TAHLILI

**Holmurotov F.S., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedراسи
dotsenti, PhD**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqа iqtisodiyotida kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni tanlash va tanlangan omillar bo‘yicha xalqaro tajribada qanday ekonometrik modellardan foydalanish hamda tarmoq korxonalarida ijtimoiy va mehnat munosabatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье описывается выделение факторов, влияющих на развитие субъектов малого предпринимательства в региональной экономике, использование эконометрических моделей в мировом опыте для выделенных факторов, развитие социально-трудовых отношений в сетевых предприятиях.

Abstract. This article describes the selection of factors affecting the development of small business entities in the regional economy, the use of econometric models in the international experience for selected factors, and the development of social and labor relations in network enterprises.

Kalit so‘zlar. Kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, ekonometrik model, moliyaviy resurslar, tadbirkorlik, innovatsiya, o‘sish, tadbirkorlik subyektlari.

Ключевые слова. Малый бизнес, частное предпринимательство, эконометрическая модель, финансовые ресурсы, предпринимательство, инновации, рост, хозяйствующие субъекты.

Key words. Small business, private entrepreneurship, econometric model, financial resources, entrepreneurship, innovation, growth, business entities.

O‘zbekiston Respublikasining 2022-2026-yillarda rivojlantirishining yangi strategiyasini [2] amalga oshirish bilan yangi rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda. Uning maqsadi inklyuziv va barqaror iqtisodiy o‘shishga erishish, iqtisodiyotda raqobatni ta‘minlash, tadbirkorlik subyektlariga teng sharoitlar yaratish, aholining kambag‘alligini va to‘liq bozor munosabatlari ta‘minlash orqali kambag‘allikni ikki baravar kamaytirishga qaratilgan. Milliy iqtisodiyotning o‘tish jarayonini jadallashtirish va raqobatbardoshligini oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish hisobidan barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilingan. Mazkur islohotlar davlat siyosati doirasida tadbirkorlik faoliyatining erkinligini ta‘minlashga qaratilgan. Shu bois, tadbirkorlik faoliyatining erkinligi, xususiy mulk dahlsizligini amalda ta‘minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalish bo‘lib qoladi.

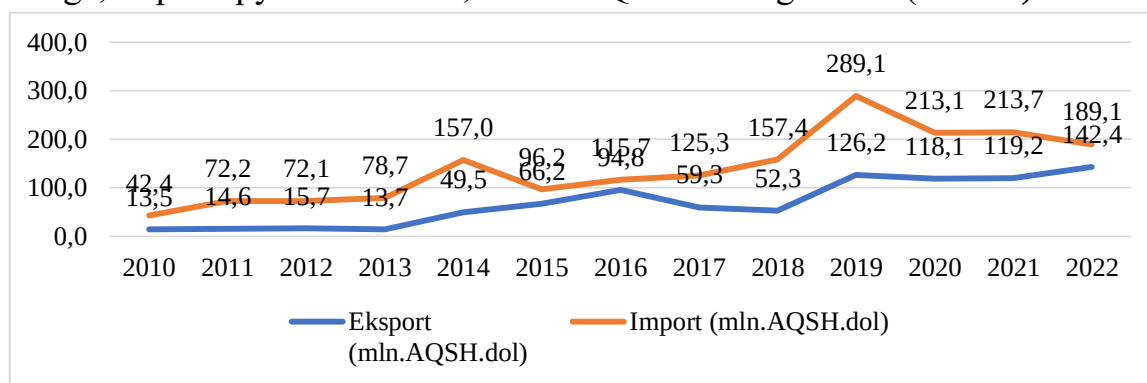
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlanishi iqtisodiyotni muttasil rivojlanishi, xo‘jalik aloqalarini tuzatish, raqobatni rivojlantirish va iste‘mol bozorini to‘ldirish bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy maqsadlarni ta‘minlamoqda. Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada barqaror qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlarini kuchaytirish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash borasidagi ishlarni tashkil qilish tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar, shuningdek, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslar va ishlab chiqarish infratuzilmasidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish to‘g‘risida”gi 2019-yil 13-avgustdagi PF-5780-son Farmoni va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzuridagi Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi 2019-yil 13-avgustdagi PQ-4417-son qarorlari qabul qilingan [1].

Mintaqada innovation iqtisodiyotni shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish innovatsiyalar va iqtisodiy o‘shishga bog‘liq. Empirik tadqiqotlarda innovatsiyaning iqtisodiy o‘shish “drayveri” sifatida jozibadorligi uning nisbatan sodda o‘lchovidadir. Texnologik taraqqiyot va innovatsiyalarga bo‘lgan e‘tibor natijasida bugungi kunga kelib, katta empirik ishlar paydo bo‘ldi. Ushbu tadqiqotlar texnologik innovatsiyalar, ayniqsa firma va sanoat darajasida iqtisodiy ko‘rsatkichlarga hissa qo‘shishini aniqladi.

Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish tadbirkorlik va iqtisodiy o‘shishga bog‘liq. Davidsson [3] turli nuqtai nazarlardan tadbirkorlikning turli xil zamonaviy qarashlarini har tomonlama ko‘rib chiqadi va

oxir-oqibat Kirznerning “tadbirkorlik bozor jarayonini boshqaradigan raqobatbardosh xatti-harakatlardan iborat” [4] degan tushunchani qo‘llab-quvvatlaydi. Ushbu istiqbol bozorga yangi iqtisodiy faoliyatning tadbirkorlik namunasi sifatida har qanday kiritilishini o‘z ichiga oladi, ya’ni tadbirkorlik yangi firmalarning bozorga kirishi, o‘rnatilgan firmalarning yangi bozorlarga innovatsion va imitativ kirishlari bilan ham ifodalanadi. Shu ma’noda texnologik innovatsiyalar tadbirkorlikning bir ko‘rinishidir. Biroq, innovatsiyalarni o‘sish bilan bog‘laydigan mavjud modellar tadbirkorlikning bitta o‘ziga xos jihatini, ya’ni innovatsion kirishni ko‘rib chiqadi.

2010-yilda eksport qiymati 13,5 mln. AQSh dollari va import qiymati 42,4 mln. AQSh dollarini tashkil etdi. 2022-yilda eksport qiymati 142,4 mln. AQSh dollariga, import qiymati esa 189,1 mln. AQSh dollariga o‘tdi (1-rasm).

1-rasm. Xorazm viloyatini 2010-2022-yillardagi eksport va import ko‘rsatkichlari

Ma’lumotlar Xorazm viloyatining vaqt o‘tishi bilan eksport va import qiymatini oshirishga muvaffaq bo‘lganidan dalolat beradi. Bu esa iqtisodiyotdagi o‘sish va rivojlanishdan dalolat beradi. Biroq, qiymatlardagi tebranishlar mintaqaning savdo hajmining barqaror o‘shishini saqlab qolish qobiliyatiga ta’sir etuvchi global bozorlardagi o‘zgarishlar, savdo siyosati yoki boshqa iqtisodiy omillar kabi tashqi omillar bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Vaqt o‘tishi bilan eksport va import qiymatlarining o‘zgarishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni tushunish uchun qo‘shimcha tahlil va modellashtirish zarurligini ta’kidlash mumkin.

Mintaqada innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishini tahlil qilish uchun quyidagi omillarni tanlash mumkin:

x_1 – viloyatdagi kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlari soni,

x_2 – ilmiy –

tadqiqot va ishlanmalar (R&D) faoliyatiga investitsiyalar,

x_3 – kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish imkoniyati,

x_4 – ishchilarning ta’lim va malaka darajasi,

x_5 –mintaqada infratuzilmani rivojlantirish,

x_6 –kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat siyosati va qoidalari.

Tanlangan modelda ushbu omillar bog'liqligi va ularning kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlarni rivojlanishiga ta'siri hisobga olinishi kerak. Ushbu omillarning kichik biznes rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilish uchun chiziqli ko'p omilli regressiya modelidan foydalanish mumkin. Model quyidagicha belgilanadi:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + \beta_5 x_5 + \beta_6 x_6 + \varepsilon$$

Bu yerda y - bog'liq o'zgaruvchi - kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishini ifodalovchi bog'liq o'zgaruvchi bo'lsa, x_1 dan x_6 gacha bo'lgan mustaqil o'zgaruvchilar yuqorida sanab o'tilgan omillarni ifodalaydi, β_0 – ozod had, β_1 dan β_6 gacha - har bir mustaqil o'zgaruvchining biznesga ta'sirini ifodalovchi koeffitsientlar va ε - tasodifiy xatolik. Chiziqli ko'p omilli regressiya modelidan foydalanishning afzalligi shundaki, u kichik biznes subyektlarini rivojlantirishda har bir omilning nisbiy ahamiyatini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, u boshqa omillarning kichik biznes rivojlanishiga ta'sirini nazorat qilish imkonini beradi. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, model faqat uni baholash uchun ishlatiladigan ma'lumotlar sifati bilan yaxshi bo'ladi va modelga kiritilmagan boshqa omillar ham bo'lishi mumkin, ular kichik biznes rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi yangi rivojlanish strategiyasini amalga oshirish hamda biznes muhitini yaxshilash va tadbirkorlik subyektlarining erkinligini ta'minlashga qaratilgan turli islohotlarni amalga oshirish orqali inklyuziv va barqaror iqtisodiy o'sishga erishishga e'tibor qaratgan holda tadbirkorlik faoliyati rivojlanishning yangi bosqichiga kirdi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lib, tajribaviy tadqiqotlar tadbirkorlik innovatsiyalarni joriy etish, o'zgarishlar yaratish, raqobatni yaratish va kuchaytirish orqali iqtisodiy ko'rsatkichlarga hissa qo'shishini ko'rsatmoqda. Umuman olganda, O'zbekistonda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishni davom ettirish muhim, chunki u mamlakatning iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishish va kambag'allikni kamaytirishda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin. O'zbekiston innovatsiyalar va raqobatni qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish orqali investitsiyalarni jalb qilishi, ish o'rinlari yaratishi va jahon miqyosida raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzuridagi Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2019-yil 13-avgustdagi PQ-4417-son Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

3. Davidsson P. The Domain of Entrepreneurship Research: Some Suggestions, in Jerome A. Katz and Dean Shepherd (eds.), Cognitive Approaches to Entrepreneurship Research, Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth 6, 2003. - p. 315-372.

4. Kirzner I.M. Competition and Entrepreneurship, Chicago: University of Chicago Press, 1973.

МИНТАҚАДА ТУРИСТИК-РЕКРЕАЦИОН КЛАСТЕРЛАРНИ ТАШКИЛИЙ ИҚТИСОДИЙ МОДЕЛЛАРИНИ ТУЗИШ УСЛУБИЯТИ

**Бахтияров Ш.Ш., Урганч давлат университети “Туризм ва
меҳмонхона хўжалигини бошқариш” кафедраси, PhD**

Аннотация. Мақолада минтақада туристик-рекреацион кластерларни ташкилий иқтисодий моделларини тузиш услубияти асосланган. Хоразм вилоятида туристик-рекреацион кластерларни ташкил қилиш имкониятлари ўрганилган.

Аннотация. В статье рассматривается методика формирования туристско-рекреационных кластеров в регионе. Определены возможности формирования туристско-рекреационных кластеров в Хорезмской области.

Abstract. The article considers the methodology for the formation of tourist and recreational clusters in the region. The possibilities of formation of tourist and recreational clusters in the Khorezm region.

Калит сўзлар. Минтақа, рекреация, кластер, туристик-рекреацион кластер, экотуризм, зиёрат туризми.

Ключевые слова. Регион, рекреация, кластер, туристско-рекреационных кластер, экотуризм, паломнический туризм.

Key words. Region, recreation, cluster, tourist and recreational cluster, ecotourism, pilgrimage tourism.

Жаҳонда туризм ва рекреация соҳаси иқтисодиётнинг етакчи ва стратегик тармоқларидан бирига айланиб бормоқда. Бутунжаҳон туризм ташкилоти маълумотларига кўра, “...туризм даромадлилик даражаси бўйича учинчи, товарлар ва хизматлар экспортида тўртинчи ўринда, унинг жаҳон ялпи ички маҳсулотидаги улуши ўртача 10 фоизни ташкил этмоқда...” [1]. Дунёда юз берган коронавирус пандемияси давлатлар чегаралари ёпилиши, меҳмонхоналар фаолиятини тўхташи ва қатъий чекловларни ўрнатилиши натижасида «халқаро сайёҳлар сонини 56 фоизга қисқаришига олиб келди.

Натижада туризм соҳаси 2020 йилнинг биринчи беш ойида 320 миллиард АҚШ долларини йўқотди ҳамда туризмдан тушган даромаднинг 2019 йилдаги 1,5 триллион доллардан 2020 йилда 310-570 миллиард долларгача пасайишига олиб келди. Бу эса 100 миллиондан ортиқ иш ўринларини хавф остида қолдирди» [2]. Бундай ҳолат тармоқда иқтисодий ўсишни таъминловчи инновацион моделга ўтиш заруратини келтириб чиқаради.

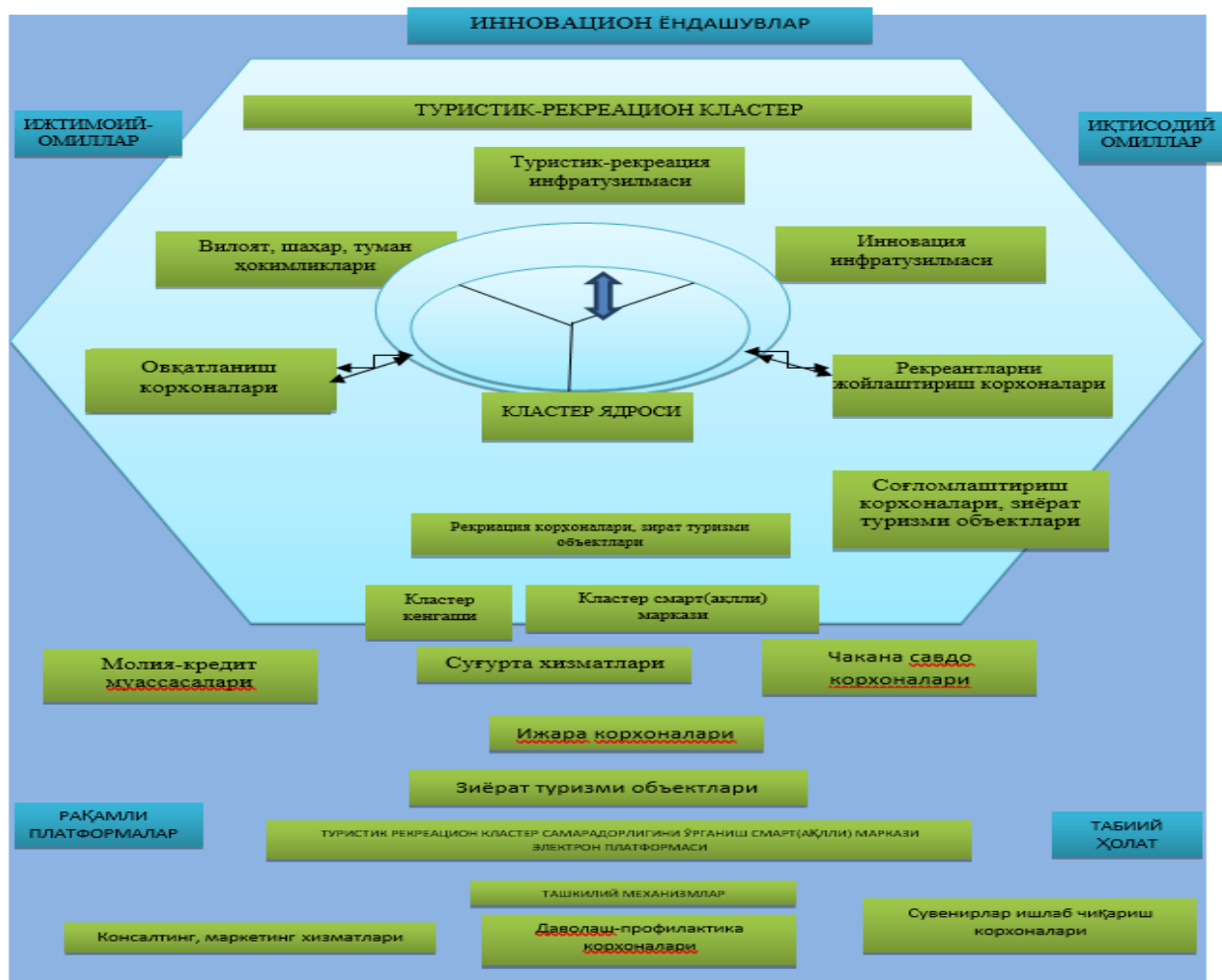
Жаҳонда туристик-рекреацион хизматлар бозорини ривожлантиришнинг устувор йўналишини аниқлаш, рекреация ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳамда тармоқлараро туристик кластерлар шакллантириш асосида давлат хусусий шерикчилик механизмларини такомиллаштириш, янги тизимни инновацион ёндашувлар асосида рақамлаштириш каби йўналишлардаги илмий муаммоларни ечишга қаратилган тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида юртимизни жаҳон туризмнинг жозибали марказига айлантириш, сайёҳлар энг кўп ташриф буюрадиган давлатлар қаторига киритиш кўзда тутилган. “Туризм равнақи учун махсус иқтисодий ҳудудларни тузиш, туристик кластерларни яратиш, соҳага стратегик шерикларни жалб қилиш, сайёҳлик инфратузилмаси ва туризм саноатини жадал ривожлантириш, ҳудудларнинг сайёҳлик салоҳиятидан тўлиқ ва самарали фойдаланиш, миллий туристик маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уни жаҳон бозорларига олиб чиқиш борасидаги фаолиятимизни жадал ривожлантирамыз”,- деб таъкидланган [3]. Ўзбекистоннинг 2030 йилгача туризмни ривожлантириш стратегиясида ҳам мақсадли вазифалар сифатида “...туризмнинг ижтимоий ролини ошириш ва жорий қилиш, жумладан ижтимоий, даволаш-соғломлаштириш, болалар ва ёшлар туризмни ривожлантириш...” [4] белгиланган.

Тадқиқотлар натижасида Хоразм вилоятида туристик-рекреацион кластерларни шакллантириш имкониятлари ўрганилди. Янгибозор ва Тупроққалъа туманларида экотуризм, Шовот туманида Этно-зиёрат туризми, Хива туманида эконо-овчилик туризми, Янгиариқ туманида гастронимик туризми, Урганч туманида этнотуризм, Хонқа ва Қўшқўпир туманларида тиббиёт туризми йўналишларига устуворлик берилди.

Таклиф қилинган туристик-рекреация кластерининг асосини инновацион ёндашувлар, иқтисодий, ижтимоий омиллар, рақамли платформалар, ташкилий механизмлар, кластер ядросини рекреация ва туристик корхоналар, кластер фаолиятини ташкил этишда иштирок этувчи кластер кенгаши ва кластер фаолиятини ташкил этишда иштирок этувчи жамоатчилик ташкилотлари ташкил этади. Кластер таркибида транспорт ташкилотлари рекреантларни жойлаштириш корхоналари, овқатланиш

корхоналари ҳамда маданий - дам олиш, санаторий-профилакторийлар, соғломлаштириш корхоналари, зиёрат туризми ва объектлари тематик парклар фаолият кўрсатади. Кластернинг асосий вазифаси рақобатбардош туристик-рекреация маҳсулотини яратилиш ва рекреантларга тақдим этиш ҳисобланади (1-расм).

1-расм. Инновацион ёндашувлар асосидаги туристик-рекреация кластерининг ташкилий-иқтисодий модели

Хоразм вилоятида туристик-рекреацион кластерларни шакллантириш имкониятлари ўрганилди. Янгибозор ва Тупроққалъа туманларида экотуризм, Хива ва Шовот туманларида этно-зиёрат туризми, Хива туманида эко-овчилик туризми, Янгиариқ туманида гастронимик туризм, Урганч туманида этно-туризм, Хонқа ва Қўшқўпир туманларида тиббиёт туризми йўналишларига усутворлик берилди.

Минтақада экотуристтик стратегик зоналарни ўз ичига олувчи туристик-рекреацион кластерларни шакллантириш модели ишлаб чиқилди. Шу асосда Хоразм вилояти Хива смарт (ақлли) туристик дестинациясида “Хива смарт (ақлли) туристик-рекреацион кластери”, “Амударё экологик зонаси”, “Қалъажик шифобахш тузли суви” ва “Ҳазорасп тарихий-археологик парки”

туристик-рекреацион кластерларини ташкил қилиш таклиф этилди. Бу йўналишда туризм инфратузилмасини шакллантириш ва туристик рекреация хизматларни йўлга қўйиш юзасидан 2,7 млрд.сўмлик лойиҳалар ишлаб чиқилиб, амалга оширилди.

Хоразм вилояти туристик-рекреацион кластерлари негизида зиёрат туризми кластерларини ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга. Натижада, Паҳлавон Маҳмуд (Хива шаҳри), Шайх Мухтор Вали (Янгиариқ тумани) ва Юсуф Ҳамадоний (Шовот тумани) муқаддас қадамжолари асосида “Улли Пир” зиёрат кластерини шакллантирилиш таклиф этилади, ушбу туристик йўналишда туристлар оқимининг миқдорини самарали тадқиқ қилишга эришилади. Минтақада туристик рекреацион кластерларни ривожлантиришнинг яна бир йўналиши, бу Ҳазорасп, Боғот, Хонқа, Урганч ва Гурлан туманларида аниқланган шифобахш ер ости сувларининг мавжудлиги билан боғлиқдир. Бундай шифобахш сув ҳавзалари ва конлари негизида истиқболда кластер ядросини ташкил этиш, чет эл тажрибасини ўрганиш, реклама ва маркетинг ишларини ташкил қилиш, туризм инфратузилмасини ривожлантириш таклиф этилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бутунжаҳон туризм ташкилоти (UNWTO) расмий веб-сайти маълумотлари. UNWTO World Tourism Annual Report, 2018.
2. UNWTO, World Tourism Barometer, vol. 18, No. 3, June 2020, - Madrid, URL:<https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2021. - 172 б.
4. <http://uzbektourism.uz/>

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ СОҲАСИНИ КОМПЛЕКС ЎЗГАРУВЧИЛИ МОДЕЛЛАР ЁРДАМИДА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

**Холмуротов Ф.С., Урганч давлат университети “Иқтисодиёт”
кафедраси доценти, PhD**

Аннотация. Ушбу мақолада қишлоқ хўжалиги ва унинг соҳалари деҳқончилик ҳамда чорвачиликда маҳсулот етиштириш ҳажмининг прогноз қийматлари комплекс сонли ўзгарувчи модели асосида ишлаб чиқилган.

Аннотация. В статье прогнозируется объем производства в сельском хозяйстве и его отраслях, растениеводстве и животноводстве на основе комплексной переменной модели.

Abstract. In this paper forecasted volume of production in agricultural and its branches crop and livestock on the basis of complex variable model.

Калит сўзлар. Қишлоқ хўжалиги, деҳқончилик, чорвачилик, модел, комплекс ўзгарувчи модел, энг кичик квадратлар усули, мультипликатор.

Ключевые слова. Сельское хозяйство, растениеводство, животноводство, модель, комплексная переменная модель, метод наименьших квадратов, множитель.

Key words: Agriculture, crop production, livestock, model, complex variable model, least squares method, multiplier.

Бугунги кунда дунё миқёсида қишлоқ хўжалигининг асосий муаммоларидан бири озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни барқарор маҳсулот етиштириш амалиёти билан мувофиқлаштиришдир [1]. Тахминларга кўра, дунё аҳолисининг 2030 йилда 7,6 миллиарддан 9 миллиардгача, 2050 йилда 10 миллиардга кўпаяди [2]. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бозоридаги номутаносибликларни бартараф этишнинг энг мақбул усулларида бири бу ҳосилдорлик ва самарадорликни оширишдир. Иккинчиси қишлоқ хўжалиги каби муҳим бўлган соҳа маҳсулотлари ҳажмини кейинги давр учун прогноз кўрсаткичларини ишлаб чиқиш имкониятига эга бўлишдир [3]. Тадқиқотларга кўра, анъанавий деҳқончилик ва иқлим ўзгариши бутун дунёдаги қишлоқ хўжалиги тизимларига катта босим ўтказмоқда, бу ривожланаётган мамлакатларда очлик, тўйиб овқатланмаслик ва озиқ-овқат хавфсизлигини кучайишига олиб келмоқда. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш, хавфсизлик ва барқарор ресурсларни бошқариш инсонларга хизмат кўрсатишнинг энг муҳим йўналишлари ҳисобланади [4]. Қишлоқ хўжалиги тизимлари мураккаб, кўп ўзгарувчан ва олдиндан айтиб бўлмайдиган тизимдир [5]. Қишлоқ хўжалиги турли хил муаммолар билан боғлиқ, масалан: қайта тикланмайдиган табиий ресурсларнинг камайиши, тупроқнинг шикастланиши, қишлоқ хўжалиги кимёвий моддаларининг инсон саломатлиги ва атроф-муҳитга салбий таъсири ва озиқ-овқат сифати пастлиги [6]. Қишлоқ хўжалигида эконометрик моделлардан фойдаланиш қишлоқ хўжалигини таҳлил қилиш учун асос яратади. Эконометрик моделлардан фермерлар хатти-ҳаракатлари, бозорлар ва сиёсатларни тушуниш учун фойдаланиш мумкин, бу эса сиёсатчиларга онгли қарорлар қабул қилишда ёрдам беради [7].

Давлат томонидан қишлоқ хўжалиги учун ажратилган ер миқдори ривожланишини, қишлоқ хўжалигида ишловчиларни сони, деҳқончилик, чорвачилик соҳаларини тавсифловчи асосий кўрсаткичлардан бири бўлиб хизмат қилишини ҳисобга олиб, уни ривожланиш самарадорлигини моделлаштирамиз. Бунинг учун қуйидаги ўзгарувчилардан фойдаланамиз:

Q_t - ишлаб чиқариш ҳажми, млрд,сўм, L_t - қишлоқ хўжалигида бандлар сони, минг киши, $Y_{эм}$ - қишлоқ хўжалиги экинлари экин майдони, минг га., $Y_{хе}$ - ҳайдалган ерлар, минг га., $Y_{ох}$ - деҳқончилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажми, млрд, сўм, $Y_{чх}$ - чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажми, млрд,сўм, Моделни қуйидагича тасаввур қиламиз:

$$Y_{ох} + iY_{чх} = (a_0 + ia_1)L_t^{(\alpha_0 + i\alpha_1)}(Y_{эм} + iY_{хе})^{(\beta_0 + i\beta_1)} \quad (1)$$

(1) комплекс ўзгарувчили чизиксиз моделни комплекс коэффицентларини $(a_0 + ia_1), (\alpha_0 + i\alpha_1), (\beta_0 + i\beta_1)$ ва номаълум параметрларини топиш учун $(a_0, a_1, \alpha, \beta)$ кичик квадратлар усулидан фойдаланамиз. Бунинг учун (1) тенгламани натурал логарифмлар ёрдамида чизикли тенгламага келтириш зарур, шунинг учун (1) тенгламани иккала томонини ҳам натурал логарифмлаймиз:

$$\ln(Y_{охt} + iY_{чхt}) = \ln(a_0 + ia_1) + (\alpha_0 + i\alpha_1)\ln L_t + (\beta_0 + i\beta_1)\ln(Y_{эмt} + iY_{хет}) \quad (2)$$

(1,2) чизикли тенгламани коэффицентларини топиш учун кичик квадратлар усулидан фойдаланамиз:

$$\begin{cases} \sum \ln(Y_{охt} + iY_{чхt}) = T \ln A + \alpha \sum \ln L_t + \beta \sum \ln(Y_{эмt} + iY_{хет}) \\ \sum \ln(Y_{охt} + iY_{чхt}) \ln L_t = \ln A \sum \ln L_t + \alpha \sum \ln^2 L_t + \beta \sum (\ln Y_{эмt} + iY_{хет}) \ln L_t \\ \sum \ln(Y_{охt} + iY_{чхt}) \ln(Y_{эмt} + iY_{хет}) = \ln A \sum \ln(Y_{эмt} + iY_{хет}) + \alpha \sum (Y_{эмt} + iY_{хет}) \ln L_t + \beta \sum \ln^2(Y_{эмt} + iY_{хет}) \end{cases} \quad (3)$$

Бу ерда, T – кузатишлар сони, $t=1,2,3,\dots,T$, (3) система коэффицентларини топиш учун республика қишлоқ хўжалиги бўйича статистик маълумотларидан фойдаланиб, Microsoft Excel дастури ёрдамида топамиз, яъни қуйидаги система ҳосил бўлди:

$$\begin{cases} 12,356+10,235i=12\ln A-1,254\alpha+(2,432+10,523i)\beta \\ -3,710-1,54901i=-2,5267\ln A+0,497\alpha+(-0,354-1,502i)\beta \\ -0,102+28,657i=(2,515+10,752i)\ln A-(0,354+2,051i)\alpha-(4,324-5,268i)\beta \end{cases}$$

Натижада, коэффицентлар қуйидагича:

$$\begin{cases} \alpha_0 + i\alpha_1 = -10,567+0,289i \\ \beta_0 + i\beta_1 = 0,249+0,538i \\ a_0 + ia_1 = 1,516+0,121i \end{cases}$$

топилган коэффицентларни (1) моделга қўйсак, модель қуйидагича кўринишга эга бўлади:

$$Y_{ох} + iY_{чх} = (1,516 + 0,121i)L^{(-10,567+0,289i)}(Y_{эм} + iY_{хе})^{(0,249+0,54i)} \quad (3)$$

Энди модель қанчалик ҳақиқатга яқинлиги текширамиз, моделни текшириш учун бизга қуйидаги параметрлар керак бўлади: $\varphi_a, R_a, \varphi, R$ $\varphi_a = \frac{a_1}{a_0}$,

$R_a = \sqrt{a_0^2 + a_1^2}$, бу ерда $Ra = A_0 = \sqrt{a_0^2 + a_1^2}$ – аниқланаётган омилни комплекс

ўзгарувчили модули, $\varphi_a = A_1 = \arctg \frac{a_1}{a_0}$ – кутб бурчаги,

$$\varphi_t = \varphi_a + b_1 \sqrt{Y_{yt}^2 + Y_{nt}^2} + c_1 \ln L_t$$

$$R_t = R_a L_t^{b_0} b_0 \sqrt{Y_{yt}^2 + Y_{nt}^2},$$

$$R_t = \sqrt{Y_{yt}^2 + Y_{nt}^2} - \text{аниқланаётган}$$

омилни комплекс ўзгарувчили модули, $Y_{pt} = R_t \cos \varphi_t$ $Y_{jt} = R_t \sin \varphi_t$

1-жадвал

Модел кўрсаткичларининг ҳисоб-китоб натижалари

1. йил	2. T	3. Q_{tp}	4. Q_{tn}	5. Y_{dnp}	6. Y_{chn}	7. Y_{dhn}	8. Y_{chn}
2007	1	1	2,545	1	1	1,74	1,50
2008	2	1,261	2,879	1,268	1,252	1,33	1,87
2009	3	1,556	3,822	1,556	1,557	2,18	1,94
2010	4	1,892	12,759	1,926	1,849	5,85	5,36
2011	5	2,280	23,605	2,434	2,086	10,66	10,93
2012	6	5,161	32,657	5,452	4,797	17,85	15,20
2013	7	7,575	38,565	7,786	7,311	18,53	20,60
2014	8	9,325	34,702	9,206	9,475	15,68	18,43
2015	9	11,113	38,566	10,905	11,373	18,60	23,15
2016	10	13,682	45,207	12,998	14,538	25,91	31,25
2017	11	16,661	55,506	16,680	16,637	32,57	37,47
2018	12	19,336	67,430	18,584	20,279	34,58	25,27
2019	13	24,790	80,458	25,068	24,441	27,79	40,17
2020	14	31,351	90,345	29,613	33,526	42,02	47,74
2021	15	36,178	96,670	33,675	39,311	44,90	55,09
2022	16	41,777	102,220	37,181	47,529	45,15	57,07

Ҳақиқий қисми хатоси: $\varepsilon_p = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T |Y_t - \hat{Y}_t| = 6,9$

Мавҳум қисми хатоси: $\varepsilon_j = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T |Y_t - \hat{Y}_t| = 7,2$

Ишлаб чиқариш ҳажми бўйича хатоси:

$$\varepsilon_g = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T |G_t - G'_t| = 22,2$$

(3) жадвалдан маълумки модель ҳақиқатга яқинроқ, энди (3) моделни μ мультипликаторини топамиз:

$$\mu_t = \frac{Q_t}{\bar{Q}_t}$$

$$\sqrt[t]{\prod_t \mu_t} = \bar{\mu}$$

$$Y_p + iY_j = \bar{\mu}(1,215 + 0,012i)L^{(-18,9+0,35i)}(Y_y + iY_n)^{(0,9+0,33i)} \quad (4)$$

μ топгандан кейин (4) модел куйидаги кўринишга эга бўлади:

$$Y_p + iY_j = (0,606 + 0,006i)L^{(-18,9+0,35i)}(Y_y + iY_n)^{(0,9+0,33i)} \quad (5)$$

Энди (5) моделни ҳисобланган қиймати ва берилган статистик маълумотларини таққослаб, моделни қандай тавсифланишини текшираимиз.

2-жадвал

Моделни ҳисобланган қиймати ҳақида маълумот

Йил	T	Q_{tp}	$\mu A Q_{t_{хис}}$
2007	1	1	2,545
2008	2	1,261	2,879
2009	3	1,556	3,822
2010	4	1,892	4,759
2011	5	2,280	6,605
2012	6	5,161	8,657
2013	7	7,575	12,565
2014	8	9,325	16,702
2015	9	11,113	18,566
2016	10	13,682	20,207
2017	11	16,661	22,506
2018	12	19,336	23,43
2019	13	24,790	27,458
2020	14	31,351	35,345
2021	15	36,178	39,67
2022	16	41,777	45,545

(Q_{tp} - статистик маълумот, $\mu A Q_{t_{хис}}$ - ҳисобланган қиймат)

3-жадвалдан маълумки, μ топгандан кейин қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш ҳажмини ҳисобланган қиймати ҳақиқатга яқинлашди.

$$\varepsilon_g = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T |G_t - G'_t| = 5,5$$

(5) моделни хатоси ҳам тўрт баробарга камайди. Энди (5) моделга асосан, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш ҳажми, деҳқончилик ва чорвачилик тармоқларини прогноз қиламиз (бажарилаётган прогнозлар ўлчамсиз катталикларда):

2023-2027 йиллар учун ҳисобланган прогноз қийматлари

Йил	T	Q_t	Y_o	Y_q
2023	17	104.02	46.15	57.87
2024	18	105.16	47.04	58.12
2025	19	109.3	49.7	59.6
2026	20	112.6	51.05	61.55
2027	21	116.72	53.67	63.05

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги соҳасини барқарор, адолатли ва табиий муҳитга ҳурмат асосида ривожлантиришни таъминлаш жуда муҳим. Бунга агроўрмончилик каби барқарор амалиётларни тарғиб қилиш, зарарли кимёвий моддалардан фойдаланишни камайтириш ва деҳқончилик амалиётларида биологик хилма-хилликни тарғиб қилиш киради. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга яхлит ёндашиш орқали соҳанинг узок муддатли муваффақиятини таъминлаши ва мамлакатнинг ҳар томонлама ривожланишига ҳисса қўшиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Calicioglu O., Flammini A., Bracco S., Bellù L., Sims. R. The Future Challenges of Food and Agriculture: An Integrated Analysis of Trends and Solutions. Sustainability 2019. 11. 222. <https://doi.org/10.3390/su11010222>.
2. Demir Bünyamin. Alptekin Nesrin. KILIÇASLAN YILMAZ. Ergen Mehmet. Uslu Nilgun. Forecasting Agricultural Production: A Chaotic Dynamic Approach. // World Journal of Applied Economics. – p. 65-80. 2015. 10.22440/EconWorld.J.2015.1.1.BD.0007.
3. Ayaz M., Ammad-Uddin M., Sharif Z., Mansour A., Aggoune E.M. Internet-of-Things (IoT)-based smart agriculture: toward making the fields talk. // IEEE Access. 7 (2019). - p. 129551-129583. 10.1109/ACCESS.2019.2932609.
4. A. Kamilaris. et al. Deep learning in agriculture: a survey. Comput. Electron. Agric.. 147, 2018. - p. 70-90.
5. Calicioglu A.O. Feasibility Assessment of Large-Scale Duckweed Biorefineries: Technical, Environmental, and Economic Evaluation of Integrated Wastewater Treatment and Bioenergy Production Using Duckweed. Environmental Engineering. University Park. PA, 2019.
6. Tweeten, L. Econometric Models of the Agricultural Sector: Discussion. // American Journal of Agricultural Economics, 57, 1975. 181-184. <https://doi.org/10.2307/1238490>
7. Kazambayeva A.M., Aiesheva G.A., Yesengaliyeva S.M. Hududning resurs salohiyatidan foydalanish asosida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini

barqaror rivojlantirish. // Atrof-muhitni boshqarish va turizm jurnali, 2020. 10 (7): - p. 1478-1485. doi: 10.14505/JEMT.V10.7(39).05

8. www.stat.uz - Ўзбекистоннинг йиллик статистик қўмитаси расмий сайти.

MINTAQANI BARQAROR IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIGA INNOVATSION JARAYONLAR TA’SIRINI BAHOLASH

**Rajabov A.X., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida katta
o‘qituvchisi, PhD**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm viloyati mintaqasini barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi holati o‘rganilgan va unga innovatsion jarayonlar ta’siri turli modellar orqali baholangan.

Аннотация. В данной статье исследуется состояние устойчивого социально-экономического развития Хорезмской области и оценивается влияние на него инновационных процессов через различные модели.

Abstract. In this article, the state of sustainable socio-economic development of the Khorezm region is studied and the impact of innovative processes on it is evaluated through various models.

Kalit so‘zlar. Mintaqa, barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, innovatsiya, innovatsion salohiyat, ekonometrik model, innovatsion mahsulotlar, innovatsion xizmatlar.

Ключевые слова. Регион, устойчивое социально-экономическое развитие, инновации, инновационный потенциал, эконометрическая модель, инновационная продукция, инновационная услуга.

Key words. Region, sustainable socio-economic development, innovation, innovative potential, econometric model, innovative products, innovative services.

Bugungi innovatsion taraqqiyot sharoitida mintaqalarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda innovatsiyalar asosiy drayver sifatida e’tirof etilish shubhasiz. Innovatsion iqtisodiyotga o’tish sharoitida iqtisodiy rivojlanish dinamikasi va aholi farovonligi darajasi, milliy xavfsizlik, jahon iqtisodiyotiga teng huquqli integratsiyalashish imkoniyati, asosan, mamlakatning ilm-fan va texnika yutuqlarini keng qo‘llagan holda iqtisodiyot tarmoqlariga, ijtimoiy va boshqa sohalariga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish bilan belgilanadi.

Innovatsiyalar endilikda faqat yuqori texnologiyali kompaniyalar va texnologiya sohalarida emas, balki iqtisodiyotning barcha sohalarida ro‘y berayotganini yaxshiroq anglash qiyin emas [1]. So‘nggi yillarda innovatsion landshaft sezilarli darajada rivojlandi. Birinchidan, iqtisodiy o‘shish tendensiyalari ta’lim hamda ilmiy-tadqiqot sohalariga investitsiyalarning turli shakllarda kiritilishi ko‘p qutbli innovatsion manzarani yaratmoqda. O‘rtacha va yuqori daromadli mamlakatlar o‘rtasidagi texnologik tafovut qisqardi.

Ikkinchidan, g'oyadan tijoratgacha bo'lgan jarayonning murakkabligi e'tirof etildi, bu insonlarning innovatsiyalar haqidagi tushunchalarning kengayishiga olib keldi. Uchinchidan, bugungi kunda innovatsion jarayon har qachongidan ham ochiq, hamkorlikda va xalqaro miqyosda olib borilmoqda [2].

Mintaqalarning iqtisodiy ixtisoslashuvi, ilmiy-texnik salohiyati va mavjud resurslarini hisobga olgan holda innovatsion rivojlanishning hududiy dasturlari ishlab chiqilmagan hamda ishlab chiqarishning texnik va texnologik bazasi uzluksiz yangilanishini ta'minlashga qaratilgan yechimlarni joriy qilishda innovatsion texnologiyalarga urg'u va ustuvorlik berish talab qilinmoqda [3]. Shu nuqtai nazardan mintaqalarni innovatsion salohiyatini chuqur tahlil qilish mavjud ko'rsatkichlar tizimidan foydlangan holda innovatsion salohiyatni mintaqa iqtisodiyotiga ta'sirini zamonaviy ekonometrik modellar asosida baholash dolzarb masala hisoblanadi. Mamlakatlar va mintaqalarning innovatsion rivojlanish darajasini baholash tizimlarining nazariy va amaliy jihatlarini xorijlik iqtisodchi olimlar ishlarida tadqiq etilgan. Ularning ilmiy izlanishlarida yangi bilimlar, inson kapitali resursi, biznes muhiti omillari mamlakat milliy innovatsion tizimining muhim elementlari ekanligi va ushbu omillarning statistik tahlili natijasida integrallashgan ko'rsatkichlar shakllantirilganligi hamda "diagramma yuzasi" usulidan foydalangan holda mamlakatning innovatsion rivojlanish darajasi ko'rsatkichini hisoblab chiqish o'z aksini topgan. Mintaqa shahar va tumanlar kesmida ishlab chiqarilgan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlarning umumiy hajmining eng katta ko'rsatkichi Urganch shahri (604364,6 mln.so'mni) va Xonqa tumani (38600,7 mln.so'mni) qayd etishgan. Eng past ko'rsatkichni Shovot tumani (477,3 mln.so'mni), Yangibozor tumani (555,6 mln.so'mni) va Gurlan tumani (700,2 mln.so'mni) qayd etishgan (1-jadval).

1-jadval

Mintaqa shahar va tumanlar kesimida ishlab chiqarilgan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar hajmi, (mln.so'm) [4]

Hududlar nomi	Jami	2021-yilda birinchi marta o'zlashtirilgan	2019-2020- yillarda birinchi marta o'zlashtirilgan	2019-2021- yillarda takomillash- tirilgan
Urganch sh.	604364,6	54302,9	8198,7	541863,1
Xiva sh.	3279,8	3045,9	233,9	-
Tumanlar:				
Bog'ot	-	-	-	-
Gurlan	700,2	-	700,2	-
Qo'shko'pir	3487,4	2500,3	987,1	-
Urganch	3162,2	925,1	-	2237,1
Hazorasp	2127,2	472,1	1655,1	-
Tuproqqal'a	-	-	-	-
Xonqa	38600,7	577,7	36637,7	1385,3
Xiva	1566,5	72,1	646,8	847,6
Shovot	477,3	477,3	-	-
Yangiariq	8857,6	1490,9	7366,7	-
Yangibozor	555,6	535,6	-	20,0

So'nggi bir yilda ishlab chiqarilgan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar hajmi bo'yicha yana Urganch shahri (54302,9 mln.so'm) eng yuqori ko'rsatkichni qayd etishgan. Eng past qiymatga Xiva, Hazorasp va Shovot tumanlari ega bo'lishgan. So'nggi uch yilda Urganch shahri 541863,1 mln.so'mlik, Urganch tumani esa 2237,1 mln.so'mlik, Xonqa tumani 1385,3 mln.so'mlik innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqargan. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ishlab chiqarilgan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar hajmi jami 667179,1 mln.so'mni tashkil etgan. Ishlab chiqarish sanoati 544349,4 mln.so'mlik mahsulot va xizmatlar ishlab chiqargan bu esa iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha umumiy ishlab chiqarilgan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar hajmidagi ulushi 81,6% ulushni tashkil etgan (2-jadval).

2-jadval

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ishlab chiqarilgan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar hajmi, (mln.so'm) [4]

Ko'rsatkichlar	Jami	2021-yilda birinchi marta o'zlashtirilgan	2019-2020-yillarda birinchi marta o'zlashtirilgan	2019-2021-yillarda takomillash-tirilgan
Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha	667179,1	64399,9	56426,2	546353,1
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	37593,3	1441,1	36152,2	-
Qurilish	4539,2	347,2	292,8	3899,2
Ulgurji va chakana savdo	55444,4	45148,4	1133,4	9162,6
Tashish va saqlash	16572,4	-	798,1	15774,3
Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar	4060,5	3874,7	-	185,8
Axborot va aloqa	1231,6	-	1231,6	-
Ko'chmas mulk bilan operatsiyalar	179,0	179,0	-	-
Proffesional, ilmiy texnik faoliyat	1262,8	52,1	175,2	1035,5
Boshqarish bo'yicha faoliyat	55,0	-	55,0	-
Ta'lim	1773,9	237,6	1452,4	83,9
Ishlab chiqarish sanoati	544349,4	13096,7	15040,9	516211,8
Boshqa turdagi xizmatlar	117,6	23,0	94,6	-

Keyingi yuqori ulushga ega bo'lgan ulgurji va chakana savdo faoliyat yo'nalishi 55444,4 mln.so'mlik (8,3 %), qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi 37593,3 mln.so'mlik (5,6 %) innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqarishgan. Shuningdek, mintaqa iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha o'rtacha

55598,3 mln.so‘mlik innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqarilgan. Ushbu o‘rtacha ko‘rsatkichdan yuqori bo‘lgan faqat ishlab chiqarish sanoatini qayd etish mumkin. Qolgan iqtisodiy faoliyat turlarining barchasi mazkur o‘rtacha ko‘rsatkichdan ancha past qiymatga ega bo‘lishgan. Bu holat esa mintaqada ishlab chiqariladigan innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar asosan ishlab chiqarish sanoatida yaratilayotganini, shuningdek, iqtisodiy faoliyat turlari o‘rtasida innovatsion mahsulotlar, ishlar, xizmatlar ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha keskin tafovutlar mavjudligini anglatadi.

Bundan tashqari, olib borilgan tadqiqot natijalari davomida mintaqada innovatsion taraqqiyot darajasini o‘zida aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkichlar hisoblangan ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga xarajatlar (*Res&Dev*) hamda ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini bajargan xodimlar soni (*EmpRes&Dev*) bilan aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan YaHM hajmi (*GRP per capita*) o‘rtasida o‘zaro uchyoqlama ijobiy ta’sir mavjudligi VAR (Vector Autoregressive Models) modeli yordamida asoslandi.

Vektorli avtoregressiv model ma’lumki bu o‘zgaruvchining joriy davrdagi qiymatlarini o‘tgan davrdagi qiymatiga va tizimdagi boshqa o‘zgaruvchilarning o‘tgan davrdagi qiymatiga bog‘laydigan ko‘p o‘zgaruvchili vaqtli qator modeli hisoblanadi. Hisob-kitob natijalari quyidagicha ko‘rinishga ega bo‘ldi:

$$GRP\ per\ capita_t = 0.449 * GRP\ per\ capita_{t-1} + 0.201 * Res\&\ Dev_{t-1} + 6.833 * EmpRes\&\ Dev_{t-1} - 1479.057 \quad (1)$$

$$Res\&\ Dev_t = 1.047 * GRP\ per\ capita_{t-1} + 0.258 * Res\&\ Dev_{t-1} + 5.149 * EmpRes\&\ Dev_{t-1} + 297.153 \quad (2)$$

$$EmpRes\&\ Dev_t = 0.064 * GRP\ per\ capita_{t-1} + 0.049 * Res\&\ Dev_{t-1} + 0.66 * EmpRes\&\ Dev_{t-1} + 83.707 \quad (3)$$

Tadqiqot ishida amalga oshirilgan tahlil natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosa, taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

- bugungi innovatsion taraqqiyot sharoitida dunyo mamlakatlarini barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash zamonaviy innovatsion g‘oyalar, ishlanmalar va ilmtalab texnologiyalar asosida amalga oshirishni taqozo etmoqda;

- jahon mamlakatlari iqtisodiyotida bilimlar zaxirasining o‘sishi YaIMga ijobiy ta’sir qilishi va YaIMni o‘sishi esa yangi bilimlarni shakllartirish uchun sarflanadigan resurslar sarfini oshishiga olib kelmoqda;

- mintaqada innovatsion taraqqiyot darajasini o‘zida aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkichlar hisoblangan ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga xarajatlar (*Res&Dev*) hamda ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini bajargan xodimlar soni (*EmpRes&Dev*) bilan aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan

YaHM hajmi (*GRP per capita*) o'rtasida o'zaro uchyoqlama ijobiy ta'sir mavjudligi VAR (Vector Autoregressive Models) modeli yordamida asoslandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kraemer-Mbula E., & Wunsch-Vincent S. The Informal Economy in Developing Nations: Hidden Engine of Innovation? Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

2. Arundel A., Athreye S., & Wunsch-Vincent S. Harnessing Public Research for Innovation in the 21st Century (WIPO Series on Intellectual Property, Innovation and Economic Development). Cambridge: Cambridge University Press, 2020 forthcoming.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi "2022-2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-165-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/6102462>

4. [https:// www.xorazmstat.uz](https://www.xorazmstat.uz)

МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ КЛАСТЕРОВ В РЕГИОНЕ

Бахтияров Ш.Ш, Ургенчский государственный университет, PhD

Аннотация. В статье рассматриваются модели формирования туристско-рекреационных кластеров в регионе. Определены возможности формирования туристско-рекреационных кластеров в Хорезмской области.

Аннотация. Мақолада минтақада туристик-рекреацион кластерларни шакллантириш моделлари асосланган. Хоразм вилоятида туристик-рекреацион кластерларни ташкил қилиш имкониятлари ўрганилган.

Absrtact. The article discusses the models for the formation of tourist and recreational clusters in the region. The possibilities of formation of tourist and recreational clusters in the Khorezm region.

Ключевые слова. Регион, рекреация, кластер, туристско-рекреационных кластер, экотуризм, паломнический туризм.

Калит сўзлар. Минтақа, рекреация, кластер, туристик-рекреацион кластер, экотуризм зиёрат туризми.

Key words. Region, recreation, cluster, tourist and recreational cluster, ecotourism, pilgrimage tourism.

В мире туристско-рекреационная сфера становится одной из ведущих и стратегических отраслей экономики. По данным Всемирной туристской организации, «...туризм занимает третье место по доходности и четвертое по

экспорту товаров и услуг, его доля в мировом валовом внутреннем продукте составляет в среднем 10 процентов...»[1]. В результате глобальной пандемии коронавируса количество иностранных туристов сократилось на 56 процентов в результате закрытия границ, закрытия отелей и жестких ограничений. В результате сектор туризма потерял 320 млрд долларов США за первые пять месяцев 2020 года, а доходы от туризма упали с 1,5 трлн долларов США в 2019 году до 310-570 млрд долларов США в 2020 году. Это поставило под угрозу более 100 миллионов рабочих мест»[2]. Это предопределяет необходимость перехода к инновационной модели развития отрасли, обеспечивающий экономический рост.

В мире проводятся научные исследования в таких приоритетных направлениях как развития рынка туристско-рекреационных услуг, повышения эффективности использования рекреационных ресурсов в регионе, совершенствование механизмов формирования туристско-рекреационных кластеров на основе инновационных подходов. Формирование эффективных кластеров в индустрии туризма требует разработки современных, новых, научно-обоснованных, эффективных методов как одной из приоритетных задач.

Принята Стратегия развития Нового Узбекистана предусматривает превращение страны в привлекательный центр мирового туризма, в категорию наиболее посещаемых туристами стран. Как было подчеркнуто Президентом Республики Узбекистан Шавкатом Мирзиёевым, “Мы будем интенсивно развивать нашу деятельность по созданию специальных экономических зон для развития туризма, созданию туристских кластеров, привлечению в отрасль стратегических партнеров, ускоренному развитию туристской инфраструктуры и индустрии туризма, полному и эффективному использованию туристского потенциала регионов, производству национального туристского продукта и его продвижению на мировые рынки”[3]

В Стратегии развития туризма Узбекистана до 2030 года подчеркнуто "...повышение и внедрение социальной роли туризма, в том числе социального, лечебно-оздоровительного (рекреационного), развитие детского и юношеского туризма..."[4]. Важное значение для решения этих задач имеет совершенствование организационно-экономических механизмов формирования туристско-рекреационных кластеров, ускорение научно-исследовательских работ по применению новых методов и инструментов

развития отрасли на основе инновационных подходов.

В результате исследований изучены возможности формирования туристско-рекреационных кластеров в Хорезмской области. Предпочтение было отдано направлениям экотуризма в Янгибазарском и Тупроккалинском районах, этно-паломнического туризма в Шаватском районе, эко-охотничьего туризма в Хивинском районе, гастрономического туризма в Янгиарикском районе, этно-туризма в Ургенчском районе, медицинского туризма в Ханкинском и Кушкупирском районах (табл.1).

Таблица 1

Возможности формирования туристско-рекреационных кластеров в Хорезмской области

№	Названия территорий	Возможности
1.	Янгибазарский район	Экотуризм: прием потока туристов осуществляется через рыбалку на Амударье и приготовление различных блюд из рыбной продукции, организацию национальных юрт и палаток для ночлега, экотуры
2.	Шаватский район	Этно-зияратский туризм: в деревне, где находится одно из крупнейших мест паломничества в регионе-комплекс Юсуфа Хамадани, будет создана “туристическая махалля” с гостевыми домами, мастерскими ремесленников и услугами общественного питания
3.	Хивинский район	Эко-охотничий туризм: прогулки на лошадях и верблюдах, рыбалка в естественных и искусственных озерах и выращивание лекарственных растений, с использованием которых будет налажена система восстановления здоровья
4.	Янгиарыкский район	Гастрономические: воссоздание облика периода проживания немцев на территории проживания " немецких меннонитов” в селе Окмачит, реставрация и превращение зданий и сооружений этого периода в туристический комплекс, организация туристско-рекреационной зоны на основе Хорезмского кулинарного бренда
5.	Тупроккалинский район	Экотуризм: создание специальных туристических зон вокруг природного ландшафта трех очагов, создание специальных рыболовных зон с использованием возможностей существующих потенциальных озер, внедрение туристических услуг по всему туристическому коридору с максимальным использованием потенциала транспортного коридора А380
6.	Ургенчский район	Этнотуризм: создание туристской зоны на основе традиций туркменского народа, проживающего в туристском комплексе” Улли ховли " и его окрестностях

7.	Ханкинский район	Медицинский туризм: в районе имеются санатории и клиники с многолетним опытом, из года в год увеличивается количество приезжающих на лечение из районов и городов области, Республики Каракалпакстан и соседней Республики Туркменистан
8.	Хазараспский район	Историко-культурный развлекательный туризм: развитая сфера национальных ремесел, прошлое деятелей культуры и искусства, сохранение древних традиций дают возможность развивать в районе развлекательный, арт-туризм
9.	Багатский район	Рекреационный туризм: создание рекреационной зоны возле исторического памятника "Каладжик кала" и лечебного саленного озера перед ним, использование песка в качестве лечебной процедуры
10.	г.Хива	Паломнический туризм: В Ичанкале г.Хивы расположен известный в исламском мире усыпальница Пахлавона Махмуда

Основу предлагаемого туристско-рекреационного кластера составляют инновационные подходы, экономические, социальные факторы, цифровые платформы, организационные механизмы, ядро кластера составляют рекреационные и туристские предприятия, совет кластера, участвующий в организации деятельности кластера и общественные организации. В составе кластера действуют транспортные организации, предприятия размещения рекреантов, предприятия общественного питания, а также культурно-досуговые, санаторно-профилактические, оздоровительные предприятия, объекты паломнического туризма и тематические парки.

Туристско-рекреационный кластер в регионе включает экотуристические стратегические зоны. На этой основе в Хивинской умной (Smart) туристической дестинации Хорезмской области предложено создать туристско-рекреационный кластер “Хива”, “Амударьинская экологическая зона”, “Каладжикская целебная соленая вода” и “Хазараспский историко-археологический парк”. Применение этих предложений позволило реализовать проектов на сумму 2,7 млрд. сумов для оказания туристско-рекреационных услуг.

Важное значение имеет организация кластеров паломнического туризма на базе туристско-рекреационных кластеров Хорезмской области. В результате предлагается сформировать паломнический кластер “Улли Пир” на основе священных мест Пахлавана Махмуда (город Хива), Шейх Мухтар Вали (Янгиарикский район) и Юсуф Хамадани (Шаватский район), что позволит эффективно увеличить объемы туристического потока в данном туристическом направлении.

Еще одно направление развития туристско-рекреационных кластеров в регионе связано с наличием лечебных подземных вод, выявленных в Хазараспском, Багатском, Ханкинском, Ургенчском и Гурлянском районах. Предложено на базе таких лечебных водоемов и месторождений в перспективе сформировать ядро кластера, изучить зарубежный опыт, организовать рекламно-маркетинговую работу, развивать туристическую инфраструктуру.

Список использованной литературы:

1. Информация с официального сайта Всемирной туристской организации (UNWTO). Годовой отчет UNWTO по мировому туризму за 2018 год.
2. UNWTO, World Tourism Barometer, vol. 18, No. 3, June 2020, Madrid, URL: <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>.
3. Мирзиеев Ш.М. Новая стратегия Узбекистана. – Т.: Узбекистан, 2021. – с. 172.
4. Источник: <http://uzbektourism.uz>

АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРУВЧИ СУБЪЕКТЛАР РОЛИНИ БАҲОЛАШ

Бутанова Д.Р., Урганч давлат университети таянч докторанти

Аннотация. Мазкур тадқиқотда қишлоқ хўжалик маҳсулот етиштирувчиларнинг аҳоли бандлигини таъминлашдаги роли эконометрик усуллар ёрдамида баҳолаб ўтилган. олинган натижаларга таянилган ҳолда деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликларининг бандликни таъминлашдаги аҳамияти анча катта эканлиги асосланган.

Аннотация. В данном исследовании оценена роль сельскохозяйственных товаропроизводителей в обеспечении занятости с использованием эконометрических методов. На основании полученных результатов обосновывается значимость деханских хозяйств в обеспечении занятости населения.

Abstract. In this research evaluated role of agricultural producers in providing employment of using econometric methods. Based on the obtained results, substantiated importance of peasant farms in providing employment is much greater.

Калит сўзлар: Қишлоқ хўжалиги, фермер хўжалиги, деҳқон (шахсий ёрдамчи хўжаликлар), регрессион таҳлил, модел, автокорреляция.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, фермерское хозяйство, дехканские хозяйства, регрессионный анализ, модель, автокорреляция.

Key words: Agriculture, farm, farmer peasant farms, regression analysis, model, autocorrelation.

Қишлоқ хўжалиги аҳоли бандлиги ва турмуш фаровонлигини оширишнинг муҳим манбаларидан бири ҳисобланади. Чунки, қишлоқ хўжалиги иқтисодий ўсишнинг манбаи бўлган саноат, туризм каби соҳалар қаторида қаралади [1]. Шу билан бирга, қишлоқ аҳолиси улуши юқори бўлган ривожланаётган давлатларда қишлоқ хўжалиги аҳоли бандлиги ва ҳаёт кечиришининг муҳим манбаи бўлиб хизмат қилмоқда [2].

Мамлакатимизда ишчи кучини кўплиги, аҳолининг катта қисмини қишлоқ жойларида истиқомат қилиши, аҳоли бандлигини таъминлашда қишлоқ хўжалиги юқори улушга эгаллигини ҳисобга олган ҳолда соҳани бандликни таъминлашдаги ролини аниқ миқдорий усуллар ёрдамида баҳолаб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади. Асосий субъект сифатида фермер ва деҳқон хўжаликлари қаралади. Деҳқон хўжаликлари кичик ер майдонига эга бўлгани ҳолда кичик фермер хўжалиги вазифасини бажариб келмоқда.

Тадқиқотлардан маълумки, ушбу иккала субъектда етиштирилаётган маҳсулот турлари ҳам турличадир. Жумладан, фермер хўжаликларида кўпроқ пахта, буғдой каби экинлар етиштирилса, деҳқон хўжаликларида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг манбаи бўлган мева-сабзавот маҳсулотлари кўпроқ етиштирилади. Учинчи субъект ҳам мавжуд, яъни қишлоқ хўжалик фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар. Аммо, уларнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришдаги улуши аҳамиятли даражада эмас.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда субъектлар таъсирининг турлича эканлигини ҳисобга олган ҳолда улар томонидан етиштирилган маҳсулот ҳажмидаги ўзгаришнинг аҳоли бандлигига таъсири қараб чиқилди. Дастлаб қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқаришда муҳим субъект бўлган фермер хўжалиги томонидан етиштирилган маҳсулот ҳажмини ўзгаришини бандлик даражасига таъсирини баҳолаш бўйича ишлаб чиқилган модел натижаларини қараб чиқамиз.

$$\ln(EM) = 4,13 + 0,36 * \ln(AGRF)$$

Мазкур моделнинг адекватлигини асослаш учун зарур бўлган мезонларни тўлиқ шаклда келтириб ўтилди (1-жадвал).

1-жадвал

Фермер хўжаликлари томонидан яратилган маҳсулот миқдори ўзгариши билан аҳоли бандлиги орасидаги боғлиқликни баҳолаш бўйича амалга оширилган регрессион таҳлил натижалари

Model 1: OLS, using observations 2010-2022 (T = 13)

Dependent variable: l_EM

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	4.13325	0.808955	5.109	0.0003	**
l_AGRF	0.365697	0.123049	2.972	0.0127	*
Mean dependent var	6.537056		S.D. dependent var	0.066628	
Sum squared resid	0.029547		S.E. of regression	0.051827	
R-squared	0.445358		Adjusted R-squared	0.394936	
F(1, 11)	8.832600		P-value(F)	0.012701	
Log-likelihood	21.11755		Akaike criterion	-38.23510	
Schwarz criterion	-37.10520		Hannan-Quinn	-38.46735	
rho	0.572470		Durbin-Watson	0.546423	

Шу сабабли, фермер хўжаликларининг бандликка таъсирини баҳолаш учун иккинчи модел ишлаб чиқилди ва автокорреляция муаммоси бартараф этилгани ҳолда детерминация коэффицентини ҳам ошишига эришилди.

$$\ln(EM)_t = 1,13 + 0,12 * \ln(AGRF) + 0,71 * \ln(EM)_{t-1}$$

Мазкур моделнинг адекватлигини асослаш бўйича натижаларни келтириб ўтамиз (2-жадвал).

2-жадвал

Фермер хўжаликлари томонидан яратилган маҳсулот миқдори ўзгариши билан аҳоли бандлиги орасидаги боғлиқликни баҳолаш бўйича амалга оширилган регрессион таҳлил натижалари

Model 3: OLS, using observations 2011-2022 (T = 12)

Dependent variable: l_EM

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value	
const	1.12502	0.427260	2.633	0.0272	**
l_AGRF	0.114739	0.0401795	2.856	0.0189	**
l_EM_1	0.714764	0.0765149	9.341	<0.0001	***
Mean dependent var	6.547808		S.D. dependent var	0.056599	
Sum squared resid	0.001788		S.E. of regression	0.014094	
R-squared	0.949265		Adjusted R-squared	0.937991	
F(2, 9)	84.19616		P-value(F)	1.49e-06	
Log-likelihood	35.84283		Akaike criterion	-65.68565	
Schwarz criterion	-64.23093		Hannan-Quinn	-66.22424	
rho	-0.525613		Durbin's h	-1.888317	

2-жадвалда келтирилган мезонлар моделнинг адекватлигини ва ундан зарурий хулосалар чиқаришда фойдаланиш мумкинлигини асослайди. Натижаларга кўра, фермер хўжаликлари томонидан яратилган маҳсулот миқдорини бандлар сони бўйича эластиклик коэффиценти 0,12 га тенг ва бу миқдори жуда кичик эканлигини кузатиш мумкин. Бу фермер хўжаликларида ишчи кучидан фойдаланиш самарадорлигини анча паст ва норасмий бандлик даражасини анча юқори эканлигини асослайди. Айни таҳлилни қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқаришда қолган иккита субъект учун ҳам амалга оширилди ва регрессион таҳлил натижаларининг муҳим мезонлари келтириб ўтилди (3-жадвал).

3-жадвал

Аҳоли бандлигини таъминлашга қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштирувчи субъектлар таъсирини баҳолаш натижалари

№	Модел	t- статистика	R ²	DW	Эластиклик коэффициенти
3	$\ln(EM)=4,03+0,33*\ln(AGRPF)$	$b_0=23,65$ $b_1=14,70$	0,95	2,16	0,33
4	$\ln(EM)=6,25+0,08*\ln(AGRAC)$	$b_0=60,05$ $b_1=2,76$	0,41	0,41	0,08
5	$\ln(EM)_t=1,40+0,009*\ln(AGRAC)+0,78*\ln(EM)_{t-1}$	$b_0=2,05$ $b_1=0,71$ $b_2=7,22$	0,91	-1,94	-

Келтирилган барча мезонлар ушбу моделлардан фойдаланиш ва хулосалар чиқариш мақсадга мувофиқлигини кўрсатмоқда. Бевосита деҳқон хўжаликлари томонидан яратилган маҳсулот миқдоридаги ўзгаришларнинг бандлар сонига таъсирини баҳолаш натижаларини қараб чиқамиз. Олинган натижаларга кўра, бандлар сонини деҳқон хўжаликларида яратилган маҳсулот ҳажми бўйича эластиклик коэффиценти 0,33 га тенг. Мазкур кўрсаткич аниқланган эластиклик коэффициентлар ичида энг юқори қийматга эга.

Қишлоқ хўжалик фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар томонидан яратилган маҳсулот миқдори билан бандлар сони орасида боғлиқлик мавжуд эмаслиги аниқланди. Яъни, биринчи модел натижаларига кўра, автокорреляция мавжуд бўлиб, кейинги модел бўйича аниқланган коэффициентларда бандлар сонини таъсирини фойдаловчи коэффициент адекват эмаслиги асосланганди. Олинган натижаларга кўра, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирувчилар ичида деҳқон хўжаликларининг бандликни таъминлашдаги аҳамияти анча катта эканлиги асосланганди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Sarris A. The Role of Agriculture in Economic Development and Poverty Reduction. Mimeo, World Bank. Washington, 2003, D.C.
2. Praburaj L. Role of Agriculture in the Economic Development of a Country. 2008. 6. 1-5. 10.5281/zenodo.1323056.
3. www.stat.uz
4. www.xorazmstat.uz

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ҚУРИЛИШ МАТЕРИАЛЛАРИ САНОАТИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ҲАЖМИНИ ЭКОНОМЕТРИК МОДЕЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Тураев Б.Э., Термиз давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада Сурхондарё вилояти қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажмига таъсир этувчи омиллар аниқланган ва кўп омилли эконометрик модел тузиш асосида уларнинг таъсир даражалари аниқланган.

Аннотация. В статье на основе построения многофакторной эконометрической модели выявлены факторы, влияющие на объем производства промышленности строительных материалов Сурхандарьинской области, и определены уровни их воздействия.

Abstract. In the article, the factors affecting the volume of production of the building materials industry of Surkhandarya region are determined and their impact levels are determined based on the creation of a multi-factor econometric model.

Калит сўзлар. Қурилиш материаллари саноати, регрессия, кўп омилли, модел, корреляция, ишлаб чиқариш.

Ключевые слова. Промышленность строительных материалов, регрессия, многофакторность, модель, корреляция, производство.

Key words. Building materials industry, regression, multifactorial, model, correlation, production.

Қурилиш материаллари саноати Сурхондарё вилояти иқтисодиётининг етакчи саноат тармоқларидан бири ҳисобланиб, унинг хиссасига саноат ишлаб чиқаришининг қарийб 9 фоизни тўғри келади. У бир қанча ижтимоий-иқтисодий ўзига ҳосликларини белгилайдиган хусусиятлар билан тавсифланади. Вилоятнинг энг ривожланган қурилиш материаллари саноати тармоқлари булар цемент, деворбоп материаллар, гипс, қуруқ қурилиш аралашмаси, сендвич панеллар, темир-бетон конструкциялар, чақик тош, топ ёпиш материаллари ишлаб чиқариш тармоқларидир. Туманлар бўйлаб кичик ишлаб чиқариш корхоналари бир текис жойлашган бўлса-да, йирик ишлаб

чиқариш корхоналари хом ашё захиралари жойлашган ҳудудларда тақсимланган. Вилоятда цемент, деворбоп материаллар, чақик тош, шағал, кум каби асосий қурилиш материаллари ишлаб чиқариш учун етарли мавжуд хом ашё захиралари мавжуд. Асосий қурилиш хом ашёси бу нometалл минерал маҳсулотлар ҳисобланади.

Қурилиш материаллари саноатини моделлаштириш орқали ривожлантириш бўйича бир қатор олимлар томонидан илмий-тадқиқот ишлари олиб борилган. Буларга мамлакатимиз тадқиқотчи олимларидан Б.Гиёсов, Б.Абдусаматов [1], О.Аҳмедов, А.О.Адашев [2] ва бошқаларнинг илмий-тадқиқот ишларини кўрсатиб ўтиш мумкин. Хорижлик олим А.Жадигерова [3] илмий изланишларида тармоқ Кобб-Дуглас типига ишлаб чиқариш модели орқали тадқиқ этилган.

Ҳудуд қурилиш материаллари саноатининг жорий ҳолати таҳлили шуни кўрсатдики, уни ривожлантиришнинг асосий йўналишларидан бири бу ривожланиш тенденцияларини моделлаштириш орқали турли омилларнинг таъсир даражасини аниқлаш ва шу аснода келгуси ҳолатга таъсир этиш мақсадида таъсиялар ишлаб чиқиш ҳисобланади. Корреляцион-регрессион таҳлил ушбу тармоқ ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишига олиб келувчи омилларни аниқлаш имконини бериб, улар орқали саноати ривожланиш тенденцияларини таъсир этиш, истиқболдаги ривожланиш тенденциялари даражаларини ошириш, йўналишларини белгилаш мумкин бўлади.

Таҷрибалардан шу маълум бўлдики, у (ҳудуд қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажми) натижавий белги билан $r_{yx_i} \geq 0,8$ шартга кўра ўзаро мультиколлениар бўлмаган x_3 (аҳоли жон бошига ўзлаштирилган инвестициялар), x_{11} (корхоналар сони) ва x_{12} (меҳнат ресурслари) омил белгилар кучли боғланган. Амалга оширилган корреляцион таҳлил натижасига кўра, регрессия тенгламаси умумий кўринишини қуйидагича ёзиш мумкин:

$$y_{qms1} = -686,985 + 0,045x_3 + 0,021x_{11} + 0,436x_{12} \quad (1)$$

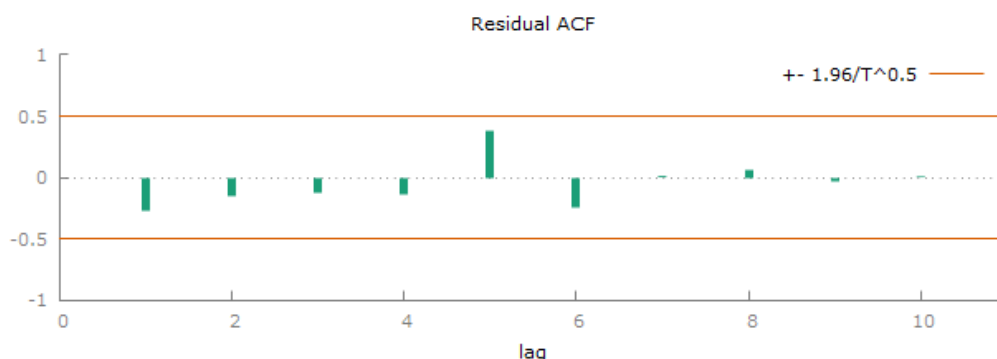
(1) модел бўйича $\alpha = 0,05$ аҳамиятлилик даражасида Стъудентнинг t мезони $df = n - m = 12 - 3 = 9$ эркинлик даражасидаги жадвал қиймати 2,2622 га тенг. Бу моделнинг барча параметрлари ишончли эканлигига далолат қилади. Ушбу моделлар бўйича $\alpha = 0,05$ аҳамиятлилик даражасида Фишернинг F мезони жадвал қиймати $df_1 = m = 3$ ва $df_2 = n - m - 1 = 12 - 3 - 1 = 8$ эркинлик даражаларидаги қиймати 4,07 га тенг. Бу қиймат барча модел бўйича ҳисобланган Фишернинг F мезони қийматидан анча кичик. Демак, модел параметрлари статистик аҳамиятли ва иқтисодий

жараёнга мосдир. (1) модел бўйича детерминация коэффициенти қиймати 0,982935 тенг.

Бошқача қилиб айтсак, танлаб олинган 3 та омил белгилар билан изоҳланаётган қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажми дисперсиясининг улуши 98,3 % ни ташкил қилмоқда. Бундан ташқари, ҳисоб-китоблар орқали ўртача абсолют фоизли хато (аппроксимация хатолиги) $MAPE = 10,918\%$ эканлиги аниқланди. Қолдиқларда автокорреляция мавжуд эмаслиги Бреуфш-Годфри ёки LM тести орқали аниқланди. Тажриба натижаларига кўра LM тестининг ҳисобланган қиймати $LMF = 1,47749$ га тенг, яъни t -статистиканинг жадвал қийматидан кичик:

$$LMF = 1,47749 < t_{jad} = 2,2622 \quad (2)$$

Шу билан бирга, эмпирик аҳамиятлилиқ даражаси $p = 0,357241$ эса $\alpha = 0,05$ аҳамиятлилиқ даражасидан катта. Бу эса қолдиқларда автокорреляция мавжуд эмаслигини англатади. Буни автокорреляция функцияси чизмасида ҳам кўриш мумкин (1-расм).

1-расм. Сурхондарё вилояти қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажми моделининг қолдиқлари коррелограммаси

Юқоридаги моделни баҳолаш натижаларидан (1) модел верификация босқичининг асосий барча талабларига жавоб бериб, иқтисодий жараёнга мос модел эканлигини билиб олиш мумкин. Корреляцион-регрессион таҳлил натижаларидан шу маълум бўлмоқдаки, вилоятда корхоналар сони ва меҳнат ресурслари сони ўзгармас бўлган ҳолатда аҳоли жон бошига ўзлаштирилган инвестициялар минг сўмга ўсиши қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажмини 0,0448611 млрд. сўмга оширади.

Аҳоли жон бошига ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми ва меҳнат ресурслари сони ўзгармас бўлганда, иқтисодиётда фаол корхоналар сони 1 бирликка ортиши қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажми 0,0208928 млрд. сўмга оширади. Шунингдек, аҳоли жон бошига ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми ва фаол корхоналар сони ўзгармас бўлган ҳолатда, меҳнат ресурслари сонининг 1 бирликка ортиши қурилиш

материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажмини 0,436068 млрд. сўмга ўсишига олиб келиши аниқланди.

Танлаб олинган омилларнинг натижага фоизли таъсирини ифодаловчи хусусий эластиклик коэффициентлари $E_3 = 0,36$, $E_5 = 1,06$ ва $E_{11} = 2,74$ эканлиги аниқланди. Эластиклик коэффициентларидан шу маълум бўлмоқдаки, бошқа омилларнинг таъсири ўзгармас бўлганда вилоятда аҳоли жон бошига ўзлаштирилган инвестицияларни 1 фоизга ошириш қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ҳажмини 0,36 фоизга ўсишига, фаол корхоналар сонини 1 фоизга ошириш эса унинг 1,06 фоизга ўсишига ва меҳнат ресурслари сонининг 1 фоизга ўсиши эса тадқиқ этилаётган кўрсаткичнинг 2,74 фоизга ортишига олиб келади.

Шундай қилиб, вилоятда қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ҳажмининг ошиши аҳоли жон бошига ўзлаштирилган инвестициялар, фаол корхоналар сони ва меҳнат ресурслари сони кўрсаткичларига кўп жihatдан боғлиқлиги аниқланди. Бошқа омилларга қараганда меҳнат ресурслари сони қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ҳажмига таъсири юқори эканлиги маълум бўлди. Ушбу омиллар ҳажмини турли дастаклар орқали ошириш орқали вилоят қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажмига, ўз навбатида эса тармоқ ялпи қўшилган қийматининг ошишига эришиш мумкин.

Иқтисодий фаол меҳнат ресурслари сонининг ошишини рағбатлантириш, вилоят иқтисодиётига, шу жумладан қурилиш материаллари саноатига турли кўринишдаги инвестицияларни жалб қилишга қаратилган лойиҳаларни ҳудудий инвестиция дастурига киритиш орқали уларни қўллаб-қувватлаш, уй-жой объектларини янги қуриш ва реконструкция қилиш ишлари ҳажмини аҳоли сонининг ўсиши натижасида уларнинг талабларига мутаносиб қўшимча режалаштириш, корхоналар сонини ошириш учун тадбиркорликнинг турли кўринишларини молиялаштириш чора-тадбирларининг ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Гиёсов Б.Д., Абдусаматов Б. Қурилиш комплексини ривожлантиришда инвестиция фаолиятини ташкил этиш ва амалга оширишнинг асосий жиҳатлари // “Архитектура ва қурилиш соҳаларида инновацион технологияларни қўллаш истиқболлари” мавзусидаги халқаро илмий-техник конференция материаллари. СамДАҚИ. Самарқанд. – 2016. - 156-157 б.

2. Ахмедов О.Т., Адашев А.Ў. Қурилиш соҳасини ривожлантиришда инвестициялаш жараёнлари таҳлили // “Иқтисодиёт ва инновацион

технологиялар” илмий электрон журналы, 1-сон. www.iqtisodiyot.uz, 2018. - 1-7 б.

3. Жадигерова А.Б. Эконометрическое моделирование влияния факторов на валовую добавленную стоимость по виду экономической деятельности «Строительство». Приоритетные научные направления: от теории к практике, (8), 2013. - с. 171-175.

MINTAQADA INNOVATION IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI RIVOJLANTIRISHNI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH

**Soporboyev D.Y., Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası
stajyor-o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintqa iqtisodiyotida kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni tanlash va tanlangan omillar bo‘yicha xalqaro tajribada qanday ekonometrik modellardan foydalanish hamda tarmoq korxonalarida ijtimoiy va mehnat munosabatlarini rivojlantirish yo‘nalishlari belgilab berilgan.

Аннотация. В данной статье проводится выделение факторов, влияющих на развитие субъектов малого предпринимательства в экономике региона и использование эконометрических моделей в мировом опыте по выделенным факторам, а также направления развития социально-трудовой определяются отношения в сетевых предприятиях.

Abstract. The article considers the models for the formation of tourist and recreational clusters in the region. The possibilities of formation of tourist and recreational clusters in the Khorezm region were studied.

Kalit so‘zlar. Kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, ekonometrik model, moliyaviy resurslar, innovatsiya, rag‘batlar, tadbirkorlik subyektlari.

Ключевые слова. Малый бизнес, частное предпринимательство, эконометрическая модель, финансовые ресурсы, инновации, стимулы, хозяйствующие субъекты.

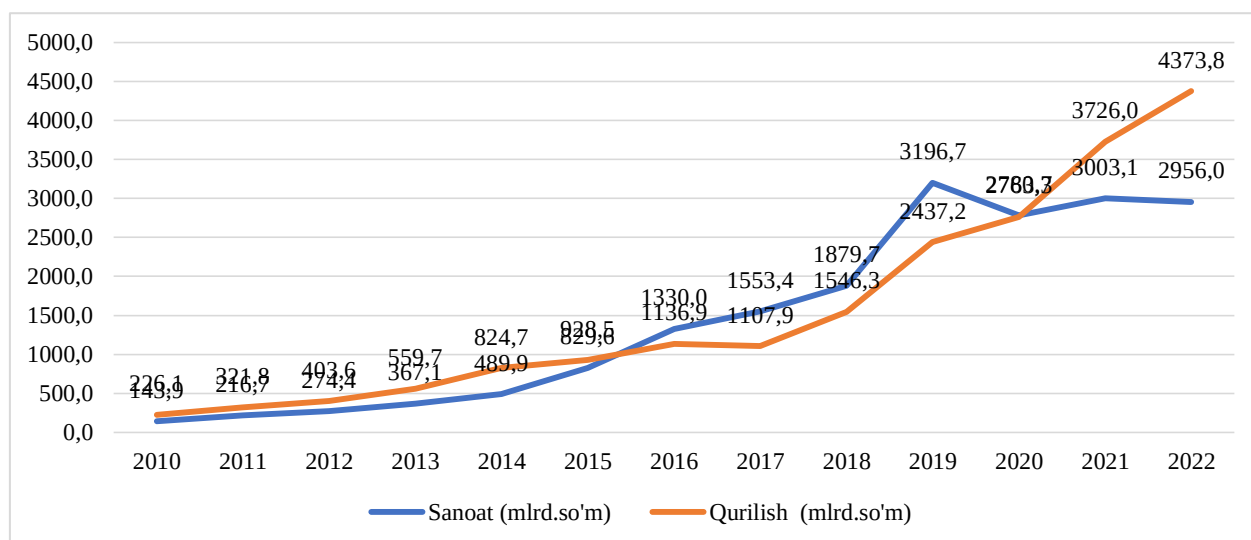
Key words. Small business, private entrepreneurship, econometric model, financial resources, innovation, incentives, business entities.

Mamlakatimizda iqtisodiyotning barqaror o‘sishi, aholi farovonligini yuksaltirish, import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Hukumat tomonidan kichik biznesni rivojlantirish, aholi bandligini ta’minlash, daromadlar tengsizligini kamaytirishga qaratilgan turli maqsadli dasturlar amalga oshirildi. Kichik korxonalar bozor muhitiga tez moslashish, daromad keltirish va mulkdorlarning o‘rta sinfini yaratish kabi afzalliklarga ega. Mulkdorlar yoki tadbirkorlarning

shaxsiy mulki yuqori ahamiyatga bo'lib, uni biznesni boshqarishning eng samarali shakliga aylantiradi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston 2022-2026-yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning yangi strategiyasini [2] amalga oshirish bilan yangi rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda, uning maqsadi inklyuziv va barqaror iqtisodiy o'sishga erishish, iqtisodiyotda raqobatni ta'minlash, tadbirkorlik subyektlariga teng sharoitlar yaratish, aholining kambag'alligini va to'liq bozor munosabatlari ta'minlash orqali kambag'allikni ikki baravar kamaytirishga qaratilgan. Milliy iqtisodiyotning o'tish jarayonini jadallashtirish va raqobatbardoshligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish hisobidan barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash to'g'risida"gi Farmoni qabul qilingan. Mazkur islohotlar davlat siyosati doirasida tadbirkorlik faoliyatining erkinligini ta'minlashga qaratilgan. Shu bois, tadbirkorlik faoliyatining erkinligi, xususiy mulk dahlsizligini amalda ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalish bo'lib qoladi.

Respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rag'batlantirish mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim va strategik omillaridan biridir. Kichik biznes aholi bandligini kengaytirish va daromadlarini oshirish uchun sharoit yaratadi, ijtimoiy guruhlar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni bartaraf qiladi, qulay ijtimoiy muhitni shakllantiradi. Shu munosabat bilan respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish masalasiga davlatimiz iqtisodiy siyosatining strategik vazifasi sifatida qaralmoqda.

Shu nuqtai nazardan, "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, tadbirkorlik tuzilmalari faoliyatiga davlat, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat qiluvchi organlar tomonidan noqonuniy aralashuvlarning jiddiy oldini olish" [1] belgilandi. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha Harakatlar strategiyasida [3] hayotiy muhim vazifa sifatida belgilangan. Kichik biznes sohasidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar rivojlanishining ekonometrik tahlili ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarning murakkab aloqadorligini iqtisodiy va matematik usullar yordamida aniqlash, mavjud qonuniyatlarni aniqlash va ular bo'yicha eksperimental tadqiqotlar o'tkazish imkonini beradi.

1-rasm. Xorazm viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi asosiy ko'rsatkichlari hajmi

1-rasmda Xorazm viloyatida 2010-yildan 2022-yilgacha bo'lgan 13 yil davomida iqtisodiyotning ikkita tarmog'ida (sanoat va qurilish) kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning asosiy ko'rsatkichlari hajmi ko'rsatilgan. Jadvaldan shuni ko'rish mumkinki, sanoat tarmog'ining hajmi yillar davomida barqaror ravishda o'sib bormoqda. Soha 2010-yilda 143,9 mlrd.so'mdan boshlangan bo'lsa, 2019-yilda 3196,7 mlrd.so'm bilan eng yuqori cho'qqiga chiqdi. Biroq, 2020-yilda biroz pasayib, 2780,7 mlrd.so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda yana o'sib, 3003,1 mlrd.so'mga yetdi. 2022-yilda tarmoq 2956,0 mlrd.so'mga qisqarishi kutilmoqda. Xuddi shunday, qurilish sohasining hajmi ham yillar davomida ortib bormoqda. Soha 2010-yilda 226,1 mlrd.so'mdan boshlangan bo'lsa, 2022-yilda 4373,8 mlrd.so'mga yetdi. Sektor 2017- va 2020-yillarda biroz pasayishdan tashqari barqaror o'sishni boshdan kechirmoqda.

Xorazm viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi sanoat va qurilish sohasida o'sib bormoqda, degan xulosaga kelish mumkin. Biroq, ayrim yillarda tebranishlar va biroz pasayish kuzatildi. Har ikki soha uchun ham ijobiy tendensiya bo'lib, bu hududda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining salohiyati o'sish imkoniyatlaridan dalolat beradi.

Hudud iqtisodiyotida kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va ular o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashda x_1 - mustaqil omil sifatida YaIMda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi, x_2 - omil sifatida kichik biznes subyektlarining o'rtacha soliq yuki, x_3 - omil sifatida Markaziy bank tomonidan o'rnatilgan qayta moliyalash stavkasi, x_4 - omil sifatida iqtisodiyot tarmoqlarida asosiy kapitalga investitsiyalar, x_5 - omil sifatida faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar soni, x_6 - omil asosiy kapital qo'yilmalarida kichik biznesning hajmi, x_7 omil kichik tadbirkorlikda band bo'lganlar soni, x_8 -

omil kichik biznesdagi mehnat unumdorligi, x_9 - omil narx indeksi (inflyatsiya), va x_{10} – omili esa kichik biznes tarmoqlarining eksport hajmi kabi omillarni tanlab olib tahlil qilamiz. Bu tahlilimizda natijaviy omil sifatida kichik biznes sohasida yaratilgan yalpi mahsulot hajmi bo‘lib, u y - o‘zgaruvchisi bilan ifodalaymiz. Kichik biznesning o‘sishi va rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish uchun xalqaro tajribada keng qo‘llaniladigan uchta ekonometrik model haqida qisqacha to‘xtalishimiz mumkin. Bular Logit va Probit modellari muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlik ehtimolini baholaydi, Tobit modeli qaram o‘zgaruvchining chegaralangan diapazoniga ega bo‘lganda qo‘llaniladi va panel ma’lumotlar modellari vaqt va turli obyektlar bo‘yicha ma’lumotlarni tahlil qiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, mintaqada innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari rivojlanishini ekonometrik modellashtirish mavzusidagi tadqiqot ishimizdan kelib chiqib, moliyadan foydalanish, innovatsiyalar, inson kapitalini rivojlantirish, davlat siyosati kichik biznesning o‘sishi va rivojlanishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillardan biri ekanligini ko‘rish mumkin. Ekonometrik modellashtirish ushbu omillarning kichik biznes rivojlanishiga ta’sirini tahlil qilishning samarali vositasi ekanligi aniqlandi. Ushbu omillarni tahlil qilish uchun regressiya modellari, vaqt seriyalari modellari va panel ma’lumotlar modellari kabi turli modellardan foydalanish mumkin. Biroq, har bir model o‘zining kuchli va cheklovlariga ega. Shuning uchun, har bir tadqiqotchi o‘z tadqiqoti uchun mos modelni diqqat bilan tanlashi va natijalarni shunga mos ravishda sharhlashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzuridagi Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida” PQ-4417-son Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-avgustdagi “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
4. Andrew F., Siegel, Statistics - practical business, 4th edition, Moscow: Williams Publishing House, 2002. – p. 389-450.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Бахтиярова Ш., студент Ургенчский филиал ТМА

Аннотация. В статье рассматривается методика оценки социального развития региона. Проведен SWOT анализ социального развития Хорезмской области.

Аннотация. Мақолада минтақани ижтимоий ривожланишида экологик омилларни таъсирини баҳолаш услубияти асосланган. Хоразм вилоятини ижтимоий ривожланиш SWOT-таҳлили амалга оширилган.

Abstract. In this article, the method of assessing the impact of environmental factors on the social development of the region is justified. SWOT-analysis of social development of Khorezm region was carried out

Калит сўзлар. Минтақа, экология, экологик вазият, ижтимоий ривожланиш, аҳоли саломатлиги, ижтимоий ҳолат.

Ключевые слова. Регион, экология, экологическое состояние, социальное развитие, здоровье населения, социальное положение.

Key words. Region, ecology, ecological social development, public health, social status.

Одной из основных целей модернизации экономики является определение факторов повышения ее конкурентоспособности и обеспечения устойчивого регионального развития. По оценкам экспертов, сегодня только 23% добытых и потребляемых ресурсов используется в виде готовых продуктов, а остальная часть возвращается в окружающую среду в виде отходов, что приводит к изменению экологических характеристик региона. Во всем мире в условиях глобализации активно ведутся научные исследования направленные на обеспечение устойчивого развития регионов, а также на повышение их конкурентоспособности на основе оценки взаимодействия экономических и экологических факторов. Экологические и экономические факторы повышения мезоуровневой конкурентоспособности региональных производственных систем будут приоритетными в структурных изменениях, направленных на эффективное использование существующего природного и экономического потенциала регионов, что в свою очередь, потребуют формирования эффективной региональной экологической политики.

Одним из приоритетных направлений строительства Нового Узбекистана является комплексное развитие регионов, ориентация на экологические факторы при прогнозировании устойчивого экономического

роста, резкое увеличение их доли в ВВП. Как было отмечено в инаугурационной речи Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева на совместном заседании обеих палат Олий Маджлиса; «Ситуация связанная с высыханием Аральского моря все больше приобретает критический оттенок. В этой связи, мы должны реализовать системные и комплексные мероприятия по претворению в жизнь резолюцию Ассамблеи Организации Объединённых Наций об объявлении региона Приаралья зоной экологических инноваций и технологий. А также, усилит нашу деятельность по выработке Всемирной экологической хартии ООН направленной на формирования основ новой экологической политики»[1].

Эти проблемы особенно важны для экономики Хорезмской области, так как уровень социально-экономического развития региона напрямую связан со стабильностью естественных экологических условий воспроизводства производств, уровнем эколого-экономического равновесия. По мнению автора, экологическая и экономическая сущность региональной конкурентоспособности заключается в способности произвести качественные товары и услуги с высокими потребительскими свойствами по конкурентоспособным ценам и удержанием этого преимущества в течении долгого периода.

Также предлагается усовершенствованная модель региональной конкурентоспособности на основе структурного анализа проявляемого на него, макро-, мезо- и микроуровнях синергетического эффекта эколого-экономических аспектов конкурентоспособности и раскрывается научно-теоретические аспекты методологии обоснования критериев оценки с учетом зарубежного опыта.

Подчеркивается, что эффективность стратегии развития национальной экономики в большой степени зависит от устойчивости ее составляющих, а именно от эколого-экономической конкурентоспособности регионов.

Регион представляет собой комплексное территориальное образование с схожими природно-географическими, едиными социально-экономическими, материально-техническими и логистическими аспектами под единой системой административного управления. При этом эколого-экономические конкурентные отношения проявляются на четырех (микро, мезо, макро и мега) уровнях. (Рис.1)

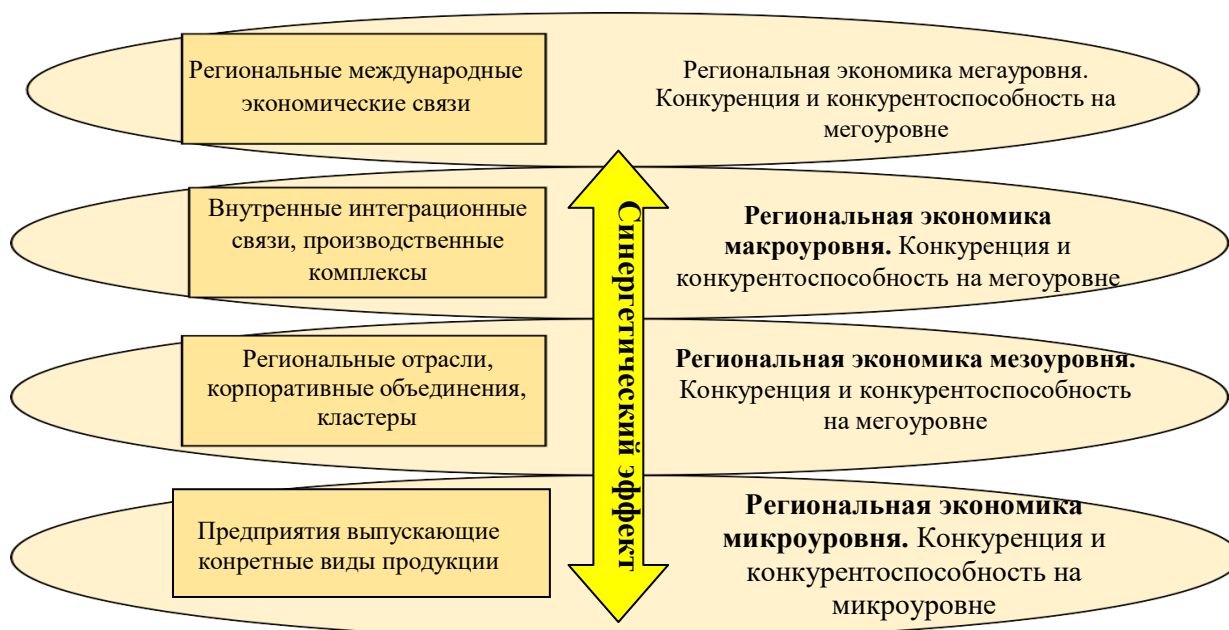

Рисунок 1. Концептуальная модель взаимосвязи конкуренции в региональной эколого-экономической системе

На микроуровне конкурируют конкретные виды продукции, конкретные предприятия и виды производств. На мезоуровне в конкурентную борьбу между собой вступают регионы, отрасли, корпоративные объединения предприятий и фирм с горизонтальными хозяйственными связями и кластерами. На макроуровне между собой конкурируют производственные комплексы, интегрированные по межотраслевой производственной цепочке. А на мегоуровне конкуренция происходит между странами.

Эколого-экономическая конкуренция на региональном уровне имеет свои особенности, в которых четко просматриваются горизонтальные и вертикальные связи между субъектами разного уровня. Такие отношения иногда принимают форму жесткой конкуренции, а в некоторых случаях принимают форму сотрудничества и партнерства, а также способствуют формированию межотраслевых региональных кластеров.

Только экологически ориентированные стратегии социально-экономического развития, которые не приводят к ухудшению состояния окружающей среды и природных систем. Повышение благосостояния населения играет ключевую роль в формировании системных представлений об эколого-экономической конкурентоспособности и интерпретации содержания конкуренции в области региональной экономики.

Основная задача экологически ориентированной стратегии социально-экономического развития - не допустить ухудшения окружающей среды в контексте роста населения и уровня жизни, а также сформировать системное представление об экологической и экономической конкурентоспособности в

области региональной экономики. Эколого-экономический аспект конкурентоспособности оценивается на основе качественных и количественных показателей социально-экономического развития региона. В диссертации разработан механизм связи и взаимодействия со структурой эколого-экономической системы региона и его региональной конкурентоспособностью, (рис.2).

Согласно исследованию, наиболее важными методическими аспектами оценки конкурентоспособности региона являются следующие:

- конкурентоспособность региона оценивается путем определения его позиции в национальной экономике по каждой группе показателей;
- показатели, используемые для дифференциации регионов по уровню конкурентоспособности, не должны зависеть от размера регионов и количества проживающих в них людей. Следовательно, эти показатели должны иметь относительную величину;
- Конкурентные преимущества, как основные факторы повышения региональной конкурентоспособности выявлены в следующих направлениях: демографическая ситуация и рынок труда; местные природные ресурсы и защита окружающей среды; внешнеэкономическая деятельность; инновационно-инвестиционная деятельность; развитость инфраструктуры; институциональные изменения и местный бюджет. Для разработки стратегии развития региона использовались SWOT-анализ конкретных аспектов социально-экономической ситуации, анализ формирования ключевых «точек роста» и межотраслевых кластеров, а также анализ конкурентоспособности региона.

Рисунок 2. Эколого-экономическая система и механизм ее взаимосвязи с региональной конкурентоспособностью

В диссертации, на основе эколого-экономических факторов проведен SWOT-анализ социально-экономического развития Хорезмской области. Анализ внутренних возможностей региона (его сильных и слабых сторон) с учетом внешних угроз и возможностей станет основой для разработки стратегии развития региона, (таблица 1).

Таблица 1

**SWOT-анализ социально-экономического развития
Хорезмской области на основе эколого-экономических факторов**

I. S - сильные стороны:	II. W- слабые стороны:
– наличие привлекательных для международного туризма объектов историко-культурного наследия; – переизбыток трудовых ресурсов; – высокий образовательный уровень кадров; – наличие сельскохозяйственного сырья для расширения промышленной переработки; – развитая ирригационная инфраструктура и высокая культура земледелия;	– сложная экологическая ситуация; – высокий уровень засоления орошаемых земель и водоемов; – невысокая инновационная и инвестиционная активность. – неглубокая переработка сельскохозяйственной продукции; – сокращение международного туризма из-за пандемии COVID.
III. О - возможности:	IV. Т - угрозы:
– формирование кластеров по развитию международного туризма; – внедрение технологий глубокой переработки сельскохозяйственного сырья; – подключение к глобальным транспортным коридорам «север-юг» и «один пояс – один путь»; – развитие ремесленничества и народных промыслов; – приоритетное внимание международных экологических организаций.	– критическая зависимость аграрного сектора региона от межгосударственного распределения водных ресурсов; – деградация орошаемых земель в результате засоления почв; – рост заболеваемости населения из-за ухудшения качества питьевой воды; – скрытая безработица; – износ основных фондов и связанное с этим технологическое отставание;

По результатам анализа, на основе эколого-экономических факторов было обоснована возможность определения приоритетных направлений повышения конкурентоспособности региона, а также разработка комплексных программ социально-экономического развития региона.

Формирование цифровой и инновационной экономики в регионе приведет к увеличению цепочки добавленной стоимости во всех секторах экономики, расширению производства конкурентоспособной инновационной продукции и снижению зависимости факторов окружающей

среды. Это будет достигнуто за счет взаимодействия науки, малого инновационного предпринимательства и промышленности. Инновационная система образования региона как эффективный инструмент будет выполнять ведущую роль в организации такого взаимодействия.

В результате активности данной системы будет обеспечена основанная на экологических и экономических факторах конкурентоспособность региона, создание за счет рационального использования природно-ресурсного потенциала региона экологически чистых территорий по производству конкурентоспособной продукции.

В результате исследования, на основе эколого-экономических факторов были обоснованы следующие приоритеты повышения конкурентоспособности экономики региона:

- стимулирование привлечение прямых инвестиций для повышения конкурентоспособности региона;
- усиление инвестиций в развитие человеческого капитала в регионе;
- модернизация и переоснащение промышленных предприятий инновационными и цифровыми технологиями;
- развитие малого бизнеса и частного предпринимательства, расширение интеграции и сотрудничества на основе «точек роста» конкурентных преимуществ в регионе;
- развитие туристической индустрии и инфраструктуры, расширение производства товаров народного творчества и развитие ремесел;
- увеличение экспортного потенциала региона за счет производства конкурентоспособной продукции в хлопково-текстильных кластерах региона.

Таким образом, эколого-экономическая конкурентоспособность региона зависит от уровня экологизации производства, диверсификации и модернизации секторов экономики на основе повышения его экономического потенциала, формирования инновационной и цифровой среды.

Учет эколого-экономических аспектов повышения конкурентоспособности требует использования следующих ключевых факторов, обеспечивающих максимальную социально-экономическую эффективность при минимальных природно-экологических издержках: экономические параметры природно-ресурсного потенциала; природно-экологических; структурно-технологические (эффективные инновационные технологии, экологические параметры применяемых технологий и др.); институциональные (рыночная среда и формирование базовых рыночных институтов, правовые основы природопользования и др.); демографические

(плотность населения, процессы урбанизации и др.); глобальные (степень интеграции региона в мировую экономическую систему, его место и роль в национальной экономике и др.).

Список использованной литературы:

1. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимида киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқи. www.president.uz
2. Мирзиеев Ш.М. Новая стратегия Узбекистана. – Т.: Узбекистан, 2021. – с. 172.
3. <http://uzbektourism.uz>

МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛОВЧИ МУҲИМ КЎРСАТКИЧЛАР СТАТИСТИКА ТАҲЛИЛИ

Казаков У.Ж., Урганч давлат университети магистранти

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистонда иқтисодий хавфсизликни таъминловчи муҳим кўрсаткичлар ҳисоблаб чиқилган ва улар қиёсий таҳлили амалга оширилган. Ушбу кўрсаткичларнинг иқтисодий тебранишлардан таъсирланиш даражалари аниқланилган.

Аннотация. В данной работе рассчитаны важные показатели, обеспечивающие экономическую безопасность Узбекистана и проведен их сравнительный анализ. Определена степень влияния этих показателей на экономические колебания.

Abstract. In this article, the method of assessing the impact of environmental factors on the social development of the region is justified. SWOT-analysis of social development of Khorezm region was carried out.

Калит сўзлар. Хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик, ЯИМ, вариацион кенглик, ўртача квадратик четланиш.

Ключевые слова. Безопасность, экономическая безопасность, ВВП, ширина вариации, стандартное отклонение.

Key words. Security, economic security, GDP, variation width, standard deviation.

Жаҳон ҳамжамиятида содир бўлаётган турли иқтисодий тебранишлар иқтисодий хавфсизлик масаласини долзарб муаммолардан бири сифатида қаралиши ва ушбу муаммонинг аҳамиятини янада ошиши сабаб бўлмоқда. Назарий жиҳатдан иқтисодий хавфсизлик тушунчасига турлича ёндашувлар мавжуд. Хусусан, иқтисодчи олим Гласер хавфсизликни ҳар қандай хавфни

мавжуд эмаслиги сифатида таърифлайди, чунки хавфнинг мавжуд бўлиши субъектга салбий таъсир кўрсатади [1]. Шу нуқтаи назардан ҳамда бошқа олимларнинг ёндашувларига кўра, иқтисодий хавфсизлик ва барқарорлик мамлакатда турли иқтисодий рискни баҳолаш сифатида қаралади [2].

Ўзбекистон Республикасида иқтисодий хавфсизликни қатор макроиқтисодий кўрсаткичлардаги ўзгариш ва рискларни баҳолаш асосида қараб чиқилди. Тадқиқотни амалга ошириш учун 2000-2022 йиллар маълумотларидан фойдаланилди. Кўрсаткичлар қиймат кўринишида бўлганлиги учун 2000 йилни базис сифатида қабул қилган ҳолда ўзгармас нархларга ўтказилган. Асосий макроиқтисодий кўрсаткичлардаги ўзгаришлар ҳамда рискни баҳолаш учун вариацион кенглик, ўртача квадратик четланиш ва иккала кўрсаткичнинг фарқи асосида топиладиган стандарт кўрсаткичлардан фойдаланилди. Амалга оширилган таҳлиллар асосида қуйидаги натижалар олинди (1-жадвал).

1-жадвал

Мухим макроиқтисодий кўрсаткичлардаги рискни баҳолаш бўйича аниқланган индикаторлар

Индикаторлар	ЯИМ	Тармоқларнинг ялпи қўшилган қиймати	Махсулотларга соф солиқлар	Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги	Саноат	Қурилиш	Хизматлар
2022 йилда 2020 йилга нисбатан ўзгариш (марта)	3,9	3,9	3,4	3,0	3,1	10,3	4,6
Максимал қиймат	12705,3	11245,6	1406,5	2960,9	1448,5	2012,3	5552,6
Минимал қиймат	3255,6	2848,0	407,6	978,5	462,4	196,2	1210,9
Вариацион кенглик	9449,7	8397,6	998,9	1982,4	986,1	1816,1	4341,7
Ўртача квадратик четланиш	3039,1	2684,4	347,9	652,5	308,9	594,7	1369,8
Стандарт кўрсаткич	3,1	3,1	2,9	3,0	3,2	3,1	3,2

Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулот таҳлилни амалга ошираётган давр мобайнида барқарор ўсиш суръатига эга бўлган ва 3,9 баробарга ошиши

таъминланган. Мазкур даврдаги максимал ўсиш суръати 9,5 фоизни (2007 йил), минимал ўсиш суръати эса 2,0 фоизни (2020 йил) ташкил қилган. Айтиш жоизки, тармоқларнинг ялпи қўшилган қийматида ҳам кузатиш мумкин. Фақат максимал ўсиш суръати 9,6 фоизни ташкил қилган. Мамлакатда амалга оширилаётган бюджет-солиқ сиёсати сабабли маҳсулотларга соф солиқлар қиймати 3,4 баробарга ошириш кузатиш мумкин. Ушбу кўрсаткичдаги ўсиш суръатининг 12,6 фоизни (2008 й.), минимал қиймати эса 1,0 фоизни (2022 й.) ташкил қилган.

Учала кўрсаткич бўйича олинган таҳлил натижаларидан маълум бўлишича, кўрсаткичлардаги ўсиш суръатининг максимал жаҳон молиявий иқтисодий инқирозидан олдинги даврга тўғри келган бўлса, минимал қийматлари пандемия даврига тўғри келганлигини кузатиш мумкин. Айнан, 2008 йилда маҳсулотларга соф солиқлар ўсиш суръати ўзининг максимал даражасига етганлиги аниқланди.

1-жадвалда келтирилган миқдор кўринишидаги кўрсаткичларнинг барқарор ўсиш суръатлари таъминлангани учун уларнинг барчасида максимал қиймат 2022 йилга, минимал қиймат 2000 йилга тўғри келмоқда. Фақат 2022 йилда маҳсулотларга соф солиқлар ўсиш суръатини манфий қийматга эга бўлганлиги сабабли максимал қиймати 2021 йилга тўғри келган. Таҳлил қилинаётган кўрсаткичларнинг турли ҳажм ва масштабга эга бўлганлиги сабабли улардаги рискни баҳолаш ва қиёсий таҳлилини амалга ошириш учун стандарт кўрсаткич ишлаб чиқилди. Ушбу кўрсаткич вариацион кенгликни ўртача квадратик четланишга бўлиш асосида аниқланган. Аслини олганда, ўртача квадратик четланишни юқори бўлиши рискни юқориликдан далолат беради.

Аниқланган стандарт кўрсаткичларнинг энг юқори қиймати хизматлар соҳасига тўғри келиб, 3,2 барлиқни ташкил қилмоқда. Аммо, маҳсулот миқдори нуқтаи назаридан ўзгаришни қараб чиқадиган бўлсак, юқори қиймат қурилиш соҳасига тўғри келгани ҳолда 103,6 баробарни ташкил қилмоқда. Бунинг сабабини ўрганиш натижаларига кўра, максимал ўсиш суръати 34,2 фоизни (2009 й.), минимал ўсиш суръати эса 2,9 фоизни (2000 й.) ташкил қилмоқда. Бундан кўринадики, ўсиш суръатида беқарорлик мавжуд ва соҳанинг иқтисодий тебранишлардан таъсирланиши юқори.

Энг паст қиймат эса қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигига тўғри келгани ҳолда соҳада етиштирилган маҳсулот миқдори 3,0 баробарга ошган, аниқланган стандарт кўрсаткич ҳам 3,0 барлиқка тенг эканлигини кузатиш мумкин. Бунинг асосий сабаби соҳада етиштирилган маҳсулот ўсиш суръатини нисбатан барқарор эканлигидир. Чунки, айнан қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигининг ўсиш суръати бўйича аниқланган вариацион

кенглик кўрсаткичи 8,1 фоизни ташкил қилгани ҳолда бошқаларга нисбатан кичик қийматга эга бўлмоқда. Бу соҳанинг таҳлил қилинаётган даврда содир бўлган иқтисодий тебранишлардан нисбатан камроқ таъсирланганлигини билдиради.

Келтириб ўтилган таҳлил натижаларига асосланган ҳолда хулоса чиқарадиган бўлсак, мамлакатда таҳлил қилинаётган даврда макроиқтисодий кўрсаткичлар ижобий ўсиш суръати таъминланиб, хавфсизлик бартараф этиб келинган бўлса-да, иқтисодий тебранишлар ўзига хос цикллارни келиб чиқишига сабаб бўлган. Мазкур цикллardan энг кўп таъсирланган кўрсаткичлар сифатида қурилиш, хизматлар соҳасдига яратилган қиймат ва маҳсулотларга соф солиқлар ҳажмига тўғри келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Glaser C. The Security Dilemma Revisited. World Politics, Vol. 50, Nr. 1, 1997. - p. 171-201.
2. Sviderskė, T. Country Risk Assessment in Economic Security and Sustainability Context: doctoral dissertation. Vilnius: VGTU leidykla "Technika", 2014.
3. www.stat.uz

МУНДАРИЖА
УМУМИЙ МАЪРУЗАЛАР

1-ШҶЪБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДОЛОГИЯСИ		
1.	Абдуллаев И.С. Минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда кичик бизнес стратегияси	3
2.	Муратова Ш.Н. Интеллектуал мулк ҳимояси – бизнес ва тадбиркорликнинг стратегик ресурси сифатида	8
3.	Садуллаев А.С. Инновацион иқтисодиёт шароитида аҳоли таркиби ҳолатининг демографик дивидендларидан фойдаланиш йўналишлари	12
4.	Досчанов А.Т., Маткаримов И.Б. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда агробиокимёвий хизматларни такомиллаштириш.....	16
5.	Masharipova M.A., Saparova M.A. Mintaqada kichik biznesni rivojlantirish samaradorligini oshirishning nazariy asoslari.....	20
6.	Xamrayev Q.I., Karimova Sh. O'zbekistonda ichki va ziyorat turizmini rivojlantirishning innovatsion yo'nalishlari.....	23
7.	Мадаминов И.О. Иқтисодиётда инновацияларнинг аҳамияти ва зарурлиги.....	27
8.	Матёкубова Д.О. Минтақа рақобатбардошлигини оширишда инновацион ривожланиш стратегиясининг асосий йўналишлари.....	31
9.	Sapayeva N.K. Mintaqada infratuzilmani rivojlantirishning institutsional jihatlari ...	33
10.	Atabayeva K.R. Aholini ish bilan bandligini ta'minlashning noan'anaviy shakllari	37
11.	Aliyeva G.I. Kichik biznesni rivojlantirish orqali milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish.....	41
12.	Жуманиёзов Р.П. Инновацион фаоллик асосида саноат корхоналарини рақобатбардошлигини ошириш.....	44
13.	Маткаримов И.Б. Минтақада агробиокимёвий хизматлар кўрсатиш ва уларни самарали ташкил қилиш.....	48
14.	Юсупов Х.Р., Минтақа саноат салоҳиятининг илмий-назарий жиҳатлари.....	51
15.	Жуманиязова Ш.Р. Минтақа туризм инфратузилмасини такомиллаштириш йўллари	55
16.	Nasretdinova F.O., Ijtimoiy tadbirkorlikning evolutsiyasi va rivojlanish bosqichlari	58
17.	Абдикаримова З.Б. Олий таълим тизимида давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини ташкил этиш масалалари.....	63
18.	Алланиязов П.А., Паррандачиликни ривожлантиришнинг назарий асослари....	67
19.	Jumanazarov D.I., Ismailova G.F. Davlat xaridlarida korrupsion holatlar va ularni oldini olish masalalari.....	72
2-ШҶЪБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАСИ		
20.	Doschanov T.D., Ruzmetova Sh.Sh. O'zbekistonda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda turistik politsiyaning o'rni.....	76
21.	Олланазаров Б.Д., Раимова Н.А. Экотуризмнинг мактабгача ёшдаги болалар шахсияти ривожига таъсири.....	79
22.	Aminova M.S. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalarning B2B tizimi asosida sotish jarayonini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari.....	83
23.	Sarsenbaev B.A., Biysenbaev SH.K., Aytimbetov S.D. The current state of the economic growth of our country and the path of development.....	86

24.	Султонов Б.Б. Минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда ислом молиясининг аҳамияти.....	90
25.	Панжиева Н. Формирование региональных межотраслевых кластеров как основа повышения конкурентоспособности региона.....	93
26.	Durumov T.G'. Mintaqada innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini takomillashtirishning xorijiy tajribasi	97
27.	Matniyozov M.R. The influence of destination image on developing the tourism image of the Aral Sea Region.....	99
28.	Авезов М.К. Роль созданной приграничной торговой зоны на границе Хорезмской и Дашогузской областей в комплексном развитии регионов.....	103
29.	Turayev O.K.. Yoshlar turizmi - mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimni rivojlantirish omili sifatida.....	106
30.	Babajanov J.F. Qishloq joylarida kichik va o'rta biznesni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishning Xitoy tajribasi.....	110
31.	Isakov R.K., Xo'sinov M.R. "Ziyorat" tushunchasi va "ziyoratgoh" talqinidagi turistik hududning mohiyati va mazmuni.....	114
32.	Qurbanov F.B. Current status and analysis of Agritourism development in Rural Areas of Uzbekistan.....	117
3-ШЎБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ		
33.	Рузметов Б. Минтақада ишбилармонлик муҳитини яхшилаш асосида кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш йўналишлари.....	121
34.	Салаев С.К., Таджиев Б.У. кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг янги имкониятлари.....	126
35.	Ruzmetov Sh.B.. Global oziq-ovqat xavfsizligi va barqaror taraqqiyot asoslari.....	131
36.	Xudayberganov D.T., O'rinova D.B. Mehmonxonalar faoliyatida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning mintaqaviy xususiyatlari.....	135
37.	Xudayberganov D.T., Durumov T.G'. Qishloq xo'jaligida mehnat resurslaridan samarali foydalanish.....	138
38.	Fayzullayev N.B., Saurova I.I. Xorazm viloyatida turistik xizmatlarni rivojlantirishda joylashtirish vositalarining ahamiyati.....	141
39.	Ибадуллаев Д.И., Хоразм вилояти иқтисодиёт тармоқларининг инвестиция ва ишчи кучи асосида эришилган қийматлари таҳлили.....	144
40.	Xodjaniyazov E.S., Xodjaniyazov N.S. Mintaqada turizm sohasini rivojlantirishda transport xizmatlarining tutgan o'rnini baholash.....	148
41.	Qo'chqarov Sh. Fermer xo'jaliklari moliyaviy-xo'jalik faoliyati natijalari tahlili.....	152
42.	Matkuliyeva S.I. Moliyaviy hisobning xalqaro standartlari bo'yicha daromadlar va xarajatlarni hisobga olish xususiyatlari.....	156
43.	Raximova S.M. Mintaqada tibbiy xizmatlar bozorini takomillashtirishda davlat-xususiy sherikchilik mexanizmining asosiy yo'nalishlari.....	161
44.	Zarikeeva M.M. Servis sohasida sifatni oshirish bo'yicha innovatsiyalarni joriy etish.....	165
45.	Ибрайимова Д.А. Озиқ-овқат маҳсулотлари чакана савдосини ривожлантиришнинг минтақавий маркетинг стратегияси.....	169
46.	Хайтбоева Н.Б. Минтақада тўқимачилик саноат корхоналарининг маркетинг муҳити.....	172

47.	Илҳамова З.П. Минтақа туризмни ривожлантиришда рақамли маркетингни ташкил этишнинг ҳозирги ҳолати таҳлили.....	176
48.	Shamurotov S.B. Mamlakatimizda suv resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash ko'rsatkichlari	179
49.	Eshniyazova Y.Y. Mintaqada soliq tizimi samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	183
50.	Маткаримов Ф.Б. Минтақа саноат ишлаб чиқаришни ривожланишининг эволюцияси	188
51.	Shamurotov N.B. Xorazm viloyatida sanoatni rivojlantirishda kichik biznesning o'rni.....	191
52.	Бахтиярова Ш. Минтақани ижтимоий ривожланишида экологик омилларни таъсирини баҳолаш.....	195
53.	Мирзаева Л. Хоразм вилоятида туризм инфратузилмасини ривожлантириш устувор йўналишлари.....	200
4-ШЎҒБА. МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ САЛОҲИЯТДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ		
54.	Рузметов Б., Авезов М.К. Хоразм вилояти саноатида драйвер тармоқларни ривожлантириш йўналишлари.....	204
55.	Matyakubov U.R. Mintaqada turizmni rivojlantirishning tizimli tahlili.....	209
56.	Олланазаров Б.Д., Олланазаров М.Б. Туристик хизматлар соҳасида инновацияларни таснифлашнинг услубий асослари.....	212
57.	Cho'ponov S.O., Cho'ponov O.Sh. Mintaqa raqobatbardoshligini oshirishda dasturlash xizmatlarini ko'rsatuvchi xususiy tadbirkorlik subyektlarining o'rni va ular salohiyatidan samarali foydalanish.....	219
58.	Таджиев Б.У., Рустамов С.Б. Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш йўналишлари.....	222
59.	Ibadullayev E.B., Allamberganov X.A. Mintaqa va tashqi savdo salohiyati tushunchalarining ilmiy-nazariy asoslari.....	227
60.	Ruzmetov D.I. Kichik biznes subyektlarini rivojlantirishda xorijiy investitsiyalar va ularni jalb qilishning ahamiyati.....	233
61.	Palvaniyazov A. Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning ahamiyati...	237
62.	Matjonov B.R. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning nazariy asoslari va ahamiyati.....	240
63.	Qo'chqarov Sh. Fermer xo'jaliklarida material resurslardan foydalanish samaradorligi va ularni ishlab chiqarish hajmiga ta'sirini tahlili.....	243
64.	Rakhimbaev A. Potentials and prospects of agritourism development in Uzbekistan	247
65.	Салаев Ж.К. Саноатда кичик бизнес субъектларининг самарадорлигини ошириш масалалари.....	251
66.	Ro'zmetov B.Sh. Turizm sohasida madaniy-turistik xizmatlar ko'rsatishda muzeylarning tutgan o'rni va ularning faoliyatini takomillashtirish masalalari.....	254
67.	Зарипова М.З. Минтақада аутсорсинг хизматларини ташкил этиш устувор йўналишлари.....	259
68.	Бабаджанов У.К. Аутсорсинг хизматларининг полимезонли таснифланиш хусусиятлари	262
69.	Matyusupov B.Sh., Jumaboyev N. The impact of e-commerce on remote communities in Uzbekistan	268
70.	Юсупов Х.Р. Минтақа саноат салоҳиятидан фойдаланишга инвестициялар таъсири.....	272

71.	Qidirniyazov A.Sh. Qurilishda xususiylashtirish va uni isloh qilishning rivojlanish an'analari.....	276
72.	Allonazarov O.N. Mehmonxona xizmatlari bozorini rivojlantirishining tashkiliy-iqtisodiy jihatlari.....	279
73.	Султанова Л.И. Минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда тadbirkorлик субъектларини аҳамияти.....	283
74.	Каландаров Ф.С. Факторы, влияющие на инвестиционный климат в новом Узбекистане.....	287
75.	Отажонов Қ.О. Аутсорсинг тушунчасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва айрим таснифий жиҳатлари.....	290
76.	Jumanazarov D.I., Matyakubov X.I. O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish istiqbollari.....	295
77.	Махматрайимов Ш., Жуманазарова З., Матризаев С. Хоразм вилоятида туризм хизматларини ривожланиш тенденциялари.....	299
78.	Сапарова М.А. Организационно экономический механизм управления малыми предприятиями в розничной торговле.....	303
5-ШҶБА. МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ ЭКОНОМЕТРИК МОДЕЛЛАШТИРИШ		
79.	Bekjanov D.Y., Yo'ldashova S.Z. Mintaqani barqaror rivojlantirishda turistik innovatsion menejment modeliga o'tish.....	307
80.	Атаев Ж.Э. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида самарадорликни оширишга соҳалар таъсирини баҳолаш	312
81.	Holmurotov F.S. Mintaqada innovation iqtisodiyotni shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirishning tahlili.....	315
82.	Бахтияров Ш.Ш. Минтақада туристик-рекреацион кластерларни ташкилий иқтисодий моделларини тузиш услубияти.....	319
83.	Холмуротов Ф.С. Қишлоқ хўжалиги соҳасини комплекс ўзгарувчи моделлар ёрдамида таҳлил қилиш.....	322
84.	Rajabov A.X. Mintaqani barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga innovatsion jarayonlar ta'sirini baholash.....	328
85.	Бахтияров Ш.Ш. Модели формирования туристско-рекреационных кластеров в регионе.....	332
86.	Бутанова Д.Р. Аҳоли бандлигини таъминлашда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштирувчи субъектлар ролини баҳолаш.....	336
87.	Тураев Б.Э. Сурхондарё вилояти қурилиш материаллари саноати ишлаб чиқариш ҳажмини эконометрик моделлаштириш орқали ошириш йўллари.....	340
88.	Soporboyev D.Y. Mintaqada innovation iqtisodiyotni shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirishni ekonometrik modellashtirish.....	344
89.	Бахтиярова Ш. Эколого-экономические аспекты социального развития региона.....	348
90.	Казаков У.Ж. Мамлакат иқтисодий ҳавфсизлигини таъминловчи муҳим кўрсаткичлар статистик таҳлили.....	351

**“МИНТАҚАДА ИННОВАЦИОН
ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ
ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ”**

мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани

МАТЕРИАЛЛАРИ

(Урганч, 2023 йил 28 март)

Nash.lits. №059763

Bosishga ruxsat etiladi: 28.03.2022 yil

Bichimi 60 x 84 ^{1/16}. “Times New Roman”

garniturada raqimli bosma ustida chop etildi.

Shartli bosma tabog'i 22,7. Adadi 100. Buyurtma № 24-04

Тел: (33) 701 12 00, (99) 564 63 20

“Khwarezm travel” MCHJ nashriyoti.

220502, Urganch t. Zargarlar mahallasi Marvarid ko'chasi 8-yo'lak 4-uy.

«Khwarezm travel» bosmaxonasida chop etildi.

Urganch t. Zargarlar mahallasi Marvarid ko'chasi 8-yo'lak 4-uy.

